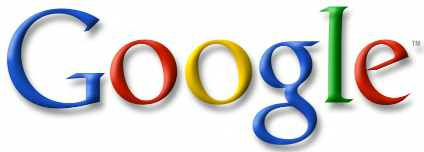

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817

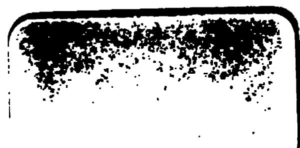

PARARATON

(KEN AROK)

OF

HET BOEK DER KONINGEN VAN TUMAPĔL EN VAN MAJAPAHIT,

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT

DOOR

Dr. J. BRANDES.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL XLIX.

BATAVIA
ALBRECHT & Co.

'S HAGE
M. NIJHOFF.

1897.

INHOUD.

Pararaton (Ken Arok) of het boek der Koningen van Tumapĕl en van Majapahit, uitgegeven en toegelicht door Dr. J. BRANDES.

Verklaring van de meest bekende Javaansche raadsels in poëzie door W. MEIJER RANNEFT.

Het dialekt van Djapårå door A. H. J. G. WALBEEHM.

INHOUD.

INLEIDING. . . . . Bl. 1*—6*.
TEKST. . . . . „ 1—32.
VERTALING EN AANTEEKENINGEN . . . . „ 33—204.

Hoofdstuk I. (Bl. 1 reg. 1—bl. 15 reg. 26) . . . . Bl. 35.
Ken Angrok, als koning Rajasa, enz., Çaka 1144—1169.

Aant. Arok's afkomst en nakroost.— Het lichten van veel belovende knapen.— Arok eene incarnatie van Wiṣṇu.— Mpu Gandring van Lulumbang.— De vuuruitstralende prinses.— Arok's streek.— De herinnering aan Arok bij de Javanen van Java en te Bañjarmasin.— Ken Ḍĕḍĕs = Dewi Çrî.— Onder de door Arok beloonden ook de smeden.— Verhouding van Daha en Tumapĕl vroeger en later.— Gantĕr, enz.— Rajasa in de latere koningsnamen.— Kagĕnĕngan.— De invoering van den Hindu-godsdienst op Oost-Java.

Hoofdstuk II. (Bl. 15 reg. 27 — bl. 16 reg. 14). . . . . Bl. 59.
Anusapati, Çaka 1170—1171.

Aant. Anusapati ook de naam van Pañji in de Malat.— Tunggul amĕtung's geslacht regeert nog verder.— Kiḍal.

Hoofdstuk III. (Bl. 16 reg. 15 — bl. 18 reg. 4). . . . . Bl. 60.
Tohjaya, Çaka 1171—1172.

Aant. Rajasa en Sinĕlir wellicht partijnamen.

Hoofdstuk IV. (Bl. 18 reg. 5 — bl. 18 reg. 13). . . . . Bl. 63.
Ranggawuni, als koning Wiṣṇuwardhana, Çaka 1172—1194.

Aant. Wiṣṇuwardhana en Narasingha.— Canggu. — Een fout in de cijfers.— Jajagu.

Hoofdstuk V. (Bl. 18 reg. 13 — bl. 19 reg. 20). . . . . Bl. 64.
Kĕrtanagara, als koning Çiwabuddha, Çaka 1194—1197.

Aant. Duur der regeering van Kĕrtanagara.— Zijne namen Çiwabuddha en Kĕrtanagara.— De Chineesche berichten over hem, ook in verband met hetgeen de Pararaton van hem vertelt.— Wiraraja's naam Bañak wiḍe.— Diens zoon Nambi.— Pinggir rakṣa.— Oorkonde van 1216 Çaka, zie Hoofdstuk VI.— Kĕrtanagara bijgezet, zie Hoofdstuk VII.— De pamalayu, zie Hoofdstuk IX.

Hoofdstuk VI. (Bl. 19 reg. 20 — bl. 24 reg. 33). . . . . . . Bl. 69.
Interregnum (*Jayakatong*), *Çaka* 1197—1216.

Aant. Daha weer meester.— De patumapĕl en Raden Wijaya's lotgevallen volgens de oorkonde van 1216.— De geloofwaardigheid van de Pararaton.— Onderlinge vergelijking.— De Chineesche expeditie volgens de Chineesche berichten.— Sommige bijzonderheden anders opgevat dan door den Heer Groeneveldt.— Canggu.— De traditie van Java omtrent de stichting van Majapahit.— Punten van overeenkomst tusschen de westelijke en de oostelijke overlevering.— De sints de laatste 20 jaren gangbare meening van de grootere oudheid van Majapahit onhoudbaar.— De oorkonde van Çaka 762 onecht en daarmede vervalt alle grond voor die meening.— Wat de Chineesche teksten leeren.— Majapahit desniettemin toch ouder? — De argumenten te putten uit de Pañji-verhalen en de Merveilles de l'Inde.— Het *dara* in de namen der uit Malayu medegebrachte prinsessen.— Marmadewa.— Jayakatong's *kidung*, gevangenschap en dood.

Hoofdstuk VII. (Bl. 24 reg. 34 — bl. 25 reg. 2). . . . . . . Bl. 104.
Raden Wijaya, als koning Kĕrtarajasa (*Jayawardhana*), *Çaka* 1216—1217.

Aant. Wijaya's koningsnaam.— Zijn sterfjaar 1217.— Fouten in de cijfers en de jaartallen in de Pararaton.— De dood der drie gemalinnen van Kĕrtarajasa.

Hoofdstuk VIII. (Bl. 25 reg. 2 — bl. 27 reg. 17) . . . . . . Bl. 106.
Kala gĕmĕt, als vorst Jayanagara, Çaka 1217 — 1250.

Aant. Dit gedeelte handelt werkelijk over Jayanagara.— Nogmaals een gedeelte van de oorkonde van 1216 (de *binihaji* van Kĕrtarajasa en haar *kinapatan*, Jayanagara) en Zang XXII — XXIX van de (grootere) Sajarah Bantĕn.— Rangga lawe's opstand en de *kidung*, die zijn naam draagt.— Bañak wide krijgt zijn deel van Java.— De pakuti.— Iets over Gajah mada.— Jayanagara's dood.— Wie zijne opvolgster was.— De in de Pararaton voorkomende Parameçwara's.

Hoofdstuk IX. (Bl. 27 reg. 18 — bl. 28 reg. 28). . . . . . . Bl. 118.
Bhe Katuripan, Çaka 1250 — ? .

Aant. De opvolgster van Jayanagara *prabhu istri* I.— Het opschrift op den beschreven steen no. 38 van het Bataviaasch Genootschap.— De tijd, waaruit dit opschrift dagteekent, in verband met de Sumatra-opschriften, 't Mañjuçrî-opschrift en den tekst, nader bepaald.— Sadeng.— De in de gelofte van Gajahmada genoemde landstreken, bepaaldelijk Tumasik en Tañjung pura.— Wat met Malayu bedoeld kan zijn geweest in de uitdrukking pamalayu.— De berichten der Maleiers over de veroveringen van Majapahit; de Kroniek van Pasay en de Sajarah Malayu, Hoofdstuk II, III, IV en X.— Een lacune in den tekst van de Pararaton. — Waar de dood van de *prabhu istri* I in de Pararaton vermeld wordt.— Zij heeft zich dus later aan de regeering onttrokken.

Hoofdstuk X. (Bl. 28 reg. 29 — bl. 30 reg. 25). . . . . . . Bl. 134.
Hayam wuruk, als koning Rajasanagara en Sang hyang Wĕkasing suka, Çaka ? —1311.

Aant. Hayam wuruk's namen.— Het *bhaṭâra prabhu* in den tekst.— Rajasanagara in de oorkonde van Çaka 1295.— Hyang wĕkasing suka in de Arjunawijaya en Rajasarâjya in de Sutasoma.— De Chineesche berichten, die over zijne regeeringsjaren loopen, geven Patana panabu.— Nogmaals de gelofte van Gajah maḍa, nu in verband met de pasunḍa, de paḍompo, en de verovering van Palembang, welke laatste eerst in 1377 A. D., na den dood van dien *patih* plaats heeft.— Rajasanagara's regeering het toppunt van den bloei van Majapahit; spoedig daaropvolgende onderlinge oneenigheden.— De geslachtsboom, de methode volgens welke hij werd opgezet, het restant namen in de laatste hoofdstukken van de Pararaton, en de Bhre Daha's.

Hoofdstuk XI. (Bl. 30 reg. 26 — bl. 30 reg. 34). . . . . . . Bl. 149.
Hyang Wiçeṣa, als koning Aji Wikrama, Çaka 1311—1322.

Aant. Hyang Wiçeṣa.— Zijn recht op den troon.— Het rijk vermoedelijk door Rajasanagara tusschen zijne kinderen verdeeld.— Hyang Wĕkasing suka II.— Bhra Hyang Wiçeṣa wordt *bhagawan.*

Hoofdstuk XII. (Bl. 30 reg. 35 — bl. 31 reg. 28). . . . . . . Bl. 151.
Dewi Suhita, als koningin Bhaṭâra istri, Çaka 1322—1351.

Aant. De *prabhu istri* II.— Hyang Wiçeṣa weer op het tooneel.— Bhre Wirabhumi.— De *kaḍaton kulon* en de *kaḍaton wetan.*— De Chineesche berichten over de *parĕgrĕg.*— Deze *parĕgrĕg* het feit, waarop de Damar wulan legende gebaseerd is.— *Ratu angabhaya.*— De Bhre Daha, die Bhre Wirabhumi tot zoon aannam.— Hyang Wiçeṣa is blijkens de Chineesche berichten werkelijk weder aan het bewind geweest.— De Chineesche berichten gedurende de jaren van dit hoofdstuk in verband met de koloniën van Majapahit.— De Sajarah Malayu, Hoofdstuk XIV.

Hoofdstuk XIII. (Bl. 31 reg. 29 — bl. 31 reg. 38). . . . . . Bl. 162.
Bhre Daha, (istri), Çaka 1359—1369.

Aant. De *prabhu istri* III, na een tijd van koningloosheid.— Deze vorstin stond tot Bhre Wirabhumi in de eene of andere nadere betrekking.— Het begraven in één heiligdom van Parameçwara II met de *prabhu istri* III, en van Bhre Paguhan II en Bhre Pajang II te zamen in een ander.— Wellicht was Parameçwara II de gemaal van deze *prabhu istri.*— De waarde van den geslachtsboom.— Nogmaals de Damar wulan.— De *patih*'s.

Hoofdstuk XIV. (Bl. 32 reg. 1 — bl. 32 reg. 10) . . . . . . Bl. 169.
Bhre Tumapĕl, (als vorst Kĕrtawijaya?), Çaka 1369—1373.

Aant. Onzekerheid van de afkomst der personen in dit en de volgende hoofdstukken.— De *wong* Tidung galating. — Canggu.— Bhre Hyang enz. eene interpolatie.— Bhre Paguhan II en Bhre Pajang II in één heiligdom

bijgezet.— Sabyantara.— De Bhre Tumapěl van dit hoofdstuk wellicht Bhre Tumapěl III (*b*).

Hoofdstuk XV. (Bl. 32 reg. 11 — bl. 32 reg. 13). . . . . . . Bl. 171.

Bhre Pamotan, als koning Rajasawardhana, Çaka 1373—1375.

Aant. Sinagara dezelfde als Rajasawardhana; zijne kinderen in Hoofdstuk XVIII.

Hoofdstuk XVI. (Bl. 32 reg. 14). . . . . Bl. 171.

Interregnum (koninglooshcid), Çaka 1375—1378.

Hoofdstuk XVII. (Bl. 32 reg. 15 — bl. 32 reg. 20). . . . . . Bl. 171.

Bhre Wěngkěr, als vorst Hyang Purwawiçesa, Çaka 1378—1388.

Aant. Terugslag op Hoofdstuk XIV.

Hoofdstuk XVIII. (Bl. 32 reg. 21 — bl. 32 reg. 26). . . . . . Bl. 172.

Bhre Pandan salas, Çaka 1388—1290 *of* 1400 (?).

Aant. Sinagara, zie Hoofdstuk XV.— De *prabhu sang mokta ring kadaton.*— Onduidelijkheid van den tekst.

Titel . . . . Bl. 172.

Aant. Pararaton, Arok, enz.— De plaats van den titel in vroegeren tijd.— Iccasada.— De datum.— Een paar historische aanteekeningen nog voorkomende in B.— Vergelijking van hetgeen de Pararaton verhaalt met de traditie op Java, ook volgens een Sěrat kanda, en enkele opmerkingen over de Javaansche geschiedschrijving en het ontstaan der sěrat kanda's.

TABELLEN EN REGISTERS.. . . . . Bl. 205—258.

Tabel I. Geslachtsboom van het vorstenhuis van Majapahit en van de daaraan voorafgaande vorsten van Tumapěl. . . . . Na bl. 208.

Tabel II. Personen in den geslachtsboom vermeld, doch van welken niet blijkt welke hunne afstamming is. . . . . Bl. 209.

Tabel III. De latere vorsten van Majapahit. . . . . „ 210.

Tabel IV. Nog verder genoemde personen van vorstelijken bloede . . „ 211.

Tabel V. Kort overzicht van de opvolging der vorsten van Tumapěl en Majapahit. Bl. 212.

Tabel VI. Chronologisch overzicht over de jaren 1144—1400 Çaka = 1222—1478 A. D. . . . . Bl. 213.

Tabel VII. Lijst van de namen der in de Pararaton genoemde heiligdommen. Bl. 219.

Register van de in de Pararaton voorkomende plaatsnamen. . . . . „ 221.

Register van de in de Pararaton voorkomende persoonsnamen. . . . „ 226.

Register van de in de aanteekeningen voorkomende eigennamen . . . „ 240.

Aanhang tot het register van de in de aanteekeningen voorkomende eigennamen . . . . „ 258.

WOORDENSCHAT. . . . . Bl. 259—314.

INLEIDING.

Het geschrift, dat hier den lezer in het oorspronkelijk en in eene vertaling in het Hollandsch ter kennisneming wordt aangeboden, de Ken Arok (Ken Angrok) of de Pararaton (het Boek der Koningen) is een der opmerkelijkste voortbrengselen van de Javaansche literatuur van ouderen tijd, ook omdat het als een geschiedkundig werk vrijwel op zich zelf staat, en het in ieder geval niets van het zelfde gehalte nevens zich heeft. Een afzonderlijke aanbeveling behoeft het dan ook niet, want het kan voor zich zelf spreken; het brengt den beoefenaren der Javaansche letterkunde veel welkom en degelijk nieuws, waaraan naar schrijver dezes hoopt in de aanteekeningen behoorlijk recht wedervaren is.

Voor het vaststellen van den tekst kon gebruik gemaakt worden van drie handschriften, allen eigendom van het Bataviaasch genootschap:

A, *kropak* no. 337, 17 bladen met nerf van 52 cM.;

B, *kropak* no. 550, 47 bladen van 47 cM.; in den kolophon het jaartal 1535 Çaka met den datum Zaterdag-Pahing van de *wuku* Warigadyan, den 2en *panglong* van de maand Karo = 3 Augustus 1613 A. D.; en

C, *kropak* no. 600, 58 bladen van 50 cM., beschreven met drie regels; in den kolophon het jaartal 1522 Çaka.

De eerste helft van den hier gegeven tekst berust op alle drie de handschriften, het vervolg op slechts twee, B en C; A loopt namelijk niet verder dan hetgeen men beneden vindt op bladzijde 17 regel 9. Dat handschrift was het eerste, dat mij in handen kwam en vormde diensvolgens den legger voor dat gedeelte. De er door geleverde tekst kon gecollationeerd en verbeterd worden met behulp van dien der beide andere handschriften, van welken het eerste, B, door den resident van Bali en Lombok werd verstrekt en het ander, C, als een geschenk ontvangen werd van den Heer L. Th. Maijer, zie Not. B. G. XXVI (1888), 130; XXVII (1889), 24 en 136. Zoowel B als C bleken, in het latere gedeelte, op verschillende plaatsen, belangrijke leemten te hebben. Dientengevolge konden bijv. bl. 24 reg. 9—bl. 25 reg. 11 alleen volgens C; en bl. 27 reg. 26—bl. 28 reg. 8 slechts uit B gegeven worden.

Uit de aan den voet der bladzijden opgegeven varianten blijkt steeds welk handschrift of welke der handschriften den tekst leverden; men houde daarbij echter in het oog, dat na bladz. 17 reg. 9 het hds. A het zijne niet meer leveren kon.

In die opgaven vindt men niet alleen de eigentlijk gezegde afwijkende lezingen. Met opzet en niet zonder bedoeling zijn daar ook de onbeduidendste schrijf- en spelfouten, welke de drie exemplaren leverden, opgenomen, aangezien het van belang is te laten uitkomen van welk gehalte over het algemeen, vooral waar

het proza-teksten betreft, ieder exemplaar op zich zelf is, en omdat zij later wellicht nog eens zullen kunnen dienen om tot het vinden van de ware oorspronkelijke lezing den weg te wijzen. Verschillende plaatsen in den tekst, dien men ook vermoeden moet, dat hij eenige elders niet voorkomende woorden bevat, zijn onverstaanbaar, althans voor schrijver dezes. Slechts een stipt referaat van het aangetroffene kan aan hetgeen weergegeven wordt, waarde bijzetten, ook al moeten die onverstaanbare gedeelten voorloopig als zoovele onopgeloste, en misschien onoplosbare raadsels blijven paradeeren.

Hoe en wanneer de tekst, op het bestaan waarvan reeds jaren geleden de aandacht gevestigd werd door Friederich, van Bloemen Waanders en van der Tuuk [1]), vervaardigd werd, laat zich niet zoo nauwkeurig uitmaken als wenschelijk zou kunnen worden geacht.

Uit de kolophons van de handschriften C en B blijkt het, dat hij in het begin der 16e Çaka-eeuw reeds bestond, en uit het boek zelf, dat althans het laatste er in vermelde feit niet vóór het begin der 15e van dezelfde jaartelling te boek kan zijn gesteld. Maar daarnevens wettigt de kroniekmatige vorm van het laatste gedeelte van het geschrift het vermoeden, dat de tekst gaandeweg ontstond, en dus, gedeeltelijk althans, ouder is, ook al zou het boek in den vorm, waarin wij het thans hebben, vervaardigd zijn naar aanteekeningen in zulk een trant verzameld. De taal zou daartegen niet pleiten, want het is meer dan waarschijnlijk, dat in het laatste gedeelte der Majapahitsche periode, die hier blijkt geduurd te hebben van ± 1200—1400 Çaka of 1278—1478 A. D, het Javaansch reeds een phase was ingetreden als door het idioom van de Pararaton wordt vertegenwoordigd. [2])

Zou uit het juist veronderstelde reeds kunnen volgen dat de Pararaton een boek was van een zekere historische beteekenis, ook zonder dat het direct noodig is, dat het uitgesproken vermoeden juist is, mag reeds hier geconstateerd worden dat verschillende gedeelten er van op eene merkwaardige wijze door geheel onafhankelijke mededeelingen van buiten af en van anderen aard, bevestigd worden, en dat men veilig stellen kan, dat hetgeen men er in aantreft althans in hoofdzaak vertrouwen verdient. Daarover hier uitvoeriger te worden is niet noodig, de lezer zij verwezen naar den tekst zelf en naar de uiteenzettingen te vinden tusschen de vertaling, ten opzichte van welke laatste het niet ongepast schijnt

---

1) Zie Voorloopig verslag van het eiland Bali, Verh. Bat. Gen., XXII, bl. 21; Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., VIII, bl. 155; en Not. B. G. XV (1877) bl. 115.

2) Dit laatste is af te leiden uit Cohen Stuart's Kawi oorkonde no. IV en de opschriften van Ḍukuhan duku, Jiyu en Majajajer. Men vergete niet dat de taal van officieele stukken steeds iet of wat onderwetsch is. De ouderdom van de Pararaton eenigszins nader te bepalen door middel van het jaartal in de Rangga lawe, die op ons boek berust, zie beneden, is ondoenlijk. In de *sĕngkala*, waarin de eeuwcijfers niet genoemd zijn,— *ta ya waçitan* beteekent, ook daar, „dat moet gezegd worden",— hebben de woorden *wiṣaya* en *rasa* hunne gewone waarde, 5 en 6, naar alle waarschijnlijkheid niet, zooals uit de berekening van den datum, *wwe çiwa wraspatika mrakeng kalima wiṣṇwártha trayodaçi*, d. i. Donderdag-Kaliwwan, *wuku* Mrakih, 13 Kṛṣṇapakṣa V, voor de jaren 1465, 1565 en 1665 Çuka, aan den dag treedt.

hier eene waarschuwing te plaatsen voor hen, die haar aan den Javaanschen tekst niet zullen kunnen toetsen.

Al is er naar gestreefd om die vertaling zoo nauwkeurig mogelijk te doen zijn, en zij daarom veeltijds letterlijk, hier en daar kan zij den Javaanschen tekst, althans vooralsnog, niet vervangen om reden dat op sommige plaatsen de onduidelijkheid en dubbelzinnigheid van het oorspronkelijk met het vertalen onwillekeurig en noodzakelijkerwijze verloren moest gaan. De zinbouw van het Javaansch is een geheel andere dan de onze, de abrupte wijze van spreken, vooral in het laatste gedeelte van het boek aan te wijzen, is in het Hollandsch zonder onverstaanbaar te worden herhaaldelijk niet na te volgen, en het gemis aan leesteekens van onderling verschillende waarde, althans het niet toepassen er van door de Javanen, dwingt om bij een vertaling in het Hollandsch af en toe een langere pericope te maken of een grooter leesteeken te plaatsen dan de Javaansche tekst leverde. Dit veroorzaakt dat zich de subjectieve opvatting van den vertaler nu en dan op den voorgrond dringt, ook daar, waar deze even dubbelzinnig had willen zijn als het oorspronkelijk ter plaatse is. Wel werd er zooveel mogelijk naar gestreefd om den vermoedelijken zin der woorden of het verband weer te geven, en werd de tekst, die feitelijk slechts een aaneenschakeling is van zeer korte, slechts door komma's gescheiden zinnetjes, eerst na een rijpe beschouwing in bepaalde perioden uiteengelegd, maar de mogelijkheid blijft geenszins buitengesloten, dat de opvatting niet altijd de juiste was, en het oorspronkelijk dus hier en daar een anderen zin vertegenwoordigt dan de weergegevene of aangenomene.

De inhoud van het boek zou in twee groote afdeelingen gesplitst kunnen worden, een voorafgaand legendarisch, soms zou men haast zeggen mythisch, en een meer historisch.

Wat hier het meer historische gedeelte wordt genoemd, begint daar waar Ken Arok (of Angrok, beiden zijn gebruikelijk) Tunggul amĕtung, den *akuwu* van Tumapĕl, uit den weg heeft geruimd, met diens weduwe Ken Ḍĕḍĕs is gehuwd, hoofd van Tumapĕl is geworden, dat onder Daha stond, en zich daarop aan de suprematie van dat rijk, waar op dat oogenblik Ḍangḍang gĕṇḍis koning was, onttrekt. Al wat daaraan voorafgaat kan eenige juiste overleveringen omtrent Ken Arok bevatten, maar het geheel is van dien aard, dat dezen er zich kwalijk uit laten uitschiften, en moet dienen om in het licht te stellen welk eene bijzondere persoonlijkheid de voorvader was van het Majapahitsche vorstenhuis, van wien in dat gedeelte zooveel wonderen worden verhaald, dat men het haast een geluk zou achten er niet nog meer aan te treffen, ware het niet dat zulk soort van legenden van een ander dan het historische standpunt van hooge waarde zijn.

De verdeeling bij de vertaling toegepast, en ook uit de inhoudsopgave te leeren kennen, is evenwel eene andere. Bijeen werd gevat wat telkens onder de regeering van één vorst of ééne vorstin moet hebben plaats gegrepen, en zoo

het boek in zoovele verschillende hoofdstukken uiteengelegd, al gaf de vorm van het oorspronkelijk daartoe ook geen aanleiding. Toch kon dit geregeld geschieden, omdat de feiten in een chronologische orde worden opgesomd, en de overzichtelijkheid werd er zeker niet weinig door bevorderd. In het hoofdstuk over Ken Arok, als koning Rajasa, vindt men alles bijeen wat over dezen persoon in het boek voorkomt, dus zoowel het legendarische als hetgeen daarna nog volgt, de andere hoofdstukken nemen telkens een begin als de regeering overgaat of verondersteld moet worden te zijn gegaan.

Gaf dit niet zooveel bezwaar, in andere gevallen, bepaaldelijk bij het identificeeren van personen van denzelfden naam, zijn de moeielijkheden herhaaldelijk zeer groot. Den beoefenaren der Javaansche geschiedenis, zooals zij door de Javanen zelf, en in vele opzichten zooveel nauwkeuriger dan door de Europeanen, beschreven is, is het maar te wel bekend, hoe veeltijds, zoo niet meerendeels, de personen bij voorkeur door een titel of titelnaam worden aangeduid, en hoe bezwaarlijk het soms is om uit te maken den hoeveelste van een zekeren naam, van een bepaald punt beginnende te tellen, men op een gegeven oogenblik in een bericht aantreft. Deze moeielijkheid drukt ook hier den onderzoeker, vooral in het laatste gedeelte van het boek. Op welke wijze het mogelijk zijn zou er eenige orde in te brengen, leeren de aanteekeningen bij Hoofdstuk VIII en volgg., waarbij reeds hier opgemerkt worden kan, dat te beginnen met Hoofdstuk XIII er verschillende nieuwe personen ten tooneele treden, van wie hoegenaamd niet blijkt noch in welke verhouding zij stonden tot de personen, die men in het voorafgaande genoemd vindt, noch zelfs wat hunne onderlinge verhouding was.

De vertaling zelf is slechts hier en daar met eene nadere toelichting opgehelderd. Dit in ruimere mate te doen was niet noodig, maar er is naar gestreefd om zooveel mogelijk geregeld rekenschap te geven van de vertolking dier woorden of uitdrukkingen, die twijfelachtig, hoewel mogelijk onzeker, of geheel op de gis zijn. Het middel daartoe te baat genomen, is telkens het Javaansch te vermelden waaraan zulk eene vertaling beantwoorden moet, en hoe eenvoudig het ook zij, het laat zich veronderstellen, dat het aan de bedoeling voldoen zal.

Men verwondere zich niet als men straks bij de toelichting zoo goed als geen gebruik ziet gemaakt van de Rangga lawe [1]). Dit heeft een gezonde reden. Er behoeft slechts geconstateerd te worden, dat de Rangga lawe op de Pararaton berust en het zal den lezer duidelijk zijn, dat die *kidung* voor hem, die de Pararaton kent, als van zelf op den achtergrond geraakt, waar het om geschiedenis en niet om literair genot te doen is. Af en toe heeft ook de dichter van die *kidung*, die niet het eenige geschrift is dat uit de Pararaton voorsproot, onze kroniek niet goed verstaan of verkeerd begrepen, wat zelfs zoo ver gaat, dat hij woordvormen afge-

1) Dit voornamelijk met het oog op hetgeen men vindt in Not. B. G. XXIV (1886), 43 en volgg.; de Pararaton was mij toenmaals nog slechts gedeeltelijk bekend.

leid van plaatsnamen als de namen van personen bezigt, terwijl hij, met een te vergeven vrijmoedigheid, ook somwijlen aan zijne phantasie den vrijen loop schijnt te hebben gelaten [1]).

Ook van de overige parallele literatuur wordt in de aanteekeningen hierachter niet gewaagd. Wat mij daarvan onder de oogen kwam was van zulk een slecht gehalte, nl. een beschadigd fragment van een hoogst gebrekkig exemplaar van de proza Pamañcangah, Bat. Gen. *kropak* no. 518, dat het veiliger scheen er geen gebruik van te maken.

De *kidung* Arok uit Cĕrbon, zie Not. Bat. Gen. IX (1871), bl. 26, waarop door mij in mijn opstel „Over een ouderen Dipanĕgara in verband met een prototype van de voorspellingen van Jayabaya", Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII, reeds gewezen werd, leverde evenmin iets van beteekenis. Van hetgeen er nog van voorhanden is, is het eerste gedeelte, dat slechts bij stukjes en brokjes gespaard bleef, alleen te begrijpen na het lezen van de Pararaton, en voor zoover zij gaaf is, gaat zij daarbuiten.

Van de opschriften, die behooren tot het tijdvak waarover de tekst van de Pararaton loopt, is slechts gebruik gemaakt voor zoover zij tot toelichting konden dienen. Het kon zelfs niet in de bedoeling liggen om ook maar die, van welken er gedeelten moesten worden overgenomen of aangehaald, in hun geheel mede te deelen, maar het kan zijn nut hebben er hier even aan te herinneren, dat er behoudens de tot staving hier en daar geciteerde oude oorkonden nog andere zijn, die geen gegevens van dadelijk belang verstrekten. Wat er voorhanden is, is opgesomd in Tabel VI, Chronologisch overzicht over de jaren 1144—1400 Çaka = 1222—1478 A. D., beneden, en voor een gedeelte leeren die stukken wellicht nog wel iets anders dan de Pararaton. Daar dit intusschen niet bleek, of althans niet duidelijk was, werd besloten ze vooralsnog te laten rusten; het was hier trouwens ook niet te doen om de Majapahitsche periode in haar geheel te beschrijven

1) Op zijn beurt is hij zelf weer schromelijk misverstaan door den zegsman van Raffles, wiens verslag over het eerste gedeelte van de *kidung*, tenzij dat berust op een geheel andere redactie of een anderen tekst, wat niet wel aan te nemen is, de vreemdste fouten bevat. Zoo zijn bijv. Jayapurusa en Laksmikiraṇa niet de voorouders van Çiwabuddha en Raden Wijaya; hunne namen worden er, heel in 't begin, slechts genoemd in eene vergelijking, die ontleend is aan een *kakawin*, Singhalanggalaparwa geheeten, waarvan zij de hoofdpersonen zijn, *winimba parwatatwa singhalanggala prabhu bhiṣeka ngaranni çrí jayapurusa* (in de *kakawin*: *cayapuruṣa*) *lan çrí lakṣmikiraṇa roro sapura*, zooals geschilderd wordt in den inhoud van de Singhalanggala parwa enz. Van deze *kakawin* bezit de Leidsche rijksuniversiteitsbibliotheek een geschonden exemplaar, zie Vreede, Catalogus enz., bl. 399, no. CCCXCVI (Cod. 1913), dat aan het slot, bl. 65, den titel vermeldt. Ook zijn Çiwabuda (Kĕrtanagara, °ri) en Wijaya geen broeders; hun grootvaders waren dat, en daarom heeten zij *sanak miṇḍon*. Rangga lawe staat tegen den vorst van Majapahit op, juist omdat deze hem geen *patih* had gemaakt, bijv. zoo staat er ergens, als hij rijkelijk, maar op een andere wijze, voor zijne diensten beloond en begiftigd is geworden, *tan sukâ kĕdwa amangkubhûmi*. Jayakatong wordt door het hoofd der Chineesche troepen niet gedood in het gevecht, maar sterft na hun vertrek in de gevangenis, *ndan inucap sira sang kawĕnang ing prang çrí jayakatong angripta wukir polaman lud mokṣa ing pañjara ring Junggaluh sirângawi makakaraṇa mulikeng suranadi*. En zoo zou men voort kunnen gaan.

onder aanvoering van alles wat daarvoor in aanmerking komen zou. Vóór daartoe zal kunnen worden overgegaan, dienen eerst eenige der belangrijkste bronnen uitgegeven en afzonderlijk besproken te worden, waarvoor de Pararaton in de eerste plaats in aanmerking kwam.

Om met dien tekst kennis te maken wordt hier dan ook de gelegenheid geopend. Moge hij bij den lezer voldoen aan de verwachting, die hier in het voorafgaande werd opgewekt.

TEKST.

SĔRAT PARARATON,

ATAWA

KATUTURANIRA KEN ANGROK.

Oṃ awighnam astu namas siddhaṃ.

Nihan katuturanira ken Angrok. Mulanira duk dinadekĕn manuṣa, hana anakira rangḍyaning Jiput, lumaku tan rahayu amĕgati apusira pinakapamañcananing hyang Sukṣma; sah sira saking Jiput, angungsi sira ring maṇḍaleng Bulalak. Parabira sang abatur ing Bulalak sira mpu Tapawangkĕng, agawe gopuraning açramanira, pinalampahan wĕḍus bang sapalaki dening hyanging lawang. Lingira Tapawangkĕng: „Nora olihing apĕningan dadi agaweya papapâtakaning awak, yan amatimatia janma, norana ta amutusakĕna papalakoning caru wĕḍus bang ika". Dadi ta sang amĕgati apus angling, asanggup makacaruaning lawangira mpu Tapawangkĕng, satya ta sira, asanggup pinakacaru, marganira muliha maring Wiṣṇubhuwana tumitisa mareng wibhâwajanma, mareng madhyapada muwah, mangkana pamalakunira. Irika ta duk inastwan tumitisa denira mpu Tapawangkĕng tinut i rasaning kapraliṇanira, amukti ta sira pitung maṇḍala. Ri huwusnira praliṇa irika ta sira pinakacaru denira mpu Tapawangkĕng. Tĕlasira mangkana mûr ta sira maring Wiṣṇubhuwana, tan liñok ing rasaning sangketanira sang pinakacaru amalaku ta sira titisakĕna ri wetaning Kawi. Sira bhaṭâra Brahmâ angilingilingi ta sira rowanganirâyugaha, huwusing mangkana hana ta wong apangantenan hañar, sĕḍĕng akurĕnan sih, lanang aran sira Gajahpara, wadon aran sira ken Ĕṇḍok, angulahakĕn atatanen. Maring sawah ken Ĕṇḍok angirimi lakine Gajahpara, araning

---

1. B. awighnam astu nama siwaya, C. awighnam astu.—2. B. nduk.— B. manuṣa *ontbreekt*, C. *id.*—3. A. rahandyan ing Jiput.— B. apus, C. *id.*—4. C. sah *ontbreekt.*— B. maṇḍala.—5. B. parannira.—6. B. açramâ, C. *id.*—A. sira wĕḍus.— A. *en* B. çapasaki.—7. A. *en* C. Lawwang.—9. A. *en* B. ta *ontbreekt.*—10. B. makacaruning.— B. minakacaru, C. *id.*—11. B. margahanira mulih.—A. *en* B. Wiṣṇubhawana.— B. maring.—12. B. nduk, C. *id.*— A. inastwa.—13. B. tinut i raçaning, C. °sakning.— B. amuktia pitung maṇḍala, C. *id.*—14. B. denimpu.—15. B. lasira. — B. ta sira *ontbreekt.* — A. *en* B. Wiṣṇubawana.—16. A. *en* B. liñokiraning.—17. B. Brahmâ sira, *doch* ta sira, *ontbreekt*, C. *id.* — B. rwangan.—18. B. hana wong.— C. apapanganten hañar.—C. akurĕn asih.—19. B. ngaran.—20. B. katanen, C. *id.*— B. sahwah sira akarya, sira ken Ĕṇḍok.— B. lakinira sĕkul, aran Gajahpara, C. laki aran G. p.

sawah nggenirangirim ring Ayuga, pradeçanira ken Ĕṇḍok aran ing Pangkur. Tumurun sira irikâ bhaṭâra Brahmâ asanggama lawan ken Ĕṇḍok, ĕnggenirâ-yuga ring Tĕgal lalatĕng, angĕnakĕn strisamaya sira bhaṭâra Brahmâ: „Hayo kita asanggama lawan lakinta muwah, yan ko asanggamaha lawan lakimu, lakimu mati mwah kacacampuran mĕne yugamami iku; arane yugamami iku ken Angrok, iku tĕmbe kang amutĕr bhumi Jawa." Mukṣah sira bhaṭâra Brahmâ. Sira ken Ĕṇḍok anuli maring sawah, katĕmu sira Gajahpara. Lingira ken Ĕṇḍok: „Kaki Gajahpara wruhanira yen ingsun rinowang asanggama denira hyang tan katinghalan ri Tĕgal ing lalatĕng, wĕkasira ring isun: hayo aturu lawan lakinta muwahmuwah, mati lakinta yan amakṣakna aturu lawan kita, kalawan kacacampuran yuganingong iku". Tumuli mulih sira Gajahpara, tĕka ring umah den-ajak aturu sira ken Ĕṇḍok, harĕp den-rowanga asanggama manih. Alumuh sira ken Ĕṇḍok ring ki Gajahpara. „Eh kaki Gajahpara pĕgat ingsun aomahomah lawan sira, awĕdi sun ing panucap sang hyang, tanpaweh yan atĕmu manih lawan sira". Lingira Gajahpara: „Nini angapaha, sun-kapakĕna, suka ingsun yen apĕgatana kalawan sira, dening rĕṇarĕṇi kang saking sira den-mulih manih nini maring sira, pomahomahingsun den-mulih manih maring ingsun." Tumuli huwusing mangkana ken Ĕṇḍok mulih maring Pangkur sabrang lor, sira Gajahpara malĕr ing Campara sabrang kidul. Durung gĕnĕp sapasar mati sira Gajahpara. Suraking wong angucap: „Kamakara panase rareng jĕro wĕtĕng iku, durung pira pĕpĕgatane ramane lanang wadon, tur wong-atuwane lanang mati." Wĕkasan huwus gĕnĕp leking rare mĕtu rare lanang, binuñcal ing pabajangan denira ken Ĕṇḍok. Dadi hana wong amamaling, aran sira Lembong, kasasar ing pabajangan tuminghal ing murub, pinaran denira Lembong, amirĕsĕp rare anangis, pinarĕkan denira Lembong, singgih kang murub rare anangis ika, sinambut ingĕmban bhinakta mantuk, denaku wĕka dera Lembong. Angrungu sira ken Ĕṇḍok yen sira Lembong angakuaku wĕka, ring rowange ki Lembong kang awĕrta, anĕngguh rare antuke amamanggih ring pabajangan, katon murub ing ratri. Tumuli pinaran denira ken Ĕṇḍok, singgih sirânakira. Kĕcapira ken Ĕṇḍok: „Kaki Lembong manawa sira tan supekṣa ring rare kang denirâmanggih iku, anakingsun puniku, kaki; ayun sira kaki wikana pûrwakanipun, antukira bhaṭâra Brahmâ asanggama kalawan isun puniku, hayo tanpamule sira ring rare puniku, upama ababu

1. A. *en* C. ngeningangirim.—2. B. irika *ontbreekt.* — B. sira ken.—3. B. naring. — C tĕgal *ontbreekt.* — A. angĕnakĕna. — B. ri pasamayanira bhaṭâra. — 5. A. mati mwah kacacampuran, B. mati lakimu maneh kacacampuran, C. mati lakinta manih, kacacampuran.— B. ane yugamami.—6. A. bhumi *ontbreekt.*— B. mukṣa, C. *id.*—7. C. angungsi. — 11. C. ning wong.—12. B. den-rowang asanggama, C. *id.*—13. A. alumah.— B. ki *ontbreekt,* C. *id.*— B. he ra Gajahpara, C. *id.*—14. B. ingsun, C. *id.*—15. B. atĕmua.—16. B. apapĕgatana.—17. A. den-ulih, B. den-malib, C. mulih.— B. °omahingsun, sadṛweningsun, C. *id.*—18. B. tuli.—20. A. sapasar ulan mati.—21. A. ikung. — B. para apapĕgatan.—23. C. rare *ontbreekt.*—B. amaling.—24. A. sĕḍĕke kasasar.—25. A. *en* B. dera.— B. dera —26. B. binakta mulih, C. *id.*—27. B. dera Lembong *ontbreekt,* C. *id.* — A. angrungo.—28. A. *en* C. ri.— B. L. kawĕrtta.—30 B. manawi.—31. B. sapekṣa.— B. denira panggih, C. *id.*—33. A. *ontbreekt* isun.

kakalih abapa tunggal samanipun rare puniku". Mangkin sangsaya asih sira Lembong sasomah rĕsĕp, wĕkasan atuha sakalawonlawon bhinaktanyâmamaling denira Lembong. Awayah sapangon sira ken Angrok angering Pangkur. Tĕlas pomahomahira ken Ĕṇḍok muwah sapomahomahira ki Lembong, hĕnti tinotohakĕn denira ken Angrok. Wĕkasan sira angonngon ing sirâmaṇḍala ring Lĕbak, angon kĕbo sapasang; alama hilang mahiṣa kang denirângon ika, ingajen derâmaṇḍala wolung ewu ring sapasang kĕbo, mangke ingumanuman sira ken Angrok dening rama-reṇa kalih: „Lah kaki isun anunggua kalih, lamun sira aja lungha, isun uga anunggonana ring sirâmaṇḍala ring Lĕbak". Wĕkasan tan keḍĕp lungha sira ken Angrok, kari sira ramanira kalih ring Campara mwang ring Pangkur. Tumuli sira ken Angrok aysah umungsi ring Kapuṇḍungan, tanpawilasa kang kongsi pĕrnahing angher. Wontĕn ta bobotoh saji saking Karuman, aran sira Bango samparan, alah atotohan denira malandang ing Karuman, tinagih tanpangĕmasi, sah sira Bango samparan saking Karuman ananakti maring Rabut jalu, angrĕngö ujar saking âkâçakinon muliha manih maring Karuman, „hana anakmami anghuwusakĕna hutangta aran sira ken Angrok." Sah sira Bango samparan saking Rabut jalu, lumampah saratri, dadi amanggih rare, kahitang widhining hyang denira Bango samparan, singgih ta sira ken Arok, bhinakta mantuk maring Karuman, ingaku wĕka denira Bango samparan. Anuli maring kabotohan, kapanggih sira malandang denira Bango samparan, linawan atotohan, alah sira malandang, pulih alahira Bango samparan, tuhu yan widhining hyang, mantuk sira Bango samparan, bhinakta mantuk sira ken Angrok denira Bango samparan. Sira Bango samparan sirâwayuh angalap-ḍo, sira Gĕnuk buntu rabi tuha, sira Tirthaja rabi anom; hana anakira (rabi anom) pañji Bawuk, panggulu sira pañji Kuñcang, arinira pañji Kunal, sira pañji Kĕnengkung, wuruju wadon aran sira Cucupuranti. Sira ken Angrok ta sira ingaku anak ta denira Gĕnuk buntu. Alawas sira haneng Karuman, tan apatut sira kalawan parapañji kabeh, donira ken Angrok sah saking Karuman. Tumuli sira ring Kapuṇḍungan amanggih sira raryângon anakira tuwan Sahaja, buyut ing Sagĕnggĕng, aran sira tuwan Tita, apasanakan kalawan sira ken Angrok. Antyanta dening paḍâsihsihan sira tuwan Tita kalawan sira ken Angrok. Atĕhĕr angher sira ring sira tuwan Sahaja, tan hana wiyatanira ken Angrok kalawan sira tuwan Tita, harĕp ta sira wikana ring rupaning akṣara, mara sira ring sira Janggan ing Sagĕnggĕng, ati amarajakaha, amalaku winarahan sastra. Ya ta winarahan sira ring rûpaning akṣara lawan

1. A. *en* B. mangke.— A. sangsayan.—4. A. omahe.—5. A. tinotorakĕn.—6. B. derangon, C. denangon.—7. B. iwu.— B. kĕbo mangke *ontbreekt*. 9. A. atunggua, B. anunggonane.—10. B. tan keḍĕp *ontbreekt*, C. *id.*—11. B mwang ring Pangkur *ontbreekt*, C. *id.*—B. aysah *ontbreekt*.—12 B. osa pĕr ka°.— B. ingungsi, C. *id.*—B. angenger.— C. wĕntĕn.—13. B. saji *ontbreekt*.—16. B. maliha maring Karuman manih, C. *id.*—21. B. kalah.— C. mulih.— kalahira.—22. A. ya.—24. B. sirawuyuh.— 25. B. Kuñca.—27. B. ingaku wĕka denira, C. *id.*—29. B. maring.—30. B. Tita, *elders* Kita.—32. B. ring tuhan Sahaja.—33. B. wihata.—35. A. malaku, C. *id.*— B. winahan.

panujuning swarawyañjanaçâstra, sawrĕdhining akṣara, winarah sira ring rupacandra kapĕgataning tithi mâsa lawan sakakala, ṣadwâra, pañcawara, saptawara, triwara, dwiwara, sangawara, wuku. Bisa sira ken Angrok kalawan sira tuwan Tita kalih sama winarahan ing sastra denira Janggan. Hana ta tatanĕmanira Janggan upacâraning natar, witing jambu olihira ananĕm; antyanta denipun awoh, tuhuning atub anĕḍĕng, pininghit tan ananing wineh angunḍuha, nora hana wani ameta wohing jambu punika. Lingira Janggan: „Lamun ratĕng jambu iku unḍuhĕn". Dahat denira ken Angrok kapengin tumon ing wohing jambu punika, maha kacitta wohing jambu punika. Tĕkaning saratri, mâsa sirĕping wong aturu, sira ken Angrok sira aturu, mangke tang lalawah mĕtu saking wunwunanira ken Angrok adulurdulur tanpapĕgatan, sawĕngi amangan wohing jambunira Janggan. Tumuli ring eñjang katinghalan agĕlar wohing jambu punika ring natar, pinupu dening pĕpĕḍĕkira Janggan. Sira Janggan tumon wohing jambu rusak agĕlar ing natar, çoka sira Janggan, lingira Janggan ing parajaka: „Paran sangkane rusak jambu iku." Sumahur pĕpĕḍĕkira Janggan: „Pukulun rusak dening tampaking lalawah amangan jambu puniki". Dadi ta sira Janggan angambil rwining pañjalin nggenira ñĕrung jambu punika tur denirâtunggu sawĕngi. Sira ken Angrok malih aturu ring salu kidul, asanḍi(ng) kakawunganing alalang ring pĕrnahira Janggan kaḍang amĕlit. Satinghalira Janggan mulat ing lalawah abĕbĕlĕk pangdudulur, mĕtu saking wunwunanira ken Angrok, paḍa amangan wohing jambunira Janggan, apĕsĕh twasira Janggan, kawalahan anggĕtak lalawah akeh amangan wohing jambunira, sĕrngĕn sira Janggan, tinunḍung sira ken Angrok denira Janggan, âkara madhyaning ratri patunḍungira Janggan. Kaget sira ken Angrok atangi pupungun sira, anuli mĕtu, aturu ring palangalanganing jaba, winĕton denira Janggan maring jaba katinghalan hana murub ing tĕngahing alalang, kaget sira Janggan angiḍĕpakĕn katunon, pinarikṣa kang katon murub, kapanggih ken Angrok kang murub ika, tinangi kinen mantuka ingajak aturua ring umah manih, tutut sira ken Angrok aturu ring patĕtĕngahan manih. Eñjang kinen angambila wohing jambu denira Janggan, suka sira ken Angrok, lingira: „Lah malar isun dadia wong, isun anahura hutang ring sira Janggan". Agung sakalawonlawon sira ken Angrok, angon ta kalawan sira tuwan Tita, agawe ta sira ḍukuh, kapĕrnah wetaning Sagĕnggöng, tĕgal ing Sañja, pinakanggenira angaḍangaḍanga wong malintang hawan lawan sira tuwan Tita rowangira.

---

3. B. triwara, astawara, wuku, C. *id.*—4. B winahan dening Janggan ing çâstra, C. *id.*—5. B. ring natar.—6. B. tahu atûb.—A. pininghitan ana, C. *id.*—7. C. ika.—8. A. tumsening·—9. B. ratri, mâsa, C. *id.*—10. B. mangkin ta, C. *id.*—B. lalawa.—11. B. tan pamĕgatan.—15. C. ning.—16. B. lalawa, C. *id.*—17. B. rining pañjalin, C. *id.*— B. nrung.—.18. B. dera, C. *id.*—19. B. alangalang, C. *id.*—20. B. lalawa.—B. adulurdulur, C. *id.*—22. B. lalawa.—24. A. anakara.—25. A. pupungan. — 26. C. alangalang.—27. B. amanghidĕpaken, C. *id.*—28. A. aturu maring.—29. C. patĕngahan.— C. beñjang.—30. B. dera.—31. A. agu.—32. B. ta *ontbreekt*, C. *id.*—B. ta *ontbreekt.*—34. A. angaḍangaḍanga. — B. maliwat, C. *id.*

Hana ta wong amahat ano ring alasing wong Kapuṇḍungan, ânakanak wadon ahayu, milu maring alas, tĕka ginamĕlan denira ken Angrok rinowang asanggama ring alas, ya ta ring Adiyuga ngaraning alas. Mangkin mĕrsah sira ken Angrok, wĕkasan sira analawa wong malintang hawan, ya ta kawĕrta tĕkeng nagareng Daha denira ken Angrok angrusuh, ya ta ingilangakĕn saking Tumapĕl denira sang akuwu aran Tunggul amĕtung. Sah sira ken Angrok saking Sagĕnggĕng, angungsi ta sira maring Rabut gorontol. „Mogha ta kabĕbĕng ring bañu kang angilangakĕn", sotira ken Angrok: „mogha ta bañu mĕtua saking tanhana, samangkana dadi kang tahun, tan hana kewĕh ring Jawa". Mangkana lingira ken Angrok. Sah sira saking Rabut gorontol, angungsi sira ring Wayang, tĕgal ing Sukamanggala. Hana ta papikatan pĕrit, irika ta sira anawala wong asĕḍahan manuk, anuli sira maring Rabut katu. Kapihanan sira tumon ing katu sawaringin gönge, irika nggenira mĕsat angungsi ta sira ring Jun watu, manḍalaning wong sampûrṇa, angungsi ta sira mareng Lulumbang, angher ing wong amaradeça, wijiling wong ajurit, aran sira Gagak ingĕt. Alawas angher irika anawala wong malintang hawan. Sah sira maring Kapuṇḍungan, amamaling sira ring Pamalantĕnan, kawruhan ta sira, binuru kakĕpang, tan wruh ta parananira angungsi, amamanek ta sira ring witing tal, ring pinggiring kali, karahinan ta sira, kawruhan yen amamanek ing tal, tinunggu dening wong Kapuṇḍungan ing sor, tinabuhan kajar. Tal punika winadung dening amburu ring sira. Samangka ta sira anangis, asasambat ing kang ayaçadharma ring sira, dadi sira amirĕsĕp çabda ring awangawang, kinon sira amĕranga roning tal pinakahĕlaranira kiwa tĕngĕn margahanira anglayanga maring sabrang wetan, masa sira matia muwah, dadi amĕrang sira ron tal antuk kakalih, pinakahĕlarira kiwa tĕngĕn; anglayang sira mareng sabrang wetan, malayu angungsi ring Nagamasa, tinut sira binuru, angungsi ta sira maring manḍaleng Oran, tinut binuru, malayu angungsi ring manḍaleng Kapuṇḍungan, katĕmu atanĕm sirâmanḍala, ingalingan sira ingaku wĕka denirâmanḍala, sira ken Angrok. Anakirâmanḍala paḍa atanĕm, kehipun nĕnĕm. Katuju lungha atatawu kang tunggal, kari lilima; kang lungha ginanten atanĕma denira ken Angrok, tĕka kang amburu ring sira, tur angucap ring siramanḍala: „E kaki manḍala, hana wong arusuh isun-buru, angungsi ingkene mahu". Sumahur siramanḍala: „Kaki dayakanira tan tuhu aliñok ingsun kaki, yen norengkene; hanânakingsun nĕnĕm, iki atanĕm gĕnĕp nĕnĕm, wilangĕn uga denira, manawa lĕwih saking nĕnĕm,

---

1. B. wong Muṇḍung, C. *id.*—4. B. anawalan, C. *id.*—12. A. kawihanan.—13. C. sawaringĕn.—14. C. ring.—15. B. añjuri, C. *id.*— A. an sira.—16. C. amalintangan — B. ta sira *ontbreekt*, C. *id.*—18. B. wwit.—19. B. ta sira *ontbreekt.*— A. ĕntal.—20. B. dening kang amburu.—21. B. asambat—23. C. anglayang.—24. B. ya ta (a)marang sira antuk kakalih, C. *id.*—25. C. maring.—26. B. Râgamaçâ, C *id.*—27. A. mayu.— A. atatanĕm.—28. B. maṇḍa.—29. A. *en* C. ananĕm.— A atatahu.— 30. A. ananem, B. atanĕm.— B. tĕkangaburu.—31. A. ri.— A. ring *ontbreekt.*—C. E kaki maṇḍala.—C. anane.—32. B. ringkene, C. *id.*—33. A. tantu.—B. hana *ontbreekt*, C. *id.*—36. C. iki atanĕm *ontbreekt.*— B. manawi.

tuhu hana wong len ingkene". Ujaring amburu: „Tuhu yen anakira maṇḍala nĕnĕm, apan kang atanĕm iku nĕnĕm". Lĕs lungha kang amburu. Lingira maṇḍala ring ken Angrok: „Lungha ta sira kaki, manawa mangsul kang amburu ring sira, manawa hanamicara çabdaningsun, tanpantuk denira angungsi iringsun, lungha sira angungsi alas". Ndan lingira ken Angrok: „Angher manih kang amburua". Ya ta sangkane angalas ken Angrok, ring Patangtangan araning alas. Anuli sira ken Angrok angungsi ring Ano. Sah sira ring alas ing Tĕrwag. Mangkin sangsaya mĕrsah sira. Hana ta sira maṇḍaleng Luki, angarĕpi wĕlahan, mangkat sira amaluku pagagan, akârya pakacangan ambhakta sĕkuling rare angon mahiṣanira maṇḍala, den-salahakĕn ing uṇḍunguṇḍung den-waḍahi kele, katungkul sira maṇḍala pijĕr amuluku pakacangan, inguṇḍukuṇḍukan ingambil denira ken Angrok pinet sĕkule, nangkĕn dina sira mangkana, kepwan sira maṇḍala dening baryan dina kelangan sĕganing pangon, pangucapiramaṇḍala: „Parau sangkane hilang sĕkul iki". Mangkin ta inginte sisingidan sĕganing pangonira maṇḍala ring wĕlahan, pangone den-kon amulukua, tando ḍatĕng sira ken Angrok saking jĕro alas. pakṣanira ken Angrok angambila sĕkul punika. Sinapa deniramaṇḍala: „Kalingane sira kapo kaki ngamet sĕgane pangon-ingsun iku nangkĕn dina". Sumahur ken Angrok: „Singgih kaki maṇḍala, ingsun amet sĕgane pangonira nangkĕn dina wetning lapa-ingsun tanpamangan". Lingira maṇḍala: „Lah kaki ḍatĕnga ring açramaningsun sira yen hana luwe, amalampaha sĕkul nangkĕn dina, apan ingsun pratidina angaḍangaḍang tĕkahaning tatamu". Tĕhĕr ingajak sira ken Angrok ḍatĕng ing Batur denira maṇḍala, sinwagatan sireng sĕkul ulam. Lingira maṇḍala ring istrinira: „Nini bhaṭari ingsun amĕmĕkas ing sira, lamun ken Angrok maririkia, mon ingsun tan hana ring umah tuwi, kukurĕnĕn tumuli, amĕlasakĕn". Ya ta ken Angrok katutur nangkĕn dina tĕka, lunghanira saking rika mara ring Lulumbang, maring Bañjar kocapet. Hana ta sira maṇḍaleng Turyântapada, mulih sira mareng Kabalon, parabira sira mpu Palot, among dharmakañcana, aguru ta sira ring hyang buyut ing Kabalon, pangawaking dharmakañcanasiddhi, siddhisanidya, mantuk ta sira mpu Palot saking Kabalon amawa ta sira lakar, awrat limang tahil, areren ing Lulumbang, awĕdi sira mpu Palot muliha ḍewek mareng Turyantapada, rehing wontĕn wong kawĕrta anawala ring marga aran sira ken Angrok. Sira mpu Palot tan wruh ring patutunggalaning

1. B. aburu, C. *id.*—2. B. apan . . . lĕs *ontbreekt* — C. les *ontbreekt*.— B. aburu.— 3. B. lunghaha, C. *id.*—4. B. aburu, C. *id*—5. B. ingisun, anuli.— C. Angro. B. pangher manih aburua, C. *id.*—6. C. sangkaning alas ken Arok ring Patangtangan araning alas.—7. B. maring.— 8. A. sangsayan.— B. Lukih.— 9. B. angarĕping.— A. panggagan.—11. A. den-waḍahin.—12. A. ingambingambil.—13. B. kepon, C. *id.*— 14. A. pangangon.— A. pangucap sira.—15. A. ingante.— A. *en* B. pangangonira.— A. pangangone.— A. *en* C. dene mulukua.—17 C. amet.—18 B. sĕgane paue.—A. pangangoningsun.—B. nakĕn.—19, A. pangangonira.— A. *en* C. lamauingsun.—21. B. yen aluwe.—A. angaḍangaḍanga.—21. B. tĕhĕr bhinakta sira, C. *id.*— 23 B. dera.—B. sinogatan.—24. B. stri.—25. B. maririki.—B. amĕlasakĕn *ontbreekt*.—26. A. atutur.—27. A. kuca. C. ata.—30. B. sandhisânidhya.—

wong; ya ta katĕmu sira ken Angrok ring parerenan. Lingira sira ken Angrok ring sira mpu Palot:' „Uḍuh ḍatĕng ing punĕndi rakaki pukulun". Lingira mpu sumahur: „alulungha ingsun kaki saking Kabalon, ayun mantuka mareng Turyantapada, awĕdi ingsun ring marga, anĕngguh hana wong anawala aran ki Angrok." Mesĕm sira ken Angrok, lingira ken Angrok: „Lah pukulun, ranakira ya ngatĕra mantuk i rakaki, raputunira mĕne anglawana yen kapanggih wong aran ken Angrok puniku, lumaris ugi sira kaki mantuk mareng Turyantapada, sampun walang hati" Kapihutangan sira mpu ring Turyantapada angrungu sanggupira ken Angrok. Sa ĕkanireng Turyantapada, ya ta winarahan dharmakañcana sira ken Angrok, enggal bisa, tan hana sor timbangana ring kaçaktinira mpu Palot. Nĕhĕr ingaku wĕka sira ken Angrok denira mpu Palot, sangkaning açrameng Turyantapada ingaran ing maṇḍaleng Bapa. Mangke polahira ken Angrok angaku bapa ring sira mpu Palot, hana po deni(ng) kakuranganira mpu Palot, ya ta karaṇanira ken Angrok kinon marang Kabalon denira mpu Palot, kinonira amutusakĕna dharmakañcana, ring hyang buyut ing Kabalon, anguwusakĕna lakar katunanira maṇḍaleng Bapa. Mangkat sira ken Angrok ḍatĕng ring Kabalon, tan kapihandĕl sira ken Angrok denira sang apalinggih ring Kabalon. Samangka ta sĕrugĕn sira ken Angrok: „mogha hana ĕmbang ring panapen". Sinuduk denira ken Angrok, malayu angungsi ring hyang buyut ing Kabalon, ingatagakĕn sira parakategan sahaneng Kabalon paraguruhyang tĕkaning kapuntan, sama mĕdal amawa palugangça, amburu ring sira ken Angrok samâmukul ing palugangça pakṣanira sang tyâga aminonanayun amatenana ring sira ken Angrok. Mogha angrungu ujaring âkâça: „Hayo denira-pateni wong iku, sang tyâga, yugamami rare iku, tangeh gawene ring madhyapada." Mangkana çabda akaça karungu denira sang tyâga. Ya ta tinulung ken Angrok anglilir kadi pralagi. Tĕhĕr ken Angrok angĕnakĕn upata, lingira: „Tan hanaha tega ring wetaning Kawi tan siddhaning dharmakañcana." Sah sira ken Angrok saking Kabalon, angungsi Turyantapada, sira maṇḍaleng Bapa, siddha ring dharmakañcana. Sah sira ken Angrok saking maṇḍaleng Bapa maring pradeçeng Tugaran. Nora ta wilasa sira buyuting Tugaran, rinusuhan wong Tugaran denira ken Angrok, ya ta ingĕmban ta gopala sinalahahĕn ing maṇḍaleng Bapa, dadi kapanggih anakira buyuting Tugaran, ananĕm kacang ing pagagan. Mangke ta ikang rara rinowang asanggama denira ken Angrok, alalama kacang kakampilan, sangkaning kacaṇg Tugaran wijine akulimis agung agurih. Sah sira saking Tugaran, mulih sira maring maṇḍaleng Bapa muwah. Lingira

2. B. ing.— A. pundi.—3. B. ningsun, C. *id.*— B. maring, C. *id.*—4. C. ing.— B. anawalan, C. *id*—5. B. Angro.— B. rakanira angatĕra, C. *id.*—6. C. ing.—7. B. ugi rakaki.—8. A. ngrasa kapihutangan.— A. mpu Turya°.—9. B. winaran.—10. A. ring *ontbreekt.*—11. B. ikaku.— A. *en* B. açarame.—12. B. bapa ring mangke, C. *id.*—14. B maraheng, C. *id.*— B. dera mpu, C. *id.*—16. B. ḍatĕngi, C. ḍatĕng ing.—18. A. samangkana— A. srĕngĕnira—19. C. malu.—21. A. ring *ontbreekt.* C. sira ring.—22. B. amingronana ayun, C. *id.*, *doch* ahayun. —23. A. *en* C. ring *ontbreekt.*— B. dera. C. *id.*—24. B. kading.—27. C. tetega.—29. B. pradeça ring.—32 A. panggagan.—33. B. asama.—34. B. *id.*—35, B. mareng.

ken Angrok: „Yen ingsun dadi wong adânaha pirak ring kaki maṇḍaleng Bapa''. Kawĕrta sira ken Angrok ring nagareng Daha, yen arusuh asĕnĕtan ring Turyantapada, ingilangakĕn saking Daha, rinuruh dening wong saking Daha, lungha saking maṇḍaleng Bapa, angungsi sira maring gunung Pustaka. Sah sira saking rika, angungsi ring Limbehan, wilasa sira buyuting Limbehan, inungsi sira ken Angrok, wĕkasan ananakti sira ken Angrok maring Rabut kĕḍung Panitikan. Katurunan sira widhi, kinon mara ring Rabut gunung Lĕjar, ring dina Budha hirĕng ing Warigadyan, sira paradewa ahum akukumpul, mangkana lingira nini ring Panitikan: „Mami angrowangana asĕnĕtana kita bapa, tan hananing wruha, mami ta ananapua ring gunung Lĕjar sĕḍĕnging dewa ahum kabeh." Mangkana lingira nini Panitikan. Ya ta mara sira ken Angrok ring gunung Lĕjar. Katĕkan pwa Budha hirĕng ing Warigadyan, mara pwa sira ring pahĕman. Ya ta sira asĕnĕtan ing pawuhan ingurugan sukĕt denira ranini Panitikan. Tĕhĕr muni kang saptaswara gĕntĕr patĕr linḍu kĕtug kilat halisyus haliwawar, hudan salah masa, tanpantara teja wangkawa, ndan samangkana sira angrĕngö çabda tanpantara, humwang gumuruh, rasaning ahumaning watĕk hyang: „Ikang angukuhana ring nûṣa Jawa, yaya tandi maṇḍala". Mangkana ling sang watĕk dewata kabeh sama asalanggapan ujar: „Ndi kang yogya prabhua ring nusa Jawa", patakoning watĕk hyang kabeh. Sumahur hyang Guru: „Wruhanta kabeh watĕk dewata, hana si yugamami, mânuṣa wijiling wong Pangkur, ika angukuhi bhûmi Jawa." Samangka mĕtu ta sira ken Angrok saking pawuhan, katinghalan sira dening watĕk hyang, sama kayogyan sang watĕk dewata, ya ta inastwakĕn sira bhiṣeka bhaṭâra Guru, mangkana kastwanira de sang watĕk dewata, asurak asanggaruhan. Winidhyan sira ken Angrok angangkĕna bapa ring sang brâhmaṇa makanâma sira ḍanghyang Lohgawe, wahu tĕka saking Jambudwipa kinen apanggiha ring Taloka; samangkana mulaning brâhmana hana ring wetaning Kawi. Duk maring Jawa tanpahawan parahu, atampakan roning kakatang tĕlung tugĕl, mĕntas sira anuju pradeça ring Taloka, midĕr sira ḍanghyang Lohgawe angulati sira ken Angrok. Lingira ḍanghyang Loh gawe: „Hana rare adawa tangane, aliwat ing dĕkunge, tulise tangane tĕngĕn cakra, kang kiwa çangka, aran ken Angrok, katon ing pujamami, kadadinira bhaṭâra Wiṣṇu, pawarahira nguni duk ing Jambudwîpa: eh ḍanghyang Lohgawe wus mono denta muja ring Wiṣṇuarccha, mami tan hana ring kene, ngong angjanma mânuṣa maring Jawa, kita tumutureng mami, aran ingong ken Angrok,

---

1. B. dadia.— B. adâha.—4. A. angungsira maring.—5. B. awilasa.— B. inungsi dera ken.—6. A. anakti.— A. Rabut gĕḍung.—7. B. mara maring, C. maraha maring.— B. dina ring Budha, C. *id.*—9. B.. ling ranini.— A. asĕnĕtan hana.— C. kitanakita bapa.—10. C. ahuhum.—14. B. kalatalisyasaliwawar.—16 C. human.—17. B. angakuhana.— B. tâli, C. *id.*—18. A. *en* C. sira watĕk.— B. nli ta yogya, A. ndi kang *ontbreekt.*—19. A. prabhu.—20. A. syuga.—21. C, ta mĕtu —22. B. samangkayogyan.—24, B. winidhya — B. ngangkĕna, C. angkĕna —25. A Logawe.—26. B. samangka, C. *id.*—27. B. tanpawan, C. *id.*—28. B. tĕlung punggĕl, C. *id*—29. B. angulat ing.—30. A. *en* C. tulis.—31. A. dalenira.—32. A. si nguni nduk, A. pawararinguni nduk.— B. e.—34. B. anjanma, B. *id.* — B. ken *ontbreekt.*

ulatana mami ring kabotohan". Tando sira ken Angrok kapanggih ring kabotohan, winaspaḍakĕn singgih kang katon ing puja denira ḍanghyang Lohgawe. Tumuli sira tinañan, lingira ḍanghyang Lohgawe: „Iya sira kaki, aran ken Angrok, sangkaningsun wruh ing sira, katon ing puja deningsun". Sumahur ken Angrok: „Singgih pukulun, ranakira aran ken Angrok." Rinangkul sira denira sang brahmaṇa. Lingira ḍanghyang Lohgawe: „Ingsunaku anak sira kaki, ingsun-rowang duk anastapa, ingsun-wong saparanira." Sah sira ken Angrok saking Talokah, mara sira ring Tumapĕl, milu sira brahmaṇa. Satĕkanira ring Tumapĕl kapanggih kaladeça, ati sira asesebana ring sang akuwu ring Tumapĕl, aran sira Tunggul amĕtung. Kapanggih sira sineba. Lingira Tunggul amĕtung: „Bhageya pukulun sang brahmaṇa, saking punĕndi sira hañar katinghalan." Sumahur sira ḍanghyang Lohgawe: „Eh kaki sang akuwu, hañar saking sabrang ingsun, ati ingsun asewakaha maring sang akuwu ingsun kaki, lawan akonakoningsun anak puniki ayun sumewakaha ring sang akuwu". Sumahur sira Tunggul amĕtung: „Lah suka ingsun sira ḍanghyang yen sira santosa wontĕna ring sirânakira". Mangkana lingira Tunggul amĕtung. Alawas sira ken Angrok amaraseba ring sira Tunggul amĕtung, sang akuwu ring Tumapĕl.

Dadi hana bhujangga boddhasthâpaka ring Panawijen, lumaku mahâyâna, atapa ring setraning wong Panawijen, apuṣpata sira mpu Pûrwa. Sira ta anakanak stri tunggal, duk derengira mahâyâna; atyanta ring listu-hayuning putrinira, aran ken Ḍĕḍĕs. Sira ta kawĕrta yen hayu, tan hana amaḍani rupanira yen sawetaning Kawi kasub tĕkeng Tumapĕl. Karungu denira Tunggul amĕtung, tumuli sira Tunggul amĕtung ḍatĕng ing Panawijen, añjujug maring ḍukuhira mpu Purwa, kapanggih sira ken Ḍĕḍĕs, atyanta garjitanira Tunggul amĕtung tumon ing rara hayu. Katuju sira mpu Purwa tan hana ring patapanira, samangka ta ken Ḍĕḍĕs sinahasa pinalayokĕn denira Tunggul amĕtung. Saulihira sira mpu Purwa saking paran tan katĕmu siranakira, sampun pinalayokĕn denira sang akuwu ring Tumapĕl, tan wruh ring kalinganira, ya ta sira mpu Purwa anibakĕn samaya tan rahaju, lingira: „Lah kang amalayokĕn anakingsun mogha tan tutuga pamuktine matia binahud angĕris; mangkana wong Panawijen asata pangangsone, mogha tan mĕtua bañune bejine iki, dosane nora awarah iringsun yen anakingsun den-walating wong". Mangkana lingira mpu Purwa. „Kalawan ta anakingsun marajakĕn karma amamaḍangi, angling sotmami ring anakmami mogha anĕmwa rahayu den-agung bhâgyane". Mang-

1. A. ulana. —1. A. *en* C. samangkana ingsun.—5. B. aran Angruk, C. *id.*—6. B. lingira ḍanghyang Lohgawe *ontbreekt*. — 7. A. aanak. — B. isu rowang.— A. mong.—8. B. Tapoloka.— B. maring.—9. B. Tumĕl amanggih.—13. B. aranira.—11. A ageya, B bhahageya, C. *id.*—12. B. sira puniki.—14. B. lawan ta.— A. *en* C. sumewaka.—21. A. antyanta lituhayu.—22. B. aüran, C *id.*— B. ta *ontbreekt*, C. *id.*— A. amaḍan ring rupa.—25. B. sira *ontbreekt*.— A. *en* B. antyanta.—28. C. sira *ontbreekt*.— A. pinayokĕn.—29. B. sang *ontbreekt*, C. *id.*—31. A. mati.— C. mangkana ta.—32. A. bañuneng beji iki.—33. B ring isun.— A denwanglat, B den-walati —35. A. mogha anĕmu rahayu, B. mogha arahayu, C. mogha anĕmu arahayu.

kana sotira mahâyâna ring Panawijen. Satĕkanira ken Ḍĕḍĕs ring Tumapĕl rinowang sapaturon denira Tunggul amĕtung, tan sipi sihira Tunggul amĕtung, wahu ngiḍam sira ken Ḍĕḍĕs, dadi sira Tunggul amĕtung akasukan, acangkrama somahan maring taman Boboji, sira ken Ḍĕḍĕs anunggang gilingan. Satĕkanira ring taman sira ken Ḍĕḍĕs tumurun saking paḍati, katuwon pagawening widhi, kengis wĕtisira, kengkab tĕkeng rahasyanira, nĕhĕr katon murub denira ken Angrok, kawĕngan sira tuminghal, pituwi dening hayunira anulus, tan hanâmaḍani ring listu-hayunira, kasmaran sira ken Angrok tan wruh ring tingkahanira. Saulihira Tunggul amĕtung saking pacangkraman, sira ken Angrok awarah ing sira ḍanghyang Lohgawe, lingira: „Bapa ḍanghyang, hana wong istri murub rahasyane, punapa lakṣaṇaning stri lamun mangkana, yen hala rika yen ayu rika lakṣaṇanipun". Sumahur sira ḍanghyang: „Sapa iku kaki". Lingira ken Angrok: „Wontĕn, bapa, wong wadon katinghalan rahasyanipun deningsun". Lingira ḍanghyang Lohgawe: „Yen hana istri mangkana, kaki, iku stri nâriçwarî arane, adimukyaning istri iku, kaki, yadyan wong papa angalapa ring wong wadon iku, dadi ratu añakrawarti". Mĕnĕng sira ken Angrok, ri wĕkasan angling: „Bapa ḍanghyang, kang murub rahasyanipun puniku rabinira sang akuwu ring Tumapĕl; lamun mangkana manira-bahud angĕris sirakuwu, kapaṣṭi mati de mami, lamun pakanira angadyani". Sahurira ḍanghyang: „Mati, bapa kaki, Tunggul amĕtung denira, anghing ta ingsun tan yogya yan angadyanana ring kaharĕpira, tan ulahaning paṇḍita, ahingan sakaharĕpira". Lingira ken Angrok: „Lamun mangkana, bapa, ingsun amit ing sira". Sumahur sang brahmaṇa: „Maring punĕndi ta sira kaki". Sumahur ken Angrok: „Ingsun ḍatĕng ing Karuman wontĕn bobotoh angangkĕn wĕka iringsun, aran sira Bango samparan, asih iringsun; punika ingsun-tarinipun kadi angyogyanana". Lingira ḍanghyang: „Rahayu yan mangkana, sampun ta, kaki, sira alawas ing Karuman". „Lingira ken Angrok: „Punapa karyaningsun alawasa". Sah sira ken Angrok saking Tumapĕl, tĕka sireng Karuman, kapanggih sira Bango samparan. „Saking ĕndi kawĕtunira, alawas tan mareringsun, kadi ring swapna ingsun atĕtĕmu lawan sira, alawas tĕmĕn denira lungha". Sumahur ken Angrok: „Wontĕn ing Tumapĕl ingsun bapa, amaraseba ring sirâkuwu. Sangkaningsun maring sira, hana rabinirâkuwu, tumurun saking paḍati, kasingkab rahasyane, katon murub deningsun. Hana ta brahmaṇa hañar angajawa, puṣpatanira ḍanghyang Lohgawe, sirângaku wĕka ring ingsun, ingsuntakoni: punapa araning strî yen murub rahasyanipun. Lingira sang brahmaṇa: uttama dahating stri yen mangkana, arane iku kang sinanggulı stri ardhanârîçwarî

---

1. A. mayana —2. A. wahu angarbini sira ken Ḍĕḍĕs —3. B. asomahan.—6. B. rasya —B. tĕhĕr.—7. C. anulu.—8. B. ring kalituhayon, C *id* —10. B. lingira *ontbreekt.*— B. stri.—11. T. kṣana —12. A. ring lakṣananipun, B. kalakṣananipun —16. B. añakrawati *ontbreekt,* C. *id.*— C. ring.—17. C. sang *ontbreekt.*—18. C. mangkanaha.—19. B. denira, C. de-manira.—23. A. ḍatĕng ri.—24. B. ringisun, C. *id.*—B. ringisun, C. *id.*—25. A. kang dali.— B. lingira.—28. B. kawĕtonira, C. *id.*—29. A. ta.— B. supna, C. *id.*—34. B. anama sira, C. *id.*— B. sira ta angaku.— B. ingisun, C. *id.*—35. B. lamun.— B. sang *ontbreekt.*—36. A. dat.— B. lamun, C. *id.*— B. sinĕnggu, C. *id.*

ika, sulakṣaṇa těměn, pan iku asing aděrwe rabi, katěkan dadi ratu añakrawarti. Ingsun ta, bapa Bango, kapengin dadi ratu, harěpingsun ki Tunggul amětung ingsun-patenana, rabine ingsun-alape, malar bapa, ranakira dadi ratu, amalaku ingsun pangadyanira bapa ḍanghyang. Ujarira ḍanghyang: kaki Angrok tan kawaça ring brâhmaṇa yan angajěngana ring wong angalap rabining arabi, hingan sakaharěpira piamběk. Punika karaṇaningsun maring bapa Bango, malaku adyanadyanira bapa ingsun-cilrane sirâkuwu ring Tumapěl, wyakti mati sirâkuwu deningsun". Sumahur sira Bango samparan: „Rahayu yen mangkana. Ingsun, kaki, angadyani, yen sirâharěp ambahud angěris ring sira Tunggul amětung, anghing ta sira kaki Angrok, sirâkuwu těguh, manawi nora těḍas yen derasuduka ring kěris kurang yoninya. Hana mitraningsun paṇḍe ring Lulumbang, aran pu Gandring, yoni olih agawe kěris, norana wong atěguh dene pagawene, tan amingroni yen sinudukakěn, ika koněn akarya ḍuhung. Yen huwus dadi kěris, nggenirâñidra ring ki Tunggul amětung". Mangkana wěkasira Bango samparan ring ken Angrok. Lingira ken Angrok: „Amit ingsun, bapa, maring Lulumbang". Sah sira saking Karuman, nuli maring Lulumbang, katěmu sira Gandring anambut karya ring gusali, těka ken Angrok tur atakon: „Iya sira baya aran Gandring. Lah rěko ingsun pagawekěna kěris, huwusa limang wulan, agatana gawene deningsun". Lingira mpu Gandring: „Sampun limang wulan punika, lamun sira ayun den-apěněd, manawi satahun huwus, enak ratěng papalonipun". Lingira ken Angrok: „Lah sarupane gugurindane, anghing den-huwus limang wulan". Sah ken Angrok saking Lulumbang, maring Tumapěl, kapanggih sira ḍanghyang Lohgawe, atakon ing ken Angrok: „Paran sangkanira alawas ing Karuman". Sumahur ken Angrok: „SuměIang manira, bapa, ring Lulumbang". Samangka ta ken Angrok alawas apanganti ring Tumapěl. Huwusing gěněp limang wulan, engět ing samayanira yen aken anggawe kěris ring sira mpu Gandring. Mara sira ring Lulumbang, katěmu sira mpu Gandring anggugurinda, aninigasi papalampahanira ken Angrok kěris. Lingira ken Angrok: „Ěndi kenkenaningsun ring kaki Gandring". Sumahur sira Gandring: „Singgih kang ingsun-gurinda puniki, kaki Angrok". Pinalaku tininghalan punang kěris denira ken Angrok. Lingira asěmu běndu: „Ah tanpolih deningsun akonkon ring sira ki Gandring, apan durung huwus gugurindane kěris iki, lagi asěbel, iki kapo ru-

1. B. ta sing adruwea rabi, C. *id. doch* aděrwe.— B. añakrawarti *ontbreekt*, C. *id.*—2. A. kapenginḍan dadi, B. kapengin dadia.— B. kaharěpingsun.—3. C. patenane.— B. sun.— B. dadia, C. *id.*—4. ujarira sang brahmaṇa, C, *id.*—5. C. wong alap.— B. rabining wong, C. *id.*—6. A. ing amběk—7. A. wyakti ma sira.—8. B. sirakuwu *ontbreekt*, C. *id.*—9. A. angudangěris.— B. sira *ontbreekt*.—10. B. atěguh, C. *id.*—11. B. ringkës.— C. yonine.— B. hana ta.—12. A. yeni.— C. nora ana.— B. gagaweane, C. *id.*—13. A. amirwani, B. amironi.— A. sudukakën.— B. lamun, C. *id.*— B. akaryaha,— B. yan awus, C. yan huwus.—14. B. ěnggen, C. *id.*— A. ñidra, C. ñidraha ring.—16. B. anuli C. *id.*—17. B. rawuh, C. *id.*— B. anakon.—19. B. agata, C. agati.— B. npun, C. lingingaranpu — A. lima wulan.—20, B. depun-apěněd.—23. A. lawas.—24. B. suměIang maring Lulumbang manira, bapa, C. *id.*—25. B amanganti.— B. huwus agěněp.—26 B. *en* C. sasamayanira.— B. akenken kěris C. aken kěris.—28. B. la ěndi.—30. A. punang kěris *ontbreekt* 13. A. akonkona sira.—32. A. asëkël.

pane kang dera-lawas limang wulan lawase". Apanas twasira ken Angrok, dadi sinudukakĕn ing sira Gandring kĕris antukira Gandring agawe ika. Anuli pinĕrangakĕn ing lumpang çela pambĕbĕkan gurinda, bĕlah aparo; pinĕrangakĕn ing paronira Gandring, bĕlah apalih. Samangka sira Gandring angucap: „Ki Angrok, kang amateni ring tĕmbe kĕris iku, anak-putunira mati dene kris iku, olih ratu pipitu tĕmbe kĕris iku amateni'. Wusira Gandring angucap mangkana, mati sira Gandring. Samangka ta arupa analahasa sira ken Angrok patinira Gandring. Lingira ken Angrok: „Lamun ingsun dadi wong tumusa ring anakputune apaṇḍe ring Lulumbang". Tĕhĕr mantuk sira ken Angrok maring Tumapĕl.

Hana kakasihira Tunggul amĕtung, aran Kĕbo hijo, apawong sanak asihsihan lawan ken Angrok. Satinghalira Kĕbo hijo ring sira ken Arok anungkĕlang ḍuhung hañar, adanganañ cangkring katut rinipun tanpagagala wungkul, arĕmĕn sira Kĕbo hijo mulat. Angucap ing ken Angrok: „He, kaka, sunsilihe kĕrisira iku". Sinungakĕn denira ken Angrok, ingangge denira Kĕbo hijo tumuli, wetning rĕsĕpira tumon; alawas ingangge denira Kĕbo hijo ḍuhung saking ken Angrok punika, nora hana wong Tumapĕl tan sapekṣaha yen sira Kebo hijo anungkĕlang ḍuhung hañar. Mogha ta mangke ḍuhung punika minalingan denira ken Angrok, kĕna dening amalingi. Tĕhĕr ken Angrok kala ratri anuli maring dalĕm pakuwon, duwĕg sirĕping wong, katuwon denira dinuluraning widhi, anuli mareng paturonira Tunggul amĕtung, tan kawara lakunira, sinuduk sira Tunggul amĕtung denira ken Angrok, tĕrus prâṇanira Tunggul amĕtung mati kapisanan. Kĕris antukira Gandring agawe kinatutakĕn minaha. Mangke huwus rahina kawaswasan ḍuhung tumanĕm ing jajanira Tunggul amĕtung, tinĕngĕr dening wong kang wruh kĕrisira Kĕbo hijo, kang inganggo sabran dina. Pangucaping wong Tumapĕl kabeh: „Ki Kĕbo hijo kalingane kang añidra ring sira Tunggul amĕtung, apan sawyakti kĕrise katut ing jajanira sang akuwu ring Tumapĕl." Samangka sira Kĕbo hijo sinikĕp dening kadang-warganira Tunggul amĕtung, tinĕwĕk ing kĕris antukira Gandring akarya punika, mati ki Kĕbo hijo.

Hana ta anakira Kĕbo hijo, aran Mahisa raṇḍi, alara patining bapa, ya ta winilasan kinaṭik denira ken Angrok, atyanta wĕlasira ring Mahisa raṇḍi. Mogha hyang dewa sirandandani, tuhu yan kramanira ken Angrok ring sira ken Ḍĕḍĕs, alama akakarĕpan, tan hananing wong Tumapĕl wani angucapa satingkah-polahira ken Angrok, mangkana sakadang-warganira Tunggul amĕtung mĕnĕng tan hana wĕnang angucapa, ya ta apanggih ken Angrok lawan ken Ḍĕḍĕs. Sampun ta sira abobot tigang lek katinggal denira Tunggul amĕtung, kaworan denira ken Angrok, atyanta denira silihasih sira ken Angrok lawan

1 A. lawan, B. lalawas —4. A. amalih.—9. B. apaṇḍea, C. *id.*—10. B. hana ta.— A. apawor, B. apawo.—11. A. asihsihĕn,—12. B. ḍu hañar, C. duhungañar awarangka hañar.—. B. adanganan tangkring, C. aḍangan cangkring.—19. B. ring ratri, C. *id.*—20. B. dinuluring, C. *id.*—23. B. ḍuḍuhung.—28. B. kĕrisira Gandring.—30. B. matining.—31. A. *en* C. ring *ontbreekt.*—32. B. yen.—33. A. tan haning wong.—35. B. angucap, C. *id.*—36. A. nĕm wulan.—37. B. kalawan.

ken Ḍĕḍĕs, aʼawas papanggihira. Gĕnĕp leking rare mijil anakira ken Ḍĕḍĕs lanang, patutanira Tunggul amĕtung, ingaranan sang Anusapati, papañjinira sang apañjy Anĕngah. Alama sira papanggih ken Angrok kalawan ken Ḍĕḍĕs, malih aputra ken Ḍĕḍĕs lawan ken Angrok, mijil lanang, aran sira Mahiṣa wong atĕlĕng, mwah ari denira Mahiṣa wong atĕlĕng lanang aran sang apañjiʼ Saprang, arinira pañji Saprang lanang aran sira Agnibhaya, arinira Agnibhaya wadon aran sira dewi Rimbu, papat patutanira ken Angrok lawan ken Ḍĕḍĕs. Hana ta binihajinira ken Angrok anom, aran sira ken Umang, sira ta apatutan lanang aran sira pañji Tohjaya, arinira pañji Tohjaya lanang aran sira pañji Sudhatu, arine pañji Sudhatu lanang aran sira twan Wrĕgola, arine twan Wrĕgola istri aranira dewi Rambi. Kwehing putra 9, lanang 7 wadon 2.

Tĕlas purwa wetaning Kawi, kaputĕr sawetaning Kawi, sama awĕdi ring sira ken Angrok, mahu ariwariwa ayun angadĕga ratu, wong Tumapĕl sama suka yen ken Angrok angadĕga ratu. Katuwon panduluring widhi sang ratu ring Daha siraji Ḍangḍang gĕṇḍis angandika ring parabhujangga sahaneng Daha, lingira: „E, ki parabhujangga çewa-sogata, paran sangkanira nora anĕmbah ring ingsun, apan ingsun sakṣat bhaṭâra Guru." Sumahur parabhujangga sakapasuking nagareng Kaḍiri: „Pukulun tan wontĕn ing kinakina bhujangga anĕmbahi ratu." Mangkana lingira bhujangga kabeh. Lingiraji Ḍangḍang gĕṇḍis: „Lah manawa kang ring kuna nora anĕmbah, kang mangko ta ingsun sĕmbahĕn denira, manawa sira tan wruh ring kaçaktiningsun mangko sun-wehi pangawyakti." Mangke ta siraji Ḍangḍang gĕṇḍis angadĕgakĕn tumbak, lanḍeyanipun tinañcĕbakĕn ring lĕmah, sira ta alinggih, ring pucuking tumbak, tur angandika: „Lah parabhujangga dĕlĕngĕn kaçaktiningsun." Sira ta katon acaturbhuja, atrinayana, sakṣat bhaṭâra Guru rupanira, winidhi anĕmbaha parabhujangga sakapasuking Daha, sama tan harĕp anĕmbaha tur mĕrsah paḍa angungsi maring Tumapĕl asewaka ring ken Angrok. Samangka mulaning Tumapĕl tan ahiḍĕp ing nagareng Daha.

Tumuli sira ken Angrok inastwakĕn prabhu ring Tumapĕl, araning nagara ring Singasari, abhiṣekanira çri Rajasa, bhaṭâra sang Amûrwabhûmi, ingastryan dening bhujangga sewa-sogata kang saking Daha, makadi sira ḍanghyang Lohgawe sira asangkapaṇi, kunĕng kang asih awĕlas ring sira ken Angrok ing kina duk sira sĕḍĕng kasyasih, paḍa ingundang kabeh, tinulung denira winalĕs pawilasane, makadi sira Bango samparan, tan ucapĕn siramaṇḍaleng Turyantapada, lawan anaking apaṇḍe wĕsi ring Lulumbang,

2. C. inaranan.—3. B. *en* C. alama sira patutan malih (C. manih) lawan sira ken Angrok, mijil lanang.—5. B. denira *ontbreekt.*—7. C. pat. — A. hana rabinihaji —8. A. Uma.—9. ari lanang aran.—10. B. arine pañji Sudhatu *ontbreekt.*— B. tuhan, C. *id.*— B. stri, C. *id.*—11. B. putra 9, 7, wadon 2.—12. B. tilas.—B. pawetan —13. A. ariwari.—14. B. yan.—16. A. lingira *ontbreekt.*—18. B. tan woning. — A. ikinakira.—19. B. ring ratu.—20. A. i kuna.— A. *en* C. mangke.— A. sĕmbĕhĕn—21. B. ing.— A. mangke.— B. pangawakti.—23. B. ing.—25. A. *en* C. sapasuk.—26. B. mĕrsah *ontbreekt,* C. — *id.*— A. mareng.—A. asewa ken, B. ring.—31. B. asangkamaṇi.—32. A. ingunda.— B. tinulu.—34. B. maṇḍala ring.— B. Tuyantapada.

aran pu Gandring, satuse apaṇḍe ring Lulumbang luputeng saarik purih, satampaking wulukune wadung pacule. Hana anake ki Kĕbo hijo den-paḍa kawĕwĕnangane lawan anake pu Gandring. Hana anakira bapa ḍanghyang (Lohgawe) aran wangbang Saḍang, patutanira lawan wong Wiṣṇu, tĕmokĕna kalawan anakira bapa Bango kang aran Cucupuranti, mangkana rasaning andika sang Amûrwabhûmi. Atyanta krĕtaning nagaraning Singhasari, paripûrṇa nirwighna.

Alawas karĕngö wĕrtanira ken Angrok yan huwus pangadĕg ratu, kahatur ing siraji Ḍanḍang gĕṇḍis yen sang Amûrwabhûmi harĕp amĕrĕpa maring Daha. Andikaniraji Ḍaṇḍang gĕṇḍis: „Sapa ta angalahakĕna ring nagaraningsun iki, manawa kalah lamun bhaṭâra Guru tumurun saking akaça, sugyan kalaha". Ingaturan sira ken Angrok, yan siraji Ḍangḍang gĕṇḍis angandika mangkana. Lingira sang Amûrwabhûmi: „E parabhujangga sewa-sogata kabeh, astokĕna ingsun abhiṣeka bhaṭâra Guru". Samangka ta mulanirâbhiṣeka bhaṭâra Guru, ingastwaning bhujangga brahmaṇa rĕṣi. Tur sira anuli anglurug maring Daha. Karĕngĕ deniraji Ḍangḍang gĕṇḍis yen sang Amûrwabhûmi ring Tumapĕl anĕkani andon maring Daha Lingiraji Ḍangḍang gĕṇḍis: „Alah ingsun sĕḍĕngɔ ki Angrok winonging hyang". Samangka ta sañjata-ing Tumapĕl acucuh lawan sañjata Daha, aprang loring Gantĕr, apagut sama prawira, anglongi linongan, katitihan sañjata Daha. Ariniraji Ḍangḍang gĕṇḍis moktah bamakṛti ksatriya raden Mahiṣa walungan, lawan mantrinira prawira aran Gubar balĕman; moktahning arinira Ḍangḍang gĕṇḍis mwah wadwa pinakatihati sira Gubar balĕman kalih karĕbat dening wado Tumapĕl, amah guṇung denipun aprang. Samangka ta wado Daha kapalayu, apan kang pinakadining prang sampun kawĕnang, Irika ta sañjata Daha bubar tawon, pungkur wĕḍus, dahut payung, tan hana pulih manih. Samangka ta siraji Ḍangḍang gĕṇḍis murud saking paprangan, angungsi maring dewalaya, gumantung ing awangawang, tĕkaning undakan, pakaṭik, juru payung lawan amawa taḍah sĕḍah, taḍah toya, panglante, sama milu angawangawang. Prasiddha kalah ring Daha denira ken Angrok. Lawan sira rayinira (sang Ḍangḍang gĕṇḍis) dewi Amisani, dewi Hasin, dewi Paja, mangkin sama katuran yan siraji Ḍangḍang gĕṇḍis alah aprang, karĕngö wontĕn ing dewalaya gumantung ing awangawang, mangke ta sira twan dewi katiga mukṣah lawang kaḍaton pisan. Irika ta sira ken Angrok huwus ing jayasatru, mulih maring Tumapĕl, kaputĕr bhûmi Jawa denira. Sakakala pañjĕnĕngira huwus kalah ing Daha 1144.

---

1. B. aran ... Lulumbang *ontbreekt*.— A. saariksurih.— B. satampaning.—3. B. mpu.—4. B. Saḍa C. *id.*—5. B. Cucuparanti.— A. raca.—7. C. alas, A. alawas kawĕrtanira.— A. anuwuh.— A. katur.—8. A. angdona.—9. A. *en* B. sapa.—10. B. manawa kalah C. *id.*— 11 A. *en* C. yan *ontbreekt*.— B. saṇandika.—13. A. samangkana ta.— 14. A. anuli sira anglurug.—15. B. yan.—A. anekanin, B. anetani anĕmun.—17. B. samangkana ta — B. ring.— 18. B. Kantĕr. — A. apanut.—20. C. araaran. — 22. B. kali.— A. wadwan Tumapĕl.— A. apah.—23. A. wadwan Daha.—24. B. tang.— B. Naha.— A. mungkur piṇḍa.—25. A. mulih — B. ta *ontbreekt*.—27. A. juru jong.— A. sĕḍa.— A. sami angawangawang.—30. A. kalah.—31. B. gumanti.

Àlawas hana wĕrta sang Anusapati, anakira Tunggul amĕtung, ataken sira ring pamongmong: „Awĕdi manira dening sira rama-pakanira", aturing pamongmong: „aron pakanira matûra ring sira ibu pakanira". Tan suddhanira Nuṣapati ataken ing sirebunira: „Ibu ingsun ataken ing sira punapa kalinganira bapa yen tuminghal ing isun, pahe tinghalira kalawan sanakingsun kabeh, tan ucapĕn lawan putranira ibu anom, mangkin pahe tinghalira bapa". Tuhu yan samasanira sang Amûrwabhûmi. Sahurira ken Ḍĕḍĕs: „Kaya dudu kang angandĕli, yen sira kaki ayun wruha, sira Tunggul amĕtung arane ramanira; katinggal ingsun tigang çaçih, ya ta ingsun ingalap denira sang Amûrwabhûmi". Lingira Nûṣapati: „Kalingane, ibu, dudu bapaningsun sang Amûrwabhûmi, punapa ta ibu paḍĕmira bapa". „Sang Amûrwabhûmi, kaki, amateni". Mĕnĕng sira ken Ḍĕḍĕs, arupa kaluputan dening awĕrta sajati ring siranakira. Lingira Nûsapati: „Ibu, wontĕn ḍuhungira bapa antukipun Gandring akarya, ingsun-tĕḍanipun ibu". Sinungakĕn denira ken Ḍĕḍĕs. Sang Anûṣapati amit mantuk maring kamĕgĕtanira. Wontĕn ta pangalasanira ring Baṭil, inundang denira Nûṣapati kinon amatenana ken Angrok, sinung ḍuhung antukipun Gandring akarya, nggenipun amatenana ring sang Amûrwabhûmi, ingĕbang wong Baṭil denira Nûsapati. Mangkat wong Baṭil maring dalĕm kaḍaton, kapanggih sang Amûrwabhûmi sĕḍĕngira anaḍah, tĕhĕr sinuduk sira dening wong Baṭil. Duk sira kacûrṇa Wĕrhaspati Pon ing Landĕp; masanira anaḍah saṇḍe jabung, sampun surup prabangkara amasang sanda. Sampuning lina sang Amûrwabhûmi, malayu wong Baṭil, angungsi sang Anûṣapati, matur wong Baṭil: „Sampun moktah sira rama-pakanira den-manira". Nĕhĕr sinuduk wong Baṭil denira Nûsapati. Ujaring wong Tumapĕl: „Ah bhaṭâra sirengamuk dening pangalasaning Baṭil, sira Nûṣapati angĕmbari amuk". Ri linanira sang Amûrwabhûmi i çaka 1169. Sira dhinarmeng Kagĕnĕngan.

Sampun mangkana sang Anûṣapati anggantyani añjĕnĕng-ratu, duk sang Anûṣapaty angadĕg ratu i çaka 1170. Alama kawĕrta ring raden Tohjaya, sira anakira ken Angrok saking rabi anom, nama sang apañji Tohjaya, ya ta angrĕngö sapolahirânûṣapati angupahakĕn ing sang Amûrwabhûmi, moktah dening wong Baṭil. Sang apañji Tohjaya tan suka moktahning sira ramanira, akirakira amet pamalĕs, margahaning kapatinira sang Anusapati. Wruh sang Anusapati

1. yen anakira, C. *id.*—2. A. kamongmong.— A. manira raden ing sira.— A. kamongmcng.—3. C. pakara matura.—4 A. ibuningsun, B. ibutingsun— A. atakon.— C. punapi.— A. lingauira.—5. A. iringsun.— A. kalan sanak.— B. sakingsun.—6. B. mangkin satinghalira.—7. A. *en* B. kang andĕli.—8. A. ayan.— B. katinggalasun.—9. B. ingambil, C. *id.*—11. A. paḍémanira.—14. B. sirangakĕn.— B. ken Ḍéḍés ring sang Anusapati.—16. B. amoktanana, C. *id.*—C. ring ken Angrok.—17. B. amoktanana, C *id.*—19. C. sĕḍénging anaḍah.—A. *en* C. dukira.—20. B. Pon *ontbreekt*, C. *id.*—21. A. prabangkara *ontbreekt.*—A. sampun lina—23. A. sira *ontbreekt.*—A. de-manira.—24. A. sirengkamuk.—25. B. i Baṭil.—B. ri *ontbreekt.*—27. A. aganatyani.—28. A. *en* B. angadĕg a ratu.—A. 1174.—A. *en* C. wĕrta.—29. C. karĕngö.—30. C. sira sang Anûsapati.—B. mokta, C. *id.*—31. A. sira *ontbreekt.*

yan kinire denirapañji Tohjaya, yatna sang Anûṣapati, pagulinganira binalungbang, ring pamĕngkang wong angayĕngi, pikandĕl atata. Huwus alama marĕk sang apañji Tohjaya amawa sawung sira, mareng bhaṭârânûṣapati. Lingirâpañji Tohjaya: „Kaka, wontĕn kĕrisira bapa, antukipun Gandring akarya, ingsun-tĕḍanipun ing sira". Tuhu yan samasanira bhatârânûṣapati. Sinungakĕn ḍuhung antukipun Gandring akârya denira sang Anûṣapati, tinanggapan denirâpañji Tohjaya, sinungkĕlang, tumuli ḍuhungira kang ingangge ringuni, sinungakĕning wongira. Lingirâpañji Tohjaya: „Duwĕg, kaka, ta-bongbong". Sumahur sang Anûṣapati: „Lah, yayi". Tumuli aken angambila sawung ring juru kurung. Lingirânûṣapati: „Lah, yayi, ta-adunipun pisan". „Singgih", lingirâpañji Tohjaya. Sama anajeni ḍawak, sama akĕmbar, katungkul sang Anûṣapati. Tuhu yan sĕḍĕng antakanira, kempér pijér angadokĕn sawungira, sinuduk denirâpañji Tohjaya. Lina sang Anûṣapati i çaka 1171. Dhinarma sira ring Kiḍal.

Gumanti sirâpañji Tohjaya añjĕnĕng ratu ring Tumapĕl. Hana ta putranira sang Anûṣapati, aran sira Rangga wuni, kapĕrnah kaponakan denirâpañji Tohjaya. Sira Mahiṣa wong atĕlĕng, sanakirâpañji Tohjaya tunggaling bapa saos ibu, aputra ring sira Mahiṣa campaka, kapĕrnah pahulunan denirâpañji Tohjaya. Duwĕgirâpañji Tohjaya ingastren, pinarĕking mantri samadaya, makanguni sira Praṇaraja. Marĕk sira Rangga wuni adulur lawan sira Kĕbo campaka. Lingirâpañji Tohjaya: „E mantri samadaya, makadi Praṇaraja, dĕlĕngĕn iki kaponakaningong, kamakara rupane lawan pangadĕge. Paran rupane musuhingong ring nûṣântara, dene wong roro iki, angapa denira, Praṇaraja". Asahur sĕmbah sira Praṇaraja matur: „Singgih, pukulun, andika pâduka bhaṭâra, apĕkikpĕkik ing rupa, sama wani sira kalih, anghing pukulun, upamanira kadi wuwudun munggwing nâbhi, tan wurung sira amatyani ri puhara". Mĕnĕng talampakanira bhaṭâra, sangçaya karasa aturira Prâṇaraja, runtik sang apañji Tohjaya. Tĕhĕr angundang ing sira Lĕmbu ampal, kinon anghilangakĕna ring raden kalih. Andikanirâpañji Tohjaya ring sira Lĕmbu ampal: „Mon luput denira angilangakĕn ing kṣatriya roro iku, ko ndak-ilangakĕn". Duk sirâpañji Tohjaya akon angilangakĕn ring raden kalih ring sira Lĕmbu ampal, wontĕn sang brahmaṇa sĕḍĕng anangkapaṇeni ring sirâpañji Tohjaya, denira ḍanghyang angrĕngö yan raden kalih kinen ilangakĕna. Awĕlas sang brahmaṇa ring raden kalih, awarah „yan sira Lĕmbu ampal kang kinon angilangakĕna, yen luputa kalih, kaki, sira puniki denipun Lĕmbu ampal, pun Lĕmbu ampal gumanti ingilangakĕn denira çri maharaja". Lingira rahaden kalih: „Sira ḍanghyang tambontĕn ta wontĕn dosaningsun". Sahurira sang

---

3. A. parĕk. — 5. B. samayanira. — 7. A. ingangge uni. — 8. A. *en* C. abongbong. — 11. A. sapa anajeni. — 12. A. *en* B. ingadokĕn. — 13. A. 1111, B. 117. — 15. B. ta *ontbreekt*. — 18. A. kabulunan. — 22. B. kĕdĕngĕn. — A. kaponakan. — A. kamaka rupane. — 25. B. waniwani, C. *id.* — 26. A. ri puharanya. — 31. B. nduk, C. *id.* — A. aken angilangakĕna, C. angilangĕna. — 33. A. alangakĕna.

brahmaṇa: „Aron ta sira kaki asĕnĕtana rumuhun". Pinariringakĕn manawi brahmaṇanira adwa, ya ta rahaden sama maring sirâpañji Patipati. Andikanira raden: „Pañji Patipati ingsun asĕnĕtan ring umahira, anĕngguh ingsun harĕp ilangakĕna bhaṭâra, yen ingsun atut harĕp ilangakĕna, nora doṣaningsun". Pinarurungokĕn denirâpañji Patipati: „Rahaden atut, yen pakanira ingilangakĕn pun Lĕmbu ampal sinalahan". Mangkin enak denirâsĕnĕtan kalih, rinuruh sira rahaden kalih tan kapanggih. Pinarurungokĕn tan kaparungon paranira. Ya ta sinĕnggeh sira Lĕmbu ampal sakârayita lawan raden kalih denira bhaṭâra. Samangka sira Lĕmbu ampal ingilangakĕn, malayu tasĕnĕtan ing tatangganirâpañji Patipati. Angrungu sira Lĕmbu ampal yen raden kalih hana ring sirâpañji Patipati. Ya ta sira Lĕmbu ampal marĕk ing raden kalih, aturira Lĕmbu ampal ing raden kalih: „Manira angungsi ring pakanira pukulun, doṣa-manira kinen angilangakĕna ring pakanira denira bhaṭâra. Mangkin ta manira anĕḍa cinoran manawi manira tan kandĕl den pakanira, enakan manira angawula ring jĕng pakanira". Sampune cinoran awatara kalih dina, sira Lĕmbu ampal marĕk ing raden kalih, matur ing raden: „Punapa wĕkas pakanira rahaden, tan wontĕn puharanirâsĕnĕtan, manira anuduka wong Rajasa mĕne, sĕḍĕngipun ababañu". Tatkala sore, anuduk wong Rajasa sira Lĕmbu ampal, ingalokĕn malayu maring Sinĕlir. Ujaring wong Rajasa: „Wong Sinĕlir anuduk wong Rajasa". Watara kalih dina wong Sinĕlir sinuduk dening Lĕmbu ampal, binuru malayu maring Rajasa. Ujaring wong Sinĕlir: „Wong Rajasa anuduk ing wong Sinĕlir". Wĕkasan atutukaran wong Rajasa lawan pangalasaning Sinĕlir, rame alolongan, sinapih saking dalĕm tan ahiḍĕp. Runtik sirâpañji Tohjaya, ingilangakĕn kalih batur pisan. Angrungu sira Lĕmbu ampal yen wong kalih batur ingilangakĕn, mara sireng wong Rajasa sira Lĕmbu ampal. Lingira Lĕmbu ampal: „Yen sira ingilangakĕn angungsia ring raden kalih sira, apan sama hana rahaden". Sanggupìng wong Rajasa: „Parĕkakĕna ugi, ki Lĕmbu ampal, wong batur puniki". Bhinakta pinituhaning wong Rajasa, marĕk ing raden kalih. Aturing wong Rajasa: „Pukulun pakanira sakiṭaha kawula ing Rajasa, sahandika-pakanira, pakanira-corana, manawi tan tuhu pangawulanipun, pahea rika denipun angawula". Mangkana wong Sinĕlir, sama ingundang pinituhanipun, tunggal sanggupipun lawan wong Rajasa, tur pinatut kalih batur sampun kacoran, winĕkas: „Mĕne sore paḍa merenea, tur amawaha sahayanira sowang sowang, paḍa ambarananga maring kaḍaton". Sama amit mantuk wong Sinĕlir lawan wong Rajasa. Katĕkan sore masa sama rawuh kalih batur amawa sahaya, sama marĕk ing ayunira rahaden kalih, sama wano; anuli mangkat ambaranang mareng jĕro kaḍaton. Mogha kagyat sirâpañji Tohjaya, malajĕng kapisah, tinumbak tan kapisanan. Marining geger, rinuruh dening kawulanira, pinikul pinalayokĕn maring Katang lumbang. Kang

2. C. raden.—5. A. apatut.—7. C. tan ana parungon paranira.—8. B. sinĕngge.—9. A. samangka sira......, *wat verder volgt is onleesbaar.*— B. hihilangakĕn.—14. B. *en* C. pakanira. — B. tan ândĕg.—15. B. sampune sinewagara kalih dina.—17. B. tan wĕtĕn.—20. C. Sinĕlir *ontbreekt.*—25. B. wong arajasa.—27. B. marĕkakĕna.—29. B. *en* C. ang.—33. B. saya.— C. ring.

amikul kasingse gaḍage, katon pamungkure. Lingirâpañji Tohjaya ri kang amikul: „Bĕciki gaḍagta katon pamungkure”. Sangkaning tan awet ratu dene silit iku. Rawuhireng Lumbang katang, mokta sira. Anuli dhinarmeng Katang lumbang. Linanira i çaka 1172.

Tumuli sira Rangga wuni angadĕg ratu. Kadi naga roro saleng lawan sira Mahiṣa campaka. Sira Rangga wuni abhiṣeka Wiṣṇuwarddhana karatunira, sira Mahisa campaka dadi ratu Angabhaya, abhiṣeka bhaṭâra Narasinga. Atyanta patutira, tan hana wiwal. Bhaṭâra Wiṣṇuwardhana angadĕgakĕn kuṭa ring Canggu lor, i çaka 1193. Mangkat sira amĕrĕp ing Mahibit, angilangakĕn sang Lingganing pati. Sangkaning Mahibit alah, linĕbon wong aran sira Mahiṣa bungalan. Pañjĕnĕngira çrî Rangga wuni ratu tahun 14, moktanira 1194, dhinarma sira ring Jajagu. Sira Mahiṣa campaka mokta, dhinarma ring Kumĕpĕr, pamĕlĕsatanira ring Wudi kuñcir.

Çrî Rangga wuni atinggal putra lanang, aran çri Kĕrtanagara; sira Mahiṣa campaka atinggal putra lanang, aran raden Wijaya. Sirâji Kĕrtanagara sira añjĕnĕng prabhu, abhiṣeka bhaṭâra Çiwabuddha. Hana ta wongira, babatanganira buyuting Nangka, aran Bañak wiḍe, sinungan pasĕnggahan arya Wiraraja, arupa tan kandĕl denira, dinohakĕn, kinon adhipatia ring Sungĕnĕb, anger ing Maḍura wetan. Hana ta patihira nduk mahu añjĕnĕng prabhu, puṣpapata sira mpu Raganatha, nityasa angaturi rahayuaning tuhan, tan keḍĕp denira çrî Kĕrtanagara; sangkanira mpu Raganatha asalah linggih mantun apatih, ginanten denira Kĕbo tĕngah sang apañjy Aragani. Sira mpu Raganatha gumanti dadi adhyakṣa ri Tumapĕl. Sapañjĕnĕng çrî Kĕrtanagara angilangakĕn kalana aran Bhaya. Huwusing kalana mati, angutus ing kawulanira, andona maring Malayu. Samangka akĕḍik kari wong Tumapĕl, akeh kang katuduh maring Malayu. Sirâpañjy Aragani angatĕrakĕn, mangsul ing Tuban, tĕka ring Tumapĕl sang apañjy Aragani angaturi taḍahan pratidina, akasukan sirâji Kĕrtanagara. Hana ta pasawalanira lawan sirâji Jaya katong ratu ring Daha, pinakamusuhira sirâji Kĕrtanagara, kempĕr pangaladeçaning çatru, tan engĕt yan doṣanira. Sira Bañak wiḍe atuwuh patang puluh tiga duk pamalayu, amitra lawan sirâji Jaya katong, asurawean akenkenan saking Maḍura sira Bañakwiḍe apasĕnggahan arya Wiraraja; mangkana sirâji Jaya katong autusan maring Maḍura. Sira Wirarâja akirim surat ḍatĕng i sirâji Jaya katong. Unining sawalan: „Pukulun, patik aji matur ing paduka aji, anĕnggeh paduka aji ayun abuburu maring tĕgal lama, mangke ta paduka aji abuburua, duwĕg kaladeçanipun tambontĕn wontĕn baya, tanbontĕn macanipun, tambontĕn banṭengipun, muwah ulanipun, rinipun, wontĕn macanipun anging guguh”. Sang apatih tuha sira

1. B. çaḍaga. — C. ring. — 2. B. gaḍaga. — B. tan awet siratu dene lit iku.—5. B. sira Rangga wuni *ontbreekt.*—6. C. *in plaats van* karatunira: tur ika.—8. C. hanana.—11. B. 1174.—14. C. Kṛtanaga.—17. B. pasanggahan.—23. B. samañjĕnĕng.—29. B. tan angĕt.— B. doṣanira..... mangkana, *regel* 32, *ontbreekt.*—35. B. sangketa. — C. aji *ontbreekt.* — B. tanbontĕn.—36. B. baya, tambontĕn *ontbreekt.* — B. tanbontĕn.—37. B. ulahipun.

mpu Raganatha kang ingaran macan guguh, apan sampun atuha. Samangka sirâji Jaya katong mangkat amĕrĕp ing Tumapĕl. Sañjata kang saka loring Tumapĕl wong Daha kang alaala, tunggul kalawan tatabuhan pĕnuh, rusak deça saka loring Tumapĕl, akeh atawan kanin kang amamĕrangakĕn. Sañjata Daha kang amarga lor maṇḍĕg ing Mĕmĕling. Sira bhaṭâra Çiwabuddha pijĕr anaḍah sajöng, ingaturan yan pinĕrĕp saking Daha, apahido sira, lagi amijilakĕn andika: „Kadi pira sirâji Jaya katong mongkonoa ring isun, apan sira huwus apakenak lawan isun". Duk angaturakĕn kang atawan kanin, samangka sira mintuhu. Samangka raden Wijaya tinuduh amaguta sañjata kang saka loring Tumapĕl ingiring denira arya dikara sira Bañak kapuk, sira Rangga lawe, sira Pĕḍang, sira Sora, sira Dangdi, sira Gajah pagon, anakira Wirarâja aran sira Nambi, sira Pĕtĕng, sira Wirot, sañjata abĕcikbĕcik, kang anangkis sañjata Daha bubuhan lor, sama amuk, rampak, kapalayu wong Daha kang mĕtu saka lor, tinut binuru denira raden Wijaya. Dadi tumĕḍun sañjata agung saking Daha kang saking pinggir Aksa anujw ing Lawor, tan wineh humunga, tan amawa tunggul nguniweh tatabuhan, tĕka ring Siddhabhawana añjugjug ring Singhasari pisan. Patih ring Daha sira Kĕbo mundarang, sira Pudot, sira Bowong pinakadining sañjata Daha saka kidul. Sĕḍĕngira bhaṭâra Çiwabuddha anaḍah sajöng lawan apatih, nduk sira kaparajaya sama sira angĕmasi, sira Kĕbo tĕngah apulih, mati ring Manguntur. Raden Wijaya sira tinuturakĕn mangalor, ingaturan yan bhaṭâra Çiwabuddha mokta dening sañjata Daha anduni saka kidul, pun patih tuha sampun angĕmasi, sama umiringi talampakanira bhaṭâra. Samangka raden Wijaya mangsul, sakawulanira sama apapalayon maring Tumapĕl. Tĕkanira ring Tumapĕl amapulihakĕn tanpantuk, gumanti sira kabalık, binuru tinut denipun Kĕbo mundarang, sumĕngka raden Wijaya angungsi ri sawah miring, pakṣanipun Kĕbo mundarang anduka ring Buntal. Raden Wijaya amañcal sisingkalaning amuluku, ḍaḍanipun Kĕbo mundarang tĕkeng mukanipun kĕbĕk ĕṇḍut, mundur tur angucap: „Aḍuh tuhu yan dewa si pakanira raden". Samangka raden Wijaya adum lañcingan giringsing ring kawulanira sawiji sowang, ayun sira angamuka. Kang dinuman sira Sora, sira Rangga lawe, sira Pĕḍang, sira Dangdi, sira Gajah. Sira Sora anĕmpuh, akeh longing wong Daha. Aturira Sora: „Mangke pangeran pakanira anĕmpuha, kaladeçanipun mangke". Anĕmpuh raden Wijaya. Mangkin akeh longing wong Daha, tur mundur kalangan wĕngi, tumuli akuwu. Sĕḍĕng sirĕping wong tinut ingamuk manih denira raden Wijaya, samangka bubar wong Daha, akeh wong kĕna ring tumbaking sama-iowangipun ariḍu wong palajĕnging wong Daha. Wontĕn ta putriuira bhaṭâra Çiwabuddha sama istri kalih siki, jaga panggihakĕna lawan

2. B. ka sangka lor.— 3. B. Daha Daha.— 8. C. ingaturakĕn.— 13. C. abubuhan.— C. añjujug —20. C. ring mati ring.—22. B. tuha sampun angĕmasi, sama umiringi *ontbreekt,*— 23. B. tekör aring.—28. C. aṇḍut.—30. B. angawuka.— B. Sore.—32. C. kadeçaning.—38. B. *en* C. ariḍua.— C. pajĕng.—87. B. pasama.

raden Wijaya denira bhaṭâra Çiwabuddha, kalih sira kajarah dening wong Daha; rahaden istri sira sang anom apisah lawan sira sang panuha tan tunggal paranira malajĕng. Weting Daha ta riḍu dening pangamukira raden Wijaya. Kalaning wĕngi, wontĕn ṭa balĕmaning wong Daha murub agĕng urubipun. Kapanggih raden istri panuwa irika, katinghalan sira denira raden Wijaya, engĕt yen raden yayistri panuha. Mangkin ta denira sambut denira raden Wijaya, tur angandika ring sira Sora: „Sora, lah ta", angungsĕd, „angamuk maneh, malar katĕmua yayi sira sang anom". Matur sira Sora: „Sampun dewa, apan si(ra) rayi pakanira panuha sampun kapanggih; pira si kaṭahing kawula-pakanira puniki". Sahuring raden Wijaya: „Iya denira iku". Samangka sira Sora matur maneh: „Duwĕg, pukulun pakanira mundura, apan yan amaksakĕna angamuk sirantuka, lĕhĕng, lamun sira rayi-pakanira anom kapanggih, yen tan kapanggih kadi lalaron anggĕpok damar". Samangka sira mundur, raden yayistri sira ingĕmban, saratri sira lumaku mangalor, esuk sira tinututan dening wong Daha, katututan sira kiduling Talaga pagĕr. Wongira sama aganti angareni aprang angaṇḍĕg ing wong Daha. Sira Gajah pagon katumbak pupune trus, anghing kawasa lumaku. Andikanira raden Wijaya: „Gajah pagon kawaça sira lumaku, lamun tan kawaça, lah paḍa angamuk". „Kawaça manira, pangeran, anging alonlonan". Wong Daha tan patya denipun anut ing sira, awĕkasan mangsul ing Talaga pagĕr. Raden Wijaya angayam alas lawan kawulanira sakehing angiring, sama aganti angĕmban ing raden yayistri; wĕkasan kawulanira abhawarasa, anggunita tingkahanira raden Wijaya. Sampun putusing çabda, sama akĕmbalan atur: „Pukulun, aturing kawula-pakanira samadaya, punapa ta wĕkas-pakanira puniki, kang angayam alas, kahayuning kawula-pakanira samadaya apĕnĕd yan pakanira ḍatĕnga ring Maḍura wetan; pakanira angungsia ri pun Wiraraja, malar kĕnaha pakanira-paraçraya, kadi pira tanpawilasaha, apan marganipun agung denira sira rama-pakanira sira sang moktah". Lingira raden: „Iya iku lamun awilaça, mon tan awilaça, akeh deningsun awirang". Sahurira Sora, sira Rangga lawe, sira Nambi, sama akĕdö sahur manuk: „Pukulun, kadi pira pun Wiraraja palingaha pangeran". Ya ta sangkanira raden ahiḍĕp ing aturing kawulanira. Sah sira saking jĕro alas, tĕka ring Paṇḍakan, maring buyuting Paṇḍakan aran Macan kuping. Rahaden Wijaya sira amalampah ingaturan sĕḍĕngan, ingaturan tinaḍah toyanipun, duk binĕñcah esi sĕkul putih. Agawok kang tumon. Ujaring wong: „Pelag dahat, apan tan hana duwĕgan a-isi sĕkul". Sira Gajah pagon tan kawaça lumaku; andikanira raden Wijaya: „Buyuting Paṇḍakan, ingsun atuwawa wong sawiji, Gajah pagon tan bisa lumaku, didine ring sira". Ujaring wong Paṇḍakan: „Ḍuh gawe ala si pukulun, yen kapanggiha iriki pun Gajah pagon, masa wontĕna kawula sa-

---

1. B. Çiwa.—7. B. Sore.— C. ta *ontbreekt*.— B. angungsid.— C. palar.—8. C. katmwaha.—9. C. panuwanuwa.— C. pakaniki.—12. B. yen tan kapanggih *ontbreekt*.—21. C. amban.—25. C. kangira *in plaats van* lingira.—29. B. Rambi.—33. C. sĕḍĕngan *ontbreekt*.— B. esĕkul.

mering Paṇḍakan, kahayuning kawula didinipun wontĕn ing kubon alas, pangaritaritan alalang, binĕngang ing tĕngah, pinakaryakĕn gubug, asĕpi tan wontĕn kawula sapekṣa, kawula Paṇḍakan asunga tĕḍanipun nangkĕn dina". Kantun sira Gajah pagon. Raden Wijaya anuli maring Ḍatar amĕmĕngi. Tĕkeng Ḍatar anulumpak ing parahu. Sañjata Daha mantuk. Raden yayistri sira sang anom tulus kajarah maring Daha, katur ing sirâji Jaya katong. Suka ingaturan moktanira bhaṭâra Çiwabuddha. Raden Wijaya anabrang mangalor, tumurun sira saking parahu, kawĕngen ing tĕngahing sawah ring deça paminggiring Sungĕnĕb. Angrĕrĕb ing sawah lalahan mĕntas ginaru, galĕngipun anipis. Samangka ta sira Sora aturu kumurĕb, lininggihan denira raden Wijaya lawan raden yayistri. Ring eñjang sira lumaju maring Sungĕnĕb. areren ing bale pañjang. Wongira kinen atitilika, yen wontĕn sira Wiraraja sineba. Mangsul kang atilik apan sira Wiraraja wontĕn sineba. Mangkat rahaden Wijaya maring pasebanira Wiraraja. Saḍatĕngira raden ing paseban, sira raden Wijaya tininghalan denira Wiraraja, kaget sira Wiraraja tumon ing rahaden, tumurun sira Wiraraja tur anuli mantuk, ḍatĕng ing pagĕrhan, aluwaran sineba. Kanggĕk twasira raden Wijaya, angandika ring sira Sora, sira Rangga lawe: „Lah paran si ujarisun, akeh denisun awirang, baya luhung isun angĕmasana pati duk angamuk ika". Anuli sira ḍatĕng ing bale pañjang, wĕkasan ḍatĕng sira Wiraraja marĕk arantaban sagĕrha, makadi pinatihira, prasama anampa sĕḍah woh. Aturira Rangga lawe: „Pukulun, dede ta pun Wiraraja punika mangkin marĕk". Samangka iccha twasira raden. Ken pinatih angaturi sĕḍah ring raden yayistri, sira Wiraraja angaturi sĕḍah ring raden lanang. Sira Wiraraja angaturi dumunung ring gĕrha kadipaten. Raden yayistri anitihi gilingan, rabinira Wiraraja kabeh sami aḍarat, angiring ing raden istri, sira Wiraraja angiring ing raden Wijaya. Tĕka ring kadipaten anuli miñjĕro, dinunungakĕn ing paturonira Wiraraja. Raden Wiraraja pinarĕk ing wijil pingrwa denira Wiraraja sambi atutur kamoktanira bhaṭâra sang lumah ring panaḍahan sajĕng, malih atutur pangamukira ring wong Daha. Matur sira Wiraraja: „Mangke si rahaden punapa kayun-pakanira". Sumahur sira rahaden Wijaya: „Isun amalaku sinakuṭa ring sira, yen hana pawilaçanira". Aturira Wiraraja: „Sampun pakanira walang ati, anghing depun-alon ugi". Tur sira Wiraraja angaturi lumajua mantuk maring dalĕm. Samangka sira Wiraraja angaturi wastra sabuk siñjang, sama tinampa dening rabinira, makadi ken pinatih. Andikanira raden: „Bapa Wiraraja, tan sipi gunge hutangisun ing sira, mun katĕkan sâdhyanisun, isun-parone tĕmbe bhûmi Jawa, sira amuktia sapalih, isun kang sapalih". Aturira Wiraraja: „Sawadinipun, pukulun, lamun pakanira jumĕnĕnga ugi". Mangkana samayanira raden kalawan sira Wiraraja. Atyanta pangupakaranira Wiraraja ring raden, pratidina angaturi taḍah, tan ucapakĕna denira angaturi

1. C. Paṇḍakan ingucap.—2. B. wĕntĕn.—9. C. pangrĕgrĕga.—11. C. areren ing beñjang.—12. C. sira raja.—18. B. angamuka.—19. C. sira raja.—20. C. sagĕrhan.—21. C. dede tata.—23. C. angatu.—4. B. anihi.—29. C. punapa kanira—30. C. denira.—33. C. rabirabinira.—37. C. sasamaya.

taḍah sajĕng. Alama raden Wijaya haneng Sungĕnĕb. Irika ta sang arya Wiraraja matur: „Pangeran, manira angambil upaya, pakanira sewakaha ugi ring sirâji Jaya katong, pakanira apiapia anĕḍa ingapura, abhaṣa anungkul; lamun ugi sirâji Jaya katong ayun pakanira-sewaka, pakanira angera ring Daha sakarĕngan, lamun pakanira arupa ingandĕl, wontĕn ta alasing wong Trik pakanira-tĕḍaha ring sirâji Jaya katong, pakanira-tarukaha, kawula Maḍura kang ababad anaruka, apĕḍĕk parantunaning kawula Maḍura marĕk ing pakanira. Don-pakanira asewaka punika ta pakanira-ingĕtakĕna wongira sirâji Jaya katong kang tuhu, kang wani, kang jĕjĕrih, kang bisa, makadi buddhinipun Kĕbo mundarang, pakanira-kawruhana, sampun katĕpas kabeh, pakanira amita anghera ring antuking kawula Maḍura anaruka alasing wong Trik; pakantukipun ta manih manawi wontĕn kawula-pakanira kang saking Tumapĕl, mantuk manih marĕk ing pakanira, pakanira-tanggapana, yadyan kawula saking Daha ayun angungsi ring pakanira, pakanira kĕkĕhana, yan sampun kawawa sañjata Daha den-pakanira. Mangke manira akirim atur ing sirâji Jaya katong." Mangkat kang kinon angaturakĕna sawalan, anabrang mangidul, tĕkeng Daha marĕk ing sirâji Katong, angaturakĕn surat. Unining surat: „Pukulun, atur patik aji, denira sira potraka paduka aji, anĕḍa ingapura, ayun anungkul ing paduka aji; punika ta depun-kawruhanândika paduka aji, yan suka lawan tan suka." Andikanirâji Katong: „Paran tan sukahaningong yan kaki arṣa Wijaya ahiḍĕpa iringong", tur kinon muliha kang utusan, amawândikanira. Satĕkaning utusan asrah andika; sampun winaca ring ayunira raden, ring ayunira Wiraraja. Suka sira Wiraraja. Samangka raden Wijaya mantuk maring Jawa, ingiring dening kawulanira, ingatĕrakĕn dening wong Maḍura, sira Wiraraja angatĕrakĕn mangsul ing Tĕrung. Tĕkeng Daha enak denira asewaka ring siraji Katong, kinasihan. Ḍatĕngira ring Daha amĕnangi Galungan, wongira kinon asasaramaha saking dalĕm, hĕnti gawoking sang mantri ring Daha tumon, rehing sama abĕcikbĕcik, kang pinakadi sira Sora, sira Rangga lawe, sira Nambi, sira Pĕḍang, sira Dangdi, sama malayu ring pasasaramaning Manguntur ing Daha. Gumanti mantri ring Daha malayu, kang pinakadi prajurit aran sira Panglĕt, lawan sira Mahiṣa rubuh, sira patih Kĕbo mundarang, katĕlu paḍa kasoran palayunipun denira Rangga lawe lawan sira Sora. Alama sirâji Katong angĕnakĕn susudukan: „Kaki arṣa Wijaya, lah rĕke sirâsusudukana, isun ayun aniningalana, mantrinisun pinakalawanira". Aturira raden: „Singgih pukulun". Atangkĕp kang susudukan, antyanta ramening tatabuhan, kang aniningal pĕnuh tanpaligaran, asri kapalajĕng wongirâji Katong. Andikanirâji Katong: „Aturana kaki arṣa Wijaya, aja milu, sapa ta wong wani alawan gustine." Awusan sira rahaden, mangkin tâpapak patangkĕping susudukan amburu-binuru; wĕkasan sira Sora anuju ring sira patih Kĕbo mundarang, sira Rangga lawe anuju ring sira Panglĕt, sira Nambi

2. asewakaha.—5. C. Trik kanira.—6. C. kang *ontbreekt*.—11. C. antuk kawula.—13. B. yadya.—14. B. angungsing.—25. C. enak manira.—26. C. sama kinon.—C. saking lĕm.—34. C. atura raden.

anuju ring sira Mahiṣa rubuh, wĕkasan kapalayu sang mantri Daha dening wongira raden Wijaya, tan hananing apulih, anuli awusan. Samangka raden Wijaya sapekṣa yan kasoran mantri Daha dening wongira. Tumuli akirim andika ring sira Wiraraja, tumuli sira Wiraraja awĕkas atur akon anĕḍaha alasing wong Trik. Suka sirâji Katong. Ya ta mulaning anaruka alasing wong Trik. Duk mahu tinaruka dening Maḍura, hana wong alapa kurang sangunipun ababad, amangan maja, kapahitĕn, sama depun-buñcal antukipun aruru maja punika, kasub yan wontĕn wohing maja dahat apahit rasanipun, singgih ta ingaran ing Majapahit.

Sampun kawilang satingkah-polahing Daha denira raden. Ring Majapahit sampun arupa deça. Wongira Wiraraja asurawean maring Daha, aparantunan ing Majhapahit. Sira Wiraraja awĕkas atur ing raden, polahira amita ring sirâji Katong. Samangka raden Wijaya amit anghera ring Majhapahit. Suka sirâji Katong katungkul dening sih, lawan bisanira raden asewaka, kadi tuhu. Sasampunira raden Wijaya angher ing Majapahit, asung sapekṣa ring sira Wirarâja yan sampun kawawa sang mantri ring Daha denira, dening sakawulanira. Raden Wijaya angajak ing sira Wiraraja amĕrĕpeng Daha. Sira Wiraraja anayuti, angucap ing utusan: „Aja gĕru, hana upayanisun manih, matura sira ki pangalasanira ring sira pangeran, isun amitra lawan sang ratu ring Tatar, isun-tawanane rajaputri, sira ta kaki pangalasanira, muliha mangke iki maring Majhapahit. Sapungkurira sun akirim surat maring Tatar, apan parahu saking Tatar mangke hana adagang merene. Hana parahunisun, sun-kon milua maring Tatar, angajak amĕrĕp ing Daha; lamun huwus kalah sang ratu ring Daha, hana rajaputri ring Tumapĕl hayu, sanûṣa Jawa tan hanâmaḍani, irika akua ring ratu Tatar, iku pangapusisun ing ratu Tatar. Aturanira ring sira pangeran, malar tututa milu angalahakĕn Daha". Mulih pangalasanira maring Majhapahit. Raden Wijaya suka ingaturan sawĕwĕkasira Wiraraja. Sapungkuring pangalasan, sira Wiraraja akonkonan maring Tatar. Sira Wiraraja angalih maring Majhapahit sagĕrha anggawa paprang saking Maḍura, sakehing wong Maḍura kang abĕcik-bĕcik ginawa saha sañjata. Satĕkaning utusan saking Tatar amĕrĕp ing Daha. Sañjata saking Tatar amĕtoni saka lor, sañjata saking Maḍura lawan kang saking Majapahit mĕtu saka wetan. Epuh sirâji Katong, tan wruh kang jaganĕn. Ya ta binotan saka lor dening wong Tatar. Sira Kĕbo mundarang, sira Panglĕt, sira Mahiṣa rubuh, ajaga sañjata kang saka wetan. Sira Panglĕt mati denira Sora, sira Kĕbo rubuh mati denira Nambi, sira Kĕbo mundarang apagut lawan sira Rangga lawe, kapalayu sira Kĕbo mundarang, katututan ing lurah Trinipanti, mati denira Rangga lawe. Angucap sira Kĕbo mundarang ring sira Rangga lawe: „Ki Rangga lawe, hana anakingsun wadon, den-alapa dene ki Sora, gañjarane wani". Sirâji Jaya katong anĕmpuh mangalor asikĕp ḍaḍap karĕbut dening wong Tatar,

5. C. Duk mahu tinaruka.....iku pangapusisun ing ratu Tatar, a, *regel* 25, *ontbreekt*.—26. B. milu angalakĕn Daha, C. milu akĕn Daha.—30. C. saha *ontbreekt*.—36. C. Tribipanti.

apuhara kasikĕp, sira kapañjara dening wong Tatar. Raden Wijaya agĕlis mañjing ing jĕro kaḍatoning Daha, amalayokĕn ing raden yayistri sira sang anom. Anuli bhinakta maring Majapahit, satĕkanira ring Majhapahit tĕka wong Tatar amalaku rajaputri, apan sanggupira Wiraraja, yan huwus kalah ring Daha, angaturakĕna putri kang saking Tumapĕl kalih pisan. Ya ta kemĕngan sang mantri kabeh, angulati sanggupa manih. Angucap sira Sora: „Lah isun uga si angamukana ring wong Tatar yen maririki". Sumahur sang arya Wiraraja: „Singgih, kaki Sora, hana upayanisun manih". Mangkin ta angulati sanggupa. Punika kang pinagunĕmakĕning mantri. Sanggupira Sora: „Pira antukaning angamukana wong Tatar". Ring sore masa yan lingsir kulon wong Tatar tĕka amalaku rajaputri. Sahurira Wiraraja: „Sawong Tatar, hayo uga sira age-age, sang rajaputri lagi prihatin, apan kaw us tumon ing sañjata duk kalahing Tumapĕl, makadi duk kalahing Daha, awĕdi tĕmĕn yen aninghali sarwa lalanḍĕp; ĕmbesuk ta sinrahakĕn ing sira, winaḍahan pasagi pinikul ingupacara ring wastra, ingatĕrakĕn maring parahunira; sangkaning winaḍahan pasagi denira alumuh tumona ring lalanḍĕp, kalawan ta kang ananggapi ring sang rajaputri, aja wong Tatar kang alaalane, wong kang bĕcike, ajâmawa sahaya, apan sanggupira sang rajaputri yen tumona ring sarwa lalanḍĕp, yadyan tĕkaha ring parahu, alabuh er sira; nora ta para hilang denira atoh pati yan sang rajaputri alabuha toya". Ahiḍĕp wong Tatar ingapus. Ujaring wong Tatar: „Abĕnĕr dahat sabdanira puniku." Tĕkaning samaya asĕrah rajaputri, ḍatĕng agĕbagan kang wong Tatar amalaku rajaputri, sama tan amawa lalanḍĕp. Tĕka ring jĕroning lawang Bhayangkara, wong Tatar inginĕban lawang kinuñcen ing jaba ring jĕro. Krisira Sora den-wulang ing pupune. Samangka den-amuk wong Tatar, denira Sora, tĕlas paḍĕm. Sira Rangga lawe angamuki kang ing jabaning paningkilan, tinut tĕkeng dunungane malayu maring sohaning Canggu, tinut pinaten.

Akara sapuluh dina tĕka kang andon saking Malayu, olih putri roro, kang sawiji ginawe binihaji denira raden Wijaya, aran raden Dara pĕṭak; kang atuha aran Dara jingga, alaki dewa apuputra ratu ring Malayu, aran tuhan Janaka, kasirkasir çri Marmadewa, bhiṣeka sirâji Mantrolot. Tunggal pamalayu lan patumapĕl i çaka rĕṣi-sanga-samadhi, 1197. Pangadĕg aji Katong ratu ring Daha i çaka naga-muka-dara-tunggal, 1198. Tĕka ring Jung galuh aji Katong angapus kidung Wukir polaman, wusing angapus kidung mokṣa.

Samangka raden Wijaya añjĕnĕng prabhu i çaka rasa-rupa-dwi-çitangçu, 1216. Wĕkasan patutan lawan raden Dara pĕṭak putra lanang, kakṣatriyanira raden Kala gĕmĕt. Kunĕng putranira bhaṭâra Çiwabuddha stri kalih siki, kang cinayakĕn ing wong Tatar, ingalap kalih denira raden Wijaya, sira sang atuha añjĕnĕng ring Kahuripan, sira sang anom añjĕnĕng ing Daha. Abhiṣekanira raden Wijaya duk

---

7. B. sahangamukanaring.—9. B. Pira antukaning..... sira Mahapati amiçunakĕn, *blads.* 25, *regel* 11, *ontbreekt.*—10. C. sore mayat lingsir.—15. C. ingatakén.—16. C. kang mangananggapi.—31. C. 117.

prabhu çrî Kĕrtarajasa. Tahun pañjĕnĕngira, orĕmira awihĕn. Mokta sira, dhinarma ring Antapura, moktanira i çaka 1257.

Gumanti raden Kala gĕmĕt angadĕg prabhu, abhiṣeka bhaṭâra Jayanagara. Çrî Çiwabuddha dhinarma ring Tumapĕl, bhiṣekaning dharma ring Purwapatapan. Hĕlĕt pitu-wĕlas tahun adĕging dharma lawan paranggalawe. Sira Rangga lawe arĕp adĕgakĕna patih wurung, margane andaga maring Tuban sira Rangga lawe tur angapusi rorowang. Wus kapusan wong Tuban sagunung lor, samâhiḍĕp ing sira Rangga lawe. Araning kang ahiḍĕp pañji Marajaya, ra Jaran waha, ra arya Siddhi, ra Lintang, ra Tosan, ra Galaṭik, ra Taṭi rowangira Rangga lawe andaga. Sangkaning lungha saking Majhapahit arĕbut lungguh, sira Mahapati amiçunakĕn adĕrwe dandan ujarira Rangga lawe: „Aja kehing ucap, hana ring pârthayajña papaning jĕjĕrih". Karungu ring Majhapahit yen sira Rangga lawe andaga. Sira Mahapati angaturakĕn. Runtik sirâji Jayanagara. Sarowangira Rangga lawe andaga mati, anghing ra Galaṭik ahurip, kinon malika denira Mahapati. Paranggalawe i çaka kuda-bhumi-pakṣaning-wong, 1217. Sira Wiraraja amit angulihi ing Lamajang tigang juru, apan pasamayanira raden Wijaya amalihana Jawa, kanugrahan lurah Lamajang lor kidul lawan tigang juru. Huwus alawas kabhukti denira Wiraraja. Sira Nambi kari apatih, sira Sora dĕmung, sira Tipar tumĕnggung. Sor tumĕnggung dening dĕmung samangka. Sira Wiraraja tan mulih maring Majhapahit, tan ayun angawulu. Hĕlĕt tigang tahun paranggalawe lawan pasora. Pinisunakĕn sira Sora denira Mahapati, sira Sora ingilangakĕn mati denira Kĕbo anabrang, i çaka baba-tangan-wong, 1222. Sira Nambi pinisunakĕn denira Mahapati, tan kinatonakĕn pĕrange, olih kaladeça, amit atilik ing sira Wiraraja agĕring alara. Çrî Jayanagara suka, anghing tan sinung alawasa. Sira Nambi tan tĕka manih, mĕnĕng ring Lĕmbah, agawe kuṭa atingkah sañjata. Sira Wiraraja mati. Sirâji Jayanagara añjĕnĕng prabhu rong tahun. Guntur palungge i çaka api-api-tangan-tunggal, 1233. Tumuli pajurudĕmung, hĕlĕt rong tahun lan pasora. Patine juru dĕmung i çaka arta-guna-pakṣaning-wong, 1235. Tumuli pagajahbiru i çaka rasa-guṇa-pakṣa-wong, 1236. Tumuli pamanḍana. Mangkat angawaki sirâji Jayanagara angilangakĕn wong Manḍana wulan karo. Anuli mangetan, sira Nambi ingilangakĕn. Winarah sira Nambi yen wus mati juru dĕmung, patih ĕmban, tumĕnggung Jaran lĕjong, mantri parakrama, sampun samângĕmasi, ma'y anĕmpuh. Angucap sira Nambi: „Kang Samara, ki Dĕrpana, ki Tĕguh, pamañ Jaran bangkal, ki Wirot, ra Windan, ra Jangkung, yen tanḍingĕn nora sor wong wetan iki, mali wus rusak, sapa si galihe kulon,

---

14. *Tusschen* Jayanĕgara *en* Sarowangira Rangga lawe *in* B. *en* C. sira Sora ingilangakĕn mati denira Kĕbo anabrang, *wat behoudens de drie laatste woorden lager in den tekst nog eens voorkomt en daar op zijne plaats is.*—15. C. Hapati.—16. B. *en* C. 1217, *ontbreekt.*—18. B. kalugrahan.— B. Majang.—19. sangka.—22. B. *en* C. denira Kĕbo anabrang *ontbreekt, voor deze aanvulling zie men de aanteekening bij regel* 14.—26. C. atingka.—29. B. pati.—32. C. winara Nambi.—35. B. Bangkala.—36. B. maling.

Jabung terewes, Lĕmbu pĕtĕng, Ikalikalan bang, nora ingsun awĕdi, den-salakṣeng harĕp ing wuri, kongsi uga denisun sakṣat aprang ing Bubat. Tĕkane wong Majapahit, pangidulira Nambi, rusaking Gaṇḍing, kajarah praçastine, sira Nambi tinut sinĕlĕsĕk, tumandang sira Derpana, sira Samara, sira Wirot, sira Made, sira Windan, sira Jangkung, sira Tĕguh, makadi sang arya Nambi adining anĕmpuh; dahut wong Majapahit, noranapulih. Sira Jabung terewes, Lĕmbu pĕtĕng, Ikalikalan bang sama amagut ing sira Nambi mati, sarowangira Namby anĕmpuh angĕmasi, Rabut buhayâbang tikĕl, dahut payung wong wetan, kalah deça Lamajang i çaka nâgânahut-wulan, 1238. Tunggal pawagal lan pamaṇḍaṇa. Hĕlét rong tahun pawagal lan palasĕm. Sira Sĕmi ingilangakĕn mati i soring rangḍu i çaka nora-weda-pakṣa-wong 1240. Tumuli rakuṭi. Hana dharmaputra aji, pangalasan wineh suka, wong 7, aran Kuṭi. Ra Pangça, ra Wĕdĕng, ra Yuyu, ra Tañca, ra Bañak, ra Kuṭi lawan ra Sĕmi mati ingilangakĕn, pinisunakĕn denira Mahapati. Samangka kawaspaḍan sira Mahapati yan rajapisuna, ya ta sinikĕp, winunuh cinelengceleng, doṣane angadu pisuna. Duk durung mati ra Kuṭi, harĕp angawakĕn abhaṭâra maring Baḍaṇḍĕr. Sah ring wĕngi tan ananing wruh, anghing wong Bhayangkara angiring, sakehe kang katuju akĕmit duk abhaṭâra lungha, hana wong lima wĕlas. Sira Gajah mada ambĕkĕl ing Bhayangkara samangka, katuju kĕmitane, sangkane angiring bhaṭâra duk mimba. Alawas sira haneng Baḍaṇḍĕr. Hana pangalasan amit mulih, tan winehan denira Gajah mada, polahing kawula angiring akĕḍik, amaksakĕn mulih. Sinuduk denira Gajah mada, done manawa hana awawarah yen abhaṭâra dumunung ring umahipun buyuting Baḍaṇḍĕr, manawa ra Kuṭi wruh. Akara sapasar amit sira Gajah mada maring Majhapahit. Tĕka ring Majhapahit, sira Gajah mada tinakontakonan de sang amañcanagara ring pĕrnahira bhaṭâra, awarah yen huwus kasambut deniug rowange ra Kuṭi. Samânangis kang winarah. Angucap sira Gajah mada: „Mĕnĕnga, nora sira harĕpharĕp apangerana ring ra Kuṭi". Sumahur kang inujaran: „Angapa ujarira iku, iya dudu pangeran ḍewek". Wĕkasan sira Gajah mada awarah yen abhaṭâra haneng Baḍaṇḍĕr. Samangka sira Gajah mada ayom lawan sang mantri, sama asanggup amatenana ring ra Kuṭi, ingilangakĕn mati ra Kuṭi. Mantuk abhaṭâra saking Baḍaṇḍĕr, kari abuyut tur sub ing dangu. Saulihira bhaṭâra sira Gajah mada mari ambĕkĕl ing wong Bhayangkara, ring rong wulan amukti palapa, ingalihakĕn apatih ring Kahuripan, apatih rong tahun. Sang arya Tilam apatih ring Daha mati, gumanti sira Gajah mada, tinĕrapakĕn apatih ring Daha, atut sirapatih amangkubhumi sang arya Taḍah, kang angrojongi sira Gajah mada patih ring Daha.

3. B. pragastine.—4. B. sinĕlĕyĕk.—5. B. sira Mara.—11. B. 1249, C. *id.*—13. C. Pangçu.—C. Waḍeng.—C. Bañak, Keri lawan asĕmi.—16. C. harĕp anga. . . . (*lacune*) bhaṭâra, linungan denira bhaṭâra maring Baḍaṇḍér.—19. B. Bhayangkara ya mangka.—20. C. abhaṭâra.— B. alawasi haneng, C. hane.—21. C. akéḍi.—26. C. dene.—28. B. harép pangerana ring.—32. B. *en* C. danga.—33. B. *en* C. mari ngambĕkĕl.—34. C. ingalingakĕn.— B. amatih.— B. amatih.

Sirâji Jayanagara asanak istri kakalih, saos ibu, sami tan sinung akramaha ri len, ayun alapĕn piyambĕk. Samangka ksatriya tan hana maring Majhapahit, sing katon ingilangakĕn, manawa harĕp ing arinira. Sira paraksatriya angĕkĕb ahĕtĕtan. Somahira Tañca aparungon ingalan denira bhaṭara, sira Tañca ingadokĕn denira Gajah mada. Katuju bhaṭâra Jayanagara bubuhĕn tan kawasa mijil. Sira Tañca kinon anajia, marĕk maring pagulingan. Tinaji denira Tañca pisan pingro tan tĕḍas, den-aturi bhaṭâra asalaha kĕmitan, asalah kĕmitan sanḍingirâguling, tinaji denira Tañca tĕḍas, linud sinuduk denira Tañca, moktâ sira ring pagulingan. Sira Tañca ginĕlis pinaten denira Gajah mada, mati sira Tañca. Lĕt sangang tahun pakuṭi lawan patañca, i çaka bhasmi-bhuta-nangani-ratu, 1250. Sira ta dhinarmeng Kapopongan, bhiṣeka ring Çṛnggapura, pratiṣṭa ring Antawulan.

Samangka sira parakṣatriya angambah Majhapahit. Samangka raden Cakradhara kalaping swayambara pinakalakinira bhreng Kahuripan. Raden Kuda mĕrta angambil bhreng Daha. Raden Kuda mĕrta añjĕnĕng ring Wĕngkĕr, bhreng Pramiçwara ring Pamotan, bhiṣeka çri Wijayarajasa. Hana ta patutan raden Cakradhara añjĕnĕng ring Tumapĕl, bhiṣeka çrî Kĕrtawardhana.

Bhreng Kahuripan istri prabhu i çaka çûnya-wiṣaya-pakṣa-bhûmi, 1250.

Bhreng Kahuripan aputra titiga, mijil bhaṭara prabhu, kasirkasirira çri Hayam wuruk, raden Tetep, jujulukira yen anapuk sira ḍalang Tritaraju, lamun amadoni sira Pagĕr antimun, lamun awayang bañol sira Gagak katawang, yan ring kaçewan sira mpu Janeçwara, bhiṣekanira çri Rajasanagara, kaprabhunira bhra sang Hyang wĕkasing sukha; arinira stri kalap denira raden Larang, pangadĕganira bhreng Matahun, tan apuputra; sira sang pamungsu bhreng Pajang ingalap denira raden Sumana, pangadĕganira bhreng Paguhan, amisan kalawan bhreng Kahuripan, stri bhra Gunḍal sang dhinarma ring Sajabung, dharma bhiṣeka ring Bajrajinaparimitapura.

Tumuli pasaḍeng. Sira Taḍah patih amangkubhumi agĕring sakarĕngan tan kawaça marĕk, anguswakĕn marĕk ring talampakanira bhaṭâra asaha mangkubhumi, tan tinanggapan denira bhre Koripan, mantuk sang arya Taḍah, angundang ring sira Gajah mada, ararasan ing made. Sira Gajah mada kinen amatiha ring Majhapahit, tan mangkubhumi: „Isun angrojongi sadudunira". Kĕcapira Gajah mada: „Alĕmĕh siranakira, yen apatiha mangke. Lamun sampun saking Saḍeng agĕlĕm apatiha, lamun kahapuraha tiwas, bisaning ranakira". „Lah kaki sakewuhira sun-rojong, sadudunira". Samangka agung hatinira Gajah mada, angrungu sanggupira sang arya Taḍah. Mangkin mangkat

---

1. C. ring.—2. B. tan amaring.—3. C. pakṣatriya —4. B angĕkĕbakĕb ahĕtĕtan —5. B. ingadokakĕn.—B. buyuhĕn.—10. satahun.— B. Çṛnggarapura.—10. C. pratipta.—11. C. ambah.—14. B. suyambara.—C. bhre.—17. B. Kĕrtawaddhana.—18. C. bre.—19. C. bhre —21. C. amalonani. 24. B. *en* C. Matahun, sira sang pamungsu tan apuputra.— C. bhre.—25. C. bhre.— C. bhre.—26. C. stri bhra Gunḍal..... sangkanira ru (muhun), *bladz.* 28, *regel* 8, *ontbreekt.*—28. B. sarĕngan.—30. B. angunḍa ring.—31. B. ya dalun.ra.

maring Saḍeng. Sang mantri araraman pinadaya, makadi sang apatih amangkubhumi pinadaya, yen sira Kĕmbar angruhuni angĕpang ring Saḍeng. Sĕrngĕn sang amangkubhumi, apotusan ing sang mantri jaba; kang mangkat wong limang bĕkĕlan, anglilima sowang. Kapanggih sira Kĕmbar ring alas, angadĕg ing kayu rubuh, angaṇḍulaṇḍul, kayânunggang unḍakan tur anglimbekĕn camĕṭi ḍatĕng kang kinon amalinggiha sira Kĕmbar. Wantĕn wĕkasira sang mantri samadaya, makadi kaki gusti apatih amangkubhumi, aken amalinggiha ring sira punarĕke sangkanira rumuhun angĕpang ing wong Saḍeng. Deñ-camĕṭi rahine kang kinon amalinggiha luput alingan kayu, tur sira Kĕmbar angucap: „Norana den-hiḍĕp dening si Kĕmbar iki, yen ing paprangan norâhiḍĕp ing pangeranmu iku". Lungha kang kinon amalinggiha, awĕrta saujarira Kĕmbar. Mĕnĕng sira Gajah mada, tĕka winahonan kinĕpang wong Saḍeng. Tuhan Wuruju dewaputra saking Pamĕlĕkahan, lamun añjĕplakakĕn pĕpĕcut, karungu ring antarikṣa. Kaget wong Majhapahit. Kañcit tĕka sang sinuhun angalahakĕn Saḍeng. Hĕlĕt tigang tahun patañca lawan pasaḍeng i çaka kaya-bhutanon-daging, 1253. Tumuli guntur pabañu-pinḍah i çaka 1256. Tĕka saking Saḍeng sira Kémbar ambĕkĕl ing mantry araraman, sira Gajah mada angabehi, sira Jaran bhaya, sira Jalu, sira dĕmang Bucang, sira Gagak minge, sira Jĕnar, sirârya Kahu, sama antuk linggih, si Lĕmbu pĕtĕng tumĕnggung

Sira Gajah madâpatih amangkubhûmi tan ayun amuktia palapa, sira Gajah mada: „Lamun huwus kalah nuṣantara isun amukti palapa, lamun kalah ring Gurun, ring Seran, Tañjung pura, ring Haru, ring Pahang, Ḍompo, ring Bali, Sunḍa, Palembang, Tumasik, samana isun amukti palapa". Sira sang mantri samalungguh ring panangkilan pĕpĕk. Sira Kémbar apamĕleh, ring sira Gajah mada. anuli ingumanuman, sira Bañak kang amuluhi milu apamĕleh, sira Jabung terewes, sira Lĕmbu pĕtĕng gumuyu. Tumurun sira Gajah mada matur ing talampakan bhaṭâra ring Koripan, runtik sira kataḍahan kabuluhan denira arya Taḍah. Akweh doṣanira Kĕmbar, sira Warak ingilangakĕn, tan ucapĕn sira Kĕmbar, sami mati.

Tumuli pasunḍa-bubat. Bhre prabhu ayun ing putri ring Sunḍa. Patih Maḍu ingutus angunḍangeng wong Sunḍa, ahiḍĕp wong Sunḍa yan awawarangana. Tĕka ratu Sunḍa maring Majhapahit, sang ratu Maharaja, tanpangaturakĕn putri. Wong Sunḍa kudu awiramena, tingkah ing jurungĕn. Sira patihing Majhapahit tanpayun yen wiwahanĕn, reh sira rajaputri makaturatura. Wong Sunḍa tanpasung. Sira Gajah mada matur polahing wong Sunḍa. Bhra prameçwareng Wĕngkĕr sirasanggup „Sampun walang ati, kakâji, ingsun-lawanane apagut". Sira Gajah mada matur polahing wong Sunḍa. Tumuli apangarah wong Majhapahit angĕpang wong Sunḍa. Wong Sunḍa harĕp angaturakĕna rajaputri, tan

1. B. saking *in plaats van* maring.—2. B. angruhunini.—8. C. mun (= rumuhun).—10. C. dene si Kĕmbar.—11. C. amalungguha.—12. B. tinĕpang.—13. C. pamĕcut.—15. Hélét tigang tahun *is eene aanvulling*.—19. B Pĕting.—21. C. ingsun —24. B. pĕsĕk.—25. C. sira Baja kang amuluhi.—26. C. akeh.—32. B. kuda awiramena.—34. B. siraja putri.—37. C. angaturakĕn ing sang.

sinungan dening menak, asanggup matieng Bubat tan harĕp anungkul, manggĕtoha gĕtih. Sangguping menak agawe pangrus, adining Suṇḍanggĕrgut, Larang agung, tuhan Sohan, tuhan Gĕmpong, pañji Mĕlong, urang sangkaring Tobong barang, Rangga cahot, tuhan Usus, tuhan Sohan, urang pangulu, urang saya, Rangga kaweni, urang siring, Satrajali, Jagat saya, sakwehing wado Suṇḍa parĕng asurak. Pinagut ing uni dening reyong, ghûrṇitaning surak kadi guntur. Sang prabhu Maharaja wus angĕmasi karuhun, mati lan tuhan Usus. Bhra parameçwara sira maring Bubat, tan sapekṣa yan wong Suṇḍa akeh kari, tur adinya menak anĕmpuh. Mangidul wong Suṇḍa, rusak wong Majapahit. Kang anangkis sañjata amapulihakĕn sirarya Sĕṇtong, patih Gowi, patih Marga lĕwih, patih Tĕtĕg, Jaran bhaya. Sakeh sang mantry araraman aprang saking kuda, katitihan wong Suṇḍa, anĕmpuh mangidul mangulon anuju nggonira Gajah mada, sing tĕkarĕping paḍati wong Suṇḍa mati, kadi sagara gĕtih gunung wangke, bhrasṭa wong Suṇḍa, tan hana kari, i çaka sanga-turangga-paksawani, 1279. Tunggalan paḍompo pasuṇḍa. Samangka sira Gajah mada mukti palapa. Sawĕlas tahun amangkubhûmi.

Patining putri Suṇḍa bhaṭara prabhu angalap putri bhra Prameçwara, sira Paduka çori, apatutan stri bhre Lasĕm sang ayu; putra lan rabihaji mijil bhre Wirabhumi, ingaku putra denira bhre Daha.

Bhre Pajang apuputra titiga, mijil bhra Hyang wiçeṣa, kakṣatriyanira raden Gagak sali, karatunira aji Wikrama, sira sang angambil bhre Lasĕm sira sang ahayu, aputra mijil bhra Hyang wĕkasing suka; putra manih stri bhre Lasĕm sang alĕmu kalap denira bhre Wirabhumi; putra manih stri bhre Kahuripan. Hana putranira bhre Tumapĕl, duk kṣatriya raden Soṭor, hino ring Koripan, angalih hinweng Daha, anuli hino ring Majhapahit, aputra sira mijil raden Sumirat, angalap bhre Kahuripan, pangadĕgan bhre Paṇḍan salas.

Tumuli paçraddhanagung i çaka pat-ula-ro-tunggal, 1284.

Sang apatih Gajah mada atĕlasan i çaka gagana-muka-matendu, 1290. Tĕlung tahun Loranangganteny apatih. Sira Gajah ĕnggon apatih i çaka gunasanga-pakṣaning-wong, 1293.

Bhre Daha mokta, dhinarmeng Adilangu, dharmabhiṣeka ring adri Purwawiçeṣa. Bhre Kahuripan mokta dhinarmeng Panggih dharmabhiṣeka ring giri Pantarapurwa

Tumuli hana gunung añar i çaka naga-leng-karṇaning-wong, 1298.

Tumuli guntur pamaḍasiha i çaka rĕsi-çunya-guṇa-tunggal, 1307.

---

3. C. tuhan Gĕlĕmpo.—4. C. Tojengrang.—6. C. ingunining reyong.—9. C. adinyang.— C. anĕmpu.— B. Suṇḍa rusak wong Majapahit, *ontbreekt.*—10. B. apapulihakĕn.— B. Sĕṇṭeng.—12. C. saka kuda.—13. C. pacati.—15. B. tunggalanya Dompo.—16. C. palapan.—19. B. deningra.—20. B. bhra Yeng wiçesa.—21. B sarasangayu.—22. C. wĕkas suka.— B. sira sang alĕpu.—24. B. Sotom.—25. B. Samirat—26. B. mangadĕgan.—27 C. ron.—29. B. anggantyani patih.—30. C. pakṣatunggal.—34. B. kurṇna.—35. B. Samaḍasiha guntur.

Bhre Tumapĕl mokta sang mokta ring Çunyalaya i çaka matangga-çunya-kayeku, 1308, dhinarmeng Japan, dharmabhişeka ring Sarwajñapura.

Bhra Hyang wiçesâpuputra mijil bhre Tumapĕl; putrestri mijil bhre prabhu stri, bhişeka dewi Suhita; manih putra pamungsu jalu bhre Tumapĕl çri Kĕrtawijaya. Bhre Paṇḍan salas aputra mijil bhre Koripan, bhra Hyang parameçwara, siraji Ratnapangkaja bhisekanira, angalap bhra prabhu istri, tan apuputra sira; manih putranira mijil stri bhre Lasĕm, kalap denira bhre Tumapĕl; putra manih mijil bhre Daha, kambil denira bhre Tumapĕl, sama pamungsu. Bhre Wirabhumi aputra jalu mijil bhre Pakĕmbangan, mokta nduking abuburon; putra manih stri bhre Mataram, kalap denira bhra Hyang wiçeşa; putra manih bhre Lasĕm, kalap denira bhre Tumapĕl; putra manih s'ri bhre Matahun. Bhre Tumapĕl aputra jalu añjĕnĕng ring Wĕngkĕr angambil bhre ing Matahun; aputra manih bhre Paguhan; putra lan rabi anom bhre Jagaraga, kalap denira bhra Parameçwara tan apuputra; manih bhre Tañjung pura, kalap denira bhre Paguhan tan apuputra; manih bhre Pajang, kalap denira bhre Paguhan kâlapḍo tan apuputra; bhre Kĕling angalap ring bhreng Kĕmbang jĕnar. Bhre Wĕngkĕr apuputra bhre Kabalan. Bhre Paguhan apuputra lawan rabi kşatriya mijil bhre Singapura, kambil denira bhre Paṇḍan salas.

Bhra Prameçwara Pamotan mokta i çaka gagaṇa-rûpâuahut-wulan, 1310, sira sang dhinarmeng Mañar, dharmabhişeka ring Wişṇubhawanapura. Bhra Matahun mokta dhinarma ring Tigawangi, dharmabhişeka ring Kusumapura. Sira Paduka Sori mokta. Bhreng Pajang mokta dhinarmeng Ĕmbul, dharmabhişeka ring Girindrapura. Bhre Paguhan mokta dhinarmeng Lo bĕñcal, dharmabhişeka ring Parwatigapura. Bhra Hyang wĕkasing suka mokta, i çaka medini-rûpa-rameku, 1311.

Bhra Hyang wiçesa prabhu.

Tumuli guntur Prang bakat i çaka mukaning-wong-kaya-naga, 1317.

Tumuli sira Gajah ĕnggon mati i çaka çûnya-pakşa-kaya-janma, 1320. Pitu likur tahun apatih. Bhra Hyang wĕkasing suka aken apatiha ing sira Gajah manguri.

Bhra Hyang wĕkasing suka mokta, sang mokta ring Indrabhawana, i çaka janma-netragni-sitangsu, 1321, sang dhinarmeng Tajung, bhişekaning dharma ring Paramasukapura.

Bhra Hyang wiçeşa sira bhagawan i çaka netra-pakşagni-sitangsu, 1322.

Bhaṭârestri prabhu.

Bhre Lasĕm mokta ring Kawidyadharen, dhinarmeng Pabangan, dharmabhişeka ring Lakşmipura. Bhre Kahuripan mokta. Bhre Lasĕm sira sang alĕmu

1. B. Çunyalayang.— B. patanggaçutayeku.—4. C. Sutita.—9. B. Sakĕmbangan.— B. duking.— C. pabuburon.—12. C. angambili.—14. C katap denira bhre Pajang kalap denira bhre Paguhan.— C. Parameçwareng motan.—23. C. Loñcal.—24. B. Parwatisapura.—25. B ratu.— C. 13 9.—27. B. tumi.—29. Bhra hyang Wĕkasing suka aken apatiha ring sira Gajah manguri, *ontbreekt in* B.—32. janma *ontbreekt in* B.—37. C. mokta sang mokta.

mokta. Bhre Paṇḍan salas mokta, dhinarmeng Jinggan, dharmabhiṣeka ring çri Wiṣṇupura.

Bhra Hyang wiçeṣa apupurikan lawan bhra Wirabhumi. Dadi denira ḍampul, abĕlah mati siraḍampul i çaka 1323.

Hĕlĕt tigang tahun tumuli dadi manih kang parĕgrĕg. Sama apangarah, bhre Tumapĕl, bhra Hyang Parameçwara, sami ingaturan. „Sapa kang sun-ilonana". Dadi kang yuddha, kalah kaḍaton kulon, kapĕsan bhra Hyang wiçeṣa. Runtik sira ayun lungaha. Ingaturan bhre Tumapĕl, bhra Parameçwara: „Sampun age lungha, isun-lawanane". Suka bhra Hyang wiçeṣa, apangarah ingadĕgan denira bhre Tumapĕl, denira bhre Parameçwara. Kalah kaḍaton wetan. Bhre Daha ingĕmban denira bhra Hyang wiçeṣa, bhinakta mangilen. Bhra Wirabhumi lungha ring wĕngi, tumulumpak ing parahu, tinut denira raden Gajah bhiseka ratu angabhaya, bhra Narapati. Katututan ing parahu, minoktan tur pinŏk bhinakta ḍatĕng ing Majapahit, dhinarma ta sira ring Lung, dharmabhiṣeka ring Goriçapura, i çaka duk parĕgrĕg agung naga-laranahut-wulan, 1328.

Patang tahun atĕlasan sira Gajah manguri, i çaka pakṣa-guṇa-kaya-wong, 1332. Ro wĕlas tahun sira Gaja lĕmbana patih.

Tumuli guntur pajulung-pujut, i çaka kaya-weda-gunaning-wong, 1343.

Atĕlasan sira Gajah lĕmbana i çaka pawanâgni-kaya-bhumi, 1335. Tigang tahun apatih tuhan Kanaka.

Bhre Daha mokta. Bhre Matahun mokta. Bhre Mataram mokta. Tumuli palantaran agung i çaka liman-kayangambah-lĕmah, 1338.

Tumuli pahilan agung i çaka nâga-yuganahut-wong, 1348.

Bhre Tumapĕl mokta i çaka sanga-yuga-kaya-wong, 1349, dhinarmeng Lo kĕrĕp, dharmabhiṣeka ring Amarasabha. Bhre Wĕngkĕr mokta dhinarmeng Sumĕngka. Bhra Hyang wiçesa mokta dhinarmeng Lalangon, bhiṣekaning dharma ring Paramawiçeṣapura.

Bhra prabhu stri mokta i çaka rûpanilagni-sitangçu, 1351.

Sira tuhan Kanaka atĕlasan i çaka paksawihat-guṇaning-wong, 1363. Pitu wĕlas tahun apatih.

Bhre Lasĕm mokta ring Jinggan. Bhre Paṇḍan salas mokta. Raden Jagulu.

Raden Gajah ingilangakĕn pinadoṣa amĕki bhre Wirabumi i çaka bhutamanah-antĕlu-tunggal, 1355.

Bhre Daha duk añjĕnĕng ratu i çaka manawa-pañcagni-wulan, 1359.

Bhre Parameçwara mokta, sang mokta ring Wiṣṇubhawana i çaka naga-ganâgni-sitangçu, 1368, dhinarmeng Singhajaya. Bhre Kĕling mokta, dhinarmeng Apaapa. Bhre prabhu stri mokta i çaka nawa-rasâgni-çitangçu, 1369, tunggal dhinarmeng Singhajaya.

---

1. B. mokta.—5. B. tumuli parĕgrĕg.—7. C. ingaran·— B. suddha.—8· B. deni(ng) bhre.—81. B. angangabhaya.—16. B. paguṇa.—17. C. apatih.—18. B. i çaka 133.—19. B. i çaka 1335.—22. B. palantan.—28. C. stri *ontbreekt*.—29. B. bakṣi.— B. 1361.—32. C. pinakadoṣa·— C. ambĕki.—34. B. jĕnĕng ring Daha.

Tumuli bhre Tumapĕl angganteni prabhu.

Bhre Paguhan angilangakĕn, wong Tidunggalating, katur ing Majapahit.

Tumuli paliṇḍu i çaka pakṣa-gaṇanahut-wulan, 1362.

Bhre Paguhan sira sang mokta ring Canggu dhinarmeng Sabyantara. Bhra Hyang mokta dhinarme Puri. Bhre Jagaraga mokta. Bhre Kabalan mokta dhinarmeng Sumĕngka tunggal dhinarma. Bhre Pajang mokta tunggal dhinarmeng Sabyantara.

Tumuli guntur pakuningan i çaka wĕlut-wiku-anahut-wulan, 137. Bhre prabhu mokta i çaka bahni-parwata-kayeku, 1373, bhiṣekaning dharmma ring Kĕrtawijayapura.

Bhre Pamotan añjĕnĕng ing Kĕling, Kahuripan, abhiṣekanira çrî Rajasawarddhana. Mokta sang Sinâgara, dhinarma ring Sĕpang i çaka wiṣaya-kudanahut-wong, 1375.

Tĕlung tahun tan hana prabhu.

Tumuli bhre Wĕngkĕr prabhu, bhiṣekanira bhra Hyang purwawiçeṣa, i çaka brâhmaṇa-saptagnyanahut-wulan, 1378.

Tumuli guntur palandĕp i çaka pat-ula-tĕlung-wit, 1384.

Bhre Daha mokta i çaka gaṇa-brâhmaṇâgni-tunggal, 1386. Bhra Hyang purwawiçeṣa mokta, dhinarma ring Puri, i çaka brâhmaṇa-nagâgni-çitangçu, 1388. Tumuli bhre Jagaraga mokta.

Bhre Paṇḍan salas añjĕnĕng ing Tumapĕl, anuli prabhu i çaka brahmana-naga-kaya-tunggal, 1388, prabhu rong tahun. Tumuli sah saking kaḍaton. Putranira sang Sinagara, bhre Koripan, bhre Mataram, bhre Pamotan, pamungsu bhre Kĕrtabhûmi, kapĕrnah paman, bhre prabhu sang mokta ring kaḍaton i çaka çunya-nora-yuganing-wong, 1400.

Tumuli guntur pawatu-gunung i çaka kayambara-sagareku, 1403.

Iti Pararaton.

Tĕlas sinurat ing Iccasada ring Çela pĕnĕk, i çaka wiṣaya-guṇa-bayuning-wong, 1535. Ngkana kowusanira sinĕrat dina Pa., Sa., Warigadyan, masa kṛṣṇapaṣa dwitiyaning karwa. Sampun tan kapaharjaha de sang çuddhâmaca. Tunalĕwihing sastra durbhikṣa tan opĕn kwehaning naça, mapan olihing arddha punggung mahw asisinahu. Oṃ dirgghayur astu, tathâstu, astu, oṃ çubham astu kintu sang anurat.

---

2. C. Tiḍung kalati.—5. C. dhinarma ring Puri.—8. C. pakuningan kuningan, *in* B. *ontbreekt* kuningan. . . . Sĕpang.—18. C. i çaka gaṇa-brahmana-kayen In, 1386.—19. B. Pûrwanira.—23. B. bhre Pamotan *ontbreekt.*—24. C. Pamotan, . . . bhre Kĕrun pĕrnah paman.—26. B parwatugunung.—27. C. *de kolophon luidt hier* çakakâlaning sinurat lara-pakṣa-miṣayeku, *d. i.* 1522, *zonder meer.*

VERTALING

EN

AANTEEKENINGEN.

HET BOEK DER KONINGEN

OF

DE OVERLEVERING

OMTRENT

KEN ANGROK.

HOOFDSTUK I.

Ken Angrok (of Arok), als koning Çri Rajasa, bhaṭâra sang Amûrwabhûmi en bhâṭara Guru. *Çaka* 1144—1169.

Alsvolgt luidt de overlevering omtrent Ken Angrok.

(*Voorspel.*) Het begon met dat er, toen hij in het leven werd geroepen [1]), een weduwe te Jiput [2]) was, die een kind had, dat niet behoorlijk leefde, de banden verbrak [3]), en den Onzienlijke diende om er mede te bedriegen [4]). Hij verliet Jiput en vluchtte naar het gebied van Bulalak.

Het hoofd [5]) däär was Mpu Tapawangkĕng. Deze wilde aan zijn kluis een staatsiepoort (*gopura*) maken en hem was daarvoor door den deurgod [6]) om een rooden bok gevraagd [7]) Tapawangkĕng zeide: „Het geeft niet of men al zegt dat het niet mag [8]); zeker zal het mijn verderf (ter helle) bewerken [9]), zoo er een mensch (bij) gedood wordt, maar er is op een andere wijze niet te voldoen aan het verzoek om een rooden bok als offer [10])". De losbandige nam (namelijk)

1 In 't Jav. *mulanira duk dinadekĕn manuṣa.*

2) In 't Jav. *rangḍyaning Jiput.*

3 In 't Jav. *amĕgati apusira*: deze uitdrukking wordt in de rechtstaal, nevens verschillende anderen, gebruikt in den zin van vrouwescheuder.

4) In 't Jav. *pinakapamañcananing hyang suksma;* dit zou ook kunnen beteekenen: diende om er den Onzienlijke mede te bedriegen. De bedoeling is onduidelijk, niet minder dan hetgeen straks volgt.

5) In 't Jav. *abatur.*

6) In 't Jav. *hyanging lawang*; of den God van Lawang?

7) In 't Jav. *wĕḍus bang sapalaki.* A en B. geven *çapasaki*.

8) In 't Jav. *nora olihing apĕningan.*

9) Lees *agawea.*

10) Dat in hetgeen tot hiertoe vertaald werd, de juiste zin getroffen is, is alles behalve zeker. Men lette er op, dat ook lager is den tekst herhaaldelijk zaken, waarop voorafgaande mededeelingen reeds sloegen, en waardoor dezen alleen duidelijk worden, eerst later worden vermeld.

op zich het deuroffer van Mpu Tapawangkĕng te zijn; hij deed wat hij beloofde, om op die wijze terug te keeren [1]) naar Wiṣṇu's wereld [2]), om zich weer in den midden(d. i. menschen-)-wereld te kunnen incarneeren in iemand van staat; aldus namelijk verzocht hij. Dat is het oogenblik geweest, dat Mpu Tapawangkĕng hem toestond, dat hij zich incarneeren zou in overeenstemming met hetgeen hij bij zijn sterven vroeg. Hij doorleefde de zeven kreitsen. Na zijn dood nam hem Mpu Tapawangkĕng als offer, en toen dat gebeurd was, vloog hij weg (verdween hij) naar Wiṣṇu's wereld, zooals de afspraak was, die hij gemaakt had, toen hij zich als offer gaf, en verzocht in staat gesteld te worden zich beoosten den Kawi te incarneeren.

(*Begin van het eigentlijke verhaal.*) Baṭara Bhrahma zag uit [3]) naar iemand, bij wie hij een kind verwekken kon. Daarmede viel samen, dat er een jong bruidspaar was, dat juist de liefde pleegde. De man heette Gajahpara, en de vrouw Ken Ĕṇḍok. Zij bewerkten als landbouwers hun grond. Ken Ĕṇḍok bracht haren man Gajahpara zijn eten op de *sawah*.

[2] De *sawah*, waarheen zij het eten bracht, heette Ayuga, en de streek waar Ken Ĕṇḍok woonde, Pangkur. Toen daalde Bhaṭâra Brahma neder en hij besliep Ken Ĕṇḍok, op de Tĕgal lalatĕng. Hij legde haar een verplichting op: „Laat u niet weer door uwen man beslapen; als gij u door uwen man zult laten beslapen, zal dat zijn dood zijn, en straks mijn zoon niet louter [4]) wezen. Die zoon van mij moet Ken Angrok heeten, hij zal later den toestand van het land Jawa geheel wijzigen [5])". Bhaṭâra Brahma verdween. Ken Ĕṇḍok vervolgde daarop

---

1) Lees *margahanira mulih.*

2) In 't Jav. *maring Wiṣṇubhuwana.* Hieruit, men leze ook wat er dadelijk op volgt moet men opmaken, dat de *amĕgati apus*, die dus eigenlijk dáár thuis behoorde, en zich van daar uit wil gaan incarneeren, niemand anders dan Wiṣṇu zelf was. In wien hij zich zal gaan incarneeren, wordt nog niet gezegd, doch, terwijl het zich reeds hier laat vermoeden, dat dit wezen zal in den hoofdperson van 't volgende verhaal, blijkt het op bladz. 8, reg. 31 volgg., dat inderdaad Ken Angrok de uitverkorene was. Deze, door Bhaṭâra Brahma verwekt, en door Bhaṭâra Guru, in een plechtige samenkomst der goden, zijn zoon genoemd, is dus daarenboven ook nog een incarnatie van Wiṣṇu. Het is zaak, daarop hier reeds even de aandacht gevestigd te hebben. Dit hoogst onduidelijke voorspel, om 't zoo te noemen, moet toch zonder twijfel dienen, niet minder dan hetgeen later zoo veel duidelijker omtrent Angrok's afkomst wordt verteld, om diens grootheid en zijn eigentlijke wezen in het licht te stellen. Ken Angrok, volgens de hier gevonden overlevering, de stamvader van de latere vorsten van Majapahit, was geen gewoon mensch. Bij het lezen van het eerste gedeelte van het boek houde men dit steeds in het oog. Dat moest worden aangetoond, en het is begrijpelijk, dat men daartoe de middelen bezigde, die dat, van inlandsch standpunt, duidelijk konden en moesten maken; intusschen behoeft daarbij geen opzet of beraamd bedrog in 't spel te zijn geweest.

3) In 't Jav. *angilingilingi.*

4) *Kacacampuran*, vermengd, niet zuiver en alleen mijn zoon; intusschen beteekent *campur* ook geestelijk onrein, besmet.

5) *Kang amutĕr bhumi Jawa* zou in een geschrift van lateren tijd beteekenen: „heer van Jawa, daar koning". In aanmerking nemende wat Ken Angrok verricht, een geheel anderen toestand op Jawa in het leven roepen, en het gebruik van het woord op bl. 13 reg. 15 *tĕlas purwa-wetaning Kawi kaputĕr* (zoo leze men daar), en bl. 14 reg. 33 *kaputĕr bhumi Jawa denira*, heeft men hier *amutĕr* naar zijn eigenlijke beteekenis op te vatten.

haren weg naar de *sawah* en kwam bij Gajahpara. Zij zeide: „Gajahpara, verneem dat ik op de Tĕgaling lalatĕng door een (of den) onzichtbaren god beslapen ben. Hij gaf mij de opdracht: slaap niet meer met uwen man, hij zal sterven, als hij het mocht doorzetten met u te slapen, en mijn zoon zal niet meer louter zijn". Daarop keerde Gajahpara huiswaarts. Daar noodigde hij Ken Ĕndok uit met hem te slapen, haar nog eens willende beslapen. Ken Ĕndok wilde van hem niet meer weten (en zeide): „Gajahpara, ons huwelijk is ontbonden; ik ben bevreesd voor hetgeen de god zeide, mij niet toe te staan mij weer met u te vereenigen". Gajahpara zeide: „Wijfje [1]), wat zou het, wat zal ik er aan doen; ik vind het goed van u te scheiden en wat onze have aangaat, wat van u kwam [2]) keere tot u weer, wijfje; wat mij toebehoort, kome weer aan mij".

Daarna, na deze afspraak, ging Ken Ĕndok weer terug naar Pangkur, aan de overzijde van de rivier, in het noorden; Gajahpara bleef te Campara, op den zuidelijken oever. Na nog geen vijf dagen stierf Gajahpara.

De menschen riepen: „Hoe wonderbaarlijk gevaarlijk [3]) is dat nog ongeboren kind (al); nog maar kort zijn zijne ouders gescheiden, en nu sterft zijn vader reeds".

Toen het kind later voldragen was, baarde Ken Ĕndok een jongen. Zij wierp hem op de *pabajangan* [4]).

Nu wilde het geval dat er een dief, Lembong was zijn naam, die bij toeval op die *pabajangan* kwam, (er) iets zag lichten [5]). Hij ging er op af, en bespeurde [6]) een weenend kind. En naderbij gekomen, bleek het, dat dat schreiende kind dat licht van zich gaf. Hij nam het op, en droeg het in zijne armen naar huis, waar hij het als kind aannam. Ken Ĕndok hoorde het, dat Lembong een kind had aangenomen, — een der mannen van Lembong vertelde het, — en wel een kind, dat hij op de *pabajangan* gevonden had, en dat hij 's nachts licht had zien geven. Toen ging zij tot hem, (en nu) bleek het, dat het haar kind was. Zij zeide: „Lembong, misschien kent gij het kind niet, dat gij gevonden hebt; het is een kind van mij; wilt gij weten [7]) wat er de oorsprong van is, Bhaṭâra Brahmâ heeft het bij mij verwekt; pas er goed op, (want) als had het twee moeders [3] en één vader, zoo is dit kind". Lembong en zijne vrouw [8]) hielden steeds meer van hem hij werd langzamerhand [9]) grooter, en Lembong nam hem mede uit stelen. Tot hij zoo oud was, dat hij buffels kon weiden, woonde [10]) Ken Angrok te Pangkur

1) In het Jav. staat er *nini*, evenals zij Gajahpara met *kaki* aanspreekt.

2) In 't Jav. *rĕṇarĕṇi;* de vertaling is op de gis.

3) In 't Jav. *panas; kamakara*, nieuw-Jav. *mangkara*.

4) Van *bajang;* volgens Dr. van der Tuuk is *pabajangan*, kerkhof voor kinderen, die nog niet van tanden hebben gewisseld.

5) Zie nog beneden.

6) In 't Jav. *amirĕsĕp*, vgl. bl. 5, reg. 22, en zie nog bl. 22, reg. 15.

7) *Wikana*, conj. van oud-Jav. *wihikan*.

8) In 't Jav. *sasomah rĕsĕp (?)*.

9) In 't Jav. *sakalawonlawon*, langzamerhand, v. d. T.

10) Lees *anger ing*.

Alles wat Ken Ĕṇḍok en alles wat Lembong bezat maakte hij op [1]), en ten slotte raakte hij, voor den *amaṇḍala* van Lĕbak een span buffels weidende, na eenigen tijd (ook) kwijt de buffels, die hij (voor hem) weiden moest.

De *amaṇḍala* schatte ze op 8000 (*kepeng*). Nu kreeg Angrok van zijn vader en moeder beiden hevige verwijtingen: „Jongen, — zeiden zij, — nu moeten wij pandeling [2]) worden; ook al vlucht gij niet weg, wij moeten toch pandeling bij den *amaṇḍala* van Lebak worden". Dat verdroeg hij niet; hij liep (dus) weg, en verliet zijn beide vaders te Campara en te Pangkur [3]).

Daarop ging hij heen [4]) en vluchtte hij naar Kapuṇḍungan, maar tot wien hij zich ook wendde om er te blijven, men wilde van hem niets weten.

Nu was er een *saji*-speler [5]) van Karuman, Bango samparan geheeten. Hij verloor bij het spelen aan den *malandang* van Karuman, en kon, toen hij gemaand werd, niet betalen [6]). Bango samparan verliet nu Karuman om te Rabut jalu te gaan bidden [7]). Uit den hemel een stem hoorende, die hem beval weer naar Karuman terug te gaan, „Ik heb een zoon, die uw schuld zal delgen: hij heet Ken Angrok", verliet Bango samparan Rabut jalu, liep den ganschen nacht door, en vond zoo den jongen, wat hij als een bestiering Gods beschouwde, (want) het was werkelijk Ken Angrok. Hij nam hem mede naar Karuman en aan als zoon. Daarop naar het speelhuis gegaan, vond hij er den *malandang*, en speelde hij (weer) met hem; nu verloor de *malandang*, en won Bango samparan alles weer terug wat hij verloren had, duidelijk door Gods toedoen, en toen hij naar huis ging, nam hij Ken Angrok mede.

Bango samparan was getrouwd [8]) met twee zusters; zijn oudste vrouw was Gĕnuk buntu, Tirthaja de jongste. De kinderen (van de laatste) [9]) waren Pañji Bawuk, daarop volgde Pañji Kuñcang; diens jongere broeders waren Pañji Kunal, en Pañji Kĕnengkung; het jongste kind was een meisje, Cucupuranti.

---

1) In 't Jav. *tinotohakĕn*; in A. *tinotorakĕn*.

2) Dat dit hier de vertaling van *anunggua* moet zijn, ligt voor de hand.

3) Te Campara had zijn moeder's man Gajahpara gewoond, maar deze was dood. Dat ook Lembong daar woonde, bleek boven niet. Eerder zou men zeggen, dat diens verblijfplaats te Pangkur was, waarheen Ken Ĕṇḍok terugkeerde. Ook als men *rama* in den zin van „onders" opvat, blijft dezelfde moeielijkheid bestaan.

4) *Aysah* = *esah* = *kesah*, hier gewoonlijk *sah*.

5) Wat *saji* voor een spel is, is mij onbekend; in B ontbreekt het woord.

6) In 't Jav. *tanpangĕmasi*; de eigenlijke uitdrukking voor sneuvelen is *angĕmasi pati*, het met den dood betalen, zooals men hier nog vindt op bl. 21. reg. 18; de nieuw-Javaansche uitdrukking is goed gezien slechts een ellips, of een restant.

7) In 't Jav. *ananakti*; onwillekeurig zou men om de overeenkomst in vorm der beide letters [illegible] en [illegible] in het Balineesch-Javaansche schrift, hier en bl. 8 reg 6 *abhabhakti* willen lezen. De hss. zijn intusschen eenstemmig. De vertaling is op de gis. Het woord schijnt te beteekenen bijv. ergens den nacht gaan doorbrengen om er te droomen.

8) In 't Jav. *awayuh*.

9) *Rabi anom* werd duidelijkheidshalve reeds in den tekst ingevoegd. Gĕnuk buntu, die geen kinderen had, nam Ken Angrok aan.

Gĕnuk buntu (de oudste vrouw) nam Ken Angrok tot zoon aan. Hij bleef geruimen tijd te Karuman, maar kon het met de *pañji*'s niet vinden, en daarom verliet hij de plaats.

Daarop vond hij te Kapundungan een jeugdigen herder, den zoon van Tuwan Sahaja, den *buyut* van Sagĕnggĕng [1], Tuwan Tita, en met deze werd hij vrienden.

Zij hielden zeer veel van elkander. Hij bleef nu bij Tuwan Sahaja, en Ken Angrok en Tuwan Tita waren het nooit oneens [2]. Zij wilden leeren lezen, (en daarom) begaven zij zich tot Janggan, te Sagĕnggĕng [3], om bij hem in dienst te gaan [4], en vroegen hem hun onderwijs te geven. Zij kregen daarop onderricht in het lezen, [4] het gebruik der klinkers en medeklinkers, en hunne wijzigingen, in de *candrasangkala* [5]) en de tijdrekenkunde: dagen, maanden, jaren, de verschillende soorten van weken en de *wuku*'s. Door het onderricht van Janggan werden zij zeer kundig.

Nu had Janggan een *jambu*-boom geplant, die het sieraad van zijn tuin was geworden.

Deze droeg goed, en zat rondom vol met haast rijpe vruchten. Hij had uitdrukkelijk verboden er de vruchten van te plukken: en niemand durfde van de vruchten van dien *jambu*-boom te nemen. Janggan had gezegd: „Als die *jambu*'s goed rijp zijn, mag men ze plukken". Ken Angrok kreeg er ergen trek in, toen hij ze zag, en was er steeds meer van vervuld. Op een zekeren nacht, op den tijd dat men gewoonlijk slaapt, en ook Ken Angrok sliep, kwamen er uit zijn hoofd in grooten getale, en al maar door, vleermuizen [6] te voorschijn, die den ganschen nacht van die *jambu*-vruchten van Janggan aten. Den volgenden morgen zag men ze in den tuin verspreid liggen: Janggan's volgelingen raapten ze op. Toen Janggan de vernielde *jambu*-vruchten in den tuin verspreid zag liggen, werd hij boos, en zeide tot een der jongelingen (die bij hem in huis waren): „Hoe komt die *jambu* zoo vernield". Hij kreeg van dezen ten antwoord: „Hij is vernield, heer, doordat er vleermuizen aan geweest zijn [7], die er van gegeten hebben". Janggan nam daarop *rotan*-doornen, waarmede hij dien *jambu* omvlocht, en hield den geheelen nacht de wacht. Ken Angrok sliep weer, in de zuider-gaanderij [8], dicht

1) Lees *buyuting Sagĕnggĕng*.

2) In 't Jav. *tan hana wiyatanira*.

3) De tekst geeft *sira Janggan ing Sagĕnggĕng*. Deze naam is, zooals een ieder ziet, ontstaan uit *bhujangganing Sagĕnggĕng*, den geleerden brahmaan van Sagĕnggĕng, d. w. z. den onderwijzer daar.

4) De verhouding van een leerling in het oosten tot zijn leermeester is behalve nog die van een zoon tot een vader, ook die van een knecht tot zijn heer. In 't Jav. staat er *ati amarajakaka*; voor *ati* zie ook bladz. 9 reg. 9 en 13.

5) In 't Jav. *rupacandra*, naar de beginwoorden van het tiental strophen, dat bij de Javanen altijd als handboekje gediend heeft tot het zoeken van woorden met een cijferwaarde om jaartallen uit te drukken.

6) In 't Jav. *lalawah*.

7) In 't Jav. *tampaking lalawah*.

8) In 't Jav. *salu*.

-bij de plaats, waar het gedroogde gras lag [1]), en Janggan soms *atĕp* bond. Toen Janggan de vleermuizen in groote zwermen uit het hoofd van Ken Angrok komen en zijn *jambu*-vruchten opeten zag, werd hij boos [2]). Te vergeefs [3]) trachtte hij ze met schreeuwen te verjagen. Hij werd toen nog boozer, en joeg Ken Angrok weg; ongeveer tegen middernacht was dat. Ken Angrok stond verschrikt en in de war op, liep naar buiten, en ging daar in het *alangalang*-veld liggen slapen. Toen Janggan (iets later) naar hem ging (kijken), zag hij midden in de *alangalang* iets lichten [4]). Hij schrok, meenende, dat er iets in brand was geraakt. Hij onderzocht wat hij zag lichten, en bevond toen, dat Ken Angrok dat licht van zich gaf. Hij wekte hem, zeide hem weer in huis te gaan en verzocht hem daar weer te gaan slapen; en zoo sliep Ken Angrok weer binnen. Den volgenden morgen beval Janggan hem de vruchten te gaan plukken. Verheugd zeide Ken Angrok: „Laat ik maar eens wat (grooter) worden, dan zal ik Janggan wat ik hem schuldig ben, betalen".

Ken Angrok was (nu) gaandeweg nog grooter geworden. Met Tuwan Tita weidde hij (*kĕbo's*), en maakte hij een bijdorpje, ten oosten van Sagĕnggĕng, op de *tĕgal*'s van Sañja, om er, met zijn makker, tuwan Tita, de voorbijgangers te belagen.

[5] Nu had iemand, die in het bosch van de Kapuṇḍungaᴜers palmwijn tapte, een schoone dochter. Deze vergezelde haren vader naar het bosch. Zij werd daar door Ken Angrok verkracht en beslapen. Adiyuga heette dat bosch.

Erger nog misdroeg hij zich; hij belaagde [5]) de voorbijgangers, en toen nu naar Daha het bericht was doorgedrongen, dat Ken Angrok (op die wijze ergen) last veroorzaakte, trachtte de *akuwu* van Tumapĕl, die Tunggul amĕtung [6]) heette (en onder Daha stond), hem onschadelijk te maken.

Hij verliet Sagĕnggĕng en toog naar Rabut gorontol. „Dat mijne vervolgers door het water tegengehouden [7]) mogen worden", vloekte [8]) hij, „dat er water te voorschijn kome uit het niet; zoo zal er een storm [9]) opkomen, en op Jawa zal er geen last zijn" [10]). Zoo sprak hij.

Hij verliet Rabut gorontol, en toog naar Wayang, naar het veld Sukamanggala. Daar was een vogelaar, dien hij beroofde [11]).

1) In 't Jav. *kakawunganing alalang*.

2) In 't Jav. *apĕsĕh*.

3) In 't Jav. *kawalahan* (*kuwalahĕn*).

4) Zie boven.

5) Lees *anawala*.

6) Deze eigennaam is op Java nog bekend, zie Babad tanah Djawi, ed. Meinsma, bladz. 11.

7) In 't Jav. *kabĕbĕng*.

8) *Sot*, een vervloeking over iets uitgesproken.

9) In 't Jav. *tahun*.

10) Dit laatste is mij in 't verband onverstaanbaar.

11) In 't Jav. *hana ta papikatan pĕrit, irika ta sira anawala wong asĕḍahan manuk*.

Daarop ging hij naar Rabut Katu. Benard [1]), zag hij een *katu*-boom zoo groot als een vijgenboom; daarin vluchtte hij.

Vervolgens vluchtte hij naar Junwatu, de kreits van de *wong sampūrṇa*, daarna naar Lulumbang, waar hij zijn intrek nam bij een vreemde (daar) [2]), een krijgsmanszoon, Gagak ingĕt geheeten. Hij leefde daar eenigen tijd, maar beroofde (ook hier) de voorbijgangers weder.

Hij ging (vervolgens) van daar weer naar Kapuṇḍungan (terug), om er in de Pamalantĕnan [3]) te gaan stelen. Men bemerkte hem, zette hem na en omringde hem, en niet meer wetende waarheen te ontkomen, klom hij in een *tal*-boom, op den rand der rivier, maar toen de dag aanbrak, zag men, dat hij daar ingeklommen was, en onder aan den voet van den boom wachtten de Kapuṇḍungan-ers hem af, het alarmsein [4]) slaande. Zijn vervolgers wilden den *tal*-boom omhakken. Toen brak hij in weenen uit, en riep hij zijnen vader [5]) te hulp, en nu hoorde hij een stem in het luchtruim hem bevelen (twee) *tal*-bladeren af te hakken om die rechts en links als vleugels te gebruiken, opdat hij daarmede naar den oostelijken oever, de overzijde, zou kunnen vliegen; (want) het was er nog ver van daan, dat hij (nu reeds) sterven zou. Hij hakte twee *tal*-bladeren af, gebruikte die als vleugels, vloog naar den tegenovergelegen oostelijken oever, en ontkwam (zoo) naar Ragamasa (of Nagamasa).

Men zette hem nog na, doch hij wist den kreits van Oran te bereiken, werd ook daarheen weer vervolgd, maar ontkwam toch weer naar Kapuṇḍungan.

Hij trof daar den *amaṇḍala* bezig met planten. Deze verborg hem, na hem tot zoon aangenomen te hebben. Die *amaṇḍala* had zes kinderen, die alle daar aan het planten waren. Juist was er één (van hen) weggegaan om te visschen, zoodat er nog maar vijf waren; in de plaats van den afwezige werd Ken Angrok aan het planten gezet. Zijn vervolgers kwamen en (een van hen) zeide tot den *amaṇḍala*: „*Maṇḍala*, ik zet iemand na, die het erg lastig maakte; hij vluchtte zoo even hierheen". De *amaṇḍala* antwoordde: „(Oordeel zelf), ik [6]) lieg het heusch niet, dat hij hier niet is. Ik heb zes kinderen; hier zijn er juist zes aan het planten, tel ze maar; als er meer dan zes zijn, [6] dan is hier nog iemand anders". De vervolgers zeiden: „Het is waar, dat de *amaṇḍala* (maar) zes kinderen heeft, en er zijn er hier maar zes aan het planten". Zij gingen daarop verder. De *amaṇḍala* sprak toen tot Ken Angrok: „Mijn jongen, ga heen;

---

1) *Kapihanan* wordt hier met „benard" op de gis vertaald.

2) In 't Jav. *wong amaradeça*.

3) Hier als eigenaam genomen; de juiste beteekenis is mij onbekend.

4) *Kadjar*, op de gis vertaald.

5) *Kang ayaçadharma ring sira*: letterlijk die voor hem roem stelde in het vervullen van zijn plicht; maar bedoeld is hier een godheid, en deze wijst hem dan ook aan wat hem te doen staat; onwillekeurig vraagt men zich af of uit deze uitdrukking niet geboren zou zijn het *sudarma* (in den zin van vader) in de nieuwere Jav. litteratuur.

6) *Dayakanira*, voornaamwoord van den 1e persoon van een brahmaan, v. d. T.

mogelijk komen die u zoeken, nog terug, (en) beredeneeren zij wat ik zeide nader, (dan) geeft het niet, dat gij tot mij uw toevlucht hebt genomen; vlucht naar het bosch". Ken Angrok antwoordde: „Ik zal niet wachten op die mij vervolgen" [1]), en zoo is het er toe gekomen, dat Ken Angrok zich naar het bosch begaf, dat Patangtangan heette.

Daarop vluchtte hij naar Ano, en van daar naar het bosch te Tĕrwag, maar hij werd weder en nog lastiger.

Nu gebeurde het, dat de *amaṇḍala* van Luki, tegenover de *wĕlahan* [2]), zijn *gaga*-veld ging beploegen, om er een boonenveld van te maken. Hij nam eten voor zijn buffeljongen mede. Dat plaatste hij op een der stapels [3]), in een *bambu*-kokertje. Voorovergebogen beploegde hij ijverig het boonenveld. Het eten werd door Ken Angrok, die er al bukkende naartoe sloop, weggenomen. Zoo deed hij dagelijks. De *amaṇḍala* stond er verbaasd van, dat het eten van den jongen dagelijks [4]) verdween, en zeide: „Hoe komt toch die rijst te verdwijnen". Zich in de *wĕlahan* verschuilende, hield hij het eten van den herder in het oog, terwijl hij den jongen (in zijne plaats) liet ploegen. Spoedig daarop kwam Ken Angrok uit het bosch, om de rijst weer weg te halen. De *amaṇḍala* sprak hem aan: „Gij zijt het dus, mijn jongen, die de rijst van mijn buffeljongen iederen dag weg neemt [5])". Ken Angrok antwoordde: „Ja, *amaṇḍala*, ik nam het eten van uw jongen iederen dag weg, omdat ik honger en niet te eten heb". De *amaṇḍala* zeide: „Wel, mijn jongen, kom in mijn kluis als gij honger hebt, vraag (daar) iederen dag om rijst, want dagelijks zie ik uit of er ook gasten komen". Zoo werd Ken Angrok door den *amaṇḍala* uitgenoodigd te Batur te komen, en op rijst en toespijzen onthaald. De *amaṇḍala* zeide tot zijn vrouw: „Nini bhaṭari, ik draag u op, om, als Ken Angrok hier mocht komen, en ik niet thuis mocht zijn, als zijn huisvrouw, lief tegen hem te wezen [6]), hij is medelijdenswaardig". Ken Angrok zoo verhaalt men, kwam daar (toen) elken dag.

Van daar ging hij naar Lulumbang, naar Bañjar kocapet.

Nu geschiedde het eens, dat de *amaṇḍala* van Turyantapada van [7]) Kabalon terugkeerde. Deze, Mpu Palot geheeten, bezat de *dharmakañcana* [8]). Hij was een leerling van den *hyang buyut* van Kabalon, den belichaamden *dharmakañcanasiddhi*, *siddhi* = *sanidya*. Mpu Palot keerde (dan) van Kabalon weer terug met 5 *tahil*

1) In het Javaansch staat er *angher manih kang amburua.*

2) De beteekenis is mij onbekend.

3) In 't Jav. *uṇḍunguṇḍung.*

4) In 't Jav. *baryan dina.*

5) In plaats van *ngamet* zal er wel *kang amet* moeten worden gelezen.

6) In 't Jav. *kukurĕnĕn tumuli.*

7) In den tekst staat *mareng*, naar.

8) *Dharmakañcana*, iets lager *dharmakañcanasiddhi*, blijkbaar de naam van de leer, of van een mantra, waarmede men goud vinden (of maken) kan; *siddhi* beteekent tooverkunst, en hetzelfde geldt van *sanidhya*, zie B., dat volgens Dr. van der Tuuk met *yoga* wordt verklaard.

ruw (goud) [1]). Te Lulumbang rustte hij even uit Hij zag er tegen op alleen naar Turyantapada terug te gaan, omdat men vertelde dat er iemand was die den weg onveilig maakte. Die persoon moest Ken Angrok heeten. Mpu Palot wist niet, dat het een en dezelfde was [2]).

[7] Hij trof er Ken Angrok aan. Deze sprak tot hem: „Wel, mijnheer, waar gaat gij naar toe?" Mpu Palot antwoordde: „Mijn jongen, ik kom van Kabalon, om weer naar Turyantapada terug te keeren · maar ik ben bang voor onderweg, want iemand, die Angrok heet, moet hem onveilig maken". Ken Angrok glimlachte en zeide: „Wel, mijnheer, dan zal ik u begeleiden, en ik zal het straks wel tegen hem opnemen, als wij dien Ken Angrok mochten ontmoeten; ga u maar verder naar Turyantapada terug, en maak u niet ongerust". De mpu van Turyantapada gevoelde zich zeer verplicht, toen hij de belofte van Ken Angrok vernam, en thuis gekomen, leerde hij hem de *dharmakañcana* (tot belooning) Deze kende haar spoedig, en voor Mpu Palot deed hij, als men diens wondermacht (met de zijne) zou willen vergelijken, (daarna) niet onder. De kluizenaar nam hem ook tot kind aan, tengevolge waarvan de kluis van Turyantapada ook Maṇḍala ing bapa heette.

Nu gedroeg zich Ken Angrok na Mpu Palot als vader erkend te hebben, alsvolgt. Omdat Mpu Palot (nog) niet voldoende had, zond deze hem naar Kabalon om de *dharmakañcana* bij den *hyang buyut* van Kabalon geheel en al meester te worden en het ruwe (goud), dat hij er nog had achtergelaten [3]), geheel weg te halen. Ken Angrok ging er heen, maar de bewoners van Kabalon vertrouwden hem niet. Dit maakte hem boos: „Er zij *ĕmbang* in de *panapen* (?)" (wenschte hij), en hij trachtte het hoofd daar te vermoorden, maar dit vluchtte en ontkwam bij den *hyang buyut* van Kabalon. Alle kluizenaars van Kabalon, de *guruhyang*'s tot en met de *kapuntan*, werden opgeroepen; zij kwamen naar buiten met hun *gamĕlan*-hamers [4]), zetten Ken Angrok na, en sloegen hem met die hamers, om hem, als dat kon, te dooden [5]). Maar nu hoorden zij een stem uit den hemel: „Doodt dien man niet, kluizenaars; hij is mijn zoon, en heeft nog veel in dit ondermaansche te verrichten". Dit hoorden de kluizenaars zich uit den hemel toeroepen. Zij hielpen Ken Angrok weder geheel [6]) bijkomen. Daarop zwoer Ken Angrok een eed [7]), zeggende: „Er zal beoosten den Kawi geen kluizenaar zijn, die de *dharmakañcana* niet volkomen bezitten zal". Daarna ging hij van Kabalon naar Turyantapada, en de kluizenaar van de Maṇḍala ing bapa verkreeg de *dharmakañcana* nu geheel.

1) In 't Jav. *lakar.*

2) Nl. de persoon, dien hij te Lulumbang ontmoetten zou, waarheen Ken Angrok zich had begeven, en die gevaarlijke roover.

3) *Katunanira* van *ka(n)tun,* = *kari.*

4) In 't Jav. *paluganggça.*

5) *Aminona,* in B en C *amingronana?*

6) In 't Jav. *kadi pralagi,* als vroeger, als voorheen.

7) In 't Jav. *upata.*

Hij verliet toen de Maṇḍaleng bapa en ging naar de buurt van Tugaran. De *buyut* van Tugaran wilde van hem niet weten. Hij maakte het den menschen daar lastig, en werd daarom door de *gopala* opgenomen en (weer) in de Maṇḍala ing bapa geplaatst. Nu gebeurde het, dat hij de dochter van den *buyut* van Tugaran aantrof, toen zij op een *gaga*-veld boonen plantte. Hij verkrachtte dat meisje; langen tijd was de boon in de zak [1]), en daarom zijn de boonen van Tugaran gladrond, groot en zoet. Van Tugaran keerde hij weder naar de Maṇḍala ing bapa terug, [8] en zeide: „Als ik (ooit) wat word, dan zal ik aan den kluizenaar van den Maṇḍala ing bapa een groote gift in zilver doen".

Er werd naar Daha bericht gezonden, dat hij weder last veroorzaakte, en zich te Turyantapada verstoken had. Men trachtte hem weer onschadelijk te maken en lieden van Daha zochten naar hem. Hij ging van de Maṇḍaleng bapa weg, en vluchtte naar den berg Pustaka.

Van daar ging hij naar Limbehan, waar de *buyut* met hem begaan was en hem opnam, doch daarop ging hij weer naar Rabut kĕḍung Panitikan om er te gaan slapen [2]). (Daar) werd hem geopenbaard, dat hij naar Rabut gunung Lĕjar moest gaan op zwarten Woensdag van de *wuku* Warigadyan, „de goden zouden dan een vergadering houden", zoo zeide de *nini* van Panitikan, „(en) ik zal u helpen en verbergen, vader; niet iemand zal u zien; ik moet (toch) op den berg Lĕjar gaan vegen, als er godenvergadering is". Zoo zeide zij.

Ken Angrok begaf zich daarop naar den berg Lĕjar, en toen zwarte Woensdag van de *wuku* Warigadyen was gekomen, ging hij naar de vergaderplaats. Hij verstak zich in den vuilnishoop [3]), waar hij door de *nini* van Panitikan met gras overdekt werd. Daarop lieten zich de zeven geluiden hooren: rollende donderslagen, en korte, aardbeving, bliksem, weerlicht, wervel- en stormwinden; er viel regen in een tijd, dat men die niet verwachten kon; onafgebroken waren er regenbogen in het oosten en (te gelijk) in het westen te zien, en daarop zonder verpoozen stemmen te hooren rumoerig en onstuimig. Het gevoelen van de goden op die vergadering was: „Hij die het eiland Jawa hecht en sterk maken zal, als . . . . . [4])" zoo spraken de goden, om beurten roepende [5]); en „Wie moet er koning over het eiland Jawa worden", vroegen zij. Bhaṭâra Guru antwoordde: „Weet goden, dat ik [6]) een zoon heb, die als menschekind uit een vrouw van Pangkur geboren is, die zal het land van Jawa hecht en sterk maken". Nu kwam Ken Angrok uit de vuilnishoop te voorschijn, en de goden keurden hem, toen zij hem gezien hadden, goed, en stelden vast, dat

---

1) De uitdrukking is vermoedelijk dubbelzinnig; mij is het verband en de eigenlijke bedoeling niet duidelijk.

2) *Ananakti*, zie de aanteekening boven.

3) In 't Jav. *pawuhan*.

4) Er staat *yaya tandi* (var. *tăḍi*)*maṇḍala*.

5) In 't Jav. *asalanggapan ujar*.

6) Zie boven.

hij (als koning) Bhaṭâra Guru heeten zou [1]; zoo beslisten zij, onder luid en algemeen gejuich [2].

Over Ken Angrok was door het lot (nog verder) beschikt, dat hij als vader erkennen zou den weleerwaarden brahmaan Lohgawe, die juist van Jambudwipa was gekomen, omdat hij hem te Taloka moest gaan zoeken; zóó zijn er het eerst brahmanen oostelijk van de Kawi aangeland. De tocht naar Jawa had hij niet met een schip gemaakt; op drie *kakatang*-bladeren had hij hem gedaan [3]. Hij landde in het gebied van Taloka, en zocht nu Ken Angrok overal. Hij [4] sprak: „Er moet een jongen zijn met lange handen en dikke knieën, in zijne rechterhand moet het radteeken en in zijn linker het schelpteeken te zien zijn, Ken Angrok heet hij, en ik zag hem in mijne devotie; hij is eene incarnatie van Bhaṭâra Wiṣṇu [5], die mij indertijd in Jambudwipa onderrichtte: „Eerwaarde Lohgawe, gij hebt mijn beeldtenis nu reeds zoo lang aangebeden, (maar) zelf ben ik hier niet (meer); ik heb mij geïncarneerd in een mensch op Jawa; volg [6] mij (daarheen); ik ben [7] (thans) Ken Angrok; **[9]** zoek mij in de speelhuizen" ". Spoedig daarop treft Lohgawe Ken Angrok in een speelhuis aan. Hij ziet oplettend toe, en werkelijk hij is het dien hij in zijn devotie gezien had. |Hij wendt zich tot hem en zegt: „Gij, mijn jongen, zijt Ken Angrok? Ik ken u, omdat ik u in mijn devotie heb aanschouwd". Angrok antwoordde: „Juist, mijnheer, ik ben Ken Angrok". De brahmaan omhelsde hem en zeide: „Ik neem u aan tot zoon mijn jongen, ik zal u helpen in het ongeluk [8], en u verzorgen waarheen gij ook gaat". Ken Angrok verlaat daarop Talokah, en gaat met den brahmaan naar Tumapĕl. Daar gekomen vindt hij een goede gelegenheid [9] om, zooals hij erg verlangde, bij den *akuwu* Tunggul amĕtung op audientie te gaan [10]. Er is juist audientie. Tunggul amĕtung zeide: „Welkom [11], mijnheer de brahmaan, van waar komt u, dien ik tot nog toe niet zag". De eerwaarde Lohgawe antwoordde: „Mijn jongen, *akuwu*, ik kom juist van over zee; ik wilde gaarne bij u, mijn jongen, in dienst komen en verwijlen, en ook mijn aangenomen zoon hier zou dat gaarne bij u doen". Tunggul amĕtung liet daarop volgen: „Wel, eerwaarde, het doet mij genoegen, dat u bij mij wil komen verblijven". Ken Angrok diende nu gedurende een tijd bij Tunggul amĕtung, den *akuwu* van Tumapĕl.

---

1) Zie later. Uit het hier gebezigde *bhiseka* (oorspr. *abhiṣeka* ontstond het nieuw-Jav. *bisikan*.

2) In 't Jav. *asurak asanggaruhan*.

3) In 't Jav. *atampakan ron* enz.

4) Lees *ḍanghyang*.

5) Zie boven.

6) In 't Jav. *tumutureng*.

7) Lees *araningong*; zijn en heeten komen in het Javaansch op het zelfde neer.

8) In 't Jav. *anastapa*.

9) In 't Jav. *kaladeça*, (een goede) tijd en plaats (om iets te doen), een term ontleend aan het krijgswezen en de daarmede samenhangende politiek.

10) Er zal wel *asesebaha* moeten worden gelezen.

11) Lees *bhagya*.

Nu gebeurde het dat er te Panawijen een geleerde *buddha*-priester [1]) van de mahâyânistische kerk, was. Hij had een kluis op de velden [2]) van de Panawijeners, en heette [3]) Mpu Purwa. Hij had een dochter van vóór dat hij mahâyanist geworden was, een meisje buitengemeen schoon, Ken Ḍĕḍĕs geheeten. Men vertelde van haar, dat zij onvergelijkelijk schoon was, en beoosten den Kawi was dat doorgedrongen tot Tumapĕl. Tunggul amĕtung hoorde het, hij ging naar Panawijen, naar het verblijf van Mpu Pûrwa, vond (daar) Ken Ḍĕḍĕs, en was over de schoonheid van de maagd geheel opgetogen. Mpu Purwa was juist afwezig, en zoo werd Ken Ḍĕḍĕs door Tunggul amĕtung met geweld [4]) geschaakt. Toen Mpu Purwa weer terugkwam, vond hij zijn (immers) reeds geschaakte dochter niet (terug); hij begreep het niet [5]), en slingerde een verschrikkelijke verwensching (tegen de schuldigen): „Moge de schaker van mijn kind het genot, dat hij van haar hebben zal, niet ten einde toe smaken, maar door sluipmoord met een kris [6]) omkomen; en mogen de putten van de Panawijeners opdrogen, en er geen water uit de bekkens hier meer vloeien, omdat zij mij niet bericht hebben, dat mijn kind aangerand [7]) werd; en voor mijn kind, die de *karma amamaḍangi* [8]) geleerd heeft, wensch ik, dat zij een zeer groot geluk deelachtig moge worden". **[10]** Zoo luidde de vloek van den mahâyanist te Panawijen.

Nadat Ken Ḍĕḍĕs te Tumapĕl was gekomen, sliep Tunggul amĕtung met haar, en hij beminde haar teder, en toen zich de eerste teekenen der zwangerschap begonnen te openbaren [9]), deed hij met haar voor genoegen een uitstapje naar den hof Boboji. Zij reed (daarbij) op een wagen. Bij het afstijgen van den wagen, in den tuin, deed het toeval [10]) hare bloote dij tot op haren schoot zichtbaar worden [11]), en zag Ken Angrok daar een vuurgloed. Hij raakte daardoor in de war [12]), en dan, zij was zoo volmaakt en onvergelijkelijk schoon, dat hij verliefd werd, en niet wist hoe hij het had.

Nadat Tunggul amĕtung van zijn uitstapje weer naar huis gekeerd was, vertelde Ken Angrok (wat hem overkomen was) aan den eerwaarden Lohgawe: „Eerwaarde vader, wat is het voor een vrouw, wier schoot een vuurgloed uitstraalt;

1) In 't Jav. *boddhasthâpaka*.
2) In 't Jav. *setra*; ook begraafplaats, nl. waar de lijken worden neergelegd.
3) In 't Jav. *apuspata*.
4) In 't Jav. *sinahasa*.
5) In 't Jav. *tan weruh ring kalinganira*.
6) In 't Jav. *binahud angĕris*.
7) In 't Jau. *den-walat*.
8) De kunst om licht te geven; wat bedoeld is, blijkt beneden.
9) In 't Jav. *ngiḍam*.
10) In 't Jav. *katuwon*.
11) In 't Jav. *kengis wĕtisira kengkab tĕkeng rahasyanira*.
12) In 't Jav. *kawengan*.

brengt zij ongeluk of geluk aan [1]?" De eerwaarde zeide: „Wie is dat, mijn jongen?" Angrok zeide: „Vader, er was een vrouw, wier schoot ik zag". De eerwaarde Lohgawe zeide: „Zulk een vrouw, mijn jongen, is eene *nâriçwarî* (meesteresse der vrouwen) [2], zij is het beste puik der vrouwen, mijn jongen, de ellendigste (armste, slechtste) man [3], die haar de zijne maken kan, wordt wereldveroveraar [4]," Angrok zweeg eerst een poos, en zeide toen: „Eerwaarde vader, de vrouw, wier schoot dien vuurgloed uitstraalde, is de gemalin van den *akuwu* van Tumapĕl; nu ik dat weet, zal ik hem door sluipmoord met een kris het leven benemen, door mijn hand zal hij omkomen, mits u het goed vindt". De eerwaarde antwoordde: „Mijn jongen, Tunggul amĕtung zal door uw hand sneven, maar het gaat niet aan, dat ik mijn goedkeuring hecht [5] aan hetgeen gij doen wilt: dat is geen handelwijze gepast aan een brahmaan: doe evenwel [6] wat gij wilt". Angrok zeide: „Dan, vader, neem ik afscheid van u". De brahmaan zeide weer: „Waar wilt gij heen gaan, mijn jongen?". Angrok antwoordde: „Naar Karuman, daar woont Bango samparan, een speler, die mij tot kind heeft aangenomen, en veel van mij houdt; dien wil ik het vragen; misschien hecht hij er zijn goedkeuring aan". „Dat is goed, maar, mijn jongen, blijf niet lang te Karuman". Angrok zeide: „Wat zou ik er lang te maken hebben".

Ken Angrok verlaat nu Tumapĕl, bereikt Karuman, en vindt (daar) Bango samparan. „Waar komt gij van daan, — (zoo luidt de ontvangst daar), — gij zijt in lang niet bij mij geweest. Het is mij of ik droom, dat ik u weer bij mij heb. Gij zijt wel lang weg geweest". Ken Angrok antwoordde hem: „Ik ben in Tumapĕl in dienst bij den *akuwu* geweest, vader. Hier kom ik, omdat ik, toen zijne gemalin van een wagen steeg en haar schoot (daarbij) bloot kwam, gezien heb, dat deze een vuurgloed uitstraalde. Nu is er een brahmaan, die eerst onlangs, op Java gekomen is, de eerwaarde Lohgawe, en mij als zoon heeft aangenomen: hem heb ik gevraagd: „Wat is het voor een vrouw wier schoot een vuurgloed uitstraalt", en hij heeft gezegd: „Zulk een vrouw is de bovenste beste, zij is het die men *ardhanâriçwarî* noemt: [11] zij is het die vooral geluk aanbrengt, want al wie haar tot vrouw krijgt, die wordt wereldveroveraar". Ik nu, vader Bango, verlang koning te worden; ik wil Tunggul amĕtung dooden, zijn gemalin huwen om koning te worden, vader, en ik vroeg aan mijn eerwaarden vader om zijne goedkeuring (zegen). De eerwaarde zeide toen: „Angrok mijn jongen, een brahmaan mag het niet goedkeuren [7], dat iemand de vrouw van een ander neemt, maar doe alles wat gij zelf wilt". Daarom kom ik nu tot u, vader Bango, om uw goedkeuring (zegen) te

---

1) In 't Jav. *lakṣaṇasipun*.
2) Beneden *ardhanârîçwarî*.
3) In 't Jav. *wong papa*.
4) In 't Jav. *ratu ānakrawarti*.
5) In 't Jav. *angadyanana*, zie ook verder beneden in den tekst.
6) In 't Jav. *akingan*, vgl. bl. 11, reg. 5.
7) Hier in 't Jav. *angajěngana*.

vragen, vader, dat ik den *akuwu* van Tumapĕl door sluipmoord dood; zeker komt hij (dan) door mijne hand om". Bango samparan zeide: „Dat is goed. Ik, mijn jongen, keur het goed, dat gij Tunggul amĕtung door sluipmoord met een kris ombrengt, maar Angrok, mijn jongen, die *akuwu* is krachtig gebouwd 1); het kon wel eens gebeuren, dat gij niet door en door staakt, als gij hem met een minder goede 2) *kĕris* zult steken. Ik heb een vriend te Lulumbang, Pu Gandring geheeten; de krissen, die hij maakt, zijn goed; tegen zijn maaksels is niemand bestand; men behoeft er geen twee maal mede te steken. Laat hem een *kĕris* maken. En als gij die *kĕris* hebt, breng dan Tunggul amĕtung door sluipmoord om". Dit was de raad, die Bango samparan aan Ken Angrok gaf. Deze zeide: „Dan ga ik heen, vader, naar Lulumbang".

Hij verliet Karuman, ging naar Lulumbang, en vond daar Gandring aan het smeden. Angrok vroeg hem: „Gij zijt waarschijnlijk Gandring? Wel, maak mij dan een *kĕris*. Hij moet in vijf maanden gereed zijn . . . . (?) 3)". Mpu Gandring zeide: „Dat kan niet binnen vijf maanden; als gij er een verlangt die goed is, dan duurt het wel een vol jaar vóór hij goed geklopt is". Ken Angrok zeide: „Het komt er niet op aan hoe hij gevijld is, maar in vijf maanden moet hij klaar zijn".

Ken Angrok verlaat Lulumbang en gaat (weer) naar Tumapĕl. Hij komt bij den eerwaarden Lohgawe, en deze vraagt hem: „Waarom zijt gij zoo lang te Karuman gebleven". Ken Angrok antwoordde: „Ik ben onderwijl 4) ook te Lulumbang geweest".

Nu bleef Ken Angrok een geruimen tijd te Tumapĕl. Toen de vijf maanden om waren, herinnerde hij zich de afspraak, die hij gemaakt had, toen hij aan Mpu Gandring opdroeg een *kĕris* te maken 5). Hij ging (weer) naar Lulumbang, en vond daar Mpu Gandring aan het vijlen, om de *kĕris*, waarom Ken Angrok gevraagd had, af te maken 6). Ken Angrok zeide: „Waar is de *kĕris*, die ik u besteld heb". Gandring antwoordde: „Angrok mijn jongen, dat is juist deze, die ik zit te vijlen". Ken Angrok vroeg de *kĕris* te zien, en zeide toen blijkbaar boos: „Het geeft ook wat of ik u een *kĕris* bestel, want deze is nog niet af gevijld; hij is nog wreed 7). [12] Deze ziet er wel uit, of men er al vijf maanden mede bezig is geweest". Hij wordt woedend, zoodat hij Gandring met die *kĕris* van zijn eigen maaksel een steek toebrengt. Daarop slaat hij er mede op den steenen vijzel, waarin het vijlsel opgezameld werd 8); die springt in tweeën. Hij slaat

1) *Tĕgnh*, ook „onkwetsbaar".
2) In 't Jav. *kurang yoninya*.
3) *Agatana gawene deningsun*, in B. *agata*, in C. *agati*.
4) In 't Jav. *sumĕlang*.
5) Lees *anggawea*.
6) In 't Jav. *aninigasi*.
7) In 't Jav. *asĕbĕl*, in A. *asĕkĕl*.
8) In 't Jav. *pambĕbĕkan*.

er mede op het aanbeeld van Gandring; ook dat springt stuk. Toen zeide Gandring: „Door die kris zal Angrok sneven; zijn kinderen en kindskinderen zullen door die kris omkomen; zeven koningen zullen omkomen door die kris". Na het uiten hiervan viel de smid dood neer. Het was Ken Angrok aan te zien, dat hij (er nu) wanhopig (over) was, dat Gandring was omgekomen. „Als ik, zeide hij, word wat ik worden wil (een groot man), (dan zullen de bewijzen van mijne dankbaarheid) erfelijk [1]) overgaan op de nakomelingschap van den smid van Lulumbang". Daarop keerde hij weer naar Tumapĕl terug.

Tunggul amĕtung nu had een gunsteling, Kĕbo hijo, die met Ken Angrok zeer bevriend was. Toen deze zag, dat Ken Angrok een nieuwe *kĕris* droeg, met een gevest van *cangkring*-hout, waar de doorns nog aan zaten, en die niet met harst vastgemaakt was, kreeg hij daar erg zin in. Hij zeide tot Ken Angrok: „Wel, broeder, die *kĕris* neem ik van u". Kĕbo hijo heeft haar aangedaan, omdat hij dat aangenaam en haar mooi vond, en omdat hij nu die kĕris van Ken Angrok een geruimen tijd droeg, wist iedereen in Tumapĕl, dat Kĕbo hijo met een nieuwe *kĕris* liep. Nu moest die *kĕris* door Angrok gestolen worden, en dat gelukte. Daarop is Ken Angrok 's nachts in het verblijf van den *akuwu* gedrongen, toen men daar sliep, en geholpen door het toeval, heeft hij diens slaapplaats bereikt zonder dat men bespeurd had [2]), dat hij er heenging, en Tunggul amĕtung in een keer, dwars door het hart, dood gestoken; de Gandringsche kris liet hij met opzet in den wond zitten [3]). Toen het daarop dag geworden was, kwam het aan het licht, dat er in Tunggul amĕtung's borst een *kĕris* stak, die men herkende als de *kĕris*, die Kĕbo hijo dagelijks [4]) pleegde te dragen. De lieden van Tumapĕl zeiden (daarom) allen: „Kĕbo hijo, dat is duidelijk [5]), heeft Tunggul amĕtung vermoord, want zijn *kĕris* steekt immers in de borst van den *akuwu* van Tumapĕl". Kĕbo hijo is daarop door Tunggul-amĕtung's familie gegrepen, en met die *kĕris*, die Gandring gemaakt had, gekrist, dat er de dood opvolgde.

Kĕbo hijo had een zoon, Mahisa raṇḍi. Deze was erg bedroefd over den dood van zijn vader. Ken Angrok had met hem te doen en maakte hem *kaṭik* (schildknaap), want hij had groot medelijden met hem.

Nu moesten de goden het (verder) in orde brengen, dat Ken Angrok werkelijk met Ken Ḍĕḍĕs huwde; lang verlangden zij het, en niemand van de bewoners van Tumapĕl durfde iets over Ken Angrok's gedragingen zeggen; ook de familie van Tunggul amĕtung hield zich stil, omdat niemand iets durfde zeggen, en zoo huwde Ken Angrok met Ken Ḍĕḍĕs.

---

1) In 't Jav. *tumusa.*

2) In 't Jav. *tan kawara.*

3) In 't Jav. *kinatutakĕn minaka.*

4) In 't Jav. *sabran dina.*

5) In 't Jav. *kalingane.*

[13] Deze was toen reeds drie 1) maanden van Tunggul amĕtung zwanger, maar Ken Angrok besliep haar toch 2), en zij hielden veel van elkander.

Op tijd beviel Ken Ḍĕḍĕs van een jongen, het kind van Tunggul amĕtung, dat den naam Anusapati kreeg, en den bijnaam Anĕngah.

Nadat zij nog eenigen tijd gehuwd waren geweest, kreeg Ken Ḍĕḍĕs nog een kind, (doch nu) van Ken Angrok, een jongen, Mahiṣa wong atĕlĕng; daarop een tweede, bijgenaamd Saprang; een derde, Agnibhaya; en een meisje, Dewi Rimbu; vier kinderen dus had Ken Angrok bij Ken Ḍĕḍĕs.

Bij een *sĕlir* 3), Ken Umang, verwekte hij een zoon, bijgenaamd Tohjaya; een tweeden zoon, bijgenaamd Sudhatu; een derden zoon, Twan Wĕrgole, en een dochter, Dewi Rambi.

In het geheel dus had hij 9 kinderen, 7 zonen en 2 dochters.

Zoo was er een verandering in den stand van zaken beoosten het Kawi-gebergte gekomen. Allen beoosten den Kawi hadden ontzag voor Ken Angrok, die er toen nog pas aan dacht 4) koning (*ratu*) te willen te worden, wat de lieden van Tumapĕl (ook) verlangden.

Nu geschiedde het, dat (als) door Gods bestiering de koning van Daha, vorst Ḍangḍang Gĕṇḍis, tot de geestelijke heeren in Daha zeide: „Heeren geestelijken van de çiwaitische, zoowel als van de buddhistische geloofsleer (*çewa-sogata*), hoe komt het, dat gij voor mij geen *sĕmbah* maakt, want ik ben toch Bhaṭâra Guru". De geestelijken, geen een uitgezonderd van hen, die er in Kaḍiri waren, antwoordden: „Heer, er is nog nooit een geestelijke geweest, die voor een koning een *sĕmbah* maakte". Zoo spraken allen. Ḍangḍang gĕṇḍis zeide: „Welnu als men dat vroeger niet deed, maakt gij dan nu voor mij een *sĕmbah*; als gij mijn wondermacht niet inziet, zal ik u er een blijk van geven". Hij plaatste een speer met de schacht in den grond, zette zich op den punt er van, en sprak: „Ziet, heeren geestelijken, hoe wondermachtig ik ben", (en) hij vertoonde zich vierarmig en drieoogig, juist als Bhaṭâra Guru. Doch de geestelijke heeren van Daha, (nu) verplicht voor hem een *sĕmbah* te maken, wilden (het nog) niet, maar verzetten zich, en vloden naar Tumapĕl, bij Ken Angrok. Daarmede begon Tumapĕl zich aan Daha te onttrekken.

Ken Angrok werd daarop tot vorst (*prabhu*) van Tumapĕl, wat een naam is van het rijk Singasari, erkend, en onder den naam Çri Rajasa, Sang Amûrwabhûmi, gehuldigd 5) door de çiwaitische en buddhistische geestelijke heeren van Daha, van welken de eerwaarde Lohgawe de voornaamste was 6).

---

1) Volgens A. zes, doch zie beneden.

2) In 't Jav. *kaworan*.

3) In 't Jav. *binihaji*.

4) *Ariwariwa*, ongedurig, besluiteloos, v. d. T.

5) In 't Jav. *ingastryan*.

6) In het Jav. *asangkapani*; moet in waarde zooveel als gelijk zijn aan *purohita*.

Allen, die Ken Angrok vroeger, toen hij nog niets (ongelukkig) was, lief hadden gehad en hem medelijden hadden bewezen, hielp hij (nu), hun hunne welwillendheid vergeldende, zooals bijv. Bango samparan, om niet te gewagen van den *amaṇḍala* van Turyantapada, en de kinderen van den smid Pu Gandring van Lulumbang. [14] Honderd smeden van Lulumbang zouden vrij zijn van de belastingen *saarik purih, salampaking wulukune, wadung-pacule*; de zoon van Kĕbo hijo kreeg dezelfde rechten als de kinderen van Pu Gandring; een zoon van zijn eerwaarden vader (Lohgawe), de jongeling Saḍang (of Sada), dien deze bij een wisnuitische vrouw had verwekt, moest huwen met Cucupuranti, de dochter van vader Bango. Zoo luidde het bevel van sang Amûrwabhûmi.

Singasari was zeer welvarend, men genoot er algemeene rust.

Nadat reeds eenigen tijd zich het gerucht verspreid had, dat Ken Angrok koning (*ratu*) was geworden, bracht men vorst Ḍanḍang gĕṇḍis het bericht, dat (hij, thans) sang Amûrwabhûmi (geheeten), tegen Daha wilde optrekken. Vorst Ḍanḍang gĕṇḍis zeide: „Wie zou mijn land ten onder kunnen brengen? Slechts als Bhaṭâra Guru (zelf) uit den hemel komt afdalen, misschien dat het dan gelukken kan [1]". Dit werd Ken Angrok bericht. Deze zeide toen: „Keurt het, geestelijke heeren, goed, dat ik den naam Bhaṭâra Guru aanneem". Met hunne goedkeuring noemde hij zich daarop zoo [2]). Daarna viel hij Daha aan. Vorst Ḍanḍang gĕṇḍis vernam, dat sang Amûrwabhûmi van Tumapĕl tegen Daha opgetrokken was; hij zeide: „Wee mij, want Angrok heeft de gunst en steun der goden". Tusschen de legers van Tumapĕl en Daha kwam het tot een treffen, (iets) benoorden Gantĕr; aan weerszijden streed men even heldhaftig en werden er belangrijke verliezen geleden, doch Daha verloor het. Een jongere broeder van Ḍangḍang gĕṇḍis, de *kṣatriya* Raden Mahiṣa walungan, stierf den heldendood [3]), evenals een van diens *mantri*'s, Gubar balĕman geheeten; zij werden beiden [4]) door de lieden van Tumapĕl overmand, maar men vocht verwoed (als boeta's die bergen verslonden) [5]). Daarop, nl. toen hun chef overmand was, sloeg het leger van Daha op de vlucht; men vluchtte als bijen, die uit zwermen, enz. [6]), er was geen herstellen aan. Toen trok ook vorst Ḍangḍang gĕṇḍis zich uit het gevecht terug; hij vluchtte naar een godshuis (*dewalaya*), en hing zich met paard en schildknaap, met *payung*-drager en *sirih*-drager, zijn water-page en den page, die zijn mat droeg, op in de lucht [7]). [De overwinning van Ken Angrok op Daha was volkomen [8])].

---

1) In het Jav. *sugyan kalaha.*

2) Zie boven.

3) In 't Jav. *bamakṛti*, van *bhîma* en *âkṛti.*

4) In 't Jav. wordt de laatste hier genoemd *wadwa pinakatihati.*

5) *Amah gunung denipun aprang.*

6) De uitdrukkingen, die hier gebruikt worden, zijn: *bubar tawon, pungkur wĕḍus, dahut payung.*

7) In 't Jav. *angawangawang.*

8) Deze zin, die hier niet op zijne plaats staat, moet iets lager voorkomen, waar men hem tusschen haakjes herhaald vindt.

En toen zijne (Ḍangḍang gĕṇḍis's) vrouwen, Dewi Amisani, Dewi Hasin en Dewi Paja, vernamen, dat vorst Ḍangḍang gĕṇḍis den strijd verloren had, en in het godenverblijf was gaan zweven, toen verdwenen (ook) de drie prinsessen met *kraton* en al (uit het gezicht, door onzichtbaar te worden).

(De overwinning van Ken Angrok op Daha was volkomen.) Nu hij zijn vijand had verslagen [1]), keerde hij naar Tumapĕl terug, en had hij den stand van zaken op Java gewijzigd.

Het Çaka-jaar waarin hij koning werd, dat is tevens dat van den val van Daha, was 1144.

[15] Na eenigen tijd, zoo vertelt men, deed Anusapati, de zoon van Tunggul amĕtung een vraag aan zijn mentor [2]). „Ik ben voor uw vader bang", zeide deze, „spreek u liever [3]) met uwe moeder". Nusapati hield (daarop) niet op zijne moeder te vragen: „Moeder, ik vraag u, wat beduidt het toch, dat vader mij zoo geheel anders aanziet dan mijne broeders en zusters, niet eens daarbij in rekening brengende (mijn halve broeders en zusters), de kinderen van mijn halve moeder, dan ziet vader nog anders". Het was duidelijk dat het einde van sang Amûrwabhûmi naderde [4]). Ken Ḍĕḍĕs antwoordde: „Het heeft er veel van, dat gij hem niet vertrouwt; doch, als gij het verlangt te weten, uw (eigentlijke) vader is Tunggul amĕtung; ik was drie maanden zwanger bij zijn dood; daarop werd ik door sang Amûrwabhûmi (tot vrouw) genomen". Nuṣapati zeide: „Dus, moeder is sang Amûrwabhûmi mijn vader niet; maar hoe stierf mijn vader?" „Sang Amûrwabhûmi, mijn jongen, heeft hem gedood". Ken Ḍĕḍĕs zweeg (daarop), als of zij te ver was gegaan met de werkelijke toedracht aan haren zoon te vertellen. Nusapati zeide: „Moeder, vader (nl. sang Amûrwabhûmi) heeft een kris van Gandring, die zou ik gaarne willen hebben, moeder". Ken Ḍĕḍĕs gaf hem die. Anuṣapati nam afscheid en keerde naar zijn eigen paleis [5]) terug.

Hij had een *pangalasan*, van Baṭil; deze ontbood hij. Hij gaf hem bevel Ken Angrok te dooden, hem die kris van Gandring gevende om er sang Amûrwabhûmi mede te dooden, (en het gelukte) Nusapati dien man van Baṭil om te koopen [6]). Deze ging naar de kraton, vond sang Amûrwabhûmi juist aan het eten, en doorstak hem. Hij (sang Amûrwabhûmi) werd afgemaakt op een Donderdag Pon van (de *wuku*) Landĕp, op het oogenblik dat hij at, het *saṇḍe jabung* was, (d. w. z.) de zon net was ondergegaan, en man de *saṇḍa*'s aanstak. Na het vermoorden van sang Amûrwabhûmi vluchtte die man van Baṭil tot Anûsapati, (tot wien) hij zeide: „Ik heb uwen vader gedood". Nusapati doorstak hem daarop. In Tumapĕl zei-

1) In 't Jav. *jayaśatru*.
2) Welke vraag dat geweest moet zijn, kan men uit het vervolg opmaken.
3) In 't Jav. *aron*.
4) In 't Jav. *samasa*, afgewisseld met *antaka*.
5) In 't Jav. *kamĕgĕtan*.
6) In 't Jav. *ingĕbang*.

de men: „De koning is verraderlijk vermoord door een *pangalasan* van Baṭil, maar Nûṣapati heeft deze daarop op een zelfde wijze gedood".

Sang Amûrwabhûmi stierf in Çaka 1169. Hij werd bijgezet [1]) in Kagĕnéngan.

AANTEEKENING.

In een der noten, boven bij het begin der vertaling, werd er reeds opgewezen op welke wijze men verreweg het grootste gedeelte van het eerste hoofdstuk heeft op te vatten. Het moet slechts dienen om aan te toonen welk een bijzondere persoonlijkheid Ken Arok, de latere Çri Rajasa, sang Amûrwabhûmi, zelfs Bhaṭâra Guru, geweest is, en van daar dan ook die opsomming van al het kwaad dat hij verrichtte: stelen, straatroof, moord en doodslag, maagdschoffeering en wat dies meer zij, die slechts dienen moet om het te laten uitkomen, dat hij zulks ongestraft mocht doen, voorbeschikt als hij was om, van goddelijken afkomst als een zoon van Bhaṭâra Brahma, als een (aangenomen) kind van Bhaṭâra Guru, en uitgelezen door Bhaṭâra Wiṣṇu om er zich in te incarneeren, straks een koningstroon zich te verwerven, zich zelfs den meerdere te toonen van den toenmaligen machtigsten vorst op Java, en, wat zeker nog meer gewicht in den schaal heeft gelegd, met dat stichten van een nieuwe dynastie, die in zijn persoon een aanvang nam, een geslacht op den troon te helpen, dat een lange reeks van jaren achtereen het opperbewind voerde althans over een belangrijk gedeelte van Java, het vorstenhuis, dat straks het Madjapahitsche kan worden genoemd, aangezien de stichter dier plaats in rechten lijn van hem afstamde. Ken Arok toch gewon Wong atĕlĕng, deze Kĕbo Campaka en deze weder Raden Wijaya, die Majapahit stichtte, en als zoodanig de eerste vorst was van het rijk, dat dien naam droeg.

Ken Arok's lotgevallen nog in 't bijzonder toe te lichten is onnoodig.

Er zijn slechts enkele bijzonderheden, waarbij het wenschelijk is stil te staan.

Het lichten van zulke veelbelovende wonderkinderen komt daarbij in de eerste plaats in aanmerking, daar het zijn nut hebben kan er even op gewezen te hebben dat dit in de Javaansche literatuur telkens en telkens weer terugkeert, zoodat men haast geen plaatselijke *babad* kan aanwijzen, die daarvan geen voorbeeld bevat.

In de tweede plaats lette men er op dat de voorstelling van Ken Angrok als incarnatie van Wiṣṇu, hoe belangrijk ook op zich zelf, geenszins alleen staat. Het dogma van Wiṣṇu's belichamingen als redder van de wereld, waar deze in nood is geraakt, is den Javanen zeer goed bekend, al vindt men bij hen gewoonlijk slechts een paar der kanonnieke incarnaties iets meer op den voorgrond. Een der bekendste dier nieuwere incarnaties van uitsluitend Javaanschen oorsprong is Raden Pañji Ino Kĕrtapati, en het is voldoende hier nog deze genoemd te hebben.

---

1) In 't Jav. *dhinarma*.

Verder zij er de aandacht op gevestigd, dat de smid Mpu Gandring van Lulumbang, althans tot op voor korten tijd, ook op Java nog niet vergeten was, daar men hem bijv. als Mpu Lumbang nog aantreft in de oudste redactie van de Damar wulan, nl. die welke aan Roorda van Eysinga bekend was; voorts zie men hetgeen beneden nog wordt medegedeeld uit een Sĕrat kaṇḍa.

Van meer belang is wat er van Ken Ḍĕḍĕs wordt verhaald. Den lezer voor het bedoelde naar de betrokken plaats van den tekst verwijzende, welke op zich zelf genoegzaam duidelijk is, herinner ik hem met het oog daarop aan de vuuruitstralende prinses van West-Java, die vroeger voor velen eene raadselachtige persoonlijkheid moet zijn geweest, niet in staat als men was om den dieperen zin van dat verhaaltje te beseffen. Men leze Cohen Stuart's aanteekeningen in zijne uitgave van de Baron Sakender, bl. ແ, 98, 160 en volgg., en de daar vermelde literatuur nog eens na, en zal, het verhaaltje vergelijkende en aanvullende met hetgeen men in de Pararaton vindt, spoedig tot het besluit komen, dat het schijnbaar zoo onzinnige vertelseltje veel meer beteekent dan het zich zoo liet aanzien. Noch Bantĕn (Jakĕtra), noch Cĕrbon, zelfs het machtige Mataram niet, was in staat zich (blijvend) meester te maken van de erfenis van Pajajaran, die in handen viel van den handeldrijvenden Jan Compagnie; niet één van hen kon de vuur in haren schoot verbergende prinses huwen, die hun, wien van hen ook, de opperheerschappij ten huwelijk zou hebben medegebracht, en voor een paar onnoozele kanonnetjes, zou men haast zeggen, werd zij in handen gegeven van de Hollanders, die zich op die wijze van hun bewind over West-Java verzekerden, en verzekerd konden achten. Men vindt het verhaaltje terug in vermoedelijk alle *babad's* of *sajarah's* van West-Java [1]), wel niet altijd precies op dezelfde wijze medegedeeld, daar andere tijden andere voorstellingen met zich brengen, en de ouderen vergeten geraken, maar in hoofdzaak toch overal hetzelfde. De reeds bekend gemaakte redacties er van zijn niet de duidelijkste of de beste. De navolgende passage (A) uit een korten proza-tekst, waarvan mij twee elkander aanvullende exemplaren toegankelijk zijn, is zeker duidelijker, en zeer eigenaardig is de hieronder mede overgenomen pericope (B) uit een korte babad Cĕrbon in *tĕmbang* (een levensbeschrijving van den stichter van het Cĕrbonsche vorstenhuis, de invoering van den islam op Java, en een korte vermelding van het daarop gevolgde verloop van Java's geschiedenis, meer bepaaldelijk van Cĕrbon).

A. *Maka Pajajaran merad. Kala merad ing dina Salasa tanggal padbĕlas wulan Sapar tahun Jimakir. Kang katilar putra kakalih, sawiji ingaranan Pucuk umun lan kapinḍo ingaranan Sĕkar manḍapa. Dupi sampun kalah Pajajaran maka Putjuk umun den-jarah dening ratu wetan, maka ratu Sĕkar manḍapa malayu maring gunung Gĕḍe maring ajar Sukarsa, maka atatapa ajar iku, maka anitis kamane ajar iku, maka gagang kujange ajar katibanan kama, maka Ratu manḍapa añigar pucang dening kujang*

1) Zeker in een zeer groot aantal. Ook in verschillende exemplaren van de Babad tanah Djawi treft men het aan, zoo o. a. in den tekst vertegenwoordigd door Jav. HSS. B. G. no. 120.

iku, maka kagawa manine ajar iku, nuli kakinang dening Ratu mandapa, lawas-lawas maka angandĕg. Dupi sampun tĕka ing rolas wulan, nuli babar, maka kang putra istri tur ayu rupane, margane den-arani Tanoran gagang. Maka lawas-lawas kahatur maring pangeran Jakĕtra, maka karsa den-anggo, maka mĕtu gĕni saking baganipun, maka den-pundut dening ratu Cĕrbon, maka karsane den-anggo, make mĕtu gĕni saking baganipun [1]), *maka nuli kawarta datĕng ratu Bantĕn maka den-pundut dening ratu Bantĕn, maka karsane den-anggo mĕtu gĕni saking baganipun, ... maka katur maring ki gĕdeng Mataram, maka kinĕrsakĕn nuli mĕtu gĕni malih saking bagane, maka pangandikane ki gĕdeng Mataram, wong wadon iku wus oranana gawene, nu(n)tĕn dipun-wade datĕng nusa Walanda, pajĕng maring bĕdil titiga, mulane Tanduran gagang iku ana ing nusa Walanda, maka bĕdil iku d(in)uming Mataram,* enz.

B. *Inggih wong agung Wĕlandi, ingkang kĕrta prigĕlira, ing pĕrkara dunya lire, Wĕlanda añjaluk upah, saking sultan Ngayogya, rolas nĕgara puniku, upahupah ing angrata„ sing Sala mĕkatĕn ugi, ika urut pawestri, kagĕming Wĕlanda kabeh, awit nĕgara Bĕlambangan, dugi ming Kabĕrĕbĕsan, lami-lamining tumuwuh, ratu Jawa tumarima„ ora angasta nĕgari, ming tarima dinulangan, dahar sami-samine, Wĕlanda ingkang añĕlang, karajahan ing Jawa, kĕrana ing kunanipun, ana putri Pajajaran„ ingkang ora payu laki, kĕrana mĕtu gĕni muntab, saking sĕri pawadonan, dupi den-dol ming Wĕlanda, den-tuku ika lawan, jinising bĕdil tĕtĕlu, putri wus binakta ñabrang„ den-tambani ning Kumpĕni, waras gĕni tan mĕdal, dadi istri kĕna kanggo, saparanti anakanak, kumanak ika dadi, Wĕlanda kang sami unggul, milanipun jendral Jawa„ alinggih aneng Batawi, sabab Batawi punika, wilayat Pajajaran reh, kunane putri ika, asal waris Pakuwan, marmane dumadi unggul, dene ñĕlang nusa Jawa„ lamun jendral alinggih, ing nĕgara wetan kaya, mangsa sĕmana unggule, rehing dudu warisira, mungguh Allah taala, aparing ilham ing makluk, atas ing sawarisira.*

Volgens het Javaansche recht moest de streek, dien Ken Angrok aan zijn vriend Kĕbo hijo leverde, het gevolg hebben, dat hij er zich van voorstelde, zoo lang de laatste niet bewijzen kon, dat Ken Arok den moord had gepleegd, en dat deze de dader was. Op deze bijzonderheid werd reeds vroeger door mij de aandacht gevestigd, in „Iets over een ouderen Dipanĕgara in verband met een prototype van de voorspellingen van Jayabaya", zie Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII, bl. 395, waar over 't algemeen over de plaats die Arok innam, en zijne verrichtingen, reeds gehandeld werd; zie ook *ibidem*, bl. 377 en volgg., waar er tevens op gewezen werd, dat de herinnering aan Ken Angrok ook op Java nog lang in leven moet zijn gebleven, minstens tot in de 18e eeuw van onze jaartelling. Ook werd daar reeds iets gezegd over de *kidung* Arok uit Cĕrbon, die, zooals hierboven in de inleiding nog eens herhaald diende te worden, niets van eenig belang voor de behandeling van de Pararaton opleverde.

Zonder twijfel is Arok ook bedoeld in de Hikayat raja Bañjar dan raja

1) Het eene exemplaar breekt hier af; 't andere waaraan 't vervolg ontleend werd, vermeldt in 't voorafgaande Jakĕtra niet.

Kotaringin (Mal. kroniek van Bañjarmasin enz.), in het daarin voorkomende gedeelte over Majapahit [1]). Op bladz. 289 en volgg. van Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXIV, gaf de Heer de Clercq juist dat gedeelte van het oorspronkelijk weer, dat hier in aanmerking komt, maar de tekst is erg in de war, evenals in alle hdss., die ik zag.

In No. 200 van von de Wall's verzameling leest men: *Adapon tatkala dĕhulu kala hamba (mĕndĕngar) kabar orang yang tuha-tuha, nĕgĕri Majapahit itu tatkala jaman rajaña itu mangkat makayang tinggal* (lees: *tatkala jaman itu maka rajaña bĕrnama* تڠكل مڠ, — zie de Clercq's tekst, — *dan) mangkubumiña bĕrnama patih Gajah madah, dan sakaliyan orang bĕsar-bĕsar di tanah Jawa itu samuwaña taalok kapada bagenda itu, sapĕrti Bintan dan Jambi dan Palembang dan Bugis dan Mangkasar dan Johor dan Patani dan Pahang dan Cĕmpa dan Mĕnangkabaw dan Aceh dan Pasay, samuwaña taalok kapada bagenda itu, dan satĕlah itu mati (raja* تڠكلمڠ, *dan mati juwa*) (vgl. de Clercq's tekst, die op zijn beurt te verbeteren is naar deze) *Gaiah mada itu, maka turun-tunurunlah kapada anakcucuña mĕñjadi patih di Majapahit itu, dan rajaña bĕrnama di(pati)* هڠرق (bij dĕ Clercq مهاڠورق) [*mangkubumi*], *dan yang jadi patihña kutika itu* مادودار (lees ماوۏدار, bij de Clercq مهردار) *namaña, dan tatkala jaman itu dipati* هڠرق *mĕñuruhkan sĕpuluh buwah pĕrahu dan orangña di Majapahit, dan mantriña itu bĕrnama Gagak* (bij de Clercq ڬاڬق بانڠ), *yang akan pĕrgi ka Pasay, iyalah mĕlamar putri di nĕgĕri Pasay itu*, enz., waarop het huwelijk met die prinses en hare komst naar Java beschreven wordt, een geheele andere voorstelling dus van het bij Pasay gedane huwelijksaanzoek dan ons de kroniek van Pasay zelf geeft, en ook met een anderen afloop, zie beneden de aanteekening bij Hoofdstuk IX.

Hoe de namen gelezen moeten worden kan niet twijfelachtig zijn, en aan welk anachronisme de schrijver der kroniek van Bañjar zich schuldig heeft gemaakt, springt ook dadelijk in 't oog, mits men slechts even bedenkt, dat in die kroniek die *putri* van Pasay daarbij nog de plaats inneemt van de putri Cĕmpa in de Babad tanah Djawi, (de tante van Raden Rahmat van Ampel gaḍing; de neef heet hier raden Bungsu), dat wil zeggen, dat hij het uiterste begin, het voorspel van het begin, en het einde van de Majapahitsche periode gelijktijdig ḷaat plaats hebben; Arok stierf 1169 Çaka, en de putri Cĕmpa, volgens het jaartal op haar graf, in Çaka 1370 (Not. B. G., XXIV (1886), bl. 42).

Dat Ken Ḍĕḍĕs, zooals indertijd door mij gezegd werd, een incarnatie van Dewi Çrî was, wordt in den tekst niet met zoovele woorden aangegeven, maar is, volgens de leer der incarnatien, althans volgens de opvatting der Javanen, een

---

1) Over deze kroniek zie men Schwaner, Borneo, I, 43; Hageman, Bijdrage tot de geschiedenis van Borneo, Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., VI, 225; de Clercq, De vroegste geschiedenis van Bandjarmasin, Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXIV, 238, en *id.*, Een episode uit de geschiedenis van Madjapahit, *ibid*, bl. 280.

zoo noodzakelijk iets, dat een ieder, ook zonder dat het te kennen wordt gegeven, dit veronderstellen moet of begrijpen zal.

Na zijn doel te hebben bereikt, deelt Ken Arok zijne belooningen uit. Men lette er op welk eene belangrijke plaats ook hier weder de smeden bij de Javanen blijken in te nemen. Wel vindt men hier in het voorafgaande de verklaring van de reden waarom Mpu Gandring's nageslacht vrijdommen verkreeg, doch het *saluse apande* loopt daarnaast toch nog in 't oog.

Reeds Bhaṭâra Brahma had tot Ken Éndok gezegd, dat Ken Angrok de toestanden op Java geheel wijzigen zou, zie bl. 2, reg. 6, en iets soortgelijks loopt als een roode draad verder door het verloop van den levensschets van den held van de eerste helft van het boek. Hij brengt het volgens het verhaal zelfs zoo ver, dat hij, na zich zelfstandig heer te Tumapĕl te hebben gemaakt, ook tegen Daha zelf aanvallenderwijs te werk gaat, en het te niet doet of het onderwerpt. In het vervolg is daarvan intusschen niet veel te bespeuren, men zie het gedeelte, dat loopt over de regeering van Kĕrtanagara, Hoofdstuk V. Ongeveer een 50 jaar later vindt men toch in Daha (Kaḍiri) op nieuw een machtig vorst, Jaya katong, die Tumapĕl wederom onder dat rijk weet te brengen, waarvan het vroeger een vasalstaat was, zooals duidelijk uit het voorafgaande blijkt, zie bijv. bl. 13 reg. 27.

Waar Gantĕr, of Kantĕr (volgens B), lag of ligt, heb ik niet kunnen uitvinden. Dat is ook met verschillende andere plaatsnamen het geval, waaronder Turyantapada aan het tegenwoordige Turen doet denken.

Ken Arok's naam Rajasa, in het prototype van de *pralambang* 1) tot Angrajasa vervormd, bekleedt in de koningsnamen zijner afstammelingen een belangrijke plaats; men vindt er een Kĕrtarajasa, een Rajasanagara, en een Rajasawardhana onder. Vermoedelijk is zijn naam slechts een rest van een langeren naam, en ongelukkig vindt men in de Pararaton niet altijd de eigentlijke koningsnamen der personen, die na hem nog, tot op het einde der 15e Çaka-eeuw, als vorst heerschten, en waaronder eenige vrouwen waren, vermeld.

Na zijn dood in 1169 Çaka, werd hij bijgezet te Kagĕnĕngan. Zooals men zich herinneren zal, is dit een andere naam van Tjanḍi Kali tjilik 2), in het district Srĕngat, afdeeling Blitar, waaraan men evenwel boven de poort een plaatje met het jaartal 1271 Çaka vindt, door Dr. R. D. M. Verbeek aan het licht gebracht 3). De voorafgaande verovering van Daha (Kaḍiri) door Tumapĕl zou het vermoeden wettigen, dat Tjanḍi Kali tjilik werkelijk bedoeld is, maar toch schijnt het aannemelijker te veronderstellen, dat hier van een ander Kagĕnĕngan sprake is, dat men op het terrein van Tumapĕl zelf, in het Pasuruhansche, zou hebben te zoeken.

---

1) Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XXXII, bl. 394.
2) Raffles, History op Java, II, (1817), bl. 37 (40), „Genengan".
3) Not. B. G. XXV (1887), bl. 8.

In dit gedeelte worden eenige opmerkingen gemaakt, of gegevens verstrekt over de invoering van de Hindu godsdienst op het oostelijk deel van Java, bepaaldelijk in de tegenwoordige residentie Pasuruhan. Kort voor de troonsbeklimming van Ken Arok, Çri Rajasa, zouden daar in het geheel geen brahmanen zijn geweest. Lohgawe was toch de eerste die zich daar gevestigd hebben zou, en dat, rechtstreeks uit Engelsch-Indië, Jambudwipa, daarheen getogen. Daarna zouden, na Arok's koningworden, de *bhujangga's*, buddhisten zoowel als çiwaiten, uit Kaḍiri (Daha), daarheen zijn gevlucht, omdat men hen in het rijk, waar zij woonden, verrichtingen beneden hunne waardigheid wilde laten doen [1]). Daartegenover staat evenwel het bericht, dat er te Panawijen een *bhujangga* woonde [2]), of deze moet zich daar ter plaatse, die men toch in Tumapĕl zoeken moet, gevestigd hebben na de komst van Lohgawe uit Jambudwipa, die *boddhasthâpaka*, en wel een mahâyanistische was, maar vroeger de *mahâyâna* niet volgde. Men mag vragen welke godsdienst hij dan wel was toegedaan. Van *hinâyana*, de zuidelijke buddhistische kerk, kan op Java geen sprake zijn, en er rest dus slechts aan te nemen, dat hij of heiden was, of wat men gewoonlijk de brahmaansche geloofsleer noemt, omhelsde. Dat het Hinduisme reeds lang vóór den tijd, waarin het in den tekst verhaalde moet zijn voorgevallen, zijn weg ook naar Pasuruhan gevonden had, en dat men daar reeds veel vroeger sporen vindt zoowel van brahmanisme (çiwaisme) als van buddhisme (mahâyânisme), is uit verschillende opschriften reeds aan den dag gebracht [3]). Moeielijk is het dan ook aan te nemen, dat er bedoeld wezen zou, dat Mpu Pûrwa, van wien er sprake is, vóór hij *lumaku mahayana*, heiden zou zijn geweest. Doch zoo dat niet het geval was, wat dan? Hindugodsdienst zonder brahmanen, ook waar het het noordelijk buddhisme geldt, dat bijv. in Nepal ook brahmanen kent en erkent, en het buddhisme op Java komt in zijne vormen dat van Nepal het meest nabij, is toch wel niet denkbaar, en Mpu Pûrwa was later toch *boddhasthâpaka*; dat hij brahmaan was wordt wel niet gezegd, maar, zelfs al neemt men aan, dat alles wat uit de oudere opschriften uit die buurt aan 't licht kon worden gebracht, dat de oude toestand, dien wij daaruit konden leeren kennen, geheel vergeten was, toch schijnen in deze bijzonderheden de hier aangetroffen berichten met elkander te strijden, ook al zou de boven gemaakte veronderstelling, dat mpu Pûrwa na Lohgawe in Pasuruhan zou zijn gekomen, juist zijn, want alles en alles in het voorafgaande, dat toch in Pasuruhan speelt, wijst er op, dat men daar toch al geen heiden meer was. Desniettemin verdient het hier wel de aandacht, dat in de 10e en 11e, en zelfs in de 12e Çaka eeuw, van eigentlijk gezegde opschriften, of zelfs steenen met jaartallen, in Pasuruhan en hetgeen oostelijker ligt, geen sprake is; daarvoor zie men de

1) Deze plaats in de Pararaton is, zooals een ieder begrijpt, de oorsprong voor de stelling der Baliers, dat alles op Oost-Java en Bali uit Daha (Kaḍiri) kwam.

2) Ook Janggan of de Janggan van Sagĕnggĕng, de vader van tuhan Tita, was een *bhujangga*.

3) Men denke slechts aan Mpu Sinḍok's *praçâsti's*.

uit mijne aanteekeningen aangevulde lijst van jaartallen der inscriptie's op Java in Dr. Verbeek's Oudheden van Java, waarbij men in 't oog moet houden, dat de steen van Ngantang, Museum No. 9, van Çaka 1057, eigentlijk tot Kaḍiri behoort [1]), en dat Scheepmaker, uit wiens verzameling de *tĕmpayan* is met het jaartal 1070, Mus. Bat. Gen. no. 391, vooral in Surabaya verzamelde.

HOOFDSTUK II.

Anusapati. Çaka 1170—1171.

Daarop volgde sang Anusapati hem op als koning (*ratu*), in Çaka 1160.

Eenigen tijd later, vertelt men, hoorde Raden Tohjaya, de zoon van Ken Angrok bij diens tweede vrouw (*rabi anom*) [2]), tot in bijzonderheden hoe Anusapati iemand omgekocht had om sang Amûrwabhûmi, die door dien man van Baṭil was omgebracht, te vermoorden. Sang apañji Tohjaya legde zich niet neder bij den moord van zijn vader; hij zon en zocht een middel om zich te wreken, iets wat tot den dood van Anusapati zou kunnen leiden. Anusapati wist het, **[16]** dat Pañji Tohjaya hem belaagde, was op zijn hoede, en liet om zijn slaapplaats een vijver graven; op het erf [3]) hield men de wacht [4]), en vertrouwden personen waren er op post gezet.

Na eenigen tijd kwam sang apañji Tohjaya (eens) tot den Bhaṭâra (koning) Anusapati, met een klophaan, en zeide: „Broeder, vader had een kris van Gandring, die zou ik gaarne van u willen hebben". Het was duidelijk dat het einde van Bhaṭâra Anûsapati naderde [5]). Anûṣapati gaf hem de kris van Gandring. Tohjaya nam hem aan, stak hem in zijn gordel, en de kris, die hij vroeger droeg, gaf hij aan een zijner lieden. Daarop zeide hij: „Kom, broeder, laat ons eens een paar hanen laten vechten". Anusapati antwoordde: „Best, broeder". Hij liet zijn kooimeester een vechthaan halen, en zeide: „Kom, broeder, laat ons het (maar) meteen doen". „Zeker", zeide Pañji Tohjaya. Zij deden ze beiden zelf de ijzeren sporen aan. De beide (hanen) stonden elkander, en sang Anusapati was er geheel in verdiept. Zonder twijfel was het uur van zijn dood daar; terwijl hij op dat oogenblik [6]) geheel opging in het vechten, dat hij zijn haan liet doen, doorstak hem Tohjaya.

Anusapati stierf in Çaka 1171. Hij werd bijgezet te Kiḍal.

AANTEEKENING.

Anûṣapati, die een naam draagt als Raden Pañji Ino Kĕrtapati, in de Ma-

---

1) Zie den Catalogus van Groeneveldt, bl. 375, een *praçâsti* van Jayabhaya.

2) Zie boven.

3) In 't Jav. *pamĕngkang*.

4) In 't Jav. *angayĕngi*.

5) Men denke slechts om den vloek vân Mpu Gandring.

6) In 't Jav. *kempĕr;* dat het een synoniem van *pinudju* is, leidt men ook af uit bl. 18, reg. 29.

lat, zie van der Tuuk in zijn Notes on the Kawi Language en Literature, Journ. of the R. As. Soc. of Great Britain and Ireland, New Series, XIII, bl. 51, was, zooals uit het voorafgaande bleek, een zoon van Tunggul amĕtung. Met zijne troonsbestijging had dus Ken Angrok het opperbestuur nog niet voorgoed aan zijne familie gebracht. Eerst, nadat Raden Wijaya, die Majapahit sticht, koning geworden is, is zij er voor langer van verzekerd. Na dezen Anûṣapati, die intusschen weer opgevolgd wordt door een zoon van Ken Arok, Tohjaya, komt nog diens zoon Rangga wuni (Wiṣṇuwardhana) en diens kleinzoon Kĕrtanagara (Çiwabuddha) aan het bestuur.

Omgekomen in 1171 Çaka, wordt hij bijgezet te Kiḍal, zoodat men dus vermoeden mag, dat ook de ons bekende Tjaṇḍi Kiḍal, in 't Pasuruhansche, district Pakis, afdeeling Malang, zie Verbeek, Oudheden van Java, n°. 615 (bl. 295 en 296), eene vorstelijke begraafplaats is.

HOOFDSTUK III.

Tohjaya. Çaka 1171—1172.

Tohjaya (een zoon van Ken Angrok bij diens tweede vrouw, ken Umang) [1]) werd daarop koning (*ratu*) van Tumapĕl.

Anuṣapati (de zoon van Tunggul amĕtung bij Ken Ḍĕḍĕs) had een zoon, Rangga wuni geheeten, een neef (*kaponakan*) van Apañji Tohjaya; (ook) Mahiṣa wong atĕlĕng (een zoon van Ken Angrok bij Ken Ḍĕḍĕs) [2]), de halve broeder van Apañji Tohjaya, had een zoon Mahiṣa campaka, (mede) een neef (*pahulunan*) van Apañji Tohjaya.

Toen Apañji Tohjaya gehuldigd werd, waren alle mantri's, Pranaraja enz., opgekomen, en Rangga wuni en Kĕbo campaka waren daarbij. Pañji Tohjaya zeide: „Mantri's, gij allen, in de eerste plaats Pranaraja, ziet hier mijne neven; hoe schoon zijn zij van uiterlijk en gestalte. Hoe zien mijn vijanden in andere rijken [3]) er uit? En deze beide mannen, wat zouden zij Pranaraja?" Pranaraja antwoordde hem met een *sĕmbah*: „Inderdaad, mijnheer, zooals u zegt, zij zijn schoon van uiterlijk, en beiden even moedig, maar, mijnheer, men kan ze vergelijken met een steenpuist op de navel, in het einde [4]) leiden zij zeker tot den dood". Zijne Majesteit [5]) werd stil; meer en meer zag hij in wat Pranaraja's zeggen beduidde, en hij werd er verdrietig over.

Daarop ontbood hij Lĕmbu ampal. Hij beval hem de beide prinsen uit den

---

1) Zie boven.

2) Zie boven.

3) In 't Jav. *nusantara.*

4) In 't Jav. *ri puharanya.*

5) In 't Jav. *talampakanira bhaṭṭra;* dat uit deze uitdrukking het voornaamwoord ***pakanira*** sproot is duidelijk, en evenzeer dat dit dus naar zijn waarde een *krama*-woord moet zijn (= ***sampean***), en eigent-

weg te ruimen. Hij zeide tot Lĕmbu ampal: „Als [1]) het je niet gelukt die beide prinsen uit den weg te ruimen, dan doe ik het jou". Toen Apañji Tohjaya aan Lĕmbu ampal het bevel gaf de beide prinsen uit den weg te ruimen [2]), hoorde dat de brahmaan, die bij Tohjaya *sangkapaṇi* was. Hij had met de prinsen te doen, en berichtte hun, dat Lĕmbu ampal bevel had ontvangen hen uit den weg te ruimen, en dat hij, als het hem met hen niet gelukte, in hun plaats door den koning zou worden omgebracht. De beide prinsen zeide: „Eerwaarde, wij hebben niets misdaan". De brahmaan antwoordde: [17] „Verbergt gij u maar liever [3]) eerst, jongens". Zij twijfelden [4]) nog of de brahmaan misschien geen ongelijk [5]) zou hebben, en daarom gingen de prinsen samen naar Apañji Patipati, en zeiden: „Pañji Patipati, wij komen ons in uw huis verbergen, want de koning wil ons uit den weg geruimd hebben, en wij hebben toch werkelijk niets gedaan, dat wij uit den weg geruimd zou behoeven te worden". Pañji Patipati onderzocht het gerucht, (en zeide): „Prinsen, als gij (niet) [6]) uit den weg geruimd wordt, dan wordt Lembu ampal daar aansprakelijk voor gesteld". Zij hielden zich daarop stilletjes verborgen. Zij werden wel gezocht, maar niet gevonden: er werd naar hen geinformeerd, maar waarheen zij waren gegaan, werd niet vernomen.

Lĕmbu ampal werd daarop door den koning er van verdacht, dat hij het met de beide prinsen eens [7]) was. Er werd een aanslag op hem gedaan, en nu vluchtte hij, om zich bij zijn buurman Apañji Patipati te versteken. Daar bespeurde hij, dat de prinsen bij deze waren. Hij ging tot hen en zeide hun: „Ik kom, mijne heeren, bij u mijn toevlucht zoeken; de koning wil mij straffen, omdat ik u op zijn bevel uit den weg moest ruimen, (maar er niet in ben geslaagd). Neemt mij een eed af, als gij mij niet vertrouwt [8]); ik zal u trouw dienen". Eenige dagen, nadat zij hem beëedigd hadden [9]), kwam Lĕmbu ampal tot de prinsen, zeggende: „Hoe wilt gij [10]), prinsen? Er komt geen einde aan dat verscholen zitten. Ik zal straks iemand van Rajasa, als hij zich baadt, doorsteken".

Dien avond nog deed Lĕmbu ampal dat, naar Sinĕlir vluchtende toen er alarm werd gemaakt [11]). Toen zeiden de lieden van Rajasa: „Iemand van

---

lijk ongepast wordt gebezigd als een hoogere het tegen een lagere gebruikt. In den tekst hier gebeurt dit dan ook niet. Hetzelfde geldt van *manira*, voornaamwoord van den 1en persoon, dat bij *pakanira* behoort, en naar waarschijnlijkheid ontstond uit oud-Jav. *manŏhnira*, uw. dienaar.

1) In 't Jav. *mon*.

2) Lees *angilangakĕna*.

3) In 't Jav. *aron*.

4) In 't Jav. *pinariringakĕn*.

5) In 't Jav. *adwa*.

6) De negatie ontbreekt in den tekst.

7) In 't Jav. *sakarayita*.

8) Lees *den-pakanira*. In plaats van *tan kandĕl* geeft B *tan ándĕg*.

9) B. geeft *sinewagara kalih dina*.

10) Lees *wĕkas-pakanira*.

11) In 't Jav. *ingalokĕn;* te lezen *ingalokakĕn*.

Sinĕlir heeft er een van Rajasa doorstoken". Daarop twistten de lieden van Rajasa met de *pangalasan* van Sinĕlir. Het kwam tot een hevig gevecht met vele dooden aan weerskanten [1]), en toen zij van wege den vorst uiteengedreven werden, gehoorzaamden zij niet. Hierover ontstemd, liet deze de beide *batur*'s (chefs?) uit den weg ruimen.

Hoorende dat de beide *batur*'s uit den weg waren geruimd, ging Lĕmbu ampal nu tot de lieden van Rajasa, en zeide tot hen: „Als men u uit den weg wil ruimen, neemt dan uw toevlucht tot de beide prinsen, want zij zijn er (nog)". De lieden van Rajasa beloofden het, en zeiden: „Lĕmbu ampal, breng deze *wong batur* tot hen". De oudsten van de lieden van Rajasa werden bij de prinsen gebracht. „Heeren", zeiden zij, „sluit u aan [2]) bij de lieden van Rajasa; alles wat gij beveelt (zullen zij doen); neemt hun een eed af tegen een mogelijke ontrouw, doch zoo iets zal niet voorkomen (?) [3])".

Ook de lieden van Sinĕlir, wier oudsten ontboden werden, legden een gelofte af als de lieden van Rajasa, en de beide *batur*'s kregen, nadat zij beëedigd waren, de opdracht: „Heden avond moet gij beiden hier komen, een ieder met zijn mannen, en op de *kraton* een aanval doen". Zij gingen daarop weer naar huis.

Met den avond kwamen zij allen met hunne mannen tot de prinsen, allen vol moed [4]); daarop gingen zij naar de *kraton*, om er *amuk* te loopen. Apañji Tohjaya schrikte hevig, vluchtte hals over kop, doch kreeg een niet direct doodelijken speerwond. Toen het rumoer bedaard was, zochten zijne dienaren hem; zij namen hem op en vluchtten met hem naar Katang lumbang. Daarbij raakte van een der dragers [18] de *sarung* [5]) los, zoodat zijn achterste [6]) te zien kwam. Pañji Tohjaya riep hem toe: „Maak je sarung in orde, je achterste is te zien". Die billen waren de reden, dat hij (Tohjaya) niet lang koning was. Te Lumbang katang aangekomen, overleed hij. Daarop werd hij bijgezet te Katang lumbang. Zijn dood had plaats in Çaka 1172.

AANTEEKENING.

Bij het voorafgaande valt niet veel op te merken, te minder daar in de vertaling voor de duidelijkheid tusschen haakjes de familieverhouding der hoofdpersonen reeds werd toegelicht.

Radjasa en Sinĕlir werden in de vertaling opgevat als waren dat plaatsnamen. Het is volstrekt niet onmogelijk, dat dat onjuist is. Rajasa was Ken Angrok's koningsnaam, en met *wong* Rajasa zou dus ook een bepaald soort van

1) In 't Jav. *rame alolongan.*
2) In 't Jav. *sakiṭaha.*
3) In 't Jav. *pakea rika denipun angawula.*
4) Lees *wani.*
5) In 't Jav. *gaḍag.*
6) In 't Jav. *pamungkur.*

menschen, een lijfwacht bijv., kunnen zijn aangeduid; of wel het zou ook een partijnaam kunnen wezen. In dat geval is vermoedelijk ook Sinĕlir dat. Let men er nu op, dat Tohjaya gesproten was uit een *bini haji* (een *sĕlir*), en die beide neven van hem door hunne vaders, Anûṣapati en Mahiṣa Wong atĕlĕng, uit de *ratu*, Ken Ḍĕḍĕs, dan doet men onwillekeurig de vraag of de list van Lĕmbu Ampal niet hier op neerkwam, of opgevat moet worden, als zou hij aan de eene partij, die welke liever iemand aan het bewind zou hebben gezien geboortig uit Ken Ḍĕḍĕs, den *wong* Radjasa, een gegronde aanleiding hebben willen geven, zich zich te werpen op de andere, de *wong* Sinĕlir, die Tohjaya, uit een *bini haji* gesproten, voorstonden. Tohjaya tracht een einde te maken aan de gerezen twist Als hem dit niet op een zachtere wijze gelukken kan, wil hij met hardheid optreden. Het hoofd van de *wong* Radjasa, die den eersten aanval hadden gedaan, wordt met den dood bedreigd en acht zich verongelijkt, want een der *wong* Sinĕlir had toch een der zijnen gedood; ook het hoofd van de *wong* Sinĕlir loopt dat gevaar, en volgens zijne opvatting al evenmin met reden, want de *wong* Radjasa hadden hen aangevallen, onder voorgeven natuurlijk, dat een der hunnen een *wong* Radjasa zou hebben geveld, en het gevolg is, dat zij zich beiden tegen hem keeren. Vertegenwoordigen de beide namen werkelijk die van partijen, dan is de toedracht sprekender, en begrijpt men den gang van zaken ook beter.

HOOFDSTUK IV.

Rangga wuni, als koning Wiṣṇuwardhana. Çaka 1172—1194.

Daarop werd Rangga wuni koning (*ratu*). Hij en Mahiṣa campaka waren als twee slangen in één gat. Rangga wuni droeg als koning den naam Wiṣṇuwardhana; Mahisa campaka werd *ratu angabhaya,* met den naam Bhaṭâra Narasinga. Zij konden het uitstekend met elkander vinden, en hadden geen oneenigheden [1]). Bhaṭâra Wiṣṇuwardhana bouwde de *kuṭa* te Canggu noord, in Çaka 1193. Hij trok op tegen Mahibit, om Lingganing pati uit den weg te ruimen. Mahibit verloor het, omdat Mahiṣa bungalan er binnen kon dringen. Zijn majesteit Rangga wuni was 14 jaar [2]) koning; hij overleed in 1194, en werd bijgezet te Jajagu. Mahiṣa campaka werd na zijn dood te Kumĕpĕr bijgezet; zijn *pamĕlĕsatan* (?) was te Wudi kuñcir.

AANTEEKENING.

Wie Rangga wuni en Mahiṣa campaka waren, kwam in het IIIe hoofdstuk uit. Veel wordt er van hen niet verhaald, maar er zij er hier de aandacht op

---

1) In 't Jav. *wiwal.*

2) Dit klopt niet met de jaarcijfers.

gevestigd, dat Rangga wuni als vorst Wiṣṇuwardhana heette, en dat Mahiṣa campaka, als *ratu angabhaya*, den naam Narasinga droeg.

Wat de titel *ratu angabhaya* eingentlijk aanduidt, is niet vast te stellen. Het schijnt wel iets te zijn als nevenkoning of onderkoning. Ook in Hoofdstuk XII komt hij voor, men zie aldaar.

Over Canggu, zie men beneden bij Hoofdstuk VI.

In de cijfers moet een fout schuilen. Boven werd reeds het vermoeden geopperd, dat deze in het getal 14 steekt, in plaats waarvan men 22 verwachten zou, daar Rangga wuni in 1172 koning wordt en in 1194 overlijdt. Schuilt de fout elders, dan heeft òf Tohjaya langer geregeerd òf is de duur van de regeering van Rangga wuni's opvolger, Kĕrtanagara, een andere dan beneden moet worden aangenomen. Over fouten in de cijfers of in de jaartallen door de Pararaton genoemd, in het algemeen, wordt beneden in de aanteekening bij Hoofdstuk VII iets gezegd.

Jajagu doet denken aan Jago, dat een andere naam is voor de *tjaṇḍi* Tumpang, zie de bij Verbeek, Oudheden van Java, onder nº. 614, bl. 294, opgegeven literatuur.

HOOFDSTUK V.

Kĕrtanagara, als koning Çiwabuddha. Çaka 1194—1197.

Zijne majesteit Rangga wuni (de zoon van Anusapati, den zoon van Tunggul amĕtung bij Ken Ḍĕḍĕs) liet een zoon na, Çri Kĕrtanagara; ook Mahiṣa campaka (de zoon van Mahiṣa wong atĕlĕng, den zoon van Ken Angrok bij Ken Ḍĕḍĕs) liet een zoon na, Raden Wijaya.

Aji Kĕrtanagara werd koning (*prabhu*) 1), onder den naam Bhaṭâra Çiwabuddha.

Hij had een man, een *babalangan* 2) van den *buyut* van Nangka, Bañak wiḍe geheeten; dezen gaf hij den naam Arya Wiraraja, maar hij scheen onbetrouwbaar en daarom verwijderde hij hem uit zijne omgeving, hem benoemende tot *adipati* van Sungĕnĕb, op oost-Maḍura.

De persoon, die toen hij koning (*prabhu*) werd, zijn *patih* was, Mpu Raganatha 3), trachtte steeds het welzijn van zijn heer te dienen, maar Çrî Kĕrtanagara sloeg er geen acht op; daarom legde Mpu Raganatha zijne betrekking neer 4), en

---

1) Van hier te beginnen is de vorstentitel steeds *prabhu*, behoudens in één geval, zie blads. 31 reg. 14, waar weer van *ratu* wordt gesproken, welk woord ook ten opzichte van de boven reeds opgesomde vorsten werd gebezigd.

2) De beteekenis is mij onbekend; men zou zeggen dat het iets als „onderhoorige" moet aanduiden.

3) In 't Jav. voor naam hier *puspapata*.

4) In 't Jav. *asalah linggih*.

nam hij zijn ontslag als *patih*, vervangen wordende door Kĕbo tĕngah sang apañji Aragani. Mpu Raganatha werd in plaats daarvan *adhyakṣa* te Tumapĕl.

Nadat Çrî Kĕrtanagara koning was geworden, trachtte hij den dolenden vijand (*kalana*) Bhaya te verdelgen, en toen deze dood was, zond hij zijn troepen tegen Malayu.

Zoo waren er maar weinig lieden te Tumapĕl over; de meesten waren naar Malayu gezonden. Apañji Aragani begeleidde ze, maar keerde van Tuban weer huiswaarts, en liet, te Tumapĕl gekomen, iederen dag, ten genoegen van Kĕrtanagara, dezen (lekker) eten opdisschen.

Kĕrtanagara stond in briefwisseling [1]) met Aji Jaya katong, den vorst van Daha, die zijn vijand was; er was nu een goede gelegenheid voor een vijand, en Jaya katong vergat, dat hij zich zeer schuldig zou maken.

Bañak wiḍe was 43 jaar oud, toen de veldtocht naar Malayu plaats had. Hij was bevriend met Aji Jaya katong; hij zond druk [2]) gezanten van Madura (naar Daha) en zoo zond Aji Jaya katong (ze ook) naar Madura. Wirarâja (= Bañak wiḍe) zond een brief aan Aji Jaya katong, die luidde: „Heer, onderdanig doe ik u weten, dat als uw hoogheid op het oude veld wil gaan jagen, u het thans moet doen, nu het een gunstige tijd is, en er geen kaaimannen, tijgers, wilde buffels, slangen, of doornen [3]) zijn; er is wel een tijger, maar die is tandeloos". Den ouden *patih* [19] Mpu Raganatha, dien bedoelde hij met een tandeloozen tijger, omdat hij al oud was. Daarop trok Aji Jaya katong tegen Tumapĕl op. De troepen, die om de noord naar Tumapĕl togen, waren de slechtsten van Daha; (zij gingen) met vele vaandels en volle muziek. De streek benoorden Tumapĕl werd verwoest, en velen van hen, die hen bevochten, raakten gewond. Die troepen, die om de noord kwamen, hielden halt te Mĕmĕling. Bhaṭâra Çiwabuddha deed (intusschen) niets dan palmwijn drinken. Toen hem bericht werd, dat hij van Daha uit aangevallen werd, geloofde hij het niet, en zeide hij nog: „Hoe zou Aji Jaya katong zoo tegen mij zijn; hij is immers met mij op een goeden voet". Toen de gewonden het bericht (zelf) brachten, toen (eerst) geloofde hij het. Raden Wijaya werd daarop aangewezen om die troepen ten noorden van Tumapĕl te bevechten. Hem vergezelden Arya dikara, Bañak kapuk, Rangga lawe, Pĕḍang, Sora, Dangdi, Gajah pagon, de zoon van Wirarâja: Nambi, Pĕtĕng, (en) Wirot, uitstekende krijgslieden, die de troepen van Daha, de noordelijke afdeeling, afweerden; zij deden verwoede gezamentlijke aanvallen [4]), en de lieden van Daha, die om de noord gekomen waren, werden op de vlucht geslagen, en door Raden Wijaya nagezet. (Maar nu) gebeurde het, dat een groot leger van Daha van de bewaakte grens [5]), over Lawor, (naar

1) In 't Jav. *pasawalanira*.

2) In 't Jav. *asurawean*, zie ook bladz. 23, reg. 11.

3) In 't Jav. *rinipun*.

4) In 't Jav. *rampak*.

5) In den tekst staat *pinggir Akṣa*, ontleend aan 't *pinggirakṣa* der hdss. Uit het nu op de grens

Tumapĕl) kwam. Aan dit leger was 't verboden gerucht te maken, en men trok voort zonder vaandels en zonder muziek. Het bereikt Siddhabhawana en ging van daar recht op Singhasari aan. De *patih* van Daha, Kĕbo mundarang, Pudot en Bowong stonden aan het hoofd van deze troepen van Daha om de zuid. Bhaṭâra Çiwabuddha dronk juist (weer) palmwijn met den *patih*, toen zij overmand werden; beiden betaalden het (met den dood). Kĕbo tĕngah (de *patih*) trachtte zich nog te verdedigen, doch sneuvelde in de Manguntur.

AANTEEKENING.

Rangga wuni (Wiṣṇuwardhana) wordt in 1194 opgevolgd door zijn zoon Kĕrtanagara, die als koning Çiwabuddha zou hebben geheeten. Hij regeerde niet lang, verondersteld althans, dat de fout in de cijfers in Hoofdstuk IV (of III), waarover in de aanteekening bij het vorige hoofdstuk reeds gesproken werd, niet schuilt in het sterfjaar, 1194 Çaka, van Rangga wuni. Aan het slot van het volgende hoofdstuk wordt opgegeven, dat de veldtocht naar Malayu, zoomede de verovering van Tumapĕl, plaats had in 1197, en dat Jaya katong in Daha in 1198 koning was. De duur van Kĕrtanagara's regeering mag dus op een viertal jaren worden gesteld, want de bedoeling van hetgeen daar van Jaya katong wordt gezegd, kan wel geen andere wezen dan om aan te duiden, dat in dat jaar Daha wederom de bovenhand verkreeg en Tumapĕl weer onder zich bracht, iets waarop reeds gewezen werd, dat gebeuren zou, in de aanteekening bij Hoofdstuk I.

Dat Çiwabuddha de eigentlijke koningsnaam zou zijn geweest is te betwijfelen, zelfs tegenover het feit, dat boven in het eerste hoofdstuk als zoodanig ook reeds werd aangegeven, dat Bhaṭâra Guru een der namen was, die Ken Arok gedurende zijne regeering voerde. In een der door den Heer W. P. Groeneveldt in zijn aan Chineesche teksten ontleende Notes on the Malay Archipelago and Malacca [1]) medegedeelde berichten, nl. dat omtrent Shih-pi, uit de geschiedenis

ter plaatse nog te vinden Lĕksa (d. i. dus Rĕksa, Raksa) blijkt, dat men *pinggir rakṣa*, de verdedigde, in staat van tegenweer gebrachte grens, te lezen heeft.

1) Uitgegeven in de Verh. van het Bat. Gen., deel XXXIX, en later nog eens in Miscellaneous papers relating to Indo-China and the Indian Archipelago, reprinted for the Straits branch of the Royal Asiatic Society, Second series, vol. I, 126—262 (Trübner, 1887). De cijfers tusschen haakjes in mijn verwijzingen slaan op deze laatste uitgave.

Anderen, die vóór den Heer Groeneveldt ten deze het hunne leverden, waren:

Raffles, History of Java, 2ᵈ ed., 1830, 138.

Amiot, in Mémoires concernant les Chinois par les Jésuites de Peking, Tome XIV (gereproduceerd door G. Schlegel in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XX, na bl. 32),

Crawfurd, History of the Indian Archipelago, 1820, III, 154 en volgg., doch vooral 164 en 166;

Klaproth, Notice d'une mappemonde et d'une cosmographie Chinoises, Journal Asiatique, X (1832), bl. 522;

Rémusat, Foĕ kouĕ ki ou relation des royaumes Bouddhiques: voyage dans la Tartarie, dans l'Afghanistan et dans l'Inde, executé à la fin du IVᵉ siècle, par Chy Fa Hian, traduit du Chinois et commenté; ouvrage posthume, revu etc. par MM. Klaproth et Landresse, 1836;

van de Yüan dynastie (1280—1367 A D.), wordt toch medegedeeld, dat, vóór de komst van de expeditie, die in 1292 A. D. (= 1214 Çaka) door Kublai Khan (1280—1295 A. D.) naar Java werd gezonden en dat eiland in 1293 A. D. (= 1215 Çaka) bereikte [1]), „the king of Java, Haji Ka-ta-na-ka-la, had already been killed by the prince of Kalang, called Haji Katang", ll., bl. 26 (151). Het laat zich dan ook veel beter aannemen, dat hier als zoodanig Kĕrtanagara in aanmerking moet worden gebracht. Ook van eene andere zijde blijkt dit. In een oorkonde nl. waarvan een klein stukje, het begin, reeds is uitgegeven [2]), komt hij onder dezen naam voor, en uit die zelfde oorkonde werd door mij tevens reeds medegedeeld, dat men van hem ook bericht vindt, dat hij te Çiwabuddhâlaya [3]), Çiwabuddha's huis, begraven of bijgezet zou zijn, wat het op zijne beurt weer waarschijnlijk maakt, dat de naam Çiwabuddha er een is, waarmede men den vorst, die ook „de tijdens het palmwijn-drinken omgekomene" genoemd werd, zie het volgende hoofdstuk en bl. 21, reg. 27, vereerd heeft.

'sMans lichtzinnigheid of overmoed, die zich duidelijk kenbaar maken in het onverstandig uitzenden van die expeditie naar Malayu, en zijne zorgeloosheid bij het bericht, dat Jaya katong zich tegen Tumapĕl ten strijde had aangegord en diens leger naderde, wordt nader in het licht gesteld door een andere bijzon-

---

S. Muller, Bijdragen tot de kennis van Sumatra bijzonder in geschiedkundig en ethnographisch opzigt, Leiden, 1846;

Schlegel, Iets omtrent de betrekkingen der Chinezen met Java voor de komst der Europeanen aldaar, in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XX (1873), bl. 19 (het opstel zelf is van 1870);

L. de Rosny, Les peuples de l'Archipel Indien connus des anciens géographes Chinois et Japonais; fragments orientaux traduits en français, (1871), in Mem. de l'Athenée orientale, I, bl. 55;

W. F. Mayers, Chinese explorations of the Indian Ocean during the fifteenth century, China Review III (1874/75), 219 en 321; en IV (1875/76), 61.

Na hem gaf S. Beal, Two Chinese Buddhist inscriptions found at Buddha Gayâ, Journal R. A. Soc. of Great Britain and Ireland, New Series, XIII, 552; Some remarks respecting a place called Shi-li-fo-tsai frequently named in the works of the Chinese Buddhist pilgrim I-tsing, circa 672 A. D. (in van der Lith, Merveilles de l'Inde, 1883—1886, bl. 251); en The situation of the country called Shi-li-fo-shai, Not. Bat. Gen., XXIV (1886), Bijlage I.

Voorts zie men ook Jacquet, Autres éclaircissements sur le planisphère et la cosmographie Chinoise, Journal Asiatique, XI (1833), bl. 285; W. von Humboldt, Die Kawi Sprache, 1836, I, 15; van Hoevell in Tijdschr. N. I., 3e Jg., 1840, II, 307; Walckenaer, Mémoire sur la chronologie de l'histoire des Javanais, et sur l'époque de la fondation de Madjapahit, Paris 1842 (die nog naar eenige oudere literatuur verwijst); Veth, Borneo's Westerafdeeling, 1854, I, 287; Lassen, Indische Alterthumskunde, 1861, IV, 479; de Klerck, Lassen's geschiedenis van den Indischen archipel, 1862, bl. 99; Veth, Java, 1878, II, 7; Kern, Over den invloed der Indische, Arabische en Europeesche beschaving op de volken van den Indischen archipel, 1883; van der Lith, Merveilles de l'Inde, 1883—1886, bl. 321; Brandes, Een jayapattra of acte van eene rechterlijke uitspraak van Çaka 849, 1887, Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII; van der Lith, Nederlandsch Oost-Indie beschreven en afgebeeld voor het Nederlandsche volk, 2e druk, 1893, I, 391.

1) Over deze expeditie zelf zie men beneden.

2) De oorkonde van Çaka 1216, waarover beneden nader.

3) Zie Not. B. G. XXIV (1886), bl. 46.

derheid in die Chineesche berichten vermeld. Het blijkt daar nl., dat de vorst van Java, waarmede die van Tumapĕl, en wel juist hij, bedoeld moet zijn, tot het zenden van die expeditie door China naar Java meer dan aanleiding had gegeven, doordat hij Mêng Ch'i, den keizerlijken gezant van daar, door diens gelaat te schenden, groven smaad had aangedaan, zie het bericht omtrent Kau Hsing (uit denzelfden tijd), *ll.*, bl. 27 (151), „when Java had marked the face of the imperial envoy Mêng Ch'i", en in 't algemeen verslag, *ll.*, bl. 22 (148), „the Imperial Government has formerly had intercourse with Java by envoys from both sides, and has been in good harmony with it, but that they have lately cut the face of the Imperial envoy, Mêng Ch'i". Dat inderdaad Kĕrtanagara bedoeld was, ziet men toch uit het boven reeds gegeven citaat uit het bericht omtrent Shih-pi.

In het vervolg komt Wiraraja's vroegere naam, Bañak wiḍe, niet meer voor. Met het oog op de Javaansche traditie omtrent de stichting van Majapahit, waarover in de aanteekeningen bij het volgende hoofdstuk het een en ander dient te worden gezegd, zij hier op dien naam even de aandacht gevestigd, terwijl het tevens van belang is er op te wijzen, dat er hier wel gesproken wordt van een zoon van dezen persoon, doch dat deze niet Rangga lawe heet, wiens naam hier ook voorkomt, zie bl. 19, reg. 10, maar Nambi [1]).

Het *pinggir Akṣa* van den tekst, [illegible], werd boven in de vertaling reeds in *pinggir rakṣa*, wat het zijn moet, verbeterd. Het is terug te vinden in het tegenwoordige Lĕksa, langs welke rivier men nu nog vindt de overblijfselen van een versterking, iets in den trant van den Chineeschen muur, doch natuurlijk van veel minder beteekenis. Over deze ruinen sla men na Dr. Verbeek's Oudheden van Java, bl. 269 en 291 (no. 552 en 608) en de daar opgegeven literatuur. T. a. p. vestigde genoemde geleerde er reeds de aandacht op, dat genoemde muur wel de grensscheiding tusschen Tumapĕl en Daha zal zijn geweest.

Sumĕnĕp, het oostelijk gedeelte van Madura, heet hier Sungĕnĕb.

Met het oog op het historische gehalte van dit hoofdstuk, dat wij lieten eindigen met den dood van Kĕrtanagara, zou hier ter plaatse reeds een heel stuk dienen te worden aangehaald uit de reeds genoemde oorkonde van 1216 Çaka, aangezien men in die oorkonde een kort, maar officieel verslag aantreft van den hier voorkomenden krijg door Jaya katong met Kĕrtanagara gevoerd. Met den dood van den laatste was de veldtocht echter nog niet afgeloopen. Zooals uit het begin van het volgende hoofdstuk blijken kan, moest Raden Wijaya, die uitgezonden was om het noordelijke vijandelijke leger te verslaan, nog overwonnen worden, en ook dit vindt men in die oorkonde terug, evenals de verdere lotgevallen van dezen prins tot hij naar Madura weet te ontkomen, zooals het volgende hoofdstuk almede

---

1) In de Rangga lawe wordt van Rangga Lawe gesproken als van een zoon van Wiraraja, vgl. de opmerking over de Rangga lawe in de inleiding.

vertelt. Het schijnt meer doeltreffend te zijn hetgeen die oorkonde verhaalt, niet te splitsen, en daarom wordt eerst straks, in de aanteekening bij het volgende hoofdstuk, hetgeen zij bevat en met het laatste gedeelte van dit hoofdstuk overeenkomt, medegedeeld; men zie dus ook nog beneden.

Kĕrtanagara, met wien Tumapĕl valt, was de eerste die den titel *prabhu* voerde, bl. 18 reg. 16.

Waar hij bijgezet werd, vindt men eerst later, in Hoofdstuk VII, verteld, zie bl. 25, reg. 4.

Over de Pamalayu, zie men bij Hoofdstuk VI en IX.

HOOFDSTUK VI.

Interregnum. (*Jayakatong.*) *Çaka* 1198—1216.

Raden Wijaya van wien (boven) verhaald werd, dat hij naar de noord was gegaan, bracht men er bericht van, dat Bhaṭâra Çiwabuddha door troepen van Daha, die uit het zuiden een aanval hadden gedaan [1]), gedood was, en dat (ook) de oude *patih* het met den dood had moeten betalen, evenals de overige personen van het gevolg van zijne Majesteit. Daarop keerde raden Wijaya met al zijn volgelingen snel naar Tumapĕl terug. Daar trachtte hij, doch te vergeefs, te herstellen wat er verloren was; hij werd op zijn beurt teruggeslagen, (en) vervolgd door kĕbo Mundarang vluchtte hij op de oploopende *sawah*'s, terwijl Kĕbo Mundarang naar Buntal wilde optrekken [2]). Raden Wijaya nam het slikbord van een ploeg, die daar lag, en sloeg daarmede [3]), zoodat Kĕbo Mundarang's borst en gezicht vol slijk geraakten. Deze trok zich daarop terug, en zeide: „Wel! gij zijt werkelijk een *dewa* (iemand van vorstelijke, goddelijke afkomst)". Daarop verdeelde Raden Wijaya (zijn) *lañcingan giringsing* [4]) aan zijne dienaren, een ieder kreeg er een, omdat hij een verwoeden aanval doen wilde. De bedeelden waren Sora, Rangga lawe, Pĕḍang, Dangli, en Gadjah. Sora deed een aanval, en vele lieden van Daha vielen. Sora zeide toen (tot den prins): „Nu, prins, moet gij een aanval doen, nu is het de goede gelegenheid". De prins deed een aanval, en er vielen er nog veel meer. De lieden van Daha trokken zich, door den nacht overvallen, terug, en maakten zich een bivouac. Toen zij in slaap waren, overviel Raden Wijaya hen op nieuw, en daarop geraakten de lieden van Daha van elkander; velen werden er gewond door de speeren van hun eigen makkers, en er ontstond een verwarde [5]) vlucht.

---

1) *Anduni*, in pl. van *andoni*.
2) In 't Jav. *anduka*.
3) De uitdrukking *mantjal* is mij hier onduidelijk.
4) Zijne benedenkleedingstukken, nl. *lañcingan* beduidt dit; *giringsing* is de soortnaam van patronen.
5) In 't Jav. *ariḍu*, zie beneden *tariḍu*.

Nu had Bhaṭâra Çiwabuddha twee dochters, die door hem voor Raden Wijaya tot vrouw bestemd [1]) waren. [20] Beiden waren door de lieden van Daha gevangen, doch van elkander geraakt, daar zij in verschillende richtingen waren gevlucht. Door den aanval van Raden Wijaya waren de Daha-ërs in verwarring. 's Nachts maakten zij een vuur aan, dat hoog opvlamde. Daarbij werd de oudste [2]) der beide prinsessen gevonden; Raden Wijaya kreeg haar in het oog en herkende haar. Hij bevrijdde haar weer, en zeide toen tot Sora: „Wel Sora [3]), val nog eens aan, opdat ook de jongste mijner jongere zusters gevonden worde". Sora zeide: „Geenszins, vorst, want de oudste is nu gevonden; en hoe weinig manschappen heeft u hier!" Raden Wijaya antwoordde: „Goed, om harentwille (?)". Sora zeide daarop weer: „Heer, u moest u terugtrekken; het zou zeker zeer goed zijn nog eens een aanval te doen, zoo u er iets mede kon winnen, en misschien de jongste prinses vondt, maar als wij haar er niet aantreffen, zullen wij als witte mieren in 't vuur zijn gevlogen".

De prins vluchtte daarop, de prinses in zijne armen dragende, en den geheelen nacht in noordelijke richting voortgaande. 's Morgens werd hij door den vijand bezuiden Talaga pagĕr achterhaald. Om beurten bleven zijn mannen achter om de lieden van Daha, vechtende, staande te houden. Gajah pagon kreeg een diepe, doorgaande speerwond in zijn dij, doch hij kon nog loopen. Raden Wijaya zeide: „Gajah pagon, kunt gij loopen; als gij het niet kunt, zullen wij ons allen dood vechten." „Ik kan het, heer, maar slechts langzaam". De Daha-ërs zetten den prins niet erg na, en keerden ten slotte naar Talaga pagĕr terug. Raden Wijaya dwaalde nu, als een boschkip, met zijne manschappen, die hem gevolgd waren, in de wildernis rond; om beurten droegen dezen de prinses, tot zij ten laatste beraadslaagden [4]) en beredeneerden hoe de prins zou moeten handelen. Toen zij het eens waren geworden, vervoegden zij zich tot hem en zeiden: „Heer, dit zouden wij u willen opmerken, welk einde zal het met u nemen, als gij zoo in dit bosch hier rond blijft zwerven. Volgens onze meening zou het het beste zijn, zoo u oost-Madura kon bereiken; u moet naar Wiraraja vluchten, opdat u bij hem uw toevlucht zal kunnen nemen, want het is onmogelijk, dat hij met u niet begaan zal zijn; hij is toch juist door wijlen uw vader een groot man geworden". De prins zeide: „Ja juist, als hij met mij begaan is, maar zoo hij dat niet is, dan leg ik er groote oneer mede in". Sora, Rangga lawe en Nambi stonden er op, en zeiden als uit een mond: „Heer, waarom zou Wiraraja zich van u keeren [5])". Daarom gaf de prins aan hun verzoek toe. Hij verliet de wildernis, en kwam te

1) In 't Jav. *jaga*.

2) Lees *panuha*.

3) *Angungsĕd* werd niet vertaald, en uit den zin gelicht, omdat mij de beteekenis onduidelijk is. Wellicht te lezen *lah ta angungsĕd, angamuk maneh*.

4) In 't Jav. *abhawarasa*.

5) In 't Jav. *palingaha*.

Paṇḍakan, bij den *buyut* daar, Macan kuping. (Daar) vroeg hij om een halfrijpe klapper; men wilde hem de melk ervan laten drinken, (doch) toen men haar openmaakte, was zij vol witte gekookte rijst. Men stond verbaasd, en zeide: „Bijzonder vreemd, want jonge klappers met gekookte rijst er in, zijn er niet". Gajah pagon kon (nu) niet (meer) gaan; de prins zeide daarom: „Buyut van Paṇḍakan, ik geef u een man in bewaring, Gajah pagon, die niet gaan kan; hij [1]) (blijve) bij u". De lieden van Paṇḍakan zeide: „Dat zal niet goed zijn, heer; hij mocht hier eens gevonden worden; er moet geen dienaar (van u) [21] te Paṇḍakan zijn [2]); naar onze meening moet hij in een boschtuin verblijven, waar men boschgras aan het snijden is; in het midden kan daar een open ruimte worden gemaakt [3]) en daar kan voor hem een veldhuisje opgericht worden; daar kan hij in de eenzaamheid gaan zitten, zonder dat iemand het merkt, en van Paṇḍakan kan men hem iederen dag zijn eten brengen". Gajah pagon bleef achter. Raden Wijaya ging daarop naar Ḍatar, 's nachts reizende. Te Ḍatar ging hij scheep.

De troepen van Daha keerden weer naar huis. De jongste der beide prinsessen bleef gevangen, en werd naar Daha gebracht en aan Aji Jaya katong overgegeven. Deze vernam met vreugde den dood van Bhaṭâra Çiwabuddha.

Raden Wijaya bereikte den overwal in het noorden (de zuidkust van Maḍura), ging aan den wal, en werd door den nacht overvallen op een *sawah* ergens op de grens van Sungĕnĕb. Hij overnachtte daarom op die *sawah*, die men aan het bewerken was [4]), pas geëgd had, en met smalle dijkjes voorzien was. Sora ging voorover op zijn buik liggen, en de prins en de prinses zaten boven op hem. Den volgenden morgen ging hij door naar Sungĕnĕb, waar hij bij de groote *bale* zijn gang staakte. Hij zond iemand om te zien of Wiraraja buiten zat. Deze kwam spoedig terug, want Wiraraja zat buiten. Daarop ging de prins naar de *paseban*. Wiraraja zag den prins dadelijk, toen hij ter plaatse kwam, schrok, verliet de *paseban*, en ging in huis, waardoor de audientie, die hij gaf, een einde nam. Raden Wijaya ontstelde, en zeide tot Sora en Rangga lawe: „Wat heb ik gezegd, ik leg er groote oneer mede in; had ik het toch toen maar liever met den dood in den strijd betaald". Daarop ging hij (weer) naar de groote *bale*, maar het einde was, dat Wiraraja met zijne echtgenote [5]) en verdere huisgenoten gezamenlijk [6]) tot hem kwamen, om hem betel aan te bieden. Rangga lawe zeide (toen) tot den prins: „Neen, heer, het loopt geheel anders; daar komt Wiraraja integendeel tot u".

---

1) In 't Jav. *didine.*

2) In 't Jav. *samering Paṇḍakan.*

3) In 't Jav. *kalĕngang ing tĕgal. Lĕngang* is volgens Dr. v. d. Tuuk ruimte tusschen bewoonde plaatsen, niet met huizen bezet, open ruimte.

4) In 't Jav. *lalahan.*

5) In 't Jav. *pinatih.* Deze vorm wordt voor de vrouw van den *patih* of van een *adipati* bij voorkeur gebruikt; en het Ken Pinatih (van Gĕrsik) is dan ook geen eigennaam.

6) In 't Jav. *aruntutan.*

Daarover verheugde de prins zich (zeer). De echtgenote van Wiraraja bood der prinses, en Wiraraja (zelf) den prins *sirih* aan. Wiraraja verzocht hem zijn verblijf te komen nemen in de regentswoning. De prinses steeg op den wagen, terwijl Wiraraja's echtgenoten haar te voet begeleidden; Wiraraja deed dit den prins. In de regentswoning logeerden zij in Wiraraja's eigen slaapvertrek. Raden Wijaya [1]) vertelde aan Wiraraja, toen deze bij hem in de tweede poort kwam, op welke wijze de vorst, die onder palmwijn drinken het leven liet, gestorven was, en hoe hij zelf tegen de troepen van Daha gevochten had. Wiraraja vroeg hem: „En wat wil u nu, prins". Raden Wijaya antwoordde: „Ik verzoek u, als gij het goed vindt, hier bij u te mogen blijven". Wiraraja zeide: „Maak u maar niet ongerust, (er zal wel iets opgevonden kunnen worden, om het gebeurde weer ongedaan te maken), maar het moet langzaam aan geschieden". Daarop verzocht hij hem door naar binnen te gaan. Verder bood hij hem kleederen, gordels, en sarongs aan, die hem door 's regents vrouwen, waaronder de *ken pinatih* (*raden ayu*), werden aangeboden. De prins sprak toen: „Wiraraja, mijn vader, de verplichting die ik aan u heb, is niet gering; als ik mijn doel bereik, dan zal ik Jawa in tweeën verdeelen, en gij zult de eene helft, ik de andere hebben". Wiraraja zeide: „Zooals u wil [2]), heer, als u maar eerst koning zal zijn geworden". Dit was de afspraak van den prins met Wiraraja. Wiraraja verzorgde den prins buitengemeen; dagelijks gastreerde hij hem, om niet te reppen van den palmwijn, dien hij hem schonk. [22] Toen Raden Wijaya reeds vrij lang te Sungĕnĕb was geweest, zeide Arya Wiraraja eens tot hem: „Heer, ik heb een plan; u moet bij Aji Jaya katong in dienst gaan, en voorgeven dat u om genade vraagt; u moet zeggen, dat u zich voor hem bukt, en als nu Aji Jaya katong het goed vindt, dat u bij hem in dienst komt, dan moet u voor eenigen tijd naar Daha gaan; blijkt het dan, dat hij in u vertrouwen is gaan stellen, dan vrage u hem om de woeste gronden van de lieden van Trik, om er een *desa* van te maken. Madureezen zullen het terrein schoon hakken, en die *desa* aanleggen; dichtbij wonen er Madureezen [3]) en dezen zullen tot u komen. U moet bij den vorst zelf in dienst gaan, om Aji Jaya katong's lieden goed op te nemen; u moet weten wie trouw, wie krijgshaftig, wie lafhartig of bekwaam is, voornamelijk wat Kĕbo Mundarang's karakter is. Heeft u allen goed opgenomen [4]), dan vraagt u verlof om te gaan wonen in de *desa*, die de Madureezen op de woeste gronden van de lieden van Trik zullen hebben aangelegd. Voorts zal het ook goed zijn, om als er van uwe lieden uit Tumapĕl weer tot u komen, hen aan te nemen; zelfs als er lieden van Daha tot u hun toevlucht nemen, moet gij voor

1) Men leze reg. 26 *raden Wijaya* in pl. van *raden Wiraraja*.

2) In 't Jav. *sawadinipun*.

3) In 't Jav. *aparantunan*, krama-vorm van oud *apardryan* (waaruit *pararen*, *pareren*, *paleren*), zie ook bladz. 23 reg. 11.

4) In 't Jav. *katĕpas*.

hen opkomen, en als u de troepen van Daha meent te kunnen staan, (dan zal het de tijd zijn uw slag te slaan). Ik zal Jaya katong nu bericht zenden". De persoon, die den brief 1) moest overbrengen, vertrok, stak over naar Jawa, en gaf zelf den brief te Daha aan Aji (Jaya) katong. De brief luidde: „Heer, onderdanig doe ik u weten, dat uw kleinzoon vergeving verzoekt, hij wil zich aan uwe Majesteit onderwerpen; ten dezen late u weten wat u beslist, of u het goed vindt of niet". Aji katong zeide: „Hoe zou ik het niet goed vinden, dat mijn jongen, Arya 2) Wijaya, zich aan mij wil onderwerpen", en liet den gezant weder teruggaan om wat hij gezegd had over te brengen. Na aankomst gaf deze den brief over, die aan den *raden* en Wiraraja werd voorgelezen. Wiraraja was verheugd. Raden Wijaya ging daarop naar Jawa terug, met zijn volgelingen, en begeleid door Maḍureezen; Wiraraja bracht hem tot Tĕrung.

Te Daha gekomen diende hij Aji Jaya katong trouw, zoodat deze hem lief kreeg. Het was juist Galungan 3) toen hij te Daha kwam. Zijn mannen kregen uit den *dalĕm* bevel om te *sasarama* 4). De mantri's van Daha waren uitermate 5) verbaasd, toen zij hen zagen, zulke flinke lieden waren het allen, zooals Sora, Rangga lawe, Nambi, Pĕḍang, en Dangdi. Zij liepen in de *pasasaraman* in de Manguntur te Daha. Op hun beurt liepen ook de mantri's van Daha hard, zooals de eerste krijgers: Panglĕt, Mahisa rubuh, de *patih* Kĕbo mundarang, maar alle drie verloren het in het hard loopen tegen Rangga lawe en Sora. Iets later organiseerde Aji (Jaya) katong een (kris)steekspel: „Mijn jongen Arya Wijaya, kom, gij moet eens (met uwe kris) schermen, ik verlang dat te zien; mijne mantri's zullen uw tegenpartij zijn". De prins antwoordde: „Zeker, heer!" Het steekspel had plaats, onder zeer luidruchtige muziek, ten aanschouwe van ontelbare toeschouwers. Aardig was het hoe de lieden van Aji (Jaya) katong op de vlucht gingen. Deze beval (toen): „Zeg aan mijn jongen, Arya Wijaya, dat hij niet meer mee moet doen; wie zou zijn heer durven staan" 6). De prins deed (toen) niet meer mede, en de partijen stonden elkander bij het steekspel (nu) gelijk, nu eens moest deze wijken, dan die; (maar) op het laatst richtte Sora zich tegen den *patih* Kĕbo mundarang, Rangga lawe zich tegen Panglĕt, en Nambi [23] zich tegen Mahisa rubuh; het slot was dat de mantri's van Daha door Raden Wijaya's mannen op de vlucht werden gejaagd, zonder zich te kunnen herstellen, en toen hield men er mede op.

1) In 't Jav. *sawala*.

2) In 't Jav. *arṣa*.

3) Inlandsch (*wuku*) nieuwjaar, vallende op den Woensdag van Ḍungulan, welke *wuku* daarom bij de Javanen Galungan heet.

4) Blijkbaar beteekent dit woord een zekeren wedstrijd houden Men vindt het terug onder festiviteiten bij een bruiloftsfeest aan het hof van Majapahit, برسرام, in Hoofdstuk XIV van de Sajarah Malayu, ed. Singapore, bl. 159.

5) In 't Jav. *hĕnti*.

6) Te lezen *sapa ta wong wania lawan gustine*.

Raden Wijaya had nu gezien, dat de *mantri's* van Daha het tegen zijne lieden moesten afleggen. Hij zond daarop aan Wiraraja bericht, en deze raadde hem aan om de woeste gronden van de lieden van Trik te vragen. Aji (Jaya) katong vond het goed. Zoo zijn de woeste gronden van Trik voor het eerst tot een bewoonbare plek gemaakt. Toen de Madoereezen met den aanleg net begonnen waren, wilde een hunner, die honger had, en niet voldoende lijfkost bij het omkappen had (medegenomen), eenige *maja*-vruchten eten; zij waren hem te bitter, en hij wierp alle *maja's* van de soort, die hij gezocht had, weg. Het werd bekend, dat (daar) *maja*-vruchten waren, die zeer bitter smaakten, en inderdaad (daarom) is (die plaats) Majapahit genoemd.

De prins had den toestand in Daha nagegaan, en Majapahit zag er reeds als een *desa* uit. De lieden van Wiraraja gingen druk naar Daha en verbleven te Majapahit. Wiraraja raadde (daarop) den prins, hoe hij het aan Aji (Jaya) katong moest vragen om heen te mogen gaan. Hij vroeg te Majapahit te mogen gaan wonen. Aji (Jaya) katong vond het goed, verleid door zijne genegenheid en de voortreffelijke wijze, waarop de prins hem had weten te dienen, als meende hij het oprecht. Nauwelijks te Majapahit gekomen, gaf de prins Wiraraja er kennis van, dat hij en zijn mannen tegen de *mantri's* van Daha opgewassen waren. Hij noodigde Wiraraja uit tegen Daha op te trekken. Wiraraja hield het nog wat tegen en zeide: [1]), „Niet te haastig [2]), ik heb nog een plan. Zeg gij, *pangalasan*, den vorst, dat ik bevriend ben met den koning van Tatar; ik zal (hem zeggen, dat ik) voor hem de prinsessen buit zal maken. Ga gij, *pangalasan*, dadelijk naar Majapahit terug. Na uw vertrek zal ik naar Tatar schrijven, want er is (hier) juist een schip van daar, dat hier handel is komen drijven. Een schip van mijzelf zal ik naar Tatar laten mede gaan, om den vorst uit te noodigen tegen Daha te velde te trekken. Als de vorst van Daha verslagen zal zijn, dan zullen de schoone prinsessen van Tumapĕl, die op het geheele eiland Jawa haars gelijken niet hebben, het eigendom verklaard worden van den vorst van Tatar [3]); zoo zal ik dien vorst vangen. Zeg gij aan den vorst, dat hij zich (dan bij hem) moet aansluiten om Daha mede ten onder te brengen". De *pangalasan* keerde naar Majapahit terug. Raden Wijaya was verheugd over hetgeen Wiraraja aanbevolen had. Na het vertrek van den *pangalasan* zond Wiraraja iemand naar Tatar. Zelf verhuisde hij met geheel zijn huisgezin naar Majapahit, van Madura medenemende wat tot den strijd noodig zou zijn, alle bruikbare Madureezen, en de noodige wapenen.

Toen de gezanten (met de troepen) van Tatar gekomen waren, viel men Daha aan. De troepen uit Tatar trokken van het noorden op, die van Madura en van Majapahit van den oostkant.

Aji (Jaya) katong geraakte in de war, en wist niet waar hij het meest voor

1) In 't Jav. *Anayuti.*
2) In 't Jav. *gĕru.*
3) In 't Jav. *irika akua ring ratu Tatar.*

waken moest. In het noorden had hij het hard te verantwoorden tegen de Tatar's. Kĕbo mundarang, Panglĕt en Mahisa rubuh moesten op de troepen, die uit het oosten kwamen, passen. Panglĕt werd door Sora gedood, en Kĕbo rubuh door Nambi; Kĕbo mundarang streed met Rangga lawe en werd op de vlucht geslagen, in Trinipanti achterhaald, en (toen) door Rangga lawe gedood. Hij zeide tot deze: „Rangga lawe, ik heb een dochter; dat Sora haar neme, als een belooning voor zijne dapperheid". Aji Jaya katong deed om zich te verdedigen een aanval naar het noorden, (maar) werd door de Tatar's [24] overmand, zelfs gegrepen en door hen gevangen gezet. Raden Wijaya drong dadelijk de kraton van Daha binnen, en haalde de prinses weg, die jongste (van de twee, waarvan boven is gesproken). Hij bracht haar naar Majapahit, waar de Tatar's dadelijk daarop om de prinssesen kwamen vragen, daar Wiraraja had beloofd, dat hij, als Daha gevallen zou zijn, de beide prinsessen van Tumapĕl uitleveren zou. De *mantri*'s wisten nu geen raad, en zochten een uitvlucht. Sora zeide: „Nu, ik zal ook in dit geval wel op de Tatar's losgaan, als zij hier komen". Arya Wiraraja hernam: „Sora mijn jongen, heel goed, maar ik weet er nog wel wat (anders) op". Men zocht nog voortdurend naar iets waarmede men de Tatar's zou kunnen paaien. Daarover redeneerden de *mantri*'s. Sora zeide, vertrouwende de zaak uit te kunnen maken: „Wat zou het een succes hebben, als wij de Tatar's aanvielen". Des avonds, toen de zon in het westen stond, kwamen de Tatar's de prinsessen opvorderen. Wiraraja antwoordde hun: „Tatar's, overhaast u toch geenszins; de prinsesssen zijn nog bedroefd, want zij hebben, toen Tumapĕl, en ook toen Daha viel, het zwaard zien gebruiken; zij zien er in hooge mate tegenop eenig wapen, welk ook, te zien; morgen zullen ze u uitgeleverd worden, en in vierkanten zetels (*tandu*'s?) [1]) geplaatst en gedragen, in staatsiekleederen, naar uwe schepen worden begeleid. In vierkanten zetels worden zij geplaatst, omdat zij geen wapen willen zien, en verder mogen de lieden, die de prinsessen in ontvangst zullen nemen, geen gewone Tatar's zijn, het moeten de besten onder u wezen, en zij moeten komen zonder gevolg, want de prinsessen hebben zich vast voorgenomen om zich te verdrinken, als zij eenig wapen zouden zien, zelfs al zouden zij het schip reeds hebben bereikt, en gij zult het niet ongedaan kunnen maken [2]), al zoudt gij uw leven er voor willen geven, als de prinsessen zich eens verdronken". De Tatar's gaven toe en liepen er in. Zij zeiden: „Wat u daar zegt, is zeer juist". Op den tijd, dien men overeengekomen was, kwamen [3]) de Tatar's allen ongewapend, in grooten getale (?), om de prinsessen te halen. Zij werden, toen zij de poort Bhayangkara door waren, ingesloten, en de deuren werden van buiten en van binnen gegrendeld. Sora had zijn kris op zijn dij gebonden [4]). Hij viel toen de Tatar's verwoed aan, en stak ze allen over

1) In 't Jav. *pasagi*.
2) Lees *parahilang*.
3) In 't Jav. *agĕbagan*.
4) In 't Jav. *den-wulang ing pupune*.

hoop. Rangga lawe viel die aan, die buiten de *paseban* waren; hij zette hen na tot waar zij vluchten, de haven te Canggu [1]), waar zij achterhaald en afgemaakt werden.

Een tien dagen laten ongeveer [2]) kwamen de troepen, die Malayu waren gaan veroveren, terug, met twee prinsessen. Een van hen, prinses Dara pĕṭak werd door raden Wijaya tot *binihaji* (*sĕlir*) gemaakt; de oudste, Dara jingga, huwde met (een) *dewa* en werd de moeder van den koning van Malayu [3]), Tuhan Janaka, wiens *kasirkasir* Çrî Marmadewa was, en die als koning Aji Mantrolot heette.

De veldtocht tegen Malayu en de val van Tumapĕl hadden plaats in hetzelfde Çakajaar, 1197. Aji (Jaya) katong werd koning (*ratu*) in Daha in Çaka 1198. Te Junggaluh gekomen (waar hij geinterneerd werd), dichtte hij de *kidung* Wukir polaman (Vischvijverberg), en toen hij die gereed had, overleed hij.

AANTEEKENING.

In dit hoofdstuk wordt, zooals men gezien heeft verhaald wat er geschiedde tijdens Jaya katong, de vorst van Daha (Kadiri), heer en meester was over de streken, waarvan in de Pararaton voornamelijk sprake is.

Hoewel met den val van Tumapĕl nog niet geheel meester van het terrein, omdat de te velde getrokken troepen onder Raden Wijaya, die naar het noorden waren gezonden, nog verslagen moesten worden, kan men zijn interregnum toch gevoegelijk met dat feit een aanvang laten nemen. Dit geschiedde dan in 1197 of 1198 Çaka, zie het einde van dit hoofdstuk, bl 24 reg. 30 en volgg. In Çaka 1216 of in het jaar daaraan voorafgaande viel hij weder, en daarmede eindigde het.

Gedurende dat tijdsverloop hadden er gewichtige gebeurtenissen plaats.

Het verhaal vertelt ons, dat in de jaren van zijn bewind het bekende Majapahit werd gesticht, en dat in de nabijheid daarvan een door den vorst van China uitgeruste expeditie op Java voet aan wal zette, en medehielp Daha (weer) ten onder te brengen; ook meldt het ons welke lotgevallen Raden Wijaya nog had te doorleven vóór hij naar Madura, van waar uit hij zijne operaties tegen Jaya katong begon, ontkomen kon.

In de aanteekening bij het vorige hoofdstuk werd er reeds opgewezen, dat van deze lotgevallen ook gewaagd wordt in de oorkonde van Çaka 1216. Met een enkel woord werd er verder aan herinnerd, dat er in 1293 A. D. = 1215 Çaka, werkelijk een Chineesche expeditie op Java landde.

Hieronder volgt nu in de eerste plaats het gedeelte van die oorkonde, dat hier van belang is, nl. blad I—VI, waarachter ongelukkig een stuk ontbreekt; daarop een verslag over die Chineesche expeditie, en dan wat er over de stichting en den ouderdom van Majapahit in het algemeen op te merken valt.

---

1) In 't Jav. *sohaning Cangyu.*

2) In 't Jav. *akara.*

3) In 't Jav. *alaki dewa apuputra ratu ring Malayu.*

Terwijl de koperen platen zelf verloren zijn, althans nog niet zijn teruggevonden, heeft het een heelen tijd moeten duren, vóór men van deze interessante oorkonde, die ± 1780 A. D. reeds gevonden werd, iets meer te weten kwam, en werkelijk maken kon.

Gevonden op den *gunung* Buṭak, in het district Surabaya, omstreeks het genoemde jaar, — zooals blijkt uit eene aanteekening bij een afteekening van het grootste gedeelte dezer platen, aangetroffen in een kist behoorende tot de nalatenschap van Mr. S. I. E. Rau, die aan de Leidsche rijksuniversiteits-bibliotheek geschonken werd [1]), — en nadat er reeds in 1816 door Raffles een transcriptie met latijnsche letter werd uitgegeven van hetgeen op twee der platen te vinden was (plaat III en VI), in zijn „Copies of two of the ancient inscriptions on copper plates dug up in the vicinity of Surabaya, rendered from the ancient Kawi character into the Roman" [2]), Verh. Bat. Gen., VIII, en Raffles daarop in 1817 ook nog een facsimile plaatste in zijn History of Java, van plaat I, kon eerst in 1886 door het vinden van een afschrift van plaat II in een bundel van den Sultan van Sumĕnĕp, in de verzamelingen van het Bat. Gen., „Toelisan boeda darie Soeltan Soemĕnĕp", Jav. Hss. B. G. 42, aan het licht worden gebracht, dat deze fragmenten bijeenbehoorden, zie Not. B. G. XXIV (1886), bl. 46. Daarmede een belangrijk eind gevorderd tot de juiste waardeering dier restanten, op wier belangrijkheid Dr. van der Tuuk de aandacht van schrijver dezes had gevestigd, kwam in het jaar 1888 een afteekening uit den boedel van den Heer Rau voor den dag, van plaat I, III — VI, VIII en X — XII, van welker bestaan Prof. Kern mij dadelijk berichtte, iets later mij ook een copie zendende [3]). Er moest dus meer dan een eeuw verloopen, vóórdat, en dan nog op zulk eene wijze, met behulp van surrogaten, de disjecta membra taliter qualiter weer bijeengebracht konden worden.

Met het voorhandene is men echter in staat van het begin den doorloopenden tekst te geven, welke alsvolgt luidt.

---

1) Die aanteekening luidt: „Dit Handschrift, zooverre hetzelve met zwarte inkt is vervaardigd, is een kopie van zooveele koopere gegraveerde plaaten, lang ruijm 1 (?) voet breed 7 à 8 duymen welke platen gevonden zijn omtrent den jaar 1780 op den Goenoeng Boetak (: of blinden berg) in het district Sourabaya. Dezelve zijn in 1782 en 1783 op Java bij den Keyser en Sultan bij de Priesters en alomme elders rondgezonden, welke allen verklaarden 't zelve oud-Javaansch schrift te zijn hetzelve wel te kunnen lezen, en ook in het tegenwoordige Javaansche schrift overbrengen, gelijk ook vervolgens door deskundige met Rooden inkt de letters in modern Javaansch zijn overgesteld, dog allen betuijgden het voor zoo oud-javaans te houden, dat het door niemand konde ver-taan worden.

2) Plaat 3 heet daar verkeerdelijk 5, wellicht slechts ten gevolge van een abuis.

3) Men zie Not. B. G., XXIV, bl. (1886), 43; en XXVI (1888), 52 en 131. De eerste regel van Raffles's facsimile vindt men nog gereproduceerd in Crawfurd's History of the Indian archipelago, II, bl. 211. Friederich leverde in 1857 een transcriptie van die geheele plaat I, in zijn Over inscriptien van Java en Sumatra voor het eerst ontcijferd, Verh B G., XXVI, bl. 87 en 93, en Cohen Stuart gaf er nogmaals een transcriptie van in Kawi oorkonden in facsimile met inleiding en transcriptie, Leiden 1875; men zie daar no. XXVII op bl. 36.

Swasti çakawarṣâtîta, 1216, *bhadrapâdamâsa, tithi pañcamî kṛṣṇapakṣa, ha, u, ça, wâra maḍangkungan, bâyabyastha grahacâra, rohiṇinakṣatra, prajâpatidewatâ, mahendramaṇḍala, siddhiyoga, werajyamuhûrtta, yamaparwweça, tetilakaraṇa, kanyâ-râçi irika diwasanyâjñâ çrî mahâwîratameçwarânandita parakramottunggadewa, mahâ-balâsapatnâdhipawinâçakaraṇa, çilâsâraguṇarûpawinayottamânuyukta, samastayawadwî-peçwara, sakalasujanadharmmasangrakṣaṇa, narasinghanagaradharmmawiçeṣasantana, narasinghamûrttisutâtmaja, kṛtanaga* (2a) *raduhitâsamâgamasampanna, kṛtarâjasajaya-warddhananâmarâjâbhiṣeka, tinaḍah de rakryan mantri katriṇi, rakryan mantri hino, dyah pamasi, rakryan mantri halu, dyah singlar, rakryan mantri sirikan, dyah palisir, kahiring de rakryan mantri raṇamadhyariputrâsakara, paramasâdhuprapanna mapasanggahan sang prâṇarâja, rakryan mantri samarakâryyagahanakuçila, mahâçura-twasampanna mapasanggahan sang nayapati, rakryan mantrî dwîpântaraçatrumarddana-kâraṇa sarjjawalittarañjita, mapasanggahan sang aryyadikara, makâdi sang mantrî mahâwîradikara, wiwidâmitrapraṇayakara, sakalâmânujânurâga, mapasanggahan sang aryya wîrarâja, sakṣat suçisya de çrî ma* (2b) *hârâja kṛtanagara, tan kantun rakryan mantri sewakottamaguṇajña, mawasthâ kanuruhan, rakryan mantrî çuratamendra, mawasthâ dmang* [1]*, makadi rakryan mantri wimitrâriprabhitakara mawastha patih, sakṣat praḥ . . . mratisubaddhakĕn* (*pa*)*ngadĕg çrî mahârâjangkĕn içwarapratiwimba, tankawuntat sang sinalahan wyawahârawiccedaka, sang pamgĕt i tirwan sangkya-wyâkaraṇaçâstraparisamâpta, puspapâta ḍang âcâryya kusumayuddharipu, mapañji paragata, sang sampat i pamwatan sangkya*(*wyâkaraṇa*)*çastraparisamâpta, puspapita ḍang âcâryyanggarakṣa, sang samgĕt i jambi, nyayawyâkaraṇaçastraparisamâpta, pus-papita* (*ḍang â*)*câryya rudra, rakryan juru kṛtanagara, sunayaduskarajña,* (*pungkwi padlĕgan*) *dharmmadhyakṣa ri kaçewan, pu* (3a) *spapata ḍang âcâryyâgraja pungkwi padlĕgan* [2]) *dharmmadhyakṣa ring kasogatan boddhatarkaçâstraparisamâpta nâmabhiṣeka ḍang âcâryya ginântaka, i pingsornyâjñâ çrî mahârâja kumonakĕn ikang wanwe kudadu angça sang hyang dharmma i klĕme, padamĕlakna râjapraçâsti macihna kṛtarâjasa-jayawarddhana umunggwe salahsiking upalariptatâmra kapangkwa denikang karâmân i kudadu magĕhakna kaswatantrânikang wanwe kudadu, an sampun sinusuk sîmâdĕg ringgit de çrî mahârâja tkeng gagârĕṇĕknya salbakwukirnya kabeh maryya kângça de sang hyang dharmma i klĕme, kabhuktya denikang rame kudadu katĕmwa kalilirana deni santânapratisantânanikang rame kudadu mne hlĕm tĕka ri dlâhaning dlâha, sambandha* (3b) *gatinikang râme kudadu prayatna marmmânghĕtakĕn i çrî mahârâja ngunin turung prabhu, makasangjñâ narâryya sanggramawijaya, sḍĕngniran kawalasak kawaweri*(*ka*)*ng wanwe kudadu tinût pinet dening çatru, karaṇa çrî maharâja mang-kana, çrî kṛtanagara sang lîṇa ring çiwabuddhâlaya ngûni tinĕkân de çrî jayakatyĕng sakeng glangglang, sâkṣât prangmukhan lumampahakĕn kṛtalpaswakarmma, mitradro-haka, samayalangghyana mahyun humariṣṭâkna çrî kṛtanâgaran hanerikang nâgare tumapĕl sḍĕng i sañjata çrî jayakatyĕng karĕngyan tĕke jasun wungkal, irikâ ta çrî*

1) De oude vorm is *dmung*.

2) In 't oorspr. *padlagan*.

maharaja mwang sang arddharâja inutus de çrî kṛttanagara mapagakna sañjata çrî jayakatyĕng, mantu parṇah sang arddharâja mwang çrî mahârâja de çrî kṛtanâgara kunĕng sang arddharâja sa (4a) *kṣât putra de çrî jayakatyĕng, ryyangkat çrî mahârâja mwang sang arddharâja sangke nagare tumapĕl, ḍatĕng irikang wanwe kḍung plut, irika tambe çrî mahârâja manggih çatru, aprang bala çrî mahârâja ring samangkana, ala tekang lawan çrî mahârâja alaralajû tan kinawruhan kwehing lwangnya lumaku ta sañjata çrî mahârâja ḍatĕng i lĕmbah, tan hana çatru kapanggih angulwan ta çrî mahârâja sangke lĕmbah anujwi batang, hana ta çatru kapanggih dening sañjata pâmbarĕp çrî mahârâja, mundur ta ya tanpanglawan, haliwat çrî mahârâja sangke batang, ḍatĕng i kapulungan kapanggih tekang çatru muwah, irika ta yanaprang wadwâ çrî maharâja kulwaning kapulungan, alah tekang çatru çrî mahârâja, alarâlaywakweh lwangnya an mangkana, lumaku ta muwah sañjata çrî mahârâja ḍatĕ* (4b) *ng i rabut carat, tan asowe ikang kala, masö tekang çatru sakakulwan, irika ta çrî mahârâjanaprang sahawadwânira kabeh, alarâlayu muwah çatru çrî mahârâja, akweh lwangnya tĕhĕr atinggal, yayanpangdawuta kabeh smuni lâwan çrî mahâraja, ring samangkana, hana ta tunggulning çatru layûlayû katon wetani hañiru, bâng lawan putih warṇnanya, sakatonikang tunggul ika, irika ta yanpangdawut sañjata sang arddharâjâ, lumakwakĕnan sayaprawṛti, alayû niskaraṇânujwi kapulungan purwwakani sañjata çrî mahârâja rusak çrî mahârâja pwâtyantadṛḍabhakti i çrî kṛtanagara, ya ta matangnyan kari ta çrî mahârâja i rabut carat, makawasanang gumintir angalor ḍatĕng i pamwatan apajĕg loring lwaḥ, âtara nĕmatus kweh* (5a) *ni rowang çrî mahârâja, ring sakatĕmbeñjing, tka tekang çatru, anût i çrî mahârâja pinapag deni bala çrî mahârâja, kondur ta yâde ulihnyanalayû, tathâpinyan mangkana, yayan sangçayâkḍik wadwâ çrî mahârâja, lunghâñolong awaknya tuminggalakĕn i çrî mahârâja, wdi çrî mahârâja pwa kesisana, irika ta çrî mahârâjanparasarasan lâwan rowang, hana tângĕnangĕn çrî mahârâja ḍatĕnge trung, angucapucapa lâwan ikang akuwwi trung makangaran rakryan wurwagraja, sâkṣât kawu de çrî kṛtanagara, rowanga çrî mahârâjangayatakĕn ikang wwang wetan i trung, mwang salor-wetan i trung, an mangkanângĕnangĕn çrî mahârâja, paḍa suka ta wadwâ çrî mahârâja, tkanikang wngi pwa ya ta, mangkat ta çrî mahârâja mahawan i kulawan, wdiniran kekuta* (5b) *na dening çatru, makanimittâtyânta kwehnikang çatru, ri tka çrî mahârâja i kulawan, amanggih ta sira çatru, irika çrî mahârâjan binuru dening çatru lumingsir ta çrî mahârâja mangalor, mungsire kĕmbang çrî prayanira, ri tka çrî mahârâja pwe kĕmbang çrî, amanggih ta sira çatru muwaḥ, binuru ta sira muwaḥ, irika ta çrî mahârâjan alayu mangalor amgat bangawan sahabalanira kabeḥ, alanghwi ya garawalan, akweḥ lwang wadwâ çrî mahârâja mâtyangla(ng)hwi waneh katututan ginalah dening çatru, ikang ahurip kasamburat adudwan paran, kari ta rwawlas siki wadwâ çrî mahârâja rumakṣo*[1] *sira, rahina sakamantyan ri prabhâtakâla, irika ta çrî mahârâjan kawawerikang wadwe kudadu luhyangliḥ çokasanta* (6a) *ntapa, tanpangharĕ-*

1) Lees *rumakṣe.*

pakn agsanga, atyanta göngnikang duḥka tumame sira, ri tka çrî mahârâja irikang rame kudadu, atyanta marmma sambramawilasanikang rame kudadu, makawyakti manghaturakĕn ya bhaktapâṇa mwang bras, atĕhĕr anghĕtakĕn i çrî mahârâja, wicakṣaṇâmet sanimitta çrî mahârâja tan katmwa pinetni(kang) çatru, makawkasan tumuduhakĕn humatĕrakĕn ring hnu, makahinganing sîma rĕmbang, mungsire maḍura iṣṭa çrî mahârâja, nahan ta karaṇa çrî mahârâja ngunin kawalasak kawawerikang wanwe kudadu, gatinikang rame kudadu pwekang atyanta marmma sambramawilasa i çrî mahârâja, yatikangdadyakĕn paramasantuṣṭi çrî mahârâja, çri mahârâja pwa prabhu dengça, sakṣat swarggawatirṇan jagatpâlaka, tan wnang tan malés aweh suka ring huwus aweh inak ambĕ (6b) *k, ya ta karananyan tumurun warânugraha çrî mahârâja irikang rame kudadu, an susukĕn sîma swatantrâdĕg ringgit lmaḥ sthânanya i kudadu de çrî mahârâja, tkeng gaga-rĕṇĕknya salbakwukirnya kabeḥ kabhuktya denikang râme kudadu, katmwa kalilirana deni santânapratisantânanikang râme kudadu, mne hlĕm tka ring dlâhaning dlâha, sangsiptanya, mâri tekang wanwe kudadu pinakangça de sang hyang dharmma i klĕme, mari kaparabyapara, apan sampun dadi sîma swatantrâdĕg ringgit de çrî mahârâja kunĕng nimitta çrî mahârâja wani malapangça sang hyang dharmma i klĕme* (*ika*)*nang wanwe kudadu, mapaknerikang râme kudadu, çrî jayakatyĕng ngûni ri huwusniran humilangakĕn çrî kṛtanagara gumĕgwanîrikang nagara daha, hana tojar çrî jayakatyĕng sinrawaṇakĕn irikang sayawadwipa, irenikang ḍa.* (Het hier dadelijk op volgende gedeelte ontbreekt).

In het Hollandsch:

Heil! Çakajaren verloopen 1216, in de maand Bhadrapâda, op den 5en van de donkere helft der maand, Haryang, Umanis, Çaneçcara 1), van de *wuku*-week Maḍangkungan, terwijl de planeet in het Zuidoosten staat onder het maanhuis Rohiṇi, waarvan de godheid Prajâpati is, en dat behoort tot den kring van Mahendra, tijdens de *yoga* Siddhi, en het uur Werajya, onder Yama als heer van den knoop, op den *karaṇa*-dag Tetila, en onder het dierenriemsteeken de Maagd, op dien dag is afgekomen het bevel van zijne Majesteit, den allerheldhaftigsten slechts te prijzen vorst, den moedigen hoogverheven koning, die verdelging bracht aan zijne tegenstanders de vorsten met groote legers, die hoog begaafd is met karakter, kracht, deugd, schoonheid en plichtbesef, den heer van heel het eiland Yawa, den beschermer der rechten van alle goedgezinden, voortgesproten uit het geslacht van Narasingha de (belichaamde) rijksrechten-quintessence, den zoon van den uit Narasingha's evenbeeld geborene, (den man) die het voorrecht had te huwen de dochter (of dochters) van Kĕrtanagara, en die als koning gezalfd werd door den naam Kṛtarâjasa Jayawarddhana, welk bevel eerbiedig aanvaard is door de drie *rakryan mantri*'s, (nl.) *rakryan mantri hino, dyah* Pamasi; *rakryan mantri halu, dyah* Singlar, en *rakryan mantri sirikan, dyah* Palisir, die begeleid werden door den *rakryan mantri*, die den vijand op het slagveld schrik weet aan te jagen

1) Zaterdag, 11 September 1294.

en begaafd is met groote voortreffelijkheid, Prâṇarâja geheeten; den *rakryan mantri*, die zich dapper gedroeg in de diepten van het oorlogswerk, en allerheldhaftigst is, Nayapati; en den *rakryan mantri*, die de oorzaak was van de verdelging der vijanden op de andere eilanden en een flinken geest bezit, Arya Adikara; voorafgegaan door den *rakryan mantri*, den hoogsten chef der helden, die het vertrouwen van verschillende vrienden weet te wekken, en voor alle menschen toegenegenheid heeft, Arya Wîrarâja, dien men den leerling van zijnen Majesteit den koning Kṛtanagara zou kunnen noemen, terwijl niet achterbleef de *rakryan mantri* zoo kundig in de beste voortreffelijkheden der dienstdoenden, de *kanuruhan*, en de *rakryan mantri* het hoofd der groote helden, de *dĕmung*, alsmede de *rakryan mantri*, de *patih*, die schrik verspreidt onder de vijanden, zóó de heerschappij van Zijne Majesteit den koning, als ware hij het evenbeeld van Içwara, met hechte banden bevestigende; bij alle welke personen zich uit vrijen wil nog aansluiten de tot procesbeslissers aangestelden: de *pamgĕt i tirwan*, die volledig thuis is in de Sangkhyaleer, de weleerwaarde leeraar Kusumayuddharipu, ook bekend als Paragata; de *samgat i pamwatan* (mede) volledig thuis in de Sangkya-leer, de weleerwaarde leeraar Anggaraksa; de *samgat i jambi*, die in de Nyaya-leer volledig thuis is, de weleerwaarde leeraar Rudra; de *rakryan juru* Kṛtanagara, die de moeielijkheden van het goede beleid weet op te lossen; Mijnheere van de *padlĕgan* de *dhyakṣa* voor de Çiwaiten, genaamd de weleerwaarde leeraar Agraja; (en) Mijnheere van de *padlĕgan*, de *dhyakṣa* voor de Buddhisten, die volleerd is in den leer der Buddhisten en de weleerwaarde leeraar Ginântaka heet.

Het afkomend bevel van zijne Majesteit den koning verordineert voor het gehucht Kudadu, dat een deel uitmaakt van het heilige rechtsgebied van Klĕme, een koninklijk besluit te maken, voorzien van het zegel van Kṛtarajasa Jayawardhana, op steen en op koper, en te bewaren door de dorpshoofden van Kudadu, dat vast zal stellen den vrijdom van het gehucht Kudadu, daar het door zijne Majesteit den koning tot een vrijgebied wordt gemaakt, met al zijne hooge en lage velden, zijne bergen en dalen, en ophouden zal deel uit te maken van het heilige rechtsgebied van Klĕme, ten bate van het dorpshoofd van Kudadu, erfelijk (ook) te genieten door zijne kinderen en kindskinderen, voor nu en later tot in lengte van dagen.

De aanleiding er toe was het gedrag van het dorpshoofd van Kudadu, dat indertijd Zijne Majesteit den koning zorgvuldig een schuilplaats verleende, toen deze nog geen koning was en nog Nararya Sanggramawijaya heette, bij gelegenheid, dat hij in ongelegenheid in het gehucht Kudadu werd gevoerd, door den vijand vervolgd en nagezet, ondor de navolgende omstandigheden:

Zijne Majesteit de toenmalige koning, Z. M. Kṛtanagara, die te Çiwabuddhâlaya het tijdelijke met het eeuwige verwisselde, werd indertijd aangevallen door

Zijne Majesteit Jaya katyĕng [1]) van Gĕlanggĕlang [2]), die als vijand optredende, dingen deed beneden zijne waardigheid, zijn vriend verraadde en tegen zijne overeenkomst in handelde, uit begeerte Zijne Majesteit Kṛtanâgara, die in het rijk Tumapĕl zetelde, ten onder te brengen. Toen het bekend werd dat er een leger van Zijne Majesteit Jaya katyĕng tot Jasun wungkal was gekomen, toen zond zijne Majesteit Kṛtanagara Zijne Majesteit den (tegenwoordigen) koning en Arddharaja tegen de troepen van Zijne Majesteit Jaya katyĕng. Arddharaja en Zijne Majesteit de koning waren beiden schoonzoons van Zijne Majesteit Kṛtanagara, maar Arddharaja was tevens, zooals men weet, een zoon van Zijne Majesteit Jaya katyĕng. Nadat Zijne Majesteit de koning en Arddharâja van Tumapĕl waren opgetrokken, en het gehucht Kḍung plut bereikt hadden, stuitte Zijne Majesteit het eerst op den vijand. Zijne Majesteits troepen leverden een gevecht, en de vijand verloor het en vluchtte, na zeer groote verliezen geleden te hebben. Het leger van Zijne Majesteit trok daarop naar Lĕmbah, doch men vond daar geen vijand. Men trok daarop westelijk voort, van Lĕmbah naar Batang, en de voorhoede van Zijne Majesteits troepen ontmoette op nieuw vijanden, doch dezen trokken zich terug zonder gevochten te hebben. Batang voorbijgetrokken kwam Zijne Majesteit te Kapulungan. Daar trof men den vijand weer, en toen vochten ten westen van Kapulungan de troepen van Zijne Majesteit op nieuw, en (wederom) leed de vijand een nederlaag, kommerlijk wegvluchtende, na groote verliezen. Zoo stond het, toen Zijne Majesteits troepen weer voorttrekkende, te Rabut carat kwamen, en niet lang daarna uit het westen (op nieuw) vijanden naderden. Daarop streed Zijne Majesteit met al zijne manschappen, en vluchtte de vijand na hevige verliezen weer, en het scheen dat zij allen voor goed vluchtten (?). Onder die omstandigheden vertoonden zich echter ten oosten van Hañiru wapperende, roode en witte, vijandige vaandels, en toen onttrok zich Ardharâja aan den strijd, zich schandelijk gedragende, en doelloos naar Kapulungan vluchttende. Hierdoor ging het leger van Zijne Majesteit te niet. Zijne Majesteit evenwel bleef trouw aan Zijne Majesteit Kṛtanagara. Daarom bleef Zijne Majesteit te Rabut carat, en ging vervolgens ——? noordwaarts naar Pamwatan apajĕg, benoorden de rivier. Er waren toen nog ongeveer zes honderd man bij Zijne Majesteit. Met het aanbreken van den volgenden morgen kwam de vijand, Zijne Majesteit achterop. Zijne Majesteits troepen trokken hem tegenmoet, en hij trok zich terug en raakte aan het vluchten, maar al was dit zoo, de troepen van Zijne Majesteit waren nog al minder geworden, want er deserteerden er, die hun lijf zochten te bergen en hem verlieten, en zoo hij werd bevreesd geheel ontbloot te raken. Daarop overlegde Zijne Majesteit met die (nog) bij hem waren. Zijne meening was naar

---

1) Dat met dit Katyĕng Katong is bedoeld, werd door Prof. Kern aangetoond in Bijdr. T. L. Vk., van Ned. Ind., 5e volgr., IV, 291 (Regelen van klankverbinding in 't Oud-Javaansche).

2) Zooals de Heer Rouffaer mij indertijd deed opmerken, vindt men dezen naam naar alle waarschijnlijkheid terug op de kaart in de Jonge's Opkomst, enz., VII, waar men, bewesten den Wilis, een „Egginglangh, een geweesen koninckrijck nu woest" vindt.

Trung te moeten gaan om met den *akuwu* daar, Rakryan Wuru agraja, die door Kṛtanagara tot *kuwu* was aangesteld, te overleggen opdat hij Zijne Majesteit zou helpen de lieden oostelijk en noordoostelijk van Trung te verzamelen. Allen waren het hiermede eens, en na het invallen van de nacht ging Zijne Majesteit over Kulawan, uit vrees door den vijand, die zeer talrijk was, achterhaald te worden. Te Kulawan stuitte hij weder op vijanden; hij werd door hen vervolgd, maar onttrok zich aan hen door noordwaarts te gaan, om als het kon naar Kĕmbang çrî te ontkomen. Ook daar vond hij weer vijanden, die hem vervolgden, en toen vluchtte hij met allen, die bij hem waren, zoo spoedig zij konden, zwemmende, noordwaarts de groote rivier over. Daarbij kwamen er velen om, anderen werden door den vijand achterhaald en met den lans afgemaakt, en die hun leven redden, raakten overalheen verspreid. Er bleven er slechts twaalf ter bescherming van zijne Majesteit.

Met het aanbreken van den dag kwam Zijne Majesteit hongerig, vermoeid, verdrietig en bedroefd, en wanhopende aan zijn leven, bij het volk van Kudadu. De ramp, die Zijne Majesteit trof, was buitengemeen groot, maar toen hij bij het dorpshoofd van Kudadu kwam, was dat dorpshoofd zeer heusch en medelijdend in zijn ontvangst, zooals bleek uit het aandragen van eten en drinken en van rijst, en hij gaf Zijne Majesteit een schuilplaats, er op uit Zijne Majesteits doel te bereiken, dat deze niet gevonden mocht worden, als de vijand hem zou zoeken, terwijl hij hem ten slotte den weg wees en begeleidde tot aan het gebied van Rĕmbang, op dat Zijne Majesteit, zooals hij wenschte, (van daar) naar Maḍura zou ontkomen.

Zoo werd Zijne Majesteit indertijd, in ongelegenheid, naar Kudadu gebracht, en gedroeg zich het dorpshoofd van daar zeer heusch en medelijdend in zijn ontvangst van den vorst, en dit heeft Zijne Majesteit zeer dankbaar gestemd.

Zijne Majesteit is (daarna) koning geworden en dus. . . . . . en de beschermer der wereld, en hij moet dus noodzakelijk (het ondervondene) vergelden, en een genoegen doen aan hem, die hem eens aangenaam stemde, en daarom dan: ook ontvangt het dorpshoofd van Kudadu van Zijne Majesteit een schoon genadeblijk, (Kudadu) zij van wege Zijne Majesteit, zoo uitgestrekt als het is, met al zijne hooge en lage velden, bergen en dalen tot een zelfstandig vrij rechtsgebied, met een beeld, verklaard, ten bate van het dorpshoofd van Kudadu, erfelijk (ook) te genieten door zijne kinderen en kindskinderen, tot in lengte van dagen; men begrijpe het wel, het gehucht Kudadu houdt op een deel uit te maken van het heilige rechtsgebied van Klĕme, voortaan mag dit er zich niet meer mede bemoeien, want Zijne Majesteit heeft het tot een zelfstandig rechtsgebied gemaakt, met een beeld er op.

En wat het nu betreft dat Zijne Majesteit zich verstout een deel te ontnemen aan het heilige rechtsgebied van Klĕme, nl. het gehucht Kudadu, ten voordeele van het dorpshoofd van Kudadu, (wete men), dat Zijne Majesteit Jaya katyĕng, toen hij Zijne Majesteit Kṛtanagara gedood had, in vertrouwen op zijn rijk

Daha, gezegd heeft, zooals algemeen over geheel het eiland Yawa bekend is geworden, ... (Het vervolg onbreekt.)

Het is wel niet te veel gezegd, als men beweert, dat hetgeen deze oorkonde, tegen wier echtheid bezwaarlijk argumenten in het midden zullen kunnen worden gebracht, ons verhaalt, aan dit en het vorige hoofdstuk van de Pararaton, ten minste gedeeltelijk, een heel relief geeft. Bij alle op te merken verschil treedt de overeenkomst zoo op den voorgrond, dat er niet aan getwijfeld worden kan of beiden, èn de oorkonde èn de Pararaton, geven een verslag van dezelfde feiten, en reeds dit dwingt ons tegelijkertijd te erkennen, dat er in de Pararaton iets meer wordt aangetroffen dan vertelseltjes alleen.

Gaat men het in bijzonderheden na, dan ziet men in de eerste plaats, dat Raden Wijaya inderdaad gehuwd is geweest met de dochter of dochters van Kĕrtanagara, die vorst van Tumapĕl was, en dat dat rijk niet lang vóór 1216 Çaka door Jaya katong van Daha veroverd werd. Men vindt er de verklaring van Kṛtanagara's anderen naam Çiwabuddha. Het blijkt ook, dat Raden Wijaya (in de oorkonde Narârya Sanggramawijaya) Jaya katong weer versloeg, en daarna koning werd, terwijl ook hier de term *prabhu* is. En er is nog meer. In de loftuitingen (de titels) aan Raden Wijaya, als koning, gegeven, wordt niet vergeten te vermelden, dat hij van een met Narasingha, of een Narasingha, in verband staand geslacht voortsproot, wat in herinnering brengt hetgeen Hoofdstuk IV en V van de Pararaton reeds mededeelden, nl. dat Raden Wijaya een zoon was van Mahiṣa Campaka, die ook Bhaṭâra Narasingha heette Men vindt er Wirarâja terug, en in een positie, als hem ook volgens de Pararaton toekomen zou, zelfs geprezen op eene wijze, die ons als van zelf zijne verrichtingen en handelwijze voor den geest roepen, zooals dezen in dat boek beschreven zijn.

Vergelijkt men het verslag van Raden Wijaya's zwerftocht in de oorkonde, met hetgeen er in den tekst hierboven van staat, dan ziet men dat dit laatste slechts een flauwe weerspiegeling is van het in het officieele stuk medegedeelde. Het heet er, dat hij van Talaga pagĕr naar Paṇḍakan gaat, daar door den *buyut* geholpen wordt, en van daar over Ḍatar het strand weet te bereiken, om naar Sungĕnĕb te ontkomen. In de oorkonde vindt men achtereenvolgens de namen Jasun wungkal, Tumapĕl, Kĕḍung plut, Lĕmbah, Batang, Kapulungan, Rabut carat, Hañiru, nogmaals Kapulungan en Rabut carat, Pamwatan apajĕg (?), Trung (waar hij niet komt), Kulawan, Kĕmbang çri, de Bangawan, Kudadu op het gebied van Klĕme, en Rĕmbang (nl. het Pasuruhansche).

Evenmin vindt men in de oorkonde de andere persoonsnamen van de Pararaton terug, dan de reeds genoemden, doch hier kan geenszins tevens worden gezegd, dat de verder nog voorhandenen althans niet gedeeltelijk dezelfde personen aanduiden. Geeft de Pararaton nog: Raganatha, Kĕbo tĕngah = Aragani, Bañak kapuk, Rangga lawe, Pĕḍang, Sora, Dangdi, Gajah pagon, Nambi (zoon van Wiraraja), Pĕtĕng, Wirot, en Matjan kuping, in de oorkonde zijn ge-

noemd: *dyah* Pamasi, *dyah* Singlar, *dyah* Palisir, Prâṇarâja [1]), Nayapati, Arya Adikara, een *kanuruhan*, een *démang* (= *démung*), een *patih*, Paragata, Anggarakṣa, Rudra, Kṛtanagara (een ander dan de vorst van dien naam), Agraja, Ginântaka, Wuru agraja, en het dorpshoofd van Kudadu [2]). Dit zegt echter niets. De in de oorkonde voorkomende namen zijn, behalve de drie eersten, wat men zou kunnen noemen titel-namen, namen gekregen bij het innemen van een zekeren rang, en die anderen kindernamen of zulken, als waaronder de personen in de wandeling bekend waren. Zonder twijfel behooren die der oorkonde gedeeltelijk aan andere personen toe, maar het is tevens hoogstwaarschijnlijk, al is het niet uit te maken hoe, dat in weer anderen juist eenigen der personen schuilen, die in de Pararaton als Raden Wijaya's gezellen worden vermeld.

De vergelijking verder voort te zetten is niet noodig, slechts zij er nog opgewezen, dat de oorkonde alleen, een zoon van Jaya katong noemt, Ardharâja, die evenals Raden Wijaya met een dochter van Kṛtanagara was gehuwd.

In de tweede plaats moet hier even stilgestaan worden bij de Chineesche expeditie van 1293 A. D. (= 1215 Çaka).

In dit opzicht komt de eer geheel toe aan den Heer W. P. Groeneveldt, al kende hij de Pararaton niet. Maar hij was het die, terwijl anderen vóór hem de hier van belang zijnde Chineesche berichten althans gedeeltelijk reeds kenden, zie de bovenopgegeven literatuur, reeds in 1875, in zijn boven reeds eenmaal tot staving van de juistheid van het een en ander in Hoofdstuk V, aangehaalde Notes [3]), wees op de zakelijke eenheid van verschillende bijzonderheden in hetgeen men vindt in Raffles's History of Java, II, bl. 108, als „a different account of the first establishment of the Majapahit empire", zooals dat wordt gegeven „in a manuscript recently obtained from Bali", en de overeenkomstige in de Chineesche berichten, welke handelen over de expeditie naar Java onder Kublai khan in de jaren 1292 en 1293 A. D., d. i. Çaka 1214 enz. Ook wees hij tevens op het voorkomen van dezelfde traditie, als bij Raffles, in Friederich's Verslag, zie daar onder Rangga lawe [4]), en in wezen had hij het dus ook voor de Pararaton reeds uitgemaakt, daar toch Raffles's mededeeling moet berusten op de Rangga lawe, en dit boek weder op de Pararaton, waarvoor men de aanteekening boven bij de inleiding en die inleiding zelf zie.

De bedoelde stukken, waarover hier een verkort, samenvattend referaat volgt, vindt men in de genoemde Notes op bl. 20 (146) — 30 (155). Zij bestaan uit een algemeen verslag en drie berichten, resp. over het leven en de krijgsbedrijven

1) Praṇaraja heet in de Pararaton de *patih* onder Tohjaya, zie Hoofdstuk III.

2) Op blad 8*a* en 11*a* vindt men deze namen gedeeltelijk nog eens, nl. 8*a* Prâṇarâja, Nayapati, Aryâdikâra, Arya Wirarâja en Kṛtanagara, en 11*a* Prâṇarâja, Nayapati, en Arya Wi(ra)râja. Over deze laatste plaats zie men bij Hoofdstuk VIII.

3) Notes, bl. 31 (156).

4) Voorloopig verslag van het eiland Bali, 1850, Verh. Bat. Gen. XXIII, bl. 21.

der drie aan het hoofd dier expeditie geplaatste officieren: Shihpi, Kau-Hsing en Ike Mese.

Boven, bij Hoofdstuk V, werd de aanleiding tot de expeditie reeds aangegeven. Een der gezanten van Kublai Khan (1280 — 1295 A. D.) [1]), was door den koning van Java zwaar beleedigd, en wel op eene wijze, dat die beleediging ook den keizer zelf gold, en daarom zond deze in den aanvang van het jaar 1292 (= Çaka 1214) eene expeditie van 20.000 man onder de drie reeds genoemde bevelhebbers naar het eiland om die beleediging te wreken.

Wat er verder bericht wordt, is het navolgende.

Zij kregen bevel duidelijk te laten uitkomen, dat zij gezonden waren om de Javanen voor het gebeurde te straffen, en bereikten Java in het begin van 1293 (= Çaka 1215). Hoe de reis gemaakt werd, doet niets ter zake. Bij het eiland Kolan (Bĕlitung) gekomen, maakten zij hun krijgsplan op. Ike Mese ging met 500 man en 10 schepen vooruit, doch werd later door de overige troepen, die over Karimon (Karimon Java) naar Tupingtsuh (Tuban) stevenden, bij de laatste plaats weer ingehaald, of had hen daar afgewacht. Men kwam toen tot een ander plan. Er werd nader besloten, dat de eene helft de tocht nog oostelijker over zee zou voortzetten, en de andere direct landen. Nu ging Shih-pi over zee, tot aan den mond van de rivier Sugalu (Sĕdayu), en Ike Mese met Kau Hsing aan den wal. Van Sugalu uit zond Shih-pi drie hoofdofficieren naar de „floating bridge" van Majapahit [2]), om de boodschap van den keizer over te brengen, en met het bevel om zich, na zich van hun taak gekweten te hebben, weer bij de troepen te voegen, die onderwijl zouden voorttrekken naar de kleine rivier Pa-tsieh (Kali mas) [3]), waarheen over land ook de andere helft van de expeditie, bereden troepen en voetvolk, zou tijgen.

De vooruitgezonden officieren komen spoedig bij Shih-pi terug, met het bericht, dat de schoonzoon van den vorst van Java, Tuhan Pijaya, zich wilde onderwerpen, maar zijn leger niet verlaten kon, omdat hij in oorlog was met den vorst van Kalang, Haji Katang [4]), die den door de Chineezen gezochten vorst van Java, Haji Ka-ta-na-ka-la [5]), welke al dood en Tuhan Pijaya's schoonvader bleek te zijn, kort te voren gedood had [6]). Tuhan Pijaya was met Haji Katang een oor-

1) Die deze in het begin zijner regeering, zegt de Heer Groeneveldt in zijn Notes bl. 31 (157), dus in 1280 A. D. of iets daarna, naar verschillende streken moet hebben gezonden, om kennis van zijn optreden te geven; men zie echter nog beneden, en vergl. over de quaestie van het begin zijner regeering, behalve de noot op bladz. 21 (147) der Notes, von Fries, Abriss der Geschichte China's seit seiner Entstehung, 1884, bl. 240.

2) De naam duidelijk, ook elders in deze vier stukken, genoemd.

3) In den Chineeschen tekst Pa-tsieh kan, door den Heer Groeneveldt geidentificeerd met Pacĕkan (Patjekan) bezuiden Surabaya, dat voorkomt in het Aardrijksk. en Stat. Wdb. Ook de overige hier tusschen haakjes voorkomende gelijkstellingen zijn van hem afkomstig.

4) In de oorkonde Çri Jaya katyĕng (= katong) van Gĕlang-gĕlang, zie 3b. Haji is het Javaansche (Polynesische) woord, voor vorst.

5) Zie Hoofdstuk V.

6) Er staat: At that time Java carried on an old feud with the neighbouring country, Kalang, and

log begonnen, doch had hem nog niet kunnen overwinnen, en daarom had hij zich nu naar Majapahit teruggetrokken. Hij zond een verslag over de rivieren en zeehavens van zijn land, en een kaart van Kalang [1]), en berichtte, dat in zijne plaats zijnen eersten minister [2]) Sih-la-nan-da-cha-ya [3]) en veertien anderen zouden komen. Er werd daarom bevel gegeven deze personen te gaan halen. In dien tusschentijd hadden zich alle Chineesche troepen op de afgesproken plaats verzameld. Dat punt was zeer goed gekozen, want het kon den toegang geven tot (geheel) Java; als men de rivier, aan de monding waarvan men zich bevond, opvoer, zou men van zelf het paleis van den vorst van Tumapan (Tumapĕl) bereiken. Het bleek evenwel, dat men besloten had die plaats tegen de Chineezen te verdedigen, en daarom was het dan ook, dat de eerste minister [4]) der Javanen, Hiningkuan [5]), die zich op een vaartuig bevond, om te zien hoe het gevecht af zou loopen, zelfs na een herhaalde sommatie niet voor den dag kwam. Er werd daar een versterkt campement gemaakt, en nu trok men gedeeltelijk te water, op vaartuigen, en gedeeltelijk, de cavallerie en de infanterie, langs den oever, vooruit.

Dit gezien hebbende, ging Hiningkuan van het schip, waarop hij was, af, en vluchtte dien nacht nog weg. Men maakte meer dan 100 groote schepen buit, met *buta*-koppen op de voorplecht. Na eene bezetting in Patsieh, de thans bezette en versterkte plaats, te hebben gelegd, ging men verder voort. Nu kwamen er gezanten van Tuhan Pijaya, om te vertellen, dat de koning van Kalang, Tuhan Pijaya's tegenstander, dezen tot bij Majapahit had nagezet, en dat hij daarom om hulp vroeg. Ike Mese ging dadelijk tot hem, en een afdeeling der troepen volgde dien bevelhebber als reserve tot Changku [6]). Ook Kau Hsing trekt naar Majapahit, maar blijft daar niet. Hij gaat weer naar Patsieh terug, als hij verneemt, dat men niet weet of de troepen van Kalang nog ver weg, dan wel reeds dicht bij zijn, doch hij krijgt straks van Ike Mese weer bevel om toch weer naar Majapahit te komen, daar men den vijand dien nacht kon verwachten. Spoedig daarop naderen de troepen van Kalang van drie zijden, en den daarop volgenden dag verslaat Kau Hsing de co-

---

the king of Java, — om dezen te straffen was men gekomen, — Haji Ka-ta-na-ka-la, had already been killed by the prince of Kalang, called Haji Katang. Kĕrtanagara kwam volgens de Pararaton om in 1197 Çaka, d. i. 1275 A. D. Toch wordt hij genoemd als de bedrijver van de te straffen wandaad. Dit maakt het waarschijnlijk, dat het zenden van Meng ch'i naar Java reeds vóór 1280 A. D., het eigentlijke jaar van het begin der regeering van Kublai Khan, moet hebben plaats gehad. Kublai Khan zelf dateert het begin zijner regeering van 1264 A. D. Dat hij reeds vóór 1280 hier en daar gezanten heen zond, ziet men in von Fries, *ll.* t. a. p.

1) Al deze bijzonderheden uit het bericht omtrent Shih-pi, bl. 26 (151).

2) Zie hieronder noot 4.

3) *Sira ḍang âcârya?*

4) Deze term is hier, zooals de Heer Groeneveldt mij inlichtte, in den Chineeschen tekst met anders woorden uitgedrukt dan boven, waar in de vertaling dezelfde uitdrukking staat.

5) *Hinweng Koripan?*

6) Door den Heer Groeneveldt vereenzelvigd met Cangkir, zie de noot op bl. 48 (174) der Notes. Dat het het Canggu van den Javaanschen tekst moet zijn is duidelijk, men zie nog beneden.

lonne, die haar aanval deed uit het zuidoosten, en daarna ook nog die welke uit het zuidwesten kwamen, maar door Ike Mese te vergeefs gezocht waren. Acht dagen later trekt men, na zich in drie corpsen verdeeld te hebben, tegen Kalang op, met de afspraak om op den vierden dag daarna elkander te Taha (Daha) te vinden, en dan gelijktijdig op een afgesproken sein, den aanval te doen. Een gedeelte der troepen volgde den loop der rivier. Ike Mese trok om de oost en Kau Hsing om de west, terwijl Tuhan Pijaya hen met zijne troepen in den rug volgde. Na een hardnekkige verdediging wordt op den bepaalden dag Taha genomen, de *kraton*, waarin de vorst, Haji Katang, zich teruggetrokken had, omsingeld, en deze gemaand om zich over te geven, hetgeen geschiedt. Een veertien dagen daarna overvalt Tuhan Pijaya een escorte, dat hem naar Majapahit brengen zou, om daar de schatting in ontvangst te nemen, na zijnen begeleiders eerst steels ontgaan te zijn, en weer een drie weken later verlaat de expeditie Java weer, medevoerende, zooals er staat, de kinderen en officieren van Haji Katang [1]), meer dan 100 personen, een kaart van het land en een bevolkingsstaat [2]), en een met gouden letters geschreven brief, die door den koning was aangeboden. Tuhan Pijaya had nl. ook van andere gelegenheden gebruik gemaakt om de Chineesche troepen nog verder te overvallen; zoo kon hij ze van elkander scheiden en leden zij groote verliezen [3]).

Ook hier wederom kan men na het lezen van deze ons van een geheel onafhankelijke zijde toegekomen mededeelingen, slechts komen tot een zelfde gevolgtrekking als boven reeds gemaakt moest worden, billijke twijfel aan de juistheid en den historischen achtergrond van de hoofdzaken, die men in Hoofdstuk V en VI van de Pararaton aantreft, is niet mogelijk.

Zonder twijfel verdienen de Chineesche berichten op verschillende punten

---

1) Een zoon van dezen, Silah-pat-ti-Sih-lah-tan-puh-hah, geheeten, en Haji Katang zelf werden volgens het bericht over Kau Hsing, door de Chineezen voor hun vertrek gedood, bl. 28 (153). De Heer Groeneveldt merkte mij op, dat het *lah* in Si-lah-pat-ti bezwaarlijk aan *na* in 't Jav. zou kunnen beantwoorden. *Senapati* kan er dus niet in schuilen. Mogelijk zou het kunnen zijn *sirâpatih* (?). Omtrent Sih-lah-tan-puh-hah durf ik nog geen gissing te wagen.

2) Deze kaart en deze staat zouden die kunnen zijn, welken, zie boven, volgens het bericht over Shih-pi, Tuhan Pijaya aan dien bevelhebber had gezonden.

3) Zie het bericht over Shih-pi, bl. 26 (152). Elders in de Notes, op bl. 47 (172 volgg.), vindt men als een bijzonderheid omtrent deze expeditie nog het navolgende medegedeeld, dat niet voorkomt in de hier weergegeven verslagen. Men leest daar: „Tuban is the native name of a place with somewhat more than a thousand families, all under one chief; . . . . On the seashore is a small pond with fresh, potable water, which is called the Holy water. It is said that in the time of the Yüan dynasty the imperial generals Shih-pi and Kau-Hsing having come to attack Java, were a month without obtaining any advantage; the water on board the ships was exhausted and the army was in a precarious state; the two generals then prayed to heaven, saying: we have received the imperial command to subdue the barbarians, if heaven is with us may a well spring up, and if not, let there be no water. Having finished this prayer they thrust there spears with force into the seashore and immediately water spring up from the place where the spears had struck; the water was good for drinking, all drank of it and were saved by this assistance from heaven. The well exists up to the present day".

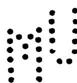

meer geloof dan het Javaansche, zooals bijv. ten opzichte van de opgegeven reden der komst van die Chineesche troepen, hoewel het volstrekt niet onmogelijk is, dat die beide prinsessen, bijv. aan de bevelhebbers, toch toegezegd zijn, en het verraad aan het escorte gepleegd zeer wel hebben plaats gehad op de in de Pararaton beschreven wijze, doch het is niet noodig zich daarin verder te verdiepen.

Alleen dien ik er hier, behalve op hetgeen boven in een noot reeds opgemerkt werd over het jaar, waarin Meng Ch'i moet zijn gezonden, op te wijzen, dat ik in een zeker opzicht met den Heer Groeneveldt meen te moeten verschillen in de opvatting van de uitdrukking Javanen, die men ook in het hier gegeven referaat aantreft in het gedeelte, waar men zich tegen de landing der expeditie verzetten wil. Blijkens bl. 33 (159) der Notes is het zijne overtuiging, dat men er troepen van Kalang of andere Javanen, die zich aan hen hadden onderworpen, in zien moet, op mij maakt het den indruk, dat zulks de bedoeling niet kan zijn. Met opzet intusschen heb ik hierboven het betrokken gedeelte der Notes zoo weer gegeven, dat de onzekerheid ook hier in dat referaat niet is weggenomen. Maar er dient opgemerkt te worden, dat hier in deze Chineesche teksten met Java blijkbaar bedoeld is het oude Tumapĕl, en met Tumapan dus ook Java. Er wordt uitdrukkelijk onderscheid gemaakt tusschen Java en Kalang. Eenmaal heet het: Java en de daar dichtbij gelegen streek Kalang, en dan weer, als Java zich met Kalang verbindt, zie bl. 26 (151) en 26 (152). Als de Chineezen reeds tot Majapahit zijn voortgetrokken en zij zich daar bevinden, komen de troepen van Haji (Jaya) katong van Kalang pas uit het zuidoosten, het zuidwesten, en uit het ?, en vóór hun komst wist men niet waar zij waren, terwijl Tuhan Pijaya een boodschap zond, die toch hierop neerkomt, dat zijn vijand hem reeds tot in Majapahit zou hebben gezocht. Aan te nemen, dat deze gelegerd was tusschen deze plaats en die waar de Chineezen hun kamp hadden gemaakt, gaat moeielijk, en als dit juist is, dan kunnen de Javanen, die de landing wilden beletten, ook weer geen lieden van Daha (Kalang) zijn geweest. Wel is waar wordt er in de Chineesche teksten niet uitdrukkelijk gewaagd van verraad door Tuhan Pijaya gepleegd in het begin der expeditie, doch die drie gezonden hoofdofficieren waren toch naar Majapahit, en niet naar Kalang gedirigeerd geweest. Ook brachten zij een antwoord van dáár, en niet van Haji (Jaya) katong, van wiens bestaan, zulk een indruk maakt het althans op mij, zij eerst later kennis kregen. Ook is het niet wel te denken, dat de aan de monding der bedoelde rivier gelegerde Javanen, zoo dit lieden van Haji (Jaya) katong waren geweest, die drie officieren dáár, waar zij toch passeeren moesten om de plaats hunner bestemming te bereiken, zouden hebben doorgelaten, om zich tot Tuhan Pijaya te begeven. Nu blijft nog wel de mogelijkheid open, dat lieden van Haji Katang die plaats zouden hebben bezet, nadat de vooruitgezonden officieren hun, duidelijkheidshalve zegge men eerste, bezoek aan Tuhan Pijaya hadden gebracht, doch alsdan is hetgeen er verder wordt verhaald evenzeer niet goed te begrijpen, want Tuhan Pijaya meldt daarop, dat

men hem nu, terwijl dit toch niet waar was, want, toen men in Majapahit kwam, was er nog geen vijand te zien, tot in Majapahit teruggejaagd had (er staat vervolgd had), en daarop komen dan nog later Haji Katang's troepen, men zie boven, vooral uit het zuiden. In het verslag staat van d r i e zijden, maar opmerking verdient het, dat er verder slechts sprake is van het verslaan van een vijand in het zuidoosten en het zuidwesten, en men moet aan nemen dat, ook al waren de Javanen, die bij het landen tegenstand hadden geboden, eigenlijk tegenstanders ook van Tuhan Pijaja geweest, op dat oogenblik de streek om de noord toch vrij was. Dat de handelwijze van Tuhan Pijaja, als mijne opvatting van de toedracht en den loop der zaken de juiste is, typisch Javaansch zou kunnen heeten, behoeft niet nader aangetoond te worden; men leze bijv. slechts de Babad tanah Djawi.

De persoons- en de plaatsnamen in deze Chineesche berichten voorkomende geven òf zeer weinig moeite òf zijn vooralsnog raadsels. Zooals men zelf zag, of door den Heer Groeneveldt reeds opgemerkt werd, is Tuhan Pijaja = Raden Wijaja, Katanakala = Kĕrtanagara, Haji Katang = Haji Katong (of beter Haji Jaya katong, in de oorkonde Jaya katyĕng), Tumapan = Tumapĕl, Kalang = Gĕlang (in de oorkonde Gĕlanggĕlang), Taha = Daha, en Majapahit de bekende plaats van dien naam. Ten opzichte van Patsieh (of Patsieh kan) uitte de Heer Groeneveldt het vermoeden, dat het gelijk zou zijn aan Pacĕkan (zie de noot boven), en Changku meent hij, zooals mede reeds in een noot werd gereleveerd, in Cangkir terug te kunnen vinden.

Omtrent Changku, dat zonder twijfel het Javaansche Canggu is, vindt men in de Notes, op bl. 47 (173) nog de volgende belangrijke mededeeling:

„Going eastward from Tuban for about half-a-day, one comes to Ts'e-ts'un, of which the native name is Gĕrsik. . . . . Going southwards from these two villages, a distance of about seven miles (twenty *li*), one comes to Surabaya. . . Going from Surabaya in a small boat, to a distance of 70 or 80 *li* (about 25 miles), one comes to a marketplace called Changku; going ashore here and walking southward for a day and a-half, one comes to Modjopait, where the residence of the king is. In this place there are about 200 or 300 native families, and seven or eight chiefs, who assist the king". [1])

In de Pararaton treft men den naam driemaal aan: op bl. 18, reg. 8, waar gesproken wordt van een Canggu lor (noordelijk Canggu), waar Wiṣṇuwardhana (Rangga wuni) een versterking laat maken; op bl. 32, reg. 4, waar medegedeeld wordt dat er te Canggu iemand stierf; en op bl. 24, reg. 26, dus in dit hoofdstuk, waar sprake is van de *sohaning Canggu*, de haven van Canggu [2]). Van welke waarde

1) Het is onduidelijk of deze laatste zin op Changku, dan wel op Majapahit slaat.

2) Ook dit leidt er toe de juistheid van de veronderstelling door den Heer Groeneveldt ten opzichte van het Changku der Chineesche teksten gemaakt, te betwijfelen, doch waar de plaats dan wel zou hebben gelegen, is nog niet uit te wijzen. De laatste uit de Pararaton aangetogen plaats dwingt aan een haven te denken, ook al lag deze niet vlak aan zee. In 't Bal. is *sowan* het gewone woord voor de uitwatering of monding eener rivier, zie van Eck's Eerste proeve van een Balineesch-Hollandsch woordenboek. Hierbij zou men nu ook kunnen denken aan de plaats, waar een zijtak zich met de hoofdrivier vereenigt. In den tekst

de plaats werd geacht, leert een oorkonde uit 1318 Çaka, dus uit den Majapahit'schen tijd, en zonder twijfel ook uit dat rijk zelf afkomstig, nl. Kawi-Oorkonden IV van Cohen Stuart, waarin men èn den naam Majapahit aantreft (I*a*, 2) èn het navolgende leest (2*b* 5): Zij vrij van de verplichting zout te maken, den weg op te hoogen, en Canggu in orde te houden, van alle soorten van heerendiensten, *luputing sosorohan garĕm, huruguruqan dalan, bĕbĕnĕran ing canggu, sakalwiraning râjakarya putajenan* 1). Het lijdt toch wel geen twijfel of ook daar is deze plaats bedoeld, die zooals hier blijkt in heerendienst onderhouden moest worden.

Kwam het door het bij dit hoofdstuk reeds bijgebrachte aan het icht, dat de mededeelingen van de Pararaton inderdaad vertrouwen verdienen, — en het zal nog nader blijken dat zij dit ook elders doen, men zie bijv. bij Hoofdstuk XII, — er rest nog een belangrijk punt hier te behandelen, het bericht of de voorstelling hier gegeven van de stichting van Majapahit. Wat er in de Pararaton van verhaald wordt heeft de lezer gelezen, het is hier niet de quaestie uit te maken of de stichting van Majapahit door Raden Wijaya zich werkelijk zóó heeft toegedragen, als daar wordt verteld, wèl of Majapahit werd gesticht in den tijd, die er hier voor wordt aangegeven, dan wel niet.

Daarvoor lang stil te staan bij hetgeen de Javanen van Java omtrent den oorsprong dier plaats verhalen, is niet noodzakelijk, te minder omdat men reeds elders het noodige daarover gezegd vinden kan. In mijn opstel „Iets over een onderen Dipanĕgara in verband met een prototype van de voorspellingen van Jayabaya, Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII, bl. 375 en volgg., werd over de oude geschiedenis der Javanen, naar de traditie der Javanen van Java, men neme als grens het opkomen van Mataram, reeds gehandeld, en ik geloof met het weinige wat daar gezegd werd, reeds voldoende te hebben bijgebracht om te bewijzen, dat het eerste gedeelte van de *babad* maakwerk is. Men dient daarbij te weten dat alle *babad*'s, waarin over dit onderwerp iets gezegd wordt, hetzij zij uitvoerig zijn, of beknopt, en al bestaan er kleine verschilpunten in de beschrijving, over de stichting van Majapahit altijd en altijd weer hetzelfde leveren, zoodat men zou kunnen zeggen, dat de voorstelling als het ware een kanonieke is geworden. Dit geldt zelfs van de *babad* in haar geheel, maar men heeft het vooral in het oog te

---

der Pararaton staat echter *tinut tĕkeng dunungane malayu maring sohaning Canggu*, dus zoover als zij maar vluchten konden, tot aan de monding van de Canggu, waarmede moeielijk iets anders kan zijn bedoeld dan dat zij naar hunne schepen vluchtten, welke men in de eerste plaats in den haven zoeken zal, al zouden er de rivier opgevaren kunnen zijn. Dit is ook de opvatting in de Rangga lawe. Deze plaats van de Pararaton, welk boek niet altijd en overal door den dichter van dat gedicht is misverstaan, luidt daar: *sâkṣana lumkas karo amrajaya sira wong Tatar lagi masane anaḍah kedkan kasulayah pjah sawaneh akanin çeṣaning pjah paḍa malakwinurip, dadi katawan tumût tang strî karanḍan tinûteng Canggu malih bahitra inañang kimuta tang bharaṇa ingonjaleng Majapahit tikâlahanya siddhaneng sandisandi.* Na *a* in de Rangga lawe schier geregeld *eng* voor *ing*.

1) De hier genoemde zijn niet de eenige vrijstellingen, die in dat stuk gegeven worden; *putajenan* moet gelijk zijn aan het oudere *bwathajyan* — *râjakârya*, waarop Dr. Jonker reeds wees, zie Een oud-Javaansch wetboek vergeleken met Indische rechtsbronnen, bl. 232 (Aant. bij art. 262).

houden bij het gedeelte, dat over de oudere geschiedenis loopt, en ik voor mij geloof, dat, als men dat niet vergeet, het gaandeweg gelukken zal in dat gedeelte een beter inzicht te verkrijgen, dan ons tot nog toe was gegeven, en dat men eenmaal in staat zal zijn het althans voor het grootste gedeelte naar de het samenstellende bestanddeelen uiteen te leggen. Waar het ten opzichte van Majapahit het meest op aankomt, den tijd waarin het gesticht werd, juist op dat stuk bestaat er slechts een zeer gering verschil, daar algemeen wordt erkend, dat Majapahit het laatste der groote rijken was vóór de invoering van de Islam op Java, en men den tijd van het ontstaan er van toch taliter qualiter steeds om en bij dien, welke de Pararaton ons verplicht daarvoor aan te nemen, wil gezocht hebben 1).

Wanneer wij hier dan eerst ook nog even in 't kort verhalen wat men door de Javanen over die stichting verteld vindt, dan is dit alleen om daardoor de aandacht te kunnen vestigen op eenige merkwaardige punten van overeenkomst, welke er tusschen die Javaansche traditie en die van de Pararaton bestaan.

Çri pamĕkas, d. w. z. Z. M. de laatste vorst (van Pajajaran), zoo verhalen de *babad*'s, had drie zonen: Arya Bangah, Raden Susuruh en een door een *ajar* op bovennatuurlijke wijze bij een *sĕlir* van den vorst in het leven geroepen zoon, die opgevoed wordt door een paar oude luidjes, die hem, nadat men hem de rivier hadden laten afdrijven, tot kind aannamen. Deze laatste heette eerst Siyung wanara, doch kreeg, nadat hij, groot geworden, weer bij zijnen vader terecht en in dienst was gekomen, den naam Bañak wiḍe. Arya Bangah werd koning in Galuh, en Raden Susuruh zou zijn vader opvolgen. Bañak wiḍe weet zijn vader evenwel gevangen te nemen, en verslaat Raden Susuruh, die dezen te hulp wil komen en verlossen. Raden Susuruh vlucht naar het oosten, en wel eerst naar Kali gunting. Daar vindt hij een onderkomen bij een weduwe, die hem tot kind aanneemt, en die drie zonen had: Ki Wiro, Ki Nambi, en Ki Bandar. Als Raden Susuruh gevlucht is, vaardigt Arya Bañak wiḍe een bevelschrift uit, dat niemand hem huisvesting mag verleenen, en wel onder bedreiging met de doodstraf. Als dit bekend wordt, gaat Raden Susuruh verder. De weduwe en hare zonen verlaten hem niet. Over den berg Kombang, waar aan Raden Susuruh voorspeld wordt, dat hij recht oostwaarts gaande een *maja*-boom vinden zal met bittere vruchten, en hij wordt aangespoord daar een stad te stichten, bereikt hij de plaats, waar hij Majapahit laat verrijzen. Daarna verjaagt Bañak wiḍe ook zijn broeder Arya Bangah uit zijn rijk. Raden Susuruh trekt nu tegen Pajajaran op. Er heeft een gevecht plaats, tusschen Raden Susuruh's en Bañak wiḍe's troepen, doch in het eind besluiten de beide prinsen, Raden Susuruh, die als vorst van Majapahit den naam Bra

1) Men zij slechts herinnerd aan de cijfers door Raffles medegedeeld in zijn Hist. of Java, II, bl. 85 (1801), bl. 86 (1158), bl. 87 (1221), alles in inlandsche jaartelling. Men zou hier nog andere jaartallen nevens kunnen plaatsen, doch het zou van geen nut zijn ze te verzamelen of ze te gaan zoeken. Over de geschiedenis van het rijk volgens de Javanen vindt men beneden nog eenige nieuwe mededeelingen.

Wijaya had aangenomen, en Arya Bañak wiḍe (alias Siyung wanara), samen Java te deelen [1]).

Terwijl hier punten van overeenkomst als het vluchten van den toekomstigen stichter van Majapahit naar het oosten, of het op eenzelfde wijze verklaren van den naam Majapahit, veilig zeer onbeduidend of toevallig kunnen worden genoemd, daar Pajajaran in het westen, en Majapahit in het oosten lag, en de naam van dit laatste rijk, zelfs al zou hij een geheel anderen oorsprong hebben [2]), toch door een Javaan zoo zou worden opgevat, zijn er anderen, die zóó merkwaardig zijn, dat één bron aan de beide tradities toch het leven moet hebben gegeven. De vader van Raden Susuruh, in de Pararaton de schoonvader, wordt gedood en hij daarna, terwijl hij den overweldiger toch nog te keer wil gaan, 't rijk uitgejaagd. Op zijne vlucht vindt hij een onderkomen, en dit is het eenige feit, dat er van vermeld wordt. Onder de lieden, die zich bij hem aansluiten, er worden er maar drie genoemd, is een Nambi en een Wiro [3]), en met een Bañak wiḍe [4]) maakt hij een afspraak Java te deelen. En mag men ten slotte niet vragen of hetgeen ongelukkig van de oorkonde van Çaka 1216 verloren ging, behalve meer, niet bevat moet hebben een zelfde proclamatie als in de babad Siyung wanara (Bañak wiḍe) uitvaardigt om te voorkomen, dat Raden Wijaya zich ergens zou kunnen verschuilen? Çri Kṛtarâjasa Jayawardhana, de Bra Wijaya van Majapahit, dorst, dit zegt hij zelf, een stout stuk bestaan met Kudadu, dat in vrijdom reeds aan een heiligdom toekwam, te verheffen tot een zelfstandig vrijgebied, waardoor dat heiligdom toch schade leed, en hij handelde tegen hetgeen door den schenker indertijd was vastgesteld, en moreel althans gedreigd. Hij moet wel een dringende reden gehad hebben te handelen als hij deed, en is het dan niet waarschijnlijk, dat in het ontbrekende vervolg iets moet hebben gestaan, als dat hij het dorpshoofd van Kudadu daarom zoo begenadigde, omdat deze, zelfs met den zekeren dood voor oogen, toch niet anders had meenen te mogen doen dan hij deed, d. w. z. dat het verloren gegane bevel van Çrî Jaya katong niet anders was dan wat in de *babad* Bañak wiḍe uitvaardigt, dat niemand aan Raden Wijaya huisvesting zou mogen verleenen, op straffe des doods?

Men ziet het, dat bij slot van rekening de westelijke en de oostelijke traditie van de stichting van Majapahit nog meer punten van overeenkomst bieden, dan men op het eerste gezicht zou kunnen hebben gezegd.

Stelt men hen beiden tegenover elkander, dan blijkt het, dit deed het immers reeds, dat er voor de oostelijke tot staving harer geloofwaardigheid en

1) In de door Meinsma uitgegeven proza-omwerking van een *babad* wordt slechts verteld, dat Raden Susuruh Pajajaran teniet doet. Voor hetgeen men hier in den tekst leest, zie men bijv. Raffles, Hist. of Java, II, bl. 108. Andere bijzonderheden kunnen hier onvermeld blijven.

2) Hoe voorzichtig men bij het etymologiseeren vooral van plaatsnamen zijn moet, werd niet lang geleden nogmaals door mij in het licht gesteld in het opstel Yogjakarta, Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXVII, 45.

3) Deze laatste naam doet denken aan den Wirot van de Pararaton.

4) In de Pararaton de oude naam van Wiraraja.

dat, terwijl er niets in het voordeel van de westelijke kan worden bijgebracht, zooveel kan worden aangevoerd, dat twijfel aan de hoofdzaak eigentlijk geen reden van bestaan heeft, en er zou aan die oostelijke traditie over de stichting van Majapahit, nu zij beter bekend is geworden, denkelijk dan ook niet getornd worden, ware het niet, dat er indertijd op gegevens, waarvan nu hier de waarde nog te onderzoeken is, geconcludeerd moest worden, dat Majapahit veel ouder was dan de Javanen van Java vertelden.

Hiermede is reeds in enkele woorden gezegd, dat de nu sedert de laatste twintig jaren reeds gangbare voorstelling van een zeer hoogen ouderdom van het rijk Majapahit, dat men aannam als reeds in de 9e eeuw bestaande, eene onhoudbare is. Zij is dat inderdaad, en het is niet moeielijk zulks aan te toonen, al zal eenige uitvoerigheid daarbij onvermijdelijk zijn.

De geheele voorstelling van een zeer hoogen ouderdom van Majapahit, van het bestaan er van reeds in de 9e eeuw van onze jaartelling, berust toch, nauwkeurig toegezien, slechts op het voorkomen van den naam op een koperen plaat, die deel uitmaakt van een stel, dat door Cohen Stuart als n°. II in zijn Kawi oorkonden werd opgenomen.

Deze oorkonde geeft in het begin het jaartal 762 Çaka (840 A. D.) te lezen, en aan het slot vindt men er den naam Majhapahit.

Toen indertijd deze oorkonde voor het eerst bekend werd, ontbraken de middelen om haar te controleeren, en het is niet te verwonderen, dat men vindende wat men daar vond, gekomen is tot het maken van de conclusie, die gemaakt werd. Toenmaals toch kon men niet weten, dat die oorkonde geheel voos is, en niet iemand was, zelfs nog jaren daarna, in het bezit van de gegevens om in te zien, dat zij dat is.

Hoever dat evenwel gaat, zij hier, wat de hoofdzaken aangaat, even in het licht gesteld.

Hoe een oude *praçâsti* in elkander moet zitten, werd elders reeds medegedeeld [1]). Zulk een stuk is, en zulks is begrijpelijk, daar het officieele acten zijn, geregeld; zulk een stuk draagt ook steeds de kenmerken van zijn tijd, en ook dit werd elders reeds opgemerkt, iedere tijd heeft ook in dit opzicht zijn eigen kenmerken. De bedoelde oorkonde nu doet zich voor als een mengelmoes uit verschillende tijden, ook uit jongeren dan de tijd, waaruit zij zou dagteekenen, en dat nog wel, terwijl zij ons een jaarcijfer geeft, dat op zeer weinige uitzonderingen na haast het oudste is dat men op Java aantrof.

Terwijl straks een overzicht over het stuk in zijn geheel zal volgen, dat zal kunnen doen zien op welk eene wijze het in elkander zit, hoe de onderdeelen er van op elkander volgen en welke dezen zijn, eerst iets over eenige details.

Het stuk wemelt van fouten, die men (thans) dadelijk zien kan, en zonder

1) Groeneveldt, Catalogus der Archeologische verzameling van het Bat. Gen. van K. W., 1887, bl. 365 en volgg.

twijfel bevat het er nog meer, die nu nog niet eens in het oog springen, omdat men óf de bedoeling nog niet kan vatten óf stuit op onverstaanbare woorden. Onder die fouten bevinden er zich zeer velen, die wijzen op een vrij laten tijd, op een tijd van verval in de taal, en wel dien, waarin het oud-Javaansch reeds tot het nieuw-Javaansch overging of overgegaan was, naar het einde dus der Majapahitsche periode, naar de 14e Çaka-eeuw, naar een zes eeuwen later. Zie hier eenige voorbeelden.

Reeds de spelling trekt de aandacht. Met lette daarbij niet op het misspellen van Sanskrit woorden en het verzuimen of verkeerd aangeven der quantiteit.

De *h* heeft hare waarde niet meer. Men vindt haar, waar zij niet staan mag, en waar zij wezen moest, wordt zij gemist; *hanapuka* voor *anapuka, hurutan* voor *urutan, hawur, hanambangi* enz.; omgekeerd *umalung* in pl. van *humalung, ingan* voor *hingan*; zoowel het een als het ander ziet men in *her aji* voor *er haji.*

Een schrijfwijze als *marapwî* voor *marapuy* wijst op een uitspraak, waarin de *i* in den tweeklank reeds den boventoon heeft, *apuy, apwi, api.*

Een vorm als *lwar* voor *lor* is eerst mogelijk als oud *wa* = *o* is geworden, want eerst dan kan men *o* (= oud *a* + *u*) aan *wa* gaan gelijkstellen, *lor* (uit ouder *laur*) is reeds in 't oudste ons bekende Jav. *lor.* Ook een eigennaam als *colika* kan slechts onder dezelfde omstandigheden *cwalika* worden.

Lawasang voor *lawas sang, wkasang* voor *wkas sang, tlasinurat* voor *tlas sinurat, samgĕtirwan* voor *samgĕt tirwan* is een nieuwerwetsche spelling.

Vormen als *pararajĕg, pabĕbĕkĕl, palulumuh* zijn oudtijds onbestaanbaar.

Pinarĕngökĕn is oudtijds onmogelijk, evenzeer als een *pinarungwakĕn.* Het had moeten luiden *pinarĕngwakĕn*, en waar *rĕngö* tot *rungu* is geworden, is *pinarungokĕn* in eerste instantie het vereischte.

Jong is ook *lĕbokna, mangiseni, lumangghaṇani* (waarin ook *ṇ* een fout is).

Kaniṣṭhamaddhyamottama, voor *niṣṭhamaddhyamottama* is in een zoo ouden tijd evenmin mogelijk.

Raditya in plaats van *âditya,* dus ook *ra* in pl. van *â,* is slechts in jongeren tijd te verwachten, en wel zou het vreemd zijn, dat men den vorm reeds in zóó ouden tijd zou gekend hebben, om hem gedurende eenige eeuwen achter elkander niet weer te gebruiken.

De fouten tegen de grammatica zijn niet onbeduidend. Hier vindt men *pinarĕngökĕn dening pinggir siring,* en daar *pinarungwakĕn ring pinggir siring,* terwijl beiden hetzelfde moeten beteekenen. Men vindt een *tka sang makudur,* wat wezen moet *tka ri sang makudur; samběrrĕn* (met 2 *r*'s) *ring glap* in pl. van *sambĕrĕning glap; sininghat i sapi,* in pl. v. *ing sapi; simaning hulun ri campaga* naast *sima sang hyang dharmma ring campaga; pinarĕngökĕn ri pârasamya* onmiddelijk gevolgd door *ring kaniṣṭha* enz., *rĕngö ta* in pl. van *at rengö; tan tama simanira* in pl. van *tan tama ri simanira; tan pârabyapara sang makilalâ* in pl. v. *tan kapârabyapara de sang makilalâ; tumon angadoh aparö* in pl. v. *tumon adoh*

aparŏ; *mangsŏ ta sira* in plaats van *mangsŏakĕn*; *hinanakĕnira denira* in pl. *hinanakĕn denira*. En over het algemeen kan men zeggen dat de kortgevatte stijl, men zie bijv. het einde van de *praçâsti*, èn voor den ouden tijd èn voor het oud-Javaansch zeer vreemd is.

Fouten van een anderen aard zijn: *sungçang* voor *sungka*, *ḍara* voor *ḍûra*; *pangkur tirit* voor *pangkur tawan tirip*; *pati* voor *patih*; *cĕmpa* voor *campa*; *katangaran* voor *katanggaran*; *kĕpung* voor *tĕpung*; *wapâ* voor *wipati*; *adyun* voor *angdyun*; *kasamburat ing natar* voor *kasawur ing natar*; *mindah* voor *indah*; *jwah tasmat* voor *jah tasmat*; *karĕmaknanya* voor *karmaknanya*; *saddhâna* voor *sâdhana*.

De datum is niet in orde. De vollemaansdag aangeduid met *tithi pañcadaçi* trekt de aandacht, en deze *tithi* treft niet samen met een *karaṇa Bâlawa*, daar de eerste helft van dien dag *Wiṣṭi* en de tweede *Bawa* is. *Ra* moet zijn *â*, en de *wuku* was, in plaats van Manahil, Prangbakat [1]). *Parwwoṣa* moet zijn *parwweça*, en *bago* deugt niet, evenmin als *piwâçyâ* goed kan zijn. Ook bevat hij voor een zóó ouden tijd te veel termen, en daaronder die men in de opschriften eerst zooveel later gebruikt ziet [2]).

De datum is ook niet in overeenstemming met de in het stuk voorkomende vorstelijke namen.

In het begin van 't stuk wordt een andere, eigentlijk geen, koningsnaam gegeven dan in het eind. Vindt men achterin *çrî mahâraja Dharmodaya Mahâsambhû*, vóórin heet het *çrî mahârâja çrî lokapala* (wat geen eigennaam is, ook al wil het stuk het ons iets later doen gelooven) *hariwangçotunggadewa*, d. i. Z. M. de koning, Z. M. de vorst, de oppervorst uit Hari's geslacht, en dit gevolgd door *nâmarâjâbhiṣeka*, onder dien naam tot koning gezalfd.

Niet minder fraai is de opsomming van de namen der hooge ambtenaren, die hier den vorst *dulur*. Vindt men, almede in het eind, *mwang mahâmantri dakṣotama, bahubajra, pratipakṣasangçaya*, wat zijn moet *mwang mahâmantri dakṣotamabahubajrapratipakṣakṣaya*, en de naam is van één persoon, die indertijd ook *mantri hino* (*mahâmantri i hino*) was [3]), vóórin vindt men dezen naam en dien titel in stukken geknipt en bij gedeelten als namen aan drie personen toegekend; men leest daar *mahamantri katriṇi, rakryan mantri hino, dakṣotama* (één stuk), *rakryan mantri halu, pratipakṣasangçaya* (!) (derde stuk), *rakryan mantri sirikan, mahâmahino* (een verknoeiing van *mâhamantri i hino*) (stuk van 's mans titel). Het kan haast niet fraaier, althans niet als men daarbij in het oog houdt, dat de hier bedoelde personen Dharmodaya Mahâçambhu en Dakṣottamabâhubajrapratipakṣakṣaya, voorkomen in verschillende oorkonden, maar dan ook gaaf, die minstens een 60 à 70 jaren jonger zijn dan de hier behandelde zich voordoet [4]).

1) Hierop wees Cohen Stuart reeds.

2) Zie mijne opmerking in Groeneveldt's Catalogus.

3) Het is voldoende hier te verwijzen naar het reeds opgemerkte in Groeneveldt's catalogus, bl. 358 en 359.

4) Zie t. a. p.

De volgorde der onderdeelen van de oorkonde is absurd.

Datum; de koningsnaam (op de aangegeven wijze); naam van het vrijgebied, uitgedrukt met *lmah waharu kuṭi ngaranya,* wat beteekenen moet: „(het vrijgebied), dat Kuṭa heet, en gelegen is op den grond van Waharu", iets dat in ouder, men kan wel zeggen oud-Javaansch, op een andere wijze gezegd zou zijn; daarop worden de grenzen er van aangegeven [1]. Vervolgens worden er t w e e redenen opgegeven voor het maken van het vrijgebied; *nimitanyan sinuksuk dharmasîma swalantra ikang kuṭi hana ta* enz., zoo heet het eerst, en dadelijk daarop weer: *saddhânaning* (lees *sâdhananing*) *sinuk* (naast *sinuksuk*) *dharmasima ikang kuṭi hana tha,* terwijl het woord *nimita* vreemd gebruikt is. Hierop volgt nu, terwijl men tot den datum moet terugkeeren, want *mangkana diwaçanira* is het vervolg van dien *sambandha,* waarin n i e t verteld wordt, waarmede de begiftigden hun vrijgebied verdiend hadden, de reeds medegedeelde opsomming dier drie hooge ambtenaren, oogenblikkelijk weer gevolgd door *ikang ulihiranuk dharmasima ring kuṭi,* wat, als het hier zin hebben zou, had moeten luiden *ikang ulihira* (moet zijn *nira*) *sinuksukakĕn* of *sinukakĕn dharma* enz., òf *ulih* als hulpwoord bevat, iets wat, zoo er in oude stukken al eens een enkele maal een voorbeeld van voorkomt, een phenomeen is. Volgen de namen van eenige privilegies, waaronder verscheidenen, die men elders slechts in stukken van jongere afkomst vindt, en waaronder men ook aantreft *kadyanggâning matyangipi, mati kalĕbu, mati tiba, mati sininghati sapi, mati dinmaking macan, mati sinahuting ulâ, mati sinambĕring glap,* „sterft onder 't droomen, in een put gevallen, neergestort, door een rund gestooten, door een tijger besprongen, door een slang gestoken, door den bliksem getroffen", een stuk uit een eedformulier! De opsomming is in haar geheel genomen bespottelijk, en herhalingen ontbreken niet, doch het is niet noodig, dit hier in bijzonderheden aan te toonen. Daarna wordt er weer een vrijgebied genoemd, dat te Campaga, zonder dat het blijkt wat er mede geschied is of mede geschieden moet. De pericope wordt ingeleid met *muwah ana ta simaning hulun,* als oud-Jav. opgevat, „en er is een vrijgebied van een onderdaan"; 's mans naam wordt niet genoemd. Nog vreemder zou het zijn zoo hier *hulun* als voornaamwoord van de 1e persoon staat, aangezien het dan op den vorst zou slaan, en deze zich, zoo al, in oud-Jav. wel *mahulun,* maar geen *hulun* zou kunnen noemen. Na de vermelding der getuigengiften, waarin de soort der geschonken kleedij niet genoemd wordt, en het telwoord *sawidji* zeer opvalt, wordt er op nieuw een plaats genoemd, Hnî, al weer evenwel zonder dat blijkt wat er mede geschieden zal, daar dit eerst heel aan het einde der oorkonde aan den dag komt, waar vermeld wordt, dat zij aan een der geprivilegieerden vervalt. Een vrij lang, zeer afwijkend eedformilier volgt dan, en daarop wordt de acte afgesloten met eenige zinnetjes, die belangrijke verbeteringen vereischen vóór zij leesbaar zijn,

---

1) *Manikulalâwâ* zal wel gelijk zijn aan *maniku-lalawa,* maakt een vleermuishoek; voor den vorm *lalawa* in pl. van *lawalawa* zie men boven.

en waarachter iets prijkt wat men den titel van het stuk zou kunnen noemen, *iti prasasti ring kuṭi, parisamapta tlasinurat, ring majhapahit.*

Wie na deze uiteenzetting het stuk zelf nog eens inziet, zal tot de conclusie moeten komen, dat al werd er hier reeds op veel gewezen, nog geenszins alles is genoemd, wat in deze *praçasti*, althans haar plaatsende in den tijd, waaruit zij naar hare eigen mededeeling moet dagteekenen, gisping zou verdienen. Het stuk is, zooals reeds werd gezegd, voos, tot in de hoogste mate, kan zooals het daar ligt, onmogelijk afkomstig zijn uit 762 Çaka, en dient dus als een onecht stuk gebrandmerkt te worden.

Terwijl dit hier dan ook nogmaals geschiedt [1]), kan het ter voorkoming van verkeerde opvattingen evenwel zijn nut hebben er op te wijzen, dat het mogelijk is, dat men bij het vervaardigen er van gebruik maakte van een of meer oudere oorkonden. Dit is zelfs zonder twijfel gebeurd, want hoe zou men anders aan die namen zijn gekomen, maar hetgeen er werd overgenomen, werd zoo verknoeid, dat men, als men niet wist wat er werkelijk staan moet, dat ook niet ontdekken zou. In de uiteenzetting werden daarvoor de voorbeelden reeds gegeven, maar er werd tevens ook reeds op gewezen, dat de vervaardiging er van moet hebben plaats gehad in het latere gedeelte van den Majapahitschen tijd, daaronder nl. verstaande wat ik als zoodanig reeds elders daarvoor aangaf, de periode van Çaka 1200—1400, doch als men de opgesomde reeks van fouten nagaat, en dezen bijv. eens controleert met wat n°. IV van Cohen Stuart's Kawi oorkonden (uit Çaka 1316, 1317 en 1318) te zien geeft, dan zal men moeten toegeven, dat, al is wat men daar ziet een geheel andere taal dan die van n°. II, het opgelezene, dat voorkomt in een kader, waarin het niet behoort [2]), juist passen zou in eene taal als die van n°. IV is, terwijl de fouten van anderen aard het weer duidelijk in 't licht stellen, dat n°. II niet is een oorkonde van oudere dagteekening, slechts in een zooveel lateren tijd gecopieerd, maar wel een soort van later maakwerk van de alleronbeholpenste soort.

Voor het doel, waarmede hier zoo uitvoerig reeds bij deze oorkonde werd stil gestaan, is het volstrekt niet noodig om ook een onderzoek in te stellen naar de reden, die tot de vervaardiging van het stuk aanleiding zou kunnen hebben gegeven. Ook al zou het nooit blijken uit wat drijfveer men er toegekomen is het stuk te maken, en het is zeer waarschijnlijk dat dat nooit gelukken zal, met het aantoonen van de grove onwaarheid, die in het stuk schuilt, en de tevens mogelijk gebleken bepaling van ongeveer den tijd waaruit het stuk wel kan zijn, en zijn moet, valt er op den zin, waar het hier op aankomt, een geheel ander licht.

---

1) Men zie bijv. Not. Bat. Gen XXIV (1886), 43; Groeneveldt's Catalogus bl. 358, en mijn Jayapattra.

2) Wat het kader eenigszins had moeten zijn, kan men opmaken uit hetgeen in mijn Jayapattra opgemerkt werd over de taal der *praçasti*'s van Mpu Siṇḍok; aan dezen vorst gingen Mpu Dakṣottamabâhubajrapratipakṣakṣaya en Mahâçambhu vooraf, en dan zou men, daar deze laatste ons reeds een goed eind in de 9e Çaka-eeuw voert, ongeveer nog een halve eeuw terug moeten gaan.

Die zin is de laatste van het stuk, boven reeds als de titel er van gequalificeerd.

Immers vervaardigd in een tijd, dat Majapahit werkelijk reeds bestond, kan het geen bevreemding wekken, dat men er dien naam, en dat wel zooals hij er voorkomt, in aantreft. Die laatste zin van het stuk, die met het stuk wel verband houdt, doch er geenszins mede samenhangt, en achterwege had kunnen blijven, is in werkelijkheid niet anders dan de titel, de kolophon, zooals men dien gewoon was achter andere geschreven stukken, blijkens de inscriptien zoo goed als nooit achter officieele, te plaatsen. Deze titel van het stuk verhaalt ons nu, als men nu goed toeziet, zelf, niet dat Majapahit zoo oud is, als de tijd, waaruit de *piagĕm* wordt voorgesteld te dagteekenen, zou aangeven, neen, omgekeerd vertelt hij ons, dat die schijnbaar zoo oude oorkonde een gewrocht is uit den tijd dat er een Majapahit was, dat zij geschreven (en gemaakt) werd, toen Majapahit, dat daarom volstrekt niet oud behoeft te zijn, reeds bestond; hij vertelt ons, met andere woorden, niet dat Majapahit oud is, wèl dat de oorkonde jong is, en daarmede vervalt de eenige basis, waarop de stelling van Majapahit's hoogen ouderdom berust, maar wordt alweder iets bijgedragen, waardoor de historische waarde van de Pararaton in het licht treden kan [1]).

Bleek het nu reeds in het voorafgaande, dat dat geschrift vooral in dit gedeelte veel vertrouwen verdient, en kon dit worden aangetoond door een vergelijking van verschillende bijzonderheden er van met hetgeen men aantreft in de oorkonde van 1216 Çaka, en de gereleveerde Chineesche berichten, ook ten opzichte van den tijd der stichting der plaats in den tijd, dien het boek er voor aangeeft, leveren die Chineesche teksten nog het hunne ter bevestiging van de juistheid dier opgave.

Wie de Notes kent, weet dat hier niets nieuws geopperd wordt. Er behoeft eigentlijk slechts verwezen te worden naar de noot op bladz. 33 (158) aldaar, waar de Heer Groeneveldt hetgeen ons de Chineesche teksten op dit stuk leeren, reeds alsvolgt formuleerde: „Modjopait must therefore have been founded between the visit of the Mongol envoy Mêng Ch'i, say 1280 (but probably later), and the arrival of the expedition in 1293".

Er dient hier slechts dit aan toegevoegd te worden, dat, zooals boven in een aanteekening eigenlijk reeds werd opgemerkt, de terminus a quo, 1280 A. D., vermoedelijk niet juist genomen is. Is het Kṛtanagara geweest, die den gezant de beleediging aandeed, en daarop wijst uitdrukkelijk hetgeen men in het verslag omtrent Shih-pi, Notes, bl. 26 (151), aantreft, en in die noot werd aangehaald, en niet minder 's mans doen en laten, zooals in de aanteekening bij Hoofdstuk V reeds uiteen werd gezet, dan moet het strafbare feit reeds hebben plaats gehad

1) Zooals men ziet, blijft er geen ruimte over voor een opvatting als zou de naam Majapahit in dit stuk eenig verband houden met het jaartal 732. Zelfs al ware de oorkonde, hoe dan ook, van origine er een van oudere dagteekening, ook dan nog kan men er voor Majapahit niets uit afleiden, men zie nog beneden.

vóór 1197 Çaka = 1275 A. D. Voorloopig bestaat er geen reden ernstig aan de onjuistheid der meeste in de Pararaton gegeven jaartallen, dan daar waar zij duidelijk foutief zijn, en tevens verbeterd kunnen worden [1]), te twijfelen, en ook dit jaar is er een, dat in het onderlinge verband, waarin men het aantreft, geen twijfel verwekt.

Hoe de Heer Groeneveldt tot zijne conclusie, dat Majapahit pas kort vóór het komen der expeditie in 1293 A. D. gesticht was, is gekomen, is duidelijk. Geen der oudere Chineesche berichten vermeldt den naam, en zou deze wel onvermeld zijn gebleven, zoo Majapahit reeds vroeger had bestaan, en beroemd was geweest? Wel is waar zou men tegen het juist gezegde in het midden kunnen brengen, dat het desniettemin mogelijk is, dat de plaats toch nog ouder was, dan ook die Chineesche berichten doen vermoeden; dat bijv. de Chineezen, in vroegere tijden, de streek, waar het lag, niet bezochten, en dat het slechts daardoor onvermeld bleef. Ten bate van deze veronderstelling zij hier zelfs aangevoerd, dat de eerste maal, dat de naam in die Chineesche berichten voorkomt, er van gesproken wordt op eene wijze, die eene vroegere bekendheid met de plaats zou doen veronderstellen, zie Notes, bl. 23 (148). Doch men vergete daarbij niet, dat die verslagen opgemaakt zijn geworden, nadat de expeditie weer terug was gekeerd, en dat hij hun toen zeker bekend was, en verder, en dat is de hoofdzaak, dat Majapahit, zelfs al bestond het reeds in zeer oude tijden, toch niet het Majapahit was, waarover hier gehandeld wordt, en dat men te zoeken heeft, zoolang als het nog niet het beroemde Majapahit is, wat het eerst wordt na den tijd, die door de Pararaton en de Chineesche berichten ons als den vermoedelijken stichtingstijd er van wordt aangewezen.

Aan het voorafgaande dient nog iets toegevoegd te worden, minder evenwel omdat er nog iets op te merken valt dat ter zake dienen kan, als wel om hier ook te wijzen op nog een paar bijzonderheden, die het voor sommigen zouden kunnen doen schijnen, dat er toch sporen van een vroeger bestaan van Majapahit, dan volgens het bovenuiteengezette aanneembaar is, zouden kunnen worden vermeld. Ook bij dezen is het daarom van belang hier nog een oogenblik stil te staan, terwijl er tevens uit blijken kan, dat zij, hoewel tot nog toe niet genoemd, toch geenszins voorbijgezien werden, waar het den schijn van zou kunnen hebben, als er niet even van werd gewaagd. Op zich zelf is het geenszins direct onmogelijk, dat, al weten wij het ook niet of niet bewijsbaar, er reeds in overoude tijden een Majapahit bestond. Het is bekend dat, waar zeker niemand van droomde, zelfs niet, waar uit Cohen Stuart's Kawi oorkonden I, *parujar i tirip sang ṣlanggîl, anak banua i Mataram kamaṇikan watak kahulunan*, het bestaan van eene plaats of land Mataram, ergens in Midden-Java, in het midden der 9e Çakaeeuw [2]), sedert 1875 reeds bekend was, het uit de oude opschriften onverwachts aan den dag is gekomen, hoe beroemd deze naam, Mataram, reeds in dien tijd

1) Zie de aanteekening bij het volgende hoofdstuk.

2) Cohen Stuart's Kawi oorkonden I is uit 841 Çaka (919 A. D.).

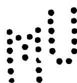

was, — men denke aan de verscheidene malen voorkomende formule *sakwehta devata prasiddha mangrakṣang kaḍatwan çri mahârâja i mḍang i bhûmi mataram*, gij allen goden, die steeds het rijk van Z. M. den koning van Mĕḍang in het land van Mataram bewaakt [1]), — en, waar het met dezen eenen naam heeft kunnen gebeuren, dat hij geheel vergeten werd, of men ten minste er niet dat meer van wist, wat er zeker het meest bijzondere van was, waarom zou dit dan ook niet met een anderen, met dien van Majapahit, geschied kunnen zijn? Zoolang niet alles wat toegankelijk is, of dat nog worden kan, ten deze grondig is onderzocht, en zelfs daarna voorzeker nog, blijft de mogelijkheid steeds open, dat het later nog eens blijken kan, hoe ook Majapahit, naast Mataram, dat wij tevoren slechts in een zoo veel lateren tijd kenden, maar bleek lang vóór Majapahit bestaan te hebben, zich glorieus op een zeer oude afkomst beroemen mag; maar zoolang evenwel, als de redeneering ten deze berusten moet op de ons bekende feiten, en zij daarbuiten niet behoeft te gaan, onthoude men zich ervan door een soortgelijk betoog te trachten staande te houden wat eenmaal schijnbaar juist geacht moest worden, doch dit zonder twijfel, zooals aan de hand van de toegankelijke gegevens bleek, niet is. Het onderzoek heeft zich gaandeweg kunnen uitbreiden, maar wat het ook opleverde, een nader bewijs, neen eenig bewijs, voor de stelling, dat Majapahit ouder zijn zou, dan de tijd, dien de Javanen daarvoor ongeveer opgeven, werd niet gevonden, wèl zoovele aanwijzingen voor het later bestaan er van, juist in den tijd, dat men het verwachten zou [2]).

Op een in vroegeren tijd reeds voorhanden zijn van Majapahit, zou men kunnen zeggen, wijst het te zamen als contemporair optreden van den vorst van dat rijk met die van Koripan, Daha, Gagĕlang en Singasari, zelfs met Mĕṇḍang Kamulan, bepaaldelijk in de zoogenaamde Pañji verhalen. Zulke verhalen zijn er nl. voorhanden, en wat ten deze nog meer zou zeggen, men vindt het ook in de Maleische verhalen van deze soort, die zeker ouder zijn dan de ons bekenden van deze categorie van Java. Immers, het is nu eenmaal bekend, dat hetgeen de Javanen van Java, en dezen hebben wij hier alleen op het oog, ons van de oudere geschiedenis verhalen, maakwerk is, en het zou dus geenszins ongepast zijn, ook in dit opzicht die Javaansche geschiedboeken onjuistheid van voorstelling te verwijten, al is nu hetgeen men leest in hunne Pañji-verhalen, die trouwens in den vorm, waarin wij ze kennen, ook al van jongere dagteekening zijn, schier altijd in overeenstemming met wat men in de geschiedboeken aantreft. Immers, zoo zou men nog verder kunnen redeneeren, men loopt gevaar al evenzeer geloochenstraft uit te komen, als wanneer men bijv. in die zelfde Maleische verhalen den vinger ging leggen op het daar ook aan te treffen Mataram, en nog andere namen, die ons elders worden voorgesteld als in Java's geschiedenis eerst in zooveel lateren tijd van waarde [3]). Edoch,

1) Groeneveldt's Catalogus, bl. 361.

2) Zie Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII, 394.

3) Zoo vindt men ook hier in de Pararaton, men zie slechts beneden, tijdens Majapahit prinsessen

en dit dient daar tegenover te worden gesteld, ook in de meesten der Maleische Pañji-verhalen ontmoet men van die voorstelling geen spoor, en het is mij ook niet bekend, dat men iets dergelijks zou kunnen aanwijzen in de vermoedelijk weer oudere Javaansche verhalen van deze soort, die men bij de Balineezen terug vindt. En is dit laatste juist, dan weegt wat die enkele Maleische verhalen ons leeren al even weinig als bijv. het voorkomen van den naam van dat rijk, als contemporair met het oude Mĕṇḍang kamulan, in de door Cohen Stuart ongelukkig slechts gedeeltelijk bekend gemaakte redactie van de Jayalĕngkara [1]), een tekst die vervaardigd werd in 1758 A. J. = 1831 A. D. Toch past het daarnevens ook nog te wijzen op het feit, dat zulk een besluit nog niet van die afdoende waarde is als het zou moeten zijn, aangezien de kennis der Pañji-verhalen, laat staan dus de kritiek ervan, nog niet reeds zoo ver reikt, dat men nu al in staat wezen zou een degelijk gegrond oordeel over dezen cyclus te hebben.

Van een geheel anderen aard is het argument, dat men zou kunnen putten uit eene plaats in de كتاب عجايب الهند, een bundel verhalen uit de 10e eeuw van onze jaartelling, dien Prof. van der Lith, in vereeniging met den Heer Devic, in tekst, vertaling en aanteekeningen, in 1883—1886, uitgaf, men zie aldaar op bl. 150, en in de aanteekeningen bl. 231 en volgg. [2]). Levert de tekst daar in een verhaaltje van een zekeren Abu Thâhir van Bagdad, die een reis naar Zâbej (Java, òf Java niet) maakte, en een der steden op dat eiland bezocht, voor die stad den naam مرقارند, Prof. van der Lith wil daarvoor gelezen hebben مرفاويد = Majapawid, Majapahit, en ziet er dus dien naam in. In de gegeven tijdsomstandigheden was er voor deze hypothese, zooals de schrijver t. p. op bl. 232 ook opmerkt, juist aan te voeren, dat men a déjà prouvé d'une manière qui ne laisse plus de place au doute, que d'après des documents trouvés à Java même, il y avait déjà en 840 un Outtongadéwa — roi suprême — à Madjapahit. Doch hoe nu, nu het aan den dag kwam, dat het eenige stuk waarop de veronderstelling gebouwd was, die oorkonde met het jaartal 762 Çaka, want een andere, waaruit het af te leiden is, is er niet, niet alleen is van een allooi waarop niets te bouwen is, maar zelfs maakwerk moet zijn uit den tijd, waarin ook de Javanen beweren, dat Majapahit reeds bestond? De basis voor de hypothese viel daardoor weg, de eenige steun, dien zij had en die een hechte scheen te zijn, ontbreekt haar nu, terwijl, in verband met andere feiten, er toch indirect weder een nieuw bewijs geleverd worden kon, nu niet voor de onjuistheid van de berichten der

met den naam Bhre Pajang en Bhre Mataram, waaruit tegen de geloofwaardigheid van de berichten in dit geschrift toch ook geen wapen kan gesmeed kan worden.

1) Bijdr. T. L. en Vk., van N. I., I, bl. 44 en volgg., en II, bl. 151 en volgg., gestaakt, zooals de overlevering is, omdat men zulke referaten van minder belang achtte. In de Javaansche letterkunde bestaan er drie verschillende Jayalĕngkara's, die allen weer in verschillende redacties voorhanden zijn. Het zijn de Jayalĕngka a Pañji, de hier bedoelde tekst; de Jayalĕngkara wulang, een zedekundig geschrift; en de *pakĕm* (wetboek) Jayalĕngkara, allen drie door Raffles reeds genoemd, men zie zijn History of Java, II, bl. 439, 441 en 440.

2) Ook in de werken van het Orientalisten-congres in 1883 gehouden te Leiden.

Javanen, wel voor het zeer aannemelijke van een onderdeel hunner traditien, nl. dat hetwelk handelt over de stichting van Majapahit en den tijd, waarin deze moet hebben plaats gehad, en evenmin als men het voorheen geloofwaardig zou hebben gevonden, vóór de stelling der hoogere oudheid van Majapahit zich aan de beoefenaren der Javaansche letterkunde en geschiedenis moest opdringen, dat de tekst van de Merveilles de l'Inde t. a. p. ons den naam Majapahit te lezen geeft, zal men er zich thans, nu van die veronderstelling niet meer gesproken zal kunnen worden, mede kunnen vereenigen. Ook dan, wanneer men in het overgeleverde مِرْقوند een bedorven Majapahit zien wil, is men verplicht tot het aanbrengen van verbeteringen, en wie zegt ons in dit geval, waar het juiste blijkbaar nog niet getroffen is, of wellicht niet juist de letters, die men wil vervangen, de goed gespaarde zijn en de fout in anderen schuilt. Houdt men daarbij in het oog hoeveel moeite niet alleen in de oude Arabische teksten, maar even goed in de Chineesche, de Portugeesche en zelfs de oude Hollandsche, ons de overgeleverde plaatsnamen in den Archipel, of men bepale zich tot Java alleen, van Java, geven, en niet alleen het boek van Prof. van der Lith geeft daarvan voldoende voorbeelden, dan voelt men zich zonder twijfel, met schrijver dezes, huiverig om, zonder meer, alleen op het voorkomen van dien plaatsnaam, in een toch zeker bedorven uiterlijk, in het genoemde boek, er met den Hoogleeraar in te zien wat hij er begrijpelijkerwijze in zocht, ook dan, wanneer men daarbij tevens erkennen moet niet in staat te zijn tegenover of naast de zijne een andere hypothese te opperen, welke de waarschijnlijkheid meer voor zich hebben zou. Hoevele plaatsnamen zelfs in de oudere Javaansche geschriften, men neme bijv. die, welke in de Pararaton voorkomen, in de namen der daar genoemde leden van het Majapahitsche vorstenhuis, zie beneden en den geslachtsboom, zijn nu niet meer, of althans nog niet, terecht te brengen, en vreemd zou het zeker niet zijn zoo men er onder de vooral in de oudere berichten vermelden aantrof, waarmede dit ook nooit gelukken zal [1]).

Na het verjagen der Chineezen keerden de naar de Maleische landen uitgezonden troepen, welke die waren van wier vertrek in Hoofdstuk V werd gesproken, eerst terug. Dezen moeten dus ook gedurende den geheelen duur van het interregnum van Jaya katong zijn uitgebleven, zoodat zij langer dan acht jaren van Java afwezig waren. Dit schijnt vreemd. Wat zij eigentlijk verrichtten, blijkt niet. Ook is het niet eens zeker wat hier met Malayu wordt bedoeld. In de aanteekening bij Hoofdstuk IX moet daarop teruggekomen worden.

Het in de namen der Maleische prinsessen voorkomende Dara (Dara pĕṭak, en Dara jingga) herinnert aan twee der opschriften van Sumatra, welk in 1889 en 1891 (zie Not. B. G., XXVII, bl. 28, en XXIX, bl. 83) bekend konden worden

1) Over de quaestie van Majapahit's vroeger bestaan deden Prof. van der Lith en Prof. Kern, volgens toenmalige courantenberichten, zich ook nog hooren op het te Stockholm gehouden Orientalisten-congres; de werken van dit congres werden tot nog toe hier niet ontvangen. Het laatste ter zake is van der Lith, Nederlandsch Oost-Indië, beschreven en afgebeeld voor het Nederlandsche volk, 2e druk, 1893, I, 401.

gemaakt, nl. Beschreven steenen Bat. Gen. nº. 53 en 85, waarvan het eene een Dara panu en het andere een Dara nayana vermeldt.

Deze opschriften, die van West-Sumatra afkomstig zijn, luiden voluit, nº. 53: *anumodanânda mahaçenâpati pamânan bhagi ibunda dara panu gharininda çrî ampuku kûlus, hangjaya su* . . . (bewijs van hulde van den Generaal Pamanan aan zijne moeder Dara panu, de gemalin van Z. M. Seigneur Kûlus (of Tûlus), overwinnende . . .), en nº. 85; *caitya bhagi dara nayana sampangkaçambuddhanâm bhawati* (caitya voor Dara Nayana . . . die tot inzicht is gekomen ?). Een derde soortgelijk opschrift (Beschr. steenen B. G., nº. 65) luidt: *anumodanânda mahâsenâpati pamânan ekalabira bhagi anakda prajñawardhanî* (bewijs van hulde van den Generaal Pamânan *ekala, bira* (?) aan zijne dochter Prajñawardhanî), en een vierde uit dezelfde streek (Beschr. steenen B. G. nº. 84), dat een jaartal levert: *swasti sakawarça atita* 1294 (of 1194, zie t. a. p. Not. XXIX, ook 't cijfer 4 is onzeker, daar het een 5 zou kunnen zijn) *bulan asuji çuklapakṣa trayodaçi manggala wara sana tatakala* (lees: *tatkala*) *caitya bhagi sira* . . . . (Heil, Çakajaren verloopen 1294 (of 1194) Asujimaand, den 13en van de lichte helft van de maand, zevendaagschen weekdag Dinsdag, toen (daar) te dier tijde (is) de *caitya* voor . . . . (opgericht)). De dubbele onzekerheid in het jaartal maakt het onmogelijk den datum door berekening vast te stellen. Is 1194 (of 1195) de juiste lezing, dan valt dit opschrift, en ook die anderen (?), op een merkwaardige wijze geheel samen met de *pamalayu*, 1197—1215 Çaka.

Het in de vertaling onvertaald gelaten *dewa* zou een stuk van een naam kunnen zijn, terwijl het Marmadewa, een der namen van den *ratu ring Malayu*, die ook Tuhan Janaka en Aji Mantrolot heette, en de zoon was van Dara Jingga, dwingt om te denken aan het *warma* in den koningsnaam (vermoedelijk beter -namen) van de andere inscripties van West-Sumatra, die beneden, bij Hoofdstuk IX, nog eens in herinnering gebracht moeten worden.

De *kidung*, die Jaya katong tijdens zijn gevangenschap gedicht heet te hebben, de Wukir polaman, schijnt verloren te zijn gegaan. Men ziet, dat ten opzichte van zijn uiteinde de Chineesche berichten en de Pararaton verschillen, Notes, bl. 28 (153), en Pararaton, bl. 24, reg. 32. Met de plaats, die genoemd wordt als die waar hij gevangen zat, Junggaluh, is wellicht dezelfde bedoeld als door mij, zooals elders werd medegedeeld, Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XXXII, 394, in een opschrift werd aangetroffen, en door Dr. R. D. M. Verbeek, Not. B. G. XXVII (1889), bl. 10, onder voorbehoud, vereenzelvigd is met Mĕgaluh, aan de Brantas-rivier, op de grens van Kĕdiri, tegenover de uitmonding der rivier Beng in de Brantas.

HOOFDSTUK VII.

Raden Wijaya, als koning Kĕrtarajasa. Çaka 1216—1217 (?).

Toen werd Raden Wijaya koning (*prabhu*), in 1216.

Later kreeg hij bij Raden Dara pĕṭak een zoon, wiens *kṣatriya*-naam Raden Kala gĕmĕt was. De beide dochters van Bhaṭara Çiwabuddha, met wie de Tatar's om den tuin geleid waren 1), nam hij beiden tot gemalin; de oudste woonde te Kahuripan, en de jongste te Daha.

Als koning heette Raden Wijaya Çri Kĕrtarajasa. [25] Zijne regeering duurde ? jaar. Zijn ziekte . . . . . . (?) 2). Na zijn dood werd hij bijgezet te Antapura. Hij overleed Çaka in 1257 (lees 1217).

AANTEEKENING.

Uit de oorkonde van 1216 Çaka bleek boven reeds wat Raden Wijaya's koningsnaam was. Hij is hier dus goed opgegeven, met dien verstande evenwel, dat hij langer was, en voluit luidde Çrî Kĕrtarajasa Jayawardhana. Zijn andere naam is voluit Narârya Sanggramawijaya, een titelnaam, die door de *mantri hino* (een prinses) tijdens Erlangga, ± 950 Çaka, reeds gevoerd werd, zie Cohen Stuart, Kawi oorkonden n°. V, *rakryan mahâmantri hino çrî sanggrâmawijaya dharmaprasâdottunggadewî*.

Ik heb naast het jaar van den tekst, 1257, tusschen haakjes : lees 1217, geplaatst. Als men den tekst vergelijkt, zal men zien, dat hier de *sĕngkala*, die te beginnen met het einde van het vorige hoofdstuk schier geregeld gegeven wordt, wordt gemist, zoodat het niet doenlijk is na te gaan of 1257 werkelijk bedoeld is. Dat het gegeven jaartal niet juist kan zijn, blijkt reeds dadelijk uit het vervolg, het begin van het volgende hoofdstuk. De cijfers loopen, behoudens eenige fouten, die gemakkelijk te verbeteren zijn, en zich als zoodanig ook direct laten erkennen, het geheele boek door geregeld op, en zoo zou hier tusschen 1216 en 1217 slechts een 1216 of 1217 te pas komen. Het laatste is hier het aangewezen jaartal, en de fout is alleen, dat er een 5 in de plaats van de 1 is gekomen. Wel is het bekend, dat een vorst zich wel eens vóór zijn dood uit de regeering terugtrekt, en dus eerst sterft na het optreden van zijn opvolger, doch daarvan wordt hier, terwijl er beneden in Hoofdstuk XI een duidelijk voorbeeld van is aan te wijzen, niet gesproken; Kĕrtarajasa sterft en wordt begraven. In dit geval komt er nog dit bij, dat een gedeelte van het onmiddelijk voorafgaande onverstaanbaar is, maar met een kleine verbetering, die voor de hand ligt, als Kĕrtarajasa werkelijk slechts maar één jaar *prabhu* was, hersteld worden kan. Aan het *tahun pañjĕnĕngira* gaat namelijk vooraf çrî Kĕrtarajasa. Neemt men aan, dat er een weglating heeft plaats gehad van een lettergreep *sa*, na de laatste syllabe van dien naam, (°*rajasa*), die eveneens *sa* luidt, dan zou er vroeger gestaan hebben: . . . . *çrî Kĕrtarajasa, satahun pañjĕnĕngira*, „ . . . . Kĕrtarajasa. Zijne regeering duurde één jaar", en

1) In 't Jav. *cinayakĕn*.
2) In 't Jav. *orĕmira awihĕn*.

dit zou met het jaar cijfer 1217 overeenkomen. Men zie verder ook nog de aanteekening bij het volgende hoofdstuk.

Nog andere fouten in de jaartallen in de Pararaton zijn: bl. 31 reg. 18: 1343, wat 1333 moet zijn; bl. 31 reg. 29: 1363, wat te verbeteren is in 1353; en bl. 32 reg. 3: 1362, waarvoor te lezen is 1372, ook al geven de *sĕngkala*-woorden wat men in den tekst ziet staan. Men lette er slechts op tusschen welke getallen deze hier als foutief aangewezenen voorkomen, daarbij in het oog houdende, dat alle anderen, behalve nog het reeds genoemde sterfjaar van Kĕrtarajasa, dat intusschen naar alle waarschijnlijkheid in hetgeen er inderdaad schijnt te moeten staan, hersteld kon worden, geregeld opklimmen, waarbij het 137 . (?) van bl. 32 reg. 8 nog tot 1373 kan worden aangevuld.

Meer moeite geven het *tahun* 14, bl. 18 reg. 11, boven reeds besproken; het *rong tahun*, bl. 25 reg. 27 (te lezen *rolas tahun?*); en het *rong tahun*, bl. 25 reg. 28 (waarvoor evenzeer *rolas tahun* noodzakelijk is), doch het is waarschijnlijk dat wat de tekst geeft, niet in orde is, en men er voor in de plaats heeft te stellen wat hier er reeds nevens werd geopperd.

Op bladz. 31 reg. 17 en 19 zijn de getallen daarentegen in orde, maar is de omgeving, waarin zij staan, geschonden; men zie de noten bij de vertaling t. a. p., en de aanteekening bij Hoofdstuk XIII.

In welk jaar de prinsessen Bhre Kahuripan en Bhre Daha, en zoo ook Dara pĕṭak, overleden zijn, wordt ook in het vervolg niet aangegeven. Daarop zij reeds hier de aandacht opgevestigd, voor zoover de beide eerste personen betreft onder verwijzing naar de aanteekening bij Hoofdstuk IX.

HOOFDSTUK VIII.

Kala gĕmĕt, als vorst Jayanagara. Çaka 1217 — 1250.

Hem volgde als koning Raden Kala gĕmĕt op, onder den naam Bhaṭâra Jayanagara.

Çrî Çiwabuddha werd bijgezet te Tumapĕl, waar het vrije heiligdom den naam Purwapatapan kreeg. Tusschen de oprichting van dat vrije heiligdom en den opstand van Rangga lawe verliepen zeventien jaar.

Rangga lawe verlangde tot *patih* aangesteld te worden, doch dat geschiedde niet, (en) daarom ging hij naar Tuban en stond hij op, vele gezellen verleidende. De Tubanners van den noord lieten zich medeslepen, en volgden Rangga lawe. De namen van hen, die hem volgden, zijn Pañji Marajaya, Jaran waha, Arya Siddhi, Lintang, Tosan, Galaṭik en Ṭaṭi; zij stonden met Rangga lawe op. Hij verliet Majhapahit, omdat hij een hoogeren rang ambieerde. Mahapati wist hem in verdenking te brengen, en gebruikte daarvoor de uiting van Rangga lawe: „Praat

er maar niet verder van, ook in het Pârthayajña [1]) is er een plaats voor lafhartigen. Men vernam te Majhapahit, dat Rangga lawe opgestaan was; Mahapati bra...t het aan. Aji Jayanagara hinderde het zeer. Die met Rangga lawe waren opgestaan, kwamen allen om, behalve Galaṭik, die op bevel van Mahapati weer afviel. De opstand van Rangga lawe had plaats in 1217.

Wiraraja vroeg verlof terug te gaan [2]) naar Lamajang tigang juru, immers Raden Wijaya had beloofd Jawa (met hem) te zullen deelen. Hij kreeg het gewest Lamajang, noord en zuid, en de drie *juru*'s. Geruimen tijd had Wiraraja er genot van. Nambi bleef als *apatih* (te Majhapahit); Sora was *dĕmung* en Tipar *tumĕnggung*. Toenmaals was *tumĕnggung* minder dan *dĕmung*. Wiraraja kwam niet weer te Majhapahit terug, niet van zins in de achtste (moeson-)maand op audientie te gaan, (zooals dat anders de gewoonte was).

Drie jaren na den opstand van Rangga lawe had de geschiedenis met Sora plaats. Mahapati klaagde Sora aan. Hij werd door Kĕbo anabrang uit den weg geruimd in 1222.

(Ook) Nambi werd door Mahapati in verdenking gebracht, maar hij liet het niet blijken, dat het tegen hem had; toen hij een goede gelegenheid vond, vroeg (Nambi) verlof Wiraraja (zijn vader) [3]), die ziek was, te gaan bezoeken. Çrî Jayanagara vond het goed, maar stond hem niet toe lang weg te blijven, doch Nambi kwam niet terug; hij bleef te Lĕmbah, waar hij een *kuṭa* maakte, en een leger formeerde. Wiraraja sterft dan [4]). Aji Jayanagara was (toen) twaalf jaar [5]) koning (*prabhu*).

Bergstorting in de Lungge (?) [6]), in Çaka 1233.

Daarop de gebeurtenis met den *juru dĕmung*, twaalf jaar [7]) na die met Sora.

De dood van den *juru dĕmung* had plaats in Çaka 1235.

Daarop (volgde) de gebeurtenis met Gajah biru, in Çaka 1236.

Vervolgens die te Maṇḍana. Aji Jayanagara ging zelf [8]) mede om de lieden van Maṇḍana tenonder te brengen, in de tweede (moeson-) maand.

Vervolgens trok hij naar het oosten, om Nambi onschadelijk te maken. Men vertelde aan Nambi, dat de *juru dĕmung*, de *patih ĕmban*, *tumĕnggung* Jaran lĕjong en de *mantri* Parakrama (?) [9]), allen reeds gesneuveld waren. Nambi zeide: „Samara, Dĕrpana, Tĕguh, oom Jaran bangkal, Wirot, Windan, en Jangkung, als men (het westen met het oosten) vergelijkt, dan doen de lieden van het oosten hier niet

1) Een *kĕkawin*.

2) Te gaan waar hij thuis behoorde, omdat het hem geschonken was, of: vroeg verlof er bezit van te gaan nemen.

3) Zie boven.

4) Hier begint het verhaal hoe langer hoe abrupter te worden.

5) Lees *rolas tahun* in pl. van *rong tahun*?

6) Of: bergstorting en de Lungge-episode.

7) Lees *rolas tahun* in pl. van *rong tahun*, ook hier?

8) In 't Jav. *angawaki*.

9) Behoeft geen eigennaam te zijn, en is dat hier vermoedelijk ook niet.

onder; het herstelt zich weer, als het ten onder is gegaan; (en) wie zijn de [26] hartaders van het westen: Jabung terewes, Lĕmbu pĕtĕng, Ikalikalan bang; (goed, maar) ik ben niet bang, al zet men er 10000 (van zulke menschen) vóór mij en achter mij, laat het maar zoo ver komen, ik vecht als te Bubat". De lieden van Majapahit kwamen. Nambi trekt naar het zuiden; Gaṇḍing wordt vernield; de *praçasti* wordt ingetrokken; Nambi wordt hardnekkig [1]) nagezet; Darpana, Samara, Wirot, Made, Windan, Jangkung, en Tĕguh strijden, met Arya Nambi voorop; de Majapahiters worden op de vlucht geslagen, en kunnen zich niet herstellen. Jabung terewes, Lĕmbu pĕtĕng, Ikalikalan bang vechten met Nambi; hij (?) sneuvelt, (en) alle gezellen van Nambi vallen in den strijd; Rabut buhaya abang wordt vernield; de troepen van het oosten slaan op de vlucht, en Lumajang valt in Çaka 1238 (weer in handen van Majapahit).

De gebeurtenis van Wagal viel samen met die van Maṇḍana.

Drie jaar na de eerste geschiedde die te Lasĕm. Sĕmi werd onder een wilden *kapok*-boom gedood, in Çaka 1240.

Daarop volgde de geschiedenis met Kuṭi [2]). Er waren *dharmaputra's* van den vorst, *pangalasan's* aan wie iets veroorloofd was [3]), een zevental, Kuṭi, (Sĕmi) [4]), Pangça, Wĕdĕng, Yuyu, Tañca, (en) Bañak; Kuṭi en Sĕmi werden uit den weg geruimd, door Mahapati valschelijk aangeklaagd. Daardoor kwam het aan het licht, dat Mahapati intrigeerde. Hij werd gepakt, en gedood met *celeng*'s, [5]); hij werd schuldig verklaard aan twiststokerij door valsche beschuldigingen. Toen Kuṭi nog niet gedood was, wilde de vorst zelf [6]) naar Baḍaṇḍĕr gaan. Hij ging 's nachts weg zonder dat iemand het wist; slechts de Bhayangkara's, die juist de wacht hadden, toen de vorst heenging, gingen met hem, een vijftien man. Gajahmada was toen *bĕkĕl* bij de Bhayangkara's [7]); het was juist zijne wacht, daarom ging hij mede, toen de vorst wegging. Toen hij eenigen tijd te Baḍaṇḍĕr was, vroeg een der *pangalasan*'s om terug te mogen keeren, maar Gajah mada stond het hem niet toe, omdat er maar weinig volgelingen waren, doch de man stond er op [8]). Gajah mada stak hem overhoop, in het oog houdende, dat (zoo) iemand

---

1) In 't Jav. *sinĕlĕsĕk*.

2) Hetgeen volgt is in de war, en de vertaling, hier dus in 't bijzonder, slechts met voorzichtigheid te aanvaarden.

3) In 't Jav. *wineh suka*.

4) Er moeten er zeven zijn; het is dus waarschijnlijk dat Sĕmi overgeslagen is. Uit het vervolg zou men evenwel opmaken dat Kuṭi, die toch de voornaamste onder deze lieden was, eigentlijk alleen *dharmaputra* was; van daar de interpunctie in den Jav. tekst, die een andere vertaling zou vereischen, hier door de gegevende vervangen, ook om op de moeielijkheid te wijzen.

5) In 't Jav. *mati cinelengceleng*.

6) In 't Jav. *angawakĕn*.

7) Te lezen *ambĕkĕl ing wong Bhayangkara*.

8) In 't Jav. *polahing kawula angiring akĕḍik amaksakĕn mulih*, „(wat) een handelwijze van een dienaar, als er maar weinig volgelingen zijn, om er op te staan terug te mogen keeren" (?).

het wel eens zou kunnen vertellen, dat de *abhaṭâra* bij den *buyut* van Baḍaṇḍĕr in huis was, en zoo Kuṭi dat te weten zou kunnen komen. Na een *pasar*-week vroeg Gajah mada (zelf) naar Majapahit te mogen gaan. Te Majapahit vroeg hem de *amañcanagara* waar de *bhaṭâra* was; hij vertelde hem, dat deze door de gezellen van Kuṭi gedood was. Allen die het vernamen, (bleken daarover) bedroefd te zijn. Gajah mada zeide (toen): „Houdt u maar bedaard; gij wilt dus Kuṭi niet tot uw heer hebben?" De toegesprokenen antwoorden: „Wat bedoelt gij daarmee, hij is onze heer toch niet". Toen vertelde Gajah mada eindelijk, dat de *abhaṭâra* te Baḍaṇḍĕr was. Gajah mada zocht daarop bescherming [1]) bij de *mantri*'s en zij beloofden Kuṭi te dooden, (en) Kuṭi werd gedood. De *abhaṭâra* keerde van Baḍaṇḍĕr terug, de *buyut* bleef er achter, en *sub* (?) [2]) op den langen duur. Nadat de *bhaṭâra* teruggekeerd was, werd Gajah mada uit zijn betrekking van *bĕkĕl* bij de Bhayangkara's ontslagen, twee maanden at hij (nu) *palapa*, en daarop werd hij aangesteld tot *apatih* van Kahuripan, wat hij twee jaar was; en toen Arya Tilam, de *patih* van Daha, stierf, werd hij in diens plaats daar aangesteld; te dier tijde was Arya Taḍah *patih amangkubhumi*; deze ondersteunde het dat Gajah mada *patih* van Daha werd.

[27]. Aji Jayanagara had twee halve zusters, die hij niet wilde, dat met een ander huwden, daar hij ze zelf wilde nemen. Daarom vermeden de *ksatriya*'s Majapahit; die er gezien werd, werd gedood; hij mocht soms een zijner zusters willen hebben. De *ksatriyà*'s verstaken zich [3]). De huisvrouw van Tañca verspreidde het gerucht [4]), dat de vorst haar kwaad had gedaan. Tañca werd daarop door Gajah mada in rechten betrokken. Toevallig had Jayanagara een *bubuh* (gezwel), waardoor hij verplicht was binnen te blijven. Tañca kreeg bevel het (hem) op zijn bed te gaan snijden. Hij sneed er één-tweemaal in zonder gevolg. Hij verzocht den vorst zijn *kĕmitan* [5]) af te leggen. Dit deed deze, het naast zijn bed leggende. Nu sneed Tañca (nog eens), en het ging goed, maar tevens doorstak hij den vorst, zoodat deze in zijn bed stierf. Tañca werd daarop dadelijk door Gajah mada van kant gemaakt. Tusschen de geschiedenis met Kuṭi en die met Tañca liggen negen jaar; (de laatste had plaats) in Çaka 1250.

Hij (Aji Jayanagara) werd bijgezet te Kapopongan, dat de naam Çṛnggapura kreeg, in de maand (Was)anta (?).

Daarna betraden de *kṣatriya*'s Majapahit weder. Raden Cakradhara was de keuze van Bhreng Kahuripan bij haar *swayambara*, en werd haar man. Raden Kuda mĕrta huwde met Bhreng Daha. Raden Kuda mĕrta stond te Wĕngkĕr,

---

1) In 't Jav. *ayom*.

2) Wat *sub* hier beduiden moet, is mij niet duidelijk; *kasub*, beroemd, is voldoende bekend.

3) In 't Jav. *angĕkĕb ahĕtĕtan*.

4) In 't Jav. *aparungon*.

5) Veiligheidskleed?

(en is dezelfde als) Bhreng Pramiçwara van Pamotan, die ook Çrî Wijayarajasa heette (?). Een zoon van Raden Cakradhara, Çrî Kĕrtawardhana, stond te Tumapĕl.

AANTEEKENING.

In de aanteekening bij het vorige hoofdstuk werd aangenomen, dat Kĕrtarajasa (Raden Wijaya) in 1217 Çaka overleed. Zijn opvolger, Kala gĕmĕt, volgde hem dus in dat jaar op. Alles in het begin van dit hoofdstuk wijst daarop. Bij den opstand van Rangga lawe vindt men, zie bl. 25, reg. 13, gesproken van *runtik sirâji Jayanagara;* iets lager, reg. 25, staat, als Nambi verlof vraagt om heen te gaan, *Çrî Jayanagara suka*; weer iets lager, reg. 31, *mangkat angawaki sirâji Jayanagara,* om de lieden van Maṇḍana te verslaan, en ook het verband van het verhaal, dit in zijn geheel genomen, doet het zien. De vermelde of aangeduide jaren bevestigen het almede, dat 1217 Çaka het bedoelde jaar moet zijn geweest. De opstand van Rangga lawe heeft plaats in 1217; het geval met Sora drie jaar later, dus in 1220, doch eerst in 1222, dat daarop volgt, wordt hij gedood; en Wiraraja sterft dan eenige jaren daarna, als Jayanagara reeds 12 jaar (lees *rolas tahun*) koning is, d. i. in 1229, waarop dan weer volgt 1233, 1234, 1235, 1236 enz., eene geregelde opklimming. Maar met dit al staat men voor een eenigszins vreemd feit.

Zooals men zich herinnert, had de expeditie van de Chineezen, waarover boven reeds gehandeld is, plaats in 1293 A. D.; verliet zij Java weer in het einde van Mei van dat jaar, en kwamen daarop de troepen, die naar Malayu waren geweest, terug. Eerst na dien tijd kon Raden Wijaya van de eene der Maleische prinsessen, Dara pĕṭak, een *bini haji* maken, en het is volmaakt in orde, als de Pararaton, zooals het boek dat doet, zegt, dat hij bij haar eerst een zoon heeft gekregen, na zijne troonsbestijging in 1216 Çaka (1294 A. D.). Die zoon was Kala gĕmĕt, dien wij nu hier, reeds in 1217, vinden als zijn opvolger, nadat Kĕrtarajasa in dat jaar overleed.

Kala gĕmĕt of Jayanagara was dus hoogstens nog pas een zeer klein kind, toen hij zijn vader opvolgde, en het maakt dan ook een eenigszins vreemden indruk, als men van hem als regeerend vorst, reeds in dien tijd, en nog eenige jaren daarna, gesproken vindt, alsof hij toenmaals reeds zelfbewust was opgetreden.

Toch zoeke men hierin niets tegen de geloofwaardigheid van het boek. Ook hier kan weder gewezen worden op een zekere en opmerkelijke juistheid van de berichten der Pararaton, ook omtrent dezen vorst, terwijl daarbij een zeer merkwaardige tegenhanger van het hier aangetroffene, als kind reeds optreden van een vorst, uit de geschiedenis van Java, zij het dan ook uit lateren tijd en uit een andere gedeelte van het eiland, in herinnering kan worden gebracht.

Voor het eerste is het slechts noodig hier nog een gedeelte uit de oorkonde van 1216 Çaka te citeeren (plaat 10*b*, de laatste woorden, en het vervolg), en daarbij even stil te staan.

Men vindt daar: *haywa tan kumaya* (11a) *tnakĕn turunyanugraha pâduka* *ç mahârâja amagĕhakĕn ri kaswatantranikang sîma ri kudadu, irikang kâla mangkätturakĕn ta samasanak ri kudadu ri çrî mahârâja pasĕk pagĕh* [1]), *mâ sû*, 10, *wdihan râjay...*, *rakryan bini haji, mâ, sû*, 8, *kinapatanira, çrî jayanagara, mâ sû*, 4, *mwang sang mantrî katriṇi, rakryân mantrî hino, mâ sû ma* 4, *rakryân mantri sirikan, mâ sû mâ* 4, *rakryan mantrî halu, mâ sû ma* 4, *umingsor i paramantri ring pakirakiran, sang prâṇarâja, ma sû mâ* 4, *sang nayapati, mâ sû mâ* 4, *makapramuka sang aryyâ wirâja, wineh pasĕk, mâ sû* 1 (?) *mâ* 4 *mwang sang wyawahâra* [*wyâ*] *w i cchedaka, samgĕt* (*t irwan, mâ* 10, *samgĕt jamb*(*i*), *mâ* 10, *samgĕt* (11b) *pamwatan, mâ* 10, *pungkwi padlĕgan, ma* 10, *mwang râma tpi siring, ri tlasning maweh pasakṣi, ri taṇḍa rakryan makabehan, mwang rama tpi siring, somilu ri kasusukanikang* [2]) *sima ri kudadu, pinarṇnaḥ teka saji sangakudur kadyanygaming hayâm, hantiga sasiringnya sawidhiwidhânaning man*(*u*)*s u*)*k sima ring lagi, ngkane sorning witâna, munggwi* [*ni*]*ng pasabhan, mamûjâ ta sang wiku sahopakara ring dikwidik, mangglar bhûtabali, mwang yajñâ ring dewatâ, ri huwusning mamûjâ maṇḍiri ta sang makudur mwang samgĕt ryyayyam tyas, huwus motarasanggha* [3]), *makalambi sangke harĕp, amukamukan bandhana, mandĕlan pâda* [4]), *hinarĕpakning mangheyakurug ânak thâni ngkâne sorning turumbukan, lumka* (12a) *s tekang makurug manguyutuyut, mantĕk guluning hayam mamantingakĕn hantiga humarĕp ring krodhadeça, angutu manapathani, amângmâng sumambat ri sang minangmang ring dangu, makaprayojana ri kapratisutaddhanikanang sîma ri kudadu, tan hananing amungkilmu*(*ngki*)*lângruddhamarawaçamariksirṇnakna mne hlĕm, tka ri dlâhani dlâha, nihan lingnya* enz., d. i. „Zij moeten niet aflaten te waken voor het afgekomen genadeblijk van Z. M. den koning, bevestigende den vrijdom van het gebied van Kudadu. Bij die gelegenheid boden de lieden van Kudadu Z. M. den koning als *pasĕk pagĕh* (men zou thans *bukti* zeggen), 10 *suwarṇa*'s en een den koning passend kleed aan; aan de *rakryan sĕlir* (*bini haji* staat er) 8 *suwarṇa's*; aan Çrî Jayanagara, zijn (of haar) *kinapatan*, 4 *suwarṇa*'s; en aan de 3 *mantri*'s, enz.

Het trekt hier reeds dadelijk de aandacht, dat bijeen en in de allereerste plaats genoemd worden de vorst, Kĕrtarajasa, diens *bini haji* en een zekere Jayanagara, dien men onwillekeurig met hen beiden in verband brengt, en in welken men, na kennis genomen te hebben van hetgeen de Pararaton vertelt, dan ook direct den daar genoemden Jayanagara, d. i. Kala gĕmĕt, den zoon van Kĕrtarajasa, en Kĕrtarajasa's *bini haji*, terugvindt.

In hoeverre dit mogelijk is, en of dat werkelijk zoo is, daarvoor geve *kinapatan* den sleutel.

Zooals men reeds weet, is de oorkonde, waaraan ook dit laatste citaat ontleend werd, uit 1216 Çaka = 1294 A. D., en wel uitgereikt op den 11en September

1) Er staat *pasĕk pasĕk*.

2) Er staat *'nitan*.

3) Er staat *motaratasanga*.

4) Er staat *pâna*.

van dat jaar. Voorts is het boven gebleken, dat Dara pĕṭak eerst in Juli 1293 op Java kan zijn gebracht, en eerst daarna door Raden Wijaya gehuwd. Lang had hun huwelijk dus nog niet geduurd, en het zou dus niets vreemds zijn, zoo hier ter plaatse gesproken werd van haar eersten kind, en wel juist van dat, waarvan ook de Pararaton gewaagt *Kinapatan* nu doet zich duidelijk voor als een afleiding van *kapat*; *kapat* is de „vierde", en als zoodanig zelfs voornamelijk de vierde maand van het jaar; *kinapatan* iets of iemand, waarvoor of voor wien de vierde maand reeds verloopen is, of nog loopt, òf, als men er een technischen term in zien wil, bijv. iemand voor wien het offer van de vierde maand reeds verricht is. Zonder twijfel zullen velen hier dadelijk denken aan het bekende offer, dat ook in die maand van de eerste zwangerschap der Javaansche vrouwen wordt gebracht, doch het is geenszins zeker, dat dit juiste is. Men zou hier voor het bijzondere feit staan, dat een kind reeds voor zijn geboorte, en dat vrij lang daarvoor, al een naam zou hebben ontvangen, en beschouwd zou zijn als een belangrijk persoon, en het is daarom waarschijnlijker om vooralsnog er iets anders, in een zelfden trant, in te zien, en wel dat het jongetje reeds vier maanden oud was, en, toen reeds beschouwd als toekomstige troonsopvolger, en dan ook om die reden, deelde in de eerbewijzen den vorst en zijne familie, en den verder genoemden hoogen ambtenaren bij die plechtigheid bewezen. Doch middelerwijl kwam dan toch aan het licht, dat werkelijk omstreeks den tijd, dien de Pararaton daarvoor aangeeft Raden Wijaya, toenmaals reeds Kĕrtarajasa, uit een *bini haji*, een zoon geboren was, die, en daarop komt het hier wel aan, ook den naam van Jayanagara heeft gedragen.

Wat het tweede betreft zij de lezer herinnerd aan wat er in Bantĕn heeft plaats gehad, omstreeks den tijd dat de Hollanders voor het eerst deze gewesten bezochten. Het voorbeeld, hier aan te halen, is dubbel merkwaardig, omdat in het genoemde rijk, onmiddelijk achter elkander, twee kinderen aan de regeering zijn gekomen, het eene volgens het verhaal op negenjarigen leeftijd, en het andere als een pasgeboren zuigeling.

Hieronder volgt in 't kort wat men over de krooning dier beide bedoelde Bantĕnsche vorsten aantreft in de (grootere) *sajarah* of *babad* Bantĕn [1]).

---

1) Over deze *babad* Bantĕn zie men de noot op bl. 426, in mijn opstel Yogyakarta, in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXVII. Deze *babad* is een hoogst merkwaardig boek. Behalve de bijzonderheden, waarop ik t. a. p. reeds wees, zij hier nog even aangestipt, dat men er de genealogie der vorsten van Mataram, en de opkomst van dat rijk, met eenige eigenaardige afwijkingen, in beschreven vindt op een zelfde wijze als in de Babad tanah Jawi. Daar het boek naar alle waarschijnlijkheid in 1662/63 A. D. geschreven werd, leert men er dus ook uit, dat dat gedeelte van die laatste *babad* toenmaals reeds een vasten vorm had aangenomen, iets wat met het oog op de vraag in welken tijd het eerste gedeelte van de Babad tanah Jawi zijn beslag gekregen heeft, van zeer veel gewicht is. Zoo is ook de beschrijving van het gezantschap naar Mekka, dat voor Bantĕn den eersten sultanstitel haalt, zeer lezenswaardig, al ware het alleen om de naiviteit, waarmede het verhaal wordt gedaan. De cijfers hier ter aanduiding van de zangen gebruikt, gelden niet voor alle exemplaren, omdat de verdeeling in 't begin van het boek niet in alle exemplaren dezelfde is.

Als *Molana* Yusup gestorven is, volgt hem *Molana* Muhamad op. Deze brengt in niets wat door zijn vader ingesteld was, verandering. Hij bevordert het geloof (den *islam*) zeer, door boeken te laten afschrijven, en dezen tot *wakap* te maken, en gaat in den leer bij Pangeran Kasunyatan, waarbij hij zijn rang van vorst geheel op zij zet, zoodat dit te Surasowan spreekwoordelijk wordt. Ondertusschen bloeit het rijk Bantĕn zeer.

(XXIII) Nu vraagt Sandisastra aan Sandirasmi [1]) of de *molana* (Muhamad) dan werkelijk indertijd zelf naar Palembang ten strijde was getogen. Deze belooft aan Sandisastra het thuis in de *primbon* na te zien, daar hij zich niet alles even goed herinnert, en 't dan voor te lezen. Hiermede begint hij in den volgenden zang (XXIV), de geschiedenis echter weer iets hooger ophalende.

Toen Yusup, zoo verhaalt hij, — er wordt slechts gesproken van *molana gusti*, — op sterven lag, voerde de *mangkubumi* het opperbewind, en nu hoorde *pangeran* Japara (een jongere broeder van Yusup, die zich te Japara bevond) van handelslieden, dat zijn oudere broeder (de vorst van Bantĕn) zwaar ziek was. Hij gaat daarom met een groot gewapend gevolg naar Bantĕn, waar men hem in Pagĕbangan een verblijf aanwijst. Spoedig daarop sterft Yusup, zoodat Muhamad, de *pangeran ratu* (de toekomstige troonsopvolger), als een klein kind door zijn vader wordt achtergelaten. Diens voogden waren de *kali* van Surasaji (= Surasowan), *senapati* Pontang, *dipati* Jayanagari, Wadyaji en Wijamanggala; men handelt eenstemmig en alles gaat goed, daar men naar den *patih mangkupraja* (den *mangkubumi*) luistert. Nu stelt echter deze voor *pangeran* Japara tot *ratu* aan te stellen, doch als dit aan den *kali* ter oore komt, informeert deze daarnaar, en het blijkt hem, dat het zoo is. Dadelijk schrijft hij den *mangkubumi* zóó, dat deze begrijpen moet, dat hij er van weet, en tevens denken moet dat ook hij toegeeft. Nu zendt de *mangkubumi* aan *pangeran* Japara een olifant, opdat deze zich dadelijk tot koning zal laten uitroepen. Maar buiten verschenen met *dĕmang* Laksamana [2]) en den *mangkubumi*, en reeds tot voor de Darparagi [3]) gekomen, die aan de overzijde van een rivier lag, laat de *mangkubumi* hem daar een oogenblik achter, om (tegen zijne verwachting) den *kali*, met den kleinen Mohamad op zijn schoot gezeten, daar reeds te vinden, in gezelschap van de vier andere voogden, en inziende dat er nu niets meer aan te doen is, bericht hij Pangeran Japara dat zijn zoon (d. w. z. zijn neef, Muhamad, de daardoor eigentlijk reeds geinstalleerde nieuwe vorst) hem verbiedt een stap nader te komen op straffe des doods, en hem beveelt naar Japara terug te keeren, waarvoor drie schepen in gereedheid zijn gebracht. Daarop ontbrandt er een gevecht, waarbij Dĕ-

1) Sandiraçmi heet in het boek gewoonlijk Sandimaya, en vertelt, als 't ware in korte schetsen, aan Sandisastra de geschiedenis van Bantĕn.

2) Zijn eerste dienaar.

3) De naam van de *alun-alun* of een gedeelte daarvan; men vond er de *waringin kurung*, en de *dasapton* werden er gehouden.

mang Laksamana sneuvelt, en Pangeran Japara overhaast wegvlucht, scheepgaat, en wegzeilt, waarna de krooning van Muhamad tot *ratu* Surasowan voltooid wordt, terwijl de *kali* de voogdijschap verder aan den *mangkubumi* overdraagt.

Nadat er nu vervolgens verhaald is, dat er een Frankenschip (Pĕrnggi) op de reede van Bantĕn gekomen was, en dit was afgeloopen [1]), wordt er verder (XXV) medegedeeld, dat een verwante van den *sultan* van Dĕmak, Pangeran mas, een vroom man, die veel van reizen hield [2]), te Surasowan komt. Bij hem gaat Bantĕn's vorst in de leer *(aguguru)*. Bij een zekere gelegenheid vraagt deze aan zijnen leermeester, hem op het afloopen van dat schip wijzende, waar hij den heiligen krijg zou kunnen gaan voeren, daar hij dat gaarne zou wenschen te doen. Pangeran mas wijst hem op Palembang [3]), waar hij op zijn reizen een *abdan*, Soro, had achtergelaten, dien hij hem schenkt, en die hem daar helpen zal. Muhamad laat een vloot klaar maken, en gaat, hoezeer de *mangkubumi* het hem ook afraadt, er heen, vergezeld van Pangeran mas en den *mangkubumi*, terwijl de *kali* met het bestuur belast wordt. Bij zijn vertrek liet Muhamad eene zijner vrouwen, de *putri adi mulya*, een prinses van Bumi gĕhi, vijf maanden zwanger achter [4]). Men bereikt Palembang, na de *punggawa's* van de Lampung's, Tulangbawang, Putih en Sĕmangka, opgeroepen te hebben, om Palembang over land aan te vallen. Men vaart de rivier op. De Palembangers hebben een vierdubbele *benteng* van *tambĕsu*-hout gemaakt. Daarnaast werpen de Bantĕners er een op. Er wordt hevig gevochten, doch onder het gevecht komt de tijd voor het avondgebed *(magrib)*. Muhamad laat een sein geven het gevecht te staken; men zal het gebed doen. De vorst is met zijn gevolg op een *papanggungan* geklommen. Niemand durft *imam* te zijn, en daarom is hij 't zelf. Daarna *dikir*'t men. Onderwijl vuren de Palembangers steeds, en vooral op het schip van den vorst, de Indrajaya, op de *papanggungan* mikkende. Een kogel ketst tegen het lansenrek, en wondt den koning en nog een ander. De *mangkubumi* vliegt op hem toe, neemt hem op, en brengt hem in zijn salon, waarna hij zich in de deur daarvan zet. Hij verlaat die plaats niet, maar geeft na drie dagen uit naam van zijn heer bevel huiswaarts te stevenen, terwijl Pangeran mas met de troepen blijven zal. Te Bantĕn gekomen wordt er bericht naar de wal gezonden. Ondertusschen is de *mangkubumi* steeds op zijn post gebleven. Daar zendt de *kali* de boodschap, dat er een zoon is geboren uit de *putri* van Bumi gĕhi. De *mangkubumi* laat hem zeggen, dat hij 't lijk naar de *surambi* van de groote moskee zal brengen, en

---

1) Men maakte hierbij kanonnen buit, waarvan er een den naam Kalautaka en een ander dien van Urang ayu kreeg. De voorstelling is dat dat afloopen van dat schip een voeren van den heiligen krijg is.

2) Dit is de bekende Pangeran Dĕmak, dien de Hollanders bij hun eerste verblijf in Bantĕn daar aantroffen, de Jonge, Opkomst enz., II, 196.

3) Palembang was dus toenmaals nog niet tot den *islam* overgegaan.

4) Hier is iets weggelaten, over een eveneens zwangere *sĕlir*, uit welke later Wangsadipa geboren wordt en door den sultan aan Kĕntot Dalit was geschonken.

verzoekt hem daar ook het kind te brengen, uitgedoscht met alle rijksinsignien, en zoo wordt dat bij het lijk, als het ware door zijn vader zelf, oogenblikkelijk tot koning uitgeroepen. Voogd over het kind wordt Jayanagara [1]. Het overlijden had plaats (*kang mantuk ing rahmatingsih*) in *prabu lĕpas tataning prang* [2]. Muhamad was 25 jaar oud, toen hij overleed, en daarvan was hij 16 jaar koning geweest. Na zijnen dood heette hij Pangeran seda ing Palembang. Dit is wat er van bekend is.

Daarop volgt nu in Zang XXVI tot en met XXVIII wat met den naam *pailir* wordt aangeduid.

Eerst wordt er nog iets verhaald van Pangeran Abdullah Kadir [3]. Njai Ĕmban Rangkung was zijn gouvernante, *amongmong*, de *patih amangkubumi* zorgde voor de bestuurszaken, en de *gusti* kreeg les in het *ngaji* van den *kali*. Toen de prins *(gusti)* wat ouder was geworden, overleed de *mangkubumi*. Dit gaf een groote stoornis en nu kwam het bestuur in handen van Njai gĕḍe Wanagiri. Zoo ging het een tijd goed, tot men haar den raad gaf te huwen, waarbij men het eens was, dat de *dipati mangkubumi* [4] hare man moest worden. Nu zorgde ook deze voor den prins. Hij deed dit op een voortreffelijke wijze, nooit liet hij hem alleen, en hij liet hem alle eer geschieden, die hem toekwam, zelfs werden de *sĕtonan* (*sasapton*) gehouden, waarbij de *mangkubumi* dan 't kind vóór zich op het paard nam. Het schijnt echter dat dit op den duur bij de edelen niet in den smaak viel, daar zoo doende ook aan den *mangkubumi* herhaaldelijk vorstelijke eer bewezen werd. Het kwam tot eene samenzwering, aan het hoofd waarvan *pangeran* Manggala en *pangeran* Mandura stonden, en waarin men ook de *kali* haalt, doch op stuk van zaken verricht men uit medelijden met den jongen prins (die op den *mangkubumi* zeer gesteld was) niets. Ten slotte neemt *dipati* Yudanĕgara het op zich den *mangkubumi* te dooden, op voorwaarde dat men hem straks tegen den prins, die zeker verwoed zijn zal in bescherming zal nemen. Hij sticht nu brand in de *kraton*, waardoor de *mangkubumi* alleen naar buiten komt, en daarop afgemaakt wordt, zijn toevlucht eerst nog tot den *kali* genomen hebbende, welke zegt zich, omdat hij een *wong pakir* is, buiten alles te moeten houden. Den jeugdigen prins tracht men te sussen, en men geeft hem toe, dat de schuldige te straffen is. Pangeran Kulon, Pangeran Singaraja, Ratu bagus Kidul en Ratu bagus Prabangsa leggen zich daar niet bij neder. Yudanĕgara vlucht tot hen, en bij hen sluiten zich ook nog aan Rangga Loleta, Andamohi Kalang, Diramanggala, Singajaya, Kyai Sabandar, Tumĕnggung Anggabaya en Pañji Jayeng

---

1) Ook hier is iets weggelaten over die zelfde *sĕlir*.

2) 1501 (?), wat wezen zou 1581 A. D. Zooals men weet, heeft het feit in 1596 A. D. = 1527 plaats gehad, Veth, Java, II, 271. De strophe luidt in haar geheel: *kang mantuk ing rahmating sih prabu lĕpas tataning prang, kang kapanggih ing sastrane kawula darma ninilad, sampun dening kaku lamang, kang titi kang kaḍuwur, wus raharja jaman ika.*

3) De jeugdige vorst,

4) Er moet dus inmiddels een nieuwe *mangkubumi* gekozen zijn.

tilam, die alle zich naar de lagergelegen land begeven, *milir* [1]), nl. naar *pasar* Kapalembangan. Alles wat benedenstrooms van de moskee woonde, roept met hen Pangeran Kilen tot vorst (*ratu*) uit. Pangeran Arya pĕpatih en Pangeran (Rana)manggala trekken tegen hen uit (XXVII). Nu had Wijamanggala zich bij de opstandelingen, hoewel in de *ilir* wonende, juist niet aangesloten. Hij tracht naar Saruni te ontkomen. Bij Pulo Ḍaḍapan wordt hij door Yudanagara achterhaald en gedood, terwijl lieden van Batawi [2]) de buit rooven. Dan trekt men tegen Bantĕn op. (XXVIII) Pangeran Ranamanggala en de jeugdige vorst zien het gevecht van boven de bolwerken aan. De aanval wordt afgeslagen. Daarna komt de *pangeran* van Jakĕtra te Surasaji. Hij weet den twist bij te leggen. Alle edelen, die zich niet willen schikken, zal hij naar Sulakérta (= Jakĕtra) medenemen. Pangeran Kilen, Pangeran Singaraja en Tubagus Prabangsa volgen hem daarom naar Batawi. Vier jaar blijven zij daar, dan keeren zij naar Bantĕn terug. De *pailir* had plaats in *tampa-guna-tataning-pĕrang* [3]), zoo kwam Bantĕn tot rust en weer bij.

(XXIX) Eenigen tijd daarna wil men nog eens tegen Palembang optrekken. Het gaat evenwel niet door, omdat de vorst nog zoo jong is. Sumĕnĕpers, die naar Bantĕn waren komen vluchten, toen Mataram Madura veroverd had, zendt Pangeran Ranamanggala enz., om geen ongenoegen met Mataram te krijgen, weer weg; in Mataram worden zij verbrand. Pangeran Pajajaran, en evenzoo Pangeran Pringgalaya, en hun volk, krijgen echter wel verlof in Bantĕn te blijven, als zij daar om een zelfde reden hun toevlucht zoeken, daar zij in familierelatie tot het vorstelijke huis stonden. De laatste gaat inwonen bij Dipati Poṇṭang. Enz. [4])

Beschouwt men hetgeen er uit de regeering van Jayanagara verhaald wordt, opmerkzaam, dan zijn er verschillende zaken op te merken, die het waarschijnlijk maken, dat er met hem een kind op den troon was gekomen. De een voor de ander na, stuk voor stuk, staat men tegen hem op, en het is een tijd van hevige onrust. Toch geldt wel beschouwd het herhaalde verzet niet zijn persoon, maar is het meestal gekeerd tegen Mahapati, die intusschen met vaste hand weet te regeeren, en zich tot 1241 Çaka staande houdt, zie bl. 26, reg. 14.

De eerste opstand, waarvan gewaagd wordt, is die van Rangga lawe, die *patih* had willen worden, doch wien dit niet gelukte. Deze opstand schijnt wel niet de belangrijkste te zijn geweest, maar heeft voor ons een bijzonder belang, omdat hij door den dichter van de Rangga lawe vooral met voorkeur behandeld is, in het geschrift, dat naar dezen held genoemd pleegt te worden, maar ook den

1) Vandaar de naam Pailir.

2) Een reeks namen van opstandelingen is hier overgeslagen; evenzoo de beschrijving van het gevecht, dat volgt, en van inlandsch standpunt belangrijk is. Batawi wordt hier anachronistisch gebruikt.

3) 1530, *wus tinĕngĕran duk lagya pĕrang pailir tampaguna tataning prang.*

4) Het vervolg handelt over de komst van Koen en de gevolgen daarvan.

titel Pañji Wijayakrama voert [1]). Zooals boven, in de inleiding, echter reeds is gezegd, heeft de maker er van de Pararaton veelvuldig niet begrepen. Een der belangrijkste fouten, die hij gemaakt heeft, is dan ook wel, dat hij die opstand laat plaats grijpen onder Kĕrtarajasa, zoodat, hoewel de lectuur van het geschrift om zijne literaire waarde, welke zeer groot is [2]), ter lezing kan worden aanbevolen, er toch tevens een waarschuwing bijgevoegd dient te worden, dat het òf niet òf uiterst voorzichtig als bron voor Java's geschiedenis te gebruiken is, iets waarvan na het uitgeven van de Pararaton, waarop het boek berust, wel geen sprake meer wezen zal [3]).

In dit hoofdstuk verkrijgt Bañak Wiḍe (= Wiraràja) hetgeen hem volgens de (oude) afspraak, die hij met Raden Wijaya maakte, van Java toekwam. Onlukkig is het niet uit te maken wat er bedoeld is met de *tigang juru*. Onwillekeurig vraagt men zich af of het onder Wiraraja gekomen gedeelte van Java niet iets moet zijn geweest als overeenkomen zou met het rijk van Balambangan, zooals men zich dat gewoonlijk, en niet ten onrechte, voorstelt, al zijn de grenzen er van niet altijd dezelfde geweest.

Over de daaropvolgende opstanden kan niets in het bijzonder worden opgemerkt. Die van Kuṭi, — mag men hier, al is dit hier een persoonsnaam, de plaatsnaam Kuṭi van de geincrimeerde oorkonde nº. II mede in verband brengen? — schijnt verreweg de gevaarlijkste te zijn geweest, en moet aan Gajahmada de gelegenheid hebben gegeven meer op den voorgrond te komen. In het vervolg treedt hij steeds meer en meer vooruit. De beroemde naam, dien hij ook nu nog bij de Javanen heeft, was blijkens hetgeen er in de Pararaton van hem verteld wordt, niet onverdiend. Achtereenvolgens fungeert hij onder den vorst van dit hoofdstuk, diens opvolgster, en haren zoon, tot hij in 1290 Çaka, dus op een zeer rijpen leeftijd, door den dood wordt weg gerukt, doch men zie hierover verder bij Hoofdstuk IX en XIII.

Jayanagara, die van zins was zijn beide zusters (halve zusters) te huwen [5]), komt om ten gevolge van een derde liefdesgeschiedenis, ten minste als de opvatting in de vertaling van hetgeen er in het Jav. staat, de goede is.

Het laatste gedeelte van dit hoofdstuk zal in de aanteekening bij het volgende, waar opnieuw de juistheid van het door de Pararaton geleverde getoetst kan worden, weer blijken van zeer veel belang te zijn.

Gelet op het wederverschijnen der *kṣatriya*'s te Majapahit, en de vooraf-

---

1) Deze titel is ontleend aan Zang VII, str. 152: *kapràçitaha pañji Wijayakrama, sàmpun ingastren malik, denira sang dwijà,, uni caturaçrama, siddhàngastutyakĕna ring, amangku jawa, sumĕngkeng Majapakit, wastitya tan enucap panĕngranira, çrî màràja apañji, Wijayamottama, tinàteng sandgara, tkeng pranùṣàntarering, sami kàwaça, sira añakrawarti,* De inhoud van de Rangga lawe berust op hetgeen men in de Pararaton aantreft in Hoofdstuk V, VI, VII en het begin van VIII.

2) Het boek staat als zoodanig zeer hoog, maar is veelvuldig zeer zwaar te verstaan.

3) Eene vergelijking zou nog verschillende zaken van het gehalte als het juist in den tekst genoemde aan het licht kunnen brengen.

4) Zie hierbij hetgeen voorkomt in Hoofdstuk X, en de aanteekening daarbij.

gaande mededeeling omtrent de verhouding van Jayanagara tot zijne beide halve zusters, schijnt het meer aanbeveling te verdienen in de Bhreng Kahuripan en de Bhreng Daha, die in dit slot genoemd worden, die twee halve zusters te zien, dan Jayanagara's stiefmoeders, de beide weduwen van Kĕrtajasa, die de dochters van Kĕrtanagara waren, en zoo heetten, vergl. Hoofdstuk VI en VII.

Van de eene, Bhreng Kahuripan, wordt er verhaald, dat zij huwt met Raden Cakradhara, die een zoon had Kĕrtawardhana geheeten, en van de andere, Bhreng Daha, dat zij in het huwelijk treedt met Wijayarajasa, immers Raden Kudamĕrta, die te Wĕngkĕr stond, is tevens de Pramiçwara (d. i. Parameçwara) van Pamotan, die dien naam droeg. Op een andere wijze is de tekst, bl. 27 reg. 15, moeielijk te verstaan, en het zal blijken, dat het juist is.

Tot op bl. 30 reg. 5 is er van geen anderen Pramiçwara (of Parameçwara) sprake, en de daargenoemde heet dan nog Hyang Parameçwara (op bl. 31, reg. 8, 10 en 35, evenwel Parameçwara zonder meer), zoodat met Prameçwareng Wĕngkĕr, bl. 28 reg. 35; Prameçwara, bl. 29, reg. 8 (zoo hier te lezen in pl. van Parameçwara), en Prameçwara, den vader van Paduka Çori, bl. 29 reg. 8, één en dezelfde persoon bedoeld is, wiens overlijden in 1310 Çaka op bl. 30 reg. 19 wordt bericht, met de woorden Bhra Prameçwara Pamotan *mokta*. In dit laatste ontmoet men het Pamotan van bl. 27 reg. 16 weer, evenals men het Wĕngkĕr van ibid. reg. 15 reeds weerom vond in het Prameçwareng Wĕngkĕr van bl. 28 reg. 35. Louter toevallig kan het zijn, maar het verdient toch de aandacht, dat behoudens op die ééne plaats, bl. 29 reg. 8, de eerste dezer beide laatste personen (= Raden Kudamĕrta) steeds aangeduid is met Prameçwara (of Pramiçwara), en de tweede met (Hyang) Parameçwara.

HOOFDSTUK IX.

Bhreng Kahuripan. Çaka 1250 — ?

Bhreng Kahuripan, eene vrouw, werd koning (*prabu*) in Çaka 1253.

Zij had drie kinderen, Bhaṭara prabhu, ook geheeten Çrî Hayam wuruk en Raden Tetep; bijnamen van hem waren, als hij *wayang* speelde 1) *ḍalang* Tritaraju, tegenover vrouwen (?) 2) Pagĕr antimun, bij de scherts-*wayang* Gagak katawang, als çiwaiet Mpu Janeçwara, als koning bij zijn krooning Çrî Rajasanagara, doch als koning ook Bhra sang hyang Wĕkasing sukha; op dezen volgde een meisje, dat met Raden Larang huwde, die Bhreng Matahun heette, kinderen had deze niet; de jongste was Bhreng Pajang, die huwde met Raden Sumana, alias

1) In 't Jav. *anapuk*.

2) In 't Jav. *amadoni*, in C. *anadonani*,

Bhreng Paguhan, een neef van Bhreng Kahuripan, de vrouw van [1]) Bhra Gunḍal, die te Sajabung werd bijgezet, dat als *dharma* Bajrajinaparimitapura heette.

Daarna had de geschiedenis te Saḍeng plaats. Taḍah, de *patih amangkubhumi*, was ziek en kon nu en dan niet op audientie gaan; hij verzocht [2]) Hare majesteit hem als *mangkubhumi* te ontslaan [3]), wat niet werd aangenomen. Hij keerde daarop naar huis terug, riep Gajah mada, en zij hadden een gesprek in de *pĕnḍapa*. Hij beval Gajah mada *patih* [4]) te Majhapahit te worden, doch nog geen *mangkubhumi*: „Ik zal u steunen bij alles wat u lastig wezen zal" [5]). Gajah mada zeide: „Ik wil nu nog geen *patih* worden. Als ik van Saḍeng terug zal zijn, dan wil ik het wel; als het mij vergeven zal zijn, dat ik ongeluk heb gehad, dan zal ik het kunnen doen". „Goed, mijn jongen, ik zal u steunen in alles wat u moeite geeft of lastig wezen zal". Toen, toen hij Arya Tadah's belofte hoorde, herleefde Gadjah mada's moed weer. Hij vertrok daarop [28] naar Saḍeng. Den mantri's *araraman*, en ook den *apatih amangkubhumi*, werd wijs gemaakt [6]), dat Kĕmbar het eerst voor Saḍeng had gelegen. De *amangkubhumi* werd boos, hij zond er buiten-*mantri*'s (op uit); er gingen vijf *bĕkĕl*'s, ieder met vijf man. Zij vonden Kĕmbar in het woud dwars [7]) op een omgevallen boom zitten, als zat hij te paard, en hij sloeg met [8]) zijn karwats naar hen, die in opdracht hadden op hem te gaan zitten (?) [9]). De *mantri*'s en de *kaki gusti*, de *apatih amangkubumi*, hadden de opdracht gegeven op hem te gaan zitten (?), omdat hij het eerst de lieden van Saḍeng omcingeld had. Een der gezondenen, die hij in het gezicht wilde slaan, ontkwam achter een boom. Kĕmbar zeide: „Ik onderwerp mij niet, ik vecht liever dan dat ik mij aan uwen heer onderwerp". Zij gingen daarop heen, en berichtten wat Kĕmbar gezegd had.

Gajah mada zweeg, omdat men hem voor geweest was, en de lieden van Saḍeng al omcingeld waren (?) [10]).

Tuhan Wuruju was een *dewa-putra* van Pamĕlĕkahan; als deze met zijn zweep klapte, dan hoorde men het overal, en schrikte men er te Majapahit van.

Een korten tijd later kwam Zijne Majesteit (zelf) Saḍeng ten onder brengen. Drie jaren na de gebeurtenis met Tañca had die met Saḍeng plaats, in 1253.

Daarop had er een aardstorting, die van de Bañupinḍah, plaats, in 1256.

Van Saḍeng gekomen werd Kĕmbar *bĕkĕl* van de *mantri*'s *araraman*, en

---

* 1) Het is geenszins zeker dat de vertaling hier goed, evenmin als dat de opvatting van het vooraf gaande de juiste zou zijn.

2) In 't Jav. *anguswakĕn*.

3) In 't Jav. *asaha*, te lezen *asalaha?*

4) Lees *apatiha*.

5) In 't Jav. *sadudunira*.

6) In 't Jav. *pinadaya*.

7) In 't Jav. *anganḍulanḍul*.

8) In 't Jav. *anglimbekĕn*.

9) In 't Jav. *amalinggiha*.

10) In 't Jav. *tĕka winahonan kinĕpang wong Saḍeng*.

Gajah mada *angabehi*; Jaran bhaya, Jalu, *dĕmang* Bucang, Gagak minge, Jĕnar en Arya Rahu kregen allen een betrekking; Lĕmbu pĕtĕng werd *tumĕnggung*.

Gajah mada, de *apatih amangkubhumi*, wilde geen *palapa* eten [1]: „Als (de) *nusantara* (de archipel?) onderworpen zullen zijn, als Gurun, Seran, Tañjung pura, Haru, Pahang, Ḍompo, Bali, Suṇḍa, Palembang en Tumasik onderworpen zullen zijn, dan (eerst) eet ik *palapa*". De *mantri's* zaten (toen hij dat zeide, er) allen (bij) op de *paseban*. Kĕmbar gaf zijn ongeloof aan ('t succes van) Gajah mada te kennen, hij werd uitgescholden; Bañak smaadde [2] hem ook, al mede zijn ongeloof betuigende, en Jabung Terewes en Lĕmbu pĕtĕng lachtten. Gadjah mada verliet daarop de *paseban*, en vertelde het aan de *bhaṭāra* van Koripan; hij was verdrietig, dat hij door Arya Taḍah dus gesmaad was (?) [3]. Kĕmbar had al veel misdaan; Warak werd uit den weg geruimd, en Kĕmbar evenzoo.

AANTEEKENING.

Was het bij de vorige hoofdstukken mogelijk de juistheid van verschillende bijzonderheden, ook in hun onderling verband, aan te toonen door middel van een belangrijk oud stuk, ook bij dit hoofdstuk, dat de regeering van de eerste vrouwelijke regent onder de Majapahitsche vorsten, de eerste koningin onder de koningen van dat rijk, omvat, staat ons gelukkig iets dergelijks ten dienste. Het stuk dat bedoeld is en hier aangehaald moet worden, is het helaas slechts bij fragmenten voor ons bewaard gebleven opschrift op den beschreven steen no. 38 van het Bataviaasch Genootschap. Voor zoover het hier noodig is, wordt hier daarom zoo dadelijk een gedeelte daarvan medegedeeld, dat, hetgeen van te voren reeds moet worden opgemerkt, ongelukkig ook nog vol gapingen zit. Uit het stuk steen, waarvan het boven- en het ondereinde verdwenen zijn, is ook nog een hoek over het voorvlak weggeslagen, juist in het gedeelte, dat hier vooral van belang is.

Voor het stuk hier echter gegeven wordt, dient de lezer nog even gewezen te worden op het einde van het vorige hoofdstuk. Wat daar te vinden is, dient men er bij in het oog te houden, de reden dan ook, dat in het slot van de aanteekening bij dat hoofdstuk, de daar aangetroffen bijzonderheden reeds opzettelijk werden gereleveerd. Verder zij er de aandacht op gevestigd, dat in het begin van dit hoofdstuk wordt medegedeeld wie de kinderen waren van de Bhreng Kahuripan, die in 1250 Çaka aan de regeering kwam; daaronder vindt men in de eerste plaats genoemd Hayam Wuruk, ook met diens *bhiṣeka* Rajasanagara [4].

---

1) Vgl. boven bladz. [26].

2) In 't Jav. *amuluhi;* de vertaling is geheel op de gis.

3) In 't Jav. *kataḍahan kabuluhan;* ook hier is het verband weer meer door onduidelijk.

4) Wat dezen naam betreft zie men ook bij het volgende hoofdstuk.

Het begin van het genoemde fragment-opschrift luidt alsvolgt:
ṇa, tularâçi, irika diwaçanyâjñâ pâduka çrî mahârâja çrî w(i)ṣṇuwa (r)ddha..... garamahârâjadohitra, çrî kṛtarâjasajayawarddhanamahârâjaputrikâ, ma...... ninditajagadiçwarâ, sakalayawamaṇḍalabalyâdiparadwipekacchâtra, atiçayadharmmajñâna .... yyâçeṣakṣa .... tribhuwanottunggadewî jayawiṣṇuwarddhaninâmarâjabhiṣekâ, çrî bhaṭâra kṛtawarddhanamahâr.... sahawarata, mwang âjñâ çrî mahâlakṣmyawatâra, dahanagaryyadhiṣṭitânantawikramott......... ârarupanṛttâdi .. mâ . ikâ, sajjanahṛdayakumudaçaçangkasadṛçâ, dyah wiyat, çrî .... winâmarâjâbhiṣekâ, bhaṭâra çrî wijayarâja(sa)mahârâjabarttasahitâ, iniring denyâjñâ....... mara, ajanmaçuddhabhuwaneçwara, jiwanarâjyapratiṣṭita, dyah hayam wuruk, bhatâra çrî râ .... âmarâjâbhiṣekâ, makamanggalyâjñâ bhaṭâra kṛtarâjasapatni, buddhamarggânusari tina .... ntri katriṇi rake mantri hino, ri kahuripan, dyah soṇḍer, rake mantri sirikan dya........ çeçwara, rake mantri halu, dyah ipoh, nadabitai katriṇi kapwa suçilasurûpa, umi .. i taṇḍa rakryan makabehan, sang wṛddhamantri, sang âryyadewarâja, pw aditya, sang âryya dhirarâja, . nârâyana, rake mapatih ring majhapahit, pu gajah mada, rake mapatih ring kahuripan, pu..., rake dmang, pw âlus, rake kanuruhan, pu bajil, rake rangga, pu ba ., mang . ri ., ra .. mingg ., pu ḷmbu nala, dharmmâdhyakṣa ring .... „(op den *kara*)*ṇa* (dag ?), en onder de Weegschaal [1]), op dien dag is er een bevel gegeven door Hare doorluchtige Majesteit de koningin, de...... van Z. M. W(i)ṣnuwarddhana, de kleindochter van ..... gara, de dochter van Z. M. Kṛtarâjasa Jayawarddhana, de ..... makellooze wereldheerscheres., die onder één *payung* heel het land Yawa, Bali en vele andere eilanden houdt, de in de kennis van wat recht en plicht is zeer ....., de .... overschot vernielende, ..., ..., de ... hoog verheven koningin der drie werelden, die tot koningin werd gezalfd onder den naam Jayawiṣṇuwarddhanî, en tot Z. M. Heer Kṛtawarddhana (in eene betrekking staat) als tot haren ...., (?), alsmede door Hare Majesteit de menschwording van de groote Lakṣmi, die gesteld is over het rijk Daha, de hoog verheven eindeloos machtige (vorstin), ... (?), die vergeleken worden kan met de maan der hartebloemen der rechtschapenen, *dyah* Wiyat, Hare Majesteit, die tot koningin gezalfd is onder den naam .... wi, en met Z. M. Wijayarâja(sa) in het huwelijk vereenigd is, welke beide bevelen gepaard gingen (met een derde, van een persoon van een iets minderen zang) nl. van ..., den heerscher der bovennatuurlijke reine wereld, die over het rijk Jiwana staat, *dyah* Hayam Wuruk, als koning gezalfd onder den naam Heer Z. M. Râ ....., doch voorafgegaan waren door een bevel van Mevrouw de gemalin van Kṛtarâjasa, een volgster van de leer van Buddha, alle welke bevelen eerbiedig aanvaard werden door de drie *mantri*'s, *rake mantri hino*, van Kahuripan *dyah* Soṇḍer, *rake mantri sirikan dyah* .... çeçwara, *rake mantri halu dyah* Ipoh,

1) Vermoedelijk dus in October.

drie . . . . (?), die allen even schoon en deugdzaam zijn, en van hen kwamen tot de *rakryan* ambtenaren, den oudsten mantri, Arya Dewarâja, *pu* Aditya, Arya Adhirâja, *pu* Narayana, *rake* de *patih* van Majapahit, *pu* Gajah mada, *rake* de *patih* van Kahuripan, *pu* . . ., *rake* de *dĕmang*, *pu* Alus, rake de *kanuruhan*, *pu* Bajil, *rake* de *rangga pu* Ba . ., ... enz.

Vier, van verschillende personen afkomstige, bevelen worden er genoemd, drie van drie dames, van ieder één, en een van een mannelijk persoon. Die dames zijn, zooals men ziet, de over Java, in een zekeren tijd, regeerende vorstin, een regentes over Daha en eene gemalin van Kĕrtarajasa, terwijl de prins, die genoemd wordt, regent heet van Jiwana [1]).

Gaat men in het bijzonder na wat van ieder dezer personen wordt gezegd, dan verkrijgt men het navolgende.

De regeerende vorstin, Jayawiṣṇuwardhanî geheeten, een naam die in de Pararaton niet voorkomt, was een dochter van Kṛtarâjasa Jayawardhana, d i. de vorige vorst, voorts was zij een kleindochter (*duhitra*) van een vorst wiens naam op °*gara* eindigde, en nog iets anders van een vorst wiens naam zonder twijfel Wiṣṇuwardhana was. De laatste naam is die van Rangga wuni als *ratu*, 1172—1194 Çaka. Rangga wuni was de vader van Kĕrtanagara, en met een of beide dochters van deze, zie de oorkonde van 1216, was Raden Wijaya = Kĕrtarajasa gehuwd. De eerste gaping in het stuk moet dus iets bevat hebben, waarin deze verhoudingen werden aangegeven, nl. in 't Hollandsch: Wiṣṇuwardhana's achterkleindochter, Kĕrtanagara's kleindochter, enz. En aangezien hare moeder, als zijnde een dochter van Kĕrtanagara, niet was de Maleische prinses Para pĕṭak, was de in het opschrift aangetroffen vorstin inderdaad een der beide halfzusters van Jayanagara. Ook is duidelijk welke. Zij was iemand die in een betrekking stond tot Kĕrtawardhana, en kan dus niemand anders geweest zijn dan de Bhreng Kahuripan, die volgens de Pararaton in 1250 *prabhu* werd, en dus hier opnieuw, en van een andere zijde, blijkt niet te zijn geweest de weduwe van Kĕrtarajasa, Kĕrtanagara's dochter, die dien naam ook droeg, maar zijne dochter zie bl. 24, reg. 37.

De tweede dame, die genoemd is, staat over Daha en zou dus Bhreng Daha kunnen wezen. Ook de naam van haren gemaal wordt genoemd, Wijayaraja (sa), dat is Pramiçwara ring Pamotan, d. i. Raden Kudamĕrta, d. i. ook in de Pararaton de gemaal van die Bhreng Daha, welke in één adem te noemen is met de Bhreng Kahuripan, die ons dit opschrift deed weten, dat Jayawiṣṇuwardhanî heette, dus de tweede halve zuster van Jayanagara, en weer niet zijn stiefmoeder van dien naam.

De derde vrouwelijke persoon heet slechts de gemalin van Kĕrtarajasa. Daar het niet wel te denken is, dat, zoo deze dame de moeder was van een der

1) Daar Jiwana hier naast Kahuripan voorkomt, veronderstelde ik indertijd, dat er Juwana mede bedoeld zou zijn, Maandschrift voor de huiselijke opvoeding en het schoolwezen in Nederlandsch-Indië, I, 492; dit blijft nog mogelijk, doch op zich zelf zou het ook een vertaling van Kahuripan kunnen wezen.

beide voorafgaande vorstinnen, dit er niet bij vermeld zou zijn, te meer daar althans de moeder van Jayawiṣṇuwardhani een dochter van Kĕrtanagara was, zoo ligt het voor de hand er de ons reeds bekende *bini haji* in te zien, die de moeder was van den voorafgaanden vorst Jayanagara, den halfbroeder van de thans regeerende vorstin.

En ten vierde, is het na het voorafgaande duidelijk, dat de gaping in het gedeelte, waarin men Hayam wuruk's naam aantreft, aangevuld moet worden tot *bhaṭâra çrî râ(jasanagaran)âmarâjâbhiṣeka.*

Trouwens nauwkeurig toegezien vertelt ook de oorkonde, dat deze vier personen tot elkander in een familierelatie staan, als door de Pararaton is aangegeven.

De twee eerste dames toch komen er voor als hadden zij gelijke rechten, en als waren zij gelijkgradig (zusters), zij geven beiden onafhankelijk van elkander tegelijkertijd het bevel; Rajasanagara (Hayam wuruk) bekleedt een mindere plaats, en staat dus met hen niet op een zelfde lijn, maar lager, en kan dus ook van een jonger geslacht zijn (*iniring*), terwijl aan de derde dame, hoewel in de laatste plaats genoemd, toch door de regeerende vorstin de noodige eerbied wordt bewezen (*makamanggalya*), omdat zij zooveel ouder, haar stiefmoeder, is.

Met de gegevens door de Pararaton hier en in het volgende hoofdstuk ons aan de hand gedaan, en deze in verband gebracht met hetgeen het bekende opschrift op het Mañjuçrî-beeld aan het licht bracht [1]), is het thans niet meer moeielijk den tijd, waaruit het aangehaalde opschrift dagteekent iets nader te bepalen [2]). De beide grenzen waartusschen het valt, kunnen nu veel nader worden aangegeven, en als men, wat na al het voorafgaande wel door niemand meer

---

1) Het opschrift op het Mañjuçrî-beeld, dat Dr. Verbeek in zijne Oudheden van Java, onder no. 563, bl. 275, gist dat van Panataran afkomstig zou zijn, werd behandeld door Friederich, in Zeitschrift der D. M. G., XVIII, bl. 494 en door Prof. Kern in Not. B. G. XVIII (1880), bl. 106 en volgg. De door den laatste gegeven vertaling luidt: „De oppervorst uit Arya-stam heeft (het beeld van) Mañjuçrî en règle opgericht in het jaar vijf-zes-twee-een (d. i. 1265 Çaka) tot vermeerdering van de *dharma* (wet en geloof in Buddh. zin) in den Jinâlaya (of in Jinâlaya)"; en „Ook heeft hij Adityawarman, in 't rijk beheerd door H. M. de opperkoningin, (hij) uit haar geslacht afstammende, met zuiveren zin (d. i. vroom), (begaafd) met uitstekende eigenschappen, zeer voornaam staatsdienaar, op Javaanschen bodem in de stad van den Buddha-tempel, een verwonderlijk schoonen tempel gebouwd, met het doel om zijne ouders en verwanten uit het ondermaansch bestaan (d. i. uit de kwalen dezer wereld) te voeren tot de vreugde van het Nirwâna", „in het Çaka jaar 1265". Dit opschrift is door Prof. Kern in verband gebracht met die van Batu beragung en van Pagar ruyung. Te zamen leeren zij dat er in dien tijd in het Manangkabau'sche een Javaansche vorst heerschte van dien naam en verwant aan het Majapahitsche vorstenhuis. Over deze laatste opschriften, zie men Friederich's Over inscriptien van Java en Sumatra voor het eerst ontcijferd, Verh. Bat. Gen. (1857), maar vooral Kern en Cohen Stuart in Bijdr. T. L. en Vk. v. N. I., 3e volgr. VII, 289; VIII, 16; en 4e volgr. I, 159. Het „beheerd door H. M. de opperkoningin" luidt in 't Mañjuçrî-opschrift *çrîwararâjapatnîwijite(k)*; dit zou ook vertaald kunnen worden „veroverd door de gemalin van Z. M. den oppervorst", hetgeen een anderen indruk geeft. In de opvatting sluit ik mij bij Prof. Kern aan.

2) Dit met het oog op hetgeen er reeds gezegd werd in Groeneveldt's Catalogus, bl. 386.

als iets ondoordachts of onvoorzichtigs zal worden beschouwd, daarbij ook rekening houdt met bijzonderheden door de Pararaton verteld, dan kan dit zelfs tusschen vrij enge grenzen geschieden.

Hoewel het uit de Pararaton niet blijkt, wanneer de opvolger van deze vorstin, die zelf in 1250 Çaka aan het bewind kwam, in hare plaats de regeering aanvaardde, is het toch uit het volgende hoofdstuk duidelijk, dat hij in 1279 Çaka reeds koning was. Ook schijnt men te mogen besluiten dat Bali, dat in het opschrift genoemd wordt als een onderhoorigheid van Java, in 1256 Çaka, zie bl. 28, reg. 16, zulks nog niet was. Eerst na de vermelding van het in dat jaar plaats hebbende feit spreekt de Pararaton van de door Gajah mada afgelegde gelofte Gurun, Seran, Tañjungpura, Haru, Pahang, Ḍompo, Bali, Suṇḍa, Palembang en Tumasik te zullen onderwerpen. Hiervoor moet toch weer eenige tijd verloopen zijn, ook al zou het Bali alleen betreffen, en zoo blijkt het dat ook dit opschrift, afkomstig van dezelfde vorstin, als op het Mañjuçrî- beeld, doch daar niet met name vermeld, ook uit ongeveer denzelfden tijd, Çaka 1265, moet dagteekenen [1]).

Waar het Saḍeng, waarvan de tekst spreekt, gezocht moet worden, blijkt niet. Mogelijk is het, dat de plaats thans zelfs niet meer bestaat. Daar alles in de Pararaton op oost-Java schijnt te spelen, zou men er het Saḍeng in de residentie Pasuruhan, district Rĕjasa, of wellicht nog liever de Saḍeng, in de residentie Bĕsuki, district Pugĕr, voor in aanmerking kunnen brengen. Er dient daarbij gewezen te worden op het feit, dat in de omgeving van dien berg restanten van bouwwerken zijn gevonden, men denke slechts aan Tjaṇḍi Kĕḍaton, Kuṭa Bara, Kuṭa Kĕḍawung, Kuṭa Krajingan, Cora manis, Poṇṭang, en Kuṭa Blaṭer, zie Verbeek Oudheden van Java, n°. 647, 648, 649, 653, 654, 652 en 651 (bl. 321 en 322), op twee waarvan de jaarcijfers 1260 en 1292 Çaka (Poṇṭang en Tjaṇḍi Kĕḍaton) zijn aangetroffen, die van het jaar der Pasaḍeng, 1253 Çaka, niet zoo heel veel verschillen. Deze jaarcijfers wijzen het uit, dat althans eenige dier bouwwerken, welken gedeeltelijk van jongere dagteekening kunnen zijn, uit de tweede helft der 13e Çaka-eeuw dagteekenen, en dat in het zuidwestelijk en zuidelijk gedeelte van de residentie Bĕsuki in dien tijd iets meer te doen moet zijn geweest, dan bijv. in vroegere dagen daar het geval was. Het kleinste dezer jaartallen valt in de regeering van Jayawiṣṇuwardhanî, en, hoewel men zich daarmede waagt op het gebied van zuiver gissen, want hier weet men, met de toegankelijke gegevens, goed gezien, toch eigentlijk niets positief, onwillekeurig is men geneigd om tusschen het genoemde eenig verband te ontdekken, zelfs waar de Pararaton leert, dat de Pasaḍeng gunstig voor Majapahit afliep, doordat de *sinuhun* (vermoedelijk de gemalin van de vorstin, Cakradhara) Saḍeng ten onder bracht, bl. 28, reg. 14 [2]).

1) Dat Suṇḍa, Ḍompo en Palembang in den tijd, dat de belofte van Gajah mada door hem volgens de Pararaton geuit werd, inderdaad nog niet veroverd waren, zal beneden nader blijken, zie de aanteekening bij Hoofdstuk X.

2) Voor Kuṭa Kĕḍawung in verband met het latere rijk van Balambangan, zie men het Verslag over

De zooeven reeds gereleveerde gelofte van Gajah mada doet ons weten, dat op dat oogenblik de er in opgesomde landen nog niet door Majapahit ten onder waren gebracht. De tijdsomstandigheden, zooals zij in het voorafgaande geschetst werden, hadden de gelegenheid daartoe benomen, en van een herwinnen van verloren terrein wordt in den tekst niet gesproken, want van een opstand tegen den suzerein wordt niet gewaagd, wat toch zeker wel gebeurd zou zijn, als er een zoo omvangrijke opstand had plaats gehad, dat te gelijkertijd al die genoemde gewesten in verzet zouden zijn geweest.

Slechts enkelen der namen zijn bepaald onduidelijk. Seran, Haru, Pahang, Ḍompo, Bali, Suṇḍa en Palembang geven geen moeite; ook Gurun doet dat vermoedelijk niet.

Met Haru wordt bedoeld het oude rijk van dien naam op Sumatra's oostkust, aan den mond van de Rokan [1]). Pahang ligt op de oostkust van het schiereiland van Malaka, en met Ḍompo wordt men verplaatst naar Sumbawa [2]). Bali, Suṇḍa en Palembang zijn te bekend dan dat het noodig is er bij stil te staan, en zulks is ook met Seran, het eiland (Ceram) in de Molukken, het geval, in de nabijheid waarvan men vermoedelijk het Gurun heeft te zoeken in de Goram-eilanden, welker inlandsche naam in werkelijkheid Gorong is [3]).

Zoo resten slechts Tañjung pura en Tumasik, die men, zooals het verband doet zien, ook buiten Java te zoeken heeft, maar niet geidentifieerd konden worden.

Veelvuldig komt de laatste naam voor in oudere Javaansche en in de Maleische Pañji-verhalen. Wat bedoeld is, en waar men het rijk of de plaats van dien naam te zoeken heeft, kan slechts gegist wordt. Nergens werd hij door mij nog zoo aangetroffen, dat de tekst een voldoende vingerwijzing gaf. Hier zij het vermoeden uitgesproken, dat er wellicht de inlandsche naam (Tumasik van *tasik*) in terug te vinden is van het oude Samudra op Sumatra's oostkust; de laatste naam toch, die later op het geheele eiland (Samudra, Samatra, Sumatra) overging, zou de fraaiere, de versanskritiseerde benaming van de plaats kunnen zijn, daar *samudra* gelijk is aan *tasik*. Toch dient daarnevens nog op iets anders gewezen te worden, en wel op het feit, dat in de Silalatassalatin [4]), in Hoofdstuk III, verhaald wordt dat Sang

een babad Balambangan, in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXVII, 338 noot 4; terwijl hier tevens nog eens verwezen wordt naar de Babad Bandawasa, zang XIV, in Not. Bat. Gen. XXXI (1893), bijlage VIII.

1) Zie de aanteekening in het Aardr. en stat. wdb. van Ned. Indie, artikel Sumatra, bl. 718, waar er aan herinnerd wordt, dat men den naam nog aantreft op de kaart van Valentijn.

2) Over Hindu-oudheden gevonden op het eiland Sumbawa, zie men Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., X, 374 en XI, 157.

3) Zie Riedel, De sluik- en kroesharige rassen tusschen Celebes en Papua, Hoofdstuk IX.

4) Dat is de bekende Sajarah Malayu, uitgegeven te Singapore in 1830 (?; een herdruk, bezorgd door den Heer Klinkert, verscheen te Leiden in 1884; inmiddels gaf in 1856 (?, zie Aardr. en Stat. Wdb. van N. I., deel III, bl. 784) Dulaurier nog een nieuwe uitgave van het begin, met varianten, in zijn Collection des principales chroniques Malayes; vertaald werd de tekst, zoover als hij uitgegeven is, door Leyden,

Nila utama, als hij op Bintan gehuwd en achtergebleven is, op een zekeren tijd zin krijgt Tañjung bĕmban te gaan bezoeken en daar gekomen, op een grooten steen geklommen, aan den overkant een schoon wit strand ziet, hetwelk men hem inlicht, dat de kust is van het uitgestrekte تماسك. De schoonheid van het landschap trekt hem zoo aan, dat hij er zich met zijn gevolg dadelijk heen begeeft, wat niet zonder ongelukken gebeurt, zoodat Nila utama zelfs zijn diadeem aan de zee moet prijsgeven, maar geland vestigt hij er zich dadelijk voor goed, de streek den naam Singhapura gevende.

Ook Tañjung pura is zeer moeielijk te localiseeren, en wel om dezelfde reden. Wel doet hier het noemen van Tañjung pura naast Haru, aan Sumatra's oostkust denken, waar men een plaats van dien naam benoorden Deli vindt, maar omgekeerd dwingt een gedeelte van Hoofdstuk II der zelfde Maleische kroniek, als waarnaar zooeven reeds verwezen werd, ons het elders te zoeken, daar het daar voorkomende (en dus beroemde) Tañjung pura zuidelijk van Palembang moet hebben gelegen, tusschen Palembang en een zeker gedeelte van Java (er wordt van Majapahit gesproken), en van Palembang uit slechts over zee te bereiken was [1]). Het Tañjung pura in Palembang zelf kan hiermede niet bedoeld zijn, en evenmin, naar het schijnt, dat, hetwelk men vindt in Lais (Benkoelen), doch ook tusschen het op Borneo (in Matan, Westkust) en op Java (in Krawang) gelegene is het moeielijk een bepaalde keus te doen, daar eensdeels voor het eerste pleiten zou, dat het een Maleisch staatje zou vertegenwoordigen, maar naar het tweede de opgegeven koers (*sĕlatan*, zuid) weer wijst [2]).

Onder de voorkomende namen, die schijnen te verhalen, dat noch de oostkust van Sumatra of de streken, die men in de nabijheid daarvan aantreft (Tumasik (?), Haru, Palembang, Pahang op het schiereiland, Tañjung pura (?)), noch het oostelijk gedeelte van den Archipel (Bali, Ḍompo, Gurun, Seran) op dat oogenblik onder Majapahit's opperbewind gebracht was, mist men den naam Malayu, waarheen, zooals Hoofdstuk V vertelde, reeds in 1197 Çaka eene expeditie was uitgezonden, die eerst in 1215 Çaka van daar terugkeerde, zie het einde van Hoofd-

na wiens dood Raffles in 1821 die vertaling in 't licht gaf; en aanteekeningen op deze vertaling, die hier en daar gewijzigd, niet verbeterd werd, leverde Braddell in 't Journal of the Indian Archipelago, Vol. V en VI (1851 en 1852); voorts zie men over 't boek ook nog Roorda van Eysinga's Ontwikkeling van het Maleische werk سلالة السلاطين enz.. in Tijdschr. van Ned Ind., 1843, 6e Jg., III, bl. 244.

1) *Satĕlah kaluwar dari kuwala Palembang lalu bĕrlayar mĕnuju sĕlatan ĕnam hari ĕnam malam jatuh ka Tañjung pura maka raja Tañjung pura pon kaluwar mĕngalaw²kan bagenda dĕngan sarba kabĕsaran dan kamuliyaan dibawaña masok ka nagĕri didudukkanña, diyatas singgasana karajaan dihormatiña dĕngan sapĕrtiña, satĕlah kadĕngaran ka Majapahit bahuwa raja turun dari bukit Sĕgantung itu ada di-Tañjung pura maka batara Majapahit pon bĕrangkat hĕndak bĕrtĕmu dĕngan sang Sapurba* (سفورب).

2) In de Hang Tuwah maakt men de reis van Malaka naar Majapahit steeds over Palembang, Jayakĕtra en Tuban, en omgekeerd. Toch is het zeer de vraag of men hieruit iets in het voordeel van het Tañjung pura in Krawang mag afleiden, want omgekeerd zou de traditie van den oorsprong van het vorstenhuis van Sukadana, uit het Majapahitsche, weer eerder naar Borneo's westkust wijzen.

stuk VI, en zooals men vermoeden moet, niet geheel onverrichter zake. In het integendeel zou men dien naam ook hier verwacht hebben, waar hij nu niet voorkomt. Reeds om die reden voelt men zich geneigd de streek, die in het bijzonder den naam Malayu zou hebben gedragen, ook elders op te sporen, dan daar waar men hem met de ons bekende gegevens het eerst zou zoeken, d. w. z. niet op de oostkust van Sumatra of in den daar dichtbij gelegen eilandenwereld, of op het schiereiland, maar op de westkust van het eiland. Daartoe bestaat ook van een andere zijde eene gegronde aanleiding, want het bleek, zooals boven reeds in herinnering moest worden gebracht, dat op de westkust, in de Mĕnangkabau'sche landen, omstreeks het jaar 1265 Çaka een vorst regeerde, die aan de Majapahitsche *prabhu istri* I verwant was, en Adityawarmadewa heette [1]). Toch stuit men ook hier weder op bezwaren, en van de weinige gegevens, die ter beschikking zijn, mag er geen veronachtzaamd of verwaarloosd worden.

Zooals bekend is leveren ook de Maleische kronieken nog het een ander over Majapahit's veroveringen. Ten dien opzichte dient er vooral gelet te worden op de حكاية راج٢ ڤاسي en de سلالة السلاطين, de kroniek van Pasay [2]) en de Sajarah Mĕlayu [3]).

In het eerste boek wordt vrij uitvoerig en zeer geregeld over Majapahit's veroveringen gesproken. De schrijver komt er toe, doordat hij de verovering, en zoo den val, van Pasay door de lieden van Majapahit te verhalen heeft. Als de aanleiding daartoe wordt het volgende opgegeven. Als Marah Silu Samudra gesticht heeft, sticht hij, na de geboorte van zijn zoon Malik-al-Thahir, ook Pasay, waar die zoon koning wordt, zijn vader intusschen later ook te Samudra opvol-

---

1) Wellicht wijst ook de naam der princessen, die uit Malayu kwamen, met hun Dara, op die streek, zie boven bij Hoofdstuk VI.

2) De Hikayat radja-radja Pasay werd naar een handschrift uit de Rafflesverzameling in 1848 uitgegeven door Dulaurier in zijn Collection des principales chroniques Malayes.

3) De overige mij bekenden, de Hikayat raja Bañjar dan raja Kotaringin, de Salasilah raja Sambas, en de Salasilah Kutay, gaven niets van belang. Voor de eerste zij men verwezen naar de aanteekening op Hoofdstuk I, waar de passage die in aanmerking zou kunnen worden gebracht, in haar geheel werd overgenomen; men vindt er zelfs gesproken van Aceh, en de schrijver is zeer anachronistisch. In de Kroniek van Sambas, waarover men zie Netscher in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., I, bl. 1, vindt men slechts: *Katurunan yang akan jadi raja bĕsar-bĕsar didalam silsalah ini yaitu asalña daripada sang ratu Majapahit, maka adapon sang ratu Majapahit itu bĕranakkan Brawijaya, maka itulah yanq pĕrgi kanĕgĕri Sukadana* (سكودانا) *duduk di Banuwa lama maka iyalah yang mĕndjadi raja disitu, maka iya bĕranakkan raja Porong* (ڤوروڠ), enz,, wat niets van beteekenis bevat voor hetgeen hier in den tekst voorkomt, doch van gewicht is met het oog op hetgeen men vindt in de Jaran sari Jaran purnama, zie Not. B. G., XXXI (1893), bl. 44, en vgl. ook Veth, Borneo's wester-afdeeling, I, 186 volgg. De Salasilah Kutay is een boek van zeer jonge dagteekening, althans in 't exemplaar van den Heer Tromp, dat mij door Dr. Snouck ten gebruike werd afgestaan. Het Javaansch dat er in voorkomt, is dat van den jongsten tijd. De lange pericopen, die daar ook Majapahit ten tooneele brengen, leveren niets dat hier een opzettelijke vermelding zou verdienen. Over deze Salasilah zie men Tromp in Bijdr. T. L. en Vk. van N. I., 5e Volgr., III, bl. 1, en Snouck, *ibid.* bl. 109.

gende [1]). Van de zonen van deze, Malik-al-Mahmud en Malik-al-Mansur, draagt de eerste de regeering over aan Ahmad, zijn zoon, als hij zijn broeder Malik-al-Mansur onttroond en verbannen heeft, en deze Ahmad nu doodt dan later zijne beide zoons, Sibrahim bapa en Abdaljalil, den laatste, omdat eene prinses van Majapahit op hem verliefd geworden was, en hij haar hem misgunde [2]). De prinses, die eerst niet had willen huwen, had overal portretten van de schoone prinsen laten maken, en op het zien van dat van Abdaljalil, deze dadelijk uitverkoren. Op haar aandringen had de vorst van Majapahi [3]) haar laten gaan, om hem te gaan huwen, maar het doel van hare reis ten naastebij bereikt hebbende, verneemt zij, dat hare geliefde door zijn vader is gedood, en verdrinkt zij zich met heel het schip, waarop zij zich bevond. De vloot, die haar begeleidde, keert naar Majapahit terug; dadelijk wordt daar tot een expeditie besloten, die, hoewel na een hevigen strijd, Pasay inneemt en vernielt (bl. 95). Daarna verhaalt de kroniek verder, dat de troepen op de terugtocht Jambi en Palembang aandoen, en dat deze gewesten zich goedschiks onderwerpen (bl. 96), en vervolgens (bl. 98), dat de vorst van Majapahit besluit tot een veldtocht tegen het gebied van den koning van Hujung tanah (جڠاهن راج هوجڠ تانه) [4]). Ook deze tocht wordt met een gunstig resultaat bekroond, daar de onderhoorigheden zich allen onderwerpen: Timbalan, Sia(n)tan, Jĕmaja, Bunguran, Sérasan, Subi, Pulaw laut, Tiyoman, Pulaw tinggi, Pĕmanggilan, Karimata, Bĕlitung, Bangka, Lingga, Riyaw, Bintan en Bulang [5]). Dit behaalde succes had de gezondenen blijkbaar geprikkeld. Nadat men zoover gekomen was, begaf men zich naar het vasteland (*tanah darat*, Borneo), en onderwierp daar Sambas, Mĕmpawah, Sukadana, waarop men verder trok naar Kuta waringin, naar Bañjar masin, naar Pasir, naar Kutay en naar Bĕraw, welke staten zich allen al evenzeer onderwierpen, en ten gevolge waarvan een twee jaar (٢ وسم اڠين) later die zelfde vloot ook nog veroveringen in het oosten van den archipel ging maken, en Bandan, Seran en Larantuka onderwierp, om op den terugreis ook Bima, Sumbawa, Selaparang, Bali en Balambangan te vermeesteren, en met zeer veel buit thuis te keeren [6]).

1) Het was deze vorst die daar aan de regeering was, toen in 1345 of 1346 A. D. Ibn Bathutha daar landde. 1345 A. D. = 1267 Çaka.

2) *Jakalaw si Abdaljalil tiyada ku-bunuh karajaanku jangan kĕkal dan putri Gĕmĕrĕncing pon jangan ku-pĕroleh.*

3) De *patih* van Majapahit heet hier Gajah mada.

4) Het schiereiland van Malaka, kaap Roumanië.

5) De identificaties allen volgens Veth, Java, II, bl. 133, noot.

6) Over deze lijst van Majapahit's onderhoorigheden, zie men de volgende literatuur: Dulaurier, Journal Asiatique, 1846, 4e Ser., VII, 544; Pynappel, *ibid.*, 4e Ser., VIII, 544; Logan, Journal of the Indian Archiepelago, 1848, II, bl. 604, noot; Dulaurier, Journal Asiatique, 1849, 4e Ser., XIII, bl. 528; Dulaurier, Collection des principales chroniques Malayes, 1849, bl. 98; Lassen, Indische Alterthumskunde 1861, IV, 494; Dr. A. W. de Klerck, Lassen's Geschiedenis van den Indischen Archipel, 1862, bl. 114 volgg.; van der Tuuk, in *ibid.*, de aant.; Veth, De onderhoorigheden van Madjapahit, in Tijdschr. v. N. I., 1867, I, 88 en 293; Meinsma, Tijdschr. N. I. 1867, II, 96; Veth, Java II, bl. 133 noot.

Waren nu deze beide expedities, die tegen Pasay, welke de onderwerping van Jambi en Palembang in haren nasleep had, en de veroveringstocht naar de landen van den vorst van Hujung tanah, die weer verliep in een algemeene veroveringsrondreis door den Archipel, zooals men het zou kunnen uitdrukken, gelukkig afgeloopen, met een derde expeditie door Majapahit naar de buitenbezittingen, bepaaldelijk Sumatra, gezonden, ging het niet zoo voorspoedig. Na al die veroveringen gemaakt te hebben meent Majapahit's vorst zich ook meester te moeten maken van ڤولو ڤرچه (*pulaw pĕrcah*), — welke streek bedoeld is, blijkt dadelijk [1]), — maar ziet tevens in, dat dit met wapengeweld niet zal gelukken en er dus een list te baat moet worden genomen, die daarin bestaan zal, dat hij er, met een leger, een buitengewoon grooten *kĕrbaw* (een wonder-*kĕrbaw*), dien hij bezat, heen zenden zal, om ter plaatse een wedstrijd te voeren (bl. 101) [2]). Men begeeft zich nu naar Jambi, trekt het land in naar de bovenlanden van Jambi (*hulu* Jambi) en bereikt zoo Priyangan, waar *patih* Siwatang [3]) de troepen laat inhalen, maar straks, zijn list stellende tegenover de hunne, met den buffel van Majapahit een uitgehongerd buffelkalf laat vechten, dat den buffel voor een buffelkoe aanziet en hem door zijn wijze van doen den strijd doet verliezen. Dan van alle kanten, na door *patih* Siwatang en *patih* Katumĕnggungan op een feestmaal te zijn genoodigd, overvallen, worden de Javanen op de vlucht geslagen, en gaan zij huiswaarts, waarna het landschap den naam Mĕnang kĕrbaw, „de buffel werd overwonnen", krijgt [4]).

Vergelijkt men deze mededeeling met de beide berichten in de Pararaton dan zou men juist tot een gedeeltelijk althans tegenovergestelde gevolgtrekking komen. Want bevestigt zij eensdeels, dat de eigentlijke veroveringen nog plaats moesten hebben na 1267 Çaka, en zelfs eenige jaren daarna, daar zij eerst een aanvang nemen, als de kleinzoon van Thahir te Pasay den troon reeds bestegen had, onder de nog te veroveren gewesten ook vermeldende die, welke ook de Pararaton als zoodanig noemt [5]), anderdeels spreekt zij het tegen, dat Sumatra's westkust, de Mĕnangkabau'sche landen, door Majapahit reeds vóór dien tijd veroverd zouden zijn. Integendeel zij worden eerst het laatst vermeld, en men slaagt er niet [6]).

1) Wat dezen naam aangaat, lette men er op, dat hij hier niet voorkomt, als een algemeene naam van het eiland Sumatra, maar slechts een gedeelte er van, en een zeer bepaald, aanwijst.

2) *Satĕlah bĕbĕrapa lamaña maka pikir sang nata samuwaña nĕgĕri habis taalok mĕlainkan Pulaw pĕrcah juga yang bĕlom lagi taalok baiklah aku mĕñuruh Pulaw pĕrcah dĕngan sasuwatu hikmat ku-suruh mĕngadu kĕrbaw.*

3) ڤاته سواتڠ, elder Datu Pĕrpatih Sĕbatang.

4) Dit zelfde verhaal vindt men in een eenigszins afwijkenden vorm, doch niet op Majapahit toegepast, in Netscher's Verzameling van overleveringen van het rijk van Mănangkăbau, uit het oorspronkelijk Maleisch vertaald, in Indisch Archief, III, bl. 58.

5) Tañjung pura en Tumasik zijn onzeker.

6) Zooals hierboven in 't licht werd gesteld, is de opsomming in de Hikayat rajaraja Pasay niet

Tot een zelfde besluit, nl. dat men in het Malayu van de Pamalayu der Pararaton de oostkust niet zoeken mag, maar men er Maleiers ter westkust of in de nabijheid daarvan in ontmoet, voeren ook de eerste berichten omtrent de Javanen in de Sajarah Mĕlayu. Terwijl Java in dat boek reeds in den eersten aanvang met den naam van Majapahit wordt aangeduid, zie de plaats boven reeds vermeld bij de behandeling van de mogelijke ligging van het Tañjung pura der Pararaton, en dus daar het bestaan van dat rijk reeds in de elfde Çaka-eeuw verondersteld wordt [1]), geeft het boek eenige zeer opmerkelijke berichten over krijgstochten door Java (Majapahit) ondernomen tegen de Maleiers in de Riaw lingga archipel woonachtig, welke niet minder in een tijd vallen, dat Majapahit, volgens het bij Hoofdstuk VI boven verkregen resultaat, nog niet bestond. In Hoofdstuk IV en X nl. van de Sajarah Mĕlayu is sprake van twee tochten door krijgslegers van Majapahit ondernomen tegen Singhapura, de eene met een kwaden en de andere met een goeden uitslag.

Ook hier is het noodig de geschiedenis voor eene duidelijke uiteenzetting iets hooger op te halen.

Nadat in Hoofdstuk II het verslag over de tochten van Sang Sapurba ten einde is gebracht, met het verhaal dat hij, na zijne ontmoeting met den vorst van Majapahit, te Tañjung pura, zich naar Lingga, straat Sambor, begeeft en, van daar door de koningin van Bintan naar Bintan geinviteerd, op deze plaats zijn zoon Nila utama, die onderwijl met de dochter dier koningin, Wan Sri bini [2]), in het huwelijk was getreden, achterlaat, als hij zelf zijn tocht voortzet naar de bovenlanden van de Kwantanrivier, welke hij over Ruku en Tañjung balang bereikt en zoo koning van Mĕnangkabau, en voorvader der vorsten van Pagar ruyung wordt, bericht Hoofdstuk III de stichting van Singhapura, daar waar vroeger Tĕmasik (?) te vinden was, door Sang Nila utama, die nu den naam Sri Tribuwana gaat voeren [3]), en Hoofdstuk IV den dood van dezen vorst, die door zijnen zoon

alleen een geographisch ordelijke, maar er ook eene, die de veroveringen in chronologische volgorde opsomt. Er dient hier tevens gewezen te worden op de moeielijkheid den ouderdom van die kroniek te bepalen. Aan het slot wordt als het jaartal der voltooiing Hijrah 1235, Ja, opgegeven. Wat bedoeld is de voltooiing van het boek of van het hds. wordt niet duidelijk gezegd. Hijrah 1235 is te verbeteren in Hijrah 1230, dit jaar een jaar Ja zijnde, terwijl 1235 een jaar Alip was. Dit laatste zou ook beantwoorden aan 1819 A. D., toen Raffles, in wiens verzameling Dulaurier het boek aantrof, Indië reeds verlaten had. 1230 Hijrah = 1814 A. D. Op een vrij laten tijd van vervaardiging wijst, niettegenstaande het afbreken van het verhaal reeds bij het punt tot waartoe de schrijver gekomen was, en waarna Pasay's geschiedenis nog een heel eind zou kunnen worden voortgezet, ook het vele Javaansch dat men in den tekst aantreft, en de vorm waarin het optreedt, welke die is van het Javaansch in de Maleische *wayang*-verhalen en Pañji-legenden.

1) Men houde hierbij echter in het oog, dat, zooals de inleiding van den schrijver bij de Sajarah Mĕlayu vertelt, dit boek in 1021 Hijrah = 1612 n. Chr., vervaardigd werd.

2) Zijne moeder was Wan Sundari, de dochter van Dĕmang Lebar daun.

3) Dat de namen سفرب en نيلا اوتام ontleend zijn aan die van de beide widadari's Suprabhâ en Tilottamâ, evenals منياك, zie beneden, aan dien van Menaka, merkte van der Tuuk reeds op, in Bataksch leesboek, IV, 115.

Raja kĕcil bĕsar, onder den titel van Paduka Sri Wikramawira wordt opgevolgd. Singhapura is intusschen tot hoogen bloei gekomen, en dit komt (Hoofdstuk V) den vorst van Majapahit ter oore. Gevoelig er over, dat de vorst van Singhapura, die toch familie van hem, zijn neef, was, hem geen hulde bewijst, maakt hij hem daarop eerst minzaam opmerkzaam, maar vindt in het antwoord een reden tot het dadelijk uitzenden van een expeditie, die echter eindigde met een gedwongen terugkeeren van den Javaanschen vijand naar hun land.

Maar nadat nu Sri Wikramawira opgevolgd is door Sri Ramawikrama (einde Hoofdstuk V), en deze weder door diens zoon Paduka Sri Maharaja (Dasya raja, einde Hoofdstuk VI), volgt er op nieuw een overval van Singhapura door troepen van Majapahit (einde van Hoofdstuk X), die, gekomen op de roepstem van een *bandahari* van den zoon van Sri Maharaja, Raja Sĕkandar Shah, welke zijnen vader weer had opgevolgd, en de dochter van dien dienaar van hem een zware beleediging had aangedaan, Singhapura veroveren en Sĕkandar Shah van daar jagen, wat nu de stichting van Malaka op den vasten wal, door dezen vorst, tengevolge had.

Brengt men de hier gememoreerde feiten in jaartallen, waarvoor hier die worden genomen welke Dr. de Hollander in zijn Kort overzicht van de geschiedenis der Maleiers [1]) geeft, dan zou de eerste tocht hebben plaats gehad tusschen 1208 — 1223 A. D. en de tweede kort voor 1252 van diezelfde jaartelling [2]), of tot Çaka-jaren herleid tusschen 1130 — 1145 en vóór 1174, en het is dus zeer de vraag of men zich niet gedwongen moet gevoelen, ten minste in dien tweeden tocht tegen Singhapura de *pamalayu* van de Pararaton te zien, Çaka 1197—1215, en mogelijk is het, dat bij eene nieuwe berekening der cijfers van de Hollander, die t. a. p. zelf reeds varianten opgeeft, de gissing wel eens juist zou kunnen blijken te zijn [3]).

---

1) In zijn Handleiding bij de beoefening der Maleische taal- en letterkunde, 5e druk (1882), 2e deel, Hoofdstuk I, zie bl. 278 en 279.

2) De Hollander geeft:

Sri Tribuwana, ? — 1208,
Sri Wikramawira, 1208 — 1223,
Sri Ramawikrama, 1223 — 1236,
Sri Maharaja, 1236 — 1249,
Sri Sĕkandar Shah, 1249 — 1274.

De inname van Singhapura zou plaats gehad hebben in 't 3e jaar der regeering van den laatste, en daarna Malaka in 1252 (= Çaka 1174) gesticht zijn. De Singhapore editie van de Sarajah Mĕlayu spreekt echter van een verblijf van Sĕkandar shah te Singapura van *tiga puluh duwa tahun*, wat tot 1281 (= Çaka 1203) leiden zou.

3) De lezer zij hier verwezen naar de in de vorige noot reeds medegedeelde afwijkende lezing van den Singapore tekst, die, aangenomen dat het jaar 1249 correct is, leidt tot 1203 Çaka voor de stichting van Malaka, terwijl de gebeurtenissen op Oost-Java volgens de Pararaton te dien tijde en in de jaren daarna voorgevallen, een verklaring zouden kunnen geven van het feit,, dat in den eersten tijd na die *pamalayu* men zich op Java minder met buitenlandsche zaken bezig hield, door binnenlandsche onlusten meer op zich zelf aangewezen.

Zoodat, zooals men ziet, andere berichten weer voeren tot een geheel ander besluit, en het wel het veiligste is, voorshands in deze moeielijke kwestie niet verder te beslissen dan het stellen van Majapahit's groote veroveringen in een lateren tijd na 1265 Çaka, zooals boven reeds werd aangenomen, en met het oog hierop kan dan voorts nog gewezen worden, zoowel op hetgeen de Sajarah Mĕlaju ons omtrent die veroveringen, zij 't dan ook slechts indirect, nog verder bericht, in Hoofdstuk XIV, als op hetgeen men daaromtrent door de Javanen van Java wordt medegedeeld 1).

Daar die berichten echter uitdrukkelijk wijzen naar een lateren tijd dan die waarover het hoofdstuk der Pararaton loopt, waarbij de hier gegeven toelichtingen noodig waren, vinde het verdere hierover eerst beneden zijne plaats.

Zooals reeds gezegd werd geeft de Pararaton niet aan, wanneer deze vorstin door haren opvolger vervangen werd. Wekt dit reeds bevreemding, een nauwkeuriger toezien brengt het verder nog aan den dag, dat ook andere feiten, welker vermelding evenzeer te verwachten was, gepasseerd zijn. Naar het kader van het boek toch hadden er in dit hoofdstuk, tenzij op een opmerkelijke wijze van den gewonen regel is afgeweken, verschillende zaken bericht moeten zijn, die men nu mist. Zoo vindt men bijv. ook niet opgegeven, wanneer Arya Taḍah, de *patih amangkubhumi*, 't zij door den dood, 't zij door zich geheel terug te trekken, van het tooneel verdwijnt. Evenmin wordt er bericht wat het jaar was van het overlijden der beide dochters van Kĕrtanagara, de weduwen van Kĕrtarajasa, die in het voorafgaande zulk eene hoewel passieve, toch belangrijke rol speelden.

Dit leidt er toe te veronderstellen, dat tusschen het slot van dit hoofdstuk en het begin van het volgende, een lacune moet bestaan. In dat opzicht zijn dan de beide handschriften, welken voor dit gedeelte toegankelijk waren (B en C), op een zelfde wijze gebrekkig, en die lacune zou er dus reeds eene van vrij oude dagteekening moeten zijn, daar B en C, ten minste de teksten waarop B en C berusten, betrekkelijk oud zijn, en zij toch niet uit elkander kunnen zijn ontstaan. Dit laatste volgt toch direct daaruit, dat in beide teksten op verschillende plaatsen

1) De ligging van Malayu op de oostkust van Sumatra is in verband met andere gegevens, laatstelijk behandeld door Prof. van der Lith, in zijn Livre des merveilles de l'Inde, enz. 1883—1886, bl. 247 en volgg., zeker wel de meest waarschijnlijke. Men ziet hier intusschen op nieuw hoe netelig de quaesties der plaatsbepalingen van deze soort zijn, en het „tegen" dient evenzeer goed onder de oogen worden gezien als het „voor". Uit de Hikayat rajaraja Pasay zou men desnoods nog kunnen opmaken, dat in de Pamalayu van de Pararaton toch de Manangkabausche landen staken, maar veroverd door een troepenmacht, die op de oostkust was geland, doch èn de chronologische volgorde in dat boek èn de daar berichte afloop schijnen het te verbieden aan hetzelfde feit te denken. De verklaring van dezen volks- of landnaam door van der Tuuk, als voortgesproten uit het omhelzen van den Islam door de Maleiers, is tegen over de Chineesche berichten, waarin men hem reeds aantreft in de 7e eeuw van onze jaartelling (Beal, Itsing, zie de bovenopgegeven literatuur) onhoudbaar. De gissing zelf heeft wel haar oorsprong in hetgeen men vindt op bl. 24 der uitgave van de Hikayat rajaraja Pasay door Dulaurier. Men leest daar: *adapon dicĕritĕrakan oleh orang yang ampuña cĕritĕra ada suwatu kaum orang dalam nĕgĕri itu tiyada iya mau masok igama islam maka iya lari ka hulu sungay pasangan maka karĕna itulah dinamai orang dalam nĕgĕr i itu gayu hingga datang sĕkarang ini.*

groote stukken worden aangetroffen, die omgekeerd in het andere hds. worden gemist. Eensdeels herinnere men zich dat bl. 24 reg. 9—bl. 25 reg. 11 alleen voorkomt in C, dat uit Çaka 1522 is, maar gemist wordt in B, een hds. waarvan de legger van 1535 dateert, en anderdeels, dat iets lager bl. 27 reg. 26—bl. 28 reg. 8 slechts uit B kon worden gegeven, daar dat gedeelte in C niet voorkomt. Dat de verschillende handschriften dus belangrijke leemten bevatten, is duidelijk, en het is aannemelijk zulks ook hier te veronderstellen, zelfs nu de beide handschriften op dit punt uniform zijn.

De dood van de vorstin van dit hoofdstuk kan slechts op bl. 29 reg. 32, in Hoofdstuk X, vermeld zijn, waar men leest, dat er tusschen 1293 en 1298 Çaka een Bhre Kahuripan zoowel als een Bhre Daha overleed.

Behoudens van de drie echtgenoten van Kërtarajasa (Raden Wijaya) werd het afsterven der personen van het geslacht, dat voorafgaat aan dat van Jayanagara en diens halfzusters, in het voorafgaande behoorlijk geboekstaafd. Om die reden zou bij de eerste vermelding van den dood van een Bhreng Kahuripan en een Bhreng Daha het eerst aan die weduwen moeten worden gedacht, terwijl het mogelijk zou kunnen zijn, dat die van Dara pĕṭak, als zijnde een *bini haji*, maar niet vermeld was geworden. Toch gaat het niet aan op de genoemde plaats in die beide dames nog Kërtanagara's dochters te zien. Immers Tumapël was in 1197 Çaka gevallen, en op dat oogenblik moet men stellen, waren deze beide toch minstens reeds meisjes van een jaar of tien, om maar een cijfer te noemen. Zij zouden dus in 1293 Çaka beiden reeds meer dan honderd jaren oud zijn geweest, maar hoezeer het ook mogelijk zou kunnen zijn, is het toch zeker niet zeer waarschijnlijk, dat zij, en dat nog al beiden, dien hoogen leeftijd bereikt zullen hebben.

Na deze beide personen, de gemalinnen van Kërtarajasa, komen zijne dochters voor die plaats in aanmerking. Ten opzichte van dezen, kan men slechts vaststellen dat zij om en bij 1217 Çaka het levenslicht moeten hebben aanschouwd; eerder is mogelijk, later echter niet. Nu wordt, als men den tekst verder volgt, na de beide sterfgevallen op bl. 29 reg. 31 en 32, van het afsterven van een Bhre Kahuripan eerder niet weer gewaagd dan in 1323 Çaka, bl. 30 reg. 37, terwijl een Bhre Daha als gestorven pas weer voorkomt in 1338 Çaka, bl. 31 reg. 21. De verhouding zou in dit geval nog ongunstiger zijn dan bij het in de vorige alinea gestelde. Bhre Kahuripan zou minstens 106 jaren en Bre Daha volgens dezelfde uitrekening 121 of meer jaren oud zijn geworden.

Er rest dus geen andere conclusie dan in de Bhre Kahuripan van bl. 29, reg. 32 werkelijk de eerste *prabhu stri* te zien, en in de Bhre Daha hare zuster. Ook zóó zouden deze beide personen toch nog vrij oud geworden zijn, meer dan 76—81 jaar, doch het is moeielijk er nog andere personen van den zelfden naam in te ontdekken, zooals bij het volgende hoofdstuk blijken zal. Bevreemding wekt het intusschen, dat er bij Bhre Kahuripan's overlijden niet vermeld staat, dat zij de *prabhu istri* was, evenzeer als men, waar het die Bhre Daha geldt, ook on-

gaarne de nadere aanduiding mist, dat zij de zuster van deze of een dochter van Kĕrtarajasa was.

Bhre Kahuripan moet zich, zooals nu uit het voorafgaande volgt, uit de regeering hebben teruggetrokken. Na haren dood t. a. p. wordt toch niet gezegd, dat daarmede voor een nieuwen vorst eene plaats was open gekomen, of dat iemand haar opvolgt. Ook dit bevestigt hetgeen boven reeds omtrent een vermoedelijke leemte in den tekst, op bl. 28, werd opgemerkt.

HOOFDSTUK X.

Hayam Wuruk, als koning Rajasanagara en Sang hyang Wĕkasing sukha. Çaka ? — 1311.

Daarop volgde de gebeurtenis met de Suṇḍaërs te Bubat. Zijne Majesteit de koning (*prabhu*) 1) begeerde eene prinses van Suṇḍa. Patih Maḍu werd gezonden om de Suṇḍaërs uit te noodigen (er zich mede te vereenigen); zij stemden toe, dat zij huwen zouden 2). De koning (*ratu*) van Suṇḍa, Maharaja, kwam (zelf) naar Majhapahit, doch zonder prinses. De Suṇḍaërs wilden nu in ieder geval *awiramena, tingkahing jurungĕn* 3). De *patih* van Majhapahit wilde niet, dat de vorst haar huwde, omdat de prinses *makaturatura* 4). De Suṇḍaërs stonden dat niet toe. Gajah mada vertelde toen hoe zij zich gedroegen. Bhra Prameçwara van Wĕngkĕr nam het op zich: „Wees niet ongerust, broeder koning, ik zal ze staan in den strijd". [Gajah mada vertelde toen hoe de Suṇḍaërs zich gedroegen]. Daarop maakte men te Majhapahit het plan de Suṇḍaërs te omcingelen. Dezen wilden de prinses [29] geven, maar de *menak's* stonden dat niet toe, en zeiden te Bubat te zullen sterven, zich niet te zullen bukken, mocht het al tot bloedstorting komen 5). De gelofte van de *menak*'s verwekte groote krijgslust, de Suṇḍa'sche hoofden (?) 6) verlangden den strijd, Larang agung, Tuhan Sohan, Tuhan Gĕmpong, Pañji Mĕlong, de lieden van Tobong barang, Rangga cahot, Tuhan Usus, Tuhan Sohan, Urang pangulu, Urang saya, Rangga kaweni, Urang siring, Satrajali, Jagatsaya, alle Suṇḍaërs hieven tegelijk een krijgsgeschreeuw aan; versterkt 7) door het klinken der *reyong*'s klonk het krijgsgeschreeuw als een aardstorting. Koning Maharaja sneuvelde het eerst, hij stierf met Tuhan Usus. Bhra Prameçwara begaf zich naar Bubat, niet wetende, dat er nog veel Suṇḍaërs over waren en dat de voornaamste 8) *menak*'s in het

1) Hiermede moet Hayam Wuruk bedoeld zijn.
2) In 't Jav. *awawarangana*.
3) Wat deze woorden moeten beteekenen, weet ik niet zelfs niet te gissen.
4) Zie de vorige aanteekening.
5) In 't Jav. *manggĕtoka gĕtih*.
6) In 't Jav. *adi*.
7) In 't Jav. *pinagut*.
8) Ook hier *adi*.

gevecht waren. De Suṇḍaërs maakten een zuidwaartsche beweging, de Majhapahiters verloren het. De aanval werd echter weer afgeslagen en de troepen werden weer tot stand gebracht door Arya Sĕṇṭong, *patih* Gowi, *patih* Marga lĕwih, *patih* Tĕtĕg, en Jaran bhaya. De mantri's *araraman* vochten te paard, (daarop) verloren de Suṇḍaërs het, zij deden (nog) een aanval naar het zuidwesten juist daar waar Gajah mada was, maar iedere Suṇḍanees, die voor zijn wagen kwam, kwam om. Als een zee van bloed (was 't slagveld), er lag een berg van lijken, alle Suṇḍaërs werden zonder uitzondering afgemaakt, in Çaka 1279.

De tocht naar Ḍompo viel samen [1]) met de bestrijding der Suṇḍaërs. Daarna gebruikte Gajah mada (weer) *palapa*. Elf jaar was hij *amangkubhumi*.

Na den dood van de prinses van Suṇḍa huwde de koning (*prabhu*) met de dochter van Bhra Prameçwara, Paduka çori, en kreeg bij haar een dochter, Bhre Lasĕm, de schoone, bij een *sĕlir* (*rabihaji*) had hij een zoon, Bhre Wirabhumi, die door Bhre Daha tot zoon werd aangenomen.

Bhre Pajang [2]) kreeg drie kinderen: Bhra Hyang wiçeṣa, wiens *kṣatrîya* naam Raden Gagak sali was, en die als *ratu* Aji Wikrama heette, deze huwde met Bhre Lasĕm, de schoone, en kreeg bij haar een zoon, Bhra Hyang Wĕkasing suka; het tweede kind was een meisje, Bhre Lasĕm, de dikke, die met Bhra Wirabhumi huwde; het derde eene dochter, Bhre Kahuripan.

Bhre Tumapĕl had een zoon, die als *kṣatriya* Raden Soṭor heette, *hino* van Koripan was, daarna *hino* van Daha, en daarna *hino* van Majhapahit werd; hij had een zoon, Raden Sumirat, die Bhre Kahuripan huwde, en Bhre Pandan salas werd.

Daarop had het groote *çraddha*-offer [3]) plaats in 1284.

De *apatih* Gajah mada overleed [4]) in 1290. Gedurende drie jaren werd er niemand in zijn plaats als *apatih* aangesteld. Gajah ĕnggon werd (eerst) *apatih* in Çaka 1293.

Bhre Daha sterft en wordt bijgezet te Adilangu, dat als *dharma* de Purwawiçeṣa-berg heet.

Bhre Kahuripan sterft en wordt bijgezet te Panggih, dat als *dharma* de Pantarapurwa-berg heet.

Daarop ontstond er een nieuwe berg, in Çaka 1298.

Daarop had in (de *wuku*) Maḍa(ng)siha een bergstorting plaats, in Çaka 1307.

[30]. Bhre Tumapĕl, nl. die te Çunyalaya stierf, stierf in Çaka 1308; hij werd bijgezet in Japan, dat als *dharma* den naam Sarwajñapura kreeg.

Bhra Hyang wiçeṣa had tot kinderen: (1) Bhre Tumapĕl; (2) eene dochter Bhre *prabhu istri* (de tweede koningin van Majhapahit, die zelf regeerde), als

1) Lees *tunggal lan*.

2) Zie boven.

3) *Paçraddhan*, van *çraddhâ*, het offer aan de gestorven familieleden.

4) In 't Jav. *atĕlasan*.

koningin Dewi Suhita; en (3) een zoon, zijn jongsten kind, Bhre Tumapĕl Çrî Kĕrtawijaya.

Bhre Paṇḍan Salas had tot kinderen; (1) Bhre Koripan d. i. Bhra Hyang Parameçwara, Aji Ratnapangkaja volgens zijn koningsnaam, die met de *prabhu istri* huwde, doch geen kinderen had; (2) een dochter Bhre Lasĕm, die huwde met Bhre Tumapĕl, (3) nog een dochter Bhre Daha, die huwde met Bhre Tumapĕl, die het jongste kind was evenals zij.

Bhre Wirabhumi had (1) een zoon, Bhre Pakĕmbangan, die op de jacht stierf, (2) een dochter, Bhre Mataram, die huwde met Bhra Hyang wiçeṣa, (3) een dochter, die huwde met Bhre Tumapĕl, (4) eene dochter, Bhre Mataram.

Bhre Tumapĕl had (1) een zoon, die te Wĕngkĕr stond, en met Bhre Matahun huwde; (2) Bhre Paguhan; (3) bij een tweede vrouw een dochter, Bhre Jagaraga, die huwde met Bhra Parameçwara, maar kinderloos bleef; (4) Bhre Tandjung pura, die huwde met Bhre Paguhan doch evenzoo kinderloos bleef; (5) Bhre Pajang, die evenzoo de vrouw van Bhre Paguhan werd, maar evenzoo kinderloos bleef.

Bhre Kĕling nam Bhre Kĕmbang jĕnar tot vrouw.

Bhre Wĕngkĕr's zoon was Bhre Kabalan.

Bhre Paguhan had bij een *kṣatriya*-vrouw eene dochter Bhre Singapura, die huwde met Bhre Paṇḍan salas.

Bhre Prameçwara van Pamotan stierf in Çaka 1310, hij werd bijgezet te Mañar, dat als *dharma* den naam Wiṣṇubhawanapura droeg.

Bhra Matahun werd na haar dood te Tigawangi bijgezet, dat als *dharma* Kusumapura heette.

Paduka Sori sterft.

Bhreng Pajang wordt na het overlijden bijgezet te Ĕmbul, als *dharma* Girindrapura geheeten.

Bhre Paguhan sterft en wordt bijgezet te Lo bĕñcal, als *dharma* Parwatigapura geheeten.

Bhra Hyang wĕkasing suka sterft, in Çaka 1311.

AANTEEKENING.

Met *tumuli pasuṇḍa-bubat* moet er een nieuw hoofdstuk begonnen worden. De *bhre prabhu*, die daarop wordt genoemd, moet een man zijn geweest, wat de in het voorafgaande aan het bewind zijnde persoon niet was; en waarom het voorafgaande nog tot de regeering van deze, Jayawiṣṇuwardhanî, werd getrokken, werd in de aanteekening bij het vorige hoofdstuk reeds in het licht gesteld [1]).

In het begin van dat hoofdstuk ook, vindt men den naam of beter nog de

1) Ten overvloede zij hier nog gewezen op de uitdrukking *sira Gajah mada matur ing talampakan bhaṭâra ring Koripan*, bl. 28 reg. 26.

namen van den vorst, die haar moet hebben opgevolgd, en nu hier plotseling aan het bestuur gevonden wordt. Het is niemand anders dan de ons, ook uit de Babad tanah Djawi, bekende Hayam wuruk, wiens namen, voor zoover zij hier noodig zijn, zooals t. a. p. blijkt, o. a. waren: Bhaṭara prabhu, Hayam wuruk, Rajasanagara en Sang hyang Wĕkasing sukka.

Daar het niet noodzakelijk was, werd er bij het VIIIste hoofdstuk niet in het bijzonder op gewezen, dat daar Jayanagara, als hij niet met name wordt genoemd, hoewel hij *prabhu* was, wordt aangeduid met *abhaṭâra* of na een *a* met *bhaṭâra*, zonder meer, zie bl. 26. Om hier het belang van Hayam wuruk's eersten naam in het oog te doen springen, verdient dat echter de aandacht wel, aangezien in dit hoofdstuk de eenige malen dat er van den regeerenden vorst gesproken wordt, behalve daar, waar zijn dood wordt vermeld, ook een vaste uitdrukking, een andere, gebezigd is, nl. *bhre prabhu* of *bhaṭâra prabhu* bl. 28 reg 29; 29, reg. 18. Dit mag louter toevallig schijnen, in werkelijkheid is het niet, want het zal straks aan den dag komen, dat Hayam wuruk juist bij dezen naam (titel) aan de Chinezen van zijn tijd bekend was.

Met zijne namen Hayam wuruk en Rajasanagara vindt men dezen vorst genoemd in de bij het vorige hoofdstuk reeds besproken oorkonde, waarin van den naam Rajasanagara evenwel niet meer gespaard was dan de eerste lettergreep. Toch behoeft hier niet getwijfeld te worden. Vulden wij daar de gaping in het opschrift aan door middel van den tekst van de Pararaton, hier dient deze bevestigd te worden door nog een andere oude oorkonde, die uit 1295 Çaka dagteekent, en met een stuk dat door dezen vorst geitereerd is geworden, reeds in 1880, door den Heer K. F. Holle in facsimile en transcriptie is uitgegeven [1]), wat nog in hetzelfde jaar aan Prof. Kern aanleiding gaf die beide *piagĕm*'s nogmaals te transcribeeren en voor het grootste gedeelte vertalen [2]).

De oorkonde uit Çaka 1295 noemt Z. M. Râjasanagara, Dyah Hayam wuruk, als regeerend vorst, op de navolgende wijze: *yatika nimitta dyah parih pranamya bhakti pâduka bhaṭara çri râjasanagara, dyah hayam wuruk, manghyang ri waluyânikang bungur muliha dharmasimânuta sarasaning praçâsti ring puhun malama; ndâ tan tinĕngĕt de pâduka bhaṭâra çri hayâm wuruk, makakaraṇa deni kaḍṛḍabhaktin dyah parih mwang kawidagdan rasika maṛki pâduka bhaṭâra çri râjasawarddhani, mwang yugalanira çri raṇamanggala, apan çri rajasawardhani duhitâ sangkeng sânak pamungsu de çri hayâm wuruk, muang çri raṇamanggala putra sangkeng sânak agraja de çri mahârâja,* „naar aanleiding hiervan dan heeft Vrouwe Parih zich onderdanig buigende voor Z. M. Râjasanagara, Dyah Hayam wuruk, gesmeekt, dat Bungur op nieuw een (vrij) rechtsgebied mocht worden, overeenkomstig den inhoud van de in vroegeren tijd uitgevaardigde acte, en Z. M. Hayam wuruk heeft zulks ingewilligd, uit consideratie van de onwankelbare onderdanigheid van Vrouwe

1) Verh. Bat. Gen., XXXIX.

2) Versl. en Meded. Kon. Ak. van Wetenschappen, afd. Letterk., 2e Rks., X.

Parih en van de bekwaamheid, waarmede zij Z. M. Râjasawardhanî en haren partner Z. M. Raṇamanggala heeft opgepast; nu is Z. M. Râjasawardhanî eene dochter van den jongsten broeder (of zuster) van Z. M. Hayam wuruk, terwijl Z. M. Raṇamanggala een zoon is van den ouderen broeder (of zuster) der konings" [1]), maar levert zoo tevens weder de gelegenheid om aan te toonen, dat in het Hyang Wĕkasing suka in de vierde strophe van de Arjunawijaya zijne persoon schuilt [2]), die, zooals uit de Pararaton blijkt, ook dien naam droeg.

Naast Râjasanagara vindt men er toch een neef van hem genoemd, die Raṇamanggala heette, een naam, dien men zoowel in de Sutasoma als in het juist genoemde gedicht, aantreft als dien van den fautor van Mpu Tantular, den maker dezer beide *kakawin*'s. Ziehier de gedeelten dezer beide gedichten, die ter zake van belang zijn.

Terwijl uit zang LXXIII (den voorlaatsten zang) van de Arjunawijaya blijkt, dat het gedicht door Mpu Tantular vervaardigd werd, want men leest daar in de eerste strophe:

nâhan juga walĕrikanang kathâbuka daçâsyacaritan inikĕt,
ndân arjunawijaya ngaranya rakwa karĕngö titir inujarakĕn,
antuk rasika sang aparab mpu tantular amarṇa kakawin alangö,
ndâ tan tular ika ri gatinya tan wruh i rusitning aji milu lĕngöng„ [3])

luidt het begin van dit gedicht:

oṃ çrî parwatarâjadewa huriping sarwa pramâṇeng jagat,
sang sâkṣât paramârthabuddha kinĕñĕp sang siddhayogîçwara,
sang lwir tîrtha kiteng mahardhika wiṣâmbĕkteng mahâdurjana,
nirwighnopama suryawimba tumibeng wway çânta ring rât kabeh„
donkwangastuti jöng bhaṭâra huningan sĕmbahning anggöng langö,
siddhâning makasang wulung ya palakungkwachanda bhâṣeng karas,
mwang swasthânira sang yawendra sahaputra mwang suputrîniwö,
dhirghâyuh sira mukya sang pamĕkasing tuṣṭâpagĕheng pura„
lâwan kârananing hulun cumaṭakâmrih mangdawâkĕn kathâ,
wintangwintanga donya rakwa ya tĕkap sang lwir çaçângkeng langö,
panggil rakwa wĕnang panuddha rĕṇa sih sang nâtha mangkweng langö,
nghing sang çrî raṇamanggaleki sira sang çṛddhân parĕkninghulun„
ndan bhrâtrâtmaja rakwa tanggĕhira de sang hyang wĕkasning suka,
tĕkwan mantu sakeng arîki wĕkasan de çri narendrâdhipa,
ndah yogyan sira manggalangku mikĕtang parwâtĕmah pâdika,
sang sâkṣât paçarîraning masa kapat tapwan madoh mangö„ [4])

---

1) Mijne vertaling hier wijkt uit een open reden, bepaaldelijk in de eigennamen, van die van Prof. Kern eenigszins af.

2) Hierop werd reeds gewezen in De koperen platen van Sĕmbiran (Boeleleng, Bali), oorkonden in het oud-Javaansch en het oud-Balineesch, in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXIII, 30, noot.

3) De maat is die van Zang XXIII en XXXII van de Arjunawiwâha.

4) De maat is de Çârdûlawikrîḍita, Wṛttasañcaya, 88.

Ook hier vindt men Raṇamanggala, en al evenzeer als een broederszoon van den regeerenden vorst van Java, *Yawendra*, die vermeld wordt onder verwijzing tevens naar zijn zoon en zijn dochter (neef en nicht), terwijl van Raṇamanggala nog gezegd wordt dat hij ook de schoonzoon van den jongeren broeder (of de jongere zuster) van zijn oom was, die hier, waar hij met name wordt genoemd, aangeduid is met Sang hyang Wĕkasing sukha.

Een eendere combinatie, hoewel niet zoo uitvoerig wat de familierelatie betreft, levert het slot van de Sutasoma.

nâhan hantyanikang kathâtiçaya boddhacaritanginikĕt,
de sang kawyaparab mpu tantular amarṇa kakawin alangö,
kyâtingrât puruṣâdaçânta pangaranya katuturakĕna,
dirghâyuh sira sang rumĕngwa tuwi sang mamaca manulisa„
bhrâṣṭang durjana çûnyakâya kumĕtĕr mawĕdi girigirin,
de çrî râjasarâjya bhupati sang angḍiri ratu ri jawa,
çuddhâmbĕk sang asewa tan salah ulah pawarahira tinût,
sĕk wîrâdhika mewu yeka magawe rĕsaning ari tĕka„
râmyang sâgaraparwateki sakapunpunani sira langö,
mwang tang râjya ri wilwatikta pakarâjyaniran anupama,
kîrṇekang kawigita lambang atuhânwam umarĕk i haji,
twir sang hyang çaçi rakwa pûrṇa pangapusniran anuluh i rât„
bheda mwang damĕling hulun kadi patanggan umibĕr i tĕmah,
ndan dûran maḍane kapan wwang atimuḍa kumawihalangö,
twir bhrântagati dharmaning kawi turung wruh ing aji sakathâ,
nghing sang çri raṇamanggaleki sira sang titir anganumata„ 1)

waarin men den naam van den dichter, Mpu Tantular; den titel van het gedicht „Puruṣâda tot kalmte gebracht"; den naam van den vorst van Java, hier Jawa en niet Yawa, Râjasarâjya = Râjasanâgara; den naam van het rijk, Wilwatikta = Majapahit; en Raṇamanggala als den fautor aantreft.

Bleek het nu op deze wijze reeds, dat ook ten opzichte van Hayam wuruk aan de gegevens ons door de Pararaton aan de hand gedaan, het vertrouwen niet mag worden ontzegd, bevestigd als zij werden door gedeelten voor oude oorkonden op steen of op koper, en een paar literaire producten uit zijnen tijd, het is hier verder ook nog van belang na te gaan wat de door den Heer Groeneveldt uitgegeven Chineesche berichten over zijnen tijd mededeelen.

Men heeft daarvoor te raadplegen wat dezen ons verhalen als voorgevallen in de jaren 1357—1389 A. D., aangezien dit tijdsverloop beantwoordt aan 1279—1311 Çaka, het eerste jaarcijfer, dat men in de Pararaton aantreft als vallende onder zijne regeering, en het jaar van zijn dood, zie bl. 30 reg. 24.

Slaat men de Notes weer op, dan vindt op bladz. 35 (161):

---

1) De maat is die van Arjunawiwâha XXXVI.

„In the 9th month of the same year (1370 = Çaka 1292) the king Sri-pah-ta-la-pô (d. i. *çri bhaṭâra prabhu*) sent envoys with a letter written on a sheet of gold, and products of the country as tribute. The envoys were treated according to the prescribed forms.

„In the year 1372 (= Çaka 1294), when the imperial envoy, Ch'ang K'o-ching, came back to China, the king of this country sent an envoy with tribute tribute along with him, bringing back three imperial decrees which they had received from the Yüan dynasty.

„In the year 1375 (= Çaka 1297) they sent tribute again.

„In the year 1377 (= Çaka 1299) the king Pa-ta-na-pa-na-bu (d. i. *Bhaṭâra prabhu*) sent envoys with tribute to the imperial court.

„In this country there is a western king and an eastern king, the latter is called Bogindo Bong-kit and the former Bu-la-po-bu (d. i. *Bhra prabhu*); both of them sent envoys with tribute, but as their politeness was not sincere, the emperor ordered them to be retained, and it was only after some time that they were allowed to return.

„In the year 1379 (= Çaka 1301) the king Pa-ta-na-pa-na-bu (d. i. *Bhaṭâra prabhu*) sent envoys with tribute, and so he did in the following year. Some time before imperial envoys had been sent to carry a seal to the king of eastern Sumatra (San-bo-tsai) [1]), and those of Java deluded and killed them; the emperor was highly incensed, and detained their envoys more that a month, with the intention to punish them, but ultimately they were sent back with a letter to their king, in which he was reproved for what he had done [2]).

„In the year 1381 (= Çaka 1303) they sent envoys, who brought as tribute 300 black slaves and products of the country. The next year they brought again black slaves, men and women, to the number of a hundred, eight large pearls and 75.000 catties of pepper".

Bhaṭâra prabhu dus ook in de Chineesche teksten, als quasi-naam, voor den vorst, die gedurende die jaren geregeerd moet hebben, belangrijk vooral daarom, omdat men die uitdrukking ook in de Notes niet verder aanwijzen kan, daar de vorst er anders steeds òf met een anderen titel òf met een zijner namen wordt aangeduid [3]).

Te betreuren is dat het *Bogindo Bongkit* niet is te identifieeren, daar zonder twijfel, indien dit kon gelukken, de overeenkomst nog wel nader in 't licht kon worden gesteld.

De alinea over het jaar 1379 (= Çaka 1301) verschaft echter, door hetgeen zij mededeelt, te zamen met nog een andere bericht, weer de gelegenheid de juist-

1) De oude naam voor Palembang, het Samboja der Javaansche teksten, dat iets anders is dan Kambodja.

2) Over deze alinea beneden.

3) Een uitzondering hierop is, het „de koning Pa-la-bu" in „In the year 1452 (= Çaka 1374) the king Prabu sent envoys to court with tribute", van bl. 39 (165).

het van een gedeelte der passage over de te ondernemen veroveringen door Gajah mada, in Hoofdstuk IX, bl. 28 reg. 20 en volgg., behoorlijk te toetsen.

In die alinea toch wordt, zooals zoo dadelijk uitvoeriger hier nog eens in herinnering zal moeten worden gebracht [1]), gezinspeeld op de verovering van Palembang door de Javanen in 1377 (= 1299 Çaka), een verovering, die dus inderdaad eerst zooveel later plaats had, dan in de Pararaton, t. a. p. Hoofdstuk IX, Gajah mada belooft dat en andere gewesten te zullen gaan onderwerpen.

In verband met die gelofte staat zonder twijfel ook het geheele gedrag van Gajah mada in de Pasuṇḍa; hij toch is op dat oogenblik de *patih* van Majapahit, bl. 28 reg. 32. Suṇḍa was een der landen geweest, die hij aan Majapahit ondergeschikt maken zou, maar wanneer dat huwelijk tot stand gekomen was, dan zou althans een gedeelte van de belofte door hem onmogelijk kunnen zijn volbracht, daar de verhoudingen tusschen de beide rijken van zulk een aard zouden zijn geworden, dat er aan veroveren niet meer gedacht zou kunnen zijn. Welk een indruk zijne gelofte maakte op de omgeving, bleek uit het slot van Hoofdstuk IX duidelijk genoeg. Zooals men het geval daar beschreven vindt, was het voor Gajah mada inderdaad een eerezaak geworden zijn woord gestand te doen. En was het hem, zooals in de aanteekening bij het vorige hoofdstuk aan den dag kwam, reeds met Bali gelukt, de gelegenheid hem gegeven door het vriendschappelijk betreden van het gebied van Majapahit door den vorst van Suṇḍa met zijn gevolg, was voor hem een te schoone dan dat hij haar voorbij kon laten gaan. Zoo viel na Bali, en nog andere gewesten, welken weten wij niet, Suṇḍa, en, zooals de tekst oogenblikkelijk daarop laat volgen, Ḍompo (Sumbawa) in 1279 Çaka (= 1357 A. D.). Doch toch mocht het Gajah mada niet ten volle gelukken reeds bij zijn leven Majapahit die uitbreiding te zien krijgen, die hij aan het rijk had toegewenscht en beloofd te verschaffen. Hij overleed in 1290 Çaka (= 1368 A. D.), bl. 29 reg. 28, en in dat jaar stond bijv. Palembang nog niet onder Majapahit's souvereiniteit, daar het eerst in 1299 Çaka (= 1377 A. D.) veroverd werd.

Van Palembang's verovering zelf wordt in de Pararaton niets bericht. Het viel intusschen nog tijdens de regeering van Hayam wuruk, zooals reeds gezegd werd, 1377 A. D. (= Çaka 1299).

Volkomen duidelijk is daaromtrent het Chineesche bericht over Palembang of San-bo-tsai, bl. 69 (193) der Notes, dat tevens in 't licht stelt, waarom de Chineesche keizer er zich eigentlijk van onthield op Zuid-Sumatra tegen Java op te treden, nl. omdat het behoorde tot de onderhoorigheden van Java.

„In the year 1373, — zoo leest men er, — the king Tan-ma-sa-na-ho sent envoys to bring tribute, with a separate letter of congratulation for the next new year.

„At that time there were three kings in this country [2]).

---

1) In de Notes wees de Heer Groeneveldt hier reeds op.

2) Het volgende maakt deze alinea duidelijk. Men had nl., zooals de Heer Groeneveldt reeds opmerkte, op de kust vlak bij elkander drie vorsten, die van Jambi, die van San-bo-tsai, en die van eigenlijk Palembang.

„In 1374 the king Ma-na-ha-pan-lin-pang sent envoys to bring tribute, which was repeated in the first month of the next year.

„In the ninth month of the year 1375 a king called Sang-ka-liet-yü-lan sent envoys to present tribute; these envoys came to court following an imperial envoy who returned from a mission to another country.

„In the year 1376 the king Tan-ma-sa-na-ho died and his son, Ma-la-cha Wuli succeeded him; the next year the letter sent a tribute of rhinoceros-horns, ... The envoys said that the son dared not ascend the throne on his own authority, and therefore asked the permission of the Imperial court. The emperor praised his sense of duty and ordered envoys to bring him a seal and a commission as king of San-bo-tsai.

„At that time however San-bo-tsai had already been conquered by Java, and the king of this country, hearing that the emperor had appointed a king over San-bo-tsai, became very angry and sent men who waylaid and killed the imperial envoys. The emperor did not think it right to punish him on this account.

„After this occurrence San-bo-tsai became gradually poorer, and no tribute was brought from this country any more.

„In 1397 . . . . . . [1]).

„At that time Java had completely conquered San-bo-tsai and changed its name to Kukang . . . . .

„ . . . . [2]).

„The country has changed its old capital for Ku-kang (Palembang); formerly it was rich country, but since the conquest by Java it has gradually become poorer, and few trading-vessels go there. . . . ; . . .".

Daar spoedig na den dood van Rajasanagara er onderlinge oneenigheden op Java ontstaan, die wel de voorboden van het latere verval waren, mag men in verband met die veroveringen vermoedelijk vaststellen, dat met de regeering van dezen vorst Majapahit het toppunt van zijn macht en zijn glorie bereikt had, en wellicht is het daaraan te wijten, dat, behalve den naam van den stichter van het rijk, in de traditie ook der Javanen van Java, zijn naam, Hayam wuruk, en dien van zijn patih, Gajah mada, nog zijn blijven leven.

In dit hoofdstuk komen verreweg de meeste opgaven van genealogischen aard voor. Het is zaak er ergens in het algemeen de aandacht aan te wijden. De meest geschikte plaats schijnt dus wel deze aanteekening. Bij de behande-

1) Het weggelaten gedeelte handelt over een schrijven van den Keizer aan Siam om Java aan te sporen San-bo-tsai tot zijn plichten tegenover China te roepen. In dat gedeelte komt uit 's keizers mond ook de erkenning voor van Java's recht op Palembang, „I understand that this San-bo-tsai was originally a country belonging to Java". Dit ziet op een vroegere verovering van Palembang door een vorst van Java, in 992 A. D. (= 914 Çaka), waarover men licht vindt in dezelfde Notes bl. 18 (144) en 65 (189).

2) Overgeslagen als hier ter zake van geen beteekenis.

ling dient er evenwel iets terug te worden gegaan, evenzeer als er straks ook gegrepen zal moeten worden naar geg.vens eerst voorkomende in de volgende hoofdstukken, bepaaldelijk tot en met Hoofdstuk XIV, waarbij intusschen nu reeds dient te worden opgemerkt, dat men te beginnen met Hoofdstuk XIII de draad geheel verliest, met dien verstande, dat nog enkele gegevens in Hoofdstuk XIII en XIV kunnen dienen tot afspinning van het opgezette getouw, in casu den geslachtsboom van het vorstenhuis van Majapahit, dien men met Hoofdstuk XII, ongelukkig genoeg, moet afbreken.

Heel hoog op terug te gaan is niet noodig. Tot en met Hoofdstuk VIII, de regeering van Jayanagara, is alles duidelijk. Eerst met zijne beide halve zusters begint er eenige moeielijkheid, die intusschen reeds, in de aanteekening bij het vorige hoofdstuk, uit den weg kon worden geruimd. Daarom kan het geslacht van Jayawiṣṇuwardhanî, Bhre Kahuripan II (19), de eerste *prabhu istri*, het punt van uitgang zijn [1]).

Leerde nu Hoofdstuk VIII, dat hare halve broeder Jayanagara (18) kinderloos stierf, er wordt namelijk van geen kroost gewaagd, dat zelfde hoofdstuk verhaalde aan het einde, dat de twee prinsessen, Bhre Kahuripan (de *prabhu istri*) (19) en Bhre Daha (20), beiden huwden, de eerste met een gemaal, die haar vroeger of later een stiefzoon schonk, terwijl het begin van Hoofdstuk IX deed weten, dat zij zelf drie kinderen kreeg, een zoon en twee dochters, bl. 27, reg. 16 en 19 en volgg. Voorts bleek het, dat de beide laatsten huwden, hetgeen in di hoofdstuk, bl. 29, reg. 18, ook met haren zoon het geval was. In het geheel dus heeft men om te beginnen rekening te houden met elf personen, van welken er vier haar eigen geslacht uitmaken, en de zeven jongeren een jonger geslacht vertegenwoordigen [2]).

Deze elf personen waren:

Bhreng Kahuripan II (de *prabhu istri* I), Jayawiṣṇuwardhani, dochter van Kĕrtarajasa (19);

Raden Cakradhara, hare gemaal (A);

Bhreng Daha II, hare zuster (20); en

Raden Kuda mĕrta, (Bhre) Wĕngkĕr I, Pramecwara I van Pamotan, Wijayarajasa, de gemaal van deze (B);

Bhreng Kahuripan's zoon, Hayam Wuruk, Bhaṭara prabhu, Rajasanagara, Hyang Wĕkasing suka I (21);

Paduka çori, diens gemalin (25), die bl. 29 reg. 18 de dochter blijkt te zijn van Prameçwara I, d. i. den gemaal van Bhreng Daha II, zie boven;

1) Duidelijkheidshalve zullen van hier te beginnen ter onderscheiding van de gelijknamige personen Romeinsche volgcijfers worden gebruikt, terwijl tevens tusschen haakjes het Arabische cijfer of de hoofdletter zal worden aangegeven, waarmede de te noemen personen in den hier elders te vinden geslachtsboom, ten gerieve van den lezer, voorzien zijn.

2) Zooals straks zal moeten worden gereleveerd, had de stiefzoon van Bhre Kahuripan, de *prabhu istri* I, wel nakomelingen, maar de naam van zijn gade wordt niet vermeld.

een dochter van haar, wier naam niet genoemd is (22); en
Raden Larang, Bhreng Matahun I, de man van deze (C);
Bhreng Pajang I, hare tweede en jongste dochter (23);
Raden Sumana, Breng Paguhan I, de gemaal van deze (D), en
Kĕrtawardhana, Bhreng Tumapĕl I, haar stiefzoon (24) [1]).

Moest nu in de aanteekening bij het vorige hoofdstuk reeds stil worden gestaan bij het overlijden van Bhreng Kahuripan II en Bhreng Daha II, in dit hoofdstuk vermeld bl. 29, reg. 31 en volgg., hier moet reeds dadelijk worden geconstateerd, dat de dood van den gemaal van de *prabhu istri* I (A), en die van hare eerste niet met name genoemde dochter (22) nergens gemeld wordt, zoodat hier nog slechts resten Parameçwara I van Pamotan (B), Hyang Wĕkasing suka I (21), Paduka çori (25), Bhreng Matahun I (C), Bhreng Pajang I (23), Bhreng Paguhan I (D) en Bhreng Tumapĕl I (24), waar er quaestie van zijn kan ook de dood dezer personen vast te stellen. Volgt men nu daarbij een regel, die voor de hand ligt, en ook hier tot naar het schijnt niet te verwerpen uitkomsten leidt, nl. dat iemand van een voorafgaand geslacht eerder van het tooneel verdwijnt dan die behooren tot een volgend, dan vindt men den dood van deze personen aangegeven,

Prameçwara I van Pamotan (B), † 1310, bl. 30, reg. 19:
Hyang Wĕkasing suka I (20), † 1311, bl. 30, reg. 24;
Paduka Çori (25), † 1311, bl. 30, reg. 22;
Bhreng Matahun I (C), † 1311, bl. 30, reg. 21;
Bhreng Pajang I (23), † 1311, bl. 30, reg. 22;
Bhreng Paguhan I (D), † 1311, bl. 30, reg. 22; en
Bhreng Tumapĕl I (24), † 1308, bl. 30, reg. 1;

waarmede men reeds dit resultaat heeft bereikt, dat er tot een volgend geslacht zou kunnen worden overgegaan.

In de opsomming van zooeven werd evenwel niet vermeld de Bhre Guṇḍal, genoemd op bl. 27, reg 26. Dit geschiedde daarom niet, omdat het verband t. a. p. alleszins onduidelijk is. In de vertaling werd aangenomen, dat er een man bedoeld is, en daarmede tevens dat er van een nog niet genoemde Bhreng Kahuripan wordt gesproken. Dit laatste is echter geenszins aannemelijk, doch het was ondoenlijk de voorkomende woorden zoo te vertalen, dat zij in 't Hollandsch even onduidelijk zouden zijn als in den tekst, welke mogelijk een fout bevat, of een leemte heeft, die niet te verbeteren of aan te vullen is, terwijl het onmogelijk is uit te wijzen of hier werkelijk van een man, dan wel van een dame wordt gewordt gewaagd. In het wilde gissende, zou men er de ongenoemde zuster van Hayam Wuruk in kunnen zoeken, wier dood dan wel vermeld zou zijn. Veiliger is het evenwel de zaak in het midden te laten, te meer daar zulks niet direct schade schijnt te doen, en daarom dan ook bleef deze persoon onvermeld.

1) Er wordt bl. 27 reg. 26 nog gesproken van een Bhre Guṇḍal. Over dezen persoon zie men beneden.

Uit het laatste geslacht, dat behandeld werd, sproot slechts een zestal kinderen.

Rajasanagara (Hayam wuruk) had een dochter en een zoon: de „schoone
Bhre Lasĕm I (d.) (26), en
Bhre Wirabhumi (27), bl. 29, reg. 18 en 19;

Bhre Pajang I (en Bhre Paguhan I) hadden drie kinderen:
Hyang wiçeṣa (28), de „dikke"
Bhre Lasĕm II (d.) (29), en
Bhre Kahuripan III (d.) (30);

en Bhre Tumapĕl I een zoon,
Raden Soṭor (31).

Van dezen huwden de vier eersten over en weer met elkander, zoodat Bhre Lasĕm I, de schoone (26), de vrouw werd van Hyang wiçeṣa (28) en Bhre Wirabhumi (27) Bhre Lasĕm II, de dikke (29), tot vrouw kreeg, zie bl. 29 reg. 21 en 23, terwijl Bhre Kahuripan (30) in het huwelijk trad met Raden Sumirat, Bhre Paṇḍan Salas I (40), bl. 29, reg. 26, den zoon van Raden Soṭor, die hier reeds dadelijk te noemen is, om geregeld voor te kunnen gaan, en uit deze drie huwelijken werden weer verscheidene kinderen geboren.

Uit dat van Hyang wiçeṣa, (28), het is voldoende alleen den man te noemen, ontsproten:
Hyang Wĕkasing suka II (36), bl. 29 reg. 22;
Bhre Tumapĕl II (*a*) (37), bl. 30, reg. 3;
Dewi Suhita, *prabhu istri* II (d.) (38), bl. 30 reg. 4, en
Bhre Tumapĕl III (*b*) (39), bl. 30 reg. 5; —

Bhre Wirabhumi's (27) kroost was:
Bhre Pakĕmbangan (32), bl. reg. 9;
Bhre Mataram I (d.) (33), bl. 30 reg. 10;
Bhre Lasĕm III (d.) (34), bl. 30 reg. 11; en
Bhre Matahun II (d.) (35), bl. 30 reg. 11; —

dat van Bhre Paṇḍan salas I (40) was:
Bhre Koripan IV, Bhre Hyang Parameçwara II (47), bl. 30, reg. 5,
Bhre Lasĕm IV (d.) (48), bl. 30 reg. 7; en
Bhre Daha III (d.) (49), bl. 30 reg. 8.

Terwijl dit jongere geslacht weer grootendeels met elkander in het huwelijk treedt, en daaruit weer een nieuwe generatie voortspruit, blijkt het dat deze laatste zoo goed als kinderloos is, want er worden ten minste slechts een paar kinderen genoemd, en men mag dus zeggen, dat in het vijfde geslacht na Kĕrtarajasa (Raden Wijaya) het machtige stamhuis van Majapahit reeds aan het uitsterven is, vooral, omdat er van een huwelijk door spruiten van dat geslacht, en van door dezen verwekte kinderen niet meer wordt gewaagd.

Nu kan ten deze wel worden aangenomen, dat de Pararaton in dit opzicht

gebrekkig is, en dat het geslacht zich wel verder heeft voortgezet, maar men dient daarbij dan toch in het oog te houden, dat de mededeelingen in het boek gedaan, zich in den tijd verder uitstrekken dan het leven gereikt heeft der reeds vermelde nakomelingen van Raden Wijaya, van welken hier straks ook de anderen nog zullen worden genoemd, en dat zich daarbij het eigenaardige verschijnsel voordoet, dat het sterfjaar, althans de dood, van haast allen wèl wordt gemeld, zooals hier reeds dadelijk, alvorens verder te gaan, in het licht gesteld zal worden voor die personen, welke hier met name al genoemd werden.

Onder dezen is Raden Soṭor (31), de zoon van Bhre Tumapĕl I (29) en de vader van Raden Sumana, Bhre Paṇḍan salas I (40), voorbijgegaan. Van zijnen dood vindt men geen melding gemaakt, ook niet onder een anderen naam, doch die der overigen wordt, behoudens van één persoon, Bhre Lasĕm (IV) (48), geconstateerd. In de volgorde waarin zij hier achter elkander werden genoemd, vindt dat aangegeven van

Bhre Lasĕm I, „de schoone" (26), † 1323, bl. 30, reg. 36; wel is waar, wordt daar ter plaatse hare bijnaam niet vermeld, doch als men ziet wie ongeveer gelijktijdig met de daargenoemde persoon overlijden, en in aanmerking neemt, dat zij elders niet genoemd wordt, dan ligt het voor de hand te veronderstellen, dat zij en geen ander bedoeld is;

Bhre Wirabumi (27), † 1328, bl. 31, reg. 13;

Hyang wiçesa (28), † 1351, bl. 31, reg. 26;

Bhre Lasĕm II (29), † 1323, bl. 30, reg. 37;

Bhre Kahuripan III (30), † 1323, bl. 30, reg. 37;

Bhre Paṇḍan salas I (40), † 1323, bl. 31, reg. 1. Vervolgens is vermeld het overlijden van

Hyang wĕkasing suka II (46), † 1321, bl. 30, reg. 31;

Bhre Tumapĕl II (*a*) (37), en wel jong, immers een jongere broeder van hem, Bhre Tumapĕl III (*b*) (39), draagt denzelfden naam als hij, bl. 30, reg. 3 en 4;

Dewi Suhita, *prabhu istri* II, (38), † 1351, bl. 31, reg. 28;

Bhre Tumapĕl III (*b*) [1]) (39), † 1349, bl. 31, reg. 24;

Bhre Pakĕmbangan (32), bl. 30, reg. 9, hij sterft op de jacht;

Bhre Mataram I (33), † 1338, bl. 31, reg. 21;

Bhre Lasĕm III (34), † 1355, bl. 31, reg. 31;

Bhre Matahun II (35), † 1338, bl. 31, reg. 21;

Bhre Koripan IV, Hyang Parameçwara II (47), † 1368, bl. 31, reg. 35;

Bhre Lasĕm IV (48), nergens; en dat van

Bhre Daha III, (49), † 1338, bl. 31, reg. 21.

Bij het nagaan der huwelijken der laatste personen, te beginnen met Hyang Wĕkasing II (36), kan de na dezen genoemde Bhre Tumapĕl II (*a*) (37), hoe-

1) Deze *b* werd aan zijn naam nog toegevoegd om hem dadelijk te kunnen onderscheiden van zijn anderen broeder, die met *a* is aangeduid.

wel het niet zeker is, dat het ten rechte geschiedt, zie beneden bij Hoofdstuk XIV, buiten beschouwing worden gelaten, omdat hij jong stierf, en er verder slechts kinderen van één Bhre Tumapĕl worden opgegeven, bl. 30, reg. 12—16. Wat de anderen betreft, van dezen bleef

Hyang Wĕkasing suka II (36) ongehuwd; huwde

Dewi suhita, *prabhu istri* II (38) met Bhre Koripan IV, Hyang Parameçwara II (47), bl. 30, reg. 6 [1];

Bhre Tumapĕl III (*b*) (39), zooals verondersteld mag worden met Bhre Lasĕm III (34), bl 30, reg. 11: Bhre Lasĕm IV (48), bl. 30 reg. 7, en, wat zeker is, met Bhre Daha III (49), *sama pamungsu*, bl. 30, reg. 8; bleef

Bhre Pakĕmbangan (32) ongehuwd; doch huwde

Bhre Mataram I (33) weer met Hyang Wiçesa (28), bl. 30, reg. 10; werd

Bhre Lasĕm III (34) zooeven reeds genoemd als een der vrouwen van Bhre Tumapĕl III (*b*) (39); huwde

Bhre Matahun II (35) met een Bhre Wĕngkĕr II (41), die nog niet genoemd werd, maar straks te noemen is; en werden de drie laatsten mede reeds vermeld,

Bhre Kahuripan IV, Hyang Parameçwara II (47), als de gemaal van Dewî Suhita, *prabhu istri* II (38), en

Bhre Lasĕm IV (48) en

Bhre Daha III (49), als vrouwen van Bhre Tumapĕl III (*b*) (39).

Slechts het huwelijk van Bhre Tumapĕl III (*b*) (39) werd met kinderen gezegend, bl. 30, reg. 12—16. Achtereenvolgens verwekt hij Bhre Wĕngkĕr II (41) en Bhre Paguhan II (42), en bij een *rabi anom* Bhre Jagaraga I (d.) (43), Bhre Tañjung pura (d.) (44), Bhre Pajang II (d.) (45), en Bhre Kĕling (46), die allen in het huwelijk treden, en wel, zooals reeds van den eersten verteld moest worden,

Bhre Wĕngkĕr II (41) met Bhre Matahun II (35), de dochter van Bhre Wirabhumi 9 bl. 30, reg. 12;

Bhre Paguhan II (42) met twee zijner halfzusters, Bhre Tañjung pura (44) en Bhre Pajang II (45), bl. 30, reg. 14 en 15:

Bhre Jagaraga I (43) met den boven reeds genoemden Bhre Kahuripan IV, Hyang Parameçwara II (47), bl. 30, reg. 13:

Bhre Tañjungpura (44), en

Bhre Pajang II (45), met hunnen halfbroeder, zooals reeds werd gezegd: en

Bhre Kĕling (46) met een zekere, hier voor het eerst en het laatst genoemde Bhre Kĕmbang jĕnar (E), bl. 30, reg. 16; alle welke huwelijken evenwel behoudens het eerste, dat van Bhre Wĕngkĕr II (41) met Bhre Matahun II (35) kinderloos bleven, want uit dit huwelijk alleen sproot nog voort

Bhre Kabalan (d.?) (50), bl. 30, reg. 17, terwijl Bhre Paguhan II (42), zooals er bericht wordt, nog een dochter had bij een *kṣatriya*-vrouw,

---

1) Over dit huwelijk zie men ook de aanteekening bij Hoofdstuk XIII.

Bhre Singapura (d.) (51), bl. 30, reg. 17.

Is hiermede de opsomming voltooid, er is nog iets op te merken vóór men in staat is er gevolgtrekkingen tegenover het eind van het boek uit af te leiden, en ook nog eene bijzonderheid, die voorbij werd gegaan, onder een behoorlijk licht te plaatsen. Er dient nl. ook nog aangegeven te worden of en waar nu ook van deze laatste personen in het geschrift de dood vermeld wordt. Zulks is noodig om aan te toonen, dat met het XII, XIII en XIVe Hoofdstuk de geslachtsboom inderdaad ten einde loopt, en dat de verder genoemde personen daarmede geen verband houden, dit althans op geenerlei wijze blijkt. Door zulk een opgave slechts zal men in staat zijn het reeds gezegde te controleeren. Zij moet als volgt uitvallen.

De dood van Bhre Wĕngkĕr II (41), † 1351, wordt geconstateerd, bl. 31, reg. 25, en zoo vervolgens die van

Bhre Paguhan II (42), † 1373, bl. 32, reg. 4;
Bhre Jagaraga I (43), † 1373, bl. 32, reg. 4;
Bhre Tañjungpura (44), nergens;
Bhre Pajang, II (45), † 1372, bl. 32, reg. 6;
Bhre Kĕling (46), † 1369, bl. 31 reg. 36;
Bhre Kĕmbang jĕnar (E), nergens;
Bhre Kabalan (50), † 1373, bl. 32, reg. 5, en van
Bhre Singapura (51), nergens.

Wie zich met behulp van deze uiteenzetting de moeite geven wil den tekst geregeld na te gaan, zal zien dat alle meer op den voorgrond tredende personen [1]) in Hoofdstuk X—XII, behalve een zekere Raden Gajah, bl. 31, reg. 12 en 32, die van vorstelijken bloede moet zijn geweest, *raden*, terecht konden worden gebracht [2]), en verder dat Hoofdstuk XIII en XIV nieuwe personen leveren, die wel namen dragen als anderen in het voorafgaande droegen, maar die toch niet dezelfden kunnen zijn, daar zij, die die namen voerden, reeds overleden waren: Bhre Paṇḍan salas, bl. 31, reg. 31 [3]); Bhre Daha, bl. 31, reg. 34; Bhre Tumapĕl, bl. 32, reg. 1, en Bhra Hyang, bl. 32, reg. 5.

Nu is het mogelijk, dat wat hier als richtsnoer bij de beoordeeling, welke personen er telkens bedoeld werden, aangenomen is, instede van op den rechten weg te voeren, juist geleid heeft tot verkeerde gevolgtrekkingen, en dat juist de later genoemden van denzelfden naam de bedoelden zijn en niet de daarvoor gekozenen. Men heeft intusschen gezien tot welk een resultaat de methode heeft geleid, en het blijft een ieder vrij, ten minste wat het laatste gedeelte der voor-

1) Hiertoe behooren, in het verband hier, niet Kĕmbar, Tuhan Wuruju, en anderen, die op bladzijde 28 en 29 voorkomen.

2) Over de *patih's* vindt men iets bij Hoofdstuk XIII.

3) Raden Jagulu is hier overgeslagen, omdat hij dezelfde persoon zou kunnen zijn als Paṇḍan Salas t. a. p.

afgaande uiteenzetting betreft, van een andere meening te zijn, dan uit het toepassen dier methode moest voortvloeien. Toch mag er hierbij wel op gewezen worden, dat in het laatste gedeelte alle nadere aanduidingen omtrent de eigentlijke persoonlijkheid van de genoemden ontbreken, en dat men zonder zich op de een of andere wijze, te recht of ten onrechte, een norm te stellen, uit den doolhof niet geraken kan. Voorshands althans schijnt er geen literatuur voorhanden te zijn, die, waar het hier op aankomen zou, eenig licht zou kunnen verspreiden over het laatste gedeelte van de Pararaton, en men neme de uiteenzetting dan ook voor niet meer dan waarvoor zij gegeven wordt, een poging om den weg te vinden of te wijzen, waar men het voetspoor zoo gemakkelijk bijster worden kan.

De bijzonderheid in dit hoofdstuk, waarop nog de aandacht moet worden gevestigd, en tot nog toe voorbij werd gegaan, is deze dat Bhre Wirabhumi, Rajasanagara's (Hayam wuruk's) zoon uit een *rabi haji*, als kind werd aangenomen door een Bhre Daha. Het zou voor het inzicht in Hoofdstuk XII van zeer veel belang zijn te weten, wie daarmede bedoeld is. Zooals uit de uiteenzetting boven blijkt, waren er tot in 1338 Çaka drie Bhre Daha's, die althans genoemd werden:

Bhre Daha I, de gemalin van Kĕrtarajasa,

Bhre Daha II, diens dochter, de zuster van de eerste *prabhu istri*, en

Bhre Daha III, de achterkleindochter van den stiefzoon van deze vorstin.

Dat het de laatste wezen zou, die Bhre Wirabhumi tot zoon had aangenomen, is volslagen ondenkbaar, daar zij, hoewel van moederszijde gelijkgradig met een dochter van hem, van vaderszijde als een zijner kleinkinderen te beschouwen is. Evenmin is het te denken, dat het Bhre Daha I zijne overgrootmoeder was, en zoo rest er dus, wat ook de gedachte is, die zich het eerste opdringt, slechts Bhre Daha II. Dit laatste zou ook in overeenstemming zijn met het feit, dat hare dood, zie boven, eerst later wordt vermeld, tusschen 1293 en 1298, en de omstandigheid, dat zij zijn jongere grootmoeder zou kunnen heeten, is, hoewel er in zulk eene adoptatie iets vreemds zou liggen, vooral bij de Javanen, die de geslachten zoo sterk uiteen plegen te houden, toch niet voldoende om de mogelijkheid er van geheel te ontkennen. Hoe dit intusschen ook zij, zooals men bij Hoofdstuk XII en XIII zien zal, waar op deze zaak terug zal dienen te worden gekomen, ook zoo zijn de bezwaren nog geenszins uit den weg geruimd.

HOOFDSTUK XI.

Bhra Hyang wiçesa, als koning Aji Wikrama. Çaka 1311 — 1322.

Bhra Hyang wiçesa wordt koning (*prabhu*).

Daarop heeft er een bergstorting plaats in de *wuku* Prang bakat, in Çaka 1317.

Vervolgens sterft Gajah ĕnggon, in Çaka 1320, na zevenentwintig jaar *apatih*

te zijn geweest. Bhra Hyang Wĕkasing suka zegt dat Gajah manguri *apatih* moet worden.

Bhra Hyang Wĕkasing suka, nl. die welke stierf te Indrabhawana, en bijgezet werd te Tajung, dat ook de *dharma* te Paramasukapura heet, stierf in Çaka 1321.

Bhra Hyang wiçeṣa wordt kluizenaar (onttrekt zich aan de staatszaken). in Çaka 1322.

AANTEEKENING.

Na den dood van den vorst, die bij ons het meeste, of al, bekend was als Hayam wuruk, en onder wiens bewind Majapahit zijn hoogsten luister schijnt bereikt te hebben, werd Bhra Hyang wiçeṣa vorst, onder den naam Aji Wikrama, zooals men in het vorige hoofdstuk reeds vermeld vond.

Zijn recht op den troon schijnt hij, die geen zoon van Hayam wuruk was, maar slechts de oudste spruit van diens jongere zuster, voornamelijk ontleend te hebben aan zijn huwelijk met Bhre Lasĕm I, de schoone (26), die, geboortig uit Paduka Çori, ons als de aangewezen troonsopvolgster moet toeschijnen, waar Bhre Wirabhumi zijn vader na diens dood niet vervangt, zooals Jayanagara, die toch ook uit een *bini haji* (= *rabi haji*) geboren was, Kĕrtarajasa (Raden Wijaya) had opgevolgd [1]). Toch schijnt hij geen heer te zijn geworden over het geheele rijk. Zooals het volgende hoofdstuk kan doen zien, was er een oostelijk rijk ontstaan naast een westelijk, en was over dit eerste Bhre Wirabhumi, Hayam wuruk's zoon, koning geworden. Men moet dus aannemen, dat na den dood van den grootsten vorst van Majapahit, en misschien wel door zijne beschikkingen, waarbij hij, zonder zijne dochter geheel achteraf te zetten, toch ook aan zijn zoon een deel van het door hem bestuurde groote complex wilde nalaten, een gedeelte van het rijk aan Bhre Wirabhumi gekomen was, die daardoor, naast Hyang wiçeṣa, den vorst over het westelijke gedeelte van Hayam wuruk's nalatenschap, het bestuur was gaan voeren over een oostelijker gedeelte van Java, oost-Java, Balambangan, doch hiervoor zie men bij het volgende hoofdstuk.

Hyang wiçeṣa had spoedig na het aanvaarden der regeering den dood van zijn zoon te betreuren, dien hij verwekt had bij de „schoone" Bhre Lasĕm, de dochter van Hayam wuruk, nl. Bhra Hyang Wĕkasing suka II, die dus juist heette als ook een der namen van den vorigen vorst, zijn grootvader van moederszijde, was. Blijkbaar had het jonge mensch reeds een aandeel gekregen in de regeering, daar hij, en niet zijn vader, den nieuwen *patih* schijnt te benoemen.

In het jaar na zijns zoons dood trekt Bhra Hyang wiçeṣa zich uit de regee-

1) De verhouding schijnt evenwel niet dezelfde te zijn geweest. Bhre Kahuripan II en Bhre Daha II waren de jongere zusters van Jayanagara, zie bl. 27 reg. 3; Bhre Lasĕm I daarentegen was vermoedelijk de oudere zuster van Bhre Wirabhumi, want zij wordt eerder genoemd, zie bl. 29 reg. 19.

ring terug, haar, zooals zoo dadelijk blijken zal, overlatende aan zijne dochter Dewi Suhita, doch naar het schijnt niet voor goed, men zie het volgende hoofdstuk.

HOOFDSTUK XII.

Dewi Suhita, als koningin Bhaṭâra istri. *Çaka* 1322—1351.

Bhaṭâra istri 1) wordt koning (*prabhu*).

Bhre Lasĕm sterft in de Kawidyadharen, wordt bijgezet te Pabangan, dat als *dharma* Lakṣmipura heet.

Bhre Kahuripan sterft.

Bhre Lasĕm, de dikke, [31] sterft.

Bhre Paṇḍan salas sterft, en wordt bijgezet te Jinggan, als *dharma* Çrî Wiṣṇupura geheeten.

Bhra Hyang wiçeṣa had onaangenaamheden met Bhra Wirabhûmi, ... (?) 2).

Drie jaar daarna had er weder een krijg 3) plaats.

Beiden maakten zij zich tot den strijd gereed; aan Bhre Tumapĕl en Bhra Hyang Parameçwara zonden zij beiden bericht: „Wien zal ik helpen?" (zeiden dezen). Toen het tot den strijd kwam, verloor het westelijke rijk het, (en had dus) Bhra Hyang wiçeṣa tegenspoed. Hij trok zich dat aan en wilde zich terugtrekken. Dit werd aan Bhre Tumapĕl en Bhra Parameçwara bericht. (Dezen zeiden toen): „Laat hij niet te spoedig zich terugtrekken, ik zal hem (zijn vijand) weerstaan". Dit gaf Bhra Hyang wiçeṣa weer moed. Hij trok weer op, en herstelde het verlorene weer met de hulp van Bhre Tumapĕl en Bhra Parameçwara. Het oostelijke rijk verloor het. Bhre Daha werd door Bhra Hyang wiçeṣa geschaakt, en naar het westen gevoerd. Bhre Wirabhumi toog in den nacht weg, besteeg 4) een schip, maar werd gevolgd door Raden Gajah, die tot *ratu angabhaya*, onder den naam Bhra Narapati gezalfd was (of werd). Hij werd aan boord achterhaald, gedood 5) en onthoofd 6) en (zijn hoofd) naar Majhapahit gebracht. Hij werd bijgezet te Lung, dat als *dharma* Goriçapura heette, in Çaka 1328; (in hetzelfde jaar) had deze groote krijg plaats.

---

1) Dewi Suhita, zie boven.

2) In 't Jav. *dadi deniraḍampul, abĕlah mati siraḍampul i Çaka* 1323. In de gewoone beteekenis geeft *ḍampul* hier geen zin.

3) In 't Jav. *parĕgrĕg*.

4) In 't Jav. *tumulumpak*.

5) In 't Jav. *minoktan*.

6) In 't Jav. *pinŏk*.

Vier jaren daarna overleed [1]) Gajah Manguri, in Çaka 1332. 12 Jaar was hij *patih*. Gajah lĕmbana volgt hem *patih* op [2]).

Daarop had in de *wuku* Julung-pujut een bergstorting plaats, in Çaka 1333 [3]).

Gajah lĕmbana stierf [4]) in Çaka 1335. Drie jaar was hij *patih*. Tuhan Kanaka volgt hem als *apatih* op [5]).

Bhre Daha sterft, Bhre Matahun sterft, Bhre Mataram sterft.

Daarop had de groote *lantaran* (?) plaats, in Çaka 1338.

En de groote hongersnood in Çaka 1348.

Bhre Tumapĕl sterft in Çaka 1349, hij wordt bijgezet in Lo-kĕrĕp, dat als *dharma* Amarasabha heette.

Bhre Wĕngkĕr sterft, en wordt bijgezet in Sumĕngka.

Bhra Hyang wiçeṣa sterft en wordt bijgezet te Lalangon, dat als *dharma* Paramawiçeṣapura heette.

De *prabhu istri* sterft in 1351.

AANTEEKENING.

In de aanteekening bij het XIe hoofdstuk, dat de regeering van Bhra Hyang wiçeṣa omvat, moest reeds opgemerkt worden, dat deze vorst, wel is waar op een gegeven oogenblik van de regeering afstand doet, en door zijne dochter wordt opgevolgd, maar dat dit, naar het zich laat aanzien, niet voor goed was. In dit hoofdstuk nl. treedt hij weder op het tooneel, en wel op zulk eene wijze, dat men haast zeggen zou, dat hij de regeering maar weer op nieuw had opgenomen, doch men zie hierover wat straks volgt.

Wie de *bhaṭāra istri* (*prabhu*) was, die na zijn *bhagawan* worden den troon besteeg, leerde het Xe hoofdstuk reeds, waar bericht werd, dat Bhra Hyang wiçesa ook een dochter kreeg, de *bhre prabhu stri*, die Dewi Suhita heette. Het is deze, die bedoeld moet zijn.

Maar al volgde zij haren vader toenmaals, in 1322, op, reeds is het volgende jaar, zoo wordt er bericht, heeft Bhra Hyang wiçeṣa ongenoegen met Bhre Wirabhumi, en een drie jaren daarna, zegge een viertal jaren (*hĕlĕt tigang tahun*), dus in 1326 of 1327, heeft er een groote krijg plaats, tusschen een oostelijk en een westelijk rijk. Er wordt bepaaldelijk gesproken van een *kaḍaton wetan* en een *kaḍaton kulon*, terwijl, waar het het laatste rijk is dat bij den met afwisselend succes gevoerden oorlog het onderspit delft, Bhra Hyang wiçeṣa in druk geraakt, en omgekeerd, zoodra het oostelijke rijk het verliest, Bhre Wirabhumi de vlucht moet nemen.

1) In 't Jav. *atĕlasan*.

2) Lees: *ro wĕlas tahun apatih, gumanti sira Gajah lĕmbana apatih.*

3) Zoo te lezen in plaats van 1343.

4) In 't Jav. *atĕlasan*.

5) Lees: *tigang tahun apatih, gumanti Tuhan Kanaka apatih.*

Wie Bhre Wirabhumi was, bleek almede reeds uit het X^e hoofdstuk;

1°. wordt daar van hem verteld, dat hij een zoon was van Hayam wuruk bij een *sĕlir*, bl. 29 reg. 18, dus een halve broeder van de „schoone" Bhre Lasĕm, de vrouw van Bhra Hyang wiçesa;

2°. dat hij huwde met de „dikke" Bhre Lasĕm, een zuster van Bhra Hyang wiçesa, bl. 29 reg. 23, zoodat hij dus met dezen vorst op dubbele wijze verzwagerd was, eensdeels omdat hij een broeder was van diens vrouw, anderdeels omdat hij een zijner zusters tot vrouw had; en

3°. dat hij door Bhre Daha tot zoon was aangenomen, bl. 29 reg. 19.

Na hetgeen in de aanteekeing bij Hoofdstuk XI reeds opgemerkt werd over een vermoedelijke splitsing van het rijk van Hayam wuruk, misschien wel door deze zelf, is vooral dit laatste hier, behalve nog andere zaken, waarover dadelijk, daar het bovenal te doen moet zijn om de geloofwaardigheid van de Pararaton in het licht te stellen, van belang; immers uit dit laatste volgt direct dat Bhre Wirabhumi ook *putra ing Daha*, *putreng Daha*, zou kunnen heeten, of dat er, op een andere wijze het uitdrukkende, over het oostelijke rijk toen ter tijde een Putreng Daha stond.

Welken de beide rijken waren, behoeft eigentlijk geen toelichting. Bhra Hyang wiçesa was in 1311 Çaka *prabhu* geworden, en daarmede wordt hier, in 't latere gedeelte van den tekst van de Pararaton, de vorst van Majapahit bedoeld. Het andere rijk moet oostelijker hebben gelegen, en het kan dus kwalijk iets anders zijn geweest dan wat reeds oudtijds het rijk van Balambangan [1]) werd genoemd. Dat komt zelfs nog nader uit.

Gaat men het bericht over dezen krijg nog verder in bijzonderheden na, dan ziet men hoe er ook een vorst (of regent) van Tumapĕl een belangrijke rol in heeft gespeeld. Van weerszijden aangezocht door de beide tegenover elkander staande rijken, om zich bij hen aan te sluiten, aarzelt hij eerst, evenals de nevens hem genoemde Bhra Parameçwara, bij wien men evenzeer hulp zocht, maar besluit hij toch iets later om aan het westelijke rijk de hand te reiken, als hij ziet, dat dit het aflegt [2]). Daardoor wordt hij van dit rijk de bondgenoot, en zóó, men zou zoo kunnen zeggen, als 't ware één met Majapahit.

Maar hier blijkt tevens, dat met die *kaḍaton wetan* naast Majapahit (waarvan de residentie Surabaya de hoofdzetel was) ook Tumapĕl (= Singasari = Pasuruhan) niet bedoeld kan zijn, en dat men dat oostelijke rijk verder, oostelijker, moet zoeken.

---

1) In de Pararaton komt deze naam niet voor.

2) Men houde in 't oog dat deze Bhre Tumapĕl, volgens de berekening bij Hoofdstuk X, slechts geweest kan zijn Bhre Tumapĕl (*b*) (39), de zoon van Hyang wiçeṣa, tevens de schoonzoon van Bhre Wirabhumi. Bhra Parameçwara was Hyang Parameçwara II (47), de zoon van Bhre Paṇḍan salas I (40), de gemaal van Dewi Suhita (de *prabhu istri*); dan tevens de schoonzoon van Hyang wiçeṣa, wat ook Bhre Tumapĕl (*b*) (39) was, zie *ibid.*, en het slot van de aanteekening bij Hoofdstuk VIII.

Door zich bij Bhra Hyang wiçcsa aan te sluiten wordt Tumapĕl, zoo werd er zoo even gezegd, als 't ware één met Majapahit.

Men zou dit ook op een andere wijze kunnen uitdrukken. Men zou zich bijv. eens kunnen afvragen welken indruk deze oorlog wel moet hebben gemaakt op een vreemdeling, die, met de plaatselijke omstandigheden nu eens niet bijzonder nauwkeurig bekend, hem beleven, hem bijwonen kon. Zou het den schijn niet hebben kunnen gehad, alsof hier in dezen krijg in werkelijkheid het rijk van Tumapĕl (Pasuruhan) als een westelijk rijk in oorlog was met een oostelijk (Prabalingga, Bĕsuki, Balambangan), alsof het de vorst van Tumapĕl was die oorlog voerde met een *putreng Daha?* Doch het is niet noodig zulks te vragen. Zonder meer kan hier, na de korte zooeven hier gegeven uiteenzetting, nogmaals een stuk worden afgeschreven uit de Notes on the Malay Archipelago and Malacca, door den Heer W. P. Groeneveldt uit verschillende Chineesche teksten saamgelezen. Men oordeele zelf of er sprake is van denzelfden krijg, in dezelfde streek, in den zelfden tijd, en met denzelfden afloop.

„When the emperor Ch'êngtsu ascended the throne, — zoo leest men er, Verh. Bat. Gen., XXXIX, bl. 36 (162), — he sent information of it to this country (het oostelijk gedeelte van Java), and the next year, 1403 (= 1325 Çaka), he sent a vice-envoy and a messenger to present the king with silks and gauzes embroidered with gold. When the envoys had left, t h e w e s t e r n k i n g, T u m a p a n, sent envoys to congratulate the emperor, who again sent an eunuch and others to bestow upon the king a silver seal inlaid with gold. The king sent envoys to present his thanks for this seal, and offered products of his country as tribute.

„T h e e a s t e r n k i n g, P u t l i n g t a h a h [1]), also sent envoys to court for the purpose of bringing tribute and asking for a seal, and the emperor sent an officer to bring it to him. From this time the two kings brought tribute.

„In the year 1405 (= 1327 Çaka) the eunuch Chêng Ho was sent as a messenger to this country, a n d i n t h e n e x t y e a r t h e t w o k i n g s m a d e w a r u p o n e a c h o t h e r ; t h e e a s t e r n k i n g w a s d e f e a t e d a n d h i s k i n g d o m d e s t r o y e d."

„At that time the imperial envoys were just in the country of the eastern king, and when the soldiers of the western king entered the market place 170 of their followers, were killed by these: on this the western king became afraid [2]), and sent envoys to ask pardon. The emperor gave them an edict, reproving him severely and ordered him to pay sixty thousand thails of gold as a fine." Enz. [3]).

1) Volgens eene aanteekening zouden de Chineesche karakters, waarvan Putling tahah de transcriptie is ook Piling daha kunnen worden uitgesproken. Dit zou kunnen beantwoorden aan Bhreng Daha; de zaak zou 't zelfde blijven, maar ook hier, als in 't westelijke rijk, de fautor van den vorst meer op den voorgrond zijn gedrongen. Wat Tumapĕl betreft behoeft men zelfs niet eens zoover te gaan, daar deze naam bij de Chineezen, zooals uit die berichten blijkt, zoo goed als synoniem is met Java (oost-Java).

2) Nl. voor de Chineezen. Men ziet het, het verhaal is zoo goed als van ooggetuigen.

3) Het vervolg doet hier minder ter zake. De western king betaalt slechts een gedeelte, doch krijgt de geheele boete daarop kwijt gescholden,

Behalve het voorafgaande, waarmede gelukkiger en merkwaardiger wijze het historisch gehalte van de Pararaton ook wat een ander gedeelte van dit geschrift betreft, in het licht kon worden gesteld, moet er over de pericope, waarin men de mededeelingen aantreft over een krijg tusschen dat westelijke en dat oostelijke rijk, tusschen Majapahit en Balambangan nog eene vraag gedaan worden, en wel deze: of het niet waarschijnlijk is, dat men daarin een schildering vindt van den krijg en het wapenfeit, die, gecombineerd met allerlei andere zaken (uit de folklore) het leven gaven aan den bij den Javanen zoo bekenden Damar Wulan roman, welke nu op deze wijze feitelijk op een historischen achtergrond zou blijken te berusten? De aanknoopingspunten zijn niet velen; doch is zulks wel noodig? In hoofdzaak, — het volgende toch wordt immers ook hier verteld, — dat er onder een vorstin van Majapahit, een groote oorlog gevoerd werd tusschen dat rijk en Balambangan, waarbij dit laatste het eerst won, maar later door onverwachte hulp de krijgskansen keerden, zoodat Balambangan te niet kon worden gedaan, en dat de vorst van dat rijk door een persoon, die hem opzocht, geveld werd en onthoofd, waarna deze zijn hoofd naar Majapahit bracht, is het raam van den roman en het beloop van dezen *parĕgrĕg* het zelfde. De held, die hier Bhre Wirabhumi (= Menak Jingga) ombrengt, heet hier wel anders: Raden Gajah, Ratu angabhaya, Bhra Narapati, en niet Damar Wulan, de vorstin geen Kĕñcana wungu, enz. enz., en men vindt in den roman allerlei verhaald, waarvan hier geen spoor te vinden is [1]), evenals omgekeerd ook de verdere bijzonderheden van den oorlog hier anderen zijn, ja, het zelfs met Raden Gajah, die Bhre Wirabhumi versloeg en onthoofde, anders afloopt, daar hij, zooals het volgende hoofdstuk leert, wegens dien moord later van kant gemaakt wordt, doch dit alles kan de overeenkomst in die enkele, en zeer belangrijke hoofdlijnen niet te niet doen. Is het juist gezien, dat de Damar wulan roman in zijn opzet inderdaad berust op hetgeen er in die jaren is voorgevallen, dan is men, en zulks kan in zekeren zin een winst worden geacht, thans ook in staat om eenigszins de waarde van dat verhaal te schatten; en wellicht zal het ons straks gegeven zijn na te gaan hoe het langzamerhand den vorm heeft gekregen, waarin wij het hebben leeren kennen. Dat men daarbij vooral het oog zal hebben te richten op de oudste der redactie's, welke er van bestaan, dus die, welke Roorda van Eysinga kende, en de dadelijke variatie's daarvan, behoeft hier wel niet in herinnering te worden gebracht, waar

1) De Rangga lawe van den Damar wulan roman is natuurlijk dezelfde als die welke hier boven in Hoofdstuk V, VI en VIII voorkomt, ook al zijn hier zijne latere gedragingen lijnrecht tegenovergesteld aan wat hij in de Damar wulan doet. Op den smid van Lumbang, Mpu Gandring van Lumbang, in de Damar wulan (oudste redactie) Mpu Lumbang, werd reeds gewezen in de aanteekening bij Hoofdstuk I. Verder dient er hier nog gelet te worden, in verband met eene opmerking, die straks in den tekst iets lager voorkomt, dat Menak Jingga geschaakte prinsessen, Dewi Wahita en Dewi Puyĕngan, bij zich aan zijn hof had, en ook de vraag te worden gesteld of Wahita soms nog een reminiscens aan het Dewi Suhita van dit hoofdstuk zou kunnen zijn. In Menak kontjar zou Bhre Tumapĕl kunnen schuilen.

het daarentegen weer wel van belang kan zijn er op te wijzen, dat Raden Gajah hier, behalve Bhra Narapati, ook *ratu angabhaya* wordt genoemd.

Wat de waarde van dezen titel is, werd boven bij Hoofdstuk IV reeds gezegd, is niet met zekerheid uit te maken, doch zoowel hier als daar moet men vermoeden, dat de rang een vrij hooge was, èn om het gebruikte *ratu* èn vooral om de verhouding, waarin Rangga wuni (Wiṣṇuwardhana) en Mahisa campaka (Narasinga) tot elkander stonden [1]).

Wie nu die Bhre Daha was, die door Bhra Hyang wiçeṣa naar het westen werd medegevoerd, en of zij de persoon was, welke Bhre Wirabhumi tot zoon had aangenomen, is eene zaak die moeielijk is uit te wijzen. De gebezigde uitdrukking, *ingĕmban*, wijst zonder twijfel op een dame, en in de aanteekening bij Hoofdstuk X werd het reeds beredeneerd, dat moeielijk iemand anders dan Bhre Daha II Bhre Wirabhumi kan hebben aangenomen. Nu kan men gissen, dat de Bhre Daha, welke bij Bhre Wirabhumi werd aangetroffen, de dochter was van Paṇḍan Salas I (40), Bhre Daha III (49), de echtgenote van Bhre Tumapĕl (*b*) (39), of de latere echtgenote van deze, door Bhre Wirabhumi bijv. geschaakt, te meer daar Bhre Daha II (20), volgens de berekening boven, reeds tusschen 1293 en 1298 overleden was. Maar terwijl dit op zich zelf reeds slechts een gissing is, zijn daarmede de moeielijkheden

---

1) Van het Damar wulan verhaal bestaan er verscheidene redacties, onder welken de tekst die aan Roorda van Eysinga bekend was, en die een andere is dan de door Winter gebruikte, zeker de oudste is, zooals reeds bekend werd gesteld in Nog eenige Javaansche piagĕm's uit het Mohammedaansche tijdvak afkomstig van Mataram, Bantĕn en Palembang, Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII, bl. 594. Van het begin van deze redactie bezit het Bat. Gen. een exemplaar op palmblad, met oud-Javaansch schrift geschreven. De *sĕngkala* er in is *mantri-kuda-obah-ringrat*, 1673 = A. D. 1748. Wat Roorda van Eysinga van het boek zeide, in zijn Handboek, III, 2, bl. 30, „in het laatst der vorige eeuw is zij uit een Javaansch handschrift, dat in eene oudere Javaansche taal geschreven was, in een Javaansch dat aan het tegenwoordige gelijk staat overgebragt", is dus geenszins zoo onjuist als men wel gemeend heeft, tenzij men hier bepaald wil vallen over taal in plaats van schrift, die beiden, ook nu nog, zoo menigwerf met elkander verward worden. De Hollander was onnauwkeurig, toen hij in zijn Handleiding bij de beoefening der Javaansche taal- en letterkunde (1848), bl. 228 (A, n°. 47) „oud-Javaansch" in de plaats stelde van wat men bij Roorda van Eysinga vindt. Van dezen tekst bestaan verscheidene variaties, welke vooral in het naspel, de lotgevallen van Damar wulan als hij koning geworden is, onderling sterk afwijken. In de verzameling te Leiden wordt deze redactie vertegenwoordigd door no. CXIX (Cod. 1845) en CXX (Cov. 1838) van den Catalogus van Prof. Vreede. Een tweede is die welke Winter in proza overbracht, zie Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., IV, 199, en Verh. Bat. Gen. XXX, en waarvan de Hollander, in zijn Handleiding van 1848, op bl. 158 en volgg., het begin uitgaf. Hier luidt de sĕngkala *wil-obah-nunggang-jalma*, 1765; te Leiden CXIV (Cov. 1797), CXVII (Cov. 2117)?, en CXV (Cod. 2152), de proza bewerking. Ten derde vindt men de redactie, welke door de firma van Dorp te Samarang onder toezicht van Raden Pañji Jayasubrata werd uitgegeven, en zeker nog jonger is. Deze werd, volgens eene aanteekening van Raden Mas Ismangun Danuwinata, vervaardigd door Raden Rangga Prawiradirja, weleer *wĕdana mañcanĕgara* te Maespati; te Leiden in CXVI (Cov. 1866(2)) en CXVIII (Cod. 219?)?. Behalve dezen bestaan er nog andere redactie's, althans fragmenten daarvan, die van minder beteekenis schijnen te zijn. Van veel belang daarentegen zou wel eens kunnen blijken te zijn, wat men aantreft in een Sĕrat kaṇḍa, en hier beneden achter Hoofdstuk XVIII, in een extract uit dat boek, dient medegedeeld te worden. Een Damar wulan in *lakon* vorm vindt men in Tijdschr. Ind. T, L. en Vk., XXXVIII, 457; op het einde van deze wordt hier, in verband met wat de Pararaton omtrent de latere lotgevallen van Raden Gajah verhaalt, nog eens de aandacht gevestigd.

omtrent deze persoon toch nog niet uit den weg geruimd, daar, terwijl volgens dezelfde berekeningen ook de dood van deze Bhre Daha, Bhre Daha III (49), ons straks in ditzelfde hoofdstuk, bl. 31 reg. 21 wordt bericht, † 1338, er in 't volgende hoofdstuk weder een Bhre Daha ten tooneele treedt, in wier persoon, want ook daar moet een vrouw bedoeld zijn, men onwillekeurig weder iemand ziet, die tot Bhre Wirabhumi in een nauwere betrekking stond, en dus òf de persoon was die door Hyang wiçeṣa uit het oostelijke rijk gehaald werd, òf wel die welke hem als kind aannam. Doch hierover zie men wederom verder bij het volgende hoofdstuk.

Zooals men gezien heeft, werd hier, omdat de Pararaton het niet uitdrukkelijk zegt, voorzichtigheidshalve geregeld slechts vermoedender wijze gesproken van een op nieuw aan het bewind treden van Hyang wiçeṣa, nadat hij in 1322 Çaka *bhagawan* geworden was, maar het bleek ondertusschen uit het uit de Notes van den Heer Groeneveldt aangehaalde, dat wat er over de *parĕgrĕg* 1) in de Pararaton voorkomt, ons feitelijk ook door de Chineezen wordt bericht. In het aangehaalde wordt de naam van Hyang wiçeṣa, die er slechts wordt aangeduid met „the western king, Tumapan", niet genoemd. Daarom is het van belang bij dit hoofdstuk nogmaals naar die Notes te verwijzen, omdat men daar iets lager nog deze mededeeling aantreft: „In the year 1415 (= Çaka 1337) the king adopted the name Yang Wi-si-sa, and sent envoys to thank the emperor for his kindness, and to bring as tribute products of the land". In dit gedeelte toch vindt men èn den naam van den vorst zelf, èn schijnt het al evenzeer, dat Hyang wiçeṣa ook in een lateren tijd nog de teugels van het bewind in handen had. Het jaar 1415 (= Çaka 1337) valt lang vóór zijn dood, want Hyang wiçeṣa, die dus inderdaad op nieuw de regeering in handen schijnt te hebben genomen, sterft, volgens de opgave, bl. 31, reg. 26, eerst ruim twintig jaren na de *parĕgrĕg*, in 1350 of 1351 Çaka, terwijl zijne dochter, de *prabhu istri* II, hem slechts kort overleeft, daar hare dood onmiddelijk na den zijne wordt bericht.

Hoewel in deze aanteekeningen overigens het doel slechts is den tekst van de Pararaton zooveel mogelijk toe te lichten, ook om hare zeker niet geringe geloofwaardigheid in het licht te stellen, schijnt het hier echter niet ongepast nog iets verder te gaan, en op nog een paar bijzonderheden te wijzen, die onder de periode 1311—1351 Çaka vallen, maar in de Pararaton niet vermeld zijn, en slechts in de Notes worden aangetroffen.

Uit die Notes blijkt nl. op bl. 110 (231) en 112 (233) dat een zeker gedeelte van Borneo's westkust, dat met den naam Puni wordt aangeduid en niet geidentificeerd kon worden, aan Java tijdens Hayam wuruk tribuutplichtig is geweest en dat nog in dezen tijd was.

Naar dat Puni zond de Chineesche keizer in 1370 (= Çaka 1299) een gezantschap. Er heerschte daar een hooghartige koning, maar deze werd terecht

1) *Rĕgrĕg* = *rĕŋĕg* = *rurug* = *lurug* N. Jav. en ook *uug* in 't Bal.

gewezen. Het land was toen juist geplunderd door lieden van Sulu, en de koning vroeg daarom vrijstelling van belasting voor drie jaar, doch men deed hem weten, dat dat niet ging. „Now, — zoo staat er verder, — this country had hitherto belonged to Java, and the people of the latter country tried to prevent him (in de betaling van het tribuut aan China); the king was wavering in his decision, but the envoy remonstrated with him, saying: „Java has already a long time acknowledged itself a subject and brought tribute; why do you only fear Java, and not the celestial court? The king then appointed envoys to bring a letter", enz.

In 1405 en 1408 (= Çaka 1330) was daar een koning, die met den Chineeschen keizer zeer bevriend, en bij hem zeer in gratie was, doch in 't laatstgenoemde jaar reeds overleed.

„The emperor issued an edict to console his son, Hia-wang, who was ordered to succeed his father, and appointed king of the country. Hia-wang and his uncle reported that their country had to give Java forty caties camphor baros every year, and begged an imperial order to Java that this annual tribute should be stopped, in order that it might be send to the imperial court instead; they further said that, as they were going home now [1]), they asked for the emperor's orders, and for permission to remain at home a year, in order to satisfy the wishes of the people; at last they requested that the time for bringing tribute, and the number of persons who were to accompany it, might be fixed. The emperor acceded to all these wishes; he ordered that tribute should be sent once in three years, and that the number of persons coming with it should depend on the king's pleasure. He also gave an order te Java, telling them not to ask any more the annual tribute of this country", zonder dat er evenwel bij opgegeven wordt, of Java in overeenstemming met dat bevel ook heeft gehandeld.

Doch al blijkt hieromtrent niets, en al weten wij nu nog niet waar dat Puni eigentlijk lag, zelfs als het van Hiawang voor een gedeelte overgroote beleefdheid tegenover den Chineeschen keizer is geweest, die hem dat verzoek tot hem deed richten, waar zijn vader en hij zelf zulk eene goede ontvangst in China hadden ondervonden, er werd toch tegelijkertijd een grootere onafhankelijkheid en een zich afscheiden van Java mede beoogd, en, op zich zelf van weinig belang, is dit toch in verband met andere feiten van een zekere beteekenis. Want er zijn ook nog andere berichten, die er op wijzen, dat het rijk van Majapahit, dat, zooals uit dit hoofdstuk bleek, òf onderling verdeeld was òf zelfs op Java met vijanden te kampen had, toenmaals gedurende de regeering van Hyang wiçeṣa en zijne dochter, reeds niet meer het machtige Majapahit genoemd kon worden, wat het onder de *prabhu istri* I en Hayam wuruk, laat ons zeggen onder het beheer van Gajah mada, geworden en geweest was. Ook elders worden er pogingen gedaan

---

1) Het sterfgeval had in China plaats, waarheen de koning zich met zijn familie persoonlijk had begeven.

het uitgestrekte gebied van het rijk te verkleinen, en goedschiks of kwaadschiks schijnt dit gedeeltelijk ook gelukt te zijn.

Van belang is hier van dit opzicht zeker dat gedeelte van het Chineesche bericht over Java tijdens de Ming-dynastie, uit de jaren, die hier in aanmerking komen, dat boven werd overgeslagen. Als voorgevallen tusschen 1408 en 1415 (Çaka 1330 en 1337) vindt men *ll.*, bl. 37 (163) bericht: „At that time Palembang was under the domination of Java, and the king of Malacca falsely pretended that he had an order from the emperor to claim this possession. When the emperor heard this, he gave an edict, saying: When lately the eunuch Wu Pin came back, he reported that you (king of Java) had treated the imperial envoys in the most respectful way; no I have heard lately that the king of Malacca has claimed the country of Palembang from you, and that you have been very much astonished, fearing that this was my will; but I treat people in the most upright way, and if I had allowed him to do so, I certainly would have sent an open order, therefore you have no reason to be afraid. and if bad men make use of false pretences, you must not lightly believe them", een positieve mededeeling van een poging door den koning van Malaka gedaan om aan Majapahit een gedeelte zijner onderhoorigheden afhandig te maken. Houdt men daarbij in het oog, dat in de genoemde jaren die vorst van Malaka niemand anders was dan Mansur sjah, die van 1374—1447 A. D. regeerde, dan valt er door een gedeelte van de Sajarah Malayu op dit bericht een eigenaardig licht, evenals het op zijn beurt dat gedeelte van die kroniek van bijzonder belang maakt.

Behalve het boven reeds genoemde bevat de Salalatassalatin (Sajarah Mĕlayu) nl. nog een ander verhaal over Majapahit, dat, een geheel hoofdstuk beslaande, het XIVe, in 't kort navolgende is.

Toen de vorst [1]) van Majapahit overleed, liet hij slechts eene dochter na, Raden Galuh wi [2]) kusuma. Deze prinses werd nu, bij ontstentenis van een mannelijken troonsopvolger, door Patih Gajah mada tot koningin gehuldigd. Zij was en bleef ongehuwd, tot men in de wandeling Gajah mada ging beschuldigen van de vorstin voor zich zelf bestemd te hebben, en hem dit door het toevallig afluisteren van een gesprek tusschen matrozen bekend was geworden. Zoo bespeurd hebbende dat men zelfs aan zijne integriteit is gaan twijfelen, begeeft hij zich tot haar om er haar op te wijzen, dat de tijd voor haar gekomen is om zich in het huwelijk te begeven. Zij vraagt hem een *sayĕmbara* (*swayamwara*) uit te schrijven, wat hij dadelijk doet. Een ieder, zelfs ouden van dagen, gering volk, mismaakten en gebrekkigen, komen op, om voor haar te defileeren, opdat zij hare keuze zal kunnen doen, en daaronder ook, en wel in de allerlaatste plaats, een zekere Ki Mas jiwa, de aangenomen zoon van een *tuwak*-handelaar (*pañadap*, Jav. *panderes*).

1) Deze wordt hier in dit hoofdstuk, evenals elders in de Sajarah Mĕlayu, haast geregeld *batara* genoemd.

2) Hier zonder twijfel een verkorting van *dewi*. Raden galuh is bijv. in de Pañji verhalen gewoonlijk de oudste dochter uit het huwelijk van den vorst met de voornaamste gemalin.

Op dezen viel de keuze, zoodat hij *ratu* van Majapahit werd, in welke hoedanigheid hij den naam en titel *sang aji* Jayaningrat voerde. Nu was dit jonge mensch, zooals in het voorafgaande reeds was medegedeeld, in werkelijkheid iemand van hooge afkomst, en had hij met zijn pleegvader een afspraak gemaakt deze in Gajah mada's plaats *patih* te maken, als hij soms eens koning van Majapahit worden mocht. Hij was nl. de zoon van een vorst van Tañjung pura [1]), door een storm, tijdens een spelevaart, van zijn familie afgescheiden, bij Majapahit door dien *tuwak*-man opgevischt, en sedert bij hem gebleven, terwijl zijn eigentlijke naam Kirana langu, قران لاڠو, was. Zijn pleegvader komt hem na zijn troonsbestijging aan zijn belofte herinneren, en hij stelt er, zich tevens bekend makende, Gajah mada van op de hoogte, die de moeielijkheid weet op te lossen door den *tuwak* man tot hoofd aan te stellen over allen, die dat vak nog verder beoefenden. Daarop verneemt men nu in Tañjung pura wie eigentlijk de nieuwe vorst van Majapahit is. Zijn vader laat de juistheid van hetgeen hij verneemt onderzoeken, en als het nu ook van die zijde erkend is geworden, schikken zich alle vorsten van Java onder zijn bewind. Uit het huwelijk wordt een dochter geboren, die den naam krijgt van Raden Galuh Candrakirana, en wier schoonheid overal geroemd wordt. Dit komt ook ter oore aan den toenmaligen vorst van Malaka, Sultan Mansur shah [2]), die besluit haar ten huwelijk te gaan vragen. Hij laat te Singapura en te Singaraya een groote vloot gereed brengen van 200 driemasters, stelt zijn rijk onder Paduka raja den *bandahara*, Sri Naradiraja en Sri Wijadiraja, kiest 40 edelknapen en 40 freules uit, wier chef Tun Bijasura wordt, en begeeft zich met dezen op weg naar Majapahit, ook vergezeld van den vorst van Indragiri, dien van Jambi, dien van Lingga en dien van Tungkal (تڠكل) [3]), die hij daartoe uitgenoodigd had. Als hij Majapahit bereikt, zijn daar ook de vorsten van Daha en

1) Het citaat boven, uit de Sajarah Mĕlayu, Hoofdstuk II, gewaagt van een vroeger contact van Majapahit met dit rijk. De vorst van Majapahit huwt bij die gelegenheid met Candradewi, een dochter van Sang Sapurba (Supraba), terwijl een zoon van deze, sang Maniyaka (verknoeiing van den naam eener andere *widadari*, nl, Menaka, van der Tuuk, Bataksche leesboek, IV, 115), huwt met de dochter van den vorst van Tañjung pura. en door zijn vader in dat rijk tot koning wordt aangesteld. In dit hoofdstuk (XIV) wordt deze prins van Tañjung pura de *piyut* (achter-achter-kleinzoon) van die Maniyaka genoemd.

2) Na Sĕkandar sjah, zie boven, volgden

Magat,	1274—1276,
Mohammad sjah,	1276—1333,
Abu sjaid,	1333—1334,
Modhafar sjah,	1334—1374,
Mansur sjah,	1374—1447,

Deze laatste vorst vertegenwoordigt het 9e geslacht gerekend van Tribuwana (Nila uttama), die een broeder was van Maniyaka, uit wien de prins van Tañjung pura was gesproten. Daar deze van dien vorst een afstammeling is in 't 5e geslacht, zie de vorige aanteekening, was de prinses van Majapahit dus iemand uit 't 6e, wat een verschil van drie geslachten geeft. Bij de beoordeeling van het verhaal is het wellicht niet ongewenscht hier even op te letten. Candrakirana is het meest bekend als de naam van de prinses van Daha, Raden Pañji Ino Kĕrtapati's verloofde.

3) In Palembang.

van Taǹjung pura. Hij wordt luisterrijk ontvangen, en ziet zich zelfs de hoogste plaats onder allen toegewezen. Ook hem stelt nu de *batara* van Majapahit op de proef, op een zelfde wijze als hij dat die twee andere vorsten had gedaan, door hem, behalve een statie-kris, nog 40 andere krissen ten geschenke te geven, van welken de scheeden gebroken waren, met het verzoek dezen in orde te laten brengen. Had hij ze bij de beide anderen weer kunnen laten wegstelen, dit maal gelukt het niet; de freules zijn den Javaanschen dieven te slim af. Zoo doen ook de jonkers dingen, die de verbazing wekken. Tun Bijasura jaagt een hond, die aan een gouden ketting lag, zulk een schrik aan, dat deze losbreekt, en wegloopt, en Hang Jĕbat en Hang Kasturi veroorloven zich de vrijheid in een anders slechts door den vorst alleen persoonlijk gebruikte *balay* te gaan zitten, zonder er zich van daan te laten jagen, hoeveel moeite men er zich ook voor geeft, met dat gevolg dat de vorst van Majapahit hun dat nu verder dan ook maar toestaat. Maar onder al die jonkers, van wie met name ook nog genoemd worden Hang Lakir, Hang Lakiyu, Hang Ali, Hang Sĕkandar, Hang Hasan, Hang Husen [1]) en Hang Tuwah, was deze laatste de meest in het oog loopende persoon, bij de mannen gerespecteerd, door de vrouwen bewonderd en door de meisjes bemind; er werden zelfs liedjes op hem gemaakt, evenals dat ook geschiedde op een der krijgers van Daha, Sangkaningrat [2]). De vorst van Majapahit geeft dan ook straks zijne toestemming tot het huwelijk. Na groote feesten, gedurende welken Tun Bijasura nog een paar stukjes uithaalt [3]), heeft het plaats, en eenigen tijd daarna vraagt Sultan Mansur sjah aan zijn schoonvader verlof om met zijne vrouw, de prinses van Majapahit, Raden Galuh Candrakirana, naar Malaka terug te gaan. Als dit hem is toegestaan en hij gereed is om te vertrekken, zendt hij Tun Bijasura tot den *batara* om Indragiri voor hem te vragen. Het wordt hem geschonken. Dan zendt hij nog Hang Tuwah om ook Siantan te verkrijgen [4]), wat evenmin geweigerd wordt, want zelfs Palembang zou er nog bij gegeven worden, zoo er om gevraagd werd. Mansur sjah schijnt echter reeds tevreden te zijn geweest, want hij vertrekt daarop naar Malaka, waar de Majapahitsche prinses later van een zoon, Raden Kĕling (كليڠ), bevalt [5]).

1) De laatste vier namen zijn een uitbreiding. Als de gezellen van Hang Tuwah worden gewoonlijk slechts Hang Jĕbat, Hang Kasturi, Hang Lakir en Hang Lakiyu genoemd.

2) De *pantun*'s worden medegedeeld, doch zij zijn niet terecht te brengen. Van Hang Tuwah's heldendaden wordt slechts iets te voren iets medegedeeld, nl. het geval met den Javaanschen *amok*-looper, dien hij overhoop steekt lang voordat men van Malaka vertrok; ook wordt zijn krijgskreet „geef mij een Laksamana (admiraal) om mede te vechten", vermeld, die hem den bijnaam van den Laksamana bezorgde.

3) Bij alles wat de Maleiers aan het hof van Majapahit doen zijn zij, bestudeerd, zoo onwellevend mogelijk.

4) Ook de vorm der vragen hier is zulks in hooge mate; *jakalaw dianugrahakan sabaikbaikña, jakalaw tiyadapon diambil juga*.

5) Het overige van dit hoofdstuk, dat over Hang Tuwah handelt, heeft met het oog op Majapahit geen beteekenis. Slechts dient er nog uit vermeld te worden, dat Mansur sjah den vorst van Indragiri, dien hij tot zijn schoonzoon maakt, niet naar zijn rijk terug laat gaan, blijkbaar omdat hij zich nu als zijn souverein beschouwt.

Al is hier de voorstelling een geheel andere, en ook de uitslag niet dezelfde, beide mededeelingen, èn de Chineesche èn de Maleische, doen ons weten, dat er tijdens het bewind van Mansur sjah door Malaka pogingen, met meer of minder gunstigen uitslag, zijn aangewend om zich met een in de buurt van dat rijk te vinden gedeelte van Majapahit's onderhoorigheden te verrijken, terwijl uit beiden tevens blijkt, dat ook Palembang ondertusschen, na den dood van Gajah mada tot die onderhoorigheden is gaan behooren.

Wat er in werkelijkheid aan historische waarheid in het XIVe hoofdstuk van de Sajarah Mělayu schuilt, is zeer moeielijk te bepalen. Hoewel het kwalijk aangaat aan te nemen, dat het geheel zonder historischen achtergrond zou zijn, is men bij gebrek aan gegevens van de Javaansche zijde, over hetgeen er in verhaald wordt, toch ook niet in staat er uit te schiften wat meer en wat minder vertrouwen verdienen zou, zelfs niet al zou men daarbij het eenvoudiger, maar zooveel breedsprakiger referaat over de verhouding van Malaka tot Majapahit in den Hang Tuwah roman in de beschouwing opnemen. Hier laten wij dat dan daarom ook rusten, te eer nog omdat het hier de plaats niet is een uitvoerige en geregelde inhoudsopgave van dat geschrift, of een der redacties er van, te leveren [1]).

HOOFDSTUK XIII.

Bhre Daha (istri). Çaka 1359—1369 [2]).

Tuhan Kanaka overlijdt [3]) in Çaka 1352 [4]). Hij was 17 jaar *apatih.*
Bhre Lasĕm sterft te Jinggan.
Bhre Paṇḍan salas sterft.
Raden Jagulu.

---

1) Over den Hang Tuwah-roman leze men vooral wat Prof. Dr. G. K. Niemann mededeelde in zijne Bloemlezing uit Maleische geschriften, 1e stuk, groote uittreksels gegevende. Het eerste uittreksel vindt men in transcriptie ook in de Hikajat Hang Tuwah tersalin soeratannja oleh R. Brons Middel, Leiden 1898. Met het oog op Gajah madu's plannen met Palembang, zie boven bij Hoofdstuk IX, leest men bij Niemann, 1870, I, bl 8, — er zijn door Hang Tuwah, als jongen, krijgsgevangen gemaakten aan het woord, — *adapon kami sĕkaliyan ini musuh dari Siantan, sĕpuluh buwah pĕrahuña, dan nama pĕnghulukami itu Arya Nĕgara, dan dari Jĕmajapon sĕpuluh buwah juga hĕndak mĕrompak ka tanah Palembang, Adapon akan sĕkarang sĕgala kĕlangkapan satĕngahña sudah lalu, kami di bĕlakang ini karĕna patih Gajah mada, mantĕri ratu Mĕñjapahit, mĕñuruhkan sĕgala pĕnghulu anak sungay yang taalok ka Mĕñjapahit itu mĕrompak ka Palembang lalu naik ka darat ka bukit Siguntang, disuruhña rampas oleh patih Gajah mada itu, karĕna kami sĕkaliyan ini taalok ka Mĕñjapahit.*

2) Men lette er op, dat de vorige *prabhu istri* reeds in 1351 overleed. Wie deze Bhre Daha, een *prabhu istri*, was, is niet duidelijk, doch men zie de aanteekening beneden.

3) In 't Jav. *atĕlasan.*

4) Zoo te lezen in plaats van 1363.

Raden Gajah wordt uit den weg geruimd, omdat hij Bhre Wirabhumi onthoofd had, in Çaka 1355.

Bhre Daha werd koningin (*ratu*) in Çaka 1359.

Bhre Parameçwara, nl. die te Wiṣṇubhawana stierf, sterft in Çaka 1368, en wordt bijgezet te Singhajaya.

Bhre Kĕling sterft, en wordt bijgezet te Apaapa.

Bhre Prabhu istri sterft in Çaka 1369, en wordt mede te Singhajaya bijgezet.

AANTEEKENING.

In het vorige hoofdstuk werd zoowel de dood vermeld van Bhra Hyang wiçeṣa, wiens regeering wat de verdeeling in hoofdstukken hier betreft, reeds geeindigd werd beschouwd in Çaka 1322, als van de hem opvolgende Bhaṭara istri, die in 1351 Çaka plaats had. De vermelding van haren dood moest volgens den bij de verdeeling in hoofdstukken hier gevolgden regel wederom een hoofdstuk besluiten. Er schijnt daarop eene periode gevolgd te zijn van koningloosheid, althans er volgt daarop niet dadelijk, dat er weder een ander *prabhu* zou zijn geworden. Dit vindt men eerst weder naast het jaartal 1359 Çaka vermeld, terwijl opmerkelijkerwijze daarbij het woord *ratu* gebezigd wordt, dat, zooals boven reeds gezegd is, in dien zin alleen in 't begin van dit geschrift voorkomt [1]), tot *prabhu* er de plaats van gaat innemen. Toch moet ook hier dat er de beteekenis van zijn, aangezien spoedig daarop weer sprake is van het overlijden van een *prabhu* in 1369 Çaka, en wel wederom van een *prabhu istri*.

Het ware dus wellicht beter geweest dit hoofdstuk nog eens in tweeën te verdeelen; dat geschiedde hier niet, omdat het niet duidelijk blijkt, zooals het geval was in Hoofdstuk VI, wie in dien tijd wel het bewind voerde, en het evenmin duidelijk wordt aangegeven, dat er gedurende eenigen tijd geen wettig hoofd van bestuur was, zooals dit bijv. straks wel geschiedt in Hoofdstuk XVI.

De *prabhu istri* III, die in 1359 Çaka koningin werd, heet Bhre Daha, bl. 31 reg. 34, en moet, als men ook haar met een volgcijfer wil aanduiden, Bhre Daha IV worden, want de in 't voorafgaande voorkomende Bhre Daha I (Kĕrtarajasa's gemalin), Bhre Daha II (Kĕrtarajasa's dochter), en Bhre Daha III, de dochter van Bhre Paṇḍan Salas II, waren allen, zooals aangenomen worden moest, reeds overleden, zie voor de laatste bl. 31 reg. 21.

Is dit intusschen, zoo goed en zoo kwaad als dat ging, vrijwel uitgemaakt, er doet zich hier een andere vraag voor, en wel deze, of deze Bhre Daha IV niet in een nader verband stond tot Bhre Wirabhumi. Dit moet zonder twijfel worden aangenomen.

Zooals men gezien heeft, wordt in dit hoofdstuk, dus na den dood van Hyang wiçeṣa en de *prabhu istri* II, in Çaka 1351, Raden Gajah, die in 1328

---

1) Hoofdstuk I tot en met IV.

Bhre Wirabhumi versloeg en onthoofde, juist om deze daad, in Çaka 1355, zelf van kant gemaakt, *ingilangakĕn pinadoṣa amĕki Bhre Wirabhumi.* Moet hij om die heldendaad tijdens de vorige regeering, van Hyang wiçeṣa en de *prabhu istri* II, in tel en in eere zijn geweest, er moet daarna een andere factie aan de bovenhand zijn gekomen, en wel juist eene, die den aan Bhre Wirabhumi aangedanen dood, nu blijkbaar moord genoemd, niet billijkte, dus een partij, die het weer voor Bhre Wirabhumi opnam, ook al was zijn ondergang reeds iets van meer dan twintig jaren her. Het ligt dus inderdaad voor de hand te veronderstellen, dat de daarop in 1359 Çaka aan het bewind komende Bhre Daha IV iemand was, die tot Bhre Wirabhumi in relatie stond. Het zou toch zeer begrijpelijk zijn, dat zij het tot den troon had gebracht, juist gesteund door, misschien ook als hoofd van de partij, die, toen daartoe de gelegenheid zich ten laatste voordeed, gemeend heeft den dood van Bhre Wirabhumi te moeten wreken, door op hare beurt zijnen moordenaar geweldadig te dooden, en dit dwingt dan wederom om te vragen of in deze Bhre Daha IV wellicht niet tevens teruggevonden wordt de Bhre Daha, van wie sprake is in het gedeelte, dat over de *parĕgrĕg* handelt, en door Bhra Hyang wiçeṣa uit Bhre Wirabhumi's oostelijk rijk werd weggevoerd, of misschien ook die, welke hem tot kind aannam, welke beiden ook wederom dezelfde persoon zouden kunnen zijn.

Zooals boven beredeneerd werd, werd Bhre Wirabhumi tot zoon erkend door Bhre Daha II, de dochter van Kĕrtarajasa, zie bij Hoofdstuk X. Het werd daar reeds toegegeven, dat er eenige bezwaren zijn, maar het bleek nog duidelijker dat Bhre Daha I en Bhre Daha III buiten rekening moesten worden gelaten. Eene mogelijkheid rest er nog, misschien was de pleegmoeder van Bhre Wirabhumi ook Bhre Daha II niet, doch een ander, over wie de Pararaton in het voorafgaande geen verder licht geeft.

Bij Hoofdstuk XII werd er verder stil gestaan bij de vraag wie of wat de Bhre Daha, welke in de *parĕgrĕg* genoemd wordt, wel wezen kon. Het werd daar reeds uitgemaakt dat zij niet was Bhre Daha II, terwijl de mogelijkheid verondersteld werd, dat men in haar Bhre Daha III te zien had, en tevens werd er een enkel woord gewijd aan de redenen, die Bhre Tumapĕl *b* (39) en Bhre Parameçwara II (47) konden doen weifelen bij het partijkiezen òf voor Hyang wiçeṣa òf voor Bhre Wirabhumi, zie de noot waarin de familierelatien van deze beide personen tot de beide tegenover elkander staande vorsten nog eens uiteengezet werd, en het bleek daar niet, dat Hyang Parameçwara, tenzij hij als schoonzoon van Bhre Tumapĕl *b* (39) zich geheel bij zijnen schoonvader aansloot, eenige reden gehad zou hebben de partij voor Bhre Wirabhumi te kiezen, iets wat met Bhre Tumapĕl wel het geval scheen, in zoo verre als deze, hoewel een zoon van Hyang wiçeṣa, doch geenszins zijn aangewezen troonsopvolger, daar Dewi Suhita daarvoor in aanmerking kwam, ook de schoonzoon was van Bhre Wirabhumi.

In dit hoofdstuk ontmoet men aan het slot een in een zeker opzicht

merkwaardige mededeeling. Wellicht dat deze iets verder kan brengen. Er dient toch op gewezen te worden. Dit geschiede in verband met het voorafgaande.

Er wordt daar medegedeeld dat de *prabhu istri* III, een ander dan deze kan niet bedoeld zijn, men zie slechts bl. 31 reg. 28, waar de dood van de *prabhu istri* II (Dewi Suhita) reeds geconstateerd is, begraven wordt in een heiligdom Singhajaya, waarin reeds iemand bijgezet was, *tunggal dhinarma*, bl.31 reg. 37, terwijl het verder blijkt, dat in datzelfde heiligdom een jaar te voren in 1368 Çaka de asch van Bhra Parameçwara II was geplaatst, over wiens persoonlijkheid met de door de Pararaton verstrekte gegevens ook al niet getwijfeld worden kan. De vraag doet zich voor in welke relatie stonden deze beide personen tot elkander, dat men hun asch na hun dood op zulk eene wijze, op één en dezelfde plaats, ter ruste bracht.

Toevalligerwijze geeft de Pararaton van zulk een plaatsen van de asch van twee personen in één heiligdom nog een paar voorbeelden. Men vindt het o. a. op bl. 32 reg. 4 en 6. Zoowel Bhre Paguhan als Bhre Pajang, wie deze personen waren bleek boven bij de uiteenzetting in de aanteekening op Hoofdstuk X, nl. Bhre Paguhan II (42) en Bhre Pajang II (45), worden begraven te Sabyantara, welk feit ook daar, waar het de laatste dezer beide personen betreft, uitdrukkelijk wordt aangeduid met dezelfde uitdrukking, *tunggal dhinarma*. Kon het nu worden uitgemaakt wie deze personen waren, het bleek tevens dat zij, hoewel halfbroeder en halfzuster, met elkander in het huwelijk waren getreden, en Sabyantara omsloot dus na hun dood de asch van man en vrouw.

Zou ditzelfde nu ook het geval hebben kunnen zijn in het heiligdom Singhajaya? Zulk eene veronderstelling ligt voor de hand en leidt ook tot eenige onverwachte uitkomsten. Aangenomen dat dit het geval was, dan volgt er uit dat Bhra Parameçwara II (47) de gemaal was van de *prabhu istri* III, en wellicht niet die van *prabhu istri* II (Dewi Suhita), en er werd dan ook reeds boven in de aanteekening bij Hoofdstuk X en in den geslachtsboom, waar aangenomen werd, dat deze laatste, de *prabhu istri* II, met Bhre Parameçwara II in het huwelijk trad, een vraagteeken bij die echt geplaatst, aangezien de bewoordingen van bl. 30 reg. 3 en 7 er wel aanleiding toe geven te veronderstellen, dat zij beiden in het huwelijk traden, doch dezen zelf daartoe niet rechtstreeks dwingen. Men vindt daar toch niet anders dan *putrestri mijil bhre prabhu stri, bhiṣeka dewi Suhita* en *aputra mijil bhre Koripan, bhra Hyang Parameçwara siraji Ratnapangkaja bhisekanira, angalap bhra prabhu istri, tan apuputra sira*. Er wordt wel gezegd dat hij huwde met een *prabhu istri*, doch niet met die, welke Dewi Suhita heette, en van Dewi Suhita wordt wel is waar niet aangeduid, dat zij ongehuwd bleef, doch ook weder evenmin geconstateerd, dat zij wel in het huwelijk trad. Doch zou het nu, na hetgeen er nog verder aan het licht kwam, hoe weinig zeggingskracht er ook in schuilen moge, niet aannemelijker zijn te veronderstellen, dat men met Bhra Parameçwara zijne gade in één heiligdom heeft

laten rusten, en dat ook in de *prabhu istri* van bl. 30 reg. 6 zijne gemalin te zoeken is, de vorstin die in 1309 Çaka overleed, d. i. dus de Bhre Daha, welke in 1259 Çaka *ratu* werd? [1])

Kon op deze wijze hier als van zelf eenige kritiek gegeven worden op den ontworpen geslachtsboom, daar het aan den dag kwam, dat deze niet in alle onderdeelen een onvoorwaardelijk vertrouwen verdient, wat op zich zelf reeds van groot nut is, omdat men er door weerhouden worden zal er te absoluut op te bouwen, het bleek tevens dat er van verschillende gedeelten van den tekst ook verschillende opvattingen mogelijk zijn, en dat hoe correct de redeneeringen over de persoon van de Bhre Daha van bl. 31 reg. 10, die der *parĕgrĕg*, op zich zelf ook mochten zijn, wat aan den lezer ter beoordeeling wordt overgelaten, het toch zeer wel mogelijk is, dat zij juist niet Bhre Daha III was, en dat in haar juist gezocht moet worden de latere *prabhu istri* III, wellicht zelfs de Bhre Daha die Wirabhumi's pleegmoeder was, en op wie Bhra Parameçwara reeds toenmaals zijne oogen geslagen had. Hier verdiepen wij er ons niet verder in, doch achten het daarbij veroorloofd om er nog verder op te wijzen, dat de *prabhu istri* II, die tijdens de *parĕgrĕg* vorstin was, toenmaals dan nog ongehuwd was gebleven, en er in den titel *ratu angabhaya*, voor lieden van latere dagen, wel eens, ten onrechte, schijnbaar iets gescholen kan hebben, dat hen heeft doen vermoeden, dat Raden Gajah met Dewi Suhita, d. i. de *prabhu istri* II, in 't huwelijk is getreden [2]).

In dit hoofdstuk wordt het laatst een *patih* vermeld, Tuhan Kanaka, die in 1352 Çaka, zoo moet er in plaats van 1363 gelezen worden, overleed, nadat hij 17 jaar de functie had bekleed. Boven werd zoo goed als niet bij die *patih*'s stilgestaan. Dit geschiedde om daar meer uitsluitend de geloofwaardigheid van de Pararaton in het licht te stellen en zich te blijven bepalen bij de genealogie der voorkomende personen van vorstelijk geslacht. Ook is het beter alles wat er van hen gezegd wordt, die als hoogste rijksdienaren zeer op den voorgrond tredende personen waren, op een enkele plaats te vergaren en te bespreken, waarvoor dit hoofdstuk juist de plaats schijnt.

Met dit hoofdstuk toch begint de Pararaton, die in het laatste gedeelte van het voorafgaande al veel abrupter was dan in het begin, zoo kort en onduidelijk te worden, dat men zelfs niet meer kan ontdekken in welke verhouding de personen, die nog verder genoemd worden, in verband stonden tot die welke in het

---

1) Hoe twijfelachtig het intusschen is, blijkt uit een derde voorbeeld van het begraven in één heiligdom. Volgens bl. 31 reg. 25 en 32 reg. 6, ook hier *tunggal dhinarma*, werden Bhre Wĕngkĕr II (41) en Bhre Kabalan (50) beiden te Sumĕngka bijgezet; deze personen waren vader en dochter.

2) Zooals reeds werd opgemerkt is de waarde van den titel *ratu angabhaya* onzeker, zie de aanteekening bij het vorige hoofdstuk. In de *lakon* Damar wulan huwt de held van het verhaal niet met de vorstin, maar vindt hij het goed maar *senapati* (veldoverste) te worden, en vereenigd te blijven met Añjasmara (*wondening raden Damar wulan sampun trima dados senapati kimawon, lulus kĕpanggih kalih ni Añjasmara*), Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXVIII, bl. 465.

voorafgaande voorkwamen. Moest dit reeds opgemerkt worden omtrent de vorstin, die juist aan het bewind was gekomen, het geldt, zooals men zien zal, niet minder van de nog verder voorkomenden, behalve dan van die enkelen, wier afsterven hier of later nog vermeld wordt (Bhre Lasĕm, Bhra Parameçwara, Bhre Kĕling, Bhre Jagaraga, Bhre Kabalan en Bhre Pajang), en boven bij Hoofdstuk X reeds behandeld werd. Behoudens dezen, en dan nog Raden Gajah, van wien reeds gesproken werd, Bhre Daha, de regeerende vorstin, en deze nog slechts gissender wijze, en Tuhan Kanaka, vinden wij hier en in het vervolg, behoudens een twijfelachtige uitzondering, zie het volgende hoofdstuk, niemand meer terug, die reeds bekend was.

De eerste *patih*, die genoemd wordt is Praṇaraja, tijdens Tohjaya, zie Hoofdstuk III. Op het feit dat er blijkens de inscriptie van 1216 Çaka, aan het hof van Kĕrtarajasa (Raden Wijaya) een zeer hooge ambtenaar was van dezen naam, werd reeds gewezen bij Hoofdstuk VII.

Tijdens Kĕrtanagara vindt eerst Raganatha, die zich terugtrekt, en daarna Kĕbo tĕngah = Pañji Aragani, zie hoofdstuk V.

Wie *patih* was onder Kĕrtarajasa, wordt in de Pararaton niet vermeld.

Daarna vindt men onder Jayanĕgara Mahapati in deze functie. Hierover kan niet getwijfeld worden, al ziet men daarnaast bericht, dat Nambi, Wiraraja's zoon, zie Hoofdstuk VIII, bl. 25 reg. 18, als zijn vader heengaat, als *apatih* achterblijft. Uit het vervolg toch blijkt het, dat die titel zelf, althans voor een tijd, een eenigszins mindere waarde heeft gehad, en dat wat vroeger en later uitsluitend *apatih* (of *patih*) heette, *amangkubumi* of *amañcanagara* werd genoemd. Dit laatste moet Mahapati zijn geweest, en deze bleef dit tot aan zijnen dood, bl. 26 reg. 14, in 1241 Çaka, het jaar waarin de *pakuṭi* plaats had, die negen jaar voor de *patañca* (in 1250 Çaka, zie bl. 27 reg. 10) voorviel.

Na hem bekleedde Arya Taḍah die functie. Dit blijkt bl. 26 reg. 36, waar zijn naam genoemd wordt, nadat er eerst van den *amañcanagara* gesproken is, die niemand anders was dan de *amangkubumi* van dien naam, terwijl het tevens aan het licht komt, waardoor de titel *apatih* en decadence was geraakt, nl. omdat deze ook in gebruik was in wat men de regentschappen, de vasalstaten van Majapahit zou kunnen noemen, van welken daar Daha wordt genoemd. Deze Arya Taḍah was de fautor van Gajah maḍa, die inmiddels *patih* van Daha was geworden. Als hij oud is geworden, verlangt hij, dat deze in zijne plaats treden zal, *apatiha ring Majapahit*, bl. 27 reg. 32, waartoe Gajah mada echter nog niet durft over te gaan.

Toch volgt deze hem op. Wanneer dat geschied is, is niet zeker. Bl. 28 reg. 20 wordt hij *apatih amangkubhûmi* genoemd, terwijl hij bl. 28 reg. 7 daarmede nog niet bedoeld is, daar hij bl. 28 reg. 17 eerst nog *angabehi* wordt, welke uitdrukking in 't verband evenwel niet duidelijk is; ook schijnt intusschen Arya Taḍah, zie bl. 28 reg. 27, nog niet geheel uitgediend te hebben. De *patih ing Majapahit* genoemd op bl. 28 reg. 32, is zonder twijfel weer Gaja maḍa, en ook

dit wijst er op, dat er voor het *tumuli pasunḍabubat*, bl. 28 reg. 29, een lacune moet zijn, want feitelijk wordt noch van zijn aanvaarden van die betrekking, noch van het werkelijk aftreden of het overlijden van Arya Taḍah iets vermeld. Slechts vindt men op bl. 29 reg. 16, opgegeven, dat Gajah mada in 1279 Çaka sints 11 jaren *amangkubhûmi* was. Hij moet het dus geworden zijn in 1268. In 1290 Çaka overlijdt hij, bl. 29 reg. 28.

Gedurende een drietal jaren wordt er geen nieuwe *patih* benoemd, alsof Gajah mada niet te vervangen is geweest.

Zonder twijfel was het een bijzonder man, en waren zijn verdiensten niet gering. In de Pararaton wordt er van zijne verdiensten als rechtskundige of als rechter niet gewaagd. Als zoodanig is hij bij de Javanen van Java nog bekend [1]). Hier vindt men hem uitblinkende in andere hoedanigheden. Hij redt Jayanagara van den rand van den afgrond, weet, of weet dat niet, zulks is niet duidelijk, de rust te herstellen onder het bewind van de eerste *prabhu istri* van Majapahit, is de held van vele veroveringen door Majapahit gemaakt en waardoor het zich kolonien verschafte, en speelt ook eene groote rol tijdens de regeering van Hayam wuruk, daar hij zich blijkbaar verzet tegen het door den vorst gewenschte huwelijk met de Sundasche prinses, dat hem daarentegen, uit een politiek opzicht, juist niet gewenscht voorkwam.

Eerst in 1293 volgt hem Gajah ĕnggon als *patih* op, bl. 29 reg. 29. Deze bleef dit 27 jaar. Hij stierf in 1320 Çaka, zie bl. 30 reg. 28.

Daarop bekleedt Gajah Manguri die functie van 1320--1332, zie bl. 30 reg. 29 en bl. 31 reg. 16, en hij was het dus 12 jaar. Duidelijk is het, dat in overeenstemming daarmede de tekst, bl. 31 reg. 17, verbeterd moet worden, zij dit nu al met, dan wel zonder invoeging van *gumanti*, men zie de aanteekening bij de vertaling.

Een zelfde fout vindt men op bl. 31, reg. 20, waar men vermeld vindt, dat Gajah lĕmbana, die, ibid. reg. 17, genoemd wordt als de opvolger van den in 1332 gestorven *patih*, in 1335 overlijdt. Hij had dus drie jaren die functie bekleed, en daarom is ook daar het volgende *tigang tahun*, tot verbetering van den tekst, bij het voorafgaande te trekken.

Dit blijkt ook uit het vervolg, daar zijne opvolger, Tuhan Kanaka, en daarmede zijn wij hier aan het eind der opsomming gekomen, na in 1335 *patih* te zijn geworden, bij zijn overlijden in 1352 (zóó te lezen voor 1363), gezegd wordt 17 jaar die betrekking bekleed te hebben, zie bl. 31, reg. 20 en 29. Dezen

1) Zooals men bij Raffles, History of Java, II, bl. 441 vindt opgegeven, bestaat er een wetboek, dat zijnen naam draagt, „Gaja Muda, a simular work, supposed to have been written by Gaja Muda, the Pateh of the Great Browĳaya of Majapahit". Vermoedelijk vindt men het in no. 25 van zijne in de Royal Asiatic Society te Londen opgeborgen verzameling Javaansche handschriften, Bijdr. T. L. en Vk., II, bl. 343. Ook het Ned. Bijbelgenootschap te Amsterdam bezit er een exemplaar van, dat schuilt in no. 56 van Engelmann's Catalogus, Tijdschr. van Ned. Ind. 1870, II, bl. 176. Het is maakwerk van een betrekkelijk zeer nieuwen tijd.

Tuhan Kanaka vindt men terug in het wetboek Adigama, geplaatst intusschen in zulk een omgeving (Bhra Çiwa en Ḍangḍang gĕṇḍis), dat men vermoeden moet dat dat wetboek eerst vrij lang na zijn dood ontstond of den ons bekenden vorm kreeg [1]).

Omtrent de opvolgers van Gajah mada wordt, behoudens de jaren van hun aantreden en hun overlijden, niets medegedeeld en *patih* Maḍu wordt alleen slechts even genoemd op bl. 28 reg. 30.

HOOFDSTUK XIV.

Bhre Tumapĕl, (als vorst Kĕrtawijaya?). Çaka 1369—1373.

[32] Daarop wordt in haar plaats Bhre Tumapĕl koning (*prabhu*).

Bhre Paguhan ruimt de lieden van Tidunggalating uit den weg; dit wordt naar Majhapahit bericht.

Daarop een aardbeving in 1372 [2]).

Bhre Paguhan, nl. die te Canggu sterft, wordt bijgezet te Sabyantara.

[Bhra Hyang sterft, en wordt bijgezet in de Puri.]

Bhre Jagaraga sterft.

Bhre Kabalan sterft, en wordt bijgezet te Sumĕngka, waar reeds iemand bijgezet was.

Bhre Pajang sterft en wordt (als Bhre Paguhan) ook te Sabyantara bijgezet.

Daarop had er een bergstorting plaats in de *wuku* Kuningan, in 1373 [3]).

Bhra *prabhu* (de koning) sterft in Çaka 1373, (de plaats waar hij bijgezet werd) heette als *dharma* Kĕrtawijayapura.

AANTEEKENING.

Wie deze Bhre Tumapĕl was blijkt niet, evenmin als het van de verdere hier nog ten tooneele tredende in het voorafgaande niet genoemde personen uit te maken is, wat niet verder behoeft te worden herhaald. Zij werden reeds opgesomd in de aanteekening bij Hoofdstuk X.

Wie de *wong* Tidunggalating, var. Tiḍung Kalati, waren, kon niet opgespoord worden.

---

1) In het begin van dit wetboek, dat in den kolophon Kuṭâramânawâdi of Kuṭâramânawa pleegt te heeten, doch de werkelijke Kuṭâramânawa niet is, daar dit het wetboek is dat door Dr. Jonker in zijn Een oud-Javaansch wetboek vergeleken met Indische rechtsbronnen werd uitgegeven, komt een jaartal voor, ꧑꧓꧒꧓, dat misschien met opzet in 't eeuwcijfer verknoeid is; 1323 Çaka toch, waaraan men het eerst denken zou, omdat men naar Majapahit verplaatst wordt, valt vóór 1335—1352 Çaka, de jaren van Tuhan Kanaka's bewind.

2) Zoo te lezen in plaats van 1362.

3) Zoo te lezen in plaats van 137., waarin de eenheid niet is uitgedrukt.

Over Canggu werd reeds gehandeld bij het VIe hoofdstuk.

Bhra Hyang mokta dhinarme Puri, Bhra Hyang sterft, en wordt bijgezet in de Puri, vermoed ik dat bij toeval in den tekst is ingelascht, en zijn ontstaan te danken heeft aan het *Bhra Hyang purwawiçesa mokta, dhinarma ring Puri,* dat men hieronder in Hoofdstuk XVII, bl. 32 reg. 18 ontmoet. Daardoor zou een der onbekende personen, Bhra Hyang, wegvallen. Men vindt het echter zoowel in C als in B.

Op het bijgezet worden van Bhre Paguhan II (42) en Bhre Pajang II (45) in één heiligdom, evenals op dat van Bhre Kabalan (50) te Sumĕngka, waar Bhre Wĕngkĕr II (41) reeds geplaatst was, werd reeds gewezen in de aanteekening bij het vorige hoofdstuk.

De naam van het heiligdom Sabyantara doet denken aan Bintara, waar volgens de Javaansche babad Raden Patah zich vestigde en later Dĕmak verrees. Sabyantara toch moet tot Sabentara verloopen, en uit dit kan weder, met wegvallen van *sa,* een Bintara ontstaan.

Uit den naam van het heiligdom, Kĕrtawijayapura, waar Bhre Tumapĕl, Bhra prabhu, begraven werd, werd opgemaakt, dat deze als vorst Kĕrtawijaya zou hebben geheeten. Of het juist is, is moeielijk uit te maken. Er wordt hier opzettelijk nog eens op gewezen, omdat het, zoo het dat is, wel eens mogelijk wezen kon, dat het jongere gedeelte van den ontworpen geslachtsboom op enkele punten er anders zou hebben moeten uitzien.

Aangenomen toch dat de Bhre Tumapĕl, welke regeerde van Çaka 1369—1373, dien naam droeg, dan vraagt men toch of hij niet een en dezelfde persoon moet zijn geweest met de Bhre Tumapĕl III (*b*) (39), het jongste kind van Bhra Hyang wiçeṣa, dat dien naam ook droeg, *manih putra pamungsu jalu Bhre Tumapĕl çri Kĕrtawijaya,* en is dit juist, dan kan diens dood weer moeielijk op bl. 31 reg. 24 zijn aangeduid, maar moet daar bedoeld zijn zijn oudere broeder, Bhre Tumapĕl II (*a*) (37), van wien aangenomen werd, dat hij jong gestorven is, dat zijn dood niet opzettelijk is vermeld, en dat hij ook met het oog op de gesloten huwelijken buiten beschouwing kon worden gelaten, zie de aanteekening bij Hoofdstuk X.

De wijzigingen, die alsdan noodzakelijk zouden wezen, zouden hierop neerkomen, dat onder 37 en 39 van den geslachtsboom in plaats van hetgeen er thans wordt aangetroffen, zou moeten staan:

37. BHRE TUMAPĔL II (*a*) (bl. 30 reg. 3),
† 1349 (bl. 31 reg. 24),
begr. te Lokĕrĕp = Amarasabha (bl. 31 reg. 25); en

39. Bhre Tumapĕl III (*b*) (bl. 30 reg. 4),
prabhu van Majapahit,
gehuwd met Bhre Lasĕm III (34)?; id. IV (48)?; en Bhre Daha III (49),
1369 (bl. 32 reg. 1) — 1373 (bl. 32 reg. 11),
begr. te Kĕrtawijayapura,

waarbij in het oog gehouden moet worden, dat het onverschillig is met wien der beide broeders Bhre Lasĕm III (34) en Bhre Lasĕm IV (48) in het huwelijk traden, daar deze beiden aan geen kinderen het levenslicht schonken.

HOOFDSTUK XV.

Bhre Pamotan, als koning Rajasawardhana. Çaka 1373—1375.

Bhre Pamotan wordt koning (*prabhu*) te Kĕling, Kahuripan, onder den naam Çrî Rajasawarddhana. Sinagara sterft en wordt bijgezet te Sĕpang, in Çaka 1375.

AANTEEKENING.

Uit de enkele woorden, waaruit het volgende hoofdstuk bestaat, is het duidelijk, dat ook Sinagara een andere naam is voor Rajasawardhana (Bhre Pamotan), die hier koning is geworden. In Hoofdstuk XVIII worden de namen genoemd van vier kinderen van hem.

HOOFDSTUK XVI.

Interregnum. Çaka 1375—1378.

Drie jaren lang was er geen koning (*prabhu*).

HOOFDSTUK XVII.

Bhre Wĕngkĕr, als vorst Bhra Hyang purwawiçeṣa. Çaka 1378—1388.

Daarop wordt Bhre Wĕngkĕr koning (*prabhu*), onder den naam Bhra Hyang purwawiçeṣa, in Çaka 1378.

Daarop had er een bergstorting plaats in Çaka 1384.

Bhre Daha sterft in Çaka 1386.

Bhra Hyang purwawiçeṣa sterft, en wordt bijgezet in de Puri, in Çaka 1388.

Daarop sterft Bhre Jagaraga.

AANTEEKENING.

Bij Hoofdstuk XIV werd reeds opgemerkt, dat het *Bhra Hyang purwawiçeṣa*

mokta, dhinarme ring Puri van dit hoofdstuk vermoedelijk de geboorte heeft gegeven aan het *Bhra Hyang mokta dhinarme* (of als in C *dhinarma ring*) *Puri* in dat voorafgaande.

HOOFDSTUK XVIII.

Bhre Paṇḍan salas. Çaka 1388—1390 of 1400 (?).

Bhre Paṇḍan salas, te Tumapĕl, wordt daarop koning (*prabhu*), in Çaka 1388. Hij was twee 1) jaren koning. Daarop verliet hij de *kraton*.

De kinderen van Sinagara waren Bhre Koripan, Bhre Mataram, Bhre Pamotan en Bhra Kĕrtabhumi, die een oom was van den koning, die gestorven is in de kraton in Çaka 1400.

Daarop had er een uitbarsting plaats in Çaka 1403.

AANTEEKENING.

De Sinagara van dit Hoofdstuk is zonder twijfel dezelfde als die van Hoofdstuk XV.

Wie de *prabhu sang mokta ring kaḍaton* was, is onduidelijk. Mag men in plaats van *rong tahun* lezen *rolas tahun*, dan zou het Bhre Paṇḍan salas III, de in dit hoofdstuk regeerende vorst, toch nog niet kunnen zijn, daar van dezen wordt gezegd, dat hij zijne *kraton* verlaat, *sah saking kaḍaton*. Ook is de verhouding, wie *paman* was en wie neef, niet uit te wijzen. In de vertaling moest òf het een òf het ander worden aangenomen; hierin te beslissen was geenszins de bedoeling.

Daar alle verdere aanwijzingen ontbreken, en er, te beginnen met het XIIIe hoofdstuk, van de voorkomende nieuwe personen niets hoegenaamd verteld wordt dan van enkelen, dat zij koning werden en overleden, is het ook niet geredelijk na te gaan in hoeverre het einde van het rijk van Majapahit, zoo als het ons hier wordt geschetst, als dood te loopen, als men ten minste deze opvatting hebben mag, verband houdt met de voorstelling van den val van dat rijk gegeven in de Javaansche babad, doch men zie nog beneden.

TITEL.

Zoo luidt het Boek der koningen.

Geschreven te Iccasada, te Çela pĕnĕk, in Çaka 1535. Toen kwam het schrijven gereed op Pahing Saneçcara (Zaterdag), Warigadyan, op den 2en van

1) Lees: twaalf?

de donkere helft van de maand Karo. Dat de lezer niet nalate te verbeteren hetgeen er te weinig of te veel [1]) is aan slechte letters, zonder dat men zich keere aan het aantal, want het is van iemand die zeer dom is en pas begint te leeren. Oṃ, lang leven zij er, zoo zij er, zij er, heil zij er, ook voor den afschrijver.

AANTEEKENING.

Pararaton of het Boek der koningen is de eigentlijke titel van het geschrift, die, zooals als bekend mag verondersteld worden, oudtijds, of nu nog, in ouden trant, op Hindu-wijze, geregeld aan het slot van een boek of een hoofdstuk werd geplaatst, evenals men ook den naam van den versmaat in het einde van den zang, waarin hij gebezigd was, pleegde te noemen [2]). In de wandeling is intusschen Arok of Angrok, Ken Arok of Ken Angrok meer gewoon, waarvoor het begin van het boek, zelfs reeds de eerste woorden: *nihan katuturanira ken Angrok* „Als volgt luidt de overlevering omtrent Ken Angrok", de verklaring geven.

Iccasada is gelijk aan Sukasada, de naam van een plaats iets ten zuidoosten van Singaradja, de hoofdplaats van Buleleng.

De datum: Zaterdag-Pahing van de *wuku* Warigadyan (bij de Javanen Warigagung), de 2e *panglong* van de maand Karo, Çaka 1535, beantwoordt aan 3 Augustus 1613 A. D.

Na dezen kolophon vindt men in B nog de navolgende historische aanteekeningen:

Sumilih Tjineng Baṇḍaring Bali, i çaka, rupa-wuku-rĕtu-janma, (1671), *maçâ weçakâ* en *Gusti Bânwâ amangun pasowan ring kali Buntil, i çaka, uti-rĕṣi-raṣa-bumi,* 1673.

Zij worden hier nog even medegedeeld, omdat er uit blijven kan, dat het handschrift, waarnaar B, het afschrift voor het Bataviaasch Genootschap, gereed gemaakt werd, minstens ongeveer 150 jaar jonger is dan de kolophon, dien men er in aantreft, zou doen vermoeden.

Werd boven bij Hoofdstuk VI de aandacht van den lezer reeds eenmaal gevestigd juist op punten van overeenkomst te ontdekken tusschen de oostelijke overlevering omtrent Majapahit, dic van Bali, en die der Javanen van Java, na

1) Te lezen *de sang çṛddhâmaca tunalĕwihing;* en voor *kṛṣṇapaṣa kṛṣṇapakṣa.*

2) Bij het bezigen van de zoogenaamde groote maten plegen de Javanen van Java ook in de jongste tijden deze gewoonte nog te volgen, daarvoor zie men bijv. den Arjuna Sasrabahu-tekst van Yasadipura I, waarin men aan het einde van iederen zang geregeld den naam van den maat aangegeven vindt, zie het hds. der Leidsche Rijksuniversiteitsbibliotheek 1855 (I); waar de zang overgaat, en dus de maat verandert, vermelden diezelfde Javanen ook veelvuldig in de groote *pada*, die het scheidteeken is, in cijfers, het aantal syllaben, waaruit iedere vierel der strophen van den daarop volgenden zang bestaan zal, het cijfer van de *lampah*, zooals dat heet.

met de behandeling van hetgeen de Pararaton ons bericht, zoover gevorderd te zijn als thans het geval is, is het niet onaardig nog eens even een blik te werpen op de traditie der Javanen omtrent het machtigste rijk, dat zij zich uit hun voortijd herinneren.

Een korte recapitulatie van hetgeen de Pararaton van dat rijk, sedert zijn stichting, vertelt, kan daarbij van groot nut zijn.

Majapahit werd, zoo verhaalt het boek, door Raden Wijaya gesticht, en hij was er de eerste vorst van. Na zijnen dood, die zeer spoedig volgt, wordt hij opgevolgd door zijn nog zeer jeugdigen zoon, die een geweldadigen dood sterft. Na deze komt diens zuster aan de regeering, wier opvolger is hare zoon, Hayam wuruk, ook Hyang Wĕkasing suka geheeten, en in diens plaats treedt dan daarna weder Hyang wiçeṣa, zijn neef en schoonzoon. Hyang wiçeṣa laat de regeering over aan zijne dochter Dewi Suhita, onder wier bewind de groote strijd met oost Java plaats heeft, met Bhre Wirabhumi, die door Raden Gajah verslagen wordt. Daarna volgt er wederom een vorstin, straks na haren dood door een Kĕrtawijaya (?) vervangen, van wien al even weinig wordt verteld als van zijn opvolgers, van welken de laatste in Çaka 1390 (?) de *kraton* van Majapahit verlaat, *sah saking kaḍaton*.

Nu is het bekend, dat de Javanen hoe eenvormig zij over het algemeen Majapahit's geschiedenis ook mogen verhalen, dit toch niet altijd op volmaakt dezelfde wijze doen. Het is reeds voldoende hier daarvoor te verwijzen naar hetgeen men bij Raffles, in zijn History of Java, vol. II, aantreft.

Behoudens de naar waarschijnlijkheid buiten Raffles's schuld zeer mishandelde traditie omtrent de stichting van Majapahit volgens een bron van Bali, vindt men bij hem over Majapahit's geschiedenis verschillende mededeelingen, die zeker niet aan één bron zijn ontleend, en het is te betreuren, dat Raffles daarbij niet geregeld heeft aangegeven aan wat hij ontleende wat hij mededeelde of van wien hij het vernam, zelfs al moet men daarnevens erkennen, dat hij ook op dit punt weder een voor zijnen tijd althans bewonderingswaardige volledigheid heeft weten te bereiken.

Terwijl het, op bladz. 85, als aan een (*pralambang* van) Aji Jayabaya ontleende, behoudens de jaartallen, in wezen overeenkomt met hetgeen men op gezag van Kyai Adipati Adimanggala, gewezen regent van Dĕmak, vindt op bladz. 87:

	(Majapahit)		Majapahit
1301	(16) Jaka sura [1]) or Browijaya 1st.	1221	(12) Tanduran.
	(17) Browijaya 2d.		(13) Brokumara.
	(18) Browijaya 3d.		(14) Ardiwijaya.
	(19) Browijaya 4th.		(15) Mĕrtawijaya [2]).
1381	(20) Browijaya 5th.		(16) Anakawijaya [3]).

wijkt daarvan af het op bladz. 86 voorkomende, according to the manuscripts of

1) Lees Suruh.
2) Elders Kĕrtawijaya.
3) Lees Angkawijaya.

the eastern parts of Java, Sumĕnap and Bali [1]), as collected by Natakusuma, the present Panamhadan of Sumenap:

Majapahit

1158 (32) Jaka Susuruh or Bra Wijaya.
(33) Prabu anom.
(34) Udaningkung [2]).
(35) Prabu kĕnya, a princes married to Damar wulan.
(36) Lĕmbu Amisani.
(37) Bra matunggung [3]).
(38) Raden alit or Browijaya.

en daarvan weder het op bl. 105 en volgg. en 117 en volgg. medegedeelde.

Dit laatste komt in 't kort hier op neer.

In 1221 wordt Majapahit gesticht door Raden Tanduran, die door Bra Kumara of Browyaya (lees Browijaya) wordt opgevolgd. Daarop komt een niet met name genoemde vorst aan 't bewind, zie bl. 119 en 120, die slechts kort regeert. Alsdan volgt Ardiwijaya, wiens dood een billijke wraak is van den zoon van zijn *patih*, dien hij had laten ombrengen. De vijfde vorst heet Mĕrtawijaya, en de zesde òf Raden Alit (Alitwijaya), die een broeder van Mĕrtawijaya zou zijn geweest, òf Angkawijaya, van wien zoowel wordt verhaald, dat hij een zoon is van dezen laatste, nl. Mĕrtawijaya, als dat hij dat zijn zou van Raden Alit, met dien verstande, dat hij in het eerste geval met Raden Alit een en dezelfde persoon zou zijn geweest [4]).

Een ieder zal moeten toegeven, dat bij alle overeenkomst hier toch verschil bestaat, en dat het moeielijk is in den doolhof een weg te vinden. Nog bezwaarlijker wordt het, als men daarbij ook nog gaat letten op de berichten bij anderen voorkomende, als Roorda van Eysinga en Hageman [5]), welke, althans

1) Bali had hier wel veilig geschrapt kunnen worden, maar er blijkt uit, en dat is in een zeker opzicht van belang, dat Natakusuma voor Raffles de zegsman moet geweest zijn bij de Balische zaken, die in zijn boek voorkomen, en dus ook voor de traditie omtrent de stichting van Majapahit, zooals men die op bl. 110 en volgg. verhaald vindt.

2) Lees Adaningkung.

3) Te lezen Bra Tañjung?

4) De veroveringen van Majapahit hebben plaats in de eerste plaats en vooral onder Ardiwijaya, nl. die van Singapura, waar Sri Sin Dĕrga zou geheerscht hebben en vele anderen, die niet nader worden aangeduid, bl. 120; onder Mĕrtawijaya, wiens *patih* Gajah mada was, van Indragiri, *ibid.*; en onder diens opvolger of opvolgers van Palembang, en de zuidelijke staten van Borneo, *ibid.* en 121, Balambangan en Bali (op nieuw), 121 en 125, van Makasar, Goa, Banda, Sumbawa, Ende, Timor, Ternate, Sulu, Seram, Manila en Burni, bl. 132, terwijl de Prabu kanya, Kañcana wungu, gezegd wordt een zuster te zijn geweest van Angkawijaya, bl. 121.

5) Bij Crawfurd, History of the Indian Archipelago (1820), vindt men over Majapahit, voorzichtigheidshalve, zoo goed als niets, bl., II, 301; Roorda van Eysinga, Handboek der land- en volkenkunde, geschied-, taal-, aardrijks- en staatkunde van Neerlandsch-Indië (ook onder den titel Indie ter bevordering der kennis van Nederlands Oost-indische bezittingen), 1843, Boek III, deel I, bl. 501 en 293 en volgg. ('t eerste als

die van Hageman, daarenboven ook al niet als zuivere referaten mogen worden beschouwd, aangezien men er berichten van verschillende zijden ontvangen, dooreen verwerkt in vindt [1]). Zoo doende is men aangewezen zich zelf een weg te banen door zelfstandig inlandsche bronnen te raadplegen en dat zou hier dan ook reeds dadelijk zijn geschied ware het niet, dat men bij Raffles ook op dit punt verschillende bijzonderheden aantreft, die tot nog toe in geen Javaanschen tekst konden worden teruggevonden, en toch door hem niet verzonnen kunnen zijn. Daarop mag de aandacht wel gevestigd worden, of ten minste verdienen zij in de herinnering levendig te worden gehouden, tot bij tijd en wijle iemand de gelegenheid zal hebben gehad Raffles's verzameling van handschriften, te Londen, eens behoorlijk na te zien [2]).

Daar nu voorshands ook Raffles's mededeelingen nog niet gecontroleerd konden worden, zij tot dat doel het voorafgaande hier voldoende, waar thans iets zal worden gerepeteerd of bekend gemaakt van hetgeen de Javanen van Java in een paar hunner geschriften over Majapahit verhalen. Daaraan dienen echter nog een paar opmerkingen vooraf te gaan, waardoor de lezer in staat gesteld zal kunnen worden in de waarde der bronnen een wat juister inzicht te krijgen, dan hij reeds bezitten kon.

In de eerste plaats dient er dan op te worden gewezen, dat tot nog toe wat eigentlijk de Javaansche geschiedschrijving is, nergens behoorlijk is uiteen gezet, ja zelfs laat over het algemeen genomen de beschrijving der bronnen nog zoo veel te wenschen over, dat slechts iemand die zelf met die bronnen behoorlijk kennis maakte, er zich een eenigszins met de waarheid overeenkomend begrip van vormen kan. Dit hier in alle uitvoerigheid aan te toonen, zou te veel plaats vereischen. Het zij hier genoeg te vermelden dat een Javaan zijn geschiedboeken

---

zooveel anders in dat boek uit Raffles overgenomen); Hageman, Handleiding tot de kennis der geschiedenis, aardrukskunde, fabelleer en tijdrekenkunde van Java, 1852 I, bl. 18 en volgg; men zie ook Hageman's Algemeene geschiedenis van Java, van de vroegste tijden af aan tot op onze dagen, in Indisch Archief 1e Jg., deel II, bl. 185 volgg.; Gordijn's vertaling van 't begin van een babad, uitgegeven door van Iperen in Verh. Bat. Gen. I, II en III; Mounier in Indisch Magazijn.

1) Werd in de vorige noot voor Roorda van Eysinga reeds naar Raffles verwezen, ook bij Hageman kan dit geschieden; maar bij hem dient op nog meer te worden gelet.

2) De verzamelingen van Raffles, Crawfurd en Mackenzie te Londen zijn vooral van belang om hare oudheid tegenover latere verzamelingen, als die van Gericke, in 't Ned. Bijbelgenootschap te Amsterdam, om hier slechts de oudste onder de jongeren te noemen. Voor de geschiedenis van de Javaansche letterkunde, en dus ook van de Javaansche traditie, die beiden sedert zeer aangezwollen en ook gewijzigd zijn, is een onderzoek van die verzamelingen door iemand, die daartoe behoorlijk in staat is, zeer gewenscht. Zonder twijfel vindt men er de oudste producten der nieuw-Javaansche litteratuur, na de herleving der Javaansche letteren in 't einde der vorige en het begin van deze eeuw, in terug. Van hoeveel gewicht dit is, waar men te doen heeft met een middeleeuwsche literatuur als de Javaansche er een is, behoeft voor hem, die eenig begrip heeft van de onderzoekingen, die verricht moeten zijn vóór men eenige orde in den chaos zal kunnen ontdekken, niet uiteengezet te worden. Hoezeer hetgeen er reeds, vooral door Keijzer en Cohen Stuart, verricht werd op prijs te stellen is, is hetgeen ten deze door hen geleverd werd, zie Bijdr. T. L. en Vk. van N. I., II, 330, en 2e volgr., VI, 145, nog geenszins wat tot een goed inzicht in die verzamelingen leiden kan.

babad, ook wel *sadjarah*, noemt, maar dat dan met die uitdrukking veel heterogeens wordt bedoeld en er allerlei bijgetrokken behoort te worden wat men van een ander standpunt beschouwd, er niet toe rekenen zou, en voorts dat uitdrukkingen als Babad Jĕnggala, Babad Majapahit, Babad Dĕmak, Babad Pajang, Babad Mataram, Babad Kartasura, Babad Pĕcina, enz. niet beschouwd mogen worden als titels van geschriften, hoewel zij als zoodanig in gebruik zouden kunnen zijn, maar opgevat moeten worden als korte, niet altijd passende inhoudsaanwijzers, waarmede men zeggen wil, dat een zeker boek handelt over de periode van Java's geschiedenis, die in zulk eene uitdrukking aangeduid of genoemd is, of wel dat er over die periode in dat boek ook iets voorkomt, 't zij dat nu al zij aan het begin, in 't midden of aan het slot. Van Europeesch standpunt althans, want een Javaan is het kwalijk te verbieden zijn geschriften te noemen, zooals hij dat verkiest, verdient het volstrekte aanbeveling te spreken slechts van één Babad tanah Djawi, in verschillende vormen [1]), tenzij men werkelijk met iets geheel plaatselijks te doen heeft, als bij de Babad Bantĕn, Babad Cĕrbon, Babad Bañumas, Babad Pasir, Babad Bĕsuki, Babad Bandawasa, Babad Balambangan, Babad Madura [2]), of inderdaad in den titel ook de periode wordt aangegeven waarover het boek handelt, zooals in de verschillende Babad's Surakarta, de Babad's bĕḍah Ngayogya, de Babad's Dipanĕgara, en de Babad's Mangkunĕgara en Babad's Paku alaman, of dat men zich bijv. tot een vasten regel stelle het eerste en het laatste der in een boek vermelde belangrijkste, en een periode kenschetsende feiten te noemen. Doch ook zelfs zoo zal bijv. in het voorlaatste geval de onduidelijkheid en dubbelzinnigheid nog niet zijn weggenomen, zooals bijv. daaruit blijken kan, dat de Babad Dipanĕgara, welke

1) Van de Babad tanah Djawi werden tot nog toe drie redacties bekend gemaakt, doch allen slechts gedeeltelijk. Zij zijn: 1° die waarvan een groot gedeelte, afgedeeld of verdeeld in verschillende stukken onder de titels b. Pajajaran, b. Pajang, b. Mataram en b. Kartasura, eerst verscheen als feuilleton in de Juru martani en de Bra martani, 1870—1875, doch tevens onder die titels, als zooveel verschillende boeken, werd uitgegeven door Jonas Portier te Surakarta, in dezelfde jaren; — 2° de redactie, die in proza werd overgebracht en zóó, zoover als dat geschiedde, is uitgegeven door Meinsma; van het begin van deze redactie gaf Mounier een verslag in het Indisch Magazijn, zie 1e Twaalftal, III, 33 en IV, 145 en 2e Twaalftal, III, 186, terwijl Meinsma nog iets mededeelde van het vervolg in zijn opstellen Het fort te Kartasoera in 1741, Bijdr. T. L. en Vk., 2e volgr., VI, 366 en Geschiedenis van Kartasoera volgens de Babad in proza-bewerking van den heer C. F. Winter Sr., ibid., 4e volgr., IV 565; tot deze redactie behoort ook wat in 1874, in *tĕmbang*, onder den titel Babad Pĕtjina bij van Dorp verscheen;— 3°. de redactie, welke van Dorp uitgaf onder den dubbelen titel Babad Paljadjarran en Babad tanah Jawi, 4 deeltjes, 1885—1890.

2) De Babad Bañumas en de Babad Pasir leerde ik kennen door tusschenkomst van Dr. C. Snouck Hurgronje. Over de Babad Bantĕn zie men boven de aanteekening bij Hoofstuk VIII en de noot daarbij; wat de Babad Bĕsuki en de Babad Bandawasa leveren, werd medegedeeld in Not. Bat. Gen., XXXI (1893), Bijl. VIII, waar men ook de oudere literatuur over de eerste dezer beiden vindt aangegeven; een Babad Balambangan (in proza) werd behandeld in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XXXVII, bl. 325, en XXXVIII, bl. 283, en een dito in *tĕmbang*, gedeeltelijk, nl. Zang I—XXIII, in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XXXV, bl. 452 en XXXVII, 348; en van de Babad Madura leverde Dr. Palmer van den Broek een referaat in datzelfde tijdschrift, XX, bl. 241—301, 471—563; XXII, 1—89, 280—310 en XXIV, 1—167; hij behandelde haar niet geheel, daar er over het laatste gedeelte nog een verslag geleverd dient te worden, zie Vreede, Catalogus enz., bl. 148.

door den verbannen vorst zelf vervaardigd werd, ook een resumé geeft van Java's voorafgaande geschiedenis in haar geheel; dat de Babad palihan nĕgari [1]) begint met de stichting van Surakĕrta en eindigt met het aan Mangkunĕgara toewijzen van het deel dat hij ontvangt; dat de Babad bĕḍah Ngayogya, in ééne redactie, aanvangt met het aan het bewind treden van Daendels en de geschiedenis van Yogya er tot ver na de verovering van de kraton door de Engelschen in wordt voortgezet; enz. [2]), terwijl men ook in de Babad Bantĕn (bedoeld is de groote) en de Babad's Cĕrbon een overzicht van de geschiedenis van eigentlijk Java in 't algemeen niet mist.

Waar het hier om te doen is, een gedeelte van Java's oudere geschiedenis, daaromtrent leidt die titulatuur nog verder van den rechten weg, en inderdaad, wel beschouwd, is er, zooals boven eigentlijk reeds te kennen werd gegeven, maar één babad tanah Jawi, in hoevele verschillende vormen deze nu al voorhanden zijn mag. Die *babad*, die haar vasten vorm verkregen heeft in het einde der 17e of het begin der 18e eeuw van onze jaartelling, is eenig en alleen, en naar den inhoud mag men zeggen kanoniek, daar met haar verschijnen alle oudere geschiedboeken, welken men toch wel mag en moet aannemen, dat de Javanen eens bezaten, zoo goed als spoorloos verdwenen zijn, zoo zelfs dat men te vergeefs ook in andere dan geschiedkundige geschriften speurt naar reflexen van die oudere geschiedschrijving, dezen althans, ten minste door schrijver dezes, nog niet konden worden ontdekt [3]). In hoevele vormen (redacties) die babad, die loopt tot aan het contract met Verijssel in 1743 A. D., in haar geheel of bij fragmenten, ook voorhanden moge zijn, steeds geeft zij, hoewel telkens in andere woorden [4]), met slechts zeer onbeduidende kleine afwijkingen, zakelijk hetzelfde te lezen, en niet anders dan wat men te qualificeeren heeft als een gedecreteerden en gesanctioneerden vorm van Java's geschiedenis volgens de opvattingen van een bepaalden,

---

1) Hier wordt bepaaldelijk bedoeld de redactie van Yasadipura; er bestaan er verscheidenen over deze periode, ook wel onder den titel Babad Mangkubumen, waaronder een onder Mangkunĕgaraschen invloed geschrevene om de geheel andere opvatting of waardeering van verschillende zaken zeer belangwekkend is.

2) Een Babad Dipanĕgara verscheen in 1874 bij van Dorp te Samarang. Deze *babad* is een andere dan die door Pangeran Cakranĕgara werd vervaardigd, Bijdr. T. L. en Vk., 2e volgr., III, 140, of de van Dipanĕgara zelf afkomstige, Not. Bat. Gen. II (1864) 251; VI (1868), 26, en XV (1877), 89. Het begin van de Babad palihan nĕgari van Yasadipura werd, onder de titels Babad Giyanti en Babad Surakarta, I—III, in 1885—1888 uitgegeven, gedeeltelijk te Surakarta en gedeeltelijk te Yogyakarta.

3) Op een zeer merkwaardig stuk, waarin zich iets van die oudere geschiedschrijving, althans voor oost-Java, nog afspiegelt, kon gewezen worden in Iets over een onderen Dipanĕgara, enz. in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII.

4) Men lette er intusschen op dat het gedeelte, hetwelk de lotgevallen van Jaka Tingkir, den lateren eenigen vorst van Pajang, beschrijft veelvuldig, ook daar waar de verbatie van het overige afwijkt, toch eensluidend, of zoo goed als woordelijk hetzelfde is. Dit gedeelte moet dus 1o een oud stuk zijn, en 2o reeds vroegtijdig bijzonder de aandacht hebben getrokken of in den smaak zijn gevallen, dat men het òf geregeld heeft afgeschreven òf wat eerder te veronderstellen is uit het hoofd kende, en respecteerde.

den boven reeds aangewezen tijd [1]). En geldt dit reeds voor het meer historische gedeelte van het boek, dat hetwelk de geschiedenis van Java behandelt sedert de komst der Hollanders, men zegge te beginnen met den tijd van het opperbewind van Mataram, ook ten opzichte van het daarin over de voorafgaande perioden verhaalde kan men niet anders zeggen, dan dat het altijd een en hetzelfde geeft en daarbuiten eigentlijk niets voorhanden is. Met het oog op dit laatste dient er echter nog iets te worden opgemerkt.

Bij het voorafgaande werd geenszins vergeten of voorbijgezien, dat er nevens dat gedeelte van de babah tanah Djawi, hetwelk de o u d e r e geschiedenis behandelt, een rijke literatuur voorhanden is aan wat men de bronnen voor dat gedeelte zou kunnen noemen, ook al zijn verschillende der hier bedoelde boeken jonger dan die *babad* in haar eersten opzet zelf [2]), en er verder ook nog geschriften bestaan, die in den trant van een geschiedverhaal den ouderen tijd uitvoerig beschrijven.

Hierbij dient men toch vooreerst in het oog te houden, dat eensdeels die eerste serie van geschriften juist leverde wat men in een beknopten, zelfs zeer beknopten vorm in dat eerste gedeelte der *babad* terugvindt, en anderdeels dat, terwijl de Javanen den inhoud dier juist bedoelde boeken zijn gaan beschouwen als hun eigen eigendom, en zóó als een deel van hun oudere geschiedenis, zij in die uitvoerigere *babad*'s over den ouderen tijd ook al weer niet anders leveren dan men in dezen aantreft, onder voorbehoud alweer dat men den inhoud daarvan intusschen niet altijd even correct, vergeleken met die geschriften, er in terugvindt.

Wat daarvan de reden is zij hier in het kort even aangegeven.

Als men, voor zoover dat nu reeds mogelijk is, de geschiedenis der Javaansche letteren in 't algemeen de revue laat passeeren, dan blijkt het, dat deze na een aanvang genomen te hebben, steeds meer en meer aangroeide, zich ondertusschen herhaaldelijk ook repeteerende. Terwijl er van het oudere verloren gaat, blijft een gedeelte er van bestaan, wordt er weer een gedeelte in een nieuwen vorm

---

1) Hieruit volgt direct, dat men de vele redacties die van de babad tanah Djawi of gedeelten daarvan bestaan, niet naar den inhoud, waarvan intusschen wel de omvang aan te geven is, te beschrijven heeft of te vergelijken, maar dat men ze naar het uiterlijk, den vorm dient te kenschetsen. Ditzelfde geldt voorloopig ook van van alle andere hetzelfde verhaal leverende geschriften of redacties, als de Damar wulan's, de Yusup's, de Anbia's enz. enz.

2) Evenmin dat men naast het latere gedeelte bijv. een Babad bĕḍah kuṭa Mangir en een Pranacitra aantreft. Wat dit laatste geschrift aangaat, dat een enkele episode uit den tijd na de verovering van Paṭi door Mataram beschrijft, het is het lezen meer dan waard, daar het een der fraaiste Javaansche boeken van nieuweren tijd is, vooral in de van de oudere niet zoo heel veel afwijkende nieuwere redactie, die in 1873 bij Jonas Portier verscheen, en later in 1888 nog eens door van Dorp & Co., Samarang werd uitgegeven. De abad bĕḍah kuṭa Mangir of wat daarin verhaald wordt, werd ook in de bij die zelfde firma verschenen, Babad tanah Jawi, Deel I—IV, 1885—1890, verwerkt, nadat zij afzonderlijk reeds in 1873 ter zelfde plaatse verschenen was.

gebracht en ziet men ook nieuws verschijnen, waardoor het voorhandene, dat in volumen afnam, aan de andere zijde weder op tweeledige wijze aangevuld of verrijkt werd. Dit proces herhaalt zich, als bij alle middeleeuwsche letterkunde, verscheidene malen, niet op alle punten natuurlijk even druk of gelijkmatig, met zekere schokken slechts, en nu bij voorkeur in het eene onderdeel en dan weer in een ander. Daarbij heeft nu ook de beoefening der letteren bij de Javanen, wier letterkunde inderdaad een volslagen middeleeuwsche is, evenals men dat overal elders bij een diergelijke literatuur aantreft, steeds ook als een te beoefenen kunst hoog gestaan, een kunst intusschen, die geenszins los was van banden, maar integendeel, hoewel zulks niet gereglementeerd was, toch steeds in zekere vormen bevangen was en bleef. Van een vrijheid van handelen, een vrije keuze van onderwerp, een vrije dictie, een eigen gedachte uitgedrukt in het geleverde, geen spoor, want met dit alles is niet te verwarren het verschil in taal door lengte van tijd, het verschil in voorstelling uit een zelfde oorzaak geboren, of wat meer een onderling verschil in de verschillende overeenkomstige geschriften in het leven kan hebben geroepen, doch niet voortkomt uit een vrije, zich zelf bewuste en toegepaste, individualiteit van de auteurs. De Javaansche literatuur is, ook daar waar zij van leven getuigt, een kunstige, en een kunstmatige, zooals èen ieder in het oog moet loopen, als hij slechts letten wil op de uniformiteit van den opzet, het raam van de verhalen, de geijktheid der taal, desnoods ook hier perioden onderscheidende, al naarmate zij een korter of langer leven reeds achter den rug heeft. Het boeken maken, het schrijven van gedichten is bij de Javanen dan ook van oudsher iets van beteekenis geweest, zooals ook uit bepaalde feiten blijken kan.

Onderzoekt men die over den ouderen tijd uitvoeriger *babad*'s iets nauwkeuriger, bijv. door er zich een kort overzicht van te vervaardigen, een inhoudsopgave of een reeks van titels van hoofdstukken, waarin men zulk een boek zou kunnen verdeelen, dan bespeurt men spoedig, dat zulk geschrift, van een bepaald standpunt, al evenzeer een handboek voor de Javaansche letterkunde zou kunnen worden genoemd als een geschiedverhaal; dat zulk een boek evenveel recht zou hebben op een titel Sĕrat kaṇḍa, zooals men bij Raffles (*surat kanda*) vindt [1]), of *pĕpakĕm*, in den zin van handboek, voor wat zal zoo dadelijk blijken, als op *babad*. Nog sterker loopt dit in het oog als men in zulk een geschrift, waarin men ook steeds tallooze genealogische opgaven aantreft, geen jaartallen vindt genoemd, die den tijd aanwijzen, waarin de gememoreerde gebeurtenissen zouden hebben plaats gehad; en wat zeker van nog meer belang is, als men in den tijd teruggaat en

---

1) Een dezer soort teksten begint botweg: *purwakaṇḍa jĕnĕnging jĕng nabi, nabi adam jumĕnĕng ing mĕkah*; een ander na het jaartal met den datum (*woga-guna-sabta-janmi*, 1731 of 1739 = A. D. 1804 of 1812) *ndan purwanikang carita, kaṇḍanipun ringgit paruwa nĕnggih. Paruwa* is een nieuwe vorm voor *parwa*, en zou men als een der schakels kunnen beschouwen tusschen dit woord en het er voor in de plaats getreden *purwa*, waar dit laatste den zin van *wayang purwa* heeft.

de verschillende hier in aanmerking komende geschriften in de vergelijking trekt, dan komt men feitelijk het laatst terecht bij een handboek voor den dichter [1]).

Het is ondoenkelijk dit hier in bijzonderheden aan te toonen, te minder daar hier ook nog op een wisselwerking dient gewezen te worden, welke er plaats moet hebben gehad tusschen de geschreven en de mondelinge traditie, daar naast de voortgezette reeks van voortdurende repetitien in een vasten vorm (geschreven en bij voorkeur in maat) van de oude, langzamerhand in talrijkheid toenemende verhalen, er ook een geregelde mondelinge overdracht, in ongebonden vorm, bestaan heeft van die zelfde verhalen, onder het opvoeren daarvan als *wayang*-stukken. Terwijl de *wayang*-verhalen voor een deel althans ontleend zijn aan de oudere schrifturen, van welken er voor ons nog verscheidenen gespaard zijn, lieten zij op hunne beurt weer hunnen invloed gelden bij het vervaardigen van nieuwe bewerkingen dier oude geschriften of gedeeltelijke omwerkingen er van, welke nu op hare beurt straks weer het hare in de *wayang* brachten, en zoo ging het voort, gesteund vooral door die geschriften, die dienen moesten het den dichter gemakkelijk te maken hunne producten te vervaardigen, 't zij door het geven van regels of voorbeelden voor de metriek, 't zij door het aan de hand doen van synoniemen, en straks ook door genealogien in op- en in afgaanden lijn, door biographien van bepaalde personen, het teekenen van hunne onderlinge verhouding, het leveren van korte inhoudsopgaven van gedichten of andere werken, en dit alles natuurlijk niet vrij van fouten tegenover de oorspronkelijke, de oudste, straks de oudere teksten, en onder den invloed van de mondelinge traditie, of van de *wayang* in den vorm, waarin deze in den tijd van de respectieve schrijvers dier handboeken leefde, en die op hunne beurt, zooals van zelf spreekt ook weder te gast waren gegaan bij die handboeken, welke het voor de *ḍalang*'s niet minder dan voor de dichters, van belang was ze te kennen.

Het moet op deze wijze zijn geweest, dat langzamerhand, parallel met het overige der Javaansche literatuur, waarvan ook in haar de reflexen teruggevonden worden, dus èn de *wawacan's* èn de *wayang*-verhalen in hun historisch verloop, die de oudere geschiedenis van Java uitvoeriger behandelende *babad*'s zijn ontstaan,

1) Nl. de Candakiraṇa of Candrakiraṇa, de ons door de opstellen van den Heer K. F. Holle en Prof. Kern, Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XVI, 461, en Travaux du 6me Congrès des orientalistes, III, 2, bl. 1, welbekende Koça. Uit dit handboek voor den dichter, dat bestaat uit een handleiding voor de spelling van sanskrit woorden en de oude (Hindu) metriek, waarin o. a. ook de Âryâ beschreven wordt, en een woordenboek van synoniemen, dat op Amarakoṣa's Amaramâlâ gebaseerd moet zijn, zie Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII, 180, noot 1, ontstond het Caṇṭakaparwa (proza-handboek voor het stellen van fraaie literatuurproducten), dat op zijn beurt naar alle waarschijnlijkheid weer het leven heeft gegeven aan de Râmâçrama's en de Sĕrat kaṇḍa's. De titel van de Candakiraṇa (een opzettelijke wijziging van Candrakiraṇa, omdat het over versmaten, *chanda*, handelt, of slechts uit een vergissing geboren) is ontleend aan de beginwoorden van het boek: *kiraṇawiyaticandrâgni*. Vooral in lateren tijd heeft dit geschrift, dat zeer oud schijnt te zijn, zie t. a. p. in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., deel XXXII, een grooten invloed gehad. Voor zoover de eigentlijk gezegde *kakawin*'s betreft stuit men op het eigenaardige verschijnsel, dat dezen, metrisch althans, er als het ware buiten om van zijn vervaardigd.

babad's dus, die men evenzeer *pĕpakĕm* zou kunnen, handboeken als zij tevens zijn èn voor de latere *dalang*'s zoowel als voor de latere dichters.

Het spreekt van zelf dat in deze soort *babad*'s, die in den ouderen tijd, zoo de naam *babad* een oude was, zeker zoo niet genoemd zouden zijn geworden, noch dat werden, eerst langzamerhand meer en meer stof werd opgenomen, en dat de iongsten dezer soort geschriften ook het rijkst moeten zijn. Gaandeweg kreeg, met het aanzwellen van den tijd, er een grooter tal van onderwerpen, of van verhalen, een plaats, welke gemakshalve geordend werden in een chronologische volgorde, of in een te veronderstellen opvolging van dien aard, tot ten slotte de geschriften van deze soort zich als 't ware van zelf voordeden als geschiedverhalen, te eer omdat de regeerende vorsten hun geslacht afleidden uit de helden dier oude verhalen, en men door de eene of andere ideosyncratie er toegekomen was in Java het terrein te zien, waar dezen leefden, en zij hunne heldendaden verrichtten [1]). Niet minder duidelijk is het verder, dat de makers van deze geschriften steeds à posteriori redeneerden en schreven, zoodat het er in voorkomende er eerst een plaats in krijgen kon, zelfs pas een vrij langen tijd na het bij de Javanen bekend raken van de verhalen, die men er in aantreft, of het plaats hebben van het feit, dat er om zoo te zeggen het laatste onderwerp in is, hetwelk er in behandeld wordt, zoo dit een historisch was.

Van de soort geschriften, die op die wijze hier in aanmerking komen, en ten slotte inderdaad een meer geschiedkundig uiterlijk verkregen, dan in den aanvang het geval was, bestaan er verscheidenen. Op den duur heeft men er zich blijkbaar meer en meer op toegelegd om ze volledig te maken, en die van den lateren tijd verdienen den naam *babad*, hoe onhistorisch zij ook naar hun oorsprong zijn, niet minder dan bijv. de babad tanah Djawi, waarover boven werd gehandeld, en de oudere geschiedenis, zooals gezegd werd, slechts zeer beknopt bespreekt. In die producten van jongere dagteekening vindt men den invloed van den Islam voor zoover deze zich in de tegenwoordige genealogien der vorsten van Java uit, reeds duidelijk voorhanden, is ook het beloop verder vrij wel hetzelfde [2]), ook zij, dit mag men wel zeggen, kunnen niet ouder zijn dan uit denzelfden tijd als waarin men het ontstaan en de kanoniseering van de babad tanah Djawi te plaatsen heeft. Er voordeel uit te trekken voor de oude geschiedenis van Java zal dus al even bezwaarlijk gaan als bij de babad tanah Djawi zelf. Toch zullen zij de aandacht verdienen, en een onderzoek ook met het oog op Majapahit nog wel waard zijn, vooral ook omdat men aannemen mag, dat hetgeen men bij Raffles

1) Ook dit is een gecompliceerd proces. Eendeels waren, volgens de genealogische opvattingen, de vorsten en grooten van Java afstammelingen van sommigen dier oude helden, anderdeels vindt men ook in ondere geschriften reeds dat stukken, bepaaldelijk de bergen, van Engelsch-Indie naar Java werden overgebracht, een voorstelling, die zonder twijfel gegroeid is uit het overdragen hunner namen op gebergten op Java te vinden.

2) Eigenaardig is, dat de Rama-legende er steeds in behandeld is volgens hetgeen de Rama Kling levert.

meer vindt dan de babab tanah Djawi, ook in hare verschillende redacties, daarover levert, aan een geschrift ontleend moet zijn van een aard als de zoo juits beschrevenen [1]).

Onder de vele aan schrijver dezes bekende boeken van deze soort is er slechts één, dat ver genoeg doorloopt om bij de bespreking van Majapahit's geschiedenis, volgens de opvatting van Java, in aanmerking te komen. Hier kan, en moet dus volstaan worden met het mededeelen van hetgeen er in dit geschrift voorkomt, terwijl het voldoende wordt geacht zich bij de Babad tanah Jawi tot één tekst te bepalen. Het laatste boek ga voor.

In de Babab tanah Jawi, den prozatekst ed. Meinsma, die hier als type wordt gekozen, ook omdat die *babad* voor een ieder bereikbaar is, vindt men, nadat op bl. 21 de stichting van Majapahit is medegedeeld [2]), verhaald, dat Arya Bangah's rijk door Pajajaran wordt overvallen, hij zelf naar Majapahit vlucht en dat daarop Pajajaran door Majapahit wordt veroverd. Van Brawijaya krijgt Arya Bangah daarop den naam Arya Panular, terwijl Wiro *patih* Wahan wordt gemaakt, en Nambi en Bandar *mantri*. Daarop wordt er verder verteld, dat de vorst van Majapahit een zoon krijgt, *prabhu anom*, evenals ook Wahan er zich een geboren ziet worden, die Udara heette en *adipati* van Daha werd. Prabhu anom volgt zijn vader op, doch doodt Wahan, die bij hem *patih* bleef, omdat deze hem niet vrij naar hartelust laat jagen. Hij neemt daarvoor Ujung sabata in den arm, den *lurah kajinĕman*, die Wahan met de hem geschonken kris Jangkung pacar overhoop steekt, tengevolge waarvan de genoemde *adipati* van Daha een gelegenheid zoekt en vindt den vorst te dooden om den dood zijne vaders te wreken. De opvolger van Prabhu anom is Prabhu Adaningkung, wiens zoon was Hayam wuruk, en diens zoon was weder Lĕmbu Amisani, wiens *patih* heette Dĕmung [3]) Wular. Lĕmbu amisani had vervolgens tot zoon Raden alit, die als vorst Brawijaya heette en wiens *patih* Gajah mada was.

Ziedaar in werkelijkheid eigentlijk alles wat de babad van Majapahit vertelt, daar hetgeen er op volgt feitelijk tot niets anders dienen moeten dan om den oorsprong van de verkondiging van de Islam op Java, hare overwinning op het oude geloof, die samengaat met den val van het rijk, en het genealogisch verband, dat er tusschen het Majapahitsche vorstenhuis en de later op Java regeerende vorsten bestaat, of verondersteld wordt te bestaan, in het licht te stellen.

In een eenigszins andere volgorde levert genoemde *babad,* op bl. 24 — 48, nl. aan feiten niet anders dan het volgende, dat hier om de volledigheid èn ter vergelijking even in herinnering wordt gebracht.

---

1) Het is ook uit zulk een geschrift, dat Hageman voor een groot gedeelte, onder raadpleging van Raffles, zijn Fabelleer, in zijn Handleiding enz, II, bl. 237 en volgg., moet hebben geput.

2) Het voorafgaande werd boven reeds behandeld.

3) De oude vorm, niet *dĕmang*.

De laatste Brawijaya huwt achtereenvolgens vier vrouwen, eene prinses uit Cĕmpa, eene reuzin, eene prinses van Cina en eene vrouw van Waṇḍan.

De eerste wordt voor hem door Gajah mada van Cĕmpa gehaald. Haar vader geeft als een huwelijksgeschenk de *gong* Kyai Sĕkar dalima, de *garĕbong* Kyai Bale lumur en een wagen, Kyai Jĕbat betri. Zij heeft nog een zuster en een broeder. Haar zuster is gehuwd met Makdum Brahim Asmara, een *moslim*, die heel Cĕmpa reeds bekeerde en bij zijne vrouw Raden Rahmat en Raden Santri verwekte. Haar broeder volgt zijn vader op. Van kinderen van Brawijaya bij de prinses van Cĕmpa wordt niet gewaagd.

Bij de tweede, die in vrouwegedaante, als *enḍang* Sasmitapura, tot hem was gekomen, en hem weer verlaat als zij rauw gehakt heeft gegeten, krijgt Brawijaya een zoon, Ki Dilah. Dit jonge mensch gaat later naar Majapahit, verplicht zijnen vader door hem in staat te stellen op de *alun-alun* te jagen als in 't bosch (hij brengt er alle wilde dieren), krijgt dan den naam Arya damar 1), en wordt over Palembang gesteld, waarheen hem, zwanger,

de derde vrouw, de prinses van Cina, wordt medegegeven. Deze schenkt straks het leven aan *raden* Patah, en daarna aan *raden* Usen, een zoon door Arya Damar bij haar verwekt.

De vierde vrouw, die uit Waṇḍan, neemt de vorst om van de *rajasinga* af te komen, zooals hem werd aangeraden. Hij schenkt haar dadelijk weer weg aan een *juru sabin*, Kyai Buyut Masahar. Haar zoon was Boṇḍan Kajawan, die volgens het bevel van Brawijaya, dadelijk moest worden omgebracht.

Raden Rahmat en *Raden* Santri, de zonen van Ibrahim, gaan met hun neef, den zoon van den jongen vorst van Cĕmpa, *raden* Burereh, naar Java, hun tante bezoeken. Rahmat huwt met de dochter van Tumĕnggung Wilatikta, die nog een zoon had, Jaka Said, Hij vestigt zich te Ampel dĕnta. De beide anderen huwen met dochters van Arya Teja en gaan te Garĕsik wonen.

Ook *Raden* Patah en *raden* Usen komen naar Java, na twee roovers, Supala en Supali, overmand te hebben. De eerste gaat eerst in den leer te Ampel dĕnta, huwt met de dochter van *nyai agĕng* Maloka, des *sunan's* kleindochter, en vestigt zich dan op eene plaats met geurige *glagah*, die den naam Bintara krijgt, terwijl de tweede bij Brawijaya in dienst komt en *adipati* van Tĕrung wordt. Na door zijn vader te zijn ontboden en zijne opwachting gemaakt te hebben, wordt *raden* Patah *adipati* van Bintara.

Nu was ondertusschen uit Juldah een zekere Seh Wali lanang naar Ampel dĕnta gekomen, die straks verder gaat, naar Balambangan, daar huwt met de prinses, weggejaagd wordt, omdat hij Balambangan bekeeren wil, en nu zijne vrouw, als hijzelf naar Malaka gaat, zwanger achterlaat. Zijn na zijn vertrek geboren zoon wordt in zee geworpen, maar opgevischt door een kaptein van Nyai pinatih

1) Het verdient zeer de aandacht, dat het jonge mensch, dat alle dieren uit het woud, eendrachtig, op de *alun-alun* weet te brengen (te tooveren), juist Jaka Dilah, en Arya Damar heet.

van Garĕsik, de weduwe van een zekeren uit Balambangan verbannen ki Samboja [1]), tot haar gebracht, door haar als kind aangenomen, bij *raden* Rahmat in den leer gedaan, dan diens schoonzoon, en later Sunan Giri, *prabu* Satmata, te zamen groot geworden met Sunan Bonang, *prabu* Ñakrakusuma. Vóór hun huwelijk hadden deze beiden getracht naar Mĕkah te gaan, maar Seh Wali lanang, dien zij te Malaka ontmoetten, had hen teruggezonden en hun die namen gegeven.

Jaka Said, de zoon van den *tumĕnggung* Wilatikta, wordt straks door dezen laatste (Bonang), op wonderbare wijze, bekeerd, gaat naar Cĕrbon, is daar bij de rivier Kali Jaga kluizenaar, en verkrijgt zoo den naam Sunan Kali Jaga.

Ook Boṇḍan Kajawan treedt nog even op 't tooneel. Wel had Brawijaya bevel gegeven hem te dooden, doch dit was niet geschied. Met Kyai Masahar komt hij te Majapahit, bespeelt daar de Sĕkar dalima, en wordt door Brawijaya erkend en begiftigd met de krissen Kyai Mahesa nular en Kyai Malela en den lans Kyai Plered. Hij wordt naar Tarub gezonden, waar hij met Nawangsih, de dochter van een *widadari* Nawangwulan en den *kyai gĕde*, huwt, op deze wijze geparenteerd rakende aan Kudus, want deze *kyai gĕde* was de in de wildernis geboren, door *ranḍa* Tarub aangenomen zoon van de dochter van ki *agĕng* Kĕmbang Lampir en een weggeloopen zoon van Kyai agĕng Kudus. *Kyai agĕng* Tarub geeft Boṇḍan kajawan den naam Lĕmbu pĕtĕng [2]).

Het nieuwe geloof had ondertusschen groote vorderingen gemaakt. Op verschillende plaatsen zaten *sunan*'s; zoo was er o. a. ook nog een zekere Seh Aripin, die na zijn dood te Pamalang begraven werd.

Brawijaya zendt daarom Gajah mada tegen Giri. De *sunan* daar werpt zijn schrijfstift (*kalam*), onder een gebed, neer; deze wordt een kris, de *kalam* of Kala muñĕng [3]), en verjaagt den vijand. Na des *sunan*'s dood, als zijn kleinzoon Sunan Prapen hem is opgevolgd, trekt men op nieuw tegen Giri op. Men breekt het graf open, doch wordt door de daaruit te voorschijn komende wespen [4]) naar Majapahit teruggedreven. Raden Patah wordt nog eens opgeroepen. Hij weigert te komen, komt zelfs in opstand, en nu trekt men, de verhouding is een andere geworden, vereenigd met Madura, Tuban, Surabaya en Giri, tegen Majapahit op. Brawijaya vaart met al wie hem nog trouw was gebleven, ten hemel. De glans (majesteit, *çri*, voorgesteld door een *andaru*) van Majapahit gaat over op Bintara.

---

1) Op het wellicht zeer belangrijke van dezen naam Samboja, wees Prof. van der Lith in zijn Merveilles de l'Inde, zie aldaar.

2) Ook Lĕmbu pĕtĕng, mede voorkomende als de stamvader der vorstenhuizen van Madura, is een merkwaardige naam, niet minder dan het geheele verhaal van den zwerveling, die na eerst door Kyai Sela verzorgd te zijn, in Tarub komt, en dan huwt met Nawang wulan, een der badende *widadari*'s.

3) Deze legende berust vermoedelijk op eene woordspel of een eigenaardigde spelling. Kala muñĕng is als naam van een kris geheel begrijpelijk; kalammuñĕng gespeld, lost men dit weder licht in Kalam muñĕng op.

4) Men herinnere zich hier het *pĕlanduk* verhaal in den door den Heer Klinkert in 1893 uitgegeven Pĕlanduk-tekst, no. 7 (bl. 70—80), zie Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXVII, 383.

Gedurende 40 dagen neemt Giri het opperbewind waar. Dan wordt Raden Patah, Senapati Jimbun, tot sultan van Dĕmak gehuldigd.

Ook bij de Sĕrat kaṇḍa vangen wij hier het verhaal aan met de stichting van Majapahit, die volgens dezen tekst in 1221 A. J. zou hebben plaats gehad. Men vindt hier een geregelde reeks van jaartallen (1221, 1223, 1229, 1234, 1250, 1267, 1270, 1301, 1308, 1320, 1327, 1328, 1329, 13 . 2, 1398, 1399, 1400), waarop intusschen vermoedelijk al zeer weinig te vertrouwen is. Toch verdient het verhaal, zooals het hier gedaan wordt, zonder twijfel zeer de aandacht, al dient men het wellicht voor het grootste gedeelte historische waarde te ontzeggen. Bij de lezing houde men de bovengemaakte opmerkingen vooral in 't oog, en zonder twijfel doet het, al is dat niet de reden waarom er hier eene plaats aan moest worden toegekend, ons een eigenaardigen blik slaan op de geschiedenis van den Damar wulan roman, bepaaldelijk het laatste gedeelte daarvan. Was het mogelijk den ouderdom van deze redactie van de Sĕrat kaṇḍa iets nauwkeuriger te bepalen, dan ons thans gegeven is, waar slechts gesteld kan worden dat zij vermoedelijk uit het laatst der vorige of het begin van deze eeuw is, dan zou door vergelijking misschien den gang van den aanwas van dat verhaal iets meer in bijzonderheden kunnen worden bepaald, en het zoo gelukken iets beter kennis te krijgen van de geschiedenis van een enkel onderdeeltje van de Javaansche letterkunde. In ieder geval blijft eene vergelijking van wat deze tekst levert over den tijd dat Majapahit bestond, met hetgeen men in de verschillende variaties van den oudsten Damar wulan tekst aantreft [1], in zoo verre niet onbeloond, omdat men er uit leeren kan hoe op een zekeren tijd een groot gedeelte van hetgeen men in beiden vindt, een als 't ware vloeiende massa was, waarvan later enkele deelen een meer vasten vorm hebben aangenomen.

In die Damar wulan variaties vindt men allerlei om den persoon, die de held van den roman is, geconcentreerd, wat hier gezegd wordt plaats te hebben gehad onder de regeeringen van verschillende elkander opvolgende vorsten, en het opmerkelijkste daarbij is wel, dat zelfs de inval van de Waṇḍan en de Inggris, volgens de voorstelling hier, niet onder zijne regeering valt, terwijl hij onder al het andere zich in den Damar wulan romans, ook in de andere redactie's, een vaste plaats veroverd heeft [2].

1) Zie boven de noot bij Hoofdstuk XII.

2) Deze bijzonderheid wettigt de veronderstelling, dat de Sĕrat kaṇḍa, waaruit hier eenige mededeelingen worden gedaan, betrekkelijk oud is, en ouder dan vermoedelijk al die toevoegsels tot den Damar wulan roman. Men vindt hier ook nog andere groote afwijkingen. Logĕnder is niet de broeder van Udara, maar de zoon van een anderen, vroegeren *patih*. Hij heeft slechts één zoon, geheeten Layang setra kumitir, waar de roman een Layang setra en een Layang kumitir geeft, en deze eene zoon wordt na de krooning van Damar wulan, als vorst van Majapahit, in zijns vaders plaats, terwijl die zich terugtrekt, *patih*, en is dan niemand anders dan Gajah mada. Ook Rangga lawe heeft maar één zoon, Raden Buntar watangan, waar er twee in den roman optreden, Raden Buntaran en Raden Watangan. De *prabu kĕnya* is de dochter van den vierden vorst van Majapahit, terwijl in den roman gesproken wordt van den derden Brawijaya.

Onder de regeering van Damar wulan, die ook hier koning wordt, en dan Mĕrtawijaya heet, heeft er slechts een vriendschappelijke overkomst plaats van Andaka sasi, Kuda rangeyan (niet Rarangin) en Kuda tilarsa, die respective thuis behooren in Kamboja, Bañjar (nl. Bañjarmasin) en Sukadana, welke drie rijken onderworpen waren geworden, tijdens de regeering van Adaningkung, den vader van de *prabu kĕnya*, zie Zang 392 en 382, en voorts valt in den tijd van zijn bewind ook nog de tocht van Supa naar Balambangan om den door den vorst van daar gestolen kris terug te halen, Zang 394.

De inval van Waṇḍan en van Inggris heeft hier plaats onder Angkawijaya, zijn zoon, zie Zang 399, die hier regeert van 1301 tot 1399 of 1400, al naar men het nemen wil, zie Zang 414. Daaronder is ook gesteld de strijd met Menak Ḍĕḍali putih, die te zamen met den vorst van Bali in opstand is gekomen, en verslagen wordt door den zoon van den krokodillen-vorst, die tot belooning daarvoor Pĕngging krijgt, huwt met de dochter van Angkawijaya en Andayaningrat wordt, Zang 401, maar zoo Balambangan dan ook voor de derde maal Majapahit als souverein had doen erkennen.

De eerste maal toch dat dit was geschied, was reeds onder Ardiwijaya geweest, den grootvader van Kĕñcana wungu, de *prabu kĕnya*, zie Zang 379; de tweede maal had het plaats gehad, toen Damar wulan, toenmaals nog geen koning, Menak Jingga versloeg, Zang 384 en volgg.; en dit nu was de derde keer, dat het geschieden moest en gelukken kon, doch van verdere en groote veroveringen bij deze gelegenheid of door dien veroveraar, den lateren *adipati* van Pĕngging, gemaakt, is geen sprake, daar zijne heldenfeiten zich slechts bepalen tot het weder ten onder brengen van Balambangan en Bali door middel van de krokodillen zijns vaders.

Geheel anders was het geweest bij de eerste verovering van die beide genoemde latere onderhoorigheden van Majapahit, zie Zang 379. Door Ardiwijaya gezonden, vindt Ḍangḍang wĕcana van Tuban, de vader van Rangga lawe, tengevolge van een daar uitgeschreven *sayĕmbara*, op Bali allerlei vorsten vereenigd (Bugis, Mangkasar, Sĕmbawa, Bañjar, Tarnate, Banḍan, Ambon, Bawiyan), en verslaat hij ook dezen, na den vorst van Bali overwonnen te hebben, ze daardoor dus te zelfder tijd vasallen van zijn heer en meester makende, iets waarop hier slechts nog even gewezen wordt, vóór er wordt overgegaan tot het plaatsen van het overzicht van het bedoelde gedeelte dier Sĕrat kaṇḍa, omdat men bij Raffles, History of Java, II, bl. 132, zie de noot boven, wat hier door Ḍangḍang wĕcana verricht heet te zijn, als door Andayaningrat, den *ratu* Pĕngging, verkregen, is voorgesteld, en dat, terwijl men bij Raffles op bladz. 120, zonder dat er eigentlijk in bijzonderheden wordt gegaan, ook leest, this prince (d. i. Ardiwijaya), however, is distinguished bij the extents of his conquests. Dit laatste is nl. in overeenstemming met onzen tekst, en aan groote veroveringen onder Angkawijaya, tijdens wiens regeering, die te lang duurt, Majapahit toch geheel in verval geraakt, viel

toch moeielijk te denken. Zoodat het er den schijn van heeft, dat Raffles, of zijne zegslieden, ook hier het aangetroffene minder juist hebben weergegeven, waarop te wijzen zijn nut kan hebben, al wordt er hier niet mede bedoeld eenige kritiek te geven op het Xe hoofdstuk van de History of Java, daar dit toch eerst behoorlijk zal kunnen geschieden na in kennis te zijn gekomen met hetgeen de door hem nagelaten verzamelingen opleveren.

Doch zie hier nu wat de Sĕrat kaṇḍa van Majapahit vertelt.

Als Majapahit is gesticht en Raden Susuruh daar onder den naam Brawijaya in 1221 (*sela-mungal-katon-tunggal*), tot koning over het nieuwe rijk is gekroond (Zang 374), onderwerpt zich heel het oosten aan hem. Hij maakt Wirun *pĕpatih* onder den naam Adipati Wirun, en Nambi wordt als *tumĕnggung* Rĕksapura *wĕdana jĕro*. Hij haalt zijne *garwa*, die hij in Galuh had gelaten, en helpt zijnen broeder Arya Bangah in zijnen strijd tegen Ciyung wanara. In dien strijd wordt de eerste verslagen, zoodat hij naar Lĕbak ciyu moet vluchten, en Galuh verbrand. Hij wordt nog verder verjaagd, tot Tugu, waar hem de troepen van Majapahit onder Rĕksapura hulp komen verleenen. Vrouwen en kinderen zendt hij nu onder geleide van Raden Kumara, den zoon van Raden Susuruh (Brawijaya), die evenzeer te Galuh was achtergelaten, naar zijn broeder, die hem die hulp had gezonden, en daarop keert hij zich op nieuw tegen de troepen van Pajajaran, welke onder Ciyung wanara tot Puḍak satĕgal wangi waren voortgerukt, en te Tugu een nieuwen slag leveren. Dezen worden nu teruggejaagd. De troepen van oost-Java verrichten wonderen van dapperheid (*angkotbuta*) [1], en al dringen die van 't westen toch weer meer oostelijk door, zij worden bij de rivier, die daarom Pamali heet, weer teruggeslagen, terwijl 't vechtterrein den naam van Brĕbĕs krijgt, en Ciyung wanara zich naar zijn land terugtrekt. De troepen onder Rĕksa pura achterlatende, gaat Arya Bangah nu naar Majapahit, waar Brawijaya hem *wĕdana* (d. i. hoofd-*bupati*) maakt, met Tuban als zijne standplaats. (375) Kumara huwt met Arya Bangah's dochter Citrawati. Daarna wordt hij op raad van Arya Bangah met diens zoon Ḍangḍang wiring en Wirun's zoon Wahas tegen Pajajaran gezonden. Op aanbeveling van Ḍangḍang wiring trekken zij nu in drie kolonnes, na zich met Rĕksapura vereenigd te hebben, het land in. Daar trekt men zich terug op Sumĕḍang (376). Men gaat naar Galuh. Ḍangḍang wiring onderwerpt Dĕrmayu, Wahas doet dit Bañumas, Magĕlen, Prabalingga, Caracap. Ook Sokapura wordt vermeesterd. Ondertusschen heeft Kumara Sumĕḍang en Banḍung genomen. Ciyung wanara komt in onderwerping. Eerst stelt hij Dipati Jayasudarga, den schoonvader van Brawijaya, in vrijheid. Hem zendt hij tot Kumara met het bericht. (377). Ciyung wanara wordt, zooals de eisch was geweest, naar Majapahit gevoerd. Pajajaran viel in 1223 (*guna-kalih-tingal-kaji*). Ciyung wanara wordt opper-*bupati* over west-Java tot aan de Pamali, maar de smeden moet hij naar Majapahit zenden.

1) Het oud-Jav. *kâdbhuta*. Uit dit woord ontstonden de namen der beide *patih*'s van Menak Jingga Kotbuta en Angkatbuta.

Kumara's gemalin bevalt daarop van een zoon, Raden Ardiwijaya. Onder hunne hoofden, Pĕnapi, den zoon van Sombro, en Kĕnang, dien van Kuwung, trekken de smeden naar Waleri en Kĕmangi, waar zij nadere bevelen van Brawijaya afwachtten, die hen naar Tuban zendt, en ze wapens van allerlei aard laat maken. Kĕlĕp (Kĕnang?) wordt naar Madura gezonden, als hoofd over de ooster-smeden, wat Panĕti (Pĕnapi?) over de westelijken wordt. Inmiddels is Wirun, de *patih*, gestorven en zijn zoon Wahas in zijn plaats getreden. Ook Arya Bangah overleed en deze werd door Ḍangḍang wiring opgevolgd. Rĕksapura, de dipati Kĕḍiri, stierf kinderloos; zijn opvolger was Wahas's zoon, Jayasena, die nog zeer jong was. En daar nu ook Brawijaya sterft, wordt Brakumara in 1229 (*muka-kalih-tingal-nata*) vorst in zijne plaats.

Diens groot genoegen is jagen. Ḍangḍang wiring krijgt een zoon, Ḍangḍang wĕcana; deze wordt in zijne plaats *dipati* met den naam van zijn vader. Ujung sabata, een Balinees uit Blambangan, was *tumĕnggung* en *ĕmban* van den vorst. (378) Deze wilde Wahas, den *patih* van Brakumara, van kant helpen. Hij geeft voor, dat deze in opstand komen wil. Brakumara beveelt hem hem te dooden. Dit geschiedt, en nu wordt Ujung sabata in zijne plaats *patih*. Het blijft evenwel aan den *dipati* van Kĕḍiri, Wahas's zoon, niet onbekend, dat de dood zijns vaders van den vorst uitgegaan was. Hij geeft daarvan geen blijk, maar grijpt straks de gelegenheid aan om, zonder dat iemand het merkt, dat hij 't doet, èn den *patih* èn den vorst, als hij ze op de jacht van hun gevolg gescheiden heeft, te dooden, en straks vindt men dan ook hunne lijken, die naar Majapahit worden gevoerd. De opengekomen *patih*'s-plaats krijgt Jayasena, en Ardiwijaya volgt zijn vader op. Dit geschiedt in 1234 (*wani-tiga-tingal-nata*).

De nieuwe jonge vorst is nog niet gehuwd; hij wil dit doen met een dochter van Raja Balilung, den vorst van Bali, die drie kinderen had, Rĕtnasari (d.), Kĕñcanasari (d.) een Jaka Antĕban (z.), maar zich aan Majapahit nog niet onderwierp. (379) De *dipati* van Tuban neemt op zich Raja Balilung, die belooft had zich te onderwerpen en zijne dochters te zullen schenken aan wie hem in kracht overtrof, te verslaan. Hij roept Menak Sopal van Blambangan, Menak Sastra van Lumajang, Menak Suruh van Pugĕr, Menak Pralangge van Purbalingga, en Menak Wilung van Bangkalan op, om zich te verzamelen in de *sĕgara rupak* (d. i. de straat van Bañuwangi), waarheen ook hij zich begeeft, hen daar dan aantreffende. Ḍangḍang wĕcana begeeft zich echter eerst alleen naar Bali. Op Bali waren reeds verscheidene koningen met het zelfde doel bijeen gekomen; genoemd worden: Bugis, Mangkasar, Sĕmbawa, Bañjar, Tarnate, Banḍan, Ambon, Bawiyan. Het tweegevecht bestaat in 't aan weerskanten trekken aan een touw. Het lukt niemand (380), ook den *dipati* van Tuban niet, den vorst van Bali van zijn plaats te trekken, doch hij blijkt toch zoo sterk te zijn, dat hij 't touw stuk trekt. Dit geschiedt herhaalde malen. Hij had daarbij echter slechts zijn linkerhand gebruikt, maar als men nu een ketting neemt, en het nogmaals geprobeerd wordt, wint hij het van den vorst van Bali zeer gemakkelijk. De te

Balambangan achtergebleven *dipati's* worden ontboden, en er heeft (natuurlijk) een strijd plaats met die vreemde koningen. Zij worden allen onderworpen en met hen (381) en met de prinsessen keert Ḍangḍang wĕcana naar Majapahit terug. Ardiwijaya huwt zelf met de oudste; de jongste, Kĕñcanasari, schenkt hij aan den held, den dipati van Tuban. De gemalin van Ardiwijaya krijgt drie zonen, terwijl geen zijner *ampeyan* kinderen heeft. Die zoons heetten Raden Udara, Adaningkung en Raden Juru. De kinderen van den *patih* zijn Nawangsasi (d.) en Legot (z.). Nawangsasi huwt met Udara, die na den dood van Jayasena, den *patih*, in diens plaats benoemd wordt. Adaningkung huwt met Rĕtnadewi, de dochter van den *dipati* van Tuban, wien ook nog een zoon Raden Lawe wangsul geboren werd. Vóór zijn dood beschikt Ardiwijaya, dat Adaningkung den tweeden zoon, hem zal opvolgen, en daarom verzoekt Patih Udara, de oudste zoon van Ardiwijaya, als de vorst kort daarna is overleden, aan allen (382) hem, zijnen jongeren broeder, die als vorst Brawijaya sang Kalamisani heeten zal, als koning te huldigen. Raden Bali anom (d. w. z. Raden Lawe wangsul) volgt zijn vader als regent van Tuban op, wordt *wĕdana bupati* en krijgt den naam Rangga lawe. Dit geschiedde in 1250 (*muluk-tata-tingale-nĕrpati*).

Raden Juru, de jongere broeder van den vorst, is gehuwd met Citrawulan, de dochter van den regent van Prabalingga. Nu komen er vijanden van Siyĕm, Kamboja en Sokadana. Zij bevinden zich te Garĕsik, en worden te vergeefs bestreden. Op raad van Udara roept Brawijaya de *tapa's* te hulp, de belofte doende hem, die ze verdrijven zal, den rang van *dipati* te geven en Balambangan te schenken. Een *ajar* van de Tĕnggĕr, Guntur gĕni, die vele *cantrik's* had en in het bezit was van het *wĕsi kuning*, een vergiftigen knuppel, neemt het op zich. Hij gaat met 40 leerlingen naar Majapahit. Brawijaya beveelt hem den vijand dadelijk te verslaan, maar tevens aan Rangga lawe met hem mede te gaan om hem te bespieden. (383.) De *ajar* gaat, gevolgd door Rangga lawe, naar Garĕsik. Hij verslaat den vijand, daarbij nog geholpen door wespen (*tawon ĕnḍas*). De vijand vlucht, vele wapens, waaronder twee groote kanonnen, achterlatende. (384.) De buit wordt Brawijaya aangeboden, en de *ajar* met den naam Pamĕnggĕr tot *dipati* van Balambangan aangesteld. De beide kanonnen krijgen de namen Guntur gĕni en Jagur. Nu vraagt Udara zijn ontslag als *patih*. Hij wil gaan reizen. Als zijn plaatsvervanger stelt hij voor Kalot (of Legot, de eene maal luidt de naam zus, dan weer zoo) [1]). Deze wordt benoemd en krijgt den naam Logĕnder. Voor hij op reis gaat, geeft Udara, die den naam Juragan Kamboja aanneemt, zijn reeds geboren zoon Damar wulan aan Logĕnder over. Ook Kĕntjana wungu (de latere *prabu kĕnya*) is reeds geboren, en evenzoo had Raden Juru reeds een dochter. Deze laatste trekt zich terug om kluizenaar te worden op den *gunung* Ĕduk, waarheen hij zijn dochter, wier moeder reeds overleden was, medeneemt. Als

1) Zie Zang 381.

Kěntjana wungu nu volwassen is, sterft Brawijaya (Kalamisani). Logĕnder en Rangga lawe stellen de prinses tot koningin aan, 1267 (*wiku-rětu-tingal-wani*).

Daarover is Paměnggěr, na zijn terugkeer van de huldiging, verdrietig. Hij verlangt naar een zoon. Een rooden hond herschept hij in een mensch, dien hij Menak Jingga noemt. Hij baadt hem met water, dat hij over het *wěsi kuning* heeft laten loopen, om hem sterk te maken, maar zijn voorhoofd was dat van een hond gebleven, en hij had geen schouders. Het *wěsi kuning* zou zijn dood zijn, en daarom geeft hij het hem zelf ter bewaring. Menak Jingga rooft zich twee vrouwen, Waita uit Balega en Puyĕngan uit Bangkalan. Daarmede niet tevreden wil hij de vorstin van Majapahit ten huwelijk vragen. Paměnggěr raadt hem dat sterk af, en als Menak Jingga niet naar hem luistert, verlaat deze Balambangan om naar den *gunung* Agung te gaan. (385.) Nu wordt Menak Jingga koning van dat gewest. Twee der *cantrik*'s van Paměnggěr stelt hij onder den naam Kotbuta en Angkatbuta tot *patih* aan, en zijn huwelijksaanzoek zendt hij af. Lawe idjo komt met een antwoord van Rangga lawe terug. De uitdagende weigering, die dit bevat, maakt zijne woede in hooge mate gaande, en hij trekt tegen Majapahit op. De omgeving van Prabalingga, waar hij zich legert, onderwerpt zich. Menak Koñcar, de *putra* Lumajang, komt dit te Majapahit berichten, en spoedig trekt Rangga lawe, die de jongeren ter bescherming van den vorstin achterlaat, met zijn Tubaners naar Prabalingga, waar hij een gevecht levert, (386) dat hem den dood brengt. *Děmang* Gaṭul, zijn *patih*, die hem nog geraden had zich terug te trekken, vlucht na zijn sneuvelen naar Majapahit, waarheen Menak Jingga besluit den volgenden dag door te gaan.

Logĕnder had toenmaals ook reeds kinderen, een zoon Setra kumitir [1]) en eene dochter Añjasmara. De laatste, de oudste, was gehuwd met Damar wulan. Logĕnder had dezen jongeman eerst in Paluh amba geplaatst, maar later tot schoonzoon genomen. Setrakumitir had niet met een evenmensch wil huwen; hij had zich een *pĕri*, de dochter van een *brahmana* van den *gunung* Sumeru en een *pĕri*, tot vrouw genomen. Damar wulan, wiens roep door Majapahit ging, werd door Añjasmara steeds thuis gehouden, waar Sĕbdapalon en Nayagenggong, zijn *pamongmong's*, hem niet verlieten.

De *prabu kĕnya* verneemt nu van *děmang* Gaṭul den dood van Rangga lawe. Logĕnder slaat voor Damar wulan te zenden. De vorstin vindt het goed, en de *patih* zendt hem met Setra kumitir tegen Menak Jingga. Zij bereiken Prabalingga nog vóór deze van daar vertrokken is. Menak Jingga meent voor hen niet bevreesd te behoeven te zijn. (388.) Er hebben verschillende gevechten plaats, waarin Surajaya van Banḍung, Rěksayuda van Roban, Sore pajok van Walere, Surasastra van Tĕgal van de volgelingen van Menak Jingga achtereenvolgens overwinnen Jakang tulung van Malang, Cocak ijo van Pugĕr, Cocak pĕṭak van

1) Hier één persoon, en niet als in den Damar wulan roman een tweetal, Layang setra en Layang kumitir.

Bangkalan en Kĕṭek abang van Balega. Damar wulan ziet dat het zoo niet gaat, en dat Menak Jingga het een of ander bijzonders in zijn bezit moet hebben. Hij stelt Buntar watangan [1]) als zijn plaatsvervanger aan, en sluipt met zijn *wulu cumbu's* in het kamp van Menak Jingga. Den volgenden dag wordt er weer gevochten. Kidang wulan van Sarĕngat strijdt met Jaya lawung van Luwanu, Macan putih van Luḍaya met Suraprawira van Bañumas, Lawe ijo van Japan met Sĕtraprameya van Anḍaluhur. Menak Djingga laat in den nu volgenden nacht Mĕlaṭi en Mĕnḍang voor de zijnen dansen. Damar wulan dringt op dat oogenblik in het vrouwenverblijf. (389.) Daar waren nu Waita en Puyĕngan reeds zeer begeerig hem te zien, en afkeerig van haren gemaal. Zij leggen hem, als hij zich vertoond heeft, Menak Jingga's geheim uit, en Puyĕngan haalt voor hem zelfs het *wĕsi kuning*, dat zij had opgeborgen. (390.) Dronken komt Menak Jingga ter plaatse, hij hoort praten, en roept Dayun om te onderzoeken wat er aan de hand is. Sĕbdapalon gooit deze eenige malen de deur uit, en Damar wulan neemt de beide prinsessen op om met hen weg te loopen, Menak Jingga tartende hem te volgen. Deze bespeurt, dat het *wĕsi kuning* weg is. Den volgenden dag trekt Damar wulan daarmede ter strijde, en slaat hij de Balambanganers op de vlucht. Menak Koñcar doodt Kotbuta en Angkatbuta met een ring, die ook van *wĕsi kuning* was, en hij van Pujadewa, een *tapa* op den *gunung* Liman, had ontvangen, en Damar wulan velt Menak Jingga. Zijn hoofd word afgeslagen en door Sĕbdapalon weggedragen. (391.) Met groote buit keert men terug.

Als Damar wulan bij de vorstin komt, staat deze hem niet toe haar hulde te brengen, zij verheft hem tot koning, en laat tevens Añjasmara ontbieden, wie zij bericht wat zij gedaan heeft, haar zeggende, dat zij haar geluk met haar moet deelen. Damar wulan werd onder den naam Mĕrtawijaya koning in 1270 (*nirgurnita-sĕmbahira-prabupati*).

Layang Setra kumitir wordt zijn *patih*, Sĕbdapalon maakt hij *tumĕnggung* en Nayagenggong *rangga*. Hunne namen worden veranderd in *dipati* Gajah mada, *tumĕnggung* Sĕbdayuda en *rangga* Sĕbdagĕnggong. Buntar watangan wordt Arya Teja van Tuban; Menak Koñcar wordt over Lumajang gesteld en huwt met Rĕtna Sĕkati. Logĕnder laat zijn post over aan zijn zoon. (392.) Nu was Udara (op zijn zwerftocht) in Kamboja gehuwd met eene dochter van den vorst van dat rijk. Hij had bij haar een zoon verwekt en deze was zijn grootvader, na diens dood, onder den naam Andaka sasi, als vorst van Kamboja, opgevolgd. In het geheel had Udara (393) aan den overwal drie zonen; genoemden Mahesa sasi in Kamboja, Kuda rangeyan in Bañjar, waar deze zijn grootvader evenzoo opgevolgd was, en Kuda tilarsa in Sukadana, die ook koning was geworden. Zij waren allen op één oogenblik in Kamboja bijeen. Udara beveelt hun naar

1) Hier al evenzeer één persoon, terwijl de Damar wulan roman er twee kent, Raden Buntaran en Raden Watangan. Deze Buntar watangan moet de zoon van Rangga lawe zijn; daarom volgt hij dezen dan ook later als Arya Teja over Tuban op, zie Zang 391;

Majapahit te gaan. Damar wulan is zeer verheugd zijnen vader en zijne broeders te zien. Na hun aankomst bevalt Kěñcana wungu van Raden mas Alit. Zijn grootvader voorspelt zijne toekomstige grootheid, en zegt dat hij later Angkawijaya moet heeten, en dat hij de laatste der heidensche vorsten wezen zal (*amĕkasi ratu buda*). Ook Añjasmara bevalt, van Raden mas Kaon. Na zeven maanden te Majapahit te hebben vertoefd, gaan Kĕlana Mahesa sasi en zijne broeders huiswaarts. Udara en Logĕnder komen te overlijden, Raden mas Alit wordt Prabu Angkawijaya en de tweede zoon, Bĕṭara Katong, komt over Panaraga.

Als deze gebeurtenissen doorleefd zijn, bespeurt Brawijaya (Damar wulan), dat er een *kĕris* van Jaka Suruh (den 1en vorst van Majapahit) is zoek geraakt, de kris Sumĕlang Gandring, van de *ḍapur jalak*. Hij draagt den *patih* Gajah mada (= Setra kumitir) op haar op te sporen. Deze wil het verdwijnen van die *kĕris* niet ruchtbaar laten worden, (394) omdat dit voor 's vorsten naam niet goed zijn zou. Hij ontbiedt de *lurah's* der *ĕmpu's* (smeden).

Wie dit waren, blijkt uit het volgende. In Pajajaran had men vroeger een smid Kĕlĕng en in Majalĕngka een andere, Panĕti; de eerste was de oudste van de twee. Kĕlĕng liet twee kinderen na, Supa en Kapa; Supa werd kluizenaar op den gunung Liman, en huwde met de dochter van Kasa daar; hij werd later *lurah ĕmpu* van de *brang wetan*. Supa had bij haar twee zonen, Aman en Tiris, die hij achterliet, toen hij, wat hij deed, naar Tuban ging. Daar werd hij door Panĕti tot zoon aangenomen, en huwde hij nog met diens dochter, waardoor Suratman en Jati zijne zwagers werden Na den dood van Panĕti wilde hij deze niet opvolgen, zoodat Suratman *lurah ĕmpu* van de *brang kulon* werd. Bij de dochter van Panĕti kreeg hij nog twee zonen, Gudana en Jegja.

Zoo geschiedde het dan dat Gajah mada Supa, Kasa, Suratman en Jati opriep. Hij verhaalt hun wat er aan de hand is, en beveelt hun geheimhouding. Thuis gekomen komen deze vier overeen, dat Supa zal gaan zoeken. Zoo de anderen dat deden, zou het de aandacht trekken. Hij was nooit gevestigd smid geweest en had altijd gedwaald. Supa gaat nu eerst naar den *ajar* Kĕṇḍali. Deze zegt hem naar Balambangan te gaan, hij moet zich uitgegeven voor een smid uit de *sabrang*, daar zal hij de kĕris vinden. Hij gaat naar Madura, laat zich daar een vlot maken, neemt den naam van Ĕmpu Rombang aan en steekt met zes gezellen, en zijn gereedschap in zee. Overal waar hij langs komt, maakt en verkoopt hij wapenen, die hij van zijn merk voorziet. Als hij Balambangan bereikt heeft, begeeft hij zich dadelijk tot den *lurah ĕmpu* Kyai Pitrang daar. Hij zegt, dat hij, op weg naar Java, schipbreuk heeft geleden, en vraagt wie *lurah* is, verzoekt bij hem te mogen blijven, mag dat, verdient veel geld voor hem, en wordt door hem ook al tot schoonzoon aangenomen.

Op dat oogenblik was Menak Ḍĕḍali putih, een zoon van Menak Jingga, *dipati* van Balambangan. Eerst was hij *panakawan* van Brawijaya geweest, en daarna door deze tot *dipati* van dat gewest aangesteld; het was deze die vóór

zijn vertrek de *kris* Sumĕlang Gandring had gestolen. Hij verlangt van Supa haar na te maken, voorgevende haar van Brawijaya ten geschenke te hebben ontvangen. Rombang (Supa) herkent haar en belooft het te zullen doen. Hij moet dit echter in de tegenwoordigheid van Ḍĕḍali putih verrichten, zelfs wordt daartoe in de *kraton* een smidse gemaakt. Nu wil het geval dat de *dipati* drie dagen ziek wordt. Die gelegenheid gebruikt Supa om t w e e valsche krissen te maken, een die wat oud leek en een andere die er nieuw uitzag. Deze beiden biedt hij den *dipati* aan, die aan de tweede ook een oud uiterlijk laat geven. Doch Supa heeft zijn doel reeds bereikt. Hij voldoet nog aan het laatste verzoek, maar maakt daarop plan te vertrekken; zijne zwangere vrouw krijgt de opdracht hun kind, als dat een zoon is, Sura te noemen, en hem te bevelen zijnen vader in Majapahit te komen zoeken. Na zoo twee jaar afwezig te zijn geweest, keert hij over land terug. (395.) Brawijaya laat zich verhalen wie de kris gestolen had, en beloont Supa door hem tot *dipati* van Sidayu en *wĕdana ĕmpu* te benoemen. Slechts voor *dipati's* zal hij voortaan nog krissen mogen maken.

Angkawijaya had toenmaals nog slechts eene *sĕlir*. Jaka Suruh (de stichter van Majapahit) had indertijd aan een *inḍang, ni* Rasĕksi, belooft dat zijne nakomeling Angkawijaya haar *ruwat* wezen zou. Deze had haar dan ook tot *sĕlir* genomen, en zij neemt, nadat zij, zwanger geworden, rauw gehakt had gegeten, hare reuzinnegedaante weer aan. De *pramiswari* verneemt het, en verhaalt het aan Brawijaya, (396) hem tevens op de *putri* van Cĕmpa wijzende als een goede gemalin voor Angkawijaya. Daar waren drie koningskinderen, van welken er een den koning, hun vader, die reeds gestorven was, was opgevolgd; de oudste der twee anderen, dochters, was gehuwd met een Arabier, om de jongste, Darawati, moest men aanzoek voor den kroonprins doen. Daar Cĕmpa onder Kamboja stond, waar Kĕlana Maesa sasi regeerde, schrijft Brawijaya naar Kamboja en Cĕmpa beiden. Ook zendt hij *bupati's* naar Bañjar en Sokadana. In Kamboja is Maesa Lajĕr *patih*. De vorst daar ontvangt de beide brieven, zendt er een van door naar Cĕmpa, en maakt zich gereed naar Java te gaan. In Cĕmpa begrijpt de koning, dat als hij zijne zuster niet geeft, Kamboja zich tegen hem zal wenden, toch doet hij het niet dan schoorvoetend; hij was namelijk door zijn zwager, den *radja paṇḍita* Mustakim, tot het Mohammedanisme bekeerd, en Darawati wilde slechts huwen met iemand van het ware geloof; Angkawijaya was dat niet, daar hij een *ratu buda* was, toch geeft zij om haars broeders wil toe. Hare oudere zuster belooft haar, dat haar neef Rahmat, haar zoon, haar op Java zal komen bezoeken. De *patih* begeleidt haar. Op Java zijn de vorsten van Kamboja, Bañjar en Sokadana reeds aangeland, en als het huwelijk plaats heeft, verbindt men tegelijkertijd Katong in den echt met de prinses van het eerste rijk, Srawulan. (397) De drie broeders keeren daarop weer naar hun land terug.

Nu had de *prabu anom*, Angkawijaya, een vriend, een Chinees, een koopman, Kyai Bantong. Met goedvinden van Darawati draagt hij aan deze op een Chi-

neesche vrouw voor hem te zoeken. Er was namelijk voorspeld dat Darawati kinderloos zou blijven, als de prins niet eerst een Chineesche vrouw gehuwd zou hebben. Bantong zegt dat slechts zijn eigen dochter daarvoor in aanmerking kan komen, doch vraagt tevens een stuk land om er Chineezen te kunnen laten wonen.

(Als Angkawijaya, om zoo te zeggen, gereed is zijn vader op te volgen), wordt Brawijaya (Damar wulan) ziek. Hij raadt zijnen zonen met elkander in vrede te blijven, en wijst Angkawijaya aan als zijn opvolger (over Majapahit), met deze restrictie, dat Katong over Panaraga zal moeten blijven staan. Dan overlijdt hij, door zijne beide gemalinnen spoedig in den dood gevolgd, en bestijgt Angkawijaya den door zijnen dood opengekomen troon, in 1301 (*putra-mumbul-pigunanya-sribupati*).

Aan Bantong wordt grond toegewezen in de Kĕdu. In Cĕmpa was de zoon van Mustakim, Sayit Rahmat, van Mĕkah weer thuis gekomen, waar hij gehuwd en vader geworden was van Sayit Seh. Hij vindt slechts zijne moeder terug, van wie hij verneemt, dat zijne tante Darawati naar Java is gegaan, en als nu ook zijne moeder gestorven is, vormt hij het plan zijne tante te gaan bezoeken. Zijn neef Jenalkabir, de zoon van zijn oom, den vorst van Cĕmpa, sluit zich bij hem aan, begeerig als hij is naar de *ngelmi*. Zij landen te Jĕpara. Jenalkabir gaat naar Grage om eerst een woonplaats te zoeken. Hij vindt daar Dipati Talorĕmi, die zich bekeert en hem zijn dochter schenkt, met wie hij te Jĕpara, aan de Rĕngarĕngan, gaat wonen; Sayit Rahmat was ondertusschen naar Kudus, dat toen nog Tajuk heette, gegaan. Daar blijvende, omdat Sayit Seh, zijn zoon, ziek was, huwt hij ook met een vrouw van daar, Nyai Lara ngunyun, de dochter van Puraga (of Nuraga), die eigentlijk van Majapahit was. Als Sayit Seh weer hersteld is, laat hij haar zwanger achter, met de opdracht om 't kind, zoo hem een zoon geboren worden mocht, Raden Undung te noemen. Te Majapahit laat hij zich door Sastra(wi)jaya bij Darawati brengen. Bij Brawijaya geintroduceerd, schenkt deze hem Ampel en de dochter van Tumĕnggung Wilatikta van Tuban, de kleindochter van Arya Teja. Daar vestigt hij zich in 1308 (*asta-ilang-gunane-aji*). (398.) Ni Rasĕksi is intusschen van Jaka Dilah bevallen. Deze wil weten wie zijn vader is. Zijn moeder en zijn oom zijn onwillig hem in te lichten. Zij krijgen hunne menschelijke gedaante weer terug, als hij verwoed hen bewusteloos heeft geslagen. Nu verneemt hij wat hij weten wil, en dan gaat hij naar Majapahit. Hij begeeft zich tot Gajah mada en deelt deze mede wat hij weet. De *patih* brengt den van Tayu gekomen jongeman tot den vorst, die belooft hem als zijn zoon te zullen erkennen en hem *pulo* Palembang te zullen geven, als hij de dieren uit 't woud op de *alun-alun* zal hebben gebracht. Hij doet het, krijgt Palembang, (399) en den naam Arya Damar [1]). Om de droefheid

---

1) Reeds te voren wordt hij Damar genoemd.

van Darawati te stillen, geeft de vorst hem zijne vrouw uit China, die zwanger is, mede, hem tevens opdragende Pěkik te Bantěn en Jakarta te Jakarta te plaatsen als *jaga tampingan*. Spoedig daarop wordt ook Darawati zwanger. Wandan en Inggris doen een inval met 12 schepen, omdat men hun geen plaats had willen geven om handel te drijven [1]. Zij landen te Gěrsik. Menak Koñcar van Lumajang, Sapu jagat van Prabalingga, Tumĕnggung Wilatikta van Tuban worden hun tegemoet gezonden. Ook Menak Ḍědali pětak vecht daarbij dapper mede. De vijand wordt verjaagd en een groot kanon vermeesterd. Dit laatste krijgt den naam van den dipati van Prabalingga, Sapu jagat, wiens buit het was, terwijl hij zelf voortaan Sapu laga heeten zal. De islam breidt zich te Ampel uit. Sayit Iskak, een oom van Rahmat, die aangewezen was om Garage [2] te bekeeren, brengt hem een bezoek; evenzoo Maulana Mahribi, of Sayit Ibrahim, die naar Garage gaan moest. Sayit Ali (Sunan Gěsang [3])), bestemd voor Pamalang, en Sayit Seh Akbar, bestemd voor Tuban, doen dat al evenzeer. Brawijaya vindt alles goed. Als nu Sayit Iskak in Blambangan komt, wijkt daar een epidemie (*pagěring*) [4], en zoo verkrijgt hij Ḍědali pěṭak's dochter tot vrouw, maar 't rijk bekeeren kan hij niet. Hij gaat weer naar Arabie terug. Zijn na zijn vertrek geboren zoon wordt door zijn grootvader in een kist in zee geworpen, maar weer opgevischt (400) door een kaptein van de Nyai Gěḍe pinatih (van Gěrsik). Deze keert dadelijk huiswaarts, om haar het kind te brengen. Zij neemt het aan, en zoogt het zelf, geen kinderen ooit gehad hebbende. Het kind gaat later bij Sunan Ampel in de leer. Deze heeft bij zijn vrouw van Tuban reeds twee kinderen, een dochter, ... geheeten, en een zoon, Raden Sayit, (en nog andere kinderen) Rara Měloko (d.), Raden Bonang en Raden Děrajat. Ook Sayit Seh, die Siti jěnar moest bekeeren, en zijn zoon van Tajuk, Raden Uṇḍakan (lees Undung?), komen tot hem. De laatste wordt naar Tajuk, dat voortaan Kudus heet, teruggestuurd. Raden Iskak huwt met Rara Měloko, en gaat dan, in overeenstemming met den wil zijns schoonvaders, naar Gěrsik, maar vestigt zich te Giri. Raden Bonang gaat naar Lasěm, en Raden Děrajat naar Tuban. In Palembang bevalt de Chineesche prinses van Raden Patah. Uit het huwelijk, dat Arya Damar daarna met haar sluit, spruit Raden Kusen. Raden Patah wordt kluizenaar op den berg Sumirang. Kusen sluit zich bij hem [5]) aan. Een Chineesche *jong*, die daar noch voor- noch achteruit kon, neemt hen aan de *muwara* op, als de *juragan*, die hen had zien lichten, hen is gaan halen, en voor niets naar Java medeneemt. Kusen gaat naar Majapahit en Patah naar Ampel. (401.) De eerste wordt door Brawijaya tot Adipati Pañcataṇḍa van Tĕrung verheven.

1) Op deze plaats verdient de aandacht in het bijzonder gevestigd te worden.

2) Blambangan bedoeld (?).

3) Gösan (?).

4) Een der weinige in het Javaansch nog levende voorbeelden van het voorvoegsel *pa* met den zin van toen dit of dat plaats had.

5) Hij wordt hier zijn *paman* genoemd. Dit was hij ook, als zijnde een jongere broeder van zijn vader, Arya Damar.

Darawati heeft ondertusschen reeds drie kinderen gekregen, Rĕtna ayu adi (d.), Lĕmbu pĕtĕng (z.) en Raden Guntur (lees: Gugur) (z.) Voor de oudste, het meisje, wordt een *sayĕmbara* uitgeschreven. Ḍĕḍali putih van Balambangan nl. en Menak Baḍong, de dipati van Bali, zijn opgestaan; wie hen verslaat, krijgt de prinses en Pĕngging. Nu had Raden Juru, de jongste broeder van Udara [1], zijne door hem medegenomen dochter, als deze, die dikwijls in de Sĕmanggi baadde, in stilte met den vorst der *baya*'s (*kumbara*'s), Bajul sĕngara, is gehuwd, en zich de gevolgen daarvan laten zien, verlaten en den dood gevonden. Er wordt een zoon geboren, die van zijn vader een tooverring en den naam Jaka sĕngara krijgt, als deze eens te laat blijft en dus des daags in zijn kaaiman-vorm door vrouw en kind gezien is, wat hen voorgoed van elkander zou scheiden.

Ook deze jongeman neemt deel aan die *sayĕmbara*. Hij wordt aan Sapu laga van Prabalingga toegevoegd. (402) Voor hij naar Balambangan gaat, bezoekt hij zijn vader te Sĕmanggi. Met behulp van de onderdanen zijns vaders verovert hij Balambangan, alleen daarheen getrokken, als Sapu laga hem zegt maar vooruit te gaan. Ḍĕḍali putih wordt onthoofd. Daarna trekt Jaka Sĕngara naar Bali; ook dat onderwerpt hij, en ook dat hoofd wordt hij machtig. Met Sapu laga gaat hij nu op een met buit beladen vlot, dat door *baya*'s geleid wordt, naar Majapahit terug. (403). Hij huwt en wordt Dipati Dayaningrat van Pĕngging. Sunan Ampel zendt Ki Bonang om zijn *paman* te bekeeren, en Patah beveelt hij om ergens in 't westen, waar hij *galaga wangi* vinden zal, een *ḍukuh* te stichten, hem ook zijn latere grootheid en verdienste omtrent het geloof voorspellende. Darawati sterft 1320 (*sirna-kalih-gunane-nĕrpati*) [2]. Zij wordt Mohammedaansch begraven, hoewel de vorst haar eerst op de oude (heidensche) wijze had willen bijzetten. Haar graf krijgt den naam Citrawulan. De vorst, die erg bedroefd is, heeft ook bij een Balische vrouw kinderen, Raden Kalungkung en Raden Katong. Lĕmbu pĕtĕng wordt over Madura gesteld, Raden Gugur (boven: Guntur) [3]) over Madiyun, Raden Kalungkung over Bali, en Raden Katong over Pranaraga, in de plaats van zijn schoonvader, Baṭara Nata (d. i. Katong), den jongeren broeder van Brawijaya. Raden Pa'ah sticht Dĕmak; velen vestigen zich daar. Bra, wijaya verneemt van Gajah mada, dat daar een *kraman* zou zijn. De *adipati* van Tĕrung wordt er heen gezonden, om Patah te ontbieden, omtrent wiens afkomst hij Brawijaya inlicht. Daarop wordt Patah met Dĕmak begiftigd, dat den naam Bintara krijgt. In 1326 (*rasa-kalih-kang guna-putra*) werd Dĕmak gesticht, in 1327 (*sĕbda-kalih-tulusnya-kang siwi*) had de benoeming plaats. Op bevel van Sunan Ampel zal hij de groote moskee bouwen, en huwt hij met de dochter van Sunan Giri-

1) Zie Zang 384.

2) Op haar graf te Trawulan vindt men in werkelijkheid het jaartal 1370, zie Not. B. G. XXIV (1886), bl. 42; afbeeldingen van dit jaartal vindt men in Journ. Ind. Archipelago, Vol. V, bl. 439, en in Holle's Tabel van Oud-Indische alphabetten, bl. 48. De mislezing of verkeerde interpretatie van dit jaartal is dus reeds vrij oud en een constante.

3) Zie Zang 401.

Rĕtna Mulya. Brawijaya wil een *pusaka* kris laten maken. Dipati Supa wordt van Sĕdayu ontboden. Hij krijgt die opdracht, maar weet niet hoe die uit te voeren, daarom sluit hij zich op. Nu komt zijn zoon Kyai Sura uit Blambangan met een *calon duwung* te Majapahit. Hij begeeft zich tot Kyai Jikja, die in Supa's plaats gekomen was. Hij maakt zich bekend en zijn broeder [1] (404) zendt hem naar Sĕdayu. Onderweg maakt hij zonder vuur, tot verwondering van zijn bediende, Salahita, overal krissen. Een zekere Jĕbat, de zoon van Modin, de schoonzoon van Supa, informeert naar hem, en ontvangt hem evenzeer goed, en nu hoorende wat Supa werd opgedragen, maakt Sura in de smidse van zijn vader een mooie *kris*, waarvoor hij evenwel geen naam weet te bedenken. Deze kris vindt Supa. Hij is verrukt, en brengt Sura straks tot Brawijaya, die deze *kris* Sĕngkĕlat noemt en haar bestemt voor hem, die *mutĕr nĕgari jawi*. Sura wordt tot Tumĕnggung Sura curiga verheven; ook met Jigja, nu Jigjasura, geschiedt dat, doch zij mogen voor niemand dan den vorst meer werken. Sunan Bonang gaat nu Sayit, een zoon van Wilatikta, bekeeren. Dit jonge mensch was een lichtmis. Te Tambak baya houdt hij Sunan Bonang aan, om hem te berooven. Door allerlei wonderen (405) wordt hij bekeerd. Sunan Bonang laat hem zijn staf, die hij achterlaat, in het bosch bewaken. Dit doet hij zoo getrouw, dat hij geheel overgroeid raakt. Eerst na twaalf jaar zendt Sunan Bonang Saloka, Kartapati en Kartabangsa, die hem tot leermeester (*prawita* = *purohita* = *guru*) hadden gekozen, om hem te halen; zij brengen hem weer bij. Sayit begeeft zich daarop naar Mĕkah, maar wordt reeds te Pulo Pinang, door Seh Sayit Maolana Mahribi, weer naar Java teruggezonden om aan den bouw der moskee mede te helpen, waarbij negen *wali*'s moeten zijn. Bij Juwana wil 't schip niet verder. Op Sayit's gebed beweegt het zich weder, doch het komt te Cĕrbon terecht. Hij betaalt de vracht met getooverde *uwĕn*, en wandelt over 't water naar de wal. De *juragan* bekeert zich en volgt hem. Sayit gaat naar Kali Jaga, en vervolgens naar Kuningan, waar Maolana Ibrahim op de gunung Jati als kluizenaar leeft. Hij wordt diens schoonzoon, gaat dan naar Cĕrbon en heet verder Sunan Kali Jaga. Brawijaya heeft bij een vrouw uit Bagĕlen nog Jaran panolih verwekt, te Sumĕdang geplaatst?; en bij een dochter van den vorst van Pulo Bañjar een andere, die met een helm geboren werd (deze kon slechts verwijderd worden door een *wong tapa*); deze knaap krijgt den naam Bañjaran sari; en eindelijk bij een vrouw van Sukadana Carang soka. Daarop wordt hij ziek (406) aan de *rajasinga*. Het geneesmiddel daartegen is een Waṇdan'sche vrouw. Een *bule* van daar, uit 't vroegere gevolg van Darawati, wordt ontboden, en daaraan aan een *juru sabin* ten huwelijk gegeven. Zij schenkt het leven aan Boṇdan kajawan. Deze jonge man gaat naar Majapahit, pleegt daar majesteitsschenis door de *bĕṇde* Sĕkar dalima te bespelen, en is niet te overmeesteren. Hij blijkt, dat hij de zoon is van Brawijaya. Deze voorspelt zijne grootheid, en beveelt hem aan Kyai Tarub te geven om hem op te voeden, hem twee *pusaka* krissen schenkende. Hierop volgt de be-

1) Zie Zang 394.

schrijving van den bouw van de moskee te Dĕmak, waaraan de negen *wali*'s (Sunan Giri, Sunan Cĕrbon, Sunan Gĕsang, Sunan Mĕjagung, Seh Lĕmah bang, Sunan Undung, Sunan Bonang, Sunan Drajat, en Sunan Kali Jaga) deelnemen. (407). Onderwijl sterft Sunan Ampel. Hij wordt te Ampel begraven, 1328 (*awak-kalih-guna-iku*). Kali Jaga raadt het af tegen Brawijaya geweldadig te ageeren, daar hij zich tegen de Mohammedanen nooit misdragen had; toch besluit men tot een opstand. Sunan Kudus (Undung) wordt aan 't hoofd der troepen geplaatst. De bouw van de moskee wordt voortgezet. Nog restte een der *saka guru* te plaatsen, wat Sunan Kali Jaga doen moest. Hij maakt er een uit spaanders, de *saka tal.* De *kiblat* blijkt niet juist te zijn (408). Ki Pĕlembang wordt tot Ki Nagur gezonden om deze *tali duk* te laten maken. Hij vindt verschillende personen, waaronder er een op 't schuim van het water zit, die zeggen diens leerlingen te zijn en hem terecht wijzen. Zoo vindt hij hem, die in de lucht schijnt te kunnen zitten, en er zich op verstaat voortdurend maar door te eten en dan ook een dik buikje heeft. Hij maakt het touw in weinige oogenblikken gereed, staakt zijn eten even, en verdwijnt dan met zijn leerlingen, uit gebrek aan zwaarte met hen de lucht in vliegende. Ki Palembang keert van Gĕbang met 't touw, dat wondertouw blijkt te zijn, daar men het niet op kan maken, terug. In den nacht daarop plaatst Sunan Kali Jaga, de *kiblat* in zijn linker en de *kabah* in zijn rechterhand nemende, de eerste zooals zij staan moet. Hij wordt daarvoor beloond met het baadje van Muhamad, de Antakusuma, dat uit de lucht komt vallen, gewikkeld in een schaapsvacht. Dit alles geschiedde in 1329 (*umpak-bakal-ngapit-kori*) 1). Sunan Undung, die was komen helpen, wordt er weer op uitgezonden. Hij vraagt en krijgt de Antakusuma om die in den strijd mede te nemen. De *dipati* van Dĕmak moet moeite doen Lĕmbu Pĕtĕng̊ van Madura, Arya Damar, Sumĕnĕp en Madiyun, Prabu Katong van Pranaraga, Bañjar en Sukadana over te halen zich te bekeeren. *Iman* in de moskee wordt Sunan Giri, de andere acht, van wie Sunan Undung zijn zoon, Raden Iman, als *wakil* aanstelt, worden er *kĕtib*'s; Raden Iman wordt *kabayan, marbot, modin, belal.* De *adipati* van Kalungkung, op Bali, en Batara Katong van Pranaraga blijven halstarrig weigeren Mohammedaan te worden, doch behalve dezen en Brawijaya zelf zijn de anderen toegetreden. De *dipati* van Bintara heeft bij zijn oudste vrouw (van Giri) Raden Surya (z.) en Raden Trĕnggana (z.) verwekt, en bij een vrouw van Raṇḍu sanga Kanḍuruwan (z.), die ouder is dan Trĕnggana. Surya huwde met Rĕtna Lĕmbah, de dochter van Raden Gugur 2). Uit de dochter van den *dipati* van Jipang, een derde gemalin van den Dipati Bintara, worden Raden Kikin (z.) en Ratu mas Ñawa (d.) geboren. Surya, die *sabrang wetan kali* woont, heeft een zoon, Raden Pañji Panḍan, die

1) Zooals men ziet een sĕngkala in een van de gewone afwijkende volgorde.
2) Zie Zang 403.

door Sunan Bonang aangenomen wordt. Trĕnggana huwt met een dochter van Arya Damar van Palembang, Raden Kikin's schoonvader is Jaran panolih van Sumĕnĕp, en Ratu mas Ňawa treedt in den echt met Raden Sampang, den zoon van Lĕmbu pĕtĕng van Madura. Nog steeds had Bintara het *seba* niet gestaakt. Tegen de opstandelingen is de *dipati* Tĕrung gezonden, maar deze beweert hen niet meester te kunnen worden. Gajah mada wordt op inspectie gezonden. (409.) Nu worden de opstandelingen bij Tuban verslagen en verjaagd. Ook in Cĕrbon zal men een moskee maken, die van die te Dĕmak in 't dak verschillen zal, als ware zij de vrouw van haren man daar. De Sunan's stellen *wakil*'s voor den bouw daarvan aan. (410.) Sunan Bonang laat de *paso sĕmbĕliyan* maken door Sura, die toegetreden is, en Sunan Giri draagt hem op een *pusaka*-kris te maken. Sura weigert eerst om zijn aan Brawijaya gegeven woord, maar doet het toch. Hij wordt er echter ziek van, en sterft, als hij aan zijn zoon Suradi heeft opgedragen de kris Parung ware aan Sunan Giri te brengen, die de kris Sura dadi noemt. Vele *ajar*'s worden Mohammedaan. Blacak ngilo komt met zijn haan bij Sunan Bonang; als het dier den kamp verliest, zal ook hij zich bekeeren. Hij verstopt zich daarop nog achter een groote hoop steenen, doch Sunan Bonang weet hem toch te vinden. De bekeering volgt. (411.) Als de moskee te Cĕrbon voorbereid (*limasan*) is, gaan de *wali*'s er heen. Het wordt er een met negen deuren en negen *pangimanan*'s, en zij komt in 13.2 (*mungal-mangil-murub-bumya*) gereed. Op nieuw trekt men dan tegen Majapahit te velde, doch nu gaat van de Sunan's slechts Sunan Undung zelf, daar de anderen hunne zonen zenden, nl. Raden Makripat (v. Giri), Madi paṇḍan (v. Bonang, eig. de zoon v. Sabrang wetan, d. i. Surya, dus de kleinzoon v. den dipati van Bintara), Makdum Sarap (Drajat), Japar sidik (Lĕmah bang), Seh Maolana Gatana (Mĕjagung), Sunan Panggung (Sunan Ibrahim), Abdullah rakim (Sunan Mahribi), Sunan Adiganda (Kali Jaga). Brawijaya zendt Pañcataṇḍa (van Tĕrung), Dayaningrat en Gajah mada. (412.) De strijd blijft onbeslist. Raden Kĕbo kĕnanga, de zoon van Dayaningrat, loopt, uit vrees voor zijn leermeester, Seh Lĕmah bang, over, doch zijn broeder Kĕbo kanigara blijft trouw. Het sneuvelen van Dayaningrat doet de *wong buda* (de aanhangers van 't oude geloof) vluchten. Sunan Kudus wordt door Pañcataṇḍa van Tĕrung verslagen. Met den avond legert men zich te Wirasaba, waar de *patih* een *pasanggrahan* had laten maken, maar wordt achtervolgd door den vijand. Brawijaya zendt versterking onder den *dipati* Kalungkung, maar de reeds bekeerde zonen van den vorst trekken zich naar hunne rijken terug. Ook de *dipati* van Bintara is om hulp naar Dĕmak gegaan. Iman wordt in zijns vaders plaats legerhoofd, en Sunan Giri geeft zijn kris voor Makripat, deze zal wespen voortbrengen, die den vijand zullen verjagen, en Sunan Cĕrbon geeft een *baḍong*, die men op het slagveld openen moet om er regen, wind, en de muizen (*durbiksa*) uit te laten, die er in zitten. Iman, thans Sunan Kudus, (413) vertrekt met 1000 man; aan de *wong buda* schijnen het er 100000-en toe. De muizen eten den voorraad op en vernielen alle harnachementen,

de wespen zijn niet te keeren, en de stormwinden en de regenvlagen verrichten nog het hunne. Alles dringt tot Majapahit door, maar de *pondok* van den *adipati* van Tĕrung heeft niets te verduren, daar deze *kĕramat* was, omdat hij het ware geloof reeds omhelsd had. Brawijaya vlucht met zijn kroost (lees: zijn vrouwen?) en zijn *patih* naar Sĕngguruh. Sunan Kudus dringt Majapahit binnen. De *dipati* van Tĕrung onderwerpt zich. De kris Sĕngkĕlat brengt Sunan Kudus zelf naar Dĕmak. Madi paṇḍan moet zich op bevel van Sunan Bonang te Tirang ampel vestigen. Pulo Tirang heet dientengevolge, sints 1398 (*awak-tĕrus-cahya-jati*), Paṇḍan nara (of Paṇḍan arang). (414.) Brawijaya trok zich in 1399 (*muka-tĕrus-lena-nata*) naar Sĕngguruh terug. Adipati Bintara wordt Panĕmbahan Jimbun. Dipati Tĕrung's dochter huwt met Sunan Kudus, en haar vader geeft dezen de bĕṇḍe Macan *tĕtunggul jurit*. De *paseban pajĕksan* van Majapahit wordt naar Dĕmak overgebracht. Kĕbo kĕnanga volgt zijn vader over Pĕngging op. Des *panĕmbahan*'s zonen worden *pangeran*, Raden Surya wordt Pangeran Sabrang, Kaṇḍuruwan wordt Pangeran Panggung (te Raṇḍu sanga), Raden Trĕnggana Pangeran Trĕnggana, en dan zijn er nog Pangeran Saba Kingkis (lees Saba Kingkin) en Pangeran Sampang, zijn schoonzoons. Lĕmbu pĕtĕng [1], te Tarub, is ontsticht dat ook hij geen hoogen titel kreeg. Zelf verschijnt hij niet meer op audientie, maar zendt zijn zoon Gĕtas pĕṇḍawa. De nieuwe *panĕmbahan* overlegt, ook met zijn *patih* Wanawala, hoe met Brawijaya te doen. Hij beveelt Lĕmbu pĕtĕng en Jaran Panolih naar Sĕngguruh te gaan om nog eens te trachten den vorst over te halen zich te bekeeren: de eerste is niet aanwezig. Gĕtas pĕṇḍawa wordt *lurah tamtama*. Men trekt naar Sĕngguruh. Brawijaya wordt voor de laatste maal uitgenoodigd Mohammedaan te worden. Hij blijft 't geloof zijner vaderen trouw. Als Kalungkung het gevecht verliezen zal, zal hij naar Bali vluchten. (415) De laatste strijd wordt gestreden. Terwijl deze nog niet geeindigd is, gaat Brawijaya naar Bali, waarheen Kalungkung en Gajah mada hem straks volgen. Sĕngguruh wordt geheel vernield, maar Bali kan, erkent de Panĕmbahan, door hem niet tot den *islam* worden gebracht. Sĕngguruh viel in 1400 (*sirna-ilang-kĕrtining-bumi*); de lezer, — zegt de schrijver, — houde het verschil tusschen den val van Majapahit en dien van dit laatste wel in 't oog (*ingkang amaca, ing sĕrat dipun-kalir„ bĕdahira ing nĕgara majalĕngka, lawan sĕguruh iki, ayun bedak-ĕna*). Als de Panĕmbahan weer te Dĕmak is teruggekeerd, wordt overal de Vrijdagsdienst geregeld.

Tot zoover de Sĕrat kaṇḍa [2].

In een tabelvorm gebracht in den trant van hetgeen uit Raffles overgenomen werd, en tevens vermeldende wie de *patih*'s waren, leveren deze beide teksten al weder iets anders, dan men daar aantrof, doch daarin verdiepe men zich niet verder.

1) Boṇḍan Kajawan moet hier zijn bedoeld, vgl. Zang 402, waar door den schrijver is vergeten te vermelden, dat hij dezen naam kreeg, vergl. slechts Babad tanah Jawi, ed. Meinsma, bl. 42.

2) Ook elders is dit geschrift, althans in deze redactie, zakelijk, zeer belangrijk, zoo bijv. ook de gedeelten, die handelen over Pañji, Pajajaran, en Aji Saka.

Babad tanah Jawi.

Brawijaya, *patih* Wahan (= Wiro).
Prabu anom, *patih* Wahan (diens zoon heet hier Udara).
Adaningkung,
Hayam wuruk,
Lĕmbu Amisani, *patih* Dĕmung wular.
Raden Alit, *patih* Gajah mada.

Sĕrat kaṇḍa.

1221. Brawijaya, *patih* Wirun.
1229. Bra kumara, *patih* Wahas (zoon van Wirun), dan Ujung sabata.
1234. Ardiwijaya, *patih* Jayasena (de zoon van Wahas, de dipati v. Kĕḍiri), dan Udara (een zoon v. Ardiwijaya).
1250. Adaningkung, ook Kala Amisani, *patih* Udara, dan Logĕnder (zoon van Jayasena).
1267. Kĕñcana wungu, *patih* Logĕnder.
1270. Mĕrtawijaya (Damar wulan, gehuwd met Kĕñcana wungu), *patih* Gajah mada (Layang Setra kumitir, de zoon van Logĕnder).
1301. Angkawijaya, *patih* Gajah mada.
1398. Majapahit verlaten.
1400. Sĕngguruh verwoest.

Terwijl boven bij Hoofdstuk XII en op bladz. 186 reeds het noodige is opgemerkt over den Damar wulan roman in verhouding tot de Pararaton, en daarover dus hier verder kan worden gezwegen, dient er hier de aandacht op gevestigd te worden,

1°. dat algemeen in de betrokken literatuur na den eersten vorst volgens de overlevering een Bra kumara aan het bewind komt, die af en toe wel eens Prabu anom wordt genoemd. Doch al kan Prabu anom als een andere uitdrukking voor Bra kumara worden beschouwd, op zich zelf is het een onduidelijke uitdrukking, daar er ook onderkoning, tweede koning, onder verstaan kan worden, en zij dus aan Bra kumara geenszins in allen deele gelijkstaat. Dit Bra kumara, de knaap, het jongetje, dat Bra, d. i. Çrî, d. i. Zijne Majesteit was, herinnert te sterk aan wat wij nu van Jayanagara weten, dan dat men niet zou kunnen beslissen, dat èn de westelijke èn de oostelijke, èn de Javaansche èn de Balische overlevering ons berichten, dat er na den eersten Brawijaya een klein kind vorst over Majapahit is geweest.

2°. dat de vierde vorst van Majapahit, volgens één der voorstellingen, Hayam wuruk zou hebben geheeten, wat volgens de Pararaton, *prabhu istri* I medetellende, werkelijk het geval was, doch dan heeft men daarbij er op te letten

dat zijne voorganger den naam Adaningkung zou hebben gedragen, die herinnert aan een anderen naam van Hayam wuruk, nl. Hyang Wĕkasing suka.

3°. dat de *prabhu istri* II, tijdens wier regeering [de *parĕgrĕg* plaats had, d. i. de *prabhu kĕnya* van den Damar wulan roman, den eersten vorst van Majapahit, Raden Wijaya, Kĕrtarajasa, werkelijk bestond in den zelfden graad, als daarvoor door de Sĕrat kaṇḍa wordt opgegeven, aangezien de *prabhu istri* I een zuster was van Jayanĕgara, en bij de telling der geslachten deze dus kan worden overgeslagen; Raden Wijaya, de *prabhu istri* I, Hayam wuruk, Hyang wiçeṣa, de *prabhu istri* II; of in de Sĕrat kaṇḍa, zonder daarmede de genoemde personen geheel te identifieeren: Brawijaya, Brakumara, Ardiwijaya, Adaningkung, Kĕñcana wungu; en zonder dat daarbij vergeten wordt, dat hier Adaningkung Hayam wuruk's zoon zou zijn geworden, waar sub 2° er zijn vader uitgroeide.

4°. dat er een Hyang Wĕkasing suka, nl. de IIe van dien naam, te Tajung (Tañjung) werd bijgezet; doch deze was wel een *bra*, maar besteeg den troon niet.

5°. dat ook in de Pararaton het laatste gedeelte van den Majapahitschen tijd een raadsel is, evenals in de Javaansche traditie, welke den laatsten Brawijaya, Angkawijaya, in de Sĕrat kaṇḍa, van 1301—1399 of 1400 laat regeeren;

6°. dat, en men zie al weder de Sĕrat kaṇḍa, de laatste vorst, zijn *kraton* verlaat, en dat hij dat reeds doet vóór 1400, terwijl er tevens opgewezen mag worden

7°. dat ook de Sĕrat kaṇḍa den duur van het Majapahitsche rijk op circa twee eeuwen stelt, aangevende dat de plaats in 1221 gesticht zou zijn;

8°. dat ook hier de belangrijkste veroveringen, al is de voorstelling eenigszins vreemd, plaats grijpen onder den derden regent, evenals zij in de Pararaton tijdens de *prabhu istri* I geschieden, en ten laatste

9°. dat men in beide traditien den *patih* Gajah mada terugvindt.

Met dit laatste vooral komt men op een zeer zwak punt, daar de tijd waarin hij zou geleefd hebben, in de eene overlevering een geheel andere is dan in de andere, en hij in beiden geenszins hetzelfde verricht, aangezien in de eene traditie anderen reeds lang vóór hij ten tooneele treedt, in zijne plaats hebben gedaan wat volgens de andere hij tot stand zou hebben gebracht.

Vooral wanneer men de lijsten der *patih*'s [1], volgens de beide tradities, zie hierboven en bij Hoofdstuk XIII, met elkander vergelijkt, blijkt het hoe ver de overleveringen uit elkander loopen.

Men zoeke of trachtte er voorshands niet opzettelijk naar ze met elkander in overeenstemming te brengen. Vloeiden de bronnen maar rijkelijker, zeker zou er meer aan het licht zijn te brengen.

Nu dat niet het geval is, moet men zich te vreden stellen met hetgeen er reeds gevonden werd.

1) Over Wahan zie men wat opgemerkt werd in Not. B. G. XXVI (1888), Bijlage II, bl. XVII, noot.

Ook dit zal bij een verder onderzoek, een langere beschouwing en een scherper toezien zonder twijfel straks nog wel meer belangrijks blijken te bevatten dan nu reeds kon worden aangewezen; niemand kan meer dan schrijver dezes verlangen, dat er eens meer licht over de nog zoo talrijke duistere punten zal gaan schijnen.

TABELLEN

EN

REGISTERS.

Tot verdere toelichting van het hier uitgegeven geschrift volgen hier: een stamboom van de vorsten van Majapahit en die van Tumapĕl, welke daaraan voorafgingen, met eenige aanvullende tabellen; een kort overzicht van de opvolging dier vorsten; een chronologisch overzicht over de jaren 1144—1400 Çaka; een lijst van de namen der vermelde heiligdommen; en drie registers, die achtereenvolgens bevatten 1° de plaatsnamen, die in de Pararaton voorkomen, 2° de daarin voorkomende persoonsnamen, en 3° de eigennamen, plaats- en persoonsnamen, die in de aanteekeningen worden aangetroffen.

Op welke wijze de stamboom (Tabel I) werd uitgezet, is boven reeds medegedeeld in de aanteekening bij Hoofdstuk X. Toch lette men ook op die bij de Hoofdstukken XII, XIII en XIV, aangezien daar gewezen werd op eene mogelijke andere opvatting van een paar plaatsen, die een wijziging van enkele onderdeelen van het latere gedeelte van den geslachtsboom noodzakelijk zouden kunnen maken.

De aanvullende tabellen geven eene opsomming van de personen, wier namen in den stamboom dienden voor te komen, doch wier afkomst niet bleek (Tabel II); van de latere vorsten van Majapahit (Tabel III); en van de nog verder genoemde personen van vorstelijken bloede (Tabel IV).

Het chronologisch overzicht geeft niet alleen de belangrijkste feiten van de Pararaton, naast dezen worden er ook in vermeld alle oudheden van Java en Sumatra, welke bevonden zijn jaarcijfers te dragen, die in dezelfde periode vallen.

De splitsing in de registers gemaakt moet ten doel hebben de overzichtelijkheid te bevorderen. Daarom werd wat in den tekst van de Pararaton voorkomt en hetgeen de aanteekeningen mochten bevatten, uiteengehouden, en ten opzichte van den tekst ook nog een scheiding gemaakt tusschen plaatsnamen en en eigennamen van personen. Op deze wijze zal het mogelijk zijn, gemakkelijk een overzicht te verkrijgen over hetgeen de Pararaton levert, en werd het tevens overbodig telkens te vermelden tot welke soort van namen een gegeven, in dat boek voorkomende, naam behoort.

De verwijzingen in de beide eerste registers zijn naar de bladzijden en regels van den Javaanschen tekst. Het mocht overbodig worden geacht ook naar de bladzijden der vertaling te verwijzen, aangezien in deze door middel van vette cijfers tusschen scherpe haakjes geregeld het begin der bladzijden van den Javaanschen tekst is aangegeven. Zoo noodig zal men daardoor ook in de vertolking de bedoelde plaats gemakkelijk terug kunnen vinden, te eer omdat in de inhoudsopgave aangewezen is op welke regels de in de vertaling aangenomen hoofdstukken beginnen en eindigen.

Er werd de voorkeur aangegeven deze beide registers, die uitsluitend Ja-

vaansche namen bevatten, te schikken volgens het Javaansche alphabet, en tevens werd het onnoodig geacht om in de laatste dezer twee lijsten ook onder te brengen de voorkomende dag-, week- en maandnamen (Budha hirĕng, Wĕrhaspati, Sa. = Saneçcara; Pa. = Pahing, Pon; Galungan (inlandsch *wuku*-nieuwjaar); Landĕp, Warigadyan, Kuningan, Madasya, Julung pujut, Pahang, Prangbakat, Watu gunung; Antawulan = Basantawulan?, Karo, Kawolu), die daar ook niet op hun plaats zouden zijn geweest, evenmin als de beide boektitels Wukir polaman (de door Jayakatong in zijn gevangenschap vervaardigde *kidung*) en Pârthayajña (een *kakawin*).

Omtrent het derde register valt niets op te merken. Het is een gewone klapper, zooals men die wel meer vindt, gerangschikt volgens de volgorde van ons alphabet.

OC
K
el

TABEL II.

PERSONEN IN DEN GESLACHTSBOOM VERMELD, DOCH VAN WELKEN NIET BLIJKT WELKE HUNNE AFSTAMMING IS.

(Men zie bij No. 19, 20, 22, 23 en 46.)

A. RADEN CAKRADHARA (bl. 27 reg. 14),
gehuwd met Bhre Kahuripan II (*19*),
† (*niet vermeld*),
begr. te (*niet vermeld*).

B. RADEN KUDAMĚRTA (bl. 27 reg. 15),
= (Bhre) Wĕngkĕr I = Prameçwara I (bl. 27 reg. 15),
= Bhre Pamotan I = Wijayarajasa (bl. 27 reg. 15),
gehuwd met Bhre Daha II (*20*),
† 1310 (bl. 30 reg. 19),
begr. te Mañar = Wiṣṇubhawanapura (bl. 30 reg 20).

C. RADEN LARANG (bl. 27 reg. 23),
= Bhre Matahun I (bl. 27 reg. 23),
gehuwd met . . . . (d.) (*22*), zuster van Hayam Wuruk,
† 1311 (bl. 30 reg. 20),
begr. te Tigawangi = Kusumapura (bl. 30 reg. 21).

D. RADEN SUMANA (bl. 27 reg. 25),
= Bhre Paguhan I (bl. 27 reg. 25),
gehuwd met Bhre Pajang I (*23*),
† 1311 (bl. 30 reg. 26),
begr. te Lo bĕñcal = Parwatigapura (bl. 30 reg. 23),

E. BHRE KĔMBANG JĔNAR (bl. 30 reg. 16),
huwt met Bhre Kĕling I (*46*),
† (*niet vermeld*),
begr. te (*niet vermeld*)

TABEL III.

DE LATERE VORSTEN VAN MAJAPAHIT.

Koningloosheid gedurende 8 *jaren,* 1351—1359 (*bl.* 31 *reg.* 28 *en* 34).

52. **Bhre Daha** IV,
= Prabhu istri III,
1359 (bl. 31 reg. 34) — † 1369 (bl. 31 reg. 37),
begr. te Singhajaya (bl. 31 reg. 37).

53. **Bhre Tumapĕl** IV,
= Kĕrtawijaya (?),
1369 (bl. 32 reg. 1) — † 1373 (bl. 32 reg. 9),
begr. te Kĕrtawijayapura (bl. 32 reg. 9).

54. **Bhre Pamotan** II,
= Bhre Kĕling II = Bhre Kahuripan V,
= Rajasawardhana = Sinagara (bl. 32 reg. 11),
1373 (bl. 32 reg. 11) — † 1375 (bl. 32 reg. 12),
begr. te Sĕpang (bl. 32 reg. 12).

Van dezen vorst worden vier kinderen vermeld:
55. Bhre Koripan VI (bl. 32 reg. 23),
56. Bhre Mataram II (bl. 32 reg. 23),
57. Bhre Pamotan III (bl. 32 reg. 23),
58. Bhre Kĕrtabhumi (bl. 32 reg. 24).

Koningloosheid gedurende 3 *jaren,* 1375—1378 (*bl.* 32 *reg.* 14).

59. **Bhre Wĕngkĕr** III,
= Hyang Purwawiçeṣa (bl. 32 reg. 15),
1378 (bl. 32 reg. 16) — † 1388 (bl. 32 reg. 19).

60. **Bhre Pandan salas** III,
1388 (bl. 32 reg. 21) — verlaat de kraton in 1390 (bl. 32 reg. 22).

TABEL IV.

NOG VERDER GENOEMDE PERSONEN VAN VORSTELIJKEN BLOEDE.

De overige, nog verder genoemde personen, van welken aangenomen worden moet, dat ook zij van vorstelijken bloede waren, worden zonder eenige nadere aanduiding alleen maar hier en daar vermeld. Evenmin als de familieverhouding der vijf (5) laatste vorsten van Majapahit onderling en tot de leden van den voorafgaanden geslachtsboom te bepalen is, is dit bij hen mogelijk. Zij zijn:

61. Bhre Guṇḍal (bl. 27 reg. 26),
62. Raden Gajah, Bhra Narapati (bl. 31 reg. 13 en 32),
63. Bhre Paṇḍan salas II (bl. 31 reg. 31).
64. Raden Jagulu (bl. 31 reg. 31),
65. Bhra Hyang (bl. 32 reg. 5),
66. Bhre Daha V (bl. 32 reg. 18), en
67. Bhre Jagaraga II (bl. 32 reg. 20).

TABEL V.

KORT OVERZICHT VAN DE OPVOLGING DER VORSTEN VAN TUMAPĔL EN MAJAPAHIT.

Tumapĕl.

Ken Angrok, als *ratu* Rajasa, enz., 1144—1169.
Anusapati, *ratu*, 1170—1171.
Tohjaya, *ratu*, 1171—1172.
Ranggawuni, als *ratu* Wiṣṇuwardhana, 1172—1194.
Kĕrtanagara, als *prabhu* Çiwabuddha, 1194—1197.
Interregnum (Jayakatong), 1197—1216.

Majapahit.

Raden Wijaya, als *prabhu* Kĕrtarajasa (Jayawardhana) 1216—1217.
Kala Gĕmĕt, als *prabhu* Jayanagara, 1217—1250.
Bhre Kahuripan II, als *prabhu istri* I (Jayawiṣṇuwardhanî), 1250— ? .
Hayam Wuruk, als *prabhu* Rajasanagara, enz., ? —1311.
Hyang Wiçeṣa, als *prabhu* Aji Wikrama, 1311—1322.
Dewi Suhita, *prabhu istri* II, 1322—1351.
Interregnum (koningloosheid), 1351—1359.
Bhre Daha IV, *prabhu istri* III, 1359—1369.
Bhre Tumapĕl IV, als *prabhu* Kĕrtawijaya (?), 1369—1373.
Bhre Pamotan II, als *prabhu* Rajasawardhana, 1373—1375.
Interregnum (koningloosheid), 1375—1378.
Bhre Wĕngkĕr III, als *prabhu* Hyang Purwawiçeṣa, 1378—1388.
Bhre Paṇḍan salas III, *prabhu*, 1388—1390 (?).

TABEL VI.

CHRONOLOGISCH OVERZICHT OVER DE JAREN 1144—1400 ÇAKA = 1222—1478 A. D.

Çaka.	A. D.	
—	--	† Tunggul amĕtung (1).
1144	1222	† Ḍangḍang gĕṇḍis; val van Daha, Tumapĕl (Singasari) het eerste rijk op Java; **Rajasa** (Ken Angrok) (2) opperheerscher.
1145	1223	Watervat met jaartal te Sĕpaṇḍe, in Surabaya.
1148	1226	Steen met jaartal te Purwakĕrta, in Kĕḍiri.
1160	1238	Steen met jaartal te Kĕḍung dawa, in Kĕḍiri.
1161	1239	Ganeça-beeld met jaartal te Bara, in Kĕḍiri *(haṇa ghaṇa haṇa bumi)*.
1169	1247	† Rajasa.
1170	1248	**Anusapati** (3) koning (*ratu*).
1171	1249	† Anusapati; **Tohjaya** (8) koning (*ratu*).
1172	1250	† Tohjaya; **Wiṣṇuwardhana** (12) koning (*ratu*).
1189	1267	Jaartal te Jĕḍung, in Surabaya.
1191	1269	Beschreven steen te Pĕtung amba, in Kĕḍiri.
1193	1271	Canggu lor gesticht.
1194	1272	† Wiṣṇuwardhana; **Kĕrtanagara** (Çiwabuddha) (4) koning (*prabhu*); grafschrift van de Mĕrapi, op Sumatra (Mus. Bat. nº. 84).
1195	1273	? † Mahisa campaka (13); grafsteen te Tralaya, in Surabaya.
1197	1275	Pamalayu; patumapĕl; † Kĕrtanagara; Daha weer het eerste rijk op Java.
1198	1276	**Jayakatong** (van Daha) opperheerscher; grafsteen te Tralaya, in Surabaya.
1200	1278	Kĕrtanagara bijgezet.
1204	1282	Jaartal te Tralaya, in Surabaya.
1211	1289	? Opschrift op den Jaka Dolok, te Surabaya.
1212	1290	Opschrift te Añjuk, Madura (*yama-ḍaça-pakṣa-wwang*).
1213	1291	Kikvorsch met jaartal te Blitar, in Kĕḍiri.
1214	1292	? Majapahit gesticht door Raden Wijaya (15); steen met jaartal te Gambar, in Kĕḍiri.
1215	1293	Chineesche expeditie op Java; val van Daha, Majapahit het eerste rijk op Java; terugkeer van de Javaansche troepen uit Malayu; † Jayakatong.
1216	1294	**Kĕrtarajasa** (Raden Wijaya) koning (*prabhu*); Jayanagara (Kala

Çaka.	A. D.	
		gĕmĕt) (18) geboren; *praçâsti* van Kĕrtarajasa voor het hoofd van Kudadu.
1217	1295	† Kĕrtarajasa; **Jayanagara** koning (*prabhu*); opstand van Rangga lawe; Wiraraja (Bañak wiḍe), met wien Kĕrtarajasa (Raden Wijaya) de afspraak maakte Java te deelen, krijgt Lamajang en de Tigang juru.
1220	1298	Pasora.
1222	1300	† Sora; ? Nambi verlaat Majapahit, gaat naar Wiraraja (Lamajang), en staat op.
1223	1301	Jaartal aan Canḍi Sapoh, in Kĕḍiri.
1229	1307	† Wiraraja.
1231	1309	Steen met jaartal te Tĕgal sari, in Madiyun.
1233	1311	Guntur (bergstorting) Palungge.
1234	1312	? Pajurudĕmung.
1235	1313	† Juru dĕmung.
1236	1314	Pagajahbiru; beschreven steen te Blitar, in Kĕḍiri.
1237	1315	Pamanḍana; pawagal; steen met jaartal te Blitar, in Kĕḍiri.
1238	1316	† Nambi, einde van den opstand van Lamajang.
1240	1318	Palasĕm, † Sĕmi.
1241	1319	Pakuṭi; † Kuṭi; † Mahapati; jaartal te Tralaya, in Surabaya; rijstblok uit Surabaya; *rakṣasa*'s te Panataran, in Kĕḍiri.
1242	1320	*Rakṣasa*'s te Panataran, in *Kĕḍiri*.
1243	1321	Zodiakbekers van Oost-Java.
1245	1323	Koperen platen van Sidatĕka, in Surabaya.
1248	1326	Jaartal te Jĕḍung, in Surabaya; zodiakbeker van Oost-Java.
1250	1328	Patañca; † Jayanagara; **Bhre Kahuripan** II (*prabhu istri* I) (19) koningin (*prabhu*).
1252	1330	Zodiakbekers van Oost-Java.
1253	1331	Pasaḍeng; zodiakbeker van Oost-Java.
1256	1334	Pabañupiṇḍah; hds. van de Arjunawiwâha (Mus. Bat. kropak nº. 641).
1260	1338	Grafsteen op den Gunung Poṇṭang, in Bĕsuki; zodiakbekers van Oost-Java.
1261	1339	Zodiakbeker van Oost-Java.
1264	1342	Kris van den Heer Ch. Knaud (gipsafgietsel, Mus. Bat. nº. 1606ª).
1265	1343	Opschrift op het Mañjuçrî-beeld, dat een koningin als regeerend vermeldt; ? *praçâsti* van Jayawiṣṇuwardhanî (*prabhu istri* I)? (Mus. Bat., nº. 38).
1268	1346	Gajah mada (*patih*) *amangkubhumi*.
1269	1347	*Rakṣasa*'s te Panataran, in Kĕḍiri; beschreven steen te Batu baragung, op Sumatra (*dwâre-raṣa-bhuje-rûpe.*)

Çaka.	A. D.	
1271	1349	Jaartal van Caṇḍi Kali cilik, in Kĕḍiri.
1272	1350	Zodiakbeker van Oost-Java.
—	—	**Rajasanagara** (Hayam wuruk) (21) koning (*prabhu*).
1274	1352	Zodiakbeker van Oost-Java.
1275	1353	Badkuip van Nabo, in Kĕḍiri.
1276	1354	Jaartallen te Tralaya, in Surabaya.
1277	1355	Badkuip van Nabo, in Kĕḍiri.
1278	1376	Beschreven steen te Balong masin, in Surabaya; beschreven steen te Pagar ruyung, op Sumatra (*wasur-muni-bhujá-sthalam*).
1279	1357	Pasuṇḍa bubat; paḍompo; Çiwabeeld van Majakĕrta, in Surabaya.
1282	1360	Beeld uit het Surabayasche; zuil met jaartal van Plumbangan, in Kĕḍiri; dubbelpaard van Bogĕm, in Kĕḍiri.
1283	1361	Lingga van Oost-Java (Mus. Bat. nº. 352).
1284	1362	Paçraddhan agung (het groote doodenoffer).
1286	1364	Watervat te Gĕrsik, in Surabaya.
1290	1368	† Gajah mada.
1291	1369	Kleine tempel te Panataran, in Kĕḍiri; steen met jaartal te Pañjĕr, in Surabaya; zodiakbeker van Oost-Java.
1292	1380	Caṇḍi Kĕḍaton, in Bĕsuki.
1293	1371	Gajah ĕnggon *patih*; † Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I); † Bhre Daha II (20); Caṇḍi Pari, in Surabaya (Mus. Bat. nº. 49).
1294	1372	Jaartal te Ngluyu, in Rĕmbang; voetstuk te Panglungan, in Surabaya.
1295	1373	*Praçásti* van Rajasanagara (Hayam wuruk); steen te Panataran, is Kĕḍiri.
1296	1374	Watervat te Sĕmangka, in Surabaya.
1297	1375	*Pĕṇḍapa* te Panataran, in Kĕḍiri.
1298	1376	Pagunung añar; steen met jaartal te Jĕḍung, in Surabaya.
1299	1377	Verovering van Palembang, volgens Notes enz., bl. 36 (162) en 69 (193); voetstuk van Nabo, in Kĕḍiri.
1302	1380	Grafsteen te Tralaya, in Surabaya.
1306	1384	Watervat te Blitar, in Kĕḍiri.
1307	1385	Pamaḍasya; beschreven steen uit het Surabayasche (*sakakala janggala* 1307) (Mus. Bat. nº. 32).
1308	1386	† Bhre Tumapĕl I (24); beeld te Madiyun.
1309	1387	Wiṣṇu-beeld in Kĕḍiri.
1310	1388	† Bhra Prameçwara I Pamotan (Bhre Wĕngkĕr I, de gemaal van Bhre Daha II) (B).
1311	1389	† Pajasanagara; **Hyang wiçeṣa** (23) koning (*prabhu*); † Bhre Rajang (23); † Paduka çori (24); † Bhre Matahun I (C); † Bhre Paguhan I (D).

Çaka.	A. D.	
1313	1391	Beeld van Ngluyu, in Rĕmbang (Mus. Bat. nº. 147).
1316	1394	Praçâsti uit het Surabayasche (Kaw. Oork. IV).
1317	1395	Praçasti uit het Surabayasche (Kaw. Oork. IV); paprangbakat.
1318	1396	Praçâsti uit het Surabayasche (Kaw. Oork. IV); steen met jaartal te Sĕtana, in Madiyun.
1319	1397	? Beschreven steen van Karanglo, in Surabaya (*leng-tunggal-murtt(i)-ning-wwang*); een steen met jaartal, in Kĕḍiri.
1320	1398	† Gajah ĕnggon; Gajah manguri *patih*; watervat te Kĕbon dalĕm, in Madiyun.
1321	1399	† Hyang wĕkasing suka II (36).
1322	1400	Hyang wiçeṣa trekt zich uit de regeering terug; **Dewi Suhita** (*prabhu istri* II) (38) koningin (*prabhu*).
1323	1401	Begin der oneenigheden tusschen Hyang wiçeṣa en Bhre Wirabhumi; † Bhre Lasĕm I (26); † Bhre Lasĕm II (29); † Bhre Kahuripan III (30); † Bhre Paṇḍan salas I (46).
1324	1402	Beschreven steen te Wangkal, in Prabalingga (*sĕpat-roro-hangan-tĕlu-tunggal*).
1325	1403	Begin van den grooten krijg tusschen het westelijke en het oostelijke rijk (Majapahit en Balambangan, d. i. tusschen Hyang wiçeṣa en Bhre Wirabhumi); ? beeld te Juñjung, in Kĕḍiri.
1326	1404	Beeld te Ngampel, in Kĕḍiri.
1327	1405	Jaartal aan de grot te Jajar, in Kĕḍiri.
1328	1406	† Bhre Wirabhumi, die door Raden Gajah (Damar wulan?) verslagen wordt.
1332	1410	† Gajah manguri; Gajah lĕmbana *patih*; raksasa van Gambar wetan in Kĕḍiri.
1333	1411	Pajulungpujut.
1334	1412	Beeld te Grogol, in Surabaya (Mus. Bat. nº. 310a).
1335	1413	† Gajah lĕmbana; Tuhan Kanaka *patih*.
1336	1414	? Beschreven steen van Selabraja, in Pasuruhan (*rasa-beddhâ-beddha* —).
1337	1415	Badkamer te Panataran; zodiakbeker van Oost-Java.
1338	1416	† Bhre Daha III (49); † Bhre Matahun II (35); † Bhre Mataram I (33); palantaran agung; beschreven steen van Sukoh, in Surakĕrta; beeld van Utĕran, in Madiyun; beschreven steen van Bĕrbĕk, in Kĕḍiri (Mus. Bat. nº. 61).
1340	1418	Grafsteen te Gĕrsik, in Surabaya; id. te Tralaya, in Surabaya.
1341	1419	Handschrift van de Sang hyang hayu, van Ciburuy, in de Preanger.
1348	1426	Pahilan agung (groote hongersnood).
1349	1427	† Bhre Tumapĕl (*b*) III (39).

Çaka.	A. D.	
1351	1429	† Hyang wiçeṣa; † Bhre Wĕngkĕr II (41); † Dewi suhita (*prabhu istri* II).
1352	1430	Geen koning.
1353	1431	† Tuhan Kanaka; voetstuk te Sela mangleng, in Kĕḍiri; geen koning.
1354	1432	Geen koning.
1355	1433	† Bhre Lasĕm III (34), † Bhre Paṇḍan salas II (62); † Raden Gajah; geen koning.
1356	1434	Geen koning.
1357	1435	Handschrift van de Sang hyang hayu, van Cilĕgon, in de Preanger, (Mus. Bat. kropak nº. 638); geen koning.
1358	1436	Jaartal van de Caṇḍi Bocok, in Pasuruhan (Mus. Bat. nº. 47); geen koning.
1359	1437	**Bhre Daha** IV (*prabhu istri* III) (52) koningin (*ratu*); grafsteen te Tralaya, in Surabaya.
1360	1438	Beeld uit het Surabayasche; steen met jaartal van Pĕtung amba, in Pasuruhan; beschreven steen te Añjuk, op Madura; beschreven steen van Tajuk, in Samarang (Mus. Bat. nº. 71).
1361	1439	Varken en beschreven steen te Sukoh, in Surakĕrta.
1362	1440	Steen met jaartal te Pĕtung amba, in Pasuruhan; beeld en beschreven steen te Sukoh, in Surakĕrta.
1363	1441	Beschreven steen te Tajuk, in Samarang; steen met jaartal en beschreven steen te Sukoh, in Surakĕrta.
1364	1442	? Beeld te Sukoh, in Surakĕrta.
1365	1443	Beeld te Blitar, in Kĕḍiri.
1367	1445	Beschreven phallus van Sukoh, in Surakĕrta (Mus. Bat. nº. 5).
1368	1446	† Bhra Parameçwara II (47); steen met jaartal van Suklit, in Bĕsuki.
1369	1447	† Bhre Kĕling (46); † Bhre Daha IV (*prabhu istri* III); **Bhre Tumapĕl** IV? (Kĕrtawijaya?) (53) koning (*prabhu*); beeld van Oost-Java (te Leiden).
1370	1448	Olifant te Cĕṭa, in Surakĕrta; grafsteen te Trawulan, in Surabaya, (Putri Cĕmpa).
1371	1449	Beschreven steen van Adoman, in Samarang.
1372	1450	Palindu (aardbeving).
1373	1451	† Bhre Paguhan II (42); † Bhra Hyang (?); † Bhre Jagaraga I (43); † Bhre Kabalan (50); † Bhre Pajang II (45); guntur (bergstorting) pakuningan; steen met jaartal van Patirana, in Bĕsuki; † Bhre Tumapĕl IV; **Rajasawardhana** (Bhre Pamotan II) (54) wordt koning (*prabhu*).
1375	1453	† Rajasawardhana; geen koning.

Çaka.	A. D.	
1376	1454	Steen met jaartal te Panataran, in Kĕḍiri; geen koning.
1377	1455	Steen met jaartal van Widara pasar, in Bĕsuki; houten stijl van Majapahit (?); geen koning.
1378	1456	**Hyang purwawiçeṣa** (Bhre Wĕngkĕr III) (59) wordt koning (*prabhu*); beschreven steen van Cĕṭa, in Surakĕrta; losse steen te Jĕḍung, in Surabaya (*naga-maharçi-hutiku ?*).
1379	1457	Grafsteen te Tralaya, in Surabaya.
1381	1459	Beschreven steen te Sine, in Madiyun (Mus. Bat. nº. 3).
1383	1461	Beschreven steen te Pĕnampihan, in Kĕḍiri.
1384	1462	Guntur (bergstorting) palandĕp.
1386	1464	† Bhre Daha V (65).
1388	1466	† Hyang purwawiçesa; † Bhre Jagaraga II (66); **Bhre Paṇḍan salas** III (56) koning (*prabhu*).
1389	1467	Grafsteen te Tralaya, in Surabaya.
1390	1468	Bhre Paṇḍan Salas III verlaat de *kraton*.
1391	1469	Zuiltje van Madiyun (Mus. Bat. no. 60).
1392	1470	? Zuiltje te Ḍupak, Madiyun.
1395	1473	Beschreven steenen te Agĕl, in Bĕsuki.
1397	1475	Grafsteen te Tralaya, in Surabaya.
1400	1478	Dood van een vorst in de *kraton* (?).

1403	1481	Guntur (bergstorting) pawatugunung.
1408	1486	Beschreven steenen van Ḍukuhan duku, Jiyu, en Majajejer, in Surabaya.

TABEL VII.

LIJST VAN DE NAMEN DER IN DE PARARATON GENOEMDE HEILIGDOMMEN.

Adilangu, als *dharma* Adripurwawiçesa.
Adripurwawiçeṣa = Adilangu.
Antapura, *dharma*.
Apaapa, *dharma*.
Baḍaṇḍĕr (*kabuyutan*).
Bajrajinaparimitapura = Sajabung.
Bapa (*maṇḍaleng* —) = Turyantapada.
Bulalak (*maṇḍaleng* —).
Çĕrnggapura = Kapopongan.
Çĕrnggarapura, var. van Çĕrnggapura.
Çunyalaya (*dharma?*).
Ĕmbul, als *dharma* Girindrapura.
Girindrapura = Ĕmbul.
Giripantarapurwa = Panggih.
Goriçapura = Lung.
Indrabhawana.
Indrapura (giri —), d.i. Girindrapura.
Jajagu, *dharma*.
Japan, als *dharma* Sarwajñapura.
Jinggan, als *dharma* Wiṣṇupura.
Kabalon (*kabuyutan*).
Kagĕnĕngan, *dharma*.
Kapopongan, als *dharma* Çĕrnggapura.
Kapuṇḍungan (*maṇḍaleng* —).
Katang lumbang, *dharma*.
Kĕrtawijayapura, *dharma*.
Kiḍal *dharma*.
Kumĕpĕr, *dharma*.
Kusumapura = Tigawangi.
Lakṣmipura = Pabangan.
Lalangon, als *dharma* Paramawiçeṣapura.
Lĕbak (*maṇḍaleng* —).
Limbehan (*kabuyutan*).
Lobĕñcal, als *dharma* Parwatigapura.

Lokĕrĕp, als *dharma* Amarasabha.
Lukih (*maṇḍaleng* —).
Lung, als *dharma* Goriçapura.
Mañar, als *dharma* Wiṣṇubhawanapura.
Nangka (*kabuyutan*).
Oran (*maṇḍaleng* —).
Pabangan, als *dharma* Lakṣmipura.
Paṇḍakan (*kabuyutan*).
Panggih, als *dharma* Giripantarapurwa.
Pantarapurwa (Giri —), d.i Giripantarapurwa.
Paramasukapura = Tajung.
Paramawiçeṣapura = Lalangon.
Parwatigapura = Lobĕñcal.
Puri, *dharma* (?).
Purwapatapan = Tumapĕl.
Purwawiçeṣa (Adri—), d.i. Adripurwawiçeṣa.
Rabut Buhayâbang.
Rabut Gorontol.
Rabut Gunung Lĕjar.
Rabut Jalu.
Rabut Katu.
Rabut Kĕḍung Panitikan.
Sabyantara, *dharma*.
Sajabung, als *dharma* Bajrajinaparimitapura.
Sarwajñapura = Japan.
Sĕpang, *dharma*.
Siddhabhawana.
Singhajaya, *dharma*.
Sumĕngka, *dharma*.
Tajung, als *dharma* Paramasukapura.
Tigawangi, als *dharma* Kusumapura.
Tugaran (*kabuyutan*).
Tumapĕl, als *dharma* Purwapatapan.
Turyantapada (*maṇḍaleng* —).
Wiṣṇubhawana.
Wiṣṇubhawanapura = Mañar.
Wiṣṇupura = Jinggan.
Wong sampûrna (*maṇḍaleng* —).
Wudi kuñcir (*pamĕlĕsatan*).

REGISTER

DER IN DE PARARATON VOORKOMENDE PLAATSNAMEN,

gerangschikt volgens het Javaansche alphabet.

Ano, 6, 7.

Indrapura, zie Girindrapura.

Indrabhawana, 30, 31.

Antapura, naam van een heiligdom, of een deel van de *kroton*, 25, 2.

Iccasada, 32, 28 (in den kolophon).

Haru, 28, 22.

Oran (*maṇḍaleng* —), 5, 26.

Aksa, 19, 15, lees Raksa.

Adri purwawiçesa, naam van Adilangu als heiligdom, 29, 31.

Adilangu, heet als heiligdom Adri (gunung) Purwawiçeṣa, 29, 30.

Adiyuga, naam van een bosch, 5, 3.

Apaapa, 31, 37.

Ayuga, naam van de *sawah* van Gajah para, 2, 1.

Amarasabha, naam van Lokĕrĕp als heiligdom, 31, 25.

Ĕmbul, heet als heiligdom Girindrapura of Giri Indrapura, 30, 22.

Nusantara, geen plaatsnaam, 16, 23; 28, 21.

Nagamasa, of Ragamaça, 5, 26.

Nangka, 18, 17.

Campara, verblijfplaats van Gajah para, 2, 19; 3, 11 (waar het fout gebruikt schijnt te zijn).

Canggu, 32, 4; Canggu lor, 18, 9; *sohaning* Canggu, 24, 26.

Raksa, tegenwoordig **Lĕksa**, ontstaan uit *pinggir rakṣa*, de verdedigde grens, 19, 15.

Rajasa (*wong* —), 17, 17 en volgg., misschien geen plaatsnaam.

Ragamaça, of Nagamasa, 5, 26.

Rabut Katu, 5, 12.

Rabut Kĕḍung (var. Gĕḍung) Panitikan, 8, 6; misschien te lezen Rabut gunung Panitikan.

Rabut Jalu, 3, 15 en 17.

Rabut gunung Lĕjar 8, 7 en volgg.

Rabut Gorontol, 5, 7 en 10.

Rabut Gĕḍung Panitikan, var. van Rabut Kĕḍung Panitikan.

Rabut Buhayâbang, 26, 8.

Kahuripan, komt in de Pararaton alleen voor in de titels *bhreng* Kahuripan, *añjĕnĕng ring* Kahuripan, *patih ring* Kahuripan.

Kantĕr, var. van Gantĕr.

Kocapet (Bañjar —), zie Bañjar Kocapet.

Kĕrtawijayapura, naam van een heiligdom, 32, 10.

Kĕrtabhumi, alleen in den naam (titel) *bhre* Kĕrtabhumi.

Koripan, zie Kahuripan.

Karuman, 3, 13 en volgg.; 10, 23, 26 en 28; 11, 16 en 24.

Katang lumbang, 17, 38; 18, 3, zie ook Lumbang katang.

Kusumapura, naam van Tigawangi als

heiligdom, 30, 21.
Kawi (*gunung* —), 1, 17; 7, 27; 8, 27; 9, 23; 13, 12.
Kawidyadharen, een gedeelte van de *kraton* (?), 30, 36.
Këling, komt alleen voor in den titel *bhreng* Këling.
Kapundungan, 3, 12 en 29; 5, 1 (var. Muṇḍung); 5, 16 en volgg.
Kapopongan, heet als heiligdom Çṛnggapura of Çṛnggapura, 27, 11.
Kaḍiri, synoniem van Daha, 13, 18.
Kiḍal, 16, 16.
Kumëpër, 18, 12.
Këmbang jënar, komt alleen voor in den titel *bhreng* Këmbang jënar.
Kagënëngan, 15, 26.
Kabalan, komt alleen voor in den titel *bhreng* Kabalan.
Kabalon, 6, 27 en volgg., 7, 8 en volgg.
Daha (*nagareng* —) 5, 5; 8, 2 en volgg.; 13, 15 en volgg.; 14, 9 en volgg; 18, 28; enz., zie ook Kaḍiri; komt verder voor in titels als *bhreng* Daha, *añjënëng ring* Daha, *patih ring* Daha.
Trinipanti, 23, 36.
Trik (*alasing wong* —), de woeste gronden van de lieden van Trik, naam van de plaats waar Majapahit verrees, in Çaka 1214, 22, 5 en 11; 23, 5.
Tërwag (*alas* —), 6, 8.
Turyantapada ('t tegenwoordige Turen?), 6, 27 en 32; 7, 3, 7, 8, 9, 11; 8, 2; heet ook Manḍaleng bapa.
Tërung, 22, 25.
Tidung galating, var. Tiḍung kalati, 32, 2.
Tatar, d. z. de Tataren of Chineezen, 23, 19 en volgg., 24, 1 en volgg.
Taloka, var. Talokah, 8, 62 en volgg., 9, 8.
Talokah, zie Taloka.
Talaga pagër, 20, 15 en 20.
Tiḍung kalati, zie Tidung-galating.
Tajung, heet als heiligdom Paramasukapura, 30, 32.
Tojongrang, zie Tobong barang.
Tañjung pura, 28, 22; voorts in den titel *bhre* Tañjung pura.
Tumasik, 28, 23.
Tumapël, andere naam van Singasari, 5, 5; 9, 8 en volgg.; 10, 2 en volgg., 11, 22 en volgg., 12, 9 en volgg.; 13, 26 en volgg; 14 15; enz.; ook in den titel *bhreng* Tumapël; heet als heiligdom Purwapatapan, 25, 4.
Tugaran, 7, 30 en volgg.
Tigawangi, heet als heiligdom Kusumapura, 30, 21.
Tëgal ing Sañja, zie Sañja.
Tëgal ing Sukamanggala, zie Sukamanggala.
Tëgal ing Lalatëng, zie Lalatëng.
Tuban, 18, 26; 25, 6 en 7.
Tobong barang, var. Tojongrang, 29, 4.
Sinëlir (*wong* —), 17, 19 en volgg., misschien geen plaatsnaam.
Sunḍa, 28, 17, 29 en volgg.
Çunyalaya, een gedeelte van de *kraton* (?), 30, 1.
Seran, 28, 22.
Sarwajñapura, naam van Japan als heiligdom, 30, 2.
Siring, 29, 5, misschen geen plaatsnaam.
Çṛnggarapura, var. van Çṛnggapura.
Çṛnggapura, var. Çṛnggarapura, naam van Kapopongan als heiligdom, 27, 11.
Sakëmbangan, var. van Pakëmbangan.
Sukamanggala (*tëgal ing* —) 5, 11.
Siddhabhawana, 19, 16.
Çala pënëk, 32, 28 (in den kolophon).
Sëpang, 32, 12.
Saḍeng, 27, 28 en volgg.; 28, 1 en volgg.

Sajabung, heet als heiligdom Bajrajinaparimitapura, 27, 26.
Saya, 29, 5, misschien geen plaatsnaam.
Sañja (*tĕgal ing* —), 4, 33.
Sumĕngka, 31, 25; 32, 6.
Sagĕnggĕng, 3, 30 en volgg.; 5, 6.
Sabyantara (= Bintara?), 32, 4 en 7.
Singhasari, andere naam van Tumapĕl, 13, 28; 14, 6; 19, 16.
Singhapura, alleen in den titel *bhreng* Singapura.
Singhajaya, 31, 36 en 38.
Sungĕnĕb (= Sumĕnĕp), 18, 18; 21, 9 en 11; 22, 1.
Wirabhumi, alleen in den titel *bhre* Wirabhumi.
Wudi kuñcir, 18, 13.
Wiṣṇupura, naam van Jinggan als heiligdom, 31, 1.
Wiṣṇubhawana, 31, 35; vermoedelijk gelijk Wiṣṇubhawanapura.
Wiṣṇubhuwana, 1, 11 en 15, de hemel waarin Wiṣṇu verblijf houdt.
Wiṣṇubhawanapura, naam van Mañar als heiligdom, 30, 20.
Wayang, 5, 10.
Wagal, plaatsnaam? in Pawagal, 26, 9.
Wĕngkĕr, alleen in den titel *bhreng* Wĕngkĕr, *añjĕnĕng* ring Wĕngkĕr.
Wong sampûrṇa (*maṇḍaleng* —), zie Jun watu.
Lantaran, 31, 22; misschen een plaatsnaam in Palantaran.
Luki, var. Lukih, 6, 8.
Lukih, zie Luki.
Lokĕrĕp, heet als heiligdom Amarasabha, 31, 25.
Lakṣmipura, naam van Pabangan als heiligdom, 30, 37.
Lasĕm, 26, 10; voorts in den titel *bhreng* Lasĕm.
Lawor, 19, 15.
Lawwang, var. van Lawang.
Lawang, 1, 6, misschien de plaatsnaam.
Lalatĕng (*tĕgal ing* —), 2, 3 en 9.
Lulumbang, 5, 14 en volgg., 6, 27 en volgg., 11, 11 en volgg.
Lalangon, heet als heiligdom Paramawiçesapura, 31, 26.
Lĕjar, zie Rabut gunung Lĕjar.
Lamajang (lor, kidul lawan tigang juru), 25, 16 en volgg., 26, 9.
Lĕmbah, 25, 26.
Limbehan, 8, 5 en volgg.
Lumbang katang, 18, 3; vermoedelijk hetzelfde als Katang lumbang.
Lobĕñcal, heet als heiligdom Parwatigapura, 30, 23.
Lĕbak, 3, 6 en 9.
Lung, heet als heiligdom Goriçapura, 31, 14.
Lungge, plaatsnaam? in palungge, 25, 27.
Pahang, 28, 22.
Pantarapurwa, zie Giripantarapurwa.
Panitikan, 8, 9, zie Rabut Kĕḍung Panitikan.
Panawijen, 9, 19 en volgg., 10, 1.
Paṇḍan salas, alleen in den titel *bhreng* Paṇḍan salas.
Paṇḍakan, 20, 31 en volgg.; 21, 1 en volgg.
Puri, 32, 5 en 19, vermoedelijk een gedeelte van de *kraton*.
Parwatisapura, var. van Parwatigapura.
Parwatigapura, var. Parwatisapura, naam van Lobĕñcal, als heiligdom, 30, 24.
Purwawiçesa, zie Adripurwawiçesa
Purwapatapan, naam van Tumapĕl als heiligdom, 25, 4.
Paramasukapura, naam van Tajung als heiligdom, 30, 32.

Paramawiçesapura, naam van Lalangon als heiligdom, 31, 27.
Pakĕmbangan, var. Sakĕmbangan, alleen in den titel *bhreng* Pakĕmbangan.
Patangtangan (*alas* —), 6, 6.
Pustaka (*gunung* —), 8, 4.
Palembang, 28, 23.
Pajang, alleen in den titel *bhreng* Pajang.
Pamotan, alleen in den titel Prameçwara ring Pamotan, en *bhreng* Pamotan.
Pamalantĕnan, misschien geen plaatsnaam, maar de naam van een gedeelte van een heiligdom, 5, 17.
Pamĕlĕkahan, 28, 13; misschien geen plaatsnaam.
Paguhan, alleen in den titel *bhreng* Paguhan.
Pabajangan, 2, 24 en 29, een plaatsnaam?
Pabangan, heet als heiligdom Laksmipura, 30, 36.
Pangkur, 2, 1 en volgg.; 3, 3; 8, 21.
Pangulu (*urang* —), misschien geen plaatsnaam, 29, 4.
Panggih, heet als heiligdom Giripantarapurwa of Giri Pantarapurwa, 29, 32.
Ḍatar, 21, 4.
Ḍompo, 28, 22; 29, 15.
Jun watu, 5, 13; ook maṇḍaleng wong sampûrṇa, 5, 14.
Jawa (*bhumi* —, *nusa* —) 2, 6; 5, 9; 8, 17 en volgg.; 14, 33; 21, 35; 22, 23; 23, 24; 25, 17.
Japan, heet als heiligdom Sarwajñapura, 30, 2.
Jiput, 1, 3 en 4.
Jajagu, 18, 12.
Jambudwipa, 8, 26 en 32.
Jagaraga, alleen in den titel *bhreng* Jagaraga.
Jinggan, heet als heiligdom Wiṣṇupura, 31, 1 en 32.
Junggaluh, 24, 32.
Mahibit, 18, 9 en 10.
Maṇḍana, 25, 30 en volgg.; 26 10.
Maṇḍala, zie Oran, Turyantapada, Wong sampûrṇa, Lukih, Lĕbak, Bulalak, Bapa.
Muṇḍung, var. van Kapunḍungan, 5, 1.
Matahun, alleen in den titel *bhreng* Matahun.
Mataram, alleen in den titel *bhreng* Mataram.
Malayu, 18, 25; 24, 27 en 29.
Maḍura, 18, 19 en volgg.; 20, 25; 22, 6 en volgg.; 23, 6 en volgg.
Majapahit, gewoonlijk Majhapahit gespeld, 23, 9; enz.; zie nog bij Trik.
Mañar, heet als heiligdom Wiṣṇubhawanapura, 30, 20.
Mĕmĕling, 19, 5.
Manguntur, naam van een poort in de *kraton* 19, 20.
Gantĕr, var. Kantĕr, 14, 18.
Gaṇḍing, 26, 8.
Gurun, 28, 21.
Girindrapura, misschien = giri Indrapura, naam van Ĕmbul, als heiligdom, 30, 23.
Goriçapura, naam van Lung als heiligdom, 31, 15.
Giripantarapurwa, misschien = giri Pantarapurwa, naam van Panggih als heiligdom, 29, 33.
Buntal, 19, 26.
Batur, 6, 23.
Bali, 28, 22.
Bulalak, 1, 4 en 5.
Bapa (*maṇḍaleng* —) 7, 12 en volgg., andere naam van Turyantapada.
Baḍanḍĕr ('t tegenwoordige Ḍanḍĕr?), 26, 20 en volgg.
Bajrajinaparimitapura, naam van Sajabung als heiligdom, 27, 26.

Bhayangkara, naam van een poort in de *kraton*, 24, 23; 26, 17, 19 en 33.
Bañjar Kocapet, 6, 27.
Bubat, 26, 2; 28, 29; 29, 1 en 8.
Boboji, naam van een tuin, 10, 4.
Baṭil, 15, 15 en volgg.

REGISTER

DER IN DE PARARATON VOORKOMENDE PERSOONSNAMEN,

gerangschikt volgens het Javaansche alphabet.

Anusapati, zie Nusapati.

Éṇḍok (Ken—), moeder van Rajasa (Ken Angrok), wiens vader Bhaṭâra Brahmâ was, de vrouw van Gajah para, 1,20—2,20; en van Lembong, 2,20—3,4.

Anabrang, zie Kĕbo—.

Anĕngah (Sang apañji—), zie Nusapati.

Oran *amanḍaleng*—), 5, 26.

Arok, = Angrok, zie Rajasa.

Ardhanârîçwarî, 10, 35, naar alle waarschijnlijkheid niet als eigennaam bedoeld, zie nog Nârîçwarî.

Arya, zie Rahu, Tilam, Taḍah, Sĕṇṭong, Siddhi, Wiraraja.

Aragani (Sang apañji—), ook Kĕbo tĕngah, *patih* tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), 18, 22—19, 19.

Urang, zie Siring, Saya, Tobong barang, Pĕngulu.

Ikalikalan bang, krijger van Majapahit tijdens Jayanagara, 26, 1 en 7.

Hasin (Dewi—), echtgenote (of jongere zuster) van Ḍangḍang gĕṇḍis, 13, 29.

Usus (Tuhan—), Sundanees, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 4 en 8.

Apañji, ook Pañji, zie Anĕngah, Aragani, Kunal, Kĕnengkung, Kuñcang, Tohjaya, Saprang, Sudhatu, Patipati, Marajaya, Mĕlong, Bawak.

Aji, zie Ratnapangkaja, Wikrama, Jayakatong, Mantrolot.

Hijo, zie Kĕbo—.

Hayam wuruk (Çri—), zie Rajasanagara.

Hyang, zie Suksma, Guru.

Hyang (Bhra—), geheel onzekere persoon, tijdens Bhre Tumapĕl IV, 32, 5.

Hyang Wĕkasing sukha I (Bhra—), zie Rajasanagara.

Hyang Wĕkasing sukha II (Bhra—), zoon van Hyang Wiçesa (Aji Wikrama) en Bhre Lasĕm I, 29, 22, † 1321, 30, 31.

Hyang Wiçesa (Bhra—), ook Raden Gagak sali, en Aji Wikrama, zoon van Bhre Pajang I, 29, 20, en schoonzoon van Rajasanagara (Hayam wuruk), gehuwd met diens dochter Bhre Lasĕm I, de schoone, 29, 21, en met Bhre Mataram I, 30, 10; vader van Hyang Wĕkasing sukha II, 29, 22, Bhre Tumapĕl II (*a*), Dewi Suhita (de *prabhu istri* II) en Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya), 30, 3; *prabhu* van Majapahit, Çaka 1311—1322, 30, 26—30, 34; wordt *bhagawan*, 30, 34; neemt de regeering later blijkbaar weer op, 31, 3—31, 15; † 1351, 31, 26.

Hyang Purwawiçesa (Bhra—), ook Bhre Wĕngkĕr III, *prabhu* van Majapahit, Çaka 1378—1388, 32, 15—32, 20.

Hyang Parameçwara II (Bhra—), zie Ratnapangkaja.

Uma, variant van Umang.
Amaṇḍala, zie Oran, Kapuṇḍungan, Turyantapada, Lukih, Lĕbak, en Bulalak.
Amûrwabhûmi (Bhaṭâra sang —), zie Rajasa.
Amisani (Dewi —), echtgenote (of jongere zuster) van Ḍangḍang gĕṇḍis, 14, 29.
Ampal, zie Lĕmbu —.
Amañcanagara, 26, 25 = Amangkubumi, bedoeld is Arya Taḍah, zie onder Taḍah.
Umang (Ken —), var. Uma, gehuwd met Ken Angrok (Rajasa), 13, 8; moeder van Pañji Tohjaya, Pañji Sudhatu, Twan Wĕrgola en Dewi Rambi, 13, 9 en volgg.
Amangkubhumi (*patih* —), zie Arya Taḍah en Gajah mada.
Agnibhaya, zoon van Ken Angrok (Rajasa) en Ken Ḍĕḍĕs, 13, 6.
Angrok (Ken —), zie Rajasa.
Ingĕt, zie Gagak —.
Ĕnggon, zie Gajah —.
Angabhaya (*ratu* —), zie Narasingha, 18, 7; en Narapati, 31, 13.
Nini, zie Panitikan.
Nârîçwarî, 10, 14: naar alle waarschijnlijkheid niet als eigennaam bedoeld, zie nog Ardhanârîçwarî.
Narasingha (Bhaṭâra —), ook Mahiṣa Campaka, zoon van Mahiṣa Wong atĕlĕng, 16, 18: vader van Raden Wijaya (Kĕrtarajasa) 18, 15; *ratu angabhaya*, 18, 7.
Narapati (Bhra —), ook Raden Gajah, *ratu angabhaya*, 31, 12: verslaat Bhre Wirabhumi, 31, 13; in 1355 gedood, omdat hij Bhre Wirabhumi had gedood, 31, 32.
Nusapati of Anusapati, ook Pañji Anĕngah, zoon van Tunggul amĕtĕng en Ken Ḍĕḍĕs, 13, 2; 15, 1; vader van Wiṣṇuwardhana (Rangga wuni), 16, 16; *ratu* van Tumapĕl, Çaka 1170—1171, 15, 27 — 16, 14; † 1171, 16, 14.
Nambi, zoon van Wiraraja, 19, 11; 20, 29; 22, 28 en 39; 23, 35; *patih* tijdens Jayanagara, 25, 18; gaat naar Wiraraja in Lamajang, 25, 23; staat op, 25, 25 en 29 en volgg.
Nangka (*buyuting* —), vermoedelijk Wiraraja, zie daar.
Cahot, zie Rangga —.
Cucupuranti, dochter van Bango samparan en Tirthaja, 3, 26; huwt met Wangbang Saḍang, 14, 5.
Cakradara (Raden —), gemaal van Bhre Kahuripan II, vader van Kĕrtawardhana, 27, 14 en 16.
Campaka, zie Mahisa —.
Ra (verkorting van sira), aangetroffen voor Kĕmbar, Kuṭi, Tañca, Tosan, Sĕmi, Windan, Warak, Wĕdĕng, Lintang, Pangça, Jalu, Jangkung, Yuyu, Made, Galaṭik, Bañak, Ṭaṭi.
Rahu (Arya —), tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 19.
Raṇḍi, zie Mahisa —.
Raden, zie: Cakradara, Kudamĕrta, Tetep, Soṭor, Sumana, Sunirat, Wijaya, Larang, Jagulu, Gajah.
Ratu, zie Angabhaya, Suṇḍa, Maharaja, Rajasa, Nusapati, Tohjaya, Wiṣṇuwardhana, Bhre Daha IV, Mantrolot.
Ratnapangkaja (Aji —), ook Bhre Kahuripan IV, Bhra Hyang Parameçwara II, zoon van Bhre Paṇḍan Salas I, 30, 6; huwt met een *prabhu istri* (òf Dewi Suhita, òf Bhre Daha IV), 30, 6; met Bhre Jagaraga I, 30, 34; † 1368, 31, 35.
Rajasa (Çri —), Ken Arok of Ken Ang-

rok, zoon van Ken Ĕndok en Bhaṭâra Brahma 1, 17 volgg.; aangenomen zoon van Bhaṭâra Guru, 8, 20: incarnatie van Bhaṭâra Wiṣṇu 8, 30: ook geheeten Bhaṭâra Guru, 8, 23: 14, 13: en Sang Amûrwabhûmi 13, 29 en volgg.; wordt als kind aangenomen door Lembong, 2, 27, door Bango samparan en Gĕnuk buntu, 3, 19, en 27; door den amaṇḍaleng Kapuṇḍungan, 5, 28; door Mpu Palot, 7, 11; door Lohgawe, 8, 24 en volgg.; doodt Tunggul amĕtung, 12, 21; huwt met Ken Ḍĕḍĕs, 12, 32 en volgg.; en met Ken Umang (of Uma) 13, 8: vader van Mahiṣa Wong atĕlĕng, Pañji Saprang, Agnibhaya, Dewi Rimbu, Pañji Tohjaya, Pañji Sudhatu, Twan Wĕrgola en Dewi Rambi: *ratu* van Tumapĕl, Çaka 1144—1169, 13, 12—15, 26: † 1169, 15, 26.

Rajasa (*wong* —), 17, 19 en volgg. (misschien een partijnaam tijdens Tohjaya).

Rajasanagara (Çri —), ook Bhaṭâra prabhu, Çri Hayam wuruk, Raden Tetep, ḍalang Tritaraju, Pagĕr antimun, Gagak katawang, Mpu Janeçwara, Bhra (sang) Hyang Wĕkasing sukha I, 27, 19 en volgg.; zoon van Bhre Kahuripan II. 27, 19; vader van Bhre Lasĕm I en Bhre Wirabhumi 29, 18 en 19: *prabhu* van Majapahit, Çaka ? — 1311, 28, 29—30, 25; † 1311, 30, 25.

Rajasawardhana, ook Bhre Pamotan II, Bhre Kling II en Bhre Kahuripan V, voorts nog Sang Sinagara, vader van Bhre Kahuripan VI, Bhre Mataram II, Bhre Pamotan III, en Bhre Kĕrtabhumi, 32, 23 en 24; *prabhu* van Majapahit, Çaka 1373—1375, 32, 11—32, 13.

Rambi (Dewi —), dochter van Ken Angrok (Rajasa) en Ken Umang, 13, 11.

Rimbu (Dewi —), dochter van Ken Angrok (Rajasa) en Ken Ḍĕḍĕs, 13, 7.

Raganatha (Mpu —), *patih* tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), 18, 20, wordt *adhyakṣa* te Tumapĕl, 18, 23; 19, 1.

Rubuh, zie Mahisa —.

Rangga cahot, Sundanees, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk) 19, 4.

Rangga kaweni, Sundanees, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 5.

Rangga wuni, zie Wiṣṇuwardhana.

Rangga lawe, tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), volgt Raden Wijaya (Kĕrtarajasa), 19, 10 en 30; 20, 29: 21, 17 en 20: 22, 28, 32 en 39: 23, 5 en 37: 24, 25: staat onder Jayanagara op, omdat hij geen *patih* wordt, en trekt zich naar Tuban terug, 25, 5 en volgg.

Ki, zie Dĕrpana, Tĕguh, Wirot, Lembong.

Kahuripan I (Bhre —), dochter van Kĕrtanagara, gehuwd met Kĕrtarajasa (Raden Wijaya), moeder van Bhre Kahuripan II (?), 19, 37 en volgg.: 24, 37.

Kahuripan II (Bhre —), dochter van Kĕrtarajasa (Raden Wijaya), gehuwd met Raden Çakradhara, moeder van Rajasanagara (Hayam wuruk), een ongenoemde dochter, Bhre Pajang I en Bhre Tumapĕl I, *prabhu* van Majapahit, Çaka 1250— ? , 27, 14—28, 28; *prabhu istri* I, † 1293 (?), 29, 32.

Kahuripan III (Bhre —), dochter van Bhre Pajang I, 29, 23; gehuwd met Bhre Paṇḍan salas I, 29, 26: † 1323, 30, 37.

Kahuripan IV (Bhre —), zie Ratnapangkaja.

Kahuripan V (Bhre —, *añjĕnĕng ing*), zie Rajasawardhana.

Kahuripan VI (Bhre —), spruit van Rajasawardhana, 32, 23.

Ken, zie Ĕṇḍok, Umang, Angrok, Ḍĕḍĕs.
Kanaka (Tuhan —), patih van Majapahit, Çaka 1335—1352, 31, 29; 31, 30.
Kunal (Pañji —), zoon van Bango samparan en Tirthaja, 3, 25.
Kĕnengkung (Pañji —), zoon van Bango samparan en Tirthaja, 3, 26.
Keri (ra —) (?), 26, 18 (in den variant), in plaats van Kuṭi.
Kĕrtanagara (Çri —), zie Çiwabudha.
Kĕrtarajasa (Çri —), ook Raden Wijaya, zoon van Mahiṣa Campaka (Bhaṭâra Narasingha) 18, 15; zijn lotgevallen vóór hij koning wordt, 19, 9—24, 33; gehuwd met de dochters van Kĕrtanagara (Çiwabuddha), Bhre Kahuripan I en Bhre Daha I, en met Dara pĕṭak, 24, 28 en 36; vader van Kala gĕmĕt (Jayanagara), 24, 28, Bhre Kahuripan II (Jayawiṣṇuwardhani, *prabhu istri* I) en Bhre Daha II, 27, 13 en volgg. vergl. met 27, 1; stichter en *prabhu* van Majapahit, Çaka 1216—1217, 24, 34—25, 2; † 1217 (zoo te lezen in plaats van 1257), 25, 2.
Kĕrtawardhana, ook Bhre Tumapĕl I, zoon van Cakradhara, 27, 17, vader van Raden Soṭor, 29, 24, † 1308, 30, 1.
Kĕrtawijaya I, ook Bhre Tumapĕl III (*b*), zoon van Bhra Hyang wiçeṣa (Aji Wikrama), 30, 4, 5 en 8, misschien 7 en 11, verder 31, 6, 8, 10 en 24; huwt met Bhre Lasĕm III, 30, 7?; met Bhre Lasĕm IV, 30, 11?; en Bhre Daha III, 30, 8; vader van Bhre Wĕngkĕr II, Bhre Paguhan II, Bhre Jagaraga I, Bhre Tañjung pura, Bhre Pajang II, en Bhre Kĕling I, 30, 12, 13, 14 en 15; † 1349 (?), 31, 24; uit den naam Kĕrtawijayapura, bl. 32, 10, is misschien af te leiden, dat de Bhre Tumapĕl IV, die Çaka 1369—1373 *prabhu* van Majapahit was, 32, 1—32, 10, den naam Kĕrtawijaya droeg: alsdan zou deze Bhre Tumapĕl IV, dezelfde kunnen zijn als Bhre Tumapĕl III (*b*), en deze dus niet gestorven zijn in Çaka 1349, 31, 24, voor welke plaats dan zijne broeder Bhre Tumapĕl II (*a*) in aanmerking zou komen, wat wederom onzeker zou maken wie bedoeld is 31, 6, 8 en 10.
Kĕrtawijaya II, naam van Bhre Tumapĕl IV, afgeleid uit Kĕrtawijayapura, 32, 10.
Kĕrtabhumi (Bhre —) zoon van Rajasawardhana, 32, 24.
Koripan, zie Kahuripan.
Karuman (*malandanging* —), 3, 14 en volgg.
Kuda, zie ook Jaran.
Kudamĕrta (Raden —), zie Wijayarajasa.
Kita, var. van Tita.
Katawang, zie Gagak —.
Katong, zie Jaya katong.
Kaweni, zie Rangga —.
Kala gĕmĕt, zie Jayanagara.
Kĕling I (Bhre —), zoon van Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya), 30, 16, huwt met Bhre Kĕmbang jĕnar, 30, 16, † 1369, 31, 26.
Kĕling II (Bhre —, *añjĕnĕng ing* —), zie Rajasawardhana.
Kapuṇḍungan (*amaṇḍaleng* —), pleegvader van Ken Angrok (Rajasa), 5, 27 volgg.
Kapuk, zie Bañak —.
Kuping, zie Macan —.
Kuñca, var. van Kuñcang.
Kuñcang (Pañji —), zoon van Bango samparan en Tirthaja, 3, 25.
Kĕmbar (*ra* —), opstandeling, 28 2, 4, 6, 9, 10, 11; *ambĕkĕl ing mantri araraman*, 28, 17; 28, 24; 28, 28.

Kĕmbang jĕnar (Bhre —). huwt met Bhre Kĕling I, 30, 16.
Kĕbo, zie ook Mahisa.
Kĕbo anabrang, tijdens Jayanagara, 25, 22.
Kĕbo hijo, gunsteling van Tunggul amĕtung, 12, 10 en volgg.: vader van Mahisa raṇḍi, 12, 30.
Kĕbo tĕngah, zie Aragani (Pañji —).
Kĕbo mundarang, *patih* van Daha, onder Jayakatong, 19, 17 25, 19, 25 en 27; 22, 9, 31 en 39; 23, 33 en volgg.
Kabalan (Bhre —), dochter van Bhre Wĕngkĕr II, 30, 17, † 1373, 32, 5.
Kabalon (*buyuting* —), bezitter van de *dharmakañcanasiddhi*, 6, 29.
Kuṭi (*ra* —), opstandeling tijdens Jayanagara, 26, 12 en volgg.
Daha (*ratu ing* —), zie Dangḍang gĕṇḍis, Jaya katong.
Daha I (Bhre —), dochter van Kĕrtanagara, gehuwd met Kĕrtarajasa (Raden Wijaya), 19, 37; 24, 36.
Daha II (Bhre —), dochter van Kĕrtarajasa (Raden Wijaya), 27, 15 vergl. met 27, 1; gehuwd met Raden Kudamĕrta (Wijayarajasa) 27, 15; moeder van Paduka Çori (?): † 1293 (?), 29, 31.
Daha III (Bhre —), dochter van Bhre Paṇḍan salas I (Raden Sumirat), 30, 8; huwt met Bhre Tumapĕl III (*b*), 30, 8. † 1338, 31, 21.
Daha IV (Bhre —), gehuwd (?) met Bhre Koripan IV (Hyang Parameçwara II, Ratnapangkaja), *prabhu* van Majapahit, Çaka 1359—1369, 31, 29—31, 38; † 1369, 31, 37.
Daha V (Bhre —), onzekere persoon tijdens Hyang Purwawiçeṣa, 32, 18.
Daha (Bhre —), 29, 19, onzeker wie bedoeld is.
Daha (Bhre —), 31, 10, onzeker wie bedoeld is.
Dĕrpana (Ki —), volgeling van Nambi, als deze opstaat, 25, 34; 26, 4.
Dara pĕṭak, prinses uit Malayu, gemalin van Kĕrtarajasa (Raden Wijaya), 24, 28; moeder van Jayanagara (Kala gĕmĕt), 24, 35.
Dara jingga, prinses uit Malayu, 24, 29, huwt met een dewa, of met °dewa, moeder van Aji Mantrolot, 24, 29; tijdens Kĕrtarajasa (Raden Wijaya).
Dewi, zie Hasin, Amisani, Rambi, Suhita, Paja.
Dĕmang, zie Bucang.
Dangdi, tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), volgt Raden Wijaya (Kĕrtarajasa) 19, 11 en 13; 22, 28.
Tuhan, zie Usus, Kanaka, Tita, Sohan, Sahaja, Wuruju, Wĕrgola, Janaka, Gĕmpong.
Tohjaya (Pañji —), zoon van Rajasa (Ken Angrok) en Ken Umang, 13, 9; doodt Nusapati, 15, 18—16, 11; *ratu* van Tumapĕl, Çaka 1171—1172, 16, 15—18, 4; † 1172, 18, 4.
Tritaraju (*ḍalang* —), zie Rajasanagara.
Tirthaja, 2e vrouw van Bango samparan, moeder van Pañji Bawuk, Pañji Kuñcang, Pañji Kunal, Pañji Kĕnengkung, en Cucupuranti, 3, 24.
Terewes, zie Jabung —.
Turyantapada (*maṇḍaleng* —), zie Mpu Palot.
Tita (Tuhan —), zoon van Tuhan Sahaja, vriend van Ken Angrok (Rajasa), 3, 30 en volgg.
Tatar (*ratu* —), 23, 1.
Tetep (Raden —), zie Rajasanagara.
Tĕtĕg (*patih* —), krijger van Majapahit, onder Rajasanagara, 29, 11.

Tosan (*ra* —), volger van Rangga lawe, als deze opstaat, 25, 9.
Tuwan, zie Tuhan.
Tilam (Arya —), *patih* van Daha, tijdens Jayanagara, 26, 34.
Tipar, tumĕnggung tijdens Jayanĕgara, 25, 19.
Tapawangkĕng (Mpu —), *sang abaturing* Bulalak, 1, 5, 7, 10, 13 en 15.
Taḍah (Arya —), *patih* (*amangkubhumi* of *amañcanagara*) van Majapahit, van Çaka 1241 — ? (vóór of in 1268), 26, 25 en volgg.; 27, 27; 28, 27.
Tojongrang, var. van Tobong barang.
Tañca I, opstandeling tijdens Jayanagara, 26, 13.
Tañca II, steekt Jayanagara overhoop 27, 4 en volgg.
Tañjungpura (Bhre —), dochter van Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya), 30, 14, huwt met Bhre Paguhan II, 30, 15.
Tumapĕl (*sang akuwu ring* —), zie Tunggul amĕtung.
Tumapĕl I (Bhre —), zie Kĕrtawardhana.
Tumapĕl II (*a*) (Bhre —), zoon van Bhra Hyang wiçesa (Aji Wikrama), 30, 3; sterft vermoedelijk jong, daar hij een broeder van denzelfden naam (titel) heeft, van hem hier met de letter *b* onderscheiden, óf overlijdt in Çaka 1349, 31, 24, zie onder Kĕrtawijaya I; misschien is hij ook de gemaal van Bhre Lasĕm III en Bhre Lasĕm IV, 30, 7 en 11.
Tumapĕl III (*b*) (Bhre —), zie Kĕrtawijaya I.
Tumapĕl IV (Bhre —), misschien ook Kĕrtawijaya (II) geheeten, *prabhu* van Majapahit, Çaka 1369 — 1373, 32, 1 — 32, 10; zie nog onder Kĕrtawijaya I.
Tumapĕl V (Bhre —, *añjĕnĕng ing* —), zie Bhre Paṇḍan salas III.
Tĕguh (*ki* —), volgeling van Nambi, als deze opstaat, 25, 35; 26, 5.
Tugaran (*buyut ing* —), 7, 30, tegen wil en dank schoonvader van Ken Angrok (Rajasa), 7, 33.
Tobongbarang (*urang saking*), var. Tojongrang, Sundanees of Sundaneezen, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 4.
Tĕngah, zie Kĕbo —.
Tunggul amĕtung, *sang akuwu ring* Tumapĕl, 5, 6; huwt met Ken Ḍĕḍĕs, 9, 22 en volgg.; vader van Anusapati, 13, 2; 15, 1; door Ken Angrok (Rajasa) gedood, 12, 21.
Sohan (Tuhan —) I, Sundanees, tijdens Rajasanagara, (Hayam wuruk), 29, 3.
Sohan (Tuhan —) II, Sundanees, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 4.
Suhita (*dewi*), var. Sutita, *prabhu istri* II, dochter van Hyang wiçeṣa (Aji Wikrama), gehuwd (?) met Ratnapangkaja (Bhre Koripan IV, Bhra Hyang Parameçwara), 30, 6; *prabhu* van Majapahit, Çaka 1322—1351, 30, 35 — 31, 28, † 1351, 31, 28.
Sahaja (Tuhan —), *buyut ing* Sagĕnggĕng, vader van Tuhan Tita, 3, 30 en 32.
Sinĕlir (*wong* —) 17, 19 en volgg., misschien een partijnaam tijdens Tohjaya.
Suṇḍa (*ratu* —), zie Maharaja.
Suṇḍa (*putri ing* —), 28, 29 en volgg., tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk).
Sinagara, zie Rajasawardhana.
Sĕṇṭeng, var. van Sĕṇṭong.
Sĕṇṭong (Arya —), var. Sĕṇṭeng, krijger van Majapahit, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 10.
Çri: Hayam wuruk, Rajasa, Rajasanagara,

Kĕrtanĕgara, Kĕrtarajasa, Marmadewa, Wijayarajasa.
Sora, tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), volgt Raden Wijaya (Kĕrtarajasa) 19, 11: 19, 30 en volgg.; de hoofdpersoon onder zijne getrouwen, bl. 19 en volgg.; *démung* tijdens Jayanagara, 25, 19: zijn dood, 25, 22.
Çori (Paduka —), dochter van Bhra Prameçwara I (Wijayarajasa) en Bhre Daha II, gemalin van Rajasanagara, moeder van Bhre Lasĕm I. (de schoone), 29, 18; † 1311, 30, 22.
Siring (*urang* —), Sundanees of Sundaneezen, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 5.
Suksma (Hyang —), 1, 4.
Sakĕmbangan, var. van Pakĕmbangan (Bhre —).
Sada, variant van Sadang.
Siddhi (Arya —), volger van Rangga lawe, als deze opstaat, 25, 9.
Sudhatu (Pañji —), zoon van Ken Angrok (Rajasa) en Ken Umang, 13, 9.
Satrajali, Sundanees, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 5.
Sutita, var. van Suhita.
Sotom, var. van Soṭor.
Çiwabuddha (Bhaṭara —), ook Kĕrtanagara, zoon van Wiṣṇuwardhana (Rangga wuni), 18, 14: en vader van Bhre Kahuripan I en Bhre Daha I, *prabhu* van Tumapĕl, Çaka 1194—1197, 18, 13 — 19, 20: bijgezet, 25, 4.
Sali, zie Gagak —.
Saprang (Sang apañji —), zoon van Ken Angrok (Rajasa) en Ken Ḍĕḍĕs, 13, 5.
Saḍang (Wangbang —), var. Sadâ, zoon van Ḍanghyang Lohgawe, 14, 4, huwt met Cucupuranti, 14, 5.
Saya (*urang* —), Sundanees of Sundanezen, tijdens Rajasanagara, Hayam wuruk), 29, 5.
Sĕmi I (*ra* —), opstandeling tijdens Jayanagara, 26, 10.
Sĕmi II (*ra* —), opstandeling tijdens Jayanagara, 26, 13.
Sumana (Raden —), zie Bhre Paguhan I, 27, 25.
Samara, volgeling van Nambi, als deze opstaat, 25, 34; 26, 4.
Sumirat (Raden —), zie Bhre Panḍan salas I.
Samparan, zie Bango —.
Sagĕnggĕng (*buyut ing* —), zie Tuhan Sahaja.
Sagĕnggĕng (*bhujangganing* —), zie Janggan.
Soṭor (Raden —), var. Sotom, zoon van Bhre Tumapĕl I (Kĕrtawardhana) *hino ring* Koripan, *hinweng* Daha, *hinoring* Majapahit; 29, 24, vader van Raden Sumirat (Bhre Panḍan salas I). 29, 35.
Singapura, (Bhre —), dochter van Bhre Paguhan II, 30, 18; huwt met Bhre Panḍan salas II, 30, 18.
Waha, zie Jaran —.
Wuni, zie Rangga —.
Windan (*ra* —), volger van Nambi, als deze opstaat, 25, 35; 26, 5.
Wiraraja (Arya —), *buyut ing* Nangka, ook Bañak wiḍe, 18, 17, tijdgenoot van Kĕrtanagara (Çiwabuddha), wordt *adhipati* van Sungĕneb (Sumĕnĕp), 18, 17; vader van Nambi, 19, 11; speelt een dubbelzinnige rol tegenover Kĕrtanagara, 18, 30 volgg.; ontvangt Raden Wijaya (Kĕrtanagara) en geeft hem goeden raad, 21, 12 en volgg.; deze spreekt met hem af later Java met hem te zullen deelen, 21, 35; is

eigentlijk de man in het complot tegen Jaya katong gesmeed, 22, 2 en volgg., id. tegen de Chineesche expeditie, 23, 18; verhuist naar Majapahit, 23, 28; krijgt Lamajang lor kidul en de tigang juru, 25, 15; zijn dood in Çaka 1229 (?), 22, 27.
Warak (*ra* —), tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 28.
Wirot (Ki —), tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), volgt Raden Wijaya (Kĕrtarajasa), 19, 12; volgt Nambi, als deze opstaat tijdens Jayanagara, 25, 35; 26, 4.
Wuruju (Tuhan —), dewaputra, tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 13.
Wĕrgola (Tuhan —), zoon van Ken Angrok (Rajasa) en Ken Umang, 13, 10.
Wirabhumi (Bhre —), zoon van Rajasanagara (Hayam wuruk), als kind aangenomen door een Bhre Daha, huwt met Bhre Lasĕm II, de dikke, 29, 19 en 23; vader van Bhre Pakĕmbangan, Bhre Mataram I, Bhre Lasĕm IV, en Bhre Matahun, II, 30, 9, 10 en 11; vorst over het oostelijke rijk (Balambangan?), zijn strijd met Bhra Hyang Wiçesa, 31, 3 en volgg.; † 1328, gedood door Narapati (Raden Gajah), 31, 13.
Wikrama (Aji —), zie Hyang Wiçeṣa.
Wĕkasing sukha I (Bhra Hyang —), zie Rajasanagara.
Wĕkasing sukha II (Bhra Hyang —), zie Hyang Wĕkasing Sukha II.
Wĕdĕng (*ra* —), opstandeling tijdens Jayanagara, 26, 13.
Wiṣṇu (Bhaṭâra —), heeft zich in Ken Angrok (Rajasa) geincarneerd, 8, 30 volgg.; dit ook af te leiden uit, 1, 1 en 17.
Wiṣṇuwardhana, ook Rangga wuni, zoon van Anuṣapati, en vader van Kĕrtanagara (Çiwabuddha), 18, 14; *ratu* van Tumapĕl, Çaka 1172—1194, 18, 5 en volgg.; † 1194, 18, 11.
Wiçeṣa, zie Hyang Wiçeṣa.
Walungan, zie Mahiṣa —.
Wiḍe (Bañak —), zie Wiraraja.
Waḍeng, var. van Wĕdĕng.
Wijaya (Raden —), zie Kĕrtarajasa.
Wijayarajasa (Çrî —), ook Raden Kudamĕrta, Bhre Wĕngkĕr I, Bhre Pramiçwara I, Bhre Pamotan I, gemaal van Bhre Daha II, vader van Paduka çori, 27, 14, 15, 16; † 1310, 30, 19.
Wagal, een persoonsnaam (?), af te leiden uit pawagal, tijdens Jayanagara, 26, 10.
Wong atĕlĕng, zie Mahiṣa —.
Wĕngkĕr I (Bhre —, *añjĕnĕng ing* —), zie Wijayarajasa.
Wĕngkĕr II (Bhre —, *añjĕnĕng ring* —), zoon van Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya), 30, 12; gehuwd met Bhre Matahun II, 30, 12; vader van Bhre Kabalan, 30, 17; † 1351, 31, 25.
Wĕngkĕr III (Bhre —), zie Hyang Purwawiçesa.
Wangbang, zie Saḍang.
Lohgawe (*ḍang hyang* —), var. Logawe, brahmaan uit Jambudwipa, Wiṣṇuiet, de eerste brahmaan beoosten den Kawi, pleegvader van Ken Angrok (Rajasa), 8, 24 volgg.; vermoedelijk zijne *purohita*, als hij koning is geworden, 12, 31; vader van Wangbang Saḍang (var. Sadâ), 14, 4.
Lintang (*ra* —), volger van Rangga lawe, als deze opstaat, 25, 9.
Larang (Raden —), zie Bhre Matahun I, 27 23.
Larang agung, Sundanees, tijdens Rajasanagara Hayam wuruk), 29, 2.

Luki (*maṇḍaleng* —), var. Lukih, fautor van Ken Angrok (Rajasa), 6, 8 volgg.

Lukih, zie Luki.

Lasĕm I (Bhre —), de schoone, dochter van Rajasanagara (Hayam wuruk) en Paduka Çori, gemalin van Bhra Hyang Wiçesa (Aji Wikrama), moeder van Bhra Hyang Wĕkasing sukha II, 29, 18 en 21; † 1323, 30, 36.

Lasĕm II (Bhre —), de dikke, dochter van Bhre Pajang I, gehuwd met Bhre Wirabhumi, 29, 22; † 1323, 30, 37.

Lasĕm III (Bhre —), dochter van Bhre Paṇḍan salas I, 30, 7; gehuwd met Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya) of met Bhre Tumapĕl II (*a*), 30, 7; † 1355, 31, 31.

Lasĕm IV (Bhre —), dochter van Bhre Wirabhumi, 30. 11; gehuwd met Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya) of met Bhre Tumapĕl II (*a*).

Lawe, zie Rangga —.

Lulumbang (*apaṇḍe wĕsi ring* —), zie Mpu Gandring.

Lĕjong, zie Jaran —.

Lĕmbu ampal, tijdgenoot van Tohjaya, 16, 28 en volgg.

Lĕmbu pĕtĕng, krijger van Majapahit, tijdens Jayanagara, 26, 1 en 7; tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 19; (*tumĕnggung*), 28, 26; wellicht dezelfde als Pĕtĕng, zie daar.

Limbehan (*buyut ing* —), fautor van Ken Angrok (Rajasa), 8, 5.

Lĕmbana, zie Gajah —.

Lembong (Ki —), man van Ken Ĕṇḍok, en pleegvader van Ken Angrok (Rajasa), 2, 23 — 3, 10.

Logawe, var. van Lohgawe.

Lĕbak (*maṇḍaleng* —), 3, 5 en 9.

Lingganing pati (*sang* —), tijdens Wiṣṇuwardhana tenondergebracht, 18, 10.

Pu, zie Mpu.

Pinatih (Ken —), een titel, geen eigennaam, de vrouw van Wiraraja (Bañak Wiḍe), den *adhipati* van Sungĕnĕb, 21, 20 en volgg.

Panitikan (*nini ring* —), helpt Ken Angrok (Rajasa), 8, 9 en volgg.; Panitikan heet voluit Rabut Kĕḍung Panitikan.

Paṇḍan Salas I, ook Raden Sumirat, zoon van Raden Soṭor, 29, 25; huwt met Bhre Kahuripan III, 29, 26, en Bhre Singapura, 30, 18; vader van Aji Ratnapangkaja (Bhre Koripan IV, Bhra Hyang Parameçwara II), Bhre Lasĕm III, en Bhre Daha III, 30, 5, 7 en 8; † 1323, 31, 1.

Paṇḍan salas II, onzekere persoon, tijdens Bhre Daha IV (*prabhu istri* III), † 1355, 31, 31.

Paṇḍan salas III, ook Bhre Tumapĕl V, *prabhu* van Majapahit, Çaka 1388 — 1390 of 1400, 32, 21 — 32, 25.

Paṇḍakan (*buyut ing* —), zie Macan kuping.

Pañji, zie Apañji.

Para, zie Gajah —.

Praṇaraja, de eerste der mantri's onder Tohjaya, 16, 20 en volgg.

Parakrama (*mantri* —), of dit een eigennaam is, is onzeker, 25, 33, tijdens Jayanagara.

Purwa (Mpu —), *bhujangga boddhastâpaka* te Panawijen, mahayanist, 9, 19; vader van Ken Ḍĕḍĕs, 9, 22.

Purwawiçesa, zie Hyang Purwawiçesa.

Pramiçwara, zie Parameçwara I.

Parameçwara I (Bhra —), gewoonlijk Pramiçwara of Prameçwara geschreven, 27, 16; 28, 34; 29, 8 (waar zoo

te lezen is), 29, 8 en 30, 19, Prameçwareng Wĕngkĕr, 28, 34, zie Wijayarajasa.

Parameçwara II (Bhra Hyang —), zie Ratnapangkaja.

Prabhu, zie Çiwabuddha (Kĕrtanagara), Kĕrtarajasa, Jayanagara, Bhre Kahuripan II (*istri prabhu*), Rajasanagara (Hayam wuruk, *bhaṭâra prabhu*), Hyang Wiçesa, Dewi Suhita, Bhre Daha IV, Bhre Tumapĕl IV, Rajasawardhana, Hyang Purwawiçesa, Paṇḍan Salas III, en *ratu*.

Prabhu (*istri* —), zie Prabhu istri.

Prabhu (Bhre —), 28, 29, = Bhaṭâra prabhu.

Prabhu (Bhaṭâra —), = Hayam wuruk (Rajasanagara), zie bij Rajasanagara.

Prabhu istri I (Bhra —), zie Kahuripan II (Bhre —).

Prabhu istri II (Bhra —), zie Suhita (Dewi —).

Prabhu istri III (Bhra —), zie Daha IV (Bhre —).

Prabhu Maharaja (van Suṇḍa), zie Maharaja.

Pakĕmbangan (Bhre —), var. Sakĕmbangan, zoon van Bhre Wirabhumi, 30, 9.

Paduka Çori, zie Çori.

Pudot, officier van Daha, tijdens Jaya katong, 19, 17.

Patih, zie Aragani, Amañcanagara, Amangkubhumi, Nambi, Raganatha, Kanaka, Tĕtĕg, Tilam, Taḍah, Praṇaraja, Marga lĕwih, Maḍu, Gowi, Gajah ĕnggon, Gajah lĕmbana, Gajah mada.

Patipati (Pañji —), tijdgenoot van Tohjaya, 17, 2 en volgg.

Pĕtĕng, tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), volgt Raden Wijaya (Kĕrtarajasa), 19, 12.

Pĕtĕng, zie Lĕmbu —.

Palot (Mpu —), *amaṇḍaleng* Turyantapada, 6, 27 — 8, 4; pleegvader van Ken Angrok (Rajasa), 7, 11, op die wijze *bapa*, tengevolge waarvan zijn verblijfplaats den naam Maṇḍaleng bapa krijgt, en hij weer amaṇḍaleng bapa heet, 7, 12; 13, 34.

Pĕḍang, tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), volgt Raden Wijaya (Kĕrtarajasa), 19, 10 en 31; 22, 28.

Paja (Dewi —), echtgenote (of jongere zuster) van Ḍangḍang gĕṇḍis, 14, 29

Pajang I (Bhre —), dochter van Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 27, 24; huwt met Bhre Paguhan I, 27, 25; moeder van Bhra Hyang Wiçesa, Bhre Lasĕm II, Bhre Kahuripan III, 29, 20; † 1311, 30, 22.

Pajang II (Bhre —), dochter van Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya), 30, 15; huwt met Bhre Paguhan II, 30, 15; † 1373, 32, 6.

Pamotan I (Bhre —), zie Wijayarajasa.

Pamotan II (Bhre —), zie Rajasawardhana.

Pamotan III (Bhre —), spruit van Rajasawardhana, 32, 23.

Paguhan I (Bhre —), ook Raden Sumana, gemaal van Bhre Pajang I, 27, 25, neef van Bhre Kahuripan II, 27, 25, † 1311, 30, 22.

Paguhan II (Bhre —), zoon van Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya), 30, 13; huwt met Bhre Tañjungpura (zijne halve zuster), 30, 15, en Bhre Pajang II (almede zijne halve zuster), 30, 15; vader van Bhre Singapura, 30, 17; 32, 2; † 1373, 32, 4.

Pagon, zie Gajah —.

Pagĕr antimun, zie Rajasanagara.

Pangça (*ra* —), var. Pangçu, opstandeling tijdens Jayanagara, 26, 13.

Pangçu, var. van Pangça.

Pangulu (*urang* —), Sundanees of Sundaneezen, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk).

Panglét, een der beste krijgers van Daha onder Jaya katong, 22, 30 en 39; 23, 33 en 34.

Ḍanḍang, zie Ḍangḍang.

Ḍĕḍĕs (Ken —), dochter van Mpu Pûrwa, 9, 28; in het bezit van de *karma amamaḍangi* (dus = de vuuruitstralende prinses van West-Java), 9, 34 en volgg.; gehuwd met Tunggul amĕtung, den *akuwu* van Tumapĕl, 9, 27; moeder van Anusapati, 13, 1; gehuwd met Ken Angrok (Rajasa), 12, 32 en volgg.; moeder van Mahiṣa Wong atĕlĕng, Pañji Saprang, Agnibhaya en Dewi Rimbu, 13, 4 en volgg.

Ḍang hyang, zie Lohgawe.

Ḍangḍang gĕnḍis, *ratu* van Daha, tijdens Ken Angrok (Rajasa), 13, 15 — 14, 32; vrouwen (of jongere zusters) van hem waren Dewi Amisani, Dewi Hasin en Dewi Paja, 14, 29.

Jĕnar, tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 18.

Janaka (Tuhan —), zie Mantrolot.

Janeçwara (Mpu —), zie Rajasanagara.

Jaran, zie ook Kuda.

Jaran waha, volger van Rangga lawe, als deze opstaat, 25, 8.

Jaran lĕjong, opstandeling tijdens Jayanagara, 25, 33.

Jaran bhaya (*ra* —), krijger van Majapahit tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I) en Rajasanagara (Hayam wuruk), 28, 18; 29, 11.

Jaran bangkal (*paman* —), var. Bangkala, volgeling van Nambi, als deze opstaat, = Tĕguh (?), 25, 35.

Juru dĕmung, vermoedelijk geen eigennaam, maar een titel van een persoon, tijdens Jayanagara, 25, 32.

Jalu (*ra* —), tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 18.

Jiput (*rangḍya ring* —), 1, 3.

Jayanagara (Bhaṭâra —), ook Kala gĕmĕt, zoon van Kĕrtarajasa (Raden Wijaya) en Dara Pĕṭak, *prabhu* van Majapahit, Çaka 1217 — 1250, 25, 2 — 27, 17; † 1250, 27, 11.

Jaya katong (Aji —), vorst van Daha, tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), 18, 28 en volgg., verovert Tumapĕl en wordt daardoor opperheer over Java, Çaka 1197 — 1216, 19, 20 — 24, 33; vervaardiger van de *kidung* Wukir polaman 24, 33; sterft in gevangenschap te Junggaluh, 24, 34.

Jagaraga I (Bhre —), dochter van Bhre Tumapĕl III (*b*) (Kĕrtawijaya), 30, 13; gehuwd met Aji Ratnapangkaja (Bhra Hyang Parameçwara II), 30, 14; † 1373, 32, 5.

Jagaraga II (Bhre —), onzekere persoon, tijdens Hyang Purwawiçeṣa, 32, 20.

Jagatsaya, Sundanees, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 5.

Jagulu (Raden —), onzekere persoon tijdens Bhre Daha IV (*prabhu istri* III), 31, 31.

Jabung terewes, krijger van Majapahit tijdens Jayanagara, 21, 1; 26, 6.

Jangkung (*ra* —), volger van Nambi, als deze opstaat, 25, 35; 26, 5.

Janggan, ook Janggan ing Sagĕnggĕng, vermoedelijk ontstaan uit *bhujangganing* Sagĕnggĕng, leermeester van Ken Angrok (Rajasa), 3, 34 en volgg.

Yuyu *(ra —)*, opstandeling tijdens Jayanagara, 26, 13.
Yang, zie Hyang.
Maharaja *(ratu —)*, koning van Suṇḍa, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 28, 31; 29, 7.
Mahiṣa, zie ook Kĕbo.
Mahiṣa campaka, zie Narasingha.
Mahiṣa raṇḍi, zoon van Kĕbo hijo, 12, 30 en 31; 14, 2.
Mahiṣa rubuh, een der beste strijders van Daha onder Jaya katong, 22, 30; 23, 1, 33, en 35.
Mahiṣa walungan, jongere broeder van Ḍangḍang gĕṇḍis, 14, 20.
Mahiṣa wong atĕlĕng, zoon van Ken Angrok (Rajasa) en Ken Ḍĕḍĕs, 13, 4; vader van Mahiṣa campaka (Narasingha), 16, 18.
Mahiṣa bungalan, tijdgenoot van Wiṣṇuwardhana, 18, 11.
Mahapati, *patih amangkubhumi* van Majapahit, tijdens Jayanagara, tot 1241 Çaka, 25, 11 — 26, 15.
Menak, vermoedelijk de Sundaneesche adelstitel, 29, 1 en volgg.
Mundarang, zie Kĕbo —.
Mantrolot (Aji —), *ratu ing* Malayu, ook Tuhan Janaka en Çri Marmadewa, 24, 30; zoon van Dara Jingga, een prinses uit Malayu, 24, 29; tijdens Kĕrtarajasa (Raden Wijaya).
Maṇḍala, zie Amaṇḍala.
Macan kuping, *buyut ing* Paṇḍakan, verleent Raden Wijaya (Kĕrtarajasa) hulp, als hij vlucht, 20, 32 en volgg.
Mara = Samara.
Marajaya (Pañji —), volger van Rangga lawe, als deze opstaat, 25, 8.
Marmadewa (Çri —), zie Mantrolot.
Marga lĕwih *(patih —)*, krijger van Majapahit, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 11.
Mada, zie Gajah —.
Made *(ra —)*, volger van Nambi, als deze opstaat, 26, 4.
Matahun I (Bhre —), ook Raden Larang, gemaal van een dochter van Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 27, 24; † 1331, 30, 21.
Matahun II (Bhre —), dochter van Bhre Wirabhumi, 30, 11; huwt met Bhre Wĕngkĕr II, 30, 12; † 1338, 31, 21.
Mataram I (Bhre —), dochter van Bhre Wirabhumi, 30, 10; gehuwd met Bhra Hyang Wiçeṣa, 30, 10; † 1338, 31, 21.
Mataram II (Bhre —), spruit van Rajasawardhana 32, 23.
Malandang, zie Karuman.
Malayu (*ratu ing* —), zie Mantrolot.
Mĕlong (Pañji —), Sundanees, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 3.
Mpu, zie Tapawangkĕng, Pûrwa, Palot, Janeçwara, Gandring.
Maḍu (*patih* —), door Rajasanagara (Hayam wuruk) naar Suṇḍa gezonden, 28, 30.
Minge, zie Gagak —.
Manguri, zie Gajah —.
Gĕnuk buntu, vrouw van Bango samparan, pleegmoeder van Ken Angrok (Rajasa), 3, 24 en 27.
Gandring (Mpu —), wapensmid te Lulumbang, 11, 12 en volgg., 13, 34; tijdgenoot van Ken Angrok (Rajasa) en door deze gedood; zijn krissen algemeen bekend, en die welke hij voor Ken Angrok (Rajasa) maakt, speelt in de Pararaton een gewichtige rol.
Gĕṇḍis, zie Ḍangḍang —.
Guṇḍal (Bhra —), onzekere persoon, tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri*

I), 27, 26.
Guru (Hyang —), noemt Ken Angrok (Rajasa) zijn zoon, 8, 20; 13, 17 en 25.
Guru (Bhaṭâra —), zie Rajasa.
Gowi (*patih* —), krijger van Majapahit, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 11.
Gĕlĕmpo, var. van Gĕmpong.
Galaṭik (*ra* —), volger van Rangga lawe als deze opstaat, 25, 9 en 14.
Gajah, in plaats van Gajah pagon (?), 19, 31.
Gajah (Raden —), zie Narapati.
Gajah ĕnggon, *patih* van Majapahit, Çaka 1293 — 1320, 29, 29; 30, 27.
Gajah lĕmbana, *patih* van Majapahit, Çaka 1332 — 1335, 31, 17 en 19.
Gajah para, man van Ken Ĕṇḍok, de moeder van Ken Angrok (Rajasa), 1, 19 — 2, 20.
Gajah pagon, tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), volgt Raden Wijaya (Kĕrtarajasa), 19, 11; 20, 16 en volgg.
Gajah mada, *ambĕkĕl ing wong* Bhayangkara, 26, 18; *patih ring* Kahuripan, 26, 24, *patih ring* Daha, 26, 35; doodt Tañca, als deze Jayanagara heeft gedood, 27, 9; verder 27, 31, 33 en 36; 28, 12: *angabehi*, 28, 17; *amangkubhumi*, 28, 20, 34 en 36; 29, 13 en 16; † 1290, 29, 28.
Gajah manguri, *patih* van Majapahit, Çaka 1320 — 1332, 30, 30; 31, 16.
Gajah biru, tijdens Jayanagara, 25, 30, waar gesproken wordt van een pagajah biru.
Gĕmpong (Tuhan —), var. Gĕlĕmpo, Sundanees, tijdens Rajasanagara (Hayam wuruk), 29, 3.
Gagak ingĕt, fautor van Ken Angrok (Rajasa), 5, 15.
Gagak katawang, zie Rajasanagara.
Gagak sali, zie Hyang Wiçesa.
Gagak minge (*ra* —), krijger van Majapahit, tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 18.
Gubar balĕman, *mantri* van Daha, tijdens Ḍangḍang gĕṇḍis, 14, 20 en 21.
Bucang (Dĕmang —), krijger van Majapahit, tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 18.
Bhra (oud-Jav. *bhrâ*, als titel eene vertaling van *çrî*), voor persoonsnamen, Bhre en Bhreng voor plaatsnamen, zoo althans zou het behooren, zie Hyang Wĕkasing sukha, Hyang Wiçesa, Kahuripan, Daha, Wirabhumi, Lasĕm, Paṇḍan salas, Prameçwara, Prabhu, Pajang, Paguhan, Matahun, Guṇḍal, enz.
Bhre, zie Bhra.
Brahmâ (Bhaṭâra —), verwekt Ken Angrok (Rajasa) bij Ken Ĕṇḍok, 1, 7 en 11.
Bhreng, zie Bhra.
Bawuk (Pañji —), zoon van Bango samparan en Tirthaja, 3, 25.
Bowong, officier van Daha, tijdens Jaya katong, 19, 17.
Bulalak (*abatur ing* —, of *amaṇḍaleng* —), zie Tapawangkĕng.
Bapa (*amaṇḍaleng* —), zie Mpu Palot.
Baḍaṇḍĕr (*buyut ing* —), tijdens Jayanagara, 26, 23 en 32.
Baja, var. van Bañak, zie aldaar.
Bhaya, een *kalana* tijdens Kĕrtanagara (Çiwabuddha), 18, 24.
Bhaya, zie Jaran —.
Buyut, zie Nangka, Kabalon, Tugaran, Limbehan, Paṇḍakan, Baḍaṇḍĕr.
Bhayangkara (*wong* —), de wacht in de poort in de *kraton*, die dien naam

draagt, 26, 19 en volgg.
Bañak (*ra* —), opstandeling tijden Jayanagara, 26, 13.
Bañak, var. Baja, onzekere persoon tijdens Bhre Kahuripan II (*prabhu istri* I), 28, 25.
Bañak wiḍe, zie Wiraraja.
Bhaṭâra, zie Amûrwabhûmi, Narasingha, Çiwabuddha, Wiṣṇu, Prabhu, Jayanagara, Guru, Brahma.
Bhaṭârestri, zie Dewi Suhita.
Bangkal, zie Jaran —.
Bangkala, var. van Bangkal.
Bango samparan, pleegvader van Keṅ Angrok, (Rajasa), 3, 13, 14, 17, 18, 20, 21, 22 en 23; de man van Gĕnuk buntu en Tirthaja, twee zusters, 3, 24; de vader van Pañji Bawuk, Pañji Kuñcang, Pañji Kunal, Pañji Kĕnengkung en Cucupuranti, 3, 25 en 26; verder 10, 24 en volgg; 13, 33.
Bungalan, zie Mahiṣa —.
Ṭaṭi (*ra* —), volger van Rangga lawe, als deze opstaat, 25, 9.

REGISTER

VAN DE IN DE AANTEEKENINGEN VOORKOMENDE EIGENNAMEN [1].

Abdaljalil, 128.
Abdullah Kadir, pangeran, 115.
Abdullah Rakim, 200.
Abu Sjaid, 160.
Abu Thahir, 102.
Aceh, 56, 127.
Adigama, 169.
Adiganda, Sunan, 200.
Adikara, Arya —, 78, 81, 85.
Adimanggala, Kyai Adipati —, 174.
Adaningkung, 175, 180, 183, 190, 202, 203.
Adhiraja, Arya —, 121, 122.
Aditya, 121, 122.
Adityawarmadewa, 127.
Adityawarma, 123.
Agraja, 78, 81, 85.
Agung, *gunung* —, 191.
Ahmad, 128.
Aji Saka, 201.
Akbar, Sayit Seh —, 196.
Aksa, 68.
Ali, Hang —, 161.
Ali, Sayit —, 196.
Alit, 193.
Alit, 202.
Alit, Raden —, 175, 183, 193, 202.
Alus, 121, 122.
Aman, 193.
Amañcanagara, 167.
Amangkubhumi, 132, 167.
Amarakoṣa, 181.
Amaramâlâ, 181.
Amarasabha, 170.
Ambon, 187, 189.
Amiot, 66.
Amisani, zie Kala —, Lĕmbu —
Ampel, 195, 196, 199.
Ampel, Sunan —, 196, 197, 199.
Ampel dĕnta, 184.
Ampel gaḍing, 56.
Amûrwabhumi, 53.
Anakawijaya, 174.
Anbia, 179.
Andakasasi, 187, 192.
Anḍaluhur, 192.
Andamohi kalang, 115.
Andayaningrat, 187.
Angabhaya, *ratu* —, 64.
Anggabaya, Tumĕnggung —, 115.
Anggaraksa, 78, 81, 85.
Angkatbuta, 188, 191, 192.
Angkawijaya, 174, 175, 187, 193, 194, 195, 202, 203.
Angrajasa, 57.
Angrok, zie Arok.
Añjasmara, 166, 191, 192, 193.
Antakusuma, 199.
Antĕban, Jaka —, 189.
Anûṣapati, 59, 60, 63.
Arabië, 196.
Arabier, 194.

1) Volledigheidshalve vonden ook de weinige in de Inleiding voorhandende namen hier een plaats.

Aragani, 84, 167.
Ardharaja, 79, 82, 85.
Ardiwijaya, 174, 175, 187, 189, 190, 202, 203.
Aripin, Seh —, 185.
Arjuna sasrabahu, 173.
Arjunawijaya, 138.
Arjunawiwâha, 138, 139.
Arok, Ken —, Inl., 53, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 66, 173.
Arok, kidung —, Inl.
Âryâ, versmaat, 181.
Babad Balambangan, 125, 177.
Babad Bandawasa, 125, 177.
Babad Bantĕn, 112, 177, 178.
Babad Bañumas, 177.
Babad bĕḍah Kuṭa Mangir, 179.
Babad bĕḍah Ngayogya, 177, 178.
Babad Bĕsuki, 177.
Babad Cĕrbon, 54, 177, 178.
Babad Dĕmak, 177.
Babad Dipanĕgara, 177, 178.
Babad Giyanti, 178.
Babad Jĕnggala, 177.
Babad Kartasura, 177.
Badad Madura.
Babad Majapahit, 177.
Babad Mangkubumen, 178.
Babad Mangkunĕgara, 177.
Babad Mataram, 177.
Babad Pacina, 177.
Babad Padjadjarran, 177.
Babad Pajajaran, 177.
Babad Pajang, 177.
Babad Pakualaman, 177.
Babad palihan nĕgari 178.
Babad Pasir, 177.
Babad Pĕcina, 177.
Babad Surakarta, 177.
Babad Tanah Jawi, 54, 56, 90, 112, 137, 177, 178, 179, 182, 183, 201, 202.
Baḍong, 197; Menak —, 197.
Bagdad, 102.
Bagĕlen, 188, 189, zie ook Magĕlen.
Bago, 96.
Bajil, 121, 122.
Bajul sĕngara, 197.
Balambangan 55, 117, 124, 128, 150, 153, 154, 155, 184, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 198.
Balawa, 96.
Balega, 191, 192.
Bale lumur, Kyai —, 184.
Bali, 58, 85, 102, 121, 124, 125, 126, 128, 141, 173, 174, 175, 187, 189, 197, 199, 201.
Bali Anom, Raden —, 190.
Balilung, 189.
Bañak kapuk, 84.
Bañak wiḍe, 68, 92, 93, 117.
Banda, 175.
Banḍan, 128, 187, 189.
Bandar, 92, 173, 183.
Banḍung, 191.
Bangah, Arya —, 92, 183, 188, 189.
Bangawan, 84.
Bangka, 128.
Bangkalan, 189, 191, 192.
Bañjar, 56, 187, 189, 192, 194, 198, 199.
Bañjarmasin, 56, 128, 187.
Bantĕn, 54, 55, 112, 113, 114, 116, 195.
Bantong, Kyai —, 194, 195.
Bañumas, 188, 192.
Banuwa lama, 127.
Bañuwangi, 189.
Banwa, Gusti —, 173.
Bara, Kuṭa —, 124.
Baron Sakender, 54.
Batang, 79, 82, 84.
Baṭara Katong, 193.
Baṭara Nata, 197.
Bataviaasch Genootschap, Inl., 59.

Batawi, 55, 116.
Batu baragung, 123.
Bawa, 96.
Bawiyan, 187, 189.
Beal, 67, 132.
Bĕlitung, 86, 128.
Beng, 104.
Benkoelen, 126.
Bĕrĕbĕs, 55, 188, zie ook Brĕbĕs.
Bĕraw, 128.
Bĕsuki, 124, 154.
Bhadrapada, 78, 80.
Bhaṭâra prabhu, 137, 143.
Bhujangga, 58.
Bijasura, Tun —, 160, 161.
Bima, 128.
Bintan, 56, 126, 128, 130.
Bintara, 170, 184, 185, 197, 199, 200, 201.
Blacak ngilo, 200.
Blaṭer, 124.
Blitar, 57.
Bloemen Waanders, van —, Inl.
Boddhacarita, 139.
Boddhasthâpaka, 58.
Bonang 197.
Bonang, Raden —, 196.
Bonang, Sunan —, 185, 198, 199, 200, 201.
Boṇḍan kajawan, 184, 185, 198, 201.
Bongkit, Bogindo —, 140.
Borneo, 126, 128, 157, 175.
Braddell, 126.
Brahim asmara, 184.
Brahma, Bhaṭâra —, 53, 57.
Brakumara, zie Kumara en Brokumara.
Bramartani, 177.
Brantas, 104.
Brawijaya, 92, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203.
Brĕbĕs, 55, 188, zie ook Bĕrĕbĕs.
Brokumara, 174.
Brons Middel, 162.
Browijaya, 168, 174, 175.
Bubat, 136, 168.
Buddha, 121.
Buddhisten, 58, 78, 81.
Bugis, 56, 187, 189.
Bulang, 128.
Bu-la-po-bu, 140.
Buleleng, 173.
Bumi gĕhi, 114.
Bungsu, Raden —, 56.
Bungur, 137.
Bunguran, 128.
Buntaran, Raden —, 186, 102.
Buntar watangan, Raden —, 186, 192.
Buntil, 173.
Burereh, Raden —, 184.
Burni, 175.
Buṭak, *gunung* —, 77.
Bijbelgenootschap, Ned. —, 168, 176.
Cakradhara, Raden —, 118, 124, 143.
Cakranggara, Pangeran —, 178.
Campaga, 97.
Candakiraṇa, 181.
Candradewi, 160.
Candrakiraṇa, 160, 161.
Candrakiraṇa, boektitel, 181.
Çaneçcara, 78, 80.
Canggu, 64, 87, 90, 91, 170,
Canggu lor, 90.
Cangkir, 87, 90.
Canṭakaparwa, 181.
Caracap, 188.
Carang soka, 198.
Cayapurusa, Inl.
Ceram, 125.
Cĕrbon, 54, 55, 56, 184, 185, 194, 195, 198, 200.
Cĕrbon, Sunan —, 199, 200.

Ch'ang-k'o-ching, 140.
Changku, 87, 90.
Chêng-Ho, 154.
Ch'engtsu, 154.
China, 68, 76, 140, 158, 195,
Chineesche berichten, 66, 67, 85 en volgg., 99, 100, 132, 139 en volgg., 154, 157, 158, 159.
Chineezen, 110.
Cina, 173, 184.
Citrawati, 188.
Citrawulan, 190, 197.
Çiwa, Inl.
Çiwa, Bhra —, 168.
Çiwabuddha, Inl., 60, 66, 67, 84.
Çiwabuddhâlaya, 67, 78, 81.
Çiwaiten, 58, 78, 81.
Ciyung wanara, 188.
Cocak ijo, 191.
Cocak pĕṭak, 191.
Cohen Stuart, Inl. 54, 77, 91, 94, 96, 98, 100, 102, 105, 123, 176.
Compagnie, 54.
Cora manis, 124.
Crawfurd, 66, 77, 175.
Çri, Dewi —, 56.
Daçâsyacarita, 138.
Ḍaḍapan, pulo —, 116.
Daendels, 178.
Daha, Inl., 57, 58, 66, 68, 76, 80, 84, 88, 89, 90, 101, 121, 122, 160, 161, 183.
Daha, Bhre —, 149, 153, 156, 166.
Daha I, Bhre —, 106, 118, 149, 163, 164.
Daha II, Bhre —, 118, 122, 144, 149, 150, 156, 163, 164.
Daha III, Bhre —, 145, 146, 147, 149, 156, 157, 163, 164, 166, 170.
Daha IV, Bhre —, 148, 163, 164, 165, 166, 167.
Daha, Putreng —, 153, 154.
Dakṣotama, 96.
Dakṣottamabâhubajrapratipakṣakṣaya, 96, 98.
Damar, 195.
Damar, Arya —, 184, 185, 196, 199, 200.
Damar wulan, 155, 166, 175, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 195, 202.
Damar wulan lakon, 156, 166.
Damar wulan roman, 54, 155, 156, 179, 186, 191, 192, 202, 203.
Ḍangḍang gĕṇḍis, Inl., 168.
Ḍangḍang wĕcana, 187, 189, 190.
Ḍangḍang wiring, 188, 189.
Dangdi, 84.
Danuwinata, 156.
Dara, 103, 127.
Dara jingga, 103, 104.
Dara nayana, 104.
Dara panu, 104.
Dara pĕṭak, 103, 106, 110, 112, 122, 133.
Darawati, 194, 195, 197, 198.
Darparagi, 113.
Dasyaraja, 131.
Ḍatar, 84.
Dayaningrat, 197, 200.
Dayun, 129.
Dĕḍali pĕṭak, 196.
Ḍĕḍali putih, 187, 193, 194, 197.
Ḍĕḍĕs, Ken —, Inl., 54, 56, 63.
Deli, 126.
Dĕmak, 170, 174, 186, 197, 199, 200, 201.
Dĕmak, Pangeran —, 114.
Dĕmak, Sultan —, 114.
Dĕmung wular, 183, 202.
Dĕrajat, Raden —, 196.
Dĕrmayu, 188.
Devic, 102.
Dewarâja, Arya —, 121, 122.
Dewi Kusuma, 159.
Dharmodaya Mahâçambhu, 96.

Dilah, 184, 195.
Dipanĕgara, 55, 178.
Diramanggala, 115.
Ḍompo, 124, 125, 126, 141.
Drajat, 200.
Drajat, Sunan —, 199.
Ḍukuhan duku, Inl.
Dulaurier, 125, 127, 128, 130, 132.
Eck, van —, 90.
Ĕduk, 190.
Egginglangh, 82.
Ende, 175.
Ĕṇḍok, Ken —, 57.
Engelmann, 168.
Engelsch-Indië, 58.
Erlangga, 105.
Franken, 114.
Friederich, Inl., 77, 85, 123.
Fries, von —, 86, 87.
Gagak, 56.
Gagĕlang, 101.
Gajah, Raden —, 148, 155, 156, 163, 166, 167, 174.
Gajah ĕnggon, 168.
Gajah lĕmbana, 168.
Gajah mada, 56, 117, 121, 122, 124, 125, 128, 136, 141, 142, 158, 159, 160, 162, 167, 168, 169, 175, 183, 184, 185, 186, 192, 193, 195, 197, 200, 201, 202, 203.
Gajah manguri, 168.
Gajah pagon, 84.
Gaja muda, 168.
Galuh, 92, 188.
Galuh, Raden —, 159, 160.
Gandring, Mpu —, 54, 57, 155, 193.
Gantĕr, 57.
Garage, 196, zie ook Grage.
Garĕsik, 184, 185, 190, zie ook Gĕrsik.
Gatana, Maolana —, 200.
Gaṭul, Dĕmang —, 191.
Gayu, 132.
Gĕbang, 199.
Gĕḍe, *gunung* , 54.
Gĕlang, 90.
Gĕlanggĕlang, 78, 79, 82, 86, 90.
Gĕmĕrĕñcing, Putri —, 128.
Gĕnĕngan, 57.
Gericke, 176.
Gĕrsik, 90, 195, 196, zie ook **Garĕsik**.
Gĕsang, Sunan —, 196, 199.
Gĕtas pĕnḍawa, 201.
Ginântaka, 78, 81, 85.
Giri, 185, 186, 196.
Giri, Sunan —, 185, 197, 199, 200.
Goa, 175.
Goram, 125.
Gordyn, 175.
Gorong, 125.
Gösan, 196.
Grage, 195, zie ook Garage.
Groeneveldt, 66, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 123, 139, 141, 154, 157.
Gudana, 193.
Gugur, Raden —, 197, 199.
Guṇḍal, Bhre —, 144.
Guntur, Raden —, 197.
Guntur gĕni, 190.
Guru, Bhaṭâra —, 53, 66.
Gurun, 124, 125, 126.
Hageman, 56, 175, 176, 183.
Hañiru, 79, 82, 84.
Hari, 96.
Haru, 124, 125, 126.
Haryang, 78, 80.
Hasan, Hang —, 161.
Hayam wuruk, 120, 121, 123, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 149, 150, 153, 157, 158, 168, 174, 202, 203.
Hia-wang, 158.
Hikayat raja Bañjar dan Kotaringin,

55, 127.
Hikayat rajaraja Pasay, 127, 129, 132.
Hînayâna, 58.
Hinduisme, 58.
Hiningkuan, 87.
Hnî, 27.
Hoevell, van, 67,
Hollander, de, 131, 156.
Hollanders, 54, 112, 179.
Holle, 137, 181, 197.
Hujung tanah, 128, 129.
Humboldt, von, 67.
Husen, Hang— , 161.
Hyang, Bhra—148, 170, 172.
Hyang Parameçwara, 118.
Hyang Parameçwara II, 145, 146, 147, 153.
Hyang Purwawiceṣa, 170, 171.
Hyang Wĕkasing suka I, 137, 138, 139, 143, 144, 174. 203.
Hyang Wĕkasing suka II, 145, 146, 147, 150, 203.
Hyang Wiçeṣa, 145, 146, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 163, 164, 170, 174.
Ibu Bathutha, 128
Ibrahim, 184.
Ibrahim, Sayit—, 196.
Ibrahim, Sunan —, 198, 200; Maolana —, 198.
Iccasada, 178.
Içwara, 78, 81.
Ike Mese, 86, 87, 88.
Iman, Raden—, 199, 200.
Indragiri, 160, 161, 175.
Indrajaya, 114
Inggris, 186, 187, 195.
Ino, 53.
Inscripties, Inl., 78, 94, 103. 111, 121, 137.
Iperen, van—, 157.
Ipoh, 121.
Iskak, Raden—, 196; Sayit—, 196.
Ismangun, Raden mas—, 156.
Jacquet, 67.
Jagaraga I, Bhre—, 147, 148, 167.
Jago, 64.
Jagulu, Raden—, 148.
Jagur, 190.
Jajagu, 64.
Jakang tulung, 191.
Jakarta, 195.
Jakĕtra, 54, 55, 116, 126.
Jakĕtra, Pangeran— , 116.
Jali, 193.
Jambi, 56, 128, 129, 141, 160
Jambudwipa, 58.
Janaka, Tuhan—, 184.
Janggan, 58.
Jangkung pacar, 185.
Japan, 192.
Japara, Pangeran—, 113, 114.
Japar sidik, 200.
Jaran, zie ook Kuda.
Jaran panolih, 198, 200, 201.
Jaran sari Jaran purnama, 127.
Jasun wungkal, 78, 82, 84.
Jati, *gunung*—, 198.
Java, 53, 58, 67, 76 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 101, 102, 103, 110, 112, 117, 122, 124, 126, 130, 139, 140, 141, 142, 157, 158, 159, 173, 175, 183, 194, 195, 196, 198.
Jawa, 55, 56, 139.
Jayabaya, 55, 174.
Jaya katong, Inl., 57, 66, 67, 68, 76. 82, 84, 85, 86, 89, 90, 93, 103, 104,
Jaya katyĕng, 78, 79, 80, 82, 83, 86.
Jaya lawung, 192.
Jaya lĕngkara, 102.
Jaya lĕngkara pakĕm, 102.
Jaya lĕngkara Pañji, 102.
Jaya lĕngkara wulang, 102.

Jayanagara, 110, 111, 116, 117, 118, 122, 123, 137, 143, 150, 167, 168, 202, 203.
Jayanagara (Bantĕn), 115.
Jayanagari (Bantĕn), 113.
Jayaningrat, 160.
Jayapurusa, Inl.
Jayasena, 189, 190, 202.
Jayasubrata, 156.
Jayasudarga, 198.
Jayawardhana, zie Kĕrtarajasa.
Jayawiṣṇuwardhani, 121, 122, 123, 124, 136, 143.
Jayeng tilam, 115.
Jĕbat, 198.
Jĕbat, Hang —, 161.
Jĕbat betri, 184.
Jegja, 19?, zie nog Jigja en Jikja.
Jĕmaja, 128, 162.
Jenal kabir, 195.
Jĕpara, 195.
Jigja, 198, zie Jegja en Jikja.
Jigjasura, 198.
Jiyu, Inl.
Jikja, 198, zie Jegja en Jigja.
Jimbun, Panĕmbahan —, 201; Senapati —, 186.
Jinâlaya, 123.
Jingga, Menak —, 155, 187, 188, 191, 192, 193.
Jipang, 199.
Jiwana, 121, 122.
Johor, 56.
Jonge, de —, 82, 114.
Jonker, 91, 169.
Juldah, 184.
Jung galuh, Inl., 104.
Juru, Raden —, 190, 197.
Juru martani, 177.
Juwana, 122, 198.
Kabalan, Bhre —, 147, 148, 166, 167 170.
Kabĕrĕbĕsan, 55,
Kaḍiri, 57, 58, 59, 76.
Kahuripan, 121, 122, 136.
Kahuripan I, Bhre —, 106, 118.
Kahuripan II, Bhre —, 118, 120, 122, 133, 134, 143, 144, 150.
Kahuripan III, Bhre —, 145, 146.
Kahuripan IV, Bhre —, 145,146, 147, 165.
Kagĕnĕngan, 57.
Kala amisani, 202.
Kala gĕmĕt, 110, 111.
Kala misani, 190, 191.
Kala muñĕng, 185.
Kalang, 67, 86, 87, 88, 89, 90, 115.
Kalantaka, 114.
Kali cilik, 57.
Kali gunting, 92.
Kali jaga, 198.
Kali jaga, Sunan —, 185, 198, 199, 200.
Kalima, Inl.
Kali mas, 86.
Kaliwwan, Inl.
Kalot, 190.
Kalungkung, 199, 200, 201.
Kalungkung, Raden —, 197.
Kamboja, 140, 187, 190, 192, 194.
Kanaka, Tuhan —, 166, 167, 168, 169.
Kaṇḍa, zie Sĕrat kaṇḍa.
Kaṇḍuruwan, 199, 201.
Kantĕr, 57.
Kaon, 163.
Kapa, 193.
Kapalembangan, 116.
Kapulungan, 76, 82, 84.
Karimon, 86.
Karimon Java, 86.
Karimata, 128.
Karo, Inl. 173.
Kartabangsa, 198.
Kartapati, 191.
Kasa, 193.

Kasturi, Hang —, 161.
Kasunyatan, Pangeran —, 113.
Katanakala, 67, 86, 87, 90.
Katang, Haji —, 67 86, 87, 83, 90.
Katong, 193, 194, 195, 197, 199.
Katong, Raden —, 197.
Katumĕnggungan, Patih —, 129.
Kau-Hsing, 68, 86, 87, 88.
Kĕbo, zie ook Maesa, Mahesa en Mahisa.
Kĕbo campaka, 53
Kĕbo hijo, 55.
Kĕbo kanigara, 200.
Kĕbo kĕnanga, 200, 201.
Kĕbo tĕngah, 84, 167.
Kĕdaton, Caṇḍi —, 124.
Kĕḍawung, Kuṭa —, 124,
Kĕḍiri, 189, 202.
Kĕḍu, 195.
Kĕḍung plut, 79, 83, 84.
Kĕlĕng, 193.
Kĕlĕp, 189.
Kĕling I, Bhre —, 147, 148, 167.
Kĕling, Raden —, 161.
Kĕmangi, 189.
Kĕmbang çri, 79, 83, 84.
Kĕmbang jĕnar, Bhre —, 147, 148.
Kĕmbang lampir, 185.
Kĕmbar, 148.
Kĕnang, 189.
Kĕñcana sari, 189, 190.
Kĕñcana wungu, 155, 175, 187, 190, 191, 193, 202, 203.
Kĕṇḍali, 193.
Kĕntot dalit, 114.
Kern, 67, 77, 82, 103, 123, 137, 138, 181.
Kĕrtanagara, 57, 60, 64, 66, 67, 68, 69, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 90, 99, 118, 122, 123, 132, 167.
Kĕrtanagara, 78, 81, 85.
Kĕrtapati, Raden Pañji Ino —, 53, 59.
Kĕrtarajasa, 57, 106, 110, 111, 117, 118, 122, 132, 133, 134, 143, 145, 150, 163, 164, 167, 203.
Kĕrtarajasa Jayawardhana, 78, 80, 81, 93, 105, 121, 122.
Kĕrtawardhana, 118, 121, 144.
Kĕrtawijaya, 170, 174.
Kĕrtawijayapura, 170.
Kĕṭek abang, 192.
Keyzer, 176.
Kiḍal, 60.
Kidang wulan, 192.
Kidul, Ratu bagus —, 115.
Kikin, Raden —, 199, 200.
Kirana langu, 160.
Kilen, Pangeran —, 116.
Klaproth, 66.
Klĕme, 78, 80, 81, 83, 84.
Klerck, de —, 67, 128.
Klinkert, 125, 185.
Koça, 181.
Koen, 116.
Kolan, 86.
Kombang, 92.
Koñcar, Menak —, 155, 191, 192, 195.
Koripan, 101.
Kotaringin, 55.
Kotbuta, 188, 191, 192.
Krajingan, Kuṭa —, 124.
Krawang, 126.
Kṛtanagara, zie Kĕrtanagara.
Kṛtarajasa, zie Kĕrtarajasa.
Kublai Khan, 67, 85, 86, 87.
Kuda, zie ook Jaran.
Kudadu, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 93, 111.
Kudamĕrta, 118, 122, 143.
Kuda rangeyan, 187, 192.
Kuda rarangin, 187.
Kuda tilarsa, 187, 192.
Kudus, 185, 195, 196.
Kudus, Sunan —, 199, 200, 201.
Ku-kang, 142.

Kulawan, 79, 83, 84.
Kulon, Pangeran —, 115, 116.
Kulus, 104.
Kumara, Bra —, 189, 202, 203, en zie Brokumara.
Kumara, Raden —, 188.
Kumpĕni, 55.
Kuningan, 198.
Kusen, Raden —, 196.
Kusuma, Dewi —, 159.
Kusumayuddharipu, 78, 81.
Kuṭâramânawa, 169.
Kuṭâramânawâdi, 169.
Kuta waringin, 128.
Kutay, 128.
Kuṭi, 97, 117.
Kuwung, 189.
Kwantan, 130.
Lais, 126.
Lakir, Hang —, 161.
Lakiyu, Hang —, 161.
Laksamana, 161.
Laksamana, Dĕmang —, 113, 114.
Lakṣmi, 121.
Lakṣmikiraṇa, Inl.
Lampung, 114.
Landresse, 66.
Larang, Raden —, 144.
Lasĕm, 196.
Lasĕm I, Bhre —, 145, 146, 150, 153.
Lasĕm II, Bhre —, 145, 146, 153.
Lasĕm III, Bhre —, 145, 146, 147, 167, 170, 171.
Lasĕm IV, Bhre —, 145, 146, 147, 170, 171.
Lassen, 67, 128.
Lara ngunyun, 195.
Larantuka, 128.
Lawe ijo, 191, 192.
Lawe wangsul, Raden —, 190.
Layang kumitir, 186, 191.
Layang setra, 186, 191.
Layang setra kumitir, 186, 192, 202.
Lĕbak ciyu, 188.
Lebar daun, Dĕmang —, 130.
Legot, 190.
Lĕksa, 68.
Lĕmah bang, 200.
Lĕmah bang, Seh —. 199.
Lĕmbah, 79, 82, 84.
Lĕmbah, Rĕtna —, 199.
Lĕmbu amisani, 175, 183, 202.
Lĕmbu ampal, 63.
Lĕmbu pĕtĕng (Boṇḍan kajawan), 185, 201.
Lĕmbu pĕtĕng (van Madura), 197, 199, 200, 201.
Leyden, 125.
Liman, *gunung* —, 192, 193.
Lingga, 130, 160.
Lith, van der —, 67, 102, 103, 132, 185.
Lohgawe, 58.
Logan, 128.
Logĕnder, 186, 190, 191, 192, 193, 202.
Lokapala, 96.
Lokĕrĕp. 170.
Loleta, Rangga —, 115.
London, 168, 176.
Luḍaya, 192.
Lulumbang, 54.
Lumajang, 189, 191, 192, 195.
Lumbang, 155.
Lumbang, Mpu —, 54.
Luwanu, 192.
Maagd, de, 78, 80.
Macan kuping, 84.
Macan putih, 192.
Macan tĕtunggul jurit (?), 201.
Mackenzie, 175.
Maḍangkungan, 78, 80.
Madi paṇḍan, 200, 201.
Madiyun, 197, 199.

Maḍu, 168.
Madura, 68, 76, 80, 83, 116, 185, 189, 193, 197, 199, 200.
Maesa, zie ook Kĕbo.
Maesa lajĕr, 149.
Maesa nular, Kyai —, 185.
Maesa sasi, 193, 194.
Maespati, 156.
Magat, 160.
Magĕlen, 188.
Mahaçambhu, 96, 98.
Mahâmahino, 96.
Mahapati, 116, 167.
Maharaja, mal. vorst, 131.
Mahâyâna, 58.
Mahendra, 78, 80.
Mahesa, zie Maesa en Kĕbo.
Mahiṣa campaka, 63, 64, 84, 186.
Mahiṣa wong atĕlĕng, 63.
Mahribi, Sunan —, 200; Maulana —, 196, 198.
Majajejer, Inl.
Majalĕngka, 193.
Majapahit, Inl., 52, 56, 60, 68, 76, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 99, 100, 101, 102, 103, 117, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 141, 142, 145, 150, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203.
Majhapahit, zie Majapahit.
Makasar, 175.
Makdum sarap, 200.
Makripat, Raden —, 200.
Malacca, 159.
Ma-la-cha Wuli, 142.
Malaka, 126, 128, 131, 159, 160, 161, 162, 184, 185.
Malang, 60, 191.
Malat, 59.
Malayu, 66, 67, 103, 104, 110, 126, 127, 130, 132.
Maleisch, 101, 102.
Malela, Kyai —, 185.
Malik-al-Mahmud, 128.
Malik-al-Mansur 128.
Malik-al-Thahir, 127.
Maloka, 184.
Ma-na-ha-pan-lin-pang, 142.
Manahil, 96.
Manangkabaw, 123, 132.
Manḍana, 110.
Manḍapa, *ratu* —, 54, 55.
Mandura, Pangeran —, 45.
Manila, 195.
Maniyaka, 160.
Mañjuçrî, 123, 124.
Manggala, Pangeran —, 115.
Manggala, zie Ranamanggala.
Mangkasar, 56, 187, 189.
Mangkubumi, 113, 114, 115.
Mangkunĕgara, 178.
Mangkupraja, 113.
Mansur sjah, 159, 160, 161, 162.
Marah silu, 127.
Marmadewa, 104.
Mas, Pangeran —, 114.
Masahar, 184, 185.
Mas jiwa, 159.
Matahun I, Bhre —, 144.
Matahun II, Bhre —, 145, 146, 147.
Matan, 126.
Mataram, 54, 55, 100, 101, 112, 115, 179.
Mataram, Bhre —, 102.
Mataram I, Bhre —, 145, 146, 147.
Matunggung, Bra —, 175.
Mayer, Inl.
Mayers, 67.
Mĕḍang, 101.
Mĕgaluh, 104.

Meinsma, 93, 128, 177, 183, 201.
Mĕjagung, 200.
Mĕjagung, Sunan —, 199.
Mĕkah, 185, 195.
Mĕkka, 112, 198.
Mĕlati, 192.
Mĕloko, 196.
Mĕmpawah, 128.
Menaka, 130, 160.
Mĕnangkabaw, 56, 127, 129, 130.
Mĕṇḍang, 192.
Mĕṇḍang kamulan, 101, 102.
Mĕñjapahit, 162.
Mêng-Ch'i, 68, 87, 89, 99.
Mĕrtawijaya, 174, 175, 187, 192, 202.
Merveilles de l'Inde, 103.
Ming, 159.
Modhafar sjah, 160.
Modin, 198.
Mohammad sjah, 160.
Molukken, 125.
Mongol, 99.
Mounier, 177, 175.
Mrakih, Inl.
Muhamad, 115, 199.
Muhamad, Moalana —, 113, 114.
Muller, 67.
Mulya, Rĕtna —, 198.
Mustakim, 194.
Nagur, 199.
Ñakrakusuma, 185.
Nambi, 68, 84, 92, 93, 110, 167, 183, 188.
Naradiraja, 160.
Narapati, Bhra —, 155, 156.
Narasinga, 64, 78, 80, 84, 156.
Narayana, 121, 122.
Natakusuma, 175.
Ñawa, Ratu mas —, 199, 200.
Nawangsasi, 190.
Nawangsih, 185.
Nawangwulan, 185.
Nayagenggong, 191.
Nayapati, 78, 81, 85, 111.
Nĕgara, Arya —, 162.
Nepal, 58.
Netscher, 127, 129.
Ngantang, 59.
Ngayogya, 55.
Niemann, 162.
Nila utama, 126, 130, 160.
Nuraga, 195.
Nyai gĕḍe pinatih, 196.
Nyaya, 78, 81.
Pacĕkan, 86, 90.
Paduka çori, 118, 143, 144, 150.
Paduka raja, 160.
Pagar ruyung, 123, 130.
Paguhan I, Bhre —, 144, 145.
Paguhan II, Bhre —, 147, 148, 165, 170.
Pahang, 56, 124, 125, 126.
Pahing, Inl., 173.
Pah-ta-la-po, 140.
Pailir, 116.
Pajajaran, 54, 55, 92, 93, 183, 188, 193, 201.
Pajajaran, Pangeran —, 116.
Pajang, 178.
Pajang, Bhre —, 102.
Pajang I, Bhre —, 144, 145.
Pajang II, Bhre —, 147, 148, 165, 167, 170.
Pakĕmbangan, Bhre —, 145, 146, 147.
Pakis, 60.
Pakuwan, 55.
Palembang, 56, 113, 114, 115, 116, 124, 125, 126, 128, 129, 140, 141, 142, 159, 160, 161, 162, 175, 195, 196, 200.
Palisir, 78, 80, 85.
Palmer van den Broek, 177.
Paluh amba, 191.
Pamalang, 185, 196.
Pamali, 188.

Pamânan, 104.
Pamanjtjangah, Inl.
Pamasi, 78, 80, 85.
Pamĕkas, 92.
Pamĕnggĕr, 190, 191.
Pamotan, 118, 122.
Pamotan I, Bhre —, 143, 143.
Pamotan III, Bhre —, 171.
Pamwatan apajĕg, 79, 82, 84.
Panaraga, 193, 195.
Panataran, 123.
Panawijen, 58.
Pañcataṇḍa, 196, 200.
Paṇḍakan, 84.
Paṇḍan, 199.
Paṇḍan, Raden Pañji —, 199.
Paṇḍan arang, 201.
Paṇḍan nara, 201.
Paṇḍan salas I, Bhre —, 145, 146, 153.
Paṇḍan salas II, Bhre —, 148, 163.
Paṇḍan salas III, Bhre —, 172.
Panĕti, 189, 193.
Pangeran arya pepatih, 116.
Panggung, Pangeran —, 201.
Panggung, Sunan —, 200.
Pañji, 53, 101, 102, 159, 201.
Pañji-verhalen, 125, 130.
Panular, 183.
Paragata, 78, 81, 85.
Parameçwara, 118.
Parameçwara, II, Bhra —, 164, 165, 167.
Pararaton, passim.
Parih, 137, 138.
Parung ware, 200.
Pasangan, 132.
Pasay, 56, 127, 128, 129.
Pasir, 128.
Pasuruhan, 58, 124, 153, 154.
Patah, Raden —, 170, 184, 185, 186, 196, 197.
Pa-ta-na-pa-na-bu, 140.
Patani, 56.
Patjekan, 86.
Patsieh, 86, 87, 90.
Pĕḍang, 84.
Pĕkik, 195.
Pĕlembang, Ki —, 199.
Pĕmanggilan, 128.
Pĕnapi, 189.
Pĕngging, 187, 197, 201.
Pĕrcah, *pulaw* —, 129.
Pĕrnggi, 114.
Pĕtĕng, 84.
Pijaya, Tuhan —, 86, 87, 88, 89, 90.
Piling Daha, 154.
Pinang, pulo —, 198.
Pinatih, 184.
Pitrang, Kyai —, 193.
Piwâçyâ, 96.
Plered, Kyai —, 185.
Poṇṭang, 124.
Poṇṭang, dipati —, 116.
Poṇṭang, senapati —, 113.
Porong, 127.
Prabalingga, 154, 191, 195, 197.
Prabalingga, 188.
Prabangsa, Ratu bagus —, 115, 116.
Prabhu, 68.
Prabhu istri, 143, 164, 165.
Prabhu istri I, 158.
Prabu anom, 173, 183, 202,
Prabu kĕnya, 175, 186, 187.
Prajapati, 78, 80.
Prajñawardhanî, 104.
Pralangge, Menak —, 189.
Prameçwara, 118.
Prameçwara I, 143, 144.
Pramiçwara, 118, 122.
Pranaraga, 197, 199.
Prâṇarâja, 78, 81, 85, 111, 167.
Prangbakat, 167.
Prapen, Sunan —, 185.

Pratipakṣasangçaya, 96.
Prawiradirja, 156.
Pringgalaya, Pangeran —, 116.
Priyangan, 129.
Pucuk umun, 54.
Puḍak satĕgal wangi, 188.
Pugĕr, 124, 189, 191.
Pujadewa, 192.
Pulaw laut, 128.
Pulaw pĕrcah, 29.
Pulaw tinggi, 128
Puni, 157.
Puraga, 195.
Purbalingga, 189.
Puri, 170, 172.
Puruṣâdaçânta, 139.
Pûrwa, Mpu —, 58.
Purwakaṇḍa, 180.
Putih, 114.
Putling tahah, 154.
Puyĕngan, 155, 191, 192.
Pijnappel, 128.
Rabut carat, 79, 82, 84.
Raditya, 95.
Raffles, Inl., 57, 66, 77, 85, 92, 93, 102, 126, 130, 168, 174, 175, 176, 180, 183, 187, 188, 201.
Raganatha, 84, 167.
Rahmat, 194, 195, 196.
Rahmat, Raden —, 56, 184, 185.
Raja kĕcil bĕsar, 131.
Rajasa, Inl., 53, 57, 58, 62, 63.
Rajasanagara, 57, 120, 123, 137, 138, 139, 142, 143, 145, 149.
Rajasarâjya, 139.
Rajasawardhana, 57, 171.
Rajasawardhanî, 138.
Rakṣa, 68.
Râmâçrama, 181.
Rama Kling, 182.
Ramawikrama, 131.
Raṇamanggala, 138, 139.
Ranamanggala, Pangeran —, 116.
Raṇḍu sanga, 199, 201.
Rangga, zie ook Loleta.
Rangga lawe, Inl., 68, 84, 110, 116, 155, 186, 187, 190, 191, 192.
Rangga lawe, kidung, Inl., 85, 91, 116, 117.
Rangga wuni, 60, 63, 64, 66, 90, 122, 156.
Rangkung, Ĕmban —, 115.
Rasĕksi, 194.
Ratnapangkaja, 165.
Ratu angabhaya, 155, 156.
Rau, 77.
Rĕjasa, 124.
Rĕksapura, 188, 189.
Rĕksayuda, 191.
Rĕmbang, 80, 83, 84.
Rémusat, 66.
Rĕngarĕngan, 195.
Rĕtna ayu adi, 197.
Rĕtna dewi, 190
Riaw, 128.
Riaw lingga, 130.
Riedel, 125.
Roban, 191.
Rohiṇi, 78, 80.
Rokan, 125.
Rembang, Ĕmpu —, 193, 194.
Roorda van Eysinga, 54, 126, 155, 156, 175.
Rosny, de —, 67.
Rouffaer, 82.
Roumanië, kaap —, 128.
Rudra, 78, 81, 85.
Ruku, 130.
Saba kingkin, 20.
Saba kingkis, Pangeran —, 201.
Sabandar, Kyai —, 115.
Sabrang, Pangeran —, 201.
Sabrang wetan, 200.
Sabyantara, 165, 170.

Sadeng, 124.
Sagĕnggĕng, 58.
Said, Jaka, 184, 185.
Sajarah, zie Babad.
Sajarah Mĕlayu, 125, 127, 130, 131, 132, 159, 160, 162.
Sakender, Baron —, 54.
Sala, 55.
Salahita, 198.
Salalassalatin, 159.
Salasilah Kutay, 127.
Salasilah raja Sambas, 127.
Saloka, 198.
Samatra, 125.
Sambas, 127, 128.
Samboja, 140, 185.
Sambor, 130.
Sampang, Pangeran —, 201.
Sampang, Raden —, 200.
Samudra, 125, 127.
San-bo-tsai, 140, 141, 142.
Sandimaya, 113.
Sandiraçmi, 113.
Sandisastra, 113.
Sanggramawijaya, Nararya —, 78, 81, 84, 105.
Sang-ka-liet-yü-lan, 142.
Sangkaningrat, 161.
Sangkhya, 78, 81.
Santri, Raden —, 184.
Sapu jagat, 195.
Sapu laga, 196. 197.
Sapurba, sang —, 126, 130, 160.
Sari, Rĕtna —, 189.
Sarĕngat, 192.
Saruni, 116.
Sasmitapura, 184.
Sastra, Menak —, 189.
Sastrajaya, 195.
Sastrawijaya, 195.
Satmata, 185.
Sayit, 197, 198.
Scheepmaker, 59.
Schlegel, 66, 67.
Schwaner, 56.
Sĕbatang, Datu Pĕrpatih —, 129.
Sĕbdagenggong, 192.
Sĕbdapalon, 191, 192.
Sĕbdayuda, 192.
Sĕdayu, 86, 198.
Sĕgantung, bukit —, 126.
Sĕgara rupak, 189.
Seh, Sayit —, 195, 196.
Sĕkandar, Hang —, 161.
Sĕkandar shah, 131.
Sĕkandar sjah, 160.
Sĕkar dalima, 184, 185, 198.
Sĕkar mandapa, 54.
Sĕkati, Rĕtna —, 192.
Sela, Kyai —, 185.
Selaparang, 128.
Sĕmanggi, 197.
Sĕmangka, 114.
Sĕmbawa, 187, 189.
Sĕngara, Jaka —, 197.
Sĕngkĕlat, 198.
Sĕngguruh, 201.
Seram, 175.
Seran, 124, 125, 126, 128.
Sĕrasan, 128, 201, 202.
Sĕrat kanda, 54, 156, 180, 181, 186, 187, 188, 201, 202, 203.
Setra kumitir, 191, 193.
Sĕtraprameya, 192.
Shih-pi, 66, 68, 86, 87, 88, 89.
Siam, 142.
Siantan, 128, 161, 162.
Sibrahim bapa, 128.
Sidayu, 194.
Siddhi, 78, 80.
Siguntang, 162.
Sih-lah-tan-puh-hah, 88.

Sih-la-nan-da-cha-ya, 87.
Silah-patti, 88.
Silah pat-ti-sih-lah-tan-puh-hab, 88.
Silalatassalatin, 125.
Sinagara, 171, 172.
Sin Derga, 175.
Sinḍok, Mpu —, 58, 98.
Sinĕlir, 62, 63.
Singajaya, 115.
Singapura, 160, 175.
Singapura, Bhre —, 148.
Singaraja, Pangeran —, 115, 116.
Singaraja, 173.
Singaraya, 160.
Singasari, 101, 153.
Singhalanggalaparwa, Inl..
Singhapura, 126, 130, 131.
Singhajaya, 165.
Singlar, 78, 80, 85.
Siti jĕnar, 196.
Siwatang, 129.
Siyĕm, 190.
Siyung wanara, 92, 93.
Snouck Hurgronje, 127, 177.
Sokadana, 190, 192, 194, zie Sukadana.
Sokapura, 188.
Sombro, 189.
Sonḍer, 121.
Sopal, Menak —, 189.
Sora, 84, 110.
Sore pajok, 191.
Soro, 114.
Soṭor, Raden —, 145, 146.
Srawulan, 194.
Srĕngat, 57.
Sri bini, Wan —, 130.
Stanggil, 100.
Stockholm, 103.
Subi, 128.
Sugalu, 86.
Suhita, Dewi —, 145, 146, 147, 151, 152, 153, 155, 164, 165, 166, 174.
Sukadana, 198, 199, en zie Sokadana.
Sukarsa, 54.
Sukasada, 173.
Sulakĕrta, 116.
Sulu, 157, 175.
Sumana, Raden —, 144, 146.
Sumatra, 77, 103, 104, 123, 125, 126, 127, 129, 132, 140, 141.
Sumbawa, 125, 128, 141, 175.
Sumĕḍang, 188, 198.
Sumĕlang Gandring, 193, 194.
Sumĕnĕp, 68, 77, 116, 175, 199, 280.
Sumĕnĕp, Sultan —, 77.
Sumĕngka, 166, 170.
Sumeru, 191.
Sumirang, 196.
Sumirat, Raden —, 145.
Sunḍa, 124, 125, 136, 141, 168.
Sundari, Wan —, 130.
Sangĕnĕb, 68, 84.
Supa, 187, 193, 194, 198.
Supala, 184.
Supali, 184.
Suprabhâ, 130, 160.
Sura, 174.
Sura, 198, 200.
Surabaya, 59, 77, 86, 90, 185.
Sura curiga, 198.
Suradadi, 200.
Suradi, 200.
Surajaya, 191.
Surakĕrta, 178
Suraprawira, 192.
Surasaji, 113, 116.
Surasastra, 191.
Surasowan, 113, 114.
Suratman, 193.
Suruh, Jaka —, 174, 193, 194.
Suruh, Menak —, 195.
Surya, Raden —, 199, 200, 201

Susuruh, Jaka —, Raden —, 92, 93, 175, 188.
Sutasoma, 139.
Taḍah, Arya —, 132, 167, 168.
Taha, 88, 90.
Tahah, 154.
Tajuk, 195, 196.
Tajung, 203.
Talaga pagĕr, 84.
Talorĕmi, 195.
Tambak baya, 198.
Tanduran, Raden —, 174, 175.
Tañjung, 203.
Tañjung, Bra —, 175.
Tañjung balang, 130.
Tañjung bĕmban, 126.
Tañjung pura, 124, 125, 126, 129, 130, 160, 161.
Tañjung pura, Bhre —, 147, 148.
Tan-ma-sa-na-ho, 141, 142.
Tanoran gagang, 55.
Tantular, Mpu —, 138, 139.
Tarnate, 187, 189.
Tarub, 185, 201.
Tarub, Kyai —, 198.
Tatar, 91.
Tayu, 195.
Tĕgal, 191.
Teja, Arya —, 184, 192, 195.
Tĕmasik, 130.
Tĕnggĕr, 190.
Ternate, 175.
Tĕrung, 184, 196, 197, 200, 201.
Tetila, 78, 80.
Thahir, 129.
Tidung galating, 169.
Tiḍung kalati, 169.
Tigang juru, 117.
Tilottama, 130.
Timbalan, 128.
Timor, 175.
Tingkir, Jaka —, 178.
Tirang, pulo —, 201.
Tirang ampel, 201.
Tiris, 193.
Tita, Tuhan —, 58.
Tiyoman, 128.
Tohjaya, 60, 63, 64, 85, 167.
Trawulan, 197, zie ook Citrawulan.
Trĕnggana, Pangeran —, 201.
Trĕnggana, Raden —, 199, 200, 201.
Tribhuwana, 130, 131, 160.
Tromp, 127.
Trung, 79, 83, 84.
Ts'e-ts'un, 90.
Tuban, 86, 88, 90, 126, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 200.
Tugu, 188.
Tulang bawang, 114.
Tulus, 104.
Tumapan, 87, 89, 90, 154, 157.
Tumapĕl, Inl., 57, 58, 66, 67, 68, 69, 76, 78, 79, 82, 84, 87, 89, 90, 133, 153, 154.
Tumapĕl I, Bhre —, 144, 145, 146.
Tumapĕl II, Bhre —, 145, 146, 173.
Tumapĕl III, Bhre —, 145, 146, 147, 153, 156, 164, 170.
Tumapĕl IV, Bhre —, 169, 170.
Tumasik, 124, 125, 126, 129.
Tumpang, 64.
Tunggul amĕtung, Inl., 60.
Tungkal, 160.
Tupingtsuh, 86.
Turen, 57.
Turyantapada, 57.
Tuuk, van der —, Inl., 60, 77, 128, 130, 132, 160.
Tuwah, Hang —, 126, 161.
Tuwah, Hang — roman, 162.
Udaningkung, 175.
Udara, 183, 186, 190, 192, 193, 197, 202.

Ujung sabata, 183, 189, 202.
Umanis, 78, 80.
Uṇḍakan, Raden —, 196.
Undung, 196.
Undung, Raden —, 195.
Undung, Sunan —, 199, 200.
Urang ayu, 114.
Usen, Raden —, 184.
Valentijn, 125.
Verbeek, 57, 59, 60, 64, 68, 104, 123, 124.
Verijssel, 178.
Veth, 67, 115, 127, 128.
Vreede, Inl., 156, 177.
Wadyaji, 113.
Wahan, 183, 202, 203.
Wahas, 188, 189, 202.
Wahita, 155
Waita, 191, 192.
Walanda, 55.
Walckenaer, 67.
Waleri, 189.
Walere, 191.
Wali, Seh —, 184.
Wali lanang, Seh —, 185.
Wall, von de —, 56.
Wanagiri, Nyai gĕḍe —, 115.
Wanawala, 201.
Waṇḍan, 184, 186, 187, 195, 198.
Wangsadipa, 114.
Wan Sri Bini, 130.
Warigadyan, Inl., 173.
Warigagung, 173.
Watangan, Raden —, 186, 192.
Weegsschaal, de —, 121.
Wĕkasing sukha, 137.
Wĕlanda, 55.
Wĕlandi, 55.
Wĕngkĕr, 118.
Wĕngkĕr I, Bhre —, 143.
Wĕngkĕr II, Bhre —, 147, 148, 166, 170.
Werajya, 78, 80.
Wijadiraja, 160.
Wijamanggala, 113, 116.
Wijaya, Bra —, 175, en zie Brawijaya en Browijaya.
Wijaya, Raden —, Inl., 53, 60, 68, 76, 84, 85, 90, 91, 93, 105, 110, 112, 117, 122, 133, 145, 146, 150, 167, 174, 203.
Wijayakrama, Pañji —, 117.
Wijayamottama, 117.
Wijayarajasa, 118, 121, 122, 143.
Wikrama, Aji —, 150.
Wikramawira, 131.
Wikusuma, 159.
Wilatikta, 198.
Wilatikta, Tumĕnggung —, 184, 185, 195, 196.
Wilung, Menak —, 189.
Wilwatikta, 139.
Winter, 156, 177.
Wirabhumi, Bhre —, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 153, 155, 163, 164, 166, 174.
Wiraja, zie Wiraraja.
Wiraraja, 68, 78, 81, 84, 93, 110, 111, 117, 167.
Wirasaba, 200.
Wiro, 92, 93, 183, 202.
Wirot, 84, 93.
Wiṣṇu, Bhaṭâra —, 53.
Wiṣṇuwardhana, 60, 64, 66, 90, 121, 122, 156.
Wiṣṭi, 96.
Wiyat, 121.
Wong atĕlĕng, 53.
Wraspati, Inl.
Wukir polaman, Inl., 104
Wuli, 142.
Wu Pin, 159.
Wuru agraja, Rakryan —, 79, 83, 85.
Wuruju, Tuhan —, 148.
Yama, 78, 80.

Yang Wi-si-sa, 157.
Yasadipura, 173, 178.
Yawa, 78, 80, 84, 121, 138, 139.
Yogya, 178.
Yogyakarta, 93.
Yüan, 67, 88, 140.
Yudanĕgara, 115, 116.
Yusup, 179.
Yusup, Maolana —, 113.
Zabej, 102.

AANHANG

TOT

HET REGISTER VAN DE IN DE AANTEEKENINGEN VOORKOMENDE EIGENNAMEN.

تڠكل 160,

تڠݢل متڠ 56,

تماسك 126,

حكاية راج۲ ڤاسي 127,

سڤرب 130,

سلالة السلاطين 126, 127,

ڤانه سوانڠ 129,

ڤونو ڤرچه 129,

قران لاڠو 160,

كتاب عجايب الهند 102,

كلڠ 161,

ݢاݢق بانڠ 56,

مادودار 56,

مائودار 56,

مرقاوند 102, 103,

مزفاويد 102,

منياك 130,

مهاڠورق 56,

مهردار 56,

نيلا اوتام 130,

هڠرق 56,

هڤرق 56,

هوجڠ تانه 128,

WOORDENSCHAT.

Tot kenschetsing van de taal van een geschrift staan twee wegen open, men kan er eene verhandeling over schrijven, en men kan er eene voorstelling van geven in den vorm van een woordenboek.

Aan de laatste wijze van doen werd hier de voorkeur geschonken, omdat men daarmede den weetgierige de gelegenheid opent zelf alles te controleeren en een gepast overzicht te krijgen van wat er wèl en wat er niet voorkomt, beter nog dan door een verhandeling, waarin allicht het 'een of ander onbesproken blijft. Ook was in dit geval de lexicographische voorstelling daarom aanbevelenswaardig, omdat zij ook later beter in staat zal stellen het Javaansch van de Pararaton, waarvan de tijd van vervaardiging niet geheel onzeker is, te vergelijken met dat van ouderen tijd en de latere phasen. Hoewel niet zeer omvangrijk, levert de Pararaton toch het gros van de meest frequente woorden, terwijl de hier en daar vrij levendige stijl ook het aantal woordvormen niet onbeduidend deed zijn. Volledig opgegeven wat men er in aantreft, zal een geordende woordenlijst de legger kunnen worden voor verdere onderzoekingen, en wat juist veeltijds ontbreekt, waar men zich tot mededeelingen bepaalt, de directe gelegenheid tot het controleeren van de waarde van het gegevene tegenover het geheel, dat mist men bij de behandelingswijze die hier gevolgd werd, zeker niet.

De volgorde bij de rangschikking in acht genomen is die van het Javaansche *hanacarakan*, met de gewone veronachtzaming der klinkers, welke eerst in tweeder instantie daarbij in hunne waarde gelden.

Wat de spelling betreft, — en dit geldt ook voor den tekst boven, — dient er op gewezen te worden, dat de *h* ook aan het begin van een lettergreep naar alle waarschijnlijkheid stom is, doch bij het transcribeeren behouden werd eensdeels waar men haar werkelijk voorkomen in het oud-Javaansch kan staven, en anderdeels daar waar er geen samenloopen of samentrekking heeft plaats gehad, en men dus met hiaten te doen heeft.

Daar boven de tekst in zijn geheel van woord tot woord vertaald werd, werd het overbodig geacht, hier de vertaling der enkele woorden nog eens te herhalen. Betreft het gewone, alledaagsche woorden, als *anak*, *harĕp*, enz. bijv. dan kan zij wel veilig altijd achterwege blijven; waar de vertaling moeielijkheden levert of onzeker is, daar geven de niet ontbrekende verwijzingen dadelijk den weg aan om elders, in de vertaling, te vinden wat men zal willen zoeken.

---

i, 1, 13; 7, 6; 24, 32; 18, 33; *zie* irika.
e, I, 5, 31; 13, 16; 16, 21.
e, II, (-e), *zie* ya.
he, 12, 13; 14, 12.
ah, 11, 31; 15, 24.
eh, 2, 13; 8, 32; 9, 12.
ahingan, 10. 21; 11, 5 hingan.
hana, 1, 2, 18; 2, 9, 23; 3, 16, 22, 24; 4, 4, 7, 26; 5, 1, 9, 11, 31, 33; 6, 1, 4, 8, 21, 27; 7, 4, 10, 13, 18; 8, 20, 27, 30, 33; 9, 19, 22, 26; 10, 8, 10, 14, 31, 32; 11, 11; 12, 10, 16, 30, 35; 13, 7; 14, 2, 3, 24; 15, 1; 16, 15; 17, 26; 18, 8, 16, 19, 28; 20, 24; 21, 30; 23, 6, 18, 22, 23, 24, 38; 24, 8; 25, 12; 26, 12, 18, 20, 22; 27, 2, 16; 29, 15, 24, 34; 32, 14.
hanaha, 7, 26.
haneng, 3, 27; 22, 1; 26, 20, 30.
hananing, 4, 8; 8, 10; 12, 33; 23, 2; 26, 17.
sahaneng, 7, 20; 13, 15.
kapihanan (?) 5, 12.
comp., norana.
ano, 5, 2.
ina.
rama-rena, 3, 8.
hino, 29, 24, 25.
hinweng, 29, 25.
uni, I, 29, 6.
unining, 18, 33; 22, 17.
muni, 8, 14.
uni, II.
ring uni, 16, 7.
anak, 3, 27; 5, 33; 9, 7, 14.
anake, 14, 2, 3.
anaking, 13, 34.
anakira, 1, 3; 2, 30; 3, 25, 29; 5, 22; 6, 1; 7, 32; 9, 16, 28; 12, 30; 13, 1; 14, 1, 3, 4; 15, 12, 29; 19, 11; 27, 33.
anakmami, 3, 16; 9, 35.
anakingsun, 2, 31; 9, 31, 33; 23, 33.
anakputune, 12, 3.
anakputunira, 12, 5.
anakanak, 5, 1; 9, 20.
ranakira, 7, 5; 9, 5; 11, 3; 27, 35.
sanak, 12, 10.
sanakira, 16, 12.
sanakingsun, 15, 5.
asanak, 27, 1.
apasanakan, 3, 20.
kaponakan, 16, 16.
kaponakaningong, 16, 22.
enak, 11, 20; 17, 6; 22, 25.
apakenak, 19, 7.
enakan, 17, 14.
ĕndi, 10, 28; 11, 28.
ndi, 8, 18.
punĕndi, 7, 2; 9, 11; 10, 23.
undur.
mundur, 19, 28, 33; 20, 13, 11.
andika, 14, 5; 16, 24; 19, 6; 22, 19, 21; 23, 4.
andikanira, 14, 9; 16, 29; 17, 2; 20, 17, 35; 21, 33; 22, 20, 36.
sahandika, 17, 29.
angandika, 13, 15, 23; 14, 11; 20, 7; 21, 17.
undakan, *zie* uṇḍakan.
andĕl.
angandĕli, 15, 8.
ingandĕl, 22, 5.
kandĕl, 17, 14; 18, 18.
pikandĕl, 16, 2.
kapihandĕl, 7, 17.
undang.

angundang, 16, 28; 27, 31.
inundang, 15, 15.
ingundang, 17, 31; 13, 32.
anti.
apanganti, 11, 25.
apangantenan, 1, 18.
hĕnti, 3, 11; 22, 27.
inte.
inginte, 6, 15.
antara.
tanpantara, 8, 15, 16.
comp.: nusantara.
antariksa, 28, 14.
antuk, 5, 24; 28, 19.
antuke, 2, 28.
antuking, 22, 11.
antukipun, 15, 13, 16; 16, 4, 6; 23, 7.
antukira, 2, 32; 12, 2, 22, 28.
antukaning, 24, 10.
tanpantuk, 6, 4; 19, 24.
pakantukipun, 22, 11.
mantuk, 3, 19, 22, 23; 2, 26; 4, 28; 6, 30; 7, 3, 6, 7; 12, 9; 15, 14; 17, 34; 21, 5, 16, 32; 22, 12, 23; 26, 31; 27, 30.
sira-antuka, 20, 12.
antaka.
antakanira, 16, 12.
ĕntas.
mĕntas, 8, 28; 21, 9.
antyanta, 3, 31; 4, 5; *vgl.* atyanta.
hinwa, *sie* hino.
uṇḍuh.
uṇḍuhĕn, 4, 8.
anguṇḍuha, 4, 6.
uṇḍuk.
inguṇḍukuṇḍukan, 6, 12.
uṇḍakan, 14, 26; 28, 5; *vgl.* undakan.
aṇḍul.
angaṇḍulaṇḍul, 28, 5.
ĕṇḍut, 19, 28.
aṇḍĕg.
maṇḍĕg, 19, 5.
angaṇḍĕg, 20, 16.
uṇḍang.
anguṇḍangeng, 28, 30.
uṇḍung.
uṇḍunguṇḍung, 6, 11.
anugraha.
kanugrahan, 25, 17.
inĕb.
inginĕban, 24, 23.
hĕnĕng.
mĕnĕng, 10, 16; 12, 35; 15, 11; 16, 27; 25, 26; 28, 12.
mĕnĕnga, 26, 27.
iccha, 21, 21.
ucap, 25, 12.
angucap, 2, 20, 5, 31; 12, 4, 6, 13, 33, 35; 19, 28; 23, 18, 37; 24, 6; 25, 34; 26, 27; 28, 9.
ucapĕn, 13, 33; 15, 6; 28, 28.
ucapakĕna, 21, 38.
pangucap, 2, 14.
pangucaping, 12, 25.
pangucapira, 6, 14.
er, 24, 19.
her.
anger, 3, 3.
angher, 3, 12, 32; 5, 15, 16; 6, 5: 18, 19; 23, 15.
angera, 22, 4.
anghera, 22, 4; 23, 13.
pangeran, 19, 32; 20, 18, 30; 22, 2; 23, 19, 25; 26, 29.
pangeranmu, 28, 10.
apangerana, 26, 28.
ari, 13, 5.
arine, 13, 10.
arinira, 3, 25; 13, 5, 6, 9; 14, 19, 21; 27, 3, 28.
ira (-ira), *sie* sira.

arah.
apangarah, 28, 36; 31, 5, 9.
aran, 1, 19; 2, 1, 24; 3, 18, 16, 26, 30; 5, 6, 15; 6, 33; 7, 4, 6, 8, 31, 34; 9, 4, 5, 10, 22; 10, 24; 11, 12, 18; 12, 10, 30; 13, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10; 14, 1, 4, 5, 20; 16, 16; 18, 10, 14, 15, 17, 24, 19, 11; 20, 32; 22, 30; 24, 28, 29; 26, 12; *zie ook* ngaran.
arane, 2, 5; 10, 15, 35; 15, 8.
araning, 6, 7; 10, 20, 34; 13, 28; 15, 8.
aranira, 13, 11.
araningong, 8, 34.
ingaran, 7, 12; 19, 1; 23, 8.
ingaranan, 13, 2.
aron, 15, 3; 17, 1.
arik.
saarik-purih, 14, 1.
arĕke, *zie* rĕke.
irika *en* iriki, *zie* ika.
arddha, 32, 31.
ardhanârîçwarî, 10, 35.
arit.
pangaritaritan, 21, 2.
arșa, 22, 20, 33, 36; *vgl.* arya.
harĕp, 2, 12; 3, 33; 11, 9; 13, 26; 14, 8; 17, 3, 4; 25, 6; 26, 2, 16; 27, 3; 28, 37; 29, 1.
harĕpingsun, 12, 2.
harĕpharĕp, 26, 28.
kaharĕpira, 10, 20.
sakaharĕpira, 10, 21; 11, 6.
akakarĕpan, 12, 33.
angarĕpi, 6, 9.
hurip.
ahurip, 25, 14.
arja.
kapaharjaha, 32, 30.
arya, 18, 17, 32; 19, 10; 22, 1; 24, 7; 25, 9; 26, 5, 34, 36; 27, 30, 36; 28, 19, 27; 29, 10; *zie nog* arșa.
orĕm.
orĕmira, 25, 1.
urug.
ingurugan, 8, 13.
urub.
urubipun, 20, 4.
murub, 2, 24, 26, 29; 4, 26, 27, 28; 10, 6, 10, 17, 32, 34, 20, 4.
hirĕng, 8, 8, 12.
iring.
samering, 21, 1.
miring, 19, 25.
umiringi, 19, 22.
angiring, 20, 21, 24, 25; 26, 17, 21, 20.
ingiring, 19, 10; 22, 21.
urang, 29, 3; 29, 4, 5.
iringsun, *zie* sun.
iringong, *zie* ngong.
aku, 9, 7.
akua, 23, 24.
angaku, 7, 13; 10, 33.
angakuaku, 2, 28.
ingaku, 3, 19, 27; 5, 28; 7, 11; 29, 19.
den-aku, 2, 27.
akonakoningsun, 9, 14.
ika, 1, 9; 2, 26; 3, 6; 4, 28; 8, 21; 11, 1, 18; 12, 2; 21, 8.
rika, 6, 27; 8, 5; 10, 11, 12.
irika, 1, 12, 14; 2, 2; 5, 11, 13, 16; 14, 24, 32; 20, 5; 22, 1; 23, 24.
maririka, 6, 25.
punika, 4, 7, 9, 13, 17; 5, 20; 6, 17; 10, 25; 11, 6, 16, 17, 20; 12, 29; 21, 21; 22, 8, 18; 23, 7; 24, 9.
iki, 5, 34; 6, 14; 9, 32; 11, 32; 14, 10; 16, 22, 23; 23, 20: 25, 36; 28, 10.
iriki, 20, 38.
mariríki, 24, 7.
puniki, 4, 18; 9, 14; 11, 30; 16, 35; 17, 27; 20, 10, 24.
iku, 2, 5, 6, 11, 21, 31; 4, 8, 15; 6, 2,

18; 7, 24; 10, 12, 14, 15, 16, 35; 11, 1; 12, 5, 6, 14; 16, 30; 18, 3; 20, 10, 28; 23, 25; 26, 28; 28, 10.
punika, 2, 31, 33; 3, 1; 7, 7; 10, 17; 24, 21.
akara, 4, 24; 24, 27; 26, 24.
âkâça, 3, 15, 7, 23, 25; 14, 10.
akṣara, 3, 34, 35; 4. 1.
ikang, 7, 33; 8, 17; *zie ook* kang.
adi, I.
adinya, 29, 9.
adining, 26, 6; 29, 2.
makadi, 13, 30, 33; 16, 21; 22, 9; 21, 10, 33; 24, 18; 26, 5; 28, 1, 7.
pinakadi, 22, 28, 30.
pinakadining, 14, 23; 19, 18.
adi, II.
angadyani, 10, 19; 11, 9.
angadyanana, 10, 20.
pangadyanira, 11, 4.
adyanadyanira, 11, 7.
adu.
angadu, 26, 15.
angadokĕn, 16, 12.
ingadokĕn, 27, 5.
ta-adunipun, 16, 10.
hudan, 8, 15.
idĕr.
midĕr, 8, 28.
adipati.
adhipatia, 18, 18.
kadipaten, 21, 23, 25.
adyakṣa, 18, 23.
adimukya.
adimukyaning, 10, 5.
adĕg.
adĕging, 25, 5.
angadĕg, 15, 28; 18, 5; 25, 8; 28, 4.
angadĕga, 13, 13, 14.
ingadĕgan, 31, 9.
angadĕgakĕn, 13, 22; 18, 8.
angadĕgakĕna, 25, 6.
pangadĕg, 14, 7; 24, 31.
pangadĕge, 16, 22.
pangadĕgan, 29, 26.
pangadĕganira, 27, 24, 25.
hati, 3, 34; 9, 9, 13.
hatinira, 27, 36.
pinakatihati, 14, 21.
comp.: walangati, prihatin.
iti, 32, 27.
atĕr.
ngatĕra, 7, 5.
angatĕrakĕn, 18, 26; 22, 24.
ingatĕrakĕn, 22, 24; 24, 15.
atur, 20, 23; 22, 15, 17; 23, 4, 12.
aturing, 15, 2; 17, 28; 20, 23, 31.
aturira, 16, 27; 17, 11; 19, 32; 21, 20, 30, 36; 22, 34.
aturanira, 23, 25.
matur, 15, 22; 16, 24; 17, 16; 18, 34; 20, 8, 10; 21, 28; 22, 2; 28, 26, 34, 36.
matura, 15, 8; 23, 18.
den-atur, 27, 7.
katur, 21, 6; 32, 2.
kahatur, 14, 18.
angaturi, 18, 20, 27; 21, 22, 23, 31, 32, 38.
ingaturan, 14, 11; 19, 6, 20; 20, 33; 21, 16; 23, 27; 31, 8, 6.
aturana, 22, 37.
katuran, 14, 30.
angaturakĕn, 19, 8; 22, 17; 25, 13.
tanpangaturakĕn, 28, 31.
angaturakĕna, 22, 16; 24, 5; 28, 37.
hĕtĕt.
ahĕtĕtan, 27, 4.
uttama, 10, 35.
atus.
satuse, 14, 1.
utus.
angutus, 18, 24.
ingutus, 28, 30.

utusan, 22, 21; 23, 18, 30.
autusan, 18, 32.
apotusan, 28, 3.
atyanta, 9, 21, 25; 12, 31, 37; 14, 6; 18, 7; 21, 37; 22, 35, *vgl.* antyanta.
atag.
ingatagakĕn, 7, 20.
hitang.
kahitang, 3, 18.
hutang, 4, 31.
hutangisun, 21, 34.
hutangta, 3, 16.
kapihutangan, 7, 8.
asa.
comp.: salahasa.
isi.
esi, 20, 33.
a-isi, 20, 35.
isun, *zie* sun.
açraya.
comp.: paraçraya.
açrama.
açrameng, 7, 11.
açramanira, 1, 6.
açramaningsun, 6, 20.
esuk, 20, 14; *vgl.* eñjang.
comp. ĕmbesuk.
astu, 1, 1; 32, 32, 33, 32.
inastwan, 1, 12.
ingastwaning, 14, 14.
kastwanira, 8, 22, 23.
inastwakĕn, 8, 23; 13, 28.
astokĕna, 14, 12.
astri.
ingastryan, 13, 29.
ingastren, 16, 19.
istri, 10, 10, 14, 15; 13, 10; 19, 37; 20, 2, 5, 6, 13, 21; 21, 5, 11, 22, 24; 24, 1, 25, 27, 1, 18; 30, 8, 6.
istrinira, 6, 24.
içwara.
comp.: parameçwara.
içwari.
comp.: nariçwari, arddhanariçwari.
isĕm.
mesĕm, 7, 5.
asing, 11, 1.
ewu.
wolung ewu, 3, 7.
awih.
awihĕn, 25, 1.
iwĕh.
kewĕh, 5, 9.
iwuh.
sakewuhira, 27, 35.
hawan, 4, 34; 5, 4, 16.
tanpahawan, 8, 27.
awiramena?, 28, 32.
awak, 1, 8.
angawaki, 25, 31.
pangawaking, 6, 29.
awus, *vgl.* huwus *en* wus.
awusan, 22, 37; 23, 2.
kawus, 24, 12.
huwus, *zie ook* wus *en* awus, 2, 22; 11, 13, 20, 32; 12, 23; 14, 7, 32; 16, 2, 19, 7; 23, 23; 24, 4; 25, 18; 26, 26; 28, 21.
huwusa, 11, 18.
huwusing, 1, 17; 2, 18; 11, 25; 18, 24.
huwusnira, 1, 14.
den-huwus, 11, 22.
anghuwusakĕna, 3, 16; 7, 16.
awighnam, 1, 1.
hwang.
humwang, 8, 16.
awang.
awangawang, 5, 22; 14, 26, 31.
angawangawang, 14, 23.
awĕng, kawĕngan, 10, 7.
ala, 10, 11; 20, 37.
alaala, 19, 8.

alaalane, 24, 17.
ingalan, 27, 4.
ilu.
milu, 5, 2; 9, 8; 14, 28; 22, 37; 23, 26; 28, 25.
milua, 23, 22.
sun-ilonana, 31, 6.
ula.
ulanipun, 18, 37.
alah, 3, 13, 21; 14, 16, 30; 18, 10.
alahira, 3, 21.
angalahakĕn, 23, 26; 27, 15
angalahakĕna, 14, 9.
kalah, 14, 10, 28, 34; 23, 23; 24, 4; 26, 9; 28, 21; 31, 7, 10.
kalahing, 24, 12, 13.
kalaha, 14, 10.
alih.
angalih, 23, 28; 29, 25.
ingalihakĕn, 26, 34.
ulah.
ulahaning, 10, 21.
polahing, 26, 21; 28, 34, 36.
polahira, 7, 12; 23, 12.
sapolahira, 15, 30.
angulahakĕn, 1, 19.
ulih.
saulihira, 9, 28; 10, 9; 26, 32.
mulih, 2, 11, 18; 6, 28, 32; 7, 35: 14, 33; 23, 26; 25, 20; 26, 21, 22.
den-mulih, 2, 17.
muliha, 1, 11; 3, 16; 22, 21; 23, 20.
angulihi, 25, 16.
olih, 11, 12; 12, 6; 24, 27; 25, 24.
olihing, 1, 7; 32, 31.
olihira, 4, 5.
tanpolih, 11, 31.
hulun.
pahulunan, 16, 18.
hĕlar.
pihakahĕlarira, 5, 25.
pinakahĕlaranira, 5, 23.
hĕlĕt, 25, 5, 21, 28; 27, 7 (lĕt); 28, 15; 31, 15.
ulat.
angulati, 8, 29; 24, 6, 8.
ulatana, 9, 1.
alas, 5, 1, 2, 3; 6, 5, 7, 16; 20, 21, 24, 31; 21, 1; 28, 4
alasing, 22, 5, 11; 23, 4 5.
angalas, 6, 6.
pangalasan, 23, 27; 26, 12, 20.
pangalasaning, 15, 25, 17, 22.
pangalasanira, 15, 15; 23, 19, 20, 26.
halisyus, 8, 15.
haliwawar, 8, 15.
alalang, 4, 19, 26; 21, 2.
alap.
angalap, 11, 5; 15, 9; 29, 17, 26: 30, 6, 16.
angalapa, 10, 15.
ingalap, 24, 37; 27, 25.
kalap, 27, 28; 29, 23: 30, 7, 10, 11, 13, 14, 15.
kalaping, 27, 14.
den-alapa, 23, 38.
sun-alape, 11, 3.
alapĕn, 27, 2.
angalapḍo, 3, 24.
kalapḍo, 30, 16.
alaya.
comp.: dewalaya.
ulam, 6, 23.
polaman, 24, 33.
alang, I.
kalangan, 19, 34.
alang, II.
palangalanganing, 4, 25.
aling.
alingan, 28, 9.
ingalingan, 5, 28.
hilang, 3, 6; 6, 14.

parahilang, 24, 19.
angilangakĕn, 5, 8; 16, 31, 30; 18, 9, 23; 25, 31; 32, 2.
angilangakĕna, 16, 29, 35; 17, 13.
ingilangakĕn, 5, 5; 8, 3; 16, 36; 17, 5, 9, 23, 24, 26; 25, 22, 32; 26, 11, 14, 31, 27, 3; 28, 28; 31, 32.
ndak-ilangakĕn, 16, 30.
ilangakĕna, 16, 33; 17, 4.
kelangan, 6, 13.
iling.
angilingilingi, 1, 17.
apa.
angapa, 16, 23; 26, 28.
angapaha, 2, 15.
sun-kapakĕna, 2, 16.
punapa, 10, 11, 27, 34; 15, 4, 10; 17, 16; 20, 23; 21, 29.
api.
apiapi, 22, 3.
ipu.
kepwan, 6, 13.
ipuh.
epuh, 23, 32; *zie* ipu.
upah.
angupahakĕn, 15, 30.
apan, 6, 2, 21; 11, 32; 12, 26; 13, 17; 14, 23; 17, 26; 19, 1, 7; 20, 8, 11, 27, 34; 21, 13; 23, 21; 24, 4, 12, 17; 25, 16; *zie nog* pan.
ipun (-ipun), *zie* pun.
opĕn, 32, 31.
upacara.
upacaraning, 4, 5.
ingupacara, 24, 14.
apura.
ingapura, 22, 3, 18.
kahapuraha, 27, 34.
upakara.
pangupakaranira, 21, 37.
upata, 7, 26.
apĕs.
kapĕsan, 31, 17.
apus, 1, 9.
apusira, 1, 3.
angapus, 24, 33.
ingapus, 24, 20.
angapusi, 25, 7.
kapusan, 25, 7.
pangapusisun, 23, 25.
upaya, 22, 2.
upayanisun, 23, 18; 24, 7.
upama, 2, 33.
upamanira, 16, 26.
aḍuh, 19, 28.
uḍuh, 7, 2.
hiḍĕp.
ahiḍĕp, 13, 27; 17, 23; 20, 31.
ahiḍĕpa, 22, 10; 24, 20; 25, 8; 28, 10, 30.
angiḍĕpakĕn, 4, 27.
den-hiḍĕp, 28, 10.
keḍĕp, 3, 10; 18, 20.
iḍam.
ngiḍam, 10, 3.
aḍang.
angaḍangaḍang, 4, 34; 6 22.
aja, 3, 8; 22, 37; 23, 18; 24, 17; 25, 11.
aji, I,
ingajen, 3, 7.
aji, II, 18, 34, 35; 22, 17, 18, 19; 24, 31, 32; 26, 12; 29, 21.
siraji, 13, 14, 19, 22; 14, 8, 9, 11, 15, 16, 19, 25, 30; 16, 29; 18, 19, 27, 28, 31, 32, 33, 19, 2, 7; 21, 6; 22, 3, 4, 6, 8, 15, 17, 20, 25, 32, 35, 36; 23, 5, 12, 13, 32, 39; 24, 30; 25, 13, 27, 31; 27, 1; 30, 6.
comp.: rabihaji, kakaji, binihaji.
ajar.
majarakĕn, 9, 34.
kajar, 5, 20.
ujar, 3, 15; 7, 23; 18, 18.

ujaring, 6, 1; 15, 34; 17, 19, 21; 20, 34, 37, 24, 20.
ujarira, 11, 4; 25, 11; 26, 28.
ujarisun, 21, 17.
saujarira, 28, 11.
inujaran, 26, 28.
ajak.
angajak, 23, 17, 23.
ingajak, 4, 48; 6, 22.
den-ajak, 2, 12.
ajĕng.
angajĕngana, 11, 5.
ayi.
yayi, 16, 9, 10; 20, 6, 8, 13, 21; 21, 5, 11 22, 24; 24, 2.
rayi, 20, 9.
rayinira, 14, 29.
rayi-pakanira, 20, 9, 12.
hayu, 9, 22, 26; 10, 11; 23, 24; 29, 18.
hayunira, 10, 7.
ahayu, 29, 22; 5, 2.
comp. listu-hayu.
hayo, 2, 3, 9, 23; 7, 23; 24, 11.
iya, 9, 3; 11, 17; 20, 10, 28; 26, 29.
hayun, *zie* yun.
kahayuning, 20, 24.
kahayun, 21, 1.
ayur.
comp.: dirghayur.
aysah, 3, 11.
ayam.
angayam, 20, 20, 24.
hyang, 1, 4, 6; 2, 9; 3, 18, 22; 6, 29; 7, 15, 19; 8, 17, 19, 22; 12, 32; 14, 17; 27, 22; 29, 20, 22; 30, 3, 5, 10, 24, 26, 29, 31, 34; 31, 8, 6, 7, 9, 11, 26; 32, 5, 15, 18.
comp. ḍanghyang, guruhyang.
ayĕng.
angayĕngi, 16, 2.
hañar, 1, 18; 9, 12, 13; 10, 32; 12, 12, 17; 29, 34.
eñjang, 4, 12, 29; 21, 11; *vgl.* esuk.
hĕm.
pahĕman, 8, 13.
hum.
ahum, 8, 8, 10.
ahumaning, 8, 17.
oṃ, 1, 1; 32, 32.
ama.
rama-rena, 3, 8.
ramane, 2, 21.
ramanira, 3, 10; 15, 8, 31.
amah, 14, 22.
umah, 2, 12; 4, 23; 6, 25.
umahipun, 26, 23.
umahira, 17, 8.
aomahomah, 2, 14.
pomahomahingsun, 2, 17.
pomahomahira, 3, 4.
sapomahomahira, 3, 4.
somahira, 27, 4.
sasomah, 3, 2.
somahan, 10, 4.
uman.
ingumanuman, 3, 7; 28, 25.
amuk, 15, 25; 19, 13.
angamuk, 20, 7, 11, 18; 19, 30.
ingamuk, 15, 4; 19, 34.
den-amuk, 24, 24.
pangamukira, 20, 8; 21, 28.
angamuki, 24, 25.
angamukana, 24, 7, 10.
amit, 10, 22; 11, 15; 15, 14; 17, 34; 22, 10; 23, 13; 25, 16, 24; 26, 21, 24.
amita, 23, 12.
ĕmas, *zie* mas.
impĕr.
kempĕr, 16, 12; 18, 29.
ambah.
angambah, 27, 13.

ĕmban, 25, 33.
angĕmban, 20, 21.
ingĕmban, 2, 26; 7, 31; 20, 14; 31, 11.
ambĕk.
piambĕk, 11, 6; 27, 4.
ĕmbesuk, 24, 14; *vgl.* esuk.
ambil.
angambil, 4, 17; 22, 2; 27, 15; 29, 21; 30, 12.
angambila, 4, 30; 6, 12, 17; 16, 9.
kambil, 30, 8, 18.
ĕmbang, 7, 18.
imĕng.
kemĕngan, 24, 5.
uga, 3, 8; 5, 34; 24, 7, 11; 26, 2.
ugi, 7, 7; 17, 27; 21, 31, 36; 22, 2, 4.
ibu, 15, 4, 6, 10, 11, 13, 14; 16, 18; 27, 1.
ibunira, 15, 4.
ibu-pakanira, 15, 3.
abhiseka, *vgl.* biseka.
abhiṣeka, 14, 13; 18, 6, 7, 16; 25, 8.
abhiṣekanira, 13, 29; 24, 38; 32, 11.
comp. dharmabhiṣeka.
ĕbang.
ingĕbang, 15, 17.
ang.
punang, 11, 30.
ing, 1, 5, 6, 16; 2, 1, 9, 14, 19, 20, 23, 24, 29; 3, 8, 5, 13, 30, 34; 4, 4, 8, 10, 14, 15, 20, 26; 5, 1, 11, 13, 15, 19, 20, 21; 6, 8, 10, 22, 24, 29, 31; 7, 2, 12, 15, 19, 22, 23, 31, 32; 8, 1, 8, 12, 18, 27, 30, 31, 32; 9, 2, 4, 24, 26; 10, 9, 23, 26, 30; 11, 24, 26; 12, 2, 3, 4, 13, 23, 27, 28; 13, 18, 27, 32; 14, 8, 26, 31, 32, 34; 15, 4, 5, 20, 30; 16, 5, 25, 28, 30; 17, 9, 11, 12, 16, 21, 28, 29, 35; 18, 9, 19, 24, 26, 34; 19, 2, 5, 15, 24, 27, 34; 20, 16, 19, 21, 31; 21, 1, 2, 5, 6, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 19, 24, 25, 26, 34; 22, 7, 13, 15, 16, 18, 24, 28; 23, 8, 12, 15, 17, 18, 23, 25; 24, 2, 12, 23, 24, 25, 37, 38; 25, 8, 16, 24; 26, 2, 7, 19, 28, 32, 33; 27, 3, 31; 28, 3, 5, 8, 10, 17, 29, 32; 29, 6; 30, 29; 31, 12, 13, 14; 32, 2, 11, 21, 28.
ing, II, (-ing), *passim*, *vergl.* ning.
hung.
humungan, 19, 15.
hingan, *zie* ahingan.
ingin.
kapengin, 4, 8; 11, 2.
angkĕn.
angangkĕn, 10, 24.
angangkĕna, 8, 24.
ingkene, *zie* kene.
angkat.
mangkat, 6, 9; 7, 16; 15, 18; 17, 36; 18, 9; 19, 2; 21, 13; 22, 15; 25, 30; 27, 36; 28, 3.
ingkab.
kengkab, 10, 6.
ingĕt.
engĕt, 11, 26; 18, 29; 20, 5.
pakanira-ingĕtakĕna, 22, 8.
angso.
pangangsone, 9, 32.
ungsi.
umungsi, 3, 11.
angungsi, 1, 4; 5, 7, 10, 13, 14, 18, 26, 27, 32; 6, 4, 5, 7; 7, 19, 28; 8, 4, 5; 13, 26; 14, 26; 15, 22; 17, 12, 27; 19, 25; 20, 24, 25; 22, 14.
inungsi, 8, 5.
kongsi, 3, 12; 26, 2.
ingis.
kengis, 10, 6.
ingsun, *zie* sun.
ungsĕd.
angungsĕd, 20 7.
angge.
ingangge, 12, 14, 15; 16, 17.

anggo.
inganggo, 12, 25.
unggu(h).
munggwing, 16, 26.
ĕnggen, *zie* nggen.
enggal, 7, 10.
anggĕk.
kanggĕk, 21, 16.
anging, 9, 34; 10, 20; 11, 5, 10, 21; 16, 25; 18, 37; 20, 16, 18; 21, 31; 25, 14, 26; 26, 17.
ingong (- ingong), *zie* ngong.
ne (- ne), *zie* ya.
nihan, 1, 2.
nini, 2, 15, 17; 6, 24; 8, 9, 11.
ranini, 8, 14.
nir.
comp.: nirwighna.
nira (- nira), *zie* sira.
nora, 1, 7; 4, 7; 5, 33; 7, 30; 9, 32; 11, 10; 12, 16; 13, 16, 20; 17, 4; 24, 19; 25, 36; 26, 1, 27; 28, 10.
norana, 1, 8; 11, 12; 26, 6; 28, 10; 29, 29.
nârîçwarî, 10. 15.
comp.: ardhanârîçwarî.
nirwighna, 14, 6.
nakti.
ananakti, 3, 15; 8, 6.
ndi, *zie* ĕndi.
ndan, 6, 5; 8, 15.
ndak (ndak-), 16, 30.
nduk, (*zie ook* duk), 18, 19; 19, 19.
nduking, 30, 9.
nta (- nta), *zie* ta, II.
natar, 4, 5, 13, 14; 18, 20.
naça, 32, 31.
nusa, 8, 17, 19.
sanûsa, 23, 24.
nisun (- nisun), *zie* sun.
nûṣântara, 16, 23; 28, 21.
nastapa.
anastapa, 9, 7.
nipun (- nipun), *zie* pun.
nya (- nya), *zie* ya.
nayana.
comp.: trinayana.
nĕm.
nĕnĕm, 5, 29, 33, 34; 6, 2.
nom.
anom, 3, 24; 13, 8; 15, 6, 29; 20, 2; 20, 8, 12; 21, 16; 24, 3, 38; 30, 13.
rabi anom.
nama, 15, 29.
makanâma, 8, 25.
namas, 1, 1.
naga, 8, 15.
nagara, 13, 29.
nagareng, 5, 5; 8, 2; 13, 18, 27.
nagaraning, 14, 6.
nagaraningsun, 14, 9.
comp. amañcanagara.
nabhi, 16, 26.
ning (- ning), *passim*, *vergl.* ing, II.
nangkĕn, 6, 12, 18, 19, 26; 21, 3.
ningsun (- ningsun), *zie* sun.
ningong (- ningong), *zie* ngong.
cucuh.
acucuh, 14, 17.
candra.
comp.: rupacandra.
cor.
cinoran, 17, 14, 15.
kacoran, 17, 32.
pakanira-corana, 17, 30.
caru, 1, 9.
pinakacaru, 1, 10, 14, 16.
makacaruaning, 1, 10.
curna.
kacurna, 15, 20.
cakra, 8, 31.
cakrawati.
añakrawati, 10, 16; 11, 1.

cidra.
añidra, 11, 14; 12, 26.
ingsun-cidrane, 11, 7.
caturbhuja
acaturbhuja, 13, 24.
citta.
kacitta, 4, 9.
celeng.
cinelengceleng, 26, 15.
caya.
cinayakĕn, 24, 36.
campur.
kacacampuran, 2, 5, 11.
camĕṭi, 28, 6.
den-camĕṭi, 28, 8.
cangkrama.
acangkrama, 10, 3.
pacangkraman, 10, 9.
cangkring, 12, 12.
ra, 25, 8, 14, 35; 26, 12, 13, 16, 23, 26, 28, 31.
rena, ranini, ranak, rakaki, raputu, rayi, rama; rahaden *en* raden *zie* beneden.
ri I, 1, 14, 17, 2, 9; 10, 16; 15, 25; 16, 26; 18, 1, 23; 19, 26; 20, 26; 25, 9; 27, 2.
ring uni, 16, 7.
ri II.
rinipun, 12, 12; 18, 37 (rwi).
ro, *vgl.* rwa, 31, 17.
roro, 16, 29, 30; 18, 5; 24, 27; 25, 27.
rong. 25, 28; 26, 10, 33, 34; 32, 22; 25, 31.
pingro, 27, 7.
amingroni, 11, 13.
aparo, 12, 8.
isun-parone, 21, 25.
rowĕ as, 31, 17.
reh, 28, 33.
rehing, 6, 32; 22, 27.
rahi.
rahine, 28, 9.
ruhun.
rumuhun, 17, 1; 28, 8.
karuhun, 29, 7.
angruhuni, 28, 2.
rahina, 12, 23.
karahinan, 5, 19.
rahaden, *vgl.* raden, 16, 36; 17, 2, 5, 7, 16, 26, 35; 20, 2, 32; 21, 13, 15, 29; 22, 37.
rahasya.
rahasyane, 10, 32.
rahasyanipun, 10, 12, 17, 34.
rahasyanira, 10, 6.
rahayu, 1, 3; 9, 30, 35; 10, 25; 11, 8.
rahayuaning, 18, 20.
ron, 5, 24.
roning, 5, 22; 8, 28.
rĕna.
rĕnarĕni, 2, 16.
rena, *zie* ina.
ranak, *zie* anak.
rantun.
parantunaning, 22, 7.
aparantunan, 23, 11.
runtik, 16, 28; 17, 23; 25, 13; 28, 27; 31, 7.
rantab.
arantaban, 21, 19.
rara, 7, 33; 9, 26.
rare, 2, 22, 23, 25, 26, 28, 31, 33; 3, 1, 18; 6, 10; 7, 24; 8, 30; 13, 1.
rareng, 2, 21.
raryangon, 3, 29.
ruru.
aruru, 23, 7.
ruruh.
rinuruh, 8, 8; 17, 6, 28.
reren.

areren, 6, 31; 21, 11.
parerenan, 7, 1.
rĕrĕb.
angrĕrĕb, 21, 9.
rĕko, 11, 18.
rika, *zie* ika.
raden (*vgl.* rahaden) 14, 28; 15, 28; 16, 29, 31, 33, 34; 17, 3, 8, 10, 11, 12, 16, 26, 28; 18, 15; 19, 9, 14, 20, 23, 25, 26, 28, 29, 33, 35; 20, 1, 3, 5, 6, 10, 13, 17, 20, 21, 22, 28, 30, 36; 21, 4, 7, 10, 11, 14, 16, 22, 23, 24, 25, 34, 37, 38; 22, 1, 22, 23, 34; 23, 2, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 26; 24, 1, 2, 28, 34, 35, 37, 38; 25, 3, 16; 27, 13, 14, 15, 17, 20, 23, 23, 25; 29, 21, 24, 25; 31, 12, 13, 32.
ratu, 11, 1, 2, 3; 12, 6; 13, 13, 14, 19; 14, 7; 15, 27, 28; 16, 15; 18, 2, 5, 7, 11, 28; 23, 19, 23, 21, 25; 24, 31; 26, 31; 31, 13, 34.
karatunira, 18, 6; 29, 31.
pararaton, 32, 27.
ratu angabaya, *zie* baya.
ratri, 2, 29; 4, 24; 12, 19; 3, 18.
saratri, 4, 9; 20, 14.
ratĕng, 4, 8; 11, 20.
rus.
pangrus, 29, 2.
rasa.
rasaning, 1, 13, 16; 8, 16; 14, 15.
rasanipun, 23, 8.
ararasan, 27, 31.
karasa, 16, 27.
comp.: bhawara.
rĕṣi, 14, 14.
rĕsah, *zie* mĕrsah.
rusuh.
arusuh, 5, 32; 8, 2.
angrusuh, 5, 5.
rinusuhan, 7, 30.
rusak, 4, 14, 15, 16· 19, 3; 25, 36; 29, 10.
rusaking, 26, 3.
rĕsĕp, 3, 2.
rĕsĕpira, 12, 15.
amirĕsĕp, 2, 25; 5, 22.
rwa, *zie* ro.
pingrwa, 21, 26.
karwa, 32, 30.
rwi.
rwining, 4, 17.
riwa.
ariwariwa, 13, 13.
rawuh, 17, 35.
rawuhireng, 18, 3.
rowang.
rowange, 26, 26.
rowangira, 4, 34; 25, 9.
rowangnira, 1, 18.
rorowang, 25, 7.
sarowangira, 25, 14; 26, 7.
sama-rowangipun, 19, 36.
rinowang, 2, 8; 5, 2; 7, 33.
rinowang, 10, 2.
ingsun-rowang, 9, 7.
den-rowanga, 2, 12.
angrowangana, 8, 9.
rupa, 16, 25.
rupane, 12, 1; 16, 22, 23.
rupaning, 3, 34, 35.
rupanira 9, 23; 13, 25.
sarupane, 11, 21.
arupa, 12, 7; 15, 11; 18, 18; 22, 5; 23, 11.
rupacandra, 4, 2.
riḍu, 20, 3.
ariḍu, 19, 36.
raja.
comp.: maharaja.
rajaputri, 23, 20, 23; 24, 4, 11, 12, 16, 18, 19, 21, 22; 28, 33, 37.
rajapisuna, 26, 15.
rojong.

sun-rojong, 27, 35.
angrojongi, 26, 36; 27, 32.
ʳayi, *zie* ayi.
reyong, 29, 6.
rama, I, *zie* ama.
rama, II.
araraman, 28, 1, 17; 29, 12.
rame, 17, 22.
ramening, 22, 35.
rĕmĕn.
arĕmĕn, 12, 13.
rampak, 19, 13.
rĕgrĕg.
parĕgrĕg, 3!, 5, 15.
rabi, 3, 24; 11, 1; 15, 29; 30, 17.
rabi-anom, 3, 25.
rabini, 11, 3.
rabining 11, 5.
rabinira, 10, 17, 31; 21, 24, 33.
arabi, 11, 5.
rabihaji, 29, 18.
rubuh, 28, 5.
rĕbat.
karĕbat, 14, 22.
rĕbut.
arĕbut, 25, 10.
karĕbut, 23, 39.
ring, 1, 4; 2, 1, 3, 9, 12, 13, 28, 29, 31, 33; 3, 6, 8, 9, 10, 11, 15, 29, 32, 33, 34, 35; 4, 1, 12, 13, 18, 19, 25, 28, 29; 5, 1, 3, 7, 9, 10, 13, 17, 18, 21, 22, 26, 27, 31; 6, 3, 4, 6, 7, 15, 20, 23, 25, 27, 29, 32, 33; 7, 1, 2, 4, 8, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 27, 28; 8, 1, 2, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 17, 19, 25, 26, 27, 28, 33; 9, 1, 8, 9, 10, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 26, 29, 35; 10, 1, 4, 8, 15, 18, 20, 29, 31, 33; 11, 5, 7, 9, 11, 14, 15, 17, 24, 25, 26, 27, 29, 31; 12, 5, 8, 9, 11, 26, 27, 31, 32; 13, 12, 14, 15, 17, 20, 21, 23, 27, 28, 29, 31, 34; 14, 1, 9, 15, 28; 15, 2, 3, 12, 15, 17, 28; 16, 2, 9, 13, 15, 18, 23, 29, 31, 32, 34; 17, 3, 10, 12, 13, 15, 26; 18, 8, 12, 13, 18, 26, 28; 19, 7, 12, 16, 20, 24, 26, 29, 35; 20, 7, 25, 31, 37; 21, 8, 11, 17, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 38; 22, 2, 4, 6, 11, 14, 22, 25, 26, 27, 29, 38, 39; 23, 1, 4, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 23, 24, 25, 37; 24, 3, 4, 10, 14, 16, 18, 22, 24, 29, 31, 32, 37; 25, 2, 4, 12, 26; 26, 17, 23, 24, 25, 28, 31, 33, 34, 35, 37; 27, 9, 11, 12, 15, 16, 17, 22, 26, 27, 29, 31, 32; 28, 2, 4, 7, 14, 21, 22, 24, 27, 29; 29, 3, 24, 25, 31, 32; 30, 1, 2, 12, 16, 20, 21, 23, 24, 31, 33, 36, 37; 31, 1, 14, 15, 25, 27, 31, 35; 32, 4, 9, 12, 19, 24, 28.
rengö.
angrĕngö, 8, 16; 15, 30; 16, 33.
karĕngö, 14, 7, 15, 30.
ringa.
pinariringakĕn, 17, 1.
rungu.
angrungu, 22, 27; 7, 8, 23; 17, 7, 10, 24; 27, 36.
karungu, 7, 25; 9, 23; 25, 12; 28, 13.
pinarurungokĕn, 17, 7, 15.
aparungon, 27, 4.
rangkul.
riuangkul, 9, 6.
rangḍu, 26, 11.
rangḍya.
rangḍyaning, 1, 18.
ki, 2, 13, 28; 3, 4; 7, 4; 11, 2, 14, 31; 12, 4, 25, 29; 13, 16; 14, 2, 16; 17, 27; 23, 18, 37, 38; 25, 25, 34.
ko, 2, 4; 6, 30.
keh.
kehing, 25, 11.
kehipun, 5, 29.
sakeh, 29, 11.
sakehe, 26, 17.

sakehing, 20, 20; 23, 29.
akeh, 4, 22; 18, 25; 19, 4, 31, 33, 35; 20, 28; 21, 18; 29, 8.
ken, I, 1, 2, 19, 20; 2, 1, 2, 5, 7, 12, 13, 18, 23, 27, 30; 30, 3, 4, 5, 8, 10, 11, 17, 19, 23, 26, 28, 31, 32, 33; 4, 3, 8, 10, 11, 18, 21, 23, 24, 28, 29, 30, 32; 5, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 28, 30; 6, 3, 5, 6, 7, 12, 16, 18, 22, 24, 26, 33; 7, 1, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 21 23, 25, 26, 27, 29, 31, 33; 8, 1, 2, 6, 11, 21, 24, 29, 31, 34; 9, 1, 4, 5, 7, 8, 17, 22, 25, 27, 10, 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 13, 15, 21, 23, 26, 27, 30; 11, 17, 21, 23, 23, 24, 25, 28, 31; 12, 1, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 16, 18, 21, 31, 33, 34, 35, 37; 13, 1, 3, 4, 7, 8, 13, 14, 27, 28, 32; 14, 7, 11, 28; 15, 7, 12, 14, 16, 29.
ken, II.
aken, 11, 26; 16, 9; 28, 7; 30, 29.
kinen, 4, 28, 29; 8, 26; 16, 33; 17, 13; 21, 12; 27, 31.
akenkenan, 18, 31.
kenkenaningsun, 11, 29.
kon.
akon, 16, 31; 23, 4.
kanon, 3, 15; 5, 22; 7, 14, 15; 8, 7; 15, 16; 16, 28, 34; 18, 18; 22, 16, 21, 26; 25, 14; 27, 6; 28, 6, 9, 11.
akonkon, 11, 31; 23, 28.
konĕn, 11, 13.
den-kon, 6, 15.
sun-kon, 23, 22.
kana.
ngkana, 32, 29.
kĕna, 12, 18; 19, 35.
kĕnaha, 20, 26.
angĕnakĕn, 2, 3; 7, 26; 22, 32.
kina, 13, 32.
kinakina, 13, 18.
kuna, 3, 20.
kene.
ingkene, 5, 33; 6, 1.
ringkene, 8, 33.
kanin, 19, 4, 8.
kintu, 32, 33.
kantun, 21, 3; *en zie* katun.
kunĕng, 13, 31; 24, 36.
kĕcap.
kĕcapira, 2, 30; 27, 33.
kacang, 7, 32, 34.
pakacangan, 6, 11, 9.
kari, 3, 10; 5, 30; 18, 25; 25, 18; 26, 32; 29, 9, 15.
angareni, 20, 15.
kira.
akirakira, 15, 30.
kinire, 16, 1.
kuren.
akurĕnan, 1, 18.
kukurĕnĕn, 6, 25.
karana.
karananira, 7, 14.
karananingsun, 11, 6.
kĕrta.
krĕtaning, 1[illegible], 6.
kĕrti.
comp.: bamakĕrti.
kĕris, 11, 11, 12, 14, 18, 26, 28, 30, 32; 12, 2, 5, 22, 26, 28.
kĕrisira, 12, 4, 21; 16, 4; 24, 24.
angĕris, 9, 31; 10, 18; 11, 9.
kṛṣṇapakṣa, 32, 30.
karya, 11, 17.
karyaningsun, 10, 27.
akarya, 6, 9; 11, 13; 12, 29; 15, 13, 17; 16, 4, 6.
pinakaryakĕn, 21, 2.
karayita.
sakarayita, 17, 8.
krama.
kramanira, 12, 32.

akramaha, 27, 2.
karma, 9, 34.
kirim.
akirim, 18, 33; 22, 15; 23, 3, 21.
angirim, 2, 1.
angirimi, 1, 20.
kurĕb.
kumurĕb, 21, 10.
karĕng (arĕng).
sakarĕngan, 22, 5; 27, 28.
kurang, 11, 11; 23, 6.
kakuranganira, 7, 13.
kurung.
juru kurung, 16, 10.
kaka, 12, 13; 16, 4, 8.
kakaji, 28, 35.
kaki, 2, 8, 13, 30, 32; 3, 8; 5, 31, 32; 33; 6, 3, 17, 19, 20; 7, 3, 7; 8, 1; 9, 3, 7, 12, 14; 10, 10, 12, 14, 15, 19, 23, 26; 11, 4, 9, 29, 30; 15, 8, 11; 16, 35; 17, 1; 22, 20, 32, 36; 23, 20; 24, 28; 27, 35; 28, 7.
rakaki, 7, 6.
kĕkĕh.
pakanira-kĕkĕhana, 22, 14.
kukuh.
angukuhi, 8, 21.
angukuhana, 8, 17.
kĕkĕb.
angĕkĕb, 27, 4.
kadi, 7, 26; 10, 25, 29; 16, 26; 18, 5; 19, 7; 20, 13, 26, 30; 23, 14; 29, 7, 14.
kĕdö.
akĕdö, 20, 29.
kuda, 29, 12.
kudu, 28, 32.
kidul, 4, 18; 19, 18, 21; 25, 17.
kiduling, 20, 15.
mangidnl, 22, 16; 29, 9, 13.
pangidulira, 26, 3.
kadang, 4, 19.
kadang-warganira, 12, 28.
sakadang-warganira, 12, 24.
kidung, 24, 33.
katu, 5, 13.
kita, 2, 3, 16; 8, 9, 34.
katun, *vgl.* kantun.
katunanira, 7, 16.
kĕtug, 8, 14.
katang.
kakatang, 8, 28.
kasir.
kasirkasir, 24, 30.
kasirkasirira, 27, 19.
ksatriya, 14, 19; 16, 30; 27, 2; 29, 24; 30, 18.
paraksatriya, 27, 3, 13.
kakṣatriyanira, 24, 35; 29, 20.
kuswa.
anguswakĕn, 27, 29.
kiwa, 5, 23, 25; 8, 31.
kuwu.
akuwu, 5, 6; 9, 10, 13, 15, 17, 29; 10, 18, 31; 12, 27; 19, 34.
sirakuwu, 10, 18, 31; 11, 7, 8, 10.
pakuwon, 12, 19.
kweh.
kwehing, 13, 11.
sakwehing, 29, 5.
akweh, 28, 27.
kwehaning, 32, 31.
kawara, 12, 20.
kawaça 11, 4; 20, 17, 18, 35; 27, 6, 29.
kawula, 17, 29; 20, 9, 38; 21, 1, 3; 22, 6, 7, 11, 13; 26, 21.
kawulanira, 17, 38; 18, 24; 19, 29; 20, 20, 21, 24, 31.
kawula-pakanira, 20, 23, 24; 22, 12.
sakawulanira, 19, 23; 23, 16.
angawula, 17, 14, 30.
pangawulanipun, 17, 30.
kawung.

kakawunganing, 4, 19.
kala, 12, 19.
kalaning, 20, 4.
comp.: tatkala.
kali, 5, 8.
kele, 6, 11.
kalih, 3, 8, 10; 4, 4; 14, 21; 16, 8, 25, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 37; 17, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 16, 20, 23, 24, 26, 28, 35; 19, 37; 20, 1; 24, 5, 36, 37.
kakalih, 3, 1; 5, 24; 27, 1.
kilen.
mangilen, 31, 11.
kulon, 24, 10; 25, 36; 31, 7.
mangulon, 29, 13.
kalana, 18, 23, 24.
kaladeça, 9, 9; 25, 24.
kaladeçanipun, 18, 35; 19, 32.
pangaladeçaning, 18, 29.
kilat, 8, 14.
kulimis.
akulimis, 7, 34.
kapo, 6, 17; 11, 32.
kaponakan, *zie* anak.
kĕpang.
angĕpang, 28, 2, 8, 37.
kinĕpang, 28, 12.
kakĕpang, 5, 17.
kĕḍik.
akĕḍik, 18, 25: 26, 21.
kaḍaton, 14, 32; 15, 18; 17, 33, 36: 24, 2; 31, 7, 10; 32, 22, 24.
kaḍatoning, 24, 2.
kĕḍung, 8, 6.
kajar, 5, 20.
kaya, 15, 7; 28, 5.
kayu, 28, 5, 9.
kuñci.
kinuñcen, 24, 23.
kañcana.
comp.: dharmakañcana, dharmakañcanasiddhi.
kañcit, 28, 18.
kamakara, 2, 20; 16, 22.
kĕmit.
akĕmit, 26, 28.
kĕmitan, 27, 7.
kĕmitane, 26, 19.
kampil.
kakampilan, 7, 34.
kampul.
akumpul, 8, 8.
kĕmbar.
akĕmbar, 16, 11.
angĕmbari, 15, 25.
kĕmbal.
akĕmbalan, 20, 23.
kĕbo, 3, 6, 7.
kabeh, 3, 28; 8, 11, 18, 19, 20; 12, 25; 13, 19, 32; 14, 12; 15, 5; 21, 24; 22, 10; 24, 6.
angabehi, 28, 17.
kubon, 21, 1.
kĕbĕk, 19, 27.
kiṭa.
comp.: sakiṭa.
kuṭa, 18, 8; 25, 26.
comp.: sakuṭa.
kaṭah.
kaṭahing, 20, 9.
kaṭik.
pakaṭik, 27.
kang, 2, 6, 16, 26, 28, 31; 3, 6, 12; 4, 18, 27; 5, 8, 9, 28, 29, 30, 31; 6, 2, 3, 6, 17; 8, 14, 18, 31; 9, 2, 30; 10, 14, 17, 35; 11, 29; 12, 1, 5, 24, 26; 13, 20, 30, 31; 14, 5, 23; 15, 7; 16, 7, 13, 17, 34; 17, 6, 38; 18, 1, 25; 19, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 12, 13, 15, 30: 20, 24, 34; 21, 12, 35; 22, 6, 9, 12, 16, 21, 28, 30, 34, 35; 23, 29, 31, 32, 34; 24, 5, 9, 16, 17, 22, 25, 27, 28,

29, 36; 25, 8, 34; 26, 18, 27, 28, 36; 28, 3, 6, 9, 11, 25; 29, 10; 31, 5, 6. *vgl.* ikang.
de, 8, 23; 26, 25; 32, 30.
dene, 11, 12; 12, 5; 16, 23; 18, 2; 23, 38.
den-, 2, 12, 17, 27; 6, 10, 11, 15; 9, 33, 35; 11, 20, 22; 14, 2; 23, 38; 24, 24; 26, 2; 27, 7, 24; 28, 8, 10.
dening, 1, 6; 2, 16; 3, 8, 31; 4, 13, 16; 5, 19, 20; 6, 13; 7, 13; 8, 3, 22; 10, 7; 12, 18, 24, 28; 13, 30; 14, 22; 15, 2, 12, 19, 24, 30; 17, 20, 38; 19, 21; 20, 1, 3, 14; 21, 33; 22, 23, 24; 23, 1, 3, 6, 13, 16, 33, 39; 24, 1; 25, 19; 26, 26; 28, 10; 29, 1, 6.
denipun, 1, 13, 14; 4, 6; 14, 22; 16, 35; 17, 30; 19, 25; 20, 19.
depun-, 21, 21; 22, 19; 23, 7.
denira, 2, 8, 23, 25, 29; 3, 3, 5, 6, 13, 18, 20, 21, 23, 27; 4, 4, 8, 23, 25, 30; 5, 2, 5, 6, 30, 34; 6, 4, 12, 23; 9, 29; 7, 11, 14, 17, 19, 23, 25, 31, 33; 8, 13; 9, 2, 6, 23, 27; 10, 2, 6, 20, 30; 11, 30; 12, 14, 15, 18, 19, 31, 36, 37; 13, 5, 21, 33; 14, 15, 28, 33; 15, 9, 14, 15, 18; 16, 1, 6, 19, 22, 30, 33, 36; 17, 5, 8, 13; 18, 18, 21, 22; 19, 10, 14, 35; 20, 1, 5, 6, 10, 27; 21, 10, 14, 27, 38; 22, 17, 25, 31; 23, 10, 16, 34, 35, 36; 24, 15, 19, 25, 28, 37; 25, 15, 18, 22, 23; 26, 14, 21, 22; 27, 4, 5, 7, 8, 9, 23, 25, 30; 28, 27; 29, 19, 23; 30, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 18; 31, 3, 9, 10, 11, 12.
denira-, 20, 6.
dera, 2, 27; 3, 7.
dera-, 11, 10; 12, 1.
deningsun, 9, 4; 10, 13, 32; 11, 8, 9, 31; 20, 28.
denisun, 21, 18; 26, 2.
demami, 10, 19.
denta, 33.
den-manira, 15, 23.
den-pakanira, 17, 14; 22, 15.
do.
tando, 6, 16; 9, 1.
doh.
dinohakĕn, 18, 18.
dahat, 4, 8; 20, 34; 23, 8; 24, 21.
dahating, 10, 35.
dahut, 14, 24; 26, 6, 8.
dan.
dandan, 25, 11.
andandani, 12, 32.
dun (?), *in pl. v.* don?
anduni, 19, 21; *vgl.* duk II.
den, *zie* de.
don.
done, 26, 22.
donira, 3, 28.
don-pakanira, 22, 8.
andon, 14, 16; 24, 27.
andona, 18, 24.
dana.
adanaha, 8, 1.
dina, 6, 12, 13, 18, 19, 21, 26; 8, 7; 12, 25; 17, 15, 20; 21, 3; 24, 27; 32, 28.
comp.: pratidina.
dunung.
dunungane, 24, 26.
dumunung, 21, 23; 26, 23.
dinunungakĕn, 21, 26.
dur.
comp.: durbhiksa.
dera, *zie* de.
dĕrwe.
adĕrwe, 11, 1; 25, 11.
dharma, 25, 4, 5; 27, 27; 30, 33; 31, 26; 33, 9.
dhinarma, 16, 13; 18, 12; 25, 2, 4; 27, 26; 30, 21; 31, 14; 32, 6, 12, 19.
dhinarme, 32, 5.

dhinarmeng, 15, 26; 18, 3; 27, 11; 29, 31, 32; 30, 2, 20, 22, 23, 32, 36; 31, 1, 24, 25, 26, 36, 38; 32, 6, 7.
comp.: yaçadharma.
dharmakañcana, 6, 29; 7, 9, 16, 27, 29.
dharmakañcanasiddhi, 6, 30.
dharmaputra, 26, 12.
dharmabhiṣeka, 29, 31, 32; 30, 2, 20, 21, 23, 37; 31, 1, 14, 25.
dirgha.
comp.: dirghayur.
dirghayur, 32, 32.
durbhikṣa, 32, 31.
durung, 2, 20, 21; 11, 32; 26, 16.
dereng.
derengira, 9, 21.
duk, I.
duk, 1, 2, 12; 8, 27, 32; 9, 7, 21; 13, 21; 15, 19, 27; 16, 31; 18, 30; 19, 8; 20, 33; 21, 18; 23, 5; 24, 12, 13, 38; 26, 16, 18, 20; 29, 24; 31, 15, 34, *vgl.* nduk.
duk, II.
anduka, (*te lezen* anduna?), 19, 26.
dikara, 19, 10.
dĕkung.
dĕkunge, 8, 30.
dadi, 1, 7, 9; 2, 23; 3, 18; 4, 17; 5, 9, 22, 24; 7, 32; 8, 1; 9, 19; 10, 3, 16; 11, 1, 2, 3, 13; 12, 1, 8; 18, 7, 23; 19, 14; 31, 3, 5, 6; 4, 31.
dinadekĕn, 1, 2.
kadadinira 8, 31.
didi.
didine, 20, 37.
didinipun, 21, 1.
dudu.
dudu, 15, 7, 10; 26, 29; 37, 32.
sadudunira, 27, 35.
dede, 21, 21.
deça, 19, 3; 21, 8; 23, 11; 26, 9.
pradeça, 8, 28.
pradeçaning, 7, 30.
pradeçanira, 2, 1.
comp.: kaladeça, paradeça.
dosa.
dosane, 9, 32; 26, 15.
dosanira, 18, 30; 28, 28.
dosaningsun, 16, 37; 17, 4.
dosamanira, 17, 12.
pinadosa, 31, 32.
dwa.
adwa, 17, 2.
dawa.
adawa, 8, 30.
dewa, 8, 10; 12, 32; 19, 28; 20, 8; 24, 29.
paradewa, 8, 8.
dewi, 13, 7, 11; 14, 32; 30, 4.
dewata, 8, 18, 20, 23, 24.
dwitiya.
dwitiyaning, 32, 30.
dwiwara, 4, 3.
dewalaya, 14, 26, 31.
dewaputra, 28, 13.
duwĕg, 12, 19; 16, 8; 18, 35; 20, 11.
duwĕgira, 16, 19.
duwĕgan, 20, 35.
dalĕm, 12, 19; 15, 18; 17, 23; 21, 32; 22, 27.
dulur.
adulur, 16, 20.
dulurdulur, 4, 11.
dinuluraning, 12, 20.
panduluring, 13, 14.
pandudulur, 4, 20.
dĕlĕng.
dĕlĕngen, 13, 24; 16, 22.
daya.
pinadaya, 28, 1, 2.
dayaka.
dayakanira, 5, 33.
dum.

adum, 19, 29.
dinuman, 19, 30.
damar, 20, 13.
dĕmang, 28, 18.
dĕmung, 25, 19, 29.
daga.
andaga, 25, 6, 10, 13, 14.
dagang.
adagang, 23, 22.
dangu, 26, 32.
danganan.
adanganan, 12, 12.
ta I, 1, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18; 3, 12, 19, 27, 33, 35; 4, 4, 17, 32; 5, 1, 3, 4, 5, 7, 8, 11, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 26; 6, 3, 6, 8, 14, 26, 27, 29, 30, 31; 7, 1, 9, 14, 18, 25, 30, 31, 33; 8, 10, 11, 13, 21, 23; 9, 20, 22, 27, 29, 34; 10, 20, 23, 26, 32; 11, 2, 10, 25; 12, 7, 17, 30, 31, 35, 36; 13, 8, 20, 22, 23, 24; 14, 9, 13, 17, 23, 24, 25, 31, 32; 15, 9, 11, 15, 29; 16, 15, 37; 17, 1, 2, 7, 11, 13; 18, 16, 19, 28, 35; 19, 36; 20, 3, 4, 6, 7, 23, 30; 21, 10, 21; 22, 1, 5, 8, 11, 19, 37, 38; 23, 5, 8, 20, 32; 24, 5, 8, 14, 16, 19; 26, 15; 27, 11, 16, 31, 14.
ta II (-ta), 3, 16; 18, 2.
(-nta), 2, 4, 10; 8, 20, 33.
(ta-), 16, 8, 10.
toh.
atoh, 24, 19.
atotohan, 3, 13, 21.
tuha, 3, 24; 18, 37; 19, 22.
atuha, 3, 2; 19, 1; 24, 29, 37.
panuha, 20, 2, 6, 9.
panuwa, 20, 5.
pinituhanipun, 17, 31.
wong atuwane, 2, 22.
tuhu, 3, 22; 5, 32; 6, 1; 15, 6; 16, 5, 12; 17, 30; 19, 28; 22, 9; 23, 14.
tuhuning, 4, 6.
mituhu, 19, 8.
tahun, 5, 9; 18, 11; 25, 1, 5, 21, 27, 28; 26, 10, 34; 27, 10; 28, 15; 29, 16, 28; 30, 29; 31, 5, 16, 17, 20, 30; 32, 14, 22.
satahun, 11, 20.
tuhan, 18, 20; 24, 29; 28, 12; 29, 3, 4, 8; 31, 20, 29.
tuwan, 3, 30, 32, 33; 4, 4, 32, 34.
tĕhĕr, 6, 22; 7, 26; 8, 14; 12, 9, 18; 15, 19; 16, 28.
atĕher, 3, 32.
nĕhĕr, 7, 10; 10, 6; 15, 23.
tahil, 6, 31.
tan, 1, 3, 15, 17; 2, 9, 31, 33; 3, 10, 28, 32; 4, 6; 5, 9, 17, 33; 6, 25, 33; 7, 10, 11, 26, 27; 8, 9, 33; 9, 22, 26, 28, 29, 31, 32; 10, 2, 7, 8, 20, 21, 29; 11, 4, 13; 12, 16, 20, 33, 35; 13, 18, 2', 26, 27, 33; 14, 24; 15, 3, 5, 30; 16, 26; 17, 7, 14, 17, 23, 30; 18, 2, 8, 18, 20, 29; 19, 15; 20, 2, 12, 18, 19, 21, 28, 34, 35, 37; 21, 2, 34, 38: 22, 19, 20; 23, 1, 24, 32; 24, 22; 25, 20, 23, 25; 26, 17; 27, 1, 2, 5, 7, 24, 29, 30, 32; 28, 20, 23, 37; 29, 1, 8, 14; 30, 6, 14, 15, 16; 32, 14, 30, 31; *zie* tanpa-, *en* tambontĕn (*onder* bontĕn).
ton.
tumon, 4, 8, 14; 5, 12; 9, 26; 12, 15; 20, 34; 21, 15; 22, 27; 24, 12.
tumona, 24, 16, 18.
katon, 2, 29; 4, 27; 8, 31; 9, 2, 4; 10, 6, 32; 13, 24; 18, 1, 2; 25, 24; 27, 3.
tani.
atatanen, 1, 20.
tuna.
tunalĕwihing, 32, 31.
tunu.
katunon, 4, 27.

tandi (?), 8, 17.
tando, 6, 16; 9, 1.
tandang.
tumandang, 26, 4.
tampa-, 2, 14; 3, 12, 14; 4, 11; 6, 4, 20; 8, 15, 16, 27; 11, 31; 12, 12; 19, 24; 20, 26; 22, 35; 28, 31, 33, 34.
taṇḍing.
taṇḍingĕn, 25, 35.
tuṇḍung.
tinuṇḍung, 4, 23.
patuṇḍungira 4, 24.
tanĕm.
atanĕm, 5, 27, 29, 30, 34; 6, 2.
tumanĕm, 12, 23.
ananĕm, 4, 5; 7, 32.
tatanĕmanira, 4, 5.
tur, 2, 22; 4, 18; 5, 31; 11, 17; 13, 23, 26; 14, 14; 17, 32, 33; 19, 28, 33; 20, 6; 21, 15, 31; 22, 21; 25, 7; 26, 32; 28, 5, 9; 29, 9; 31, 13.
tari.
ingsun-tarinipun, 10, 25.
tura.
makaturatura, 28, 33.
turu.
aturu, 2, 9, 10, 12; 4, 10, 18, 25, 28, 29; 21, 20.
paturonira, 12, 20; 21, 25.
sapaturon, 10, 2.
turun.
tumurun, 2, 2; 10, 5, 31; 4, 10; 21, 7, 15; 28, 26.
katurunan, 8, 7.
trinayana.
atrinayana, 13, 24.
taruka.
anaruka, 22, 7, 11; 23, 5, 6.
pakanira-tarukaha, 22, 6.
tĕrus, 12, 21; 20, 16.
triwara, 4, 3.
tĕrap.
tinĕrapakĕn, 26, 35.
tĕka, 2, 11; 5, 2, 30; 6, 26; 8, 25 10, 27; 11, 17; 18, 26; 19, 16; 20, 31 21, 25; 24, 3, 11, 22, 27, 32; 25, 25 26, 24, 31; 28, 12, 14, 16; 29, 13.
tĕking, 5, 4; 9, 23; 10, 6; 19, 27; 21 5; 22, 16, 25; 24, 25.
tĕkane, 26, 2.
tĕkaning, 4, 9; 7, 20; 14, 26; 24, 21.
tĕkanira, 19, 24.
satĕkaning, 22, 21; 23, 30.
satĕkanira, 7, 9; 9, 9; 10, 1, 4; 24, 3
tĕkaha, 24, 18.
tĕkahaning, 6, 22.
anĕkani, 14, 16.
katĕkan, 8, 12; 11, 1; 17, 34; 21, 34
taken.
ataken, 15, 1, 4.
takon.
atakon, 11, 17, 23.
ingsun-takoni, 10, 34.
tinakontakonan, 26, 25.
patakoning, 8, 19.
tukar.
atutukaran, 17, 22.
tikĕl, 26, 8.
tuduh.
tinuduh, 19, 9.
katuduh, 18, 25.
tut.
atut, 17, 4, 5; 26, 35.
anut, 20, 19.
tinut, 1, 13; 5, 26, 27; 19, 14, 24, 34, 24, 26; 26, 4; 31, 12.
katut, 12, 12, 26.
kinatutakĕn, 12, 22.
tutut, 4, 29.
tututa, 23, 25.
tinututan, 20, 14.
katututan, 31, 13; 20, 15.

katututaning, 23, 36.
tata.
atata, 26, 2.
tathâ, 32, 32.
tithi, 4, 2.
titih.
anitihi, 21, 24.
katitihan, 14, 19; 29, 12.
totoh.
tinotohakĕn, 3, 5.
tutur.
atutur, 21, 27, 32.
tumutureng, 8, 34.
tinuturakĕn, 19, 20.
katutur, 3, 26.
katuturanira, 1, 2.
tatkala, 17, 18.
tutut, *zie* tut.
titis.
tumitisa, 1, 11, 13.
titisakĕna, 1, 16.
tutug.
tutuga, 9, 31.
tus.
tumusa, 12, 8.
tawu.
atatawu, 5, 29.
tuwa, *zie* tuha.
tuwi, 6, 25.
pituwi, 10, 7.
tuwu.
katuwon, 10, 5; 12, 19; 13, 14.
tuwuh.
atuwuh, 18, 30.
tuwan, *zie* tuhan.
twan, 13, 10; 14, 32.
tawan.
atawan, 19, 4, 8.
isun-tawauane, 23, 20.
tawon, 14, 24.
tĕwĕk.
tinĕwĕk, 12, 23.
twas.
twasira, 4, 22; 12, 1; 21, 16, 26.
tiwas, 27, 34.
tuwawa.
atuwawa, 20, 36.
tal, 5, 18, 19, 23, 24.
tĕlu.
tĕlung, 8, 28 29; 32, 14.
katĕlu, 22, 31.
tuli.
tumuli, 2, 2, 11, 18, 29; 3, 11, 29; 4, 12; 6, 25; 9, 3, 24; 13, 28; 16, 7, 9; 18, 5; 19, 31; 23, 3, 4; 25, 28, 29, 30; 26, 11; 27, 28; 28, 16, 19, 36; 29, 27, 34, 35; 30, 27, 28; 31, 5, 18, 21, 23; 32, 1, 3, 8, 15, 17, 20, 22, 26.
anuli, 2, 7; 3, 20; 4, 25; 5, 12; 6, 7; 12, 2, 19, 20; 14, 14; 17, 36; 18, 3; 21, 4, 16, 18, 25; 23, 2; 24, 3; 25, 31; 28, 21; 29, 25; 32, 21.
nuli, 11, 16.
tilik.
atilik, 21, 12; 25, 24.
atilika, 21, 12.
tĕlas, 3, 4; 13, 12; 24, 25; 32, 28.
tĕlasira, 1, 15.
atĕlasan, 29, 23; 31, 16, 19, 29.
tulis.
tulise, 8, 30.
tulus, 21, 6.
anulus, 10, 7.
tulumpak.
tumulumpak, 31, 12.
anulumpak, 21, 5.
talampakan, 28, 26.
talampakanira, 16, 27; 19, 22; 28, 29; *zie nog* pakanira.
tulung.
tumulung, 7, 25.
tinulung, 13, 33.

tapa I.
atapa, 9, 20.
patapanira, 9, 27.
tapa II.
comp.: nastapa.
tapak.
anapuk, 27, 20.
tĕpas.
katĕpas, 22, 10.
tipis.
anipis, 21, 9.
tĕḍa I.
tĕḍanipun, 21, 3.
tĕḍa II.
anĕḍa, 17, 13; 22, 3, 18.
anĕḍaha, 23, 4.
ingsun-tĕḍanipun, 15, 14; 16, 15.
pakanira-tĕḍaha, 22, 6.
taḍah, 14, 27; 21, 38; 22, 1.
anaḍah, 15, 19, 20; 19, 5, 18.
tinaḍah, 20, 23.
kataḍahan, 28, 27, 28.
panaḍahan, 21, 27.
tĕḍun.
tumĕḍun, 19, 14.
tĕḍas, 11, 10; 27, 7, 8.
taji.
tinaji, 27, 6, 8.
anajia, 27, 6.
anajeni, 16, 11.
tuju.
anuju, 8, 28; 22, 38; 23, 1; 29, 13.
anujw, 19, 15.
katuju, 5, 39; 9, 26; 26, 18, 19; 27, 5.
panujuning, 4, 1.
teja, 8, 15.
toya, 14, 27; 24, 20.
toyanipun, 20, 33.
tyaga, 7, 22, 24, 25, *vgl.* tega.
taña.
tinañan, 9, 8.
tañcĕb.
tinañcĕbakĕn, 13, 22.
tamu.
tatamu, 6, 22.
tĕmu.
atĕmu, 2, 15; 10, 29.
anĕmwa, 9, 35.
tĕmokĕna, 14, 4.
katĕmu, 2, 7; 5, 27; 7, 1; 9, 28; 11, 27; 20, 8.
taman, 10, 4, 5.
tĕmĕn, 10, 29; 11, 1; 24, 13.
tampa.
anampa, 21, 20.
tinampa, 21, 33.
tĕmpuh.
anĕmpuh, 19, 31, 33; 23, 39; 25, 34; 26, 6, 8; 29, 9, 12.
anĕmpuha, 19, 32.
tampak.
tampaking, 4, 16.
satampaking, 14, 2.
atampakan, 8, 27.
tĕmbe, 2, 6; 12, 5, 6; 21, 35.
tambontĕn, *sie* bontĕn *en* tan.
tumbak. 13, 22, 23.
tumbaking, 19, 36.
katumbak, 20, 16.
timbang.
timbangana, 7, 10.
tiga, 18, 30.
titiga, 27, 19; 29, 20.
tigang, 12, 36; 15, 9; 25, 16, 17, 21; 28, 15; 31, 5, 20.
katiga, 14, 32.
tega, 7, 27; *vgl.* tyaga.
parakategan, 7, 20.
tagih.
tinagih, 3, 14.
tĕguh, 11, 10.
atĕguh, 11, 12.

tigas.
aninigasi, 11, 28.
tĕgal, 5, 11; 18, 35.
tĕgaling, 4, 33.
tugĕl, 8, 26.
tub.
atub, 4, 6.
tiba.
anibakĕn, 9, 30.
tabuh.
tatabuhan, 19 3, 16; 22, 35.
tinabuhan, 5, 20.
tang, 4, 10.
tong.
katong, 18, 28.
tangi.
atangi, 4, 24.
tinangi, 4, 28.
tangeh, 7, 24.
tĕngah, 21, 2.
tĕngahing, 4, 26; 21, 8.
patĕtĕngahan, 4, 28.
tangan.
tangane, 8, 30.
tĕngĕn, 5, 23, 25; 8 30.
tĕngĕr, 12, 24.
tingkah, 28, 32.
tingkahanira, 10, 8; 20, 22.
satingkah-polahing, 23, 10.
satingkah-polahira, 12, 34.
atingkah, 25, 26.
tangkis.
anangkis, 19, 12; 29, 10.
tangkil.
panangkilan, 24, 26; 28, 24.
tungkul.
katungkul, 6, 11; 16, 11; 23, 13.
anungkul, 22, 3, 18; 29, 1.
tangkĕp.
atangkĕp, 22, 34.
patangkĕping, 22, 38.
tangis.
anangis, 2, 25, 26; 5, 21; 26, 27.
tingal.
tinghalira, 15, 5, 6.
satinghalira, 4, 20; 12, 11.
tuminghal, 2, 24; 10, 7; 15, 5.
tininghalan, 11, 30; 21, 14.
aniningal, 22, 35.
aninghali, 24, 13.
aniningalana, 22, 33.
katinghalan, 2, 9; 4, 12, 26; 8, 22; 9, 12; 10, 13; 20, 5.
tangga.
tatangganira, 17, 10.
tunggu.
atunggu, 4, 18.
anunggua, 3, 8.
tinunggu, 5, 19.
anunggonana, 3, 9.
tinggal.
atinggal, 18, 14, 15.
katinggal 12, 36; 15, 9.
tunggal, 3, 1; 5, 30; 9, 21; 17, 31; 20, 2; 24, 30; 26, 9; 31, 37; 32, 6.
tunggaling, 16, 17.
tunggalan, 29, 15.
patutunggalaning, 6, 33.
tunggul, 19, 3, 16.
tanggap.
ananggapi, 24, 16.
tinanggapan, 16, 6; 27, 30.
pakanira-tanggapana, 22, 13.
tĕnggung.
tumĕnggung, 25, 19, 33; 28, 19.
tunggang.
anunggang, 10, 4; 28, 5.
sa- I.
sawiji, 19, 29; 20, 36; 24, 28.
sapuluh, 24, 27.
sawĕlas, 29, 16.
satus, 14, 1.

salaksa, 26, 2.
sapalih, 21, 35.
sapasar, 2, 21; 26, 24.
sapasang, 26, 37.
satahun, 11, 20.
saleng, 18, 5.
sakarĕngan, 22, 5; 27, 28.
sa- II.
sagunung, 25, 7.
sawaringin, 5, 13.
sapangon, 3, 3.
sa- III.
sapaturon, 10, 2.
sapalaki (?) 1, 9.
sa- IV.
saratri, 4, 9; 20, 14.
sawĕngi, 4, 11, 18.
sawĕrdhining, 4, 1.
sanusa, 23, 24.
sagĕrha, 21, 20; 23, 29.
sakeh, 20, 20; 23, 29; 26, 17; 29, 11.
sarupane, 11, 2.
enz., 3, 4; 7, 20; 9, 7; 10, 21; 11, 6; 12, 24, 34; 13, 15; 14, 1; 15, 30; 17, 29; 19, 23; 21, 36; 23, 10, 16, 27; 24, 11; 25, 14; 26, 7; 27, 35; 28, 11.
sa- V.
sawetaning, 9, 23; 13, 12.
sa- VI.
sasampunira, 23, 15.
satĕkane, 7, 9; 9, 9; 10, 1, 4; 22, 21; 23, 30; 24, 3.
saḍatĕngira, 21, 14.
sapungkurira, 23, 21, 27.
satinghalira, 4, 20; 12, 11.
sapañjĕnĕng, 18, 23.
saulihira, 9, 28; 10, 9; 26, 32.
zie voorts sawyakti, sakuṭa, sajati, *enz.*, *en* mana, mangka, mangkana.
si I, 8, 20; 19, 28; 20, 9, 38; 21, 17, 29; 24, 7; 25, 36.
si II, 28, 10, 19.
sah, 1, 4; 3, 14, 17, 28; 5, 6, 10, 16; 6, 7; 7, 27, 29, 35; 8, 4; 9, 8; 10, 27; 11, 16, 23; 20, 31; 26, 17; 32, 22.
asaha, 27, 29.
sih, 1, 19; 23, 14.
sihira, 10, 2.
asih, 3, 1; 10, 24; 13, 21.
asihsihan, 3, 31; 12, 11.
silihasih, 12, 37.
kakasihira, 12, 10.
kinasihan, 22, 25.
kasyasih, 13, 32.
soh.
sohaning, 24, 26.
saha, 23, 30.
suhun.
sinuhun, 28, 14.
sahur, 20, 29.
sahuring, 20, 10.
sahurira, 10, 19; 15, 7; 16, 37; 20, 29; 24, 11.
asahur, 16, 24.
sumahur, 4, 15; 5, 32; 6, 18; 7, 3; 8, 19; 9, 5, 12, 15; 10, 12, 22, 23, 30; 11, 8, 24, 29; 13, 17; 16, 9; 21, 29; 24, 7; 26, 28.
anahura, 4, 31.
saos, 16, 18; 27, 1.
sahasa.
sinahasa, 9, 27.
sahaya, 17, 35; 24, 17.
sahayanira, 17, 33.
sun, 2, 14; 23, 21.
isun, 2, 33; 3, 8; 4, 31; 15, 5; 19, 7, 8; 21, 18, 29, 35; 22, 33; 23, 19; 24, 6; 27, 32; 28, 21, 23.
ingsun, 2, 8, 9, 14, 16, 18; 5, 33; 6, 19, 21, 24, 25; 7, 3, 4; 9, 6, 13, 14, 15; 10, 20, 22, 23, 29, 30, 33; 11, 2, 3, 9,

15, 18; 12, 8; 13, 17, 20; 14, 13, 16; 15, 4, 9; 17, 3, 4; 20, 36; 26, 1.
sun-, 2, 16; 11, 3; 12, 14; 13, 21; 23, 22; 27, 35; 31, 6.
isun-, 5, 32; 21, 35; 23, 20; 31, 9.
ingsun-, 9, 7; 10, 25, 34; 11, 30; 15, 14; 16, 15.
-isun, 21, 17, 34; 23, 25.
-nisun, 21, 18, 35; 22, 33; 23, 22, 18; 24, 7; 26, 2.
-ingsun, 2, 17, 31; 6, 18, 19 (*na een vocaal*); 9, 14, 31, 33; 11, 29; 12, 2; 13, 21, 24; 15, 5; 23, 38.
-ningsun, 6, 4, 20; 9, 4; 10, 13, 27, 31, 32; 11, 6, 8, 9, 11, 31; 14, 9; 15, 10; 16, 37; 17, 4; 20, 28.
iringsun, 6, 5; 9, 33; 10, 24, 29.
sinahu.
asisinahu, 32, 32.
sanak, *zie* anak.
sanda, 15, 21.
sanidya.
comp.: siddhisanidya.
sĕnĕt.
asĕnĕtan, 8, 2, 13; 17, 3, 6, 9, 17.
asĕnĕtana, 8, 9; 17, 1.
santosa, 9, 16.
saṇḍe, 15, 20.
saṇḍing.
asaṇḍing, 4, 19.
saṇḍingira, 27, 8.
sor, 5, 20; 7, 10; 25, 19, 36.
isoring, 26, 11.
kasoran, 22, 31, 23, 3.
çri, 13, 29; 16, 36; 18, 11, 14, 21, 23; 24, 30; 25, 1, 4, 25; 27, 22, 16, 17, 19; 30, 5; 32, 11.
asri, 22, 35.
sira, 1, 4, 5, 10, 13, 14, 15, 17, 19; 2, 2, 3, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 24, 27, 30, 31, 32, 33; 3, 1, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 4, 1, 3, 4, 10, 13, 14, 17, 18, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 34; 5, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 32; 6, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 13, 16, 17, 20, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 33; 7, 1, 5, 7, 8, 9, 11, 13, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 27, 28, 29, 30, 35; 8, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 16, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 9, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 20, 22, 24, 25, 26, 28, 30; 10, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 16, 18, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 34; 11, 7, 8, 9, 10, 16, 17, 20, 23, 26, 27, 29, 31; 12, 2, 4, 7, 9, 11, 13, 17, 21, 26, 27, 32, 36, 37; 13, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 21, 23, 24, 28, 30, 31, 32, 33, 34; 14, 10, 11, 12, 14, 22, 28, 31, 32; 15, 2, 3, 4, 8, 11, 12, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 31; 16, 3, 5, 6, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 37; 17, 1, 2, 6, 8, 9, 10, 11, 15, 18, 23, 24, 25, 26, 37; 18, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 16, 20, 22, 26, 30, 31, 33, 37; 19, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 17, 19, 20, 24, 30, 31; 20, 1, 2, 5, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 27, 29, 31, 32, 35, 37; 21, 4, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 22, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37; 22, 18, 22, 24, 28, 30, 31, 32, 37, 39; 23, 1, 4, 12, 15. 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 35, 36, 37; 24, 1, 2, 6, 11, 14, 19, 25, 37, 38; 25, 1, 2, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 32, 34; 26, 4, 5, 6, 7, 10, 14, 18, 20, 24, 25, 27, 29, 30, 32, 35, 36; 27, 1, 3, 4, 6, 9, 10, 11, 13, 20, 21, 22, 24, 28, 31, 33; 28, 4, 6, 8, 9, 12, 14, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 32, 33, 34, 35, 36; 29, 8, 10, 16, 18, 21,

25, 29; 30, 4, 7, 20, 22, 28, 29, 34, 37, 31, 7, 14, 16, 17, 19, 29; 32, 4.
sireng, 6, 23.
sira-, 20, 12.
sore, 17, 18, 32, 34; 24, 10.
sĕrah.
asrah, 22, 21.
asĕrah, 24, 21.
sinérahakĕn, 24, 14.
surak, 29, 7.
suraking, 2, 20.
asurak, 8, 24; 29, 6.
surud.
murud, 14, 25.
çṛddha, 32, 30.
çraddhana.
paçraddhanagung, 29, 27.
sĕrat.
sinĕrat, 32, 29.
surat, 18, 33; 22, 17; 23, 21.
anurat, 32, 33.
sinurat, 32, 28.
sarwa, 24, 13, 18.
surawe.
asurawean, 18, 31; 23, 11.
sirĕp, 4, 10; 19, 34.
sirĕping, 12, 19.
surup, 15, 21.
sarama.
asaramaha, 22, 26.
pasasaramaning, 22, 26.
sĕrĕng.
sĕrĕngĕn, 4, 23; 7, 18; 28, 8.
sĕrung.
nĕnĕrung, 4, 17.
siring, 29, 5.
saka I.
saka, 13, 19; 18, 18; 19, 2, 4, 21; 23, 31, 32.
saka II.
(saka-), 3, 2; 4, 32; 13, 18, 25.
çaka II, 15, 26, 28; 16, 13; 18, 4, 9, 24, 31, 34; 25, 2, 15, 22, 28, 29, 30; 26, 9, 11, 27, 10, 18; 28, 15, 16; 29, 15, 27, 28, 29; 34, 35; 30, 1, 19, 24, 27, 28, 32, 34; 31, 4, 15, 16, 18, 19, 22, 23, 24, 28, 29, 32, 34, 35, 37; 32, 3, 8, 9, 12, 16, 17, 18, 19, 21, 24, 26, 28.
siki, 19, 37; 24, 36.
suka, 2, 16; 4, 30; 9, 15; 13, 14; 15, 20; 21, 6; 22, 19, 22; 23, 5, 13, 27; 25, 25; 26, 12; 31, 9.
sukahaningong, 22, 20.
akasukan, 4, 14; 10, 3; 13, 27.
çoka, 4, 14.
sakarayita, 17, 8.
çakti.
kaçaktinira, 7, 10.
kaçaktiningsun, 13, 21, 24.
sukĕt, 8, 13.
sakṣat, 13, 17, 25; 26, 2.
sĕkul, 6, 14, 17, 21, 23; 20, 34, 35.
sĕkule 6, 12.
sĕkuling, 6, 10.
sakala, 4, 2; 14, 33.
sikĕp.
asikĕp, 23, 39.
sinikĕp, 12, 27; 26, 15.
kasikĕp, 24, 1.
sakiṭa.
sakiṭaha, 17, 29.
sakuṭa.
sinakuṭa, 21, 30.
saking, 1, 4; 2, 17; 3, 12, 15, 17, 28; 4, 11, 20; 5, 5, 6, 8, 10; 6, 16, 26, 30; 7, 3, 28, 29, 35; 8, 3, 4, 5, 21, 26; 9, 7, 8, 11, 13, 28; 10, 5, 9, 27, 28, 31; 11, 16, 22; 12, 16; 13, 30; 14, 10, 25; 15, 29; 17, 23; 18, 31; 19, 4, 6, 15; 20, 31; 21, 8; 22, 12, 13, 26; 23, 30, 31, 33, 34; 24, 5, 27; 25, 10; 26, 32; 27, 34; 28, 13, 16; 29, 12,

23, 21, 29; 32, 22.
suduk.
susudukan, 22, 32, 34, 38.
asusudukana, 22, 33.
anuduk, 17, 18, 19, 21.
anuduka, 17, 17.
sinuduk, 7, 19; 11, 13; 12, 2, 21; 15, 29, 23, 16, 12; 17, 20; 26, 22; 27, 8.
dera-suduka, 11, 11.
siddha, 7, 28.
siddhaning, 7, 27.
comp. prasiddha.
siddhi.
comp.: dharmakañcanasiddhi.
suddha.
suddhanira, 15, 23.
siddhisanidija, 6, 30.
sâddhya.
saddhyanisun, 21, 35.
siddham, 1, 1.
sat.
asata, 9, 32.
sot.
sotira, 5, 28; 10, 1.
sotmami, 9, 35.
stri, 9, 21; 10, 11, 14, 34, 35; 24, 36; 27, 23, 26; 29, 18, 22, 23; 30, 4, 7, 11; 31, 28, 37.
çatru, 18, 29.
comp. ajayasatru.
setra.
setraning, 9, 20.
strisamaija, 2, 3.
stapaka.
comp.: boddhastapaka.
satya, 1, 10.
çaçih, 15, 9.
sasar.
kasasar.
sastra, 3, 35, 4, 4; 32, 31.
comp.: swarawyañjanasastra.
çewa.
çewa-sogata, 13, 16, 30.
kaçewan, 27, 22.
sawah, 1, 20; 2, 1, 7; 19, 25; 21, 8, 9.
swarawyañjanaçastra, 4, 1.
sewaka.
asewaka, 9, 13; 13, 27; 22, 8, 25; 23, 14.
sewakaha, 22, 2.
sumewakaha, 9, 14.
pakanira-sewaka, 22, 4.
sawala I.
anawala, 5, 4, 11, 16; 6, 32; 7. 4.
sawalan II.
pasawalanira, 18, 28, 33; 22, 16.
swapna, 10, 29.
sawyakti, 12, 26.
swayambara, 27, 14.
swagata.
sinwagatan, 6, 23.
sawung, 16, 3, 9.
sawungira, 16, 12.
sowang, 19, 30; 28, 4; 17, 33.
salu, 4, 18.
çela, 12, 3.
salah I.
salah, 8, 15.
sinalahan, 17, 6.
salah, II.
asalah, 18, 21; 27, 7.
asalaha, 27, 7.
sinalahakĕn, 7, 31.
den-salahakĕn, 6, 10.
silih.
sun-silihe, 12, 17.
silihasih, 12, 37.
salahasa.
analahasa, 12, 7.
sulakṣaṇa, 4, 1.
silit, 18, 8.
sĕlĕsĕk.

sinĕlĕsik, 26, 4.
sĕlang.
sumĕlang, 11, 24.
salanggap.
asalanggapan, 8, 18.
sapa, 10, 12; 14, 9; 22, 37; 25, 36; 31, 6.
sinapa, 6, 17.
sapu.
ananapua, 8, 10.
sĕpi.
asĕpi, 21, 2.
sipi, 10, 2; 21, 34.
sapih.
sinapih, 17, 23.
sapekṣa, 2, 31; 23, 3, 15; 29, 8.
sapekṣaha 12, 16.
supekṣa, 2, 31.
saptawara, 4, 3.
sĕḍah, 5, 12; 14, 27; 21, 20, 22.
asĕḍahan, 5, 12.
sadwara, 4, 2.
sĕḍĕng, 1, 18; 13, 32; 14, 15; 16, 12, 32; 19, 34.
sĕḍĕnging, 8, 10.
sĕḍĕngipun, 17, 17.
sĕḍĕngira, 15, 19; 19, 18.
anĕḍĕng, 4, 6.
sĕḍĕngan, 20, 33.
saji, 3, 13.
sajati, 15, 12.
sajöng, 19, 6, 18.
sajĕng, 21, 28; 22, 1.
sayut.
anayuti, 23, 17.
sañjata, 14, 18, 19, 24; 18, 18; 19, 2, 4, 9, 12, 14, 21; 21, 5; 22, 14; 23, 30, 31, 34; 24, 12; 25, 26; 29, 10.
sañjata-ing, 14, 17.
siñjang, 21, 23.
sama, 4, 4; 7, 21, 22; 8, 18, 22; 13, 12, 13, 26; 14, 15, 27, 30; 16, 11, 25; 17, 2, 26, 31, 34, 35; 19, 13, 19, 22, 23, 37, 20, 15, 21, 22, 29; 21, 1, 33; 22, 27, 29; 23, 7; 24, 22; 25, 8; 26, 7, 27, 30; 27, 1; 28, 4, 19, 28; 30, 8; 31, 5, 6.
samanipun, 3, 1.
samarowangipun, 12, 36.
comp.: prasama.
sĕmu.
asĕmu, 11, 31.
somah, *zie* omah.
samana, 28, 23.
smara.
kasmaran, 10, 8.
samadaya, 16, 20, 21, 23, 25; 28, 7.
samasa.
samasanira, 15, 7; 16, 5.
sampun, 7, 7; 9, 28; 10, 26; 11, 19; 12, 36; 14, 23; 15, 21, 23, 27; 17, 32, 19, 1, 22; 20, 8, 9, 10; 22; 21, 31; 22, 14, 22; 23, 10, 11, 16, 34; 25, 33; 28, 35; 31, 8; 32, 30.
sampune, 17, 15.
sampuning, 5, 21.
sasampunira, 13, 15.
sampûrṇa, 5, 14.
samaya, 9, 30; 24, 21.
samayanira, 11, 26; 21, 37.
pasamayanira, 25, 16.
comp. strisamaya.
sambi, 21, 27.
sĕmbah, 16, 24.
anĕmbah, 13, 16, 20.
anĕmbaha, 13, 25, 26.
anĕmbahi, 13, 19.
sĕmbahĕn, 13, 20.
sambat.
asasambat, 5, 21.
sambut.
anambut, 11, 17.
sinambut, 2, 26.
kasambut, 26, 26.

denira-sambut, 20, 6.
samangka, 17, 18; 8, 21; 9, 27; 11, 25; 12, 4, 7, 27; 13, 27; 14, 13, 17, 22, 25; 17, 9; 18, 26; 19, 1, 8, 9, 22, 29, 35; 20, 13; 21, 10, 21, 32; 22, 23; 23, 2, 13; 24, 24, 34; 25, 20; 26, 14, 19, 30; 27, 2, 13, 35; 29, 16.
samangkana, 5, 9, 21; 8, 15, 26.
sĕga.
  sĕgane, 6, 18, 19.
  sĕganing, 6, 13, 15.
sagara, 29, 14.
sogata.
  comp.: sewasogata.
sub, 26, 32.
  kasub, 9, 23; 23, 8.
seba.
  asesebana, 9, 9.
  amaraseba, 9, 17; 10, 30.
  sineba, 9, 10; 21, 12, 13, 16.
  pasebanira, 21, 13,
  paseban, 21, 14.
sabran, 12, 25.
sabrang, 2, 19; 5, 23, 25; 9, 13.
  anabrang, 21, 7; 22, 16.
çabda, 5, 22; 7, 25; 8, 15; 20, 22.
  sabdanira, 24, 21.
  çabdaningsun, 6, 4.
sabuk, 21, 33.
sĕbĕl.
  asĕbĕl, 11, 32.
çubham, 32, 32.
sang, 1, 5, 7, 16; 2, 14; 5, 6; 7, 17, 22, 24, 25; 8, 18, 22, 23, 25; 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 29; 10, 17, 22, 34; 12, 27, 13, 2, 5, 14, 29; 14, 5, 8, 12, 15, 29; 15, 1, 7, 9, 10, 14, 17, 18, 21, 22, 25, 27, 29, 30, 31, 32; 16, 1, 3, 9, 11, 13, 16, 28, 32, 33, 37; 18, 9, 22, 37; 20, 2, 8; 21, 5, 27; 22, 1, 27; 23, 1, 16, 19, 23; 24, 2, 6, 7, 12, 16, 18, 19, 37, 38; 26, 5, 7, 18, 25, 30, 31, 34, 36; 27, 3, 23, 24, 26, 30, 36; 28, 1, 3, 6, 14, 23; 29, 11, 21. 22, 23, 38; 30, 1, 20, 31, 32, 37; 31, 35; 32, 4, 12, 23, 24, 30, 33
sing, 29, 13.
sung.
  asung, 23, 15.
  asunga, 21, 3.
  tanpasung, 28, 34.
  sinung, 15, 16; 25, 25; 27, 1.
  sinungakĕn, 12, 14; 15, 14; 16, 5.
  sinungakĕning, 16, 8.
  sinungan, 18, 17; 29, 1.
sanga.
  sangang, 27, 10.
sangu.
  sangumpun, 23, 6.
sangka, I.
  sangkane, 4, 15; 6, 6, 14; 26, 19.
  sangkaning, 7. 11, 34; 18, 2, 10; 24, 15; 25, 10.
  sangkanira, 11, 23; 13, 16; 18, 21, 20, 30; 28, 8.
  sangkaningsun, 9, 4; 10, 31.
  sangkaring, 29, 3.
çangka II, 8, 30.
sĕngka.
  sumĕngka, 19, 25.
sangketa.
  sangketanira, 1, 16.
singkal.
  sisingkalan, 19, 27.
sungkĕlang.
  anungkĕlang, 12, 12, 17.
  sinungkĕlang, 16, 7.
sangkapaṇi.
  asangkapaṇi, 13, 31.
  anangkapaṇeni, 16, 32.
singkab.
  kasingkab, 10, 32.
singid.

sisingidan, 6, 15.
singse.
kasingse, 18, 1.
sangsaya, 3, 1; 6, 8; 16, 27.
sangawara, 4, 3.
sangguh.
sinangguh, 10, 35.
sĕnggah.
pasĕnggahan, 18, 17.
apasĕnggahan, 18, 32.
sĕngguh.
anĕngguh, 2, 28; 7, 4; 17, 3.
sĕnggeh.
sinĕnggeh, 17, 18.
anĕnggeh, 18, 34.
singgih, 2, 26, 30; 3, 19; 6, 18; 9, 2, 5; 11, 29; 16, 10, 24; 22, 34; 23, 8; 24, 8.
sanggaruh.
asanggaruhan, 8, 24.
sanggup.
sangguping, 17, 26; 29, 2.
sanggupipun, 17, 31.
sanggupira, 7, 8; 24, 4, 9, 18; 27, 36.
asanggup, 1, 9, 10; 24, 6; 26, 31; 28, 35; 29, 1.
sanggupa, 24, 9.
sanggama.
asanggama, 2, 2, 4, 8, 12, 32; 5, 3; 7, 33.
weh.
tanpaweh, 2, 14.
wineh, 4, 6; 19, 15; 26, 12.
winehan, 26, 21.
sun-wehi, 13, 24.
woh, 21, 20.
wohing, 4, 7, 9, 12, 13, 14, 21, 22, 30; 23, 8.
awoh, 4, 4.
wahu, I, 8, 25; 10, 2, 3.
wahu, II.
winahonan, 28, 12.
wun.
wunwunanira, 4, 11, 21.
wani, 4, 7; 12, 33; 16, 25; 22, 9, 37; 23, 38.
wano, 17, 36.
wunuh.
winunuh, 26, 15.
wantĕn, 28, 6.
wontĕn.
wontĕn, 3, 12; 6, 32; 10, 13, 24, 30; 13, 18; 14, 30; 15, 13, 16; 16, 4, 32, 37; 17, 17; 18, 36, 37; 19, 36; 20, 4; 21, 1, 2, 12, 13; 22, 5, 12; 23, 8.
wontĕna, 9, 16; 20, 38.
wĕnang, 12, 35.
amĕnangi, 22, 26.
kawĕnang, 14, 23.
kawĕwĕnangane, 14, 3.
waca.
amaca, 24, 17.
winaca, 22, 22.
wicara.
amicara, 6, 4.
wor.
kaworan, 12, 37.
wara.
comp.: triwara, sadwara, saptawara, sangawara, pañcawara.
wira.
comp.: prawira.
wuri, 26, 2.
wruh, 5, 18; 6, 33; 8, 10; 9, 4, 29; 10, 8; 12, 24; 13, 21; 15, 8, 32; 23, 32; 26, 17, 24.
kawruhan, 5, 17, 19.
wruhanira, 2, 8.
wruhanta, 8, 20.
depun-kawruhana, 22, 19.
pakanira-kawruhana, 22, 10.
warah.
awarah, 9, 33; 10, 8, 9; 16, 34; 26, 26, 29.
awawarah, 26, 22.

winarah, 4, 1; 25, 32; 26, 27.
winarahan, 3, 35; 4, 4; 7, 8.
pawarahira, 8, 32.
wĕrdhi.
sawĕrdhining, 4, 1.
wrat.
awrat, 6, 31.
wĕrta, 15, 1.
wĕrtanira, 14, 7.
awĕrta, 2, 28; 15, 12; 28, 11.
kawĕrta, 5, 4; 6, 32; 8, 2; 9, 22; 15, 28.
waruju, 3, 26; 28, 13.
warga.
comp.: kadangwarga.
warang.
awawarangana, 28, 30.
wirang.
awirang, 16, 26; 20, 28; 21, 18.
wurung, 25, 6.
waringin.
sawaringin, 5, 13.
wĕka, 2, 27, 28; 3, 19; 5, 28; 7, 11; 10, 24, 33.
wuku, 4, 3.
wikan.
wikana, 2, 32; 3, 33; 24, 33.
wukir, 24, 33.
wĕkas. 17, 16.
wĕkasira, 2, 9; 11, 14; 28, 6.
wĕkas-pakanira, 20, 24.
sewĕwĕkasira, 23, 27.
awĕkas, 23, 4, 12.
amĕmĕkas, 6, 24.
winĕkas, 17, 32.
wĕkasan, 2, 22; 3, 2, 5, 10; 5, 4; 8, 6; 10, 16; 17, 22; 20, 21; 21, 19; 22, 38; 23, 1; 24, 35; 26, 29.
awĕkasan, 20, 19.
wadi.
sawadinipun, 21, 36.
wado, 14, 22, 23; 29, 6.
wĕdi.
awĕdi, 2, 14; 6, 31; 7, 4; 13, 12; 15, 2; 24, 13; 26, 1.
widhi, 8, 7; 10, 5; 12, 20; 13, 14.
widhining, 3, 18, 22.
winidhi, 13. 25.
winidhyan, 8, 24.
wadon, 1, 19; 2, 21; 3, 26; 5, 1; 10, 13, 16; 13, 6, 11; 23, 38.
amadoni, 27, 1.
wudun.
wuwudun, 16, 26.
wadwa, 14, 20.
wĕdal.
mĕdal, 7, 21.
widyadhari.
kawidyadharen, 30, 36.
wadung.
wadung-pacule, 14, 2.
winadung, 5, 20.
wit.
witing, 4, 5; 5, 18.
wet, I.
weting, 20, 3.
wetning, 6, 19; 12, 15.
wet, II.
awet, 18, 2.
wĕtu.
mĕtu, 2, 22; 4, 11, 20, 25; 8, 21; 19, 13; 23, 32.
mĕtua, 5, 8; 9, 32.
amĕtoni, 23, 31.
winĕton, 4, 25.
kawĕtunira, 10, 28.
wetan, 5, 24, 25; 8, 19, 27; 20, 25; 23, 32, 34; 25, 36; 26, 8; 31, 10.
wetaning, 1, 17; 4, 33; 7, 27; 13, 12.
sawetaning, 9, 23; 13, 12.
mangetan, 25, 32.
watara, 17, 20.
awatara, 17, 15.

watĕk, 8, 17, 18, 19, 20, 22, 24.
wĕtis.
wĕtisira, 10, 6.
wĕtĕng, 2, 21.
was.
kawaswasan, 12, 23.
wus (*vgl.* awus *en* huwus), 8, 33; 25, 7, 32, 36; 29, 7.
wusing, 24, 33.
wusira, 12, 6.
kawusanira, 32, 29.
wĕsi, 13, 34.
wastra, 21, 32; 24, 15.
waspaḍa.
kawaspaḍan, 26, 14.
winaspaḍakĕn, 9, 2.
wawa.
amawa, 6, 30; 7, 21; 14, 27; 16, 8; 17, 35; 19, 15; 22, 21; 24, 17, 22.
amawaha, 30, 3.
kawawa, 22, 14; 23, 16.
zie ook tuwawa.
wiwaha.
wiwahanĕn, 28, 33.
wiwal, 18, 8.
wolu.
wolung, 3, 7.
angawolu, 25, 20.
walaḥ.
kawalahan, 4, 22.
wĕlah.
wĕlahan, 6, 9, 15.
wĕleh.
apamĕleh 28, 24, 25.
wulan, 11, 18, 19, 22, 26; 12, 1; 25, 31; 26, 33.
walĕr.
malĕr, 2, 19.
waluku.
amaluku, 6, 9, 11; 19, 27.
wuluku.
wulukune, 14, 2.
amulukua, 6, 16.
walat.
den-walating, 9, 33.
wĕlit.
amĕlit, 4, 19.
wulat.
mulat, 4, 20; 12, 13.
walĕs.
winalĕs, 13, 33.
pamalĕs, 15, 32.
wĕlas I.
sawĕlas, 29, 16.
rowĕlas, 31, 17.
limawĕlas, 26, 18.
pitu-wĕlas, 25, 5; 31, 30.
wĕlas II.
wĕlasira, 12, 31.
awĕlas, 13, 31; 16, 33.
amĕlasakĕn, 6, 26.
wilasa, 7, 30; 8, 5.
awilaça, 20, 28.
tanpawilasa, 3, 12.
tanpawilasaha, 20, 26.
winilasan, 12, 31.
pawilasane, 13, 33.
pawilaçanira, 21, 30.
walang.
walangati, 7, 7; 21, 31; 28, 35.
wilang.
wilangĕn, 5, 34.
kawilang, 23, 10.
wulang.
den-wulang, 24, 24.
waḍah.
winaḍahan, 24, 14, 15.
den-waḍahi, 6, 11.
wĕḍus, 1, 6, 9; 14, 24.
wiji.
wijine, 7, 34.
sawiji, 19, 29; 20, 36; 24, 33.

wijil, 21, 25.
wijiling, 5, 15; 8, 20; 13, 1, 4.
mijil, 24, 6; 27, 29; 29, 18, 20, 22, 25, 30, 3, 5, 7, 8, 9, 18.
amijilakĕn, 19, 6.
wayah.
awayah, 3, 3.
wayuh.
awayuh, 3, 24.
wyañjana.
comp.: swarawyañjanasastra.
wyakti, 11, 7.
pangawyakti, 13, 21.
comp.: sawyakti.
wiyata.
wiyatanira, 3, 33.
wayang, 5, 10.
awayang, 27, 1.
wighna.
comp.: nirwighna.
wibhâwajanma, 1, 11.
wong, 1, 18; 2, 20, 23; 4, 10, 31, 34; 5, 1, 4, 12, 14, 15, 16, 19, 32; 7, 1, 4, 6, 24; 8, 1, 3, 20; 9, 20, 31, 33; 10, 10, 13, 15, 16, 11, 5, 12; 12, 8, 16, 19, 24, 25, 33; 13, 4, 5, 13; 14, 4; 15, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 31; 16, 2, 17, 23; 17, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 31, 34; 18, 10, 25; 19, 3, 13, 31, 33, 34, 35, 36; 20, 1, 4, 14, 16, 19, 34, 36, 37; 21, 28; 22, 5, 11, 24, 37; 23, 5, 6, 29, 33, 39; 24, 1, 3, 7, 10, 17, 20, 22, 23, 24, 37; 25, 7, 31, 36; 26, 3, 6, 8, 12, 17, 18, 30, 32; 28, 3, 8, 12, 14, 30, 32, 33, 34, 36, 37; 29, 9, 10, 12, 13, 14; 32, 2.
wongira, 16, 8; 18, 16; 20, 15; 21, 12; 22, 26, 35; 23, 2, 3, 11.
sawong, 24, 11.
wong-atuwane, 2, 22.
apawong, 12, 10.
among, 6, 28.
winonging, 14, 17.
ingsun-wong, 9, 7.
pamongmong, 15, 2, 3.
wĕngi, 19, 34; 20, 4; 26, 17; 31, 12.
sawĕngi, 4, 11, 18.
amĕmĕngi, 21, 4.
kawĕngen, 21, 8.
wangku.
amangkubhumi, 26, 36; 27, 28; 28, 2, 3, 7, 20; 29, 16.
mangkubhumi, 7, 32; 27, 30.
wangke, 29, 14.
wangkawa, 8, 15.
wungkul, 12, 12.
wĕngkang.
pamĕngkang, 16, 2.
wungsu.
pamungsu, 27, 24; 30, 4, 8; 32, 23.
wangsul.
mangsul, 6, 3; 18, 26; 19, 23; 20, 19; 21, 12; 22, 24.
wangbang, 14, 4.
lah I.
lah, 3, 8; 4, 30; 6, 19, 20; 7, 5; 9, 15, 30; 11, 18, 21; 13, 20, 23; 16, 9, 10; 20, 7, 18; 21, 17; 22, 32; 24, 6; 27, 35.
lah II.
lumah, 21, 27.
lĕhĕng, 20, 12.
luhung, 21, 18.
lan, 24, 31; 25, 29; 26, 9, 10; 29, 8, 18; 30, 13.
len, 6, 1; 27, 2.
lon.
depun-alon, 21, 31.
alonlonan, 20, 19.
lina, 15, 21; 16, 13.
linanira, 15, 25; 18, 4.
comp.: pralina.
lante.

panglante, 14, 17.
lantar.
palantaran, 31, 22.
lintang.
malintang, 4, 34; 5, 4, 16.
liṇḍu, 8, 14.
paliṇḍu, 32, 3.
laṇḍĕp.
lalaṇḍĕp, 24, 13, 16, 18, 22.
laṇḍe.
laṇḍeyanipun, 13, 22.
lanang, 1, 19; 2, 21, 22, 23; 13, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11; 18, 14, 15; 21, 23; 24, 35.
lor, 18, 9; 19, 5, 12, 13; 23, 31, 33; 25, 7, 17.
loring, 14, 18; 19, 2, 4, 9.
mangalor, 19, 20; 20, 14; 21, 7; 23, 39.
lara.
alara, 12, 30; 25, 24.
laru.
lalaron, 20, 13.
lurah, 23, 36; 25, 17.
laris.
lumaris, 7, 7.
lurung.
anglurung, 14, 14.
lek, 12, 36.
leking, 2, 22; 13, 1.
laki.
lakine, 1, 20.
lakimu, 2, 4.
lakinta, 2, 4, 10.
aliki, 24, 29.
pinaka-lakinira, 27, 14.
sapalaki, 1, 6.
laku.
lakunira, 12, 21.
lumaku, 1, 3; 2, 19; 20, 14, 17, 18, 35, 37.
amalaku, 1, 6; 3, 25; 11, 3; 21, 30; 24, 4, 11, 22.
malaku, 11, 6.
pinakalaku, 11, 30.
pamalakunira, 1, 12.
papalakoning, 1, 9.
lakar, 6, 31; 7, 16.
likur, 30, 29.
laksa.
den-salakseng, 26, 2.
laksana.
laksananing, 10, 11.
laksananipun, 10, 12.
comp.: sulaksana.
lud.
linud, 27, 8.
lĕt, 27, 10; *zie* hĕlĕt.
lĕs, 6, 2.
listu.
listu-hayuning, 9, 21.
listu-hayunira, 10, 8.
luwe, 6, 21.
lawah.
lalawah, 4, 10, 16. 22.
lĕwih, 5, 34; 29, 11.
tunalĕwih, 23, 31.
lawan, 2, 2, 4, 10, 14, 15; 3, 35; 4, 2, 34; 9, 14; 10, 29; 12, 11, 35, 37; 13, 4, 7, 34; 14, 3, 4, 7, 20, 27, 28, 32; 15, 6; 16, 10, 22; 17, 8, 22, 31, 34; 18, 5, 28, 30; 19, 8, 19, 37; 20, 2, 20; 21, 10; 22, 19, 32; 23, 14, 19, 31, 35; 24, 35; 25, 5, 17, 21; 26, 13, 30; 27, 10; 28, 15; 30, 17; 31, 3.
pinakalawanira, 22, 34.
kalawan, 2, 11, 16, 33; 3, 28, 31, 33, 32; 4, 3, 32; 9, 34; 13, 8; 14, 4; 15, 5; 19, 3; 21, 37; 24, 16; 27, 25.
alawan, 22, 37.
anglawana, 7, 6.
linawan, 3, 21.
ingsun-lawanane, 28, 35.
isun-lawanane, 31, 9.
lawon.

sakalawonlawon, 3, 2; 4, 32.
liwar.
aliwaran, 21, 16.
liwat.
aliwat, 8, 30.
lawas.
lawase, 12, 1.
alawas, 3, 27; 5, 15; 9, 17; 10, 26, 27, 29; 11, 24, 25; 12, 15; 13, 1; 14, 7; 15, 1, 25, 18, 25; 26, 20.
dera-lawas, 12, 1.
lawang, 1, 7 10; 24, 23.
lalah.
lalahan, 21, 9.
lilir.
anglilir, 7, 26.
lapa.
lapa-ingsun, 6, 19.
alapa, 23, 6.
luput, 16, 30; 28, 9.
luputa, 16, 35.
luputeng, 14, 1.
kaluputan, 15, 12.
laju.
lumaju, 21, 11.
lumajua, 21, 32.
lajĕng.
malajĕng, 17, 37; 20, 3.
palajĕnging, 19, 36.
kapalajĕng, 22, 36.
layu.
malayu, 5, 25, 27; 7, 19; 15, 22; 17, 9, 19, 20; 22, 29, 30; 24, 26.
palayunipun, 22, 31.
apapalayon, 19, 23.
amalayokĕn, 9, 30; 24, 2.
pinalayokĕn, 9, 27, 29; 17, 38.
kapalayu, 14, 23; 19, 13; 23, 1, 36.
layang.
anglayang, 5, 25.
anglayanga, 5, 23.
lañcing.
lañcingan, 19, 29.
liñok, 1, 16.
aliñok, 5, 33.
lama.
lama, 18, 35.
alama, 3, 6; 22, 1, 32.
alalama, 7, 33; 12, 33; 13, 3; 15, 28; 16, 2.
lĕmu.
alĕmu, 29, 23; 30, 37.
lima, 6, 31; 26, 18.
limang, 11, 18, 19, 22, 26; 12, 1; 28, 4.
lilima, 5, 30.
anglilima, 28, 4.
limawĕlas, 26, 18.
lĕmah, 13, 23.
lĕmĕh.
alĕmĕh, 27, 33.
lumuh.
alumuh, 2, 13; 24, 16.
lamun, 3, 9; 4, 7; 6, 24; 10, 11, 18, 19, 22; 11, 20; 12, 8; 14, 10; 20, 12, 18, 28; 21, 36; 22, 3, 5; 23, 23; 27, 20, 21, 33, 34; 28, 13, 21.
lampah.
lumampah, 3, 17.
amalampah, 20, 33.
amalampaha, 6, 21.
pinalampahan, 1, 6.
papalampahanira, 11, 28.
lumpang, 12, 3.
limbe.
anglimbekĕn, 28, 5.
lagi, 11, 32; 19, 6; 24, 12.
comp.: pralagi.
ligar.
tanpaligaran, 22, 35.
lĕbu.
linĕbon, 18, 10.
labuh.

alabuh, 24, 19.
alabuha, 24, 20.
ling, 8, 18.
lingira, 1, 7; 2, 7, 15, 4, 7, 15, 30; 5, 10; 6, 2, 5, 20, 23; 7, 1, 2, 26, 35; 8, 9, 11, 29; 9, 3, 6, 11, 16, 30, 33; 10, 10, 11, 14, 21, 25, 26, 34; 11, 15, 19, 21, 28, 31; 12, 8; 13, 16, 19; 14, 12, 16; 15, 10, 12; 16, 4, 8, 10, 16, 21, 36; 17, 25; 18, 1; 20, 27.
angling, 1, 9; 10, 7.
kalingane, 6, 17; 12, 26; 15, 10.
kalinganira, 9, 29; 15, 4.
leng.
saleng, 18, 5.
long.
longing, 19, 33, 37.
alolongan, 17, 22.
anglongi, 14, 18.
linongan, 14, 18.
linga.
palingaha, 20, 30.
lungha, 3, 8, 10; 5, 29, 30; 6, 2, 3, 5; 8, 4; 10, 30; 25, 10; 26, 18; 28, 11; 31, 9, 12.
lungaha. 31, 18.
lunghanira, 6, 26.
alulungha, 7, 3.
lingsir, 24, 10.
linggih, 18, 21; 28, 19.
alinggih, 13, 23.
lininggihan, 21, 10.
apalinggih, 7, 17.
amalinggiha, 28, 6, 7, 9, 11.
lungguh, 25, 10.
sama-lungguh, 28, 4.
pa-.
paranggalawe, 25, 5, 15, 21.
pakuningan, 32, 8.
pakuṭi, 27, 10.
patañca, 27, 10; 28, 15.
patumapĕl, 24, 31.
pasunda-bubat, 28, 29.
pasora, 25, 21, 29.
pasaḍeng, 27, 28; 28, 15.
pawagal, 26, 9, 10.
palasĕm, 26, 10.
palungge, 25, 27.
pajurudĕmung, 25, 28.
pamaṇḍaṇa, 25, 30; 26, 10.
pamalayu, 18, 30; 24, 30.
pamaḍasiha, 29, 35.
pagajahbiru, 25, 30.
pabañu-pindah, 28, 16.
pu, 11, 12; 14, 1, 3; *zie ook* mpu.
punta, *in* kapuntan?, 7, 21.
po, 7, 13.
pahe, 15, 5, 6.
pahea, 17, 30.
pihan.
kapihanan (*van* hana?), 5, 12.
puhara, 16, 27.
puharanira, 17, 17.
apuhara, 24, 1.
pahido.
apahido, 19, 6.
pahat.
amahat, 5, 1.
pahit.
apahit, 23, 8.
kapahitĕn, 23, 7.
pahil.
pahilan, 31, 23.
pan, 11, 1; *zie* apan.
pun, 16, 35; 17, 5; 19, 21, 20, 26, 30, 38; 21, 21.
-ipun, 5, 29; 11, 21; 13, 22; 15, 13, 16, 17; 16, 4, 6; 17, 17, 31; 18, 36, 37; 19, 36: 20, 4; 21, 9: 22, 11; 23, 7: 26, 23.
-nipun, 1, 13, 14; 2, 32; 3, 1; 4, 6; 10, 2, 13, 17, 34; 12, 12; 14, 22; 16, 35;

17, 30, 31; 18, 35, 37; 19, 25, 26, 27, 32; 20, 19, 27, 33; 21, 1, 3, 36; 22, 9, 31; 23, 6, 8; *bij ww*, 10, 25; 15, 14; 16, 10, 15.
voorts in punĕndi, punarĕke, punika, puniki, puniku, punapa, punang, depun.
pani.
comp,: sangkapani.
pĕnuh, 19, 3; 22, 35.
punĕndi, *zie* ĕndi.
punarĕke, *zie* rĕke.
panek.
amamanek, 5, 18, 19.
punika, *zie* ika.
puniki, *zie* iki.
puniku, *zie* iku.
pŏnĕd.
apĕnĕd, 20, 25.
den-apĕnĕd, 11, 20.
punta.
kapuntan, *zie* pu, 7, 21.
panas.
panase, 2, 21.
apanas, 12, 1.
punapa, *zie* apa.
panapen, 7, 18.
paṇḍe. 11, 11.
apaṇḍe, 12 9; 13, 34; 14, 1; 10, 21.
pĕning.
apĕningan, 1, 7.
punang, *zie* ang.
pucuk.
pucuking, 13, 23.
pĕcut.
pĕpĕcut, 28, 13.
pacul.
wadung-pacule, 14, 4.
pra-.
zie pradeça, prawira, pralagi, pra-jurit, prasama, *enz*.
para I.
mara, 3, 34; 6, 27; 8, 7, 11, 12; 9, 8; 11, 27; 17, 24.
mareng, 1, 11, 12; 5, 14, 25; 6, 28, 32; 7, 3, 7; 12, 20; 16, 3; 17, 36.
mareringsun, 10, 29.
paran, 9, 28.
paranira, 17, 7; 20, 3.
saparanira, 9, 7.
pinaran, 2, 25, 29.
parananira, 5, 18.
para- II, 3, 28, 4, 15; 7, 30; 8, 8; 13, 15, 16, 17, 24, 25; 14, 12; 27, 3, 18.
para- III.
parahilang, 24, 19.
amaraseba, 9, 17; 10, 30.
para- IV.
zie paradeça, paraçraya, *enz*.
pira, 2, 21; 19, 7; 20, 9, 26, 30; 24, 9.
purih, 14, 1.
sa-arik-purih, 14, 1.
parahu, 8, 27; 21, 5, 8; 23, 21; 24, 19; 31, 12, 13; 24, 15.
parahunisun, 23, 22.
prihatin, 24, 12.
parahilang, *zie* hilang.
purna.
comp.: paripurna.
prana.
prâṇanira, 12, 21.
paran, 4, 15; 6, 14; 11, 23; 13, 16; 16, 22; 21, 17; 22, 20.
paron.
paronira, 12, 4.
pĕrnah.
pĕrnahing, 3, 12.
pĕrnahira, 4, 19; 26, 26.
kapĕrnah, 4, 33; 16, 16, 18; 32, 24.
parĕk.
marĕk, 16, 3, 20; 17, 11, 16, 23; 21, 19, 21; 22, 7, 13, 16; 27, 6, 29.
pinarĕk, 21, 25.

pinarĕking, 16, 19.
pinarĕkan, 2, 25.
parĕkakĕna, 17, 27.
pirak, 8, 1.
purik.
apupurikan, 31, 1.
parakrama, 25, 33.
pariksa.
pinariksa, 4, 27.
pradeça, *zie* deça.
paradeça.
amaradeça, 5, 15.
pĕrit, 5, 11.
pratidina, 6, 21; 18, 27; 21, 38.
pratiṣṭa, 27, 12.
pârthayajña, 25, 12.
paraçraya.
pakanira-paraçraya, 20, 26.
prasiddha, 14, 28.
praçasti.
praçastine, 26, 3.
prasama, 21, 20.
paraseba, *zie* seba.
purwa, 13, 18.
prawira, 14, 18, 20.
purwaka.
pûrwakanipun, 2, 32.
pralagi, 7, 26.
pralina, 1, 14.
kapralinanira, 1, 13.
pĕrĕp.
amĕrĕp, 18, 9; 19, 2; 23, 23, 30.
amĕrĕpa, 14, 8.
amĕrĕpeng, 23, 17.
pinĕrĕp, 19, 6.
paripurṇa, 14, 6.
prajurit, *zie* jurit.
parajaya.
kaparajaya, 19, 19.
parameçwara, 29, 8.
prameçwareng, 28, 35.
prabhu, 8, 19; 13, 28; 18, 16, 19; 24, 34; 25, 1, 3, 27; 27, 18, 19; 28, 29; 29, 7, 17; 30, 4, 6, 26, 35; 31, 28, 37; 32, 1, 9, 14, 15, 21, 22, 24.
kaprabhunira, 27, 22.
parab.
parabira, 1, 5; 6, 28.
prabangkara, 15, 21.
parĕng, 29, 6.
prang, 14, 23.
pĕrange, 25, 24.
aprang, 14, 18, 22, 30; 20, 15; 26, 2; 29, 12.
amĕrang, 5, 24.
amĕranga, 5, 22.
amĕrangakĕn, 19, 4.
pinĕrangakĕn, 12, 3.
paprang, 23, 29.
paprangan, 14, 25; 28, 11.
pĕk.
amĕki, 31, 32.
pinŏk, 31, 13.
paka-.
maka-, 1, 10 (- ning).
pinaka-, 1, 3; 4, 33; 5, 25; 14, 23; 18, 29; 19, 18; 22, 34; 27, 14 (*telkens met bepalend suffix*).
pakanira, 10, 19; 15, 3; 17, 5, 12, 13, 14, 15, 16, 29; 19, 28, 32; 20, 9, 11, 25; 21, 31, 36; 22, 2, 3, 4, 5, 7, 10, 13, 14.
-pakanira, 15, 3; 20, 9, 12, 23, 24; 21, 29; 22, 8
pakanira-, 17, 30; 20, 26; 22, 4, 6, 8, 10, 13, 14.
den-pakanira, 17, 14; 22, 15.
vgl. talampakan.
pĕkik.
apĕkikpĕkik, 16, 25.
pikat.
papikatan, 5, 11.
pakṣa.

paksanipun, 19, 26.
pakṣanira, 6, 16; 7, 22.
amaksakĕn, 26, 22.
amakṣakna, 2, 10.
amaksakĕna, 20, 11.
comp.: kṛṣṇapakṣa.
pikul.
amikul, 18, 1, 2.
pinikul, 17, 38; 24, 14.
pukul.
samâmukul, 7. 22.
pukulun, 4, 16; 7. 2, 5; 9, 5, 11; 13, 18; 16, 24, 25; 17, 12, 29; 18, 34; 20, 11, 23, 30, 38; 21, 21, 36; 22, 17, 34.
pada.
comp.: madhyapada.
paduka, 16, 25; 18, 34, 35; 22, 18, 19.
pat.
papat, 13, 7.
patang, 18, 30; 31, 16.
pet.
amet, 6, 19; 15, 32.
ameta, 4, 7.
ngamet, 6, 18.
pinet, 6, 12.
pati I.
pati, 21, 18; 24, 19.
patine, 25, 29.
patining, 12, 30; 29, 17.
patinira, 12, 7.
mati, 2, 5, 10, 20, 22; 10, 18, 19; 11, 7; 12, 5, 7, 22, 29; 18, 24; 19, 20; 23, 34, 35, 36; 25, 14, 22, 27, 32; 26, 7, 11, 14, 16, 31, 35; 27, 10; 28, 28; 29, 7, 14; 30, 28; 31, 4.
matya, 25, 34.
matia, 5, 24; 9, 31.
matieng, 29, 1.
amatimatia, 1, 8.
amateni, 12, 5, 6; 15, 11.
amatenana, 7, 22; 15, 16, 17; 26, 31.
pinaten, 24, 26; 27, 9.
pateni, 7, 23.
patenana, 11, 3.
kapatinira, 15, 32.
pati II.
patya, 20, 19.
pitu, 30, 29; 31, 30.
pipitu, 12, 6.
pitung, 1, 14.
pituwĕlas, 25, 5; 31, 30.
putu.
raputunira, 7, 6.
anak-putu, 12, 5, 8.
patih, 19, 12, 16, 22; 22, 31, 39; 25, 6, 33; 26, 37; 27, 28; 28, 29; 29, 11; 31, 17.
patihing, 28, 32.
patihira, 18, 19.
apatih, 18, 21, 37; 19, 19; 25, 18; 26, 34, 35, 36; 28, 1, 7; 29, 18, 29; 30, 29; 31, 20, 30.
apatiha, 30, 29; 27, 33, 34.
amatiha, 27, 32.
pinatih, 21, 22, 33.
pinatihira, 21, 20.
putih, 20, 34.
putra, 18, 14, 15; 24, 35; 29, 18, 19, 22, 23; 30, 4, 8, 10, 11, 13.
putranira, 15, 6; 16, 16; 24, 36; 29, 24; 30, 7; 32, 23.
putrestri, 30, 3.
aputra, 13, 4; 16, 18; 27, 19; 29, 22, 25; 30, 5, 9, 12, 13.
apuputra, 24, 29; 27, 24; 29, 20; 30, 6, 14, 15, 16, 17.
comp.: dharmaputra, dewaputra.
putri, 24, 5, 27; 26, 31; 28, 29; 29, 17.
putrinira, 9, 22; 19, 37.
comp.: rajaputri.
patĕr, 18, 14.
putĕr.

amutĕr, 2, 6.
kaputĕr, 13, 12; 14, 33.
potraka, 22, 18.
patik, 18. 34; 22, 17.
pataka.
comp.: papapâtaka.
patut, 3, 28.
patutira, 18, 8.
patutan, 13, 8; 24, 35; 27. 16.
patutanira, 13, 2, 7; 14, 4.
apatutan, 29, 18.
pinatut, 32, .
putus.
putusing, 20, 22.
amutusakĕna, 1, 8; 7, 15.
pituwi, 10, 7.
pĕsĕh.
apĕsĕh, 4, 21.
pisah.
apisah, 20, 2.
kapisah, 17, 37.
pisan, 14, 32; 16, 10; 17, 24; 19, 17; 24, 5; 27, 7.
amisan, 27, 35.
kapisanan, 12, 22.
pisuna, 26, 16.
amiçunakĕn, 25, 11.
pinisunakĕn, 25, 21, 23; 26, 14.
comp.: rajapisuna.
pasar.
sapasar, 2, 20; 26, 24.
pasuk.
sakapasuking, 13, 18, 25.
pĕsat.
mĕsat, 5, 13.
puspata.
puspatanira, 10, 33.
apuspata, 9, 20.
puspapata, 18, 19.
pasagi, 24, 14, 15.
paṣṭi.
kapaṣṭi, 10, 18.
pasang.
sapasang, 3, 6, 7.
amasang, 15, 21.
pwa, 8, 12.
pawuhan, 8, 13, 22.
palu.
papalonipun, 11, 21.
palih.
sapalih, 21, 35.
apalih, 12, 4.
amalihana, 25, 17.
pulih, 3, 21; 14, 25.
apulih, 19, 20; 23, 2; 26, 6.
amapulihakĕn, 19, 24; 29, 10.
puluh, 18, 30.
sapuluh, 24, 27.
polah, *zie* ulah.
palar.
malar, 4, 31; 11, 3; 20, 7, 26; 23, 25.
pĕlĕsat.
pamĕlĕsatanira, 18, 13.
palapa, 26, 33; 28, 20, 21, 23; 29, 16.
pelag, 20, 34.
palugangça, 7, 21, 22.
papa, 10, 15.
papaning, 25, 12.
pupu I.
pupune, 20, 16; 24, 24.
pupu II.
pinupu, 4, 13.
papak.
tâpapak, 22 38.
pĕpĕk, 28, 24.
papapataka.
papapatakaning, 1, 7.
pada, 3, 31; 4, 20; 5, 29; 13, 26, 32; 17, 32, 33; 20, 18; 22, 31.
den-paḍa, 14, 2.
amaḍani, 9, 22; 10, 8; 23, 24.
pĕḍĕk.

apĕḍĕk, 22, 7.
pĕpĕḍĕkira, 4, 13, 18.
paḍati, 10, 32; 29, 13.
paḍĕm, 24, 25.
paḍĕmira, 15, 11.
paḍang.
amamaḍangi, 9, 34.
puja, 8, 31; 9, 2, 4.
muja, 8, 33.
pijĕr, 6, 11, 12; 19, 5.
payung, 14, 24, 27; 26, 8.
pañca.
pañcawara, 4, 2.
pañcal.
amañcal, 19, 26.
pañji, 3, 25, 26; 13, 6, 9, 10; 16, 17; 17, 3; 25, 8; 29, 3.
apañji, 13, 3, 6; 15, 29, 30; 16, 1, 3, 4, 7, 8, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 31, 32; 17, 2, 5, 10, 23, 37; 18, 1, 2, 26, 27.
parapañji, 3, 28.
papañjinira, 13, 2.
pañjara.
kapañjara, 24, 1.
pañjalin, 4, 17.
pañjang, 21, 19, 11.
pañjing.
mañjing, 24, 2.
paman, 25, 35; 32, 24.
pagut.
apagut, 14, 18; 23, 35; 28, 35.
amagut, 26, 7.
amaguta, 19, 9.
pinagut, 29, 6.
pĕgat, 2, 13.
pĕpĕgatane, 2, 21.
apĕgatana, 2, 16.
tanpapĕgatan, 4, 11.
amĕgati, 1, 3, 9.
kapĕgataning, 4, 2.
pĕgĕt.
kamĕgĕtanira, 15, 15.
ping.
pingro, 27, 7; pingrwa, 21, 26.
pangan.
amangan 4, 12, 16, 21, 22; 23, 7.
tanpamangan, 6, 20.
pungun.
pupungun, 4, 25.
pingit.
pininghit, 4, 6.
pungkur, 14, 24.
pamungkure, 18, 1, 2.
sapungkurira, 23, 21.
sapungkuring, 23, 27.
pinggir, 19, 15.
pinggiring, 5, 18.
paminggiring, 21, 8.
panggih.
apanggih, 12, 35.
apanggiha, 8, 26.
papanggih, 13, 3.
papanggihira, 13, 1.
amanggih, 2, 31; 3, 18, 29.
amamanggih, 2, 29.
kapanggih, 3, 20; 4, 27; 7, 6, 32; 9, 1, 9, 10, 25; 10, 28; 11, 23; 15, 18; 17, 7; 20, 5, 9, 12; 28, 4.
kapanggiha, 20, 38.
panggihakĕna, 19, 37.
punggung, 32, 32.
ḍo.
comp.: alapḍo.
ḍuh, 20, 37.
ḍuhung, 11, 13; 12, 12, 16, 17, 23; 15, 16; 16, 6.
ḍuhungira, 15, 13; 16, 7.
ḍarat.
aḍarat, 21, 24.
ḍukuh, 4, 33.
ḍukuhira, 9, 25.
ḍatu, *zie* kaḍaton.

ḍatĕng, 6, 16, 22; 7, 2, 16; 9, 24; 10, 23; 18, 33; 21, 16, 19; 24, 21; 28, 6; 31, 14.
ḍatĕnga, 6, 20; 20, 25.
ḍatĕngira, 22, 26.
sadatĕngira, 21, 14.
ḍawak, 16, 11.
ḍewek, 6, 32; 26, 29.
ḍalang, 27, 20.
ḍaḍa.
ḍaḍanipun, 19, 27.
ḍaḍap, 23, 39.
ḍampul, 30, 4.
aḍampul, 30, 4.
ḍanghyang, 8, 25, 29, 32; 9, 2, 3, 6, 12, 15; 10, 10, 12, 14, 17, 19, 25, 33; 11, 4, 23; 13, 31; 14, 3; 16, 33, 37.
janma, 1, 8.
angjanma, 8, 34.
comp.: wibhawajanma.
jĕnĕng.
jumĕnĕnga, 21, 36.
añjĕnĕng, 15, 27; 16, 15; 18, 16, 19; 24, 34, 37, 38; 25, 27; 27, 15, 17; 30, 12; 31, 34; 32, 11, 21.
pañjĕnĕng, 25, 1.
pañjĕnĕngira, 14, 33; 18, 11.
sapañjĕnĕng, 18, 23.
jĕro, 2, 21; 6, 16; 17, 36; 20, 31; 24, 2, 24.
jĕroning, 24, 22.
minjĕro, 21, 25.
juru, 14, 27; 25, 16, 18, 29.
juru-kurung, 16, 10.
añjuru, 22, 39.
iarah.
kajarah, 20, 1, 6; 26, 3.
jĕrih.
jĕjĕrih, 22, 9; 25, 12.
jurit.
ajurit, 5, 15.
prajurit, 22, 30.
jurung.
jurungĕn, 28, 32.
jaka.
parajaka, 4, 15.
amarakajaha, 3, 34.
jati.
sajati, 15, 12.
jawa.
angajawa, 10, 33.
jalu, 3, 15, 17; 30, 4, 9, 12.
juluk.
jujulukira, 27, 20.
jĕplak.
añjĕplakakĕn, 28, 13.
jaja.
jajanira, 12, 23, 27.
jujug.
añjujug, 9, 24.
jaya.
comp.: parajaya.
jayasatru, 14, 32.
jambu, 4, 5, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 30.
jambunira, 4, 12, 21, 23.
jaga, 19, 37.
ajaga, 23, 34.
jaganĕn, 23, 32.
jugjug.
añjugjug, 19, 16.
jaba, 4, 25, 26; 24, 23; 28, 3.
jabaning, 24, 25.
jabung, 15, 20.
jĕng, 17, 15.
ya, 3, 35; 5, 3, 4, 6; 6, 6, 26; 7, 1, 5, 9, 13, 22, 25; 8, 11, 13, 23; 9, 29; 12, 31, 35; 15, 9, 29; 17, 2, 7; 20, 30; 23, 5, 32; 24, 5; 26, 15.
-e, 2, 21, 28; 6, 12, 15, 17; 8, 30; 11, 21, 32; 12, 1, 26; 14, 1, 2, 3; 15, 10; 16, 22; 17, 15; 18, 1, 2; 21, 34; 23, 38; 24, 17; 24, 26; 25,

24, 36; 26, 17, 19, 22, 26; *bij ww.* 11, 3; 12, 14; 21, 35; 23, 20; 28, 35; 31, 9.
-ne, 1, 20; 2, 21, 22; 3, 10; 4, 15; 6, 6, 14, 18, 19; 7, 24, 34; 9, 31, 32, 35; 10, 32; 11, 8, 12, 19, 21; 12, 1, 5, 8; 13, 33; 14, 2; 16, 22, 23; 18, 2, 20, 16, 37; 22, 37; 23, 38; 24, 17, 24; 25, 6, 29; 26, 2, 3, 15, 19; 28, 9.
-nya, 3, 2; 11, 11; 29, 9.
yan, 1, 8, 16; 2, 4, 10, 15; 3, 22; 10, 20, 26; 11, 5; 12, 32; 14, 7, 11, 30; 15, 6; 16, 5, 12, 33, 34; 18, 29; 19, 6, 21, 28; 20, 11, 25; 22, 14, 19, 20; 23, 3, 8, 16; 24, 4, 10, 19; 26, 15; 27, 1; 28, 30; 29, 8.
yun, 7, 22.
ayun, 2, 32; 7, 3; 9, 14; 11, 20; 13, 13; 15, 8; 18, 34; 19, 30; 22, 4, 13, 18, 32; 25, 20; 27, 2; 28, 20, 29; 31, 7.
ayunira, 17, 35; 22, 22.
tanpayun, 28, 33.
kayun-pakanira, 21, 29.
yen, 2, 8, 16, 27; 5, 19, 33; 6, 1, 21; 7, 6; 8, 1, 2; 9, 16, 22, 23, 33; 10, 11, 14, 34, 35; 11, 8, 9, 10, 13, 26; 12, 16; 13, 14; 14, 8, 15; 15, 5, 8; 16, 35; 17, 4, 5, 10, 24, 25; 20, 5, 38; 21, 12, 30; 24, 7, 13, 18; 25, 12, 32, 35; 26, 23, 26, 29; 27, 20, 33; 28, 2, 10, 33.
yoni, 11, 12.
yoninya, 11, 11.
yuddha, 31, 6.
yadyan, 10, 15; 22, 13; 24, 18.
yatna, 16, 1.
yaçadharma.
ayaçadharma, 5, 21.
yajña.
comp.: parthayajña.
yaya, 8, 17.
yayi, *zie* ayi.
yom.
ayom, 26, 30.
yuga.
yugamami, 2, 5; 7, 24; 8, 20.
yuganingong, 2, 11.
ayuga, 2, 3.
ayugaha, 1, 18.
yogya, 8, 19; 10, 20.
angyogyan, 10, 25.
kayogyan, 8, 22.
yang, *zie* hyang.
mu (-mu), 2, 4.
maha, 4, 9.
minaha, 12, 23.
mahu, 5, 32; 13, 13; 18, 19; 23, 32, 32.
maharaja, 16, 36; 28, 31.
mahisa, 3, 6.
mahisanira, 6, 10.
mahâyâna, 9, 19, 21; 10, 1.
mun, 21, 34.
mon, 6, 25; 16, 30; 20, 28.
mana, *zie* samana.
mĕne, 2, 5; 7, 6; 17, 17.
mono, 8, 33.
manih, 2, 13, 15, 17, 18; 3, 16; 4, 29; 6, 5; 14, 25; 19, 34; 22, 12; 23, 18; 24, 6, 8; 25, 26; 29, 22, 23; 30, 4, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15; 31, 5.
maneh, 20, 7, 11.
manira, 11, 24; 15, 2; 17, 12, 13, 14; 17; 20, 18; 22, 2, 15.
-manira, 17, 12.
manira-, 10, 18.
den-manira, 15, 23.
manuk, 5, 12; 20, 29.
menak, 29, 1, 2, 9.
mantun, 18, 21.
mantri, 16, 19, 21; 22, 27, 29; 23, 16; 24, 6, 9; 25, 33; 26, 30; 28, 1.

3, 6, 17; 29, 12.
mantrinira, 14, 20.
mantrinisun, 22, 33.
manuṣa, 1, 2; 8, 20, 34.
manawa, 2, 31; 5, 34; 6, 3, 4; 13, 20, 21; 14, 10; 26, 22, 23; 27, 3.
manawi, 11, 10, 20; 17, 1, 14, 30; 22, 12.
maṇḍala, 1, 14; 5, 31; 6, 1, 3, 10, 11, 13, 15, 19, 20, 23; 8, 17.
maṇḍalaning, 5, 14.
maṇḍaleng, 5, 26, 27; 6, 8, 27; 7, 12, 16, 28, 29, 31, 35; 8, 1, 4.
amaṇḍala, 3, 5, 7, 8; 5, 28, 29, 31, 32; 6, 14, 17.
amaṇḍaleng, 13, 34.
macan.
macanipun, 18, 36, 37.
mûr, 1, 15.
mari, 26, 33.
marining, 17, 37.
marene, 23, 22.
marenea, 17, 32.
maririka, *zie* ika.
mariríki, *zie* iki.
mĕrsah, 5, 3; 6, 8; 13, 26.
marga, 6, 33; 7, 4.
margane, 25, 6.
marganipun, 20, 27.
marganira, 1, 11.
margahaning, 15, 32.
margahanira, 5, 23.
amarga, 19, 5.
marang, 7, 14.
maring, 1, 11, 15, 20; 2, 7, 17, 18; 3, 15, 16, 19, 20; 4, 26; 5, 2, 7, 12, 16, 23, 26; 6, 27; 7, 29, 35; 8, 4, 6, 27, 34; 9, 18, 24; 10, 4, 23, 31; 11, 6, 15, 16, 22; 12, 9, 19; 13, 26; 14, 8, 14, 16, 26, 33; 15, 15, 18; 17, 2, 19, 21, 33, 38; 18, 15, 24, 32, 35; 19, 23; 20, 22; 21, 4, 6, 11, 13, 32; 22, 23; 23, 11, 20, 21, 22, 26, 28; 24, 3, 15, 26; 25, 6, 20; 26, 16, 24, 31; 27, 2, 6; 28, 1; 29, 8.
muka.
mukanipun, 19, 27.
mokta, 18, 3, 12; 19, 21; 25, 1; 27, 9; 29, 31, 32; 30, 1, 9, 19, 21, 22, 23, 24, 31, 36, 37; 31, 1, 21, 24, 25, 26, 28, 31, 35, 36, 37; 32, 4, 5, 6, 12, 18, 19, 20, 24.
moktanira, 18, 11; 21, 7; 25, 2.
minoktan, 31, 13.
kamoktanira, 21, 27.
moktah, 14, 19; 15, 23, 30; 20, 27.
moktahning, 14, 21; 15, 31.
moksa, 24, 33.
mukṣah, 2, 6; 14, 32.
made, 27, 31.
madhya.
madhyaning 4, 24.
madhyapada 1, 12; 7, 24.
mitra.
mitraningsun, 11, 11.
mitra, 18, 30; 23, 19.
mas.
angĕmasi, 19, 19, 22; 25, 34; 26, 8; 29, 7.
tanpangĕmasi, 3, 14.
angĕmasana pati, 21, 18.
mâsa, 4, 2, 10; 5, 24; 8, 15; 17, 34; 20, 38; 24, 10; 32, 29.
masanira, 15, 20.
musuh.
musuhingong 16, 23.
pinakamusuhira, 18, 29.
mwah, 1, 12; 2, 4, 5; 3, 4; 5, 24; 13, 5; 14, 21.
muwah, 7, 35; 18, 36.
muwah-muwah, 2, 10.
muwah, 3, 11.
mali, 25, 36.

mula.
mulaning, 8, 26; 13, 27; 23, 5.
mulanira, 1, 2; 14, 13.
mule.
pamule, 2, 32.
malih, 4, 18; 13, 3; 21, 28.
malandang, 3, 14, 20, 21.
maling.
amamaling, 2, 23; 3, 2; 5, 17.
amalingi, 12, 18.
minalingan, 12, 18.
mpu, 1, 5, 10, 13, 14; 6, 28, 30, 31, 33; 7, 2, 8, 10, 11, 13, 14; 9, 20, 25, 26, 28, 30, 33; 11, 19, 26, 27; 18, 20, 21, 22; 19, 1; 27, 22; *zie ook* pu.
mapan, 32, 31.
maja, 23, 7, 8.
mañcanagara.
amañcanagara, 26, 25.
mami 8, 9, 10, 31; 9, 1.
-mami, 2, 5; 3, 16; 7, 24; 8, 20; 9, 35.
de-mami, 10, 19.
mimba, 26, 20.
mogha, 5, 7, 8; 7, 18, 23; 9, 31, 32, 35; 12, 17, 32, 36.
mangka, *zie* samangka.
mangke, 3, 7; 4, 10; 7, 12, 33; 12, 17, 23; 13, 22; 14; 31; 18, 35; 19, 32; 21, 28; 22, 15: 23, 20, 21; 27, 33.
mangko, 13, 20, 21.
mangkin, 3, 1; 5, 3; 6, 8, 14; 14, 3; 15, 6; 17, 6, 13; 19, 33; 20, 6; 21, 21; 22, 37; 24, 8; 27, 36.
mangkana, 1, 12, 15, 18; 2, 18; 5, 9; 6, 13; 7, 25; 8, 8, 11, 18, 23; 9, 16, 31, 33; 10, 11, 18, 14, 22, 26, 35; 11, 8, 14; 12, 6, 34; 13, 19; 14, 5, 11; 15, 27; 17, 30; 18, 32; 21, 37.
zie samangkana.
mongkono.
mongkonoa, 19, 7.
ge.
age, 31, 8.
age-age, 24, 12.
ganti.
aganti, 20, 5, 21.
gumanti, 16, 15, 36; 18, 22; 19, 24; 22, 28; 25, 3; 26, 35.
anggantyani, 15, 27.
angganteny, 29, 29; 32, 1.
ginanten, 5, 30; 18, 22.
gunita.
anggunita, 20, 22.
gĕntĕr, 8, 14.
guntur, 25, 27; 28, 16; 29, 7, 35; 30, 27; 31, 18; 32, 8, 17, 26.
gantung.
gumantung, 14, 26, 31.
gĕnĕp, 2, 20, 22; 5, 34; 11, 26; 13, 1.
gunĕm.
pinagunĕmakĕning, 24, 9.
gunung, 8, 4, 7, 10, 12; 14, 22; 29, 14, 34.
sagunung, 25, 7.
garu.
ginaru, 21, 9.
gĕru, 23, 18.
giri, 29, 33.
guru.
aguru, 6, 29.
paraguruhyang, 7, 20.
gurih.
agurih, 7, 34.
guruh.
gumuruh, 8, 16.
gĕrha, 21, 23.
sagĕrha, 21, 20; 23, 29.
pagĕrhan, 21, 16.
gurinda, 12, 3.
anggugurinda, 11, 27.
ingsun-gurinda, 11, 30.
gugurindane, 11, 21, 32.
gurnita.

ghûrnitaning, 29, 6.
garjita.
garjitanira, 9, 25.
gĕrgut.
anggĕrgut, 29, 2.
gĕring.
agĕring, 25, 24; 27, 28,
gringsing, 19, 29,
get.
kaget, 4, 24, 26; 21, 15; 28, 14.
gĕtih, 29, 2, 14.
gĕtoh.
manggĕtoha, 29, 2.
gatana.
agatana, 11, 19.
gĕtak.
anggĕtak, 4, 22.
gusti, 28, 7.
gustine, 22, 37.
gusali, 11, 17.
gawa.
anggawa, 23, 29.
ginawa, 23, 30.
gawe, 20, 37.
gawene, 7, 24; 11, 19.
agawe, 1, 5; 4, 32; 11, 12: 12, 2, 22; 25, 26; 29, 2.
agawea, 1, 7.
anggawe, 11, 26.
ginawe, 24, 28.
pagawene, 11, 12.
pagawening, 10, 5.
pagawekĕna, 11, 18.
gawok.
gawoking, 22, 27.
agawok, 20, 34.
gala.
tanpagagala, 12, 12.
gulu.
panggulu, 3, 25.
galih.
galihe, 25, 36.
gĕlar.
agĕlar, 4, 12, 14.
gĕlis.
agĕlis, 24, 1.
ginĕlis, 27, 9.
gĕlĕm.
agĕlĕm, 27, 34.
galĕng.
galĕngipun, 21, 9.
giling.
gilingan, 10, 4; 21, 24.
guling.
pagulinganira, 16, 1.
pagulingan, 27, 6, 9.
aguling, 27, 8.
gopura.
gopuraning, 1, 6.
gĕpok.
anggĕpok, 20, 13.
gopala, 7, 31.
gaḍag.
gaḍage, 18, 1.
gaḍagta, 18, 2.
guyu.
gumuyu, 28, 26.
gyat.
kagyat, 17, 36.
gañjar.
gañjarane, 23, 28.
gamĕl.
ginamĕlan, 5, 2.
gaga.
pagagan, 6, 9; 7, 33.
guguh, 18, 37; 19, 1.
gĕgĕr, 17, 37.
gubug, 21, 2.
gĕbag.
agĕbagan, 24, 21.
gĕng.
agĕng, 20, 4.

göng.
gönge, 5, 13.
gung.
gunge, 21, 34.
agung, 4, 31; 7, 34; 19, 14; 20, 27; 27, 35; 29, 3, 7; 31, 15, 22, 23.
den-agung, 9, 25.
gangça.
comp.: palugangça.
bahud.
ambahud, 11, 9.
binahud, 9, 31.
manira-bahud, 10, 18.
bini.
binihaji, 24, 28.
binihajinira, 13, 8.
bĕnĕr.
abĕnĕr, 24, 20.
bĕndu, 11, 31.
bontĕn.
tambontĕn, 16, 37; 18, 36.
banṭeng.
banṭengipun, 18, 36.
bĕcik.
bĕcike, 24, 17.
abĕcik-bĕcik, 19, 12; 22, 27; 23, 30.
bĕciki, 18, 2.
bhra, 27, 23, 26; 28, 34; 29, 8, 17, 20, 21; 30, 3, 5, 6, 10, 14, 19, 20, 24, 26, 29, 31, 34; 31, 3, 6, 7, 9, 11, 13, 26, 28; 32, 15, 18.
bhre, 27, 30; 28, 29; 29, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 31, 32; 30, 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 23, 26, 37; 31, 1, 5, 8, 10, 21, 24, 25, 31, 32, 34, 35, 36, 37; 32, 1, 2, 4, 5, 6, 8, 11, 15, 18, 20, 21, 23, 24.
bhreng, 27, 14, 15, 16, 18, 19, 24, 25, 26; 30, 16, 22.
bari.
baryan, 6, 13.
buru.
abuburu, 18, 34, 35.
abuburon, 30, 9.
amburu, 5, 20, 21; 6, 1, 2, 4; 7, 21.
amburua, 6, 6.
binuru, 5, 17, 26, 27; 17, 20; 19, 14, 24.
isun-buru, 5, 32.
amburu-binuru, 22, 38.
brâhmaṇa, 8, 25, 26; 9, 6, 9, 11; 10, 22, 32, 34; 11, 5; 14, 14; 16, 32, 34; 17, 1, 2.
baranang.
ambranang 17, 36.
ambarananga, 17, 33.
braṣṭa, 29, 14.
bhakta.
ambhakta, 6, 10.
bhinakta, 2, 26; 3, 19, 22; 17, 28; 24, 3; 31, 11, 14.
binaktanya, 3, 2.
bhukti.
amukti, 1, 13; 26, 33; 28, 21, 23.
mukti, 29, 16.
amuktia, 21, 25; 28, 20.
kabhukti, 25, 18.
pamuktine, 9, 31.
bhiksa.
comp.: durbhiksa.
bĕkĕl.
ambĕkĕl, 26, 19, 33; 28, 17.
bĕkĕlan, 28, 4.
buddhi.
buddhinipun, 22, 9.
boddhasthapaka, 9, 19.
bot.
abobot, 12, 36.
binotan, 23, 33.
botoh.
bobotoh, 3, 13; 10, 24.
kabotohan, 3, 20; 9, 1.
batur, 17, 24, 27, 32, 35.
abatur, 1, 5.

batang.
babatanganira, 18, 17.
bhasa.
abhasa, 22, 8.
bisa, 4, 8; 7, 10; 20, 37; 22, 9.
bisaning, 27, 34.
bisanira, 23, 14.
bhiseka, 8 23; 24, 30; 27, 11, 16, 17, 27; 30, 4; 31, 12,
bhisekaning, 25, 4; 30, 32; 31, 26; 32, 9.
bhiṣekanira, 27, 22; 30, 6; 32, 15.
zie: abhiseka; *comp.*: dharmabiseka.
bhawarasa.
abhawarasa, 20, 22.
bale, 21, 11, 19.
bĕlah, 12, 3, 4.
abĕlah, 31, 4.
buluh.
amuluhi, 28, 25.
kabuluhan, 28, 27.
balik.
malika, 25, 14.
kabalik, 19, 24.
bĕlĕk.
abĕbĕlĕk, 4, 20.
balĕm.
balĕman, 14, 20, 21.
balĕmaning, 20, 4.
balungbang.
binalungbang, 16, 2.
bapa, 7, 12, 13, 16, 28, 29, 32, 35; 8, 1, 4, 9, 25; 10, 10, 13, 17, 19, 22, 30; 11, 2, 3, 4, 6, 7, 15, 24; 12, 30; 14, 3, 5; 15, 5, 6, 11, 13; 16, 14, 18: 22, 34.
bapaningsun, 15, 10.
abapa, 3, 1.
bhuja.
comp.: caturbhuja.
beji.
bejine, 9, 33.
bajang.
pabajangan, 2, 24, 29.
bhujangga, 9, 19; 13, 18, 19, 30: 14, 14.
parabhujangga, 13, 15, 16, 17, 24, 25; 14, 12.
baya I.
baya, 11, 18; 18, 36; 21, 13.
baya II.
ratu-angabaya, 18, 7; 31, 13.
buyut, 3, 30; 6, 29; 7, 15, 19.
buyuting, 7, 30, 32; 8, 5; 18, 17; 20, 32, 36; 26, 23.
abuyut, 26, 32.
bañu, 5, 8.
bañune, 9, 32.
ababañu, 17, 18.
bĕñcah.
binĕñcah, 20, 33.
bañcana.
pinakapamañcananing, 1, 8.
buñcal.
binuñcal, 2, 23.
depun-buncal, 23, 7.
bañol, 27, 1.
bhûmi, 2, 6; 8, 21; 14, 33; 21, 35.
comp.: mangkubhumi.
bamakĕrti, 14, 19.
bhage, 9, 11.
bhagawan, 30, 34.
bhagya.
bhagyane, 9, 35.
babu.
ababu, 2, 33.
bubuh I.
bubuhan, 19, 13.
bubuh II.
bubuhĕn, 27, 5.
bubar, 14, 24; 19, 35.
bĕbĕk.
pambĕbĕkan, 12, 3.
babad.

ababad, 22, 7; 23, 6.
bĕbĕng.
kabĕbĕng, 5, 7.
bhaṭâra, 1, 17; 2, 2, 3, 6, 32; 8, 23, 32; 14, 17, 25, 29; 14, 10, 13; 15, 24; 16, 3, 5, 25, 27; 17, 4, 8, 13; 18, 7, 8, 16; 19, 5, 18, 21, 22, 37; 20, 1; 21, 7, 27; 24, 36; 25, 3; 26, 20, 26, 28, 32; 27, 4, 5, 7, 17, 19, 29.
abhaṭâra, 26, 16, 18, 23, 29, 32; 30, 35.
bhaṭâri, 6, 24.
bang, 1, 6, 9.
bong.
tabongbong, 16, 8.
bĕngang.
binĕngang, 21, 2.
ngon.
angon, 3, 6, 29; 4, 32; 6, 10.
angonngon, 3, 5.
pangon, 6, 14.
pangone, 6, 15.
pangonira, 6, 15, 19.
pangoningsun, 6, 18.
sapangon, 3, 3.
nguni, 8, 32.
ringuni, *zie* uni.
makanguni, 16, 20.
nguniweh, 19, 16.
ngaran.
ngaraning, 5, 3.
ngkana, *zie* kana.
nggen, *zie ook* ĕnggen.
nggenipun, 15, 17.
nggenira, 2, 1; 4, 17, 33; 5, 13; 11, 14.
nggon.
nggonira, 29, 13.
ngong, 8, 33.
-ingong, 8, 34; 16, 22, 23; 22, 20.
-ningong, 2, 11.
iringong, 22, 10.

De rûpacandra- (wawatĕkan) of sĕngkala-woorden.

1.

indu, 29, 28 (1290).
iku, 30, 1 (1308); 30, 24 (1311); 32, 9 (1373); 32, 26 (1403), 32, 27 noot (1533).
awani, 29, 15 (1279).
naga, 30, 27 (1319), *vgl. onder* 8.
ratu, 27, 10 (1250).
rupa, 24, 34 (1216); 30, 19 (1310); 30, 24 (1311); 31, 28 (1351).
dara, 24, 32 (1198).
daging, 28, 15 (1253).
tunggal, 24, 32 (1198); 25, 18 (1233); 29, 27 (1284); 29, 35 (1307); 31, 33 (1355); 32, 18 (1386); 32, 21 (1388).
sitangsu, 24, 34 (1216); 30, 32 (1321); 30, 34 (1322); 31, 28 (1351); 31, 35 (1368); 31, 37 (1369); 32, 22 (1388).
samadhi, 24, 31 (1197).
wit, 32, 17 (1384).
wulan, 26, 9 (1238); 30, 19 (1310); 31, 15 (1328); 31, 34 (1359); 32, 3 (1372*); 32, 8 (1373); 32, 16 (1378).
wong, 25, 15 (1217); 25 23 (1222); 25, 29 (1235); 25, 30 (1236); 26, 11 (1240); 23, 30 (1293); 29, 34 (1298); 30, 27 (1319*); 31, 16 (1332); 31, 18 (1333*); 31, 23 (1348), 31, 24 (1349); 31, 29 (1352*); 32, 13 (1375); 32, 25 (1400); 32, 28 (1535).
lĕmah, 31, 22 (1338).
janma, 30, 28 (1320); 30, 32 (1321).
medini, 30, 24 (1311).
bhûmi, 25, 15 (1217); 27, 18 (1250); 31, 19 (1335).

2.

netra, 30, 32 (1321); 30, 34 (1322).

ro, 29, 27 (1284).
karṇa, 29, 34 (1298).
dwi, 24, 34 (1216).
ton (anon), 28, 15 (1253).
tangan (anangani), 25, 23 (1222); 27, 10 (1250).
lara, 31, 15 (1328); 32, 27 noot (1522).
pakṣa, 25, 15 (1217); 25, 28 (1233); 25, 29 (1235); 25, 30 (1236); 26, 11 (1240); 27, 18 (1250); 29, 15 (1279); 29, 30 (1293); 30, 28 (1320), 30, 34 (1322); 32, 16 (1332); 31, 29 (1352*); 32, 3 (1372*); 32, 27 noot (1522).
mata, 29, 28 (1290).
ba, *of* baba, 25, 23 (1222).

3.

antĕlu, 31, 33 (1355).
api, 25, 28 (1233).
ambah (angambah), 31, 22 (1338).
agni, 30, 32 (1321); 30, 34 (1322); 31, 19 (1335); 31, 28 (1351); 31, 34 (1359); 31, 35 (1368); 31, 37 (1369); 32, 18 (1386); 32, 22 (1388).
rama, 30, 24 (1311).
kaya, 28, 15 (1253); 30, 1 (1308); 30, 27 (1319*); 30, 28 (1320); 31, 16 (1332); 38, 18 (1333*); 31, 19 (1335); 31, 22 (1338); 31, 24 (1349); 32, 9 (1373); 32, 21 (1388); 32, 26 (1403).
tĕlu, 32, 17 (1384).
sahut (anahut), 26, 9 (1238); 30, 19 (1310); 31, 15 (1328); 31, 23 (1348); 32, 3 (1372*); 32, 8 (1373); 32, 13 (1375); 32, 16 (1378).
weda, *vgl. onder* 4.
wĕlut, 32, 8 (1373).
guṇa, 25, 29 (1235); 25, 30 (1236); 29, 30 (1293); 29, 35 (1307); 31, 16 (1332); 31, 18 (1333*); 31, 28 (1352*); 32, 28 (1535).
bahni, 32, 9 (1373).

4.

sagara, 32, 26 (1403).
weda, 26, 11 (1240): 31, 18 (1333*). *vgl. onder* 3.
pat, 29, 27 (1284); 32, 17 (1384).
yuga, 31, 23 (1348); 31, 24 (1349); 32, 25 (1400).

5.

anila, 31, 28 (1351).
artha, 25, 29 (1235).
wiṣaya (amiṣaya), 27, 18 (1250); 32, 13 (1375); 32, 28 (1535); 32, 27 noot (1522).
panah (amanah), 31, 34 (1355).
pawana, 31, 19 (1335).
pañca, 31, 34 (1359).
bhuta, 27, 10 (1250); 28, 15 (1253); 31, 33 (1355).
bâyu, 32, 28 (1535).

6.

rasa, 24, 34 (1216); 25, 30 (1236); 31, 37 (1269).
wihat (wiyat), 31, 29 (1352*).
gaṇa, 31, 35 (1368); 32, 3 (1372*); 32, 18 (1386).

7.

rĕṣi, 24, 31 (1197); 29, 35 (1307).
kuda, 25, 15 (1217); 32, 13 (1375).
turangga, 29, 15 (1279).
parwata, 32, 9 (1373).
sapta (*wellicht* saptagni *of* saptagnya), 32, 16 (1378).
wiku, 32, 8 (1373).

8.

ula, 29, 27 (1284); 32, 17 (1384).
naga, 24, 32 (1198); 26, 9 (1238); 29, 34 (1298); 31, 15 (1328); 31, 23 (1348); 31, 35 (1368); 32, 21 (1388); 32, 22 (1388); *zie nog onder* 1.
liman, 31, 22 (1338).
matangga, 30, 1 (1308).
brahmaṇa, 32, 16 (1378); 32, 18 (1386); 32, 21 (1388); 32, 22 (1388).

9.

nawa, 31, 37 (1369).
sanga, 24, 31 (1197); 29, 15 (1279); 29, 30 (1293); 31, 24 (1349).
leng, 29, 34 (1298).
manawa, 31, 34 (1359).
muka, 24, 32 (1198); 29, 28 (1290); 30, 27 (1319*).

0.

ambara, 32, 26 (1403).
nora, 26, 11 (1240); 32, 25 (1400).
çunya, 29, 35 (1307); 30, 1 (1308); 30, 28 (1320); 32, 25 (1400).
gagana, 29, 28 (1290); 30, 19 (1310).
bhasmi, 27, 10 (1250).

De in den tekst voorkomende sĕngkala's, van welken er eenigen niet met volle zekerheid te lezen zijn, in geregelde volgorde tot staving van de hier voorgaande opgaven, en om te laten zien, dat zij naar waarschijnlijkheid eerst later bij de jaartallen in cijfers bijgeschreven werden, toen in dezen reeds fouten ingeslopen waren.

1197, rĕṣi-sanga-samadhi, 24, 31.
1198, naga-mukadara-tunggal, 24, 32.
1216, rasa-rupa-dwi-sitangsu, 24, 34.
1217, kuda-bhumi-pakṣaning-wong, 25, 15.
1222, ba-ba-tangan-wong, 25, 23.
1233, api-api-tangan-tunggal, 25, 28.
1235, artha-guṇa-pakṣa-wong, 25, 29.
1236, rasa-guṇa-pakṣa-wong, 25, 30.
1238, nâgânahut wulan, 26, 9; *de 2 niet uitgedrukt.*
1240, nora-weda-pakṣa-wong, 26, 11.
1250, bhasmi-bhuta-nangani-ratu, 27, 10.
1250, çunya-wiṣaya-pakṣa-bhumi, 27, 18.
1253, kaya-bhutânon-daging, 28, 15.
1279, sanga-turangga-pakṣâwani, 29, 15
1284, pat-ula-ro-tunggal, 29, 27.
1290, gagana-muka-matendu, 29, 28.
1293, guṇa-sanga-pakṣaning-wong, 29, 30.
1298, naga-leng-karnaning-wong, 29, 34.
1307, rĕṣi-çunya-guṇa-tunggal, 29, 35.

1308, **matangga-çunya-kayeku**, 30, 1.
1310, **gagana-rûpânahut-wulan**, 30, 19.
1311, **medini-rûpa-rameku**, 30, 24.
1319*, **mukaning-wong-kaya-naga**, 30, 27; *in den tekst* 1317, *volgens de sĕngkala-woorden ten onrechte.*
1320, **çunya-pakṣa-kaya-janma**, 30, 28.
1321, **janma-netragni-sitangsu**, 30, 32.
1322, **netra-pakṣagni-sitangsu**, 30, 34.
1328, **naga-larânahut-wulan**, 31, 15.
1332, **pakṣa-guṇa-kaya-wong**, 31, 16.
1333*, **kaya-weda-guṇaning-wong**, 31, 18; *in den tekst* 1343, *volgens de sĕngkala-woorden terecht, maar* weda *kan ook drie kunnen beteekenen.*
1335, **pawanâgni-kaya-bhumi**, 31, 19.
1338, **liman-kayângambah-lĕmah**, 31, 22.
1348, **naga-yugânahut-wong**, 31, 23.
1349, **sanga-yuga-kaya-wong**, 31, 24.
1351, **rupânilâgni-sitangsu**, 31, 28.
1352*, **pakṣa-wihat-guṇaning-wong**, 31, 29; *in den tekst* 1363, *volgens de sĕngkala-woorden misschien terecht.*
1355, **bhuta-manah-antĕlu-tunggal**, 31, 33.
1359, **manawa-pañcâgni-walan**, 31, 34.
1368, **naga-gaṇâgni-sitangsu**, 31, 35.
1369, **nawa-rasâgni-sitangsu**, 31, 37.
1372*, **pakṣa-ganânahut-wulan**, 32, 3; *in den tekst* 1362, *volgens de sĕngkala-woorden terecht.*
1373, **wĕlut-wiku-anahut-wulan**, 32, 8; *in den tekst* 137. .
1373, **bahni-parwata-kayeku**, 32, 9.
1375, **wiṣaya-kudânahut-wong**, 32, 13.
1378, **brahmaṇa-saptagnyanahut-wulan**, 32, 16.
1384, **pat-ula-tĕlung-wit**, 32, 17.
1386, **gaṇa-brahmaṇâgni-tunggal**, 32, 18.
1388, **brahmaṇa-naga-kaya-tunggal**, 32, 21.
1388, **brahmaṇa-nagâgni-çitangçu**, 32, 22.
1400, **çunya-nora-yuganing-wong**, 32, 25.
1403, **kaya-ambara-sagareku**, 32, 26.
1522, **lara-pakṣa-miṣayeku**, 32, 27 (noot).
1535, **wiṣaya-guṇa-bayuning-wong**, 32, 28.

VERKLARING

VAN DE MEEST BEKENDE

JAVAANSCHE RAADSELS

IN POËZIE.

DOOR

W. MEIJER RANNEFT.

INLEIDING.

De Javaansche raadsels in poëzie zijn bij de bevolking niet zoo algemeen bekend, als die in proza, omdat vele desa-bewoners de zangwijzen niet kennen. Als er eene goede, lagere school in de buurt is, wordt dat anders, want in de middelste en hoogste klasse wordt daar eerst *tĕmbang matjapat* en later *tĕmbang gĕḍé* behandeld.

Er zijn reeds heel wat Javaansche raadsels in poëzie bijeenverzameld en uitgegeven, doch, voor zoover mij bekend, zijn ze nimmer met verklaring in het licht verschenen.

In de jaargangen 1870 t/m. 1875 van den Javaanschen almanak, uitgegeven door G. C. T. van Dorp & Co. te Semarang, komen eenige honderdtallen voor. De 68 raadsels van Raden Ngabehi Sasra Koesoema in eerstgenoemden jaargang zijn de beste. Die van de andere jaargangen verdienen, ook volgens het oordeel van bevoegde Javanen, minder belangstelling en zijn dan ook niet onder het volk bekend geworden. Dit zou trouwens ook moeielijk gaan, omdat telkens de ranggetallen in de strophen zijn opgenomen. Ze schijnen opzettelijk voor den almanak vervaardigd te zijn.

Van beter gehalte zijn de 250 raadsels, voorkomende in een werkje, door F. L. Winter uitgegeven en in 1879 bij Jonas Portier & Co. te Soerakarta gedrukt, waarvan de titel luidt:

[illegible]

Hier vindt men de raadsels, die het meest bekend zijn bij het Javaansche volk, en juist deze omstandigheid heeft mij aanleiding gegeven om ze te verklaren.

Ik heb het niet noodig geacht de daar voorkomende volgorde te behouden. Omdat het werkje van Winter voor Javanen bestemd is, moest er, om eentonigheid te vermijden, voor afwisseling in melodie gezorgd worden. Met deze verklaringen is dat niet het geval en kon dus elke zangwijze afzonderlijk afgehandeld worden. Elk raadsel toch staat op zich zelf; er bestaat geen verband tusschen de verschillende strophen.

Alleen de n[s] 2—4 van de zangwijze *Mas koemambang* en 1—3 van *Mĕgatroeh* zijn aan bovengenoemden almanak voor 1870 ontleend.

De alleen in poëzie gebruikelijke woorden, welke in deze verzameling voorkomen, vindt men *met beteekenis* aangegeven in de *toelichting* op de raadsels, waarin

men ze voor de eerste maal aantreft. Verder gelieve de lezer de bijgevoegde lijst van die woorden op te slaan. Ook zijn de hier voorkomende *samentrekkingen* in een afzonderlijke lijst opgegeven.

Bij de raadsels op de zangwijze *Poetjoeng* komt het herhaaldelijk voor, dat het voorwerp, waarnaar gevraagd wordt, *Bapa Poetjoeng* wordt genoemd. Als vocatief gebezigd, heeft men dan al dadelijk een goed begin; want wanneer men, zooals hier het geval is, aanneemt, dat de strophe uit vijf pada-lingsa's bestaat, telt de eerste pada-lingsa met den eindklank oe vier lettergrepen.

In andere werken neemt men aan, dat elke strophe uit vier pada-lingsa's en de eerste daarvan uit 12 lettergrepen bestaat. In plaats van 4oe, 8oe, 6a, 8i en 12a wordt dan de volgorde 12oe, 6a, 8i en 12a.

Hierbij moet worden opgemerkt, dat men in het laatste geval toch altijd de samenvoeging van 4 en 8 in het oog houdt. De melodie geeft namelijk aanleiding om na de vierde lettergreep even te rusten en de dichter zorgt dan ook, dat die syllabe altijd de eindlettergreep van een woord is.

Een sterk voorbeeld van dit verschil in *lagoe* bij de zangwijze *Poetjoeng* vindt men in de verschillende uitgaven van de *Sĕrat Kantjil.*

In de uitgave van Van Dorp & Co. te Semarang van 1875 bestaat de eerste pada-lingsa uit 12 lettergrepen met den eindklank oe, waarbij als regel is aangenomen, dat de vierde lettergreep altijd de eindlettergreep van een woord moet zijn. In de drie keeren, dat deze zangwijze hier voorkomt, is dit consequent volgehouden.

In de uitgave van het Koninklijk Instituut voor T. L. en V. van N. I. van 1878, bewerkt door Dr. Palmer Van den Broek, vindt men 4oe en 8oe door een *dirga-moeraras* (pangkat) gescheiden.

In de herziene uitgave van 1889 is dit teeken weggelaten.

Opmerkelijk, doch tevens begrijpelijk, is, dat de Javanen eene bepaalde voorliefde hebben voor enkele zangwijzen. Aan wien, hij zij hoog of laag in rang, men ook vraagt, welke melodieën hij het liefst hoort, altijd is het antwoord: *Ḍanḍang goela* en daarna *Sinom* en *Midjil.*

Hoewel men bij het kiezen der zangwijzen niet aan bepaalde regels gebonden is, houdt men toch wel een weinig rekening met de te behandelen onderwerpen. Bezingt de dichter bijv. oorlogstooneelen, dan bezigt hij meestal *Doerma* en *Pangkoer.* Schetst hij treurige scènes, dan kiest hij bij voorkeur *Maskoemambang* en *Megatroeh.* Voor tafereelen, waarin de vriendschap op den voorgrond treedt, gebruikt hij liefst *Ḍanḍang goela* en *Midjil.*

Zelfs in deze verzameling is dat eenigszins merkbaar. Zoo is hier de zangwijze *Doerma,* van het begin tot het einde, één oorlogskreet. Doch het is een strijd van vredelievenden aard, omdat bijna uitsluitend onderwerpen uit de Javaansche huishouding bezongen worden. De personen, die werken, zijn dan de strijders; hunne werktuigen zijn de wapenen en de te verwerken stof is het vijande-

lijke leger. Karakteristiek is de bespiegeling over het oorlogvoeren in n°. 4 van de zangwijze *Pangkoer*.

Bij herhaling worden in Javaansche poëzie voorwerpen als personen voorgesteld. Nu eens geschiedt dit met vrouwennamen, als: [illegible] enz.; dan weder met namen van mannen, als: [illegible] e. a.

Onwillekeurig vraagt men zich af, of de Javaansche dichters ook redenen kunnen gehad hebben om sommige voorwerpsnamen als vrouwelijk en andere als mannelijk te beschouwen. Ik kan die vraag niet met zekerheid beantwoorden; doch, wanneer men de talrijke voorbeelden in deze raadsels aan een nadere beschouwing onderwerpt, komt het voor, dat de dichters hier geheel willekeurig hebben gehandeld.

In deze verzameling van de meest bekende Javaansche raadsels in poëzie behoort ook melding gemaakt te worden van: „*Een kunstige Javaansche strophe,*" voorkomende in het Tijdschrift voor Ind. T. L. en V. deel XXXVI, bladz. 231, luidende aldus:

[illegible]

De bedoeling met dit letterraadsel is daar zoo volkomen duidelijk uitgelegd, dat er niets meer van te zeggen valt. Ik kan er alleen nog bijvoegen, dat de op bladz. 232 bedoelde stereotype strophe in Sinom, waarin de persoon, die het raadsel opgegeven heeft, zijn bevinding meedeelt, aldus luidt:

[illegible]

Dit beteekent.

„Ik zal oplossen, welke letter gij in de gedachten hebt. (Ik zal) probeeren „mij met u te meten; de overwinning is nabij.

„De Javaansche letters zijn 20 in aantal; maar er ontbreekt één: de letter, „die gij in de gedachten hebt, is de letter—."

Tevens kan hier nog iets omtrent de herkomst van het raadsel worden aangeteekend. Het is een van de meest bekende tjangkriman's in Midden-Java en terecht, want men moet erkennen, dat het geestig gevonden is. Daarom treft het de aandacht, dat deze strophe uit onsamenhangende zinnen bestaat. Onwille-

keurig toch vraagt men zich af, of de dichter niet in staat geweest zou zijn om voor hetzelfde doel bij elkander behoorende uitdrukkingen te gebruiken. Tevens doet zich dan de vraag voor, of het ook brokstukken uit een gedicht kunnen zijn.

Ik informeerde daarom naar de herkomst van dit raadsel bij verschillende personen, die zich met de studie van het Javaansch bezighouden. Na niet weinig keeren vergeefs gevraagd te hebben, vernam ik, dat het gedeelten uit verschillende, doch opeenvolgende strophen uit de *Poestaka radja* waren.

Voor zoover mij bekend, is dit werk nooit *in tëmbang* uitgegeven (1). In een handschrift, toebehoorende aan Raden Djaja Sajana, Demang te Soerakarta, waarvan mij het 1e deel welwillend ter inzage werd afgestaan, vond ik op bladz. 510—511 de bedoelde strophen. Behoudens enkele, verbeterde schrijffouten luiden ze aldus:

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Het raadsel is dus samengesteld uit de

1e en 2e	pada-lingsa	van	de	1e	strophe
3e en 4e	„	„	„	„	2e	„
5e en 6e	„	„	„	„	3e	„
7e, 8e en 9e	„	„	„	„	4	„

Alleen in de 4e pada-lingsa bestaat verschil in redactie met het bovenvermelde raadsel, terwijl ook het eerste woord van de 7e pada lingsa anders is. Hierbij moet worden opgemerkt, dat de redactie van de strophe uit het „Tijdschrift” de

(1) Eene proza-bewerking in 4 dln. komt voor onder de uitgaven van Vogel van der Heijde & Co. te Soerakarta en eene in 5 dln. onder die van H. Buning te Jogjakarta.

juiste is. Gaf men het raadsel volgens de aangehaalde regels uit dit handschrift, dan zou het niet geheel aan de gestelde eischen voldoen.

De vier strophen behelzen een gedeelte van den strijd tusschen het rijk Mamĕnang (in Kediri) en den reuzenvorst Kala Soewedḍa. Volledigheidshalve volgt hier de verklaring.

Spoedig werden de legers zichtbaar; bij het te voorschijn komen raakten zij slaags. Vrienden en vijanden raakten door elkaar. Luidruchtig vielen zij aan; beurtelings drongen zij elkander terug. Zij verdreven elkander, tot hunne krachten waren uitgeput. Eindelijk werd het leger der reuzen overwonnen en sloeg het op de vlucht zonder verder tegenstand te bieden (1).

Dadelijk sprak Sri Kala Soewedḍa de tooverspreuk *kamajan sari* uit. Als een bliksemflits (oogenblikkelijk) werd een aangename geur waargenomen. Een groote Ḍang Hjang verscheen en drong op de vijanden in, die zeer ongerust werden en zich verlaten gevoelden. Eenigen tijd daarna werden zij overwonnen. Hunne harten werden steeds kouder (zij werden steeds angstiger), alsof zij betooverd waren door de liefde (2).

Sang Kala Soewèdḍa kwam nader; luid sprekende ,hoonde hij zijne vijanden: „Waarom zijn de strijders van Mamĕnang zoo stil? Later zal uw vorst verschijnen; van zijne lippen zullen toornige woorden tot u komen. Gij zult genoemd worden menschen zonder verstand, daar gij zoo weinig beteekenend zijt en het werk niet ten einde kunt brengen (3).

Blijkbaar zijt gij machteloos om de bevelen uit te voeren en brengt gij uwen vorst in het ongeluk. Het is nu geheel anders dan bij het begin; toen vocht gij vreeselijk. Het past een leger-aanvoerder geen gevaren te kennen. De slechte

(1) In de laatste pada-lingsa van deze strophe vindt men eene bijeenvoeging van woorden, die met dezelfde letters geschreven worden, hetgeen men een [illegible] noemt. Dikwijls heeft zulk een samenvoeging geen bepaalde beteekenis en dient dan alleen om het aantal lettergrepen voltallig te maken.

Hetzelfde komt tweemaal voor in de tweede strophe, nl. in de zesde pada lingsa met de letters [illegible] en [illegible] en in de achtste pada-lingsa met [illegible] en [illegible]

(2) [illegible] voor [illegible]

[illegible] = overwonnen worden. Het verbum [illegible] is niet in gebruik, wel de vorm [illegible] = wedijveren.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = voor [illegible]

(3) [illegible] voor [illegible] = [illegible]

[illegible] is eene uitdrukking, welke ook in het dagelijksche leven voorkomt in de beteekenis van *weinig beduidend*.

Soera Wilaga is als de reus Singa Wĕrgil. Stellig wordt zijn hals de boete voor het verspreiden van ongelukken" (1).

Verder teeken ik hier nog aan, dat op het eerste blad van het handschrift wordt medegedeeld, dat *Empoe Oedaka* de vervaardiger is van het oorspronkelijk kawi-geschrift *Poestaka radja* en dat de overzetting in *kawi djarwa* is geschied door Raden Ngabehi Rongga Warsita in het jaar 1791 A. J. (= 1862 A. D.), welk jaartal met de volgende tjondra sangkala wordt aangeduid: [illegible]

Ten slotte betuig ik mijn dank aan Dr. Brandes te Batavia, eerstens voor de nauwkeurige inlichting omtrent alles, wat over Javaansche raadsels, zoowel in poëzie als in proza, verschenen is, en verder voor de belangrijke mededeeling betreffende het woord *tjangkriman*. Met het oog op de nog verborgen afkomst van dit woord heeft die mededeeling vooral waarde en laat ik ze dus hier volgen.

Dr. Brandes schrijft: „Dr. Van der Tuuk vestigde, nu reeds eenigen tijd „geleden, mijn aandacht op een versje in Raffles History of Java, 2e ed. (die „van 1830 in 8°) deel I, bl. 457. Daar staat niet anders dan:

„Chechangkriman.
„(Sung by a Mother to her Child on her Arm.)

„Niahi ayu kapakan maniankil wakul,
„Kalong mabalanjar lakune manolenole,
„Sada gisu,
„Dayanin tuah kablag 'gandang.

„My handsome girl! in bringing a purchase from the market,
„When you have paid the price, cast not your eyes behind,
„But move quickly,
„Lest men may seize upon you.

(1) [illegible] beteekent eigenlijk *gezonden worden*.

[illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible] De taling taroeng wordt er dikwijls onnoodig bijgevoegd.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = geen gevaren kennen.

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

„Het hooge belang van deze plaats is, 1e dat zij het eenige voorbeeld geeft van „een strophe in *poetjoeng* voor Bali, waar men de maat anders niet kent, en 2e dat „[illegible] hier voorkomt met de beteekenis van slaapliedje, kinderdeuntje.

„De verdeeling is anders dan op Java, doch dat merkt men bij andere „maten ook op. Tuah moet monosyllabisch worden gelezen, nl. twah."

Dat ik bovengenoemde inlichting noodig had, bewijst reeds, dat ik nog niet voldoende op de hoogte ben van de Javaansche litteratuur; nog minder kan ik op vergelijkende taalstudie bogen. Ik heb slechts eene verklaring van de meest bekende raadsels geleverd als eene bijdrage tot de kennis der Javaansche taal.

MAGELANG, Mei 1893.

W. M. R.

INHOUD.

Bl.

Inleiding. . . . . I—VII

ZANGWIJZEN.

Sinom . . . . 1.
Kinanṭi. . . . . 22.
Pangkoer . . . . 28.
Doerma. . . . . 40.
Ḍanḍang goela . . . . 45.
Poetjoeng . . . . 65.
Asmara dana. . . . . 72.
Midjil. . . . . 82.
Mas koemambang . . . . 85.
Mĕgatroeh. . . . . 87.
Gamboeh . . . . 89.
Djoeroe-dĕmoeng. 91.

Lijst van in poëzie gebruikelijke woorden, welke in deze verzameling voorkomen. . . . . 107.

Lijst van in poëzie gebruikelijke samentrekkingen en verkortingen, welke in deze verzameling voorkomen . . . . 113.

SINOM.

1. [illegible]

Hij kijkt telkens op in de lucht en likt de vingers. Hij loopt overal rond. Vervolgens ziet hij Sang Rĕtna, die mooie kleeren draagt. Hij legt op haar aan; treft hij haar, dan valt zij bezwijmd op den grond en wordt zij gevat. Hij neemt haar (dan) op de armen en blaast op haar. Zij wordt gestreeld en naar de slaapplaats gebracht.

Oplossing: iemand, die met een blaaspijp schiet.

Toelichting: Het nat maken van de vingers geschiedt, opdat de klei niet aan de vingers zal blijven kleven.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = het juweel (benaming voor *eene lieve vrouw*); hier: *de vogel.*

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] = bezwijmd.

[illegible] = [illegible]

[illegible] is een verkorting van den pass. vorm [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

2. [illegible]

Men heeft reeds lang naar de schoone vrouw gezocht. Gaarne vermaakt zij zich in den vijver. Zij draagt een blauw kleed, sierlijk met kant gegarneerd. Zij verspreidt een welriekenden geur. De man nadert haar haastig. Sang Djah wordt gevat en krabt.

Hare kuiten worden zichtbaar en schitteren.

Haastig buigt de man zich eerbiedig voor haar neêr en kust haar aanhoudend. Weldra is zij machteloos en geeft zich geheel aan hem over.

O p l o s s i n g: de bloem van de pandan.

Toelichting: [illegible] = iemand met een gele huidskleur. Een bekende uitdrukking voor *eene schoone vrouw.*

Het woord [illegible] = krabben is hier gebruikt met het oog op de doorns.

[illegible] voor [illegible] = gezocht worden.

[illegible] = [illegible] = zich vermaken.

[illegible] = fraai, sierlijk.

[illegible] = kant, passement.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] eene in poëzie dikwijls voorkomende benaming voor *eene lieve vrouw.*

[illegible] gewoonlijk [illegible] = aanhoudend, keer op keer.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = uitgeput, machteloos (na krachtsinspanning).

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

3. [illegible]

Slechte roovers worden vermeld, die gezamenlijk een werk uitvoeren. Als de persoon, op wien het gemunt is, uitrust, bukken zij zich en loopen langzaam. Het vijftal valt gezamenlijk aan. Als de aangevallene gepakt wordt, komen weer vijf makkers, die zich een beetje ter zijde bevonden, dadelijk hulp verleenen aan hen, die niet te vergeefs gewerkt hebben.

O p l o s s i n g: iemand, die een vlieg vangt.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]

De uitdrukking [illegible] in den slotregel hoort men, als volgt, in het dagelijksch leven gebruiken: [illegible] = is je reis niet te vergeefs geweest?

4. [illegible]

Er is een gedaante te zien; alle menschen in de wereld hebben haar. En alle schepselen blijven niet in gebreke haar te vertoonen.

Vast en zeker neemt zij den vorm aan van hem, die haar bezit en volgt hem overal. (Ook) aan al de goederen van 't geheele huis ontbreekt zij niet. Evenwel kan niemand haar grijpen.

Oplossing: de schaduw.

Toelichting: [illegible] = niet missen.

[illegible] voltallig; niet ontbreken.

[illegible] = [illegible]

5. [illegible]

Er worden vermeld vijf broeders, die één zijn, als zij werken. Zij hebben slechts één gereedschap. Bij het werken gebruiken zij dat tegelijk en zij loopen ook gezamenlijk.

Hij, die al onderwijs genoten heeft, behoeft maar naar de sporen van het werktuig te kijken, om juist te weten, welk geheim de arbeiders hebben.

Oplossing: iemand, die schrijft.

Toelichting: [illegible] = wijze, manier van doen.

[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = achtergebleven spoor, teeken.
[illegible] = [illegible]

Het woord [illegible] heeft betrekking op [illegible] en op [illegible]

6. [illegible]

De bloem der vrouwen is niet gescheiden van hem, die haar bezit. Omdat hij erg met haar ingenomen is, wordt zij overal meêgenomen, waar hij gaat. Zij is verborgen en kan niet gezien worden; slechts een punt van haar kleed is zichtbaar. Zij spreekt snel, maar niemand begrijpt het. Als zij te voorschijn komt, wijst zij den tijd aan.

Oplossing: een horloge.

Toelichting: [illegible] = de bloem der vrouwen.

[illegible] = verborgen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] aan het einde van den laatsten regel, is hier vermoedelijk voor den rijm bijgevoegd.

7. [illegible]

De bloem der schoonen is het kind van Baṭara Brama. In haar loop vermengt zij zich met den wind. Als zij loopt, houdt zij niet stil; ten laatste is zij niet meer te zien. Niemand kent de plaats, waar zij zich (dan) bevindt.

Als men bij de geboorte van Sang Rĕtna dicht bij haar is om mede te kijken, huilt men onverwacht, zonder redenen.

Oplossing: de rook.

Toelichting: [illegible] hoort men nog in de desa als krama van [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = de bloem der schoonen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible]

[illegible] voor [illegible] = [illegible]

[illegible] = onverwacht.

8. [illegible]

Als zij jong is, verandert zij niet en, als zij oud is, ook niet. Als zij een vriendelijk uiterlijk heeft, behoudt zij dat steeds en zoo ook, als zij een onaangenaam uiterlijk heeft.

Zij heeft ooren, oogen, een mond en een neus: evenwel kan zij met dat alles niets uitvoeren.

O p l o s s i n g: een portret.

Toelichting: [illegible] = mismoedig, ontevreden.

[illegible] = [illegible]

9. [illegible]

Twee dingen zijn er te zien, die slechts één naam hebben. Voor jonge menschen heeft het gewoonlijk geen nut; oude menschen schatten het hoog, omdat het voor hen noodzakelijk is het bij de hand te hebben.

En als er menschen zijn, die onvermijdelijk er den heilzamen invloed *niet* van kunnen ondervinden, noemt men hen ongelukkig.

O p l o s s i n g: een bril.

Toelichting: De laatste zin doelt op de blinden.

[illegible] of [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] = [illegible]

10. [illegible]

Twee vaders zijn het, die vermeld worden, en twee zoons. Zij gingen samen naar het bosch en wilden herten lokken en schieten. Toen slaagden

zij in hun werk en vingen drie herten. Nu wordt het zoo geregeld, dat bij de verdeeling elk één krijgt; het mag niet minder zijn. Raad eens, hoe de verdeeling is.

O p l o s s i n g: vader, zoon en kleinzoon.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] is hier een tijdsbepaling.

[illegible] voor [illegible]

11. [illegible]

Onder de vrouwen is er niemand, die het heeft; het zou wonderlijk zijn, als ze het hadden. De mannen hebben het allen, veel of weinig; zij hebben het zeker en het dient bij hen als sieraad. Niettegenstaande dat, zijn er onder degenen, die het reeds hebben, die het niet mooi vinden en het (daarom) wegnemen.

O p l o s s i n g: knevels.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

12. [illegible]

Het heeft geen hoofd, alleen een hals, twee schouders en twee armen; maar de beneden-armen missen de gewrichten, de handpalmen en de vingers. Ook heeft het geene beenen. De vormen van den rug en het middellijf zijn te zien. De borst is tot boven toe gespleten en de sluiting is als die van vleugeldeuren.

O p l o s s i n g: een jas of buis.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = gespleten.

13. [illegible]

Er is een land zonder menschen. De steden zijn zonder muren en ook zonder huizen; de zeeën en rivieren zijn alle zonder water. De sawah's, tegal's en pagagan's zijn alle zonder gewassen. De bosschen en bergen zijn zonder boomen. Landdieren en vogels zijn ook niet te zien.

Oplossing: een landkaart.

Toelichting: Onder [illegible] verstaat men eigenlijk *landdieren,* in tegenstelling met *vischen* en *vogels. Dieren,* in het algemeen, drukt men uit door [illegible] of enkel [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

14. [illegible]

Den geheelen dag zit zij vergenoegd voor het fraaie schutsel. Aan hare rechterzijde staat de met een vloeistof gevulde kuip op een voetstuk.

Van haar linkerarm is slechts de bovenarm te zien. In de rechterhand houdt zij een werktuig, dat zij in de vloeistof dompelt. Zij manoeuvreert er mee op het schutsel, sporen achterlatende.

Oplossing: de batikster.

Toelichting: Het bedoelde werktuig is de kleine [illegible] De kuip en de tjanṭing zijn met *was* gevuld; de dichter spreekt van *water* of liever van *een vloeistof.*

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]

15. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Vergenoegd zit hij en is voorzien van een uitmuntend wapen. Niet ver van hem liggen de geweerkogels en al de krijgsbenoodigheden opgestapeld.

Hjang Brama bevindt zich vóór hem; deze is zijn tegenstander in den oorlog. Dadelijk wordt er iets op hem gericht; de kogel treft (hem zelf), maar dit vermeerdert zijne krachten.

O p l o s s i n g: iemand, die opium schuift.

Toelichting: het uitmuntend wapen = de opiumpijp. Hjang Brama = het vuur.

Met de laatste drie regels van de strophe bedoelt de dichter het volgende: een balletje *tikè* wordt met het vuur in aanraking gebracht; de schuiver zuigt dan den rook naar binnen, waardoor hij opgewekt wordt.

[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]

16. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Een edelman heeft een echtgenoote, die hij in hooge mate vreest; want telkens, als hij nader komt, pijnigt zij hem onschuldig. Bijgevolg komt hij nooit dicht bij haar, als hij niet luid geroepen wordt om den bijslaap uit te oefenen. Hij is werkelijk een man van weinig beteekenis. Als er oorlog is, trekt zijn echtgenoote ten strijde.

O p l o s s i n g: de vogel poejoeh (gĕmak).

Toelichting: [illegible] = in hooge mate; bijv. [illegible] = in hooge mate haten.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] krama van [illegible]

17. [illegible]

Er is eene zeer schoone vrouw, die in de zee woont. Telkens, als zij trouwt, neemt de man er nog andere vrouwen bij. Haar alleen tot vrouw nemen wil niemand doen.

Niettegenstaande dat, als Sang Rĕtna van haar man gescheiden wordt, heeft hij een tegenzin in al hare mededingsters.

O p l o s s i n g: het zout.

Toelichting: Het raadsel doelt op de omstandigheid, dat het zout slechts één van de ingrediënten is, die men bij de spijsbereiding gebruikt. Niemand zal enkel zout nuttigen en zonder zout maken de andere ingrediënten het eten toch niet smakelijk.

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

18. [illegible]

Er worden vijf dieven vermeld, die willen gaan stelen. Vier zijn reeds de opening binnengetreden; zij hebben het op het huis, binnen het hekwerk, gemunt. De achtergeblevene volgt de anderen en sluit de opening.

Zij, die in het huis zijn, worden allen gevat en gedood; het bloed stroomt uit de opening.

Oplossing: een sirihpruim.

Toelichting: Met *het hekwerk* bedoelt men *de tanden*; met den achtergeblevene *de tabak*.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

Den 4[den] regel: [illegible] meen ik aldus te moeten opvatten: op het huis is gericht (hun) wil = zij hebben het op het huis gemunt.

19. [illegible]

Er is een woord van vier lettergrepen. Als men de voorste twee daarvan afscheidt, krijgt men den naam van een werktuig, dat men gebruikt in het water. De laatste twee lettergrepen vormen den naam van iets, dat vliegen kan. En als de lettergrepen niet gescheiden worden, is het de naam van iets, dat in de lucht gezien wordt en de rivieren in verrukking brengt.

Oplossing: een wolk.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = werpnet.

[illegible] = duif.

20. [illegible]

Mijn naam heeft vier lettergrepen. Ik ben van een boom afkomstig en word dikwijls als geneesmiddel gebruikt. Als de voorste twee lettergrepen worden afgescheiden, hebben ze de beteekenis van een aangenamen smaak. De laatste twee lettergrepen zijn (de naam van) een toespijs bij het eten. Vele (zouden de soorten van djangan zijn), als ze alle vermeld werden.

Oplossing: kaneel.

Toelichting: [illegible] = [illegible]
[illegible] van أصل = afkomst.
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible] = geneesmiddel (dat ingenomen wordt)
[illegible] id (uitwendig)
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible] [illegible] = een voor een.

21. [illegible]

Weder een vierlettergrepig woord. Het is de naam van iets, dat geen gedaante heeft en ook geen bepaalde plaats. Alleen zijn geluid wordt gehoord.
Als slechts de eerste twee lettergrepen genomen worden, is de beteekenis *tan prabéda* (geen verschil). De twee kawi-lettergrepen achteraan vormen den naam van eene plaats, waar men bloed doet storten.
Oplossing: de wind.
Toelichting: [illegible] is hier gebruikt in plaats van [illegible] met het oog op de eindvocaal.
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]

22. [illegible]

Hetgeen (dezen) naam draagt, is weêr een woord van vier lettergrepen;

(het is) het samenvoegen van twee stukken hout, zoo dicht bij elkander, alsof ze gelijmd waren.

Als de voorste twee afgescheiden worden, (vormen zij) den naam van iets, dat zich richt tot den neus. De laatste twee lettergrepen (vormen) het woord der vrouwen tot hare mededingsters, die ontevredenheid veroorzaken.

Oplossing: gonda-maroe.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

23. [illegible]

Mijn naam bestaat uit vier lettergrepen; ik bevind mij bij de vrouwen en en ik breng de mannen in verrukking.

Als de voorste twee lettergrepen afgescheiden worden, is de beteekenis *lastari* (bestendig) of *sampoen tinoekoe* (reeds gekocht).

De laatste twee lettergrepen worden nu vermeld; zij zijn de naam van iets, dat vliegen kan.

Oplossing: de boezem.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] KI van [illegible]

24. [illegible]

Weder een woord van vier lettergrepen; het is de naam van een schoone vrucht. Als men slechts de eerste twee lettergrepen neemt, krijgt men den naam van iets, dat onzichtbaar, onaangenaam of lekker is en door den neus kan worden waargenomen.

De laatste twee lettergrepen zijn de naam van een aanzienlijk familielid.

Oplossing: gonda-rija (kleine ronde vruchten, die met azijn worden ingelegd).

Toelichting: de [illegible] is een groote boom.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

25. [illegible]

[illegible]

De naam van een kostbaar gewas bestaat uit vier lettergrepen. Als men de eerste twee lettergrepen er van afscheidt, hebben deze de beteekenis, dat het lichaam zijn gezondheid verloren heeft.

De twee lettergrepen, die zich achteraan bevinden, vormen den naam van een der zeven dagen.

Oplossing: lara-sĕtoe; Mal. نروستو Bij de Europeanen bekend onder den naam van *akar wangi*.

Toelichting: Lara-sĕtoe is eene grassoort van een meter hoogte. Van de welriekende wortels (akar wangi) maakt men waaiers, stoffers, mandjes en allerlei luxe-artikelen. Voòral in sommige streken van Bagelen komt dit gewas veel voor.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] of [illegible]

26. [illegible]

[illegible]

Het wordt gebruikt door den vorst en mag niet door de dienaren gebruikt worden. De naam er van bestaat uit vier lettergrepen. Als de voorste twee genomen worden, is de beteekenis een gevreesd wouddier, dat zijne makkers verslindt.

De laatste twee lettergrepen vormen een kawi-woord, waarvan de beteekenis *panganggé* (kleedingstuk) en *doenoengan* (plaats) is.

Oplossing: singa-sana = troon, vorstelijke zetel.

Toelichting: [illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible] [illegible] = een kawi-woord.
[illegible] 1e kaw. = [illegible] 2e KN. = leeuw.
[illegible] = [illegible]

27. [illegible]

Er is een bloem, die tot de onbeduidende gerekend wordt; de naam bestaat uit vier lettergrepen. Als de voorste twee worden afgescheiden, vormen zij den naam van een verheven persoon, die zich niet met aardsche zaken bemoeit.

De laatste twee lettergrepen hebben de beteekenis, (zegt men, van) alles, wat men dicht vóór zich heeft.

O p l o s s i n g: wali-kaḍĕp = een heester, waarvan de bladeren als medicijn gebruikt worden.

Toelichting: [illegible] pass. van [illegible] = front.

28. [illegible]

Er wordt weder vermeld een bloem van een gele kleur; de naam bestaat uit vijf lettergrepen.

Als de voorste twee genomen worden, heeft men een kawi-woord, dat *begin* beteekent.

De laatste drie lettergrepen vormen een ngoko-woord, hetwelk beteekent: „de plaats van beschaafde manieren."

O p l o s s i n g: de zonnebloem.

Toelichting: [illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]

[illegible] hoort men in de uitdrukking: [illegible] = geen manieren kennen.

[Javanese script] is bijgevoegd voor de maat.

29. [Javanese script]

Er is een woord van vier lettergrepen. Als de voorste twee worden afgescheiden van de laatste twee, is de beteekenis *njakĕt* (naderen); en *moendoer* (achteruitgaan) vormt de tegenstelling.

De laatste twee lettergrepen vormen het tegengestelde van *taroena* (jong).

Als de lettergrepen niet gescheiden worden, noemen ze den naam van zoogenaamde *ouders*.

Oplossing: schoonouders

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script]. In het dagelijksche leven gebruikt men voor *tegenstelling* meestal [Javanese script]

30. [Javanese script]

Ik behoor tot de houtsoorten en mijn naam bestaat uit vier lettergrepen. Dikwijls word ik gebruikt als ingrediënt voor borèh en dien ik als geneesmiddel.

De voorste twee lettergrepen (beteekenen iets), dat in de keuken gebruikt wordt en (verder) voor allerlei dingen dient. De laatste twee lettergrepen zijn de naam van hetgeen ontstaat uit hetgeen gegeten wordt.

Oplossing: kajoe tahi.

Toelichting: Deze houtsoort is steeds verkrijgbaar bij den [Javanese script] = verkooper van specerijen.

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] of [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

31. [Javanese script]

Er is eene soort van sieraad, waar de vrouwen zich mede tooien; de letters vormen vier lettergrepen. De eerste twee vormen den naam van een waterdier, dat een kĕris vóór aan den kop heeft. De overblijvende laatste twee lettergrepen zegt men van eene vrouw met een mooi uiterlijk.

O p l o s s i n g: oerang-ajoe (naam van een bijzonderen vorm van oorknop).

Toelichting: [illegible] garnaal. In het midden van den kop heeft de garnaal een naar voren gericht scherp, hoornachtig uitwas.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

32. [illegible]

Eene (zekere) plantensoort wordt dikwijls als geneesmiddel gebruikt. De naam bestaat uit vier lettergrepen. Als de voorste twee worden afgescheiden, hebben zij de beteekenis van *rangkĕp* (dubbel) en van *poetoeng* (gebroken). De twee overblijvende lettergrepen zijn de naam van iets hards in het lichaam.

O p l o s s i n g: tikĕl-baloeng (een naar een cactus gelijkende plant).

33. [illegible]

Het is de naam van eene betrekking en ook van eene melodie. De letters vormen vier lettergrepen. De deelen (waaruit het woord bestaat) zijn kawiwoorden.

De eerste twee lettergrepen zijn de naam van werktuigen bij het oorlogvoeren. De overblijvende twee lettergrepen beteekenen een gevecht, waarbij aan beide kanten veel tegenstanders zijn.

O p l o s s i n g: sara-joeda = een ambtenaar om rechtszaken te onderzoeken, tevens de naam eener melodie van de gamelan.

Toelichting: Als iemand de salèndang wordt aangeboden om te dansen en hij heeft daarin om de een of andere reden geen lust, dan geeft hij de gebruikelijke gift en verzoekt een sara-joeda te spelen. De danseres zingt er dan bij.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = oorlogvoeren.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

34. [illegible]

Er is een plant, die in het water groeit; de naam bestaat uit vier lettergrepen. De twee voorste noemen datgene, waarmee men allerlei dingen ziet. De twee laatste lettergrepen (beteekenen datgene), *wat de beenderen omgeeft,* en ook *een dier, dat in het water leeft.*

Oplossing: mata-iwak (naam van een waterplant).

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = 1e vleesch; 2e visch.

35. [illegible]

Vier lettergrepen vormen den naam van een dier, dat in het water leeft. Het beteekent hetzelfde als *roemĕksa* (oppassen), als men slechts de twee voorste lettergrepen neemt. De twee overblijvende lettergrepen vormen een kawi-woord, dat iemand noemt, die ons haat en dien wij wederkeerig haten.

Oplossing: djaga-ripoe (naam van een visch).

Toelichting: [illegible] voor [illegible]

[illegible] of [illegible]

[illegible]

36. [illegible]

Er is een woord van vijf lettergrepen, dat de naam is van zekeren berg. Als men de drie eerste lettergrepen afscheidt, is het datgene, wat men gebruikt om het paard te sturen. De twee laatste lettergrepen (beteekenen) de nerven der bladeren van arèn en klapa.

O p l o s s i n g: kĕndali sada.

Toelichting: [illegible] is de naam van een berg, die herhaaldelijk in de wajangverhalen genoemd wordt, als de plaats, waar [illegible] zijn kluis had.

Ongeveer drie paal NW. van Ambarawa bevindt zich een heuvel van denzelfden naam. De Javanen zoeken verband in die twee omstandigheden; want sedert 1865, toen laatstgenoemde plaats en Bajoe-biroe door eene hevige aardbeving geteisterd werden, hoort men vertellen, dat [illegible] dat gedaan heeft.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

37. [illegible]

Er is een boom wiens bloemen een aangenamen geur hebben; de naam bestaat uit slechts drie lettergrepen. Als men de voorste lettergreep neemt, is de beteekenis: veel van iets houden.

De twee overblijvende lettergrepen vormen een kawi-woord; (het beteekent) steunpilaar van het leven (eten) en hetgeen gebruikt wordt om iets aan te vatten (hand).

O p l o s s i n g: sĕmbodja (de bekende boom op de begraafplaatsen).

Toelichting:

[illegible] = [illegible]

[illegible] = 1e [illegible] 2e [illegible]

38. [illegible]

De naam van een zekere plant bestaat uit vier lettergrepen. Als men de

twee eerste lettergrepen afscheidt, vormen zij den naam van iets, dat niet te zien is. Alleen met den neus merkt men, of het onaangenaam of aangenaam is.

De twee laatste lettergrepen vormen een kawi-woord, dat de naam is van een groot en fraai huis, dat boven alle andere uitmunt.

O p l o s s i n g: gonda-poera.

Toelichting: De [illegible] is een struik, waarvan de bladeren gebruikt worden om er de bekende *vluchtige olie* van dien naam uit te destilleeren.

[illegible] = [illegible]

39. [illegible]

[illegible]

Er is een woord van vier lettergrepen; het is de naam van een uitstekende olie, die dikwijls als geneesmiddel gebruikt wordt.

Als de twee voorste lettergrepen afgescheiden worden, vormen zij den naam van het handvatsel van zeker timmermansgereedschap.

De twee laatste lettergrepen hebben dezelfde beteekenis als *toegĕl* (gebroken) en *malépés* (geknakt).

O p l o s s i n g: sangkal-poetoeng.

Toelichting: [illegible] is een soort olie, die vooral bij been- en armbreuken gebruikt wordt, om er mede te wrijven. Naar men beweert, verkrijgt men deze olie uit den staart van zekere slang.

[illegible] verk. van [illegible]

40. [illegible]

[illegible]

De letters vormen vier lettergrepen, die de naam zijn van een fraaie bloem. Als de twee voorste lettergrepen afgescheiden worden, noemt men eene vrouw, die zoo goed als onvatbaar is voor schaamte en met alle mannen wil (omgaan).

De twee laatste lettergrepen beteekenen: *eenigszins vochtig*, bijna droog.

O p l o s s i n g: soendĕl-malĕm (de bekende welriekende bloem: polyanthes tuberosa).

Toelichting: [illegible] De beteekenis, waarin dit woord hier voorkomt, wordt

niet opgegeven in de woordenboeken. Men hoort het als zoodanig door de kinderen bij het knikkerspel gebruiken voor heel eventjes, *zoo goed als*, **raken.**

[illegible] = niet vatbaar.

[illegible] = [illegible]

41. [illegible]

[illegible]

Eene vrouw, die geen man heeft, heeft een naam van drie lettergrepen. Als de twee voorste lettergrepen genomen worden, is het een schitterend licht bij nacht.

Als de voorste lettergreep weggelaten wordt, blijven er slechts twee lettergrepen over, die den naam vormen van *de toegift* bij het koopen van dingen van weinig waarde.

O p l o s s i n g: woelandjar (eene weduwe, die nog geen kind gehad heeft).

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] kr. van [illegible] = toegift (eigenlijk: vermeerdering).

[illegible] = onbeduidend.

42. [illegible]

[illegible]

Er is een woord van vier lettergrepen. Als de twee voorste kawi-lettergrepen worden afgescheiden, zijn zij de naam van toekomstig zaad; (men heeft daarvan) vele en vreemde soorten.

De twee overblijvende lettergrepen beteekenen: eene slechte handeling in 't geheim uitvoeren.

O p l o s s i n g: poespa njidra (naam van een sierplant).

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] van [illegible]

43. [illegible]

[illegible]

Voorwerpen om iets in te doen, gemaakt in overzeesche landen, worden veel op het eiland Java gebruikt. De naam bestaat uit vier lettergrepen.

Als de twee voorste afgescheiden worden, is het iets, dat een vorst machtig maakt om zijne vijanden te wederstaan.

De twee laatste lettergrepen noemen het ongeluk, (dat we) met glas- en aardewerk (kunnen krijgen).

Oplossing: bala pĕtjah = porselein en glaswerk.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

In het dagelijksch leven gebruikt men [illegible] voor drinkglazen en porseleinen kopjes en schoteltjes; [illegible] voor glazen ruiten; [illegible] voor spiegels; [illegible] voor scherven van glas en porselein en in het algemeen als *stofnaam* voor *glas*. Een glazen knikker bijv. noemt men [illegible] of [illegible]

[illegible] van het Ned. *steen*.

KINAṬI.

1. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Er is eene buitengewoon schoone prinses; niemand is met haar te vergelijken. Het lichaam van Sang Rĕtna verandert elken dag.

Over dag zijn hare stralen zonder glans; alleen des nachts schittert zij in hooge mate.

Oplossing: de maan.

2. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Er wordt een schouwspel vermeld; velen kijken er naar. Mannen en vrouwen zijn opeengehoopt en verdringen elkander. Maar zij zijn niet blij en wenschen, dat er spoedig een einde aan kome, opdat het geen verdriet aan andere menschen zal veroorzaken.

Oplossing: een huis in brand.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible] Bij de samentrekking verandert de soekoe in [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] of [illegible]

3. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Als het op visite komt, is het zonder bĕbĕd of tapih. Die het ontvangen, zijn blij en ijverig in de weer om het te verzorgen. Als het heengaat, wordt het gekleed en tevens beweend.

Oplossing: een pas geboren kind.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] = bovendien, en daarbij.

4\. [illegible]

Er zijn twaalf zeer schoone broeders. Zes houden er veel van om dag en nacht in het water te plassen. De andere zes zijn bang voor het water: hun goeroe (raadgever) is Sang Hjang Rawi (de zonnegod).

Oplossing: de twaalf mongsa's.

Toelichting: De twaalf mongsa's zijn de twaalf maanden van het mongsa-jaar, eene verdeeling van het zonnejaar met het oog op de werkzaamheden bij den landbouw. In 1855 werd door den Soesoehoenan van Soerakarta, Pakoe Boewana VII, eene vaste indeeling aangenomen, bekend onder den naam van *Pranata mongsa*. Zie hieromtrent het overzicht van de *Javaansche tijdrekening* door *Dr. Cohen Stuart*, dat elk jaar in het 2e gedeelte van den Regeerings-almanak voor N. I. voorkomt.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

5\. [illegible]

Van jongs af tot op hoogen ouderdom draagt hij een kleed met het batikpatroon *katjipir*. De haren van zijn kuif zijn rood. Op zijn lichaam zijn overal vruchten. Het kleed dient als geneesmiddel voor menschen, die een weinig lusteloos zijn.

Oplossing: djagoeng.

Toelichting: Met *kampoeh* bedoelt men de schutbladen van de vrucht. In den laatsten zin wordt er op gezinspeeld, dat men die schutbladen (klobot) gebruikt om inlandsche cigarettes (rokok) te rollen.

[illegible] ki. van [illegible]

[illegible] ki van [illegible]

[illegible] ki. van [illegible]

[illegible] van [illegible] kr. van [illegible] = overal verbreid.

6. [illegible]

Het geheele lichaam omwonden, wordt zij dadelijk met kracht neêrgeworpen. Een poos trippelt Sang Rĕtna. Zij wordt gevat en hoog opgeworpen. Opgevangen in haar val, sterft Sang Djah in de hand.

Oplossing: een tol.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

7. [illegible]

Er worden vermeld vijf jagers, die in een bosch jagen. Twee sluipen overal in; (de andere) drie volgen achteraan.

Als zij (iets) krijgen, dooden ze het dadelijk in huis en het is net, alsof het daar opgegeten wordt.

Oplossing: iemand, die luizen zoekt.

Toelichting: De laatste zin bedoelt, dat de vijf vingers zich dan naar den mond begeven. Het beestje wordt tusschen de tanden gedood en daarna uitgespuwd.

[illegible]

[illegible] Het suffix *an* doelt hier op herhaling.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] (spr. [illegible]) = alsof.

8. [illegible]

Er worden zeven broeders vermeld; zij ontmoeten elkander nooit gedurende hun leven. Beurtelings zijn zij een voor een te zien. Al sterven ze, toch worden ze beurtelings weder levend.

Oplossing: de zeven dagen.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

9. [illegible]

Twee krijgslieden worden vermeld; men laat ze met elkaar vechten. Als ze in 't strijdperk komen, willen ze niet worstelen. Hun moed komt te voorschijn, als ze geslagen worden; dan gaan ze strijden.

Oplossing: het laten vechten van gangsir's.

Toelichting: De gangsir's worden vóór 't gevecht geslagen met een [illegible] nerf van een klapperblad. De kleinere djangkrik's worden gekitteld met een grashalm.

[illegible] = elkander van de plaats dringen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

10. [illegible]

Er wordt een belooning vermeld; niemand kan haar noemen. Velen streven er naar en doen al het mogelijke om haar te krijgen.

En toch (gebeurt het) zelden, dat zij, die haar begeeren, er dadelijk mede begiftigd worden.

Oplossing: voorspoed.

Toelichting: [illegible] = zelden.

[illegible] van [illegible] = [illegible]

11. [illegible]

Het is nog donkerder dan de nacht; niets kan het ophelderen. Ook al wordt het door de zon bestraald, dan nog ziet het er donker uit. Men kan geen middel vinden om het juist te weten (voor de juiste duidelijkheid er van).

Oplossing: alles. wat nog niet gebeurd is.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

12. [illegible]

[illegible]

Voor hem, die het hebben wil, is er geen middel om het te koopen; zelfs een vorst kan het niet.

Maar zij, die zich willen beijveren en er zich van jongs af mede bemoeien, zullen, het geen door hen beoogd wordt, stellig verkrijgen.

O p l o s s i n g: bekwaamheid.

Toelichting: [illegible] van [illegible]

[illegible] = [illegible] van [illegible]

[illegible] = [illegible]

13. [illegible]

In een grot wordt iets gezien; het weet den smaak zonder te eten.

t' Is niet te gissen, welk een grooten invloed het heeft. Het verooorzaakt geluk en ongeluk. Het is in staat iemand een belooning te doen krijgen, (maar) veroorzaakt (ook) hartzeer.

O p l o s s i n g: de tong.

Toelichting: In den eersten zin bedoelt men, dat de buik eigenlijk eet, omdat die alles krijgt. In de volgende zinnen heeft men het oog op *verstandig* en *onverstandig* spreken.

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

14. [illegible]

Die het maakt, wil het niet. Die het bestelt, neemt het niet in bezit. Die het koopt, heeft het in het geheel niet noodig voor zich zelf.

En degene, voor wien het bestemd is en die het ook gebruikt, ziet het niet.

O p l o s s i n g: een doodkist.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

15. [illegible]

[illegible]
[illegible]

Twee hoofden worden gezien en ook twee armen. Hij heeft in het geheel zes beenen en slechts tien vingers. Slecht vier beenen loopen en de twee andere raken den grond niet.

O p l o s s i n g: iemand, die te paard rijdt.

Toelichting: [illegible] voor [illegible]

Dat [illegible] is er maar bijgevoegd om de pada lingsa op *i* te doen eindigen.

16. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Zijn lichaamsbouw is niet (altijd) dezelfde. (Er zijn) lange en korte, groote en kleine. Als men zijne diensten wil gebruiken, moet men herhaaldelijk op hem slaan. Langzamerhand verbergt hij zich dan en wordt slechts zijn hoofd gezien.

O p l o s s i n g: een spijker.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

17. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Er worden alleen vermeld vier pooten, die niet gebruikt kunnen worden om te loopen en maar recht op blijven staan. Maar zij zijn toch nuttig en geven gemak aan het lichaam; door het (lichaam) op den schoot te nemen, brengen zij het tot rust.

O p l o s s i n g: een stoel.

Toelichting: [illegible] van فايدة

PANGKOER.

1. [illegible]

In den nacht verschijnt de Raden op het oorlogsveld, gewapend met een scherpen vuurpijl. Vele vijanden gonzen om hem heen; allen zijn dapper en met een bovennatuurlijke macht begaafd. Zij vallen in groot aantal op hem aan en vechten ongeregeld. (De Raden) wreekt zich niet, (als) hij door een overmacht overvallen wordt; niettegenstaande dat worden zijne vijanden weggevaagd.

O p l o s s i n g: een lamp.

Toelichting: Het raadsel doelt op de insecten, die 's avonds om de lamp vliegen.

[illegible] = [illegible]
[illegible] = vuurpijl, van [illegible] en [illegible]
[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible] of [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = weggevaagd.

2. [illegible]

Zij, die worstelen, vliegen in de lucht en beijveren zich om elkander te overwinnen. Werkelijk zijn zij met een buitengewone macht begaafd.

Zij vallen op elkander aan met scherpe wapenen, die dienen als middel om te verliezen of te overwinnen in den oorlog. Als een van beiden het verloren heeft, wordt hij weggeworpen en valt op grooten afstand neer.

O p l o s s i n g: menschen, die een vliegerwedstrijd houden.

Toelichting: De vliegertouwen worden daartoe met een mengsel van lijm

en fijn glas bestreken. Groote menschen, vooral Chineezen, bepalen soms den inzet tot op een gulden.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = overwinnen.

[illegible] = wegwerpen.

3 [illegible]

Een dicht bosch wordt vermeld, met slechts één soort geboomte. Er zijn geene bladeren en geene takken, en ook geene bloemen en vruchten.

Er is slechts één soort van wild. Als (die wilde dieren) menschen eten, veroorzaken zij moeite aan den grondeigenaar.

O p l o s s i n g: het hoofd.

Toelichting: De bedoeling is, dat het bosch alleen stammen bevat.

4. [illegible]

Welke wet veroorlooft den menschen om elkander te doooden, te berooven, enz.; ja zelfs, dat men daartoe gelast wordt?

Hij, die het bevel ten uitvoer brengt en amoek maakt, wordt geprezen. Als hij den last niet opvolgt, valt hij in ongenade.

O p l o s s i n g: oorlog.

Toelichting: Met het woordenboek in de hand, zou men [illegible] vertalen met *roem inoogsten*, en dat is ook goed; doch de hoofdbeteekenis van het subst. den. [illegible] = het prijzen.

[illegible] = rooven.

[illegible] = aansporen, in den zin van *gelasten*.

[illegible] = niet opvolgen.

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

5. [illegible]

Zijn geaardheid is tweeërlei; hij veroorzaakt moeite en hij helpt. Als hij toornig is, verwekt hij vrees en veroorzaakt armoede.

Om de waarheid de te zeggen, is *water*, hetgeen hij als vijand beschouwt, en *olie* is zijn vriendin, omdat zij in alles met hem meewerkt.

Oplossing: vuur.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

6. [illegible]

Van zijn geboorte af wordt hij opgesloten; (maar) hij is van buiten duidelijk zichtbaar. Hij beweegt zich heen en weer.

Als men zich met hem bemoeit, geeft hij uitmnntende lessen, alhoewel hij stom is. Men behoeft hem slechts aan te zien om de windstreek te weten, die hij op het oog heeft.

Oplossing: het kompas.

Toelichting: [illegible] = duidelijk te zien.

[illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible]

7. [illegible]

Er is een dier te vermelden. Als hij nog klein is en begeert te loopen, ge. bruikt hij vier beenen. In zijne jongelingsjaren loopt hij maar op twee beenen. Als hij reeds oud is, gebruikt hij een drietal beenen om op te loopen-

Oplossing: een mensch.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

8. [illegible]

[illegible]

Zij wordt gevat en gespleten (in stukken gesneden). Dadelijk wordt zij flink gewreven op een plaat, van scherpe punten voorzien, en aanhoudend zeer fijn verdeeld. Zij zou niet in staat zijn terug te keeren (weer heel te worden).

Vervolgens wordt zij in de gevangenis gezet en gebaad en geknepen; terstond vloeit het witte bloed.

Oplossing: iemand, die kokosnoten raspt en daarna uitperst.

Toelichting: [illegible] = zeer fijn.

[illegible] = [illegible] = in staat zijn.

[illegible] = [illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible] = terstond.

9. [illegible]

Er is een woord van vier lettergrepen. Als de twee voorste worden afgescheiden, is het de naam van een waterdier. De laatste twee zegt men van iemand, die alles vergeet.

Als ze (de lettergrepen) niet gescheiden worden, vormen ze den naam van een ommuurde desa.

Oplossing: Bajalali.

Toelichting: Dit raadsel is vermoedelijk uit den ouden tijd. Althans de laatste zin bedoelt, dat Bajalali een versterkte plaats is en als zoodanig is het ook in de geschiedenis bekend. Ten tijde van den eersten Javaanschen successie-oorlog had Soenan Mas aldaar zijn grootste legermacht bijeen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = verkorting van [illegible]

10. [illegible]

Mijn naam bestaat slechts uit drie lettergrepen. Ik word niet anders gebruikt dan als speelgoed voor jong en oud.

Als de voorste twee lettergrepen worden afgescheiden, is het de naam van een uitstekend middel om elkander zijne gedachten bekend te maken. De overblijvende lettergreep heeft geen beteekenis.

Oplossng: een vlieger.

Toelichting: [illegible] voor [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible]

[illegible] = [illegible]

11. [illegible]

[illegible]

Er is woord van drie lettergrepen; het beteekent een grenzelooze waterplas.

Als de twee voorste lettergrepen worden afgescheiden, is het de naam van een werktuig, dat gebezigd wordt in het water. De overblijvende lettergreep beteekent *een stuk grond*, dat dicht begroeid is en uit de verte gezien kan worden.

Oplossing: de oceaan.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

In de laatste pada lingsa is [illegible] een samentrekking van [illegible]

12. [illegible]

[illegible]

Er wordt vermeld een woord van vier lettergrepen; het is de naam van een lekkernij in een geel omhulsel.

Als de twee voorste lettergrepen worden afgescheiden, vormen ze den naam van een dewata, die gelijktijdig geschapen werd met Hjang Goeroe.

De laatste twee lettergrepen (beteekenen) bedwelmd door geestrijke dranken

O p l o s s i n g: sĕmar-mĕndĕm (een lekkernij van vleesch, kĕtan en eieren).

Toelichting: De dichter spreekt hier van een geel omhulsel; dit doelt op het gebakken ei, dat vooraf geklutst en dus geelachtig is. Nadat het vleesch en de kĕtan afzonderlijk bereid zijn, wordt een weinig vleesch in kĕtan gewikkeld en het geheel met een dunne eierkoek omgeven.

Sĕmar is een van de meest bekende figuren uit de wajang. Hij was de vader van Pétroek en Nalagarèng.

[illegible] = [illegible]

[illegible] of [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible]

13. [illegible]

[illegible]

Er wordt een bloem vermeld, wier naam uit drie lettergrepen bestaat. Als de voorste lettergreep genomen wordt, is het de naam van hem, die in zijn land de oppermacht alleen in handen heeft.

De laatste twee lettergrepen zijn de naam van een uitmuntenden slagtand.

O p l o s s i n g: sri-gaḍing (naam van een bloem met witte bloemkroon en rooden kelk).

Toelichting: De bijvoeging van [illegible] achter [illegible] dient alleen om het aantal lettergrepen met één te vermeerderen.

[illegible] pass. van [illegible]

[illegible] van [illegible] = [illegible]

14. [illegible]

[illegible]

Er is een soort lekkernij; de naam bestaat uit niet meer dan drie lettergrepen.

Als men de voorste lettergreep neemt, is het een woord, dat tot de kawiwoorden behoort en *linangkoeng* (uitstekend) beteekent. De twee overblijvende lettergrepen beteekenen de tegenstelling van *laki*.

O p l o s s i n g: soerabi (de bekende ronde gebakjes van meel en santĕn).

15. [illegible]

[illegible]

Ik ben een bloem; mijn naam bestaat uit vier lettergrepen. Als de voorste twee afgescheiden worden, zijn zij de naam van den zetel der ziel.

De twee overblijvende lettergrepen vormen den naam van een gebrek aan de oogen en (beteekenen ook) *niet vlug in het tellen.*

O p l o s s i n g: raga-ina (naam van een paarse bloem, zonder geur).

Toelichting: [illegible] van [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

16. [illegible]

[illegible]

Mijn naam bestaat uit vier lettergrepen. Ik kan slechts een weinig licht geven en ik ben afkomstig van een plant.

Als de voorste twee lettergrepen afgescheiden worden, vormen zij den naam van een kleinen visch. De laatste twee lettergrepen zijn eveneens de naam van een kleinen visch.

O p l o s s n g: oetjĕng-oetjĕng = lampen-pit (van een tjaloepak).

Toelichting: Het lampenkatoen voor de tjaloepak wordt vooral van *kapas londa* gemaakt. [illegible] = [illegible] = visch (in onderscheiding van [illegible] = vleesch).

17. [illegible]

[illegible]

Ik behoor tot de vruchtsoorten; mijn naam bestaat uit niet meer dan drie lettergrepen. Als de voorste twee afgescheiden worden, (beteekenen zij) een bedekking van het hoofd, die men meebrengt, bij het aanschouwen van het eerste levenslicht.

De laatste lettergreep heeft dezelfde beteekenis als *ora*.

O p l o s s i n g: ramboetan.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] Deze beide woorden worden meermalen bij elkander gevoegd en krijgen dan de beteekenis van *natuurlijk licht*.

18. [illegible]

(Ik ben) hetgeen op sommige tijden aangeboden wordt. Mijn naam bestaat uit vier lettergrepen. Als de voorste twee worden afgescheiden, is het de naam van een vrucht, die niet lekker smaakt.

De laatste twee lettergrepen beteekenen een *hooge eerbewijzing*.

O p l o s s i n g: boeloe-bĕkti = een kleine schatting, welke jaarlijks door de zoogenaamde vrije desa's opgebracht wordt,

Toelichting: [illegible] verkorting van [illegible] = hetgeen men aanbiedt.

De boeloe-bĕkti dateert uit den ouden tijd. Het is een onbeduidende opbrengst, die voornamelijk dient als bewijs van onderdanigheid. Ook in sommige Gouvernementslanden bestaat die gewoonte nog. In Madioen bijv. zijn nog vrije (perdikan —, midjen —, pakoentjen — of kapoetihan —) desa's, die jaarlijks, gewoonlijk in de maand Moeloed, de boeloe-bĕkti ouder gewoonte brengen aan den Sultan van Jogjakarta, en andere, die deze hulde aan den Regent van Madioen bewijzen.

Zie hierover het belangrijke artikel van den heer Fokkens: „Vrije desa's op Java en Madoera," voorkomende in Deel XXXI van het Tijdschrift voor Ind. T. L. en V. van het Bat. Gen.

19. [illegible]

Er is een woord van twee lettergrepen.

Het is de naam van een bloem, die niet tot de fraaie (soorten) behoort.

De voorste lettergreep beteekent *ora.* De laatste lettergreep is een ngoko-krama woord en is de naam van een vlaktemaat voor bouwgronden.

O p l o s s i n g: tandjoeng = een boom met stervormige bloemen, die een aangenamen geur verspreiden.

20. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Er is een geslacht van huisspinnen; de naam is een drielettergrepig woord. Als de voorste twee lettergrepen genomen worden is het de naam van een wouddier, dat er op nagehouden wordt door vorsten.

Als de lettergrepen niet gescheiden worden, is het (ook) de naam van een *spel* en van een *korps pradjoerits* (in de kraton).

O p l o s s i n g: matjanan (een kleine huisspin).

Toelichting: Het spel *matjanan* is een soort belegering-spel, dat met 22 steentjes gespeeld wordt. De eene partij speelt met 21 steentjes, die menschen voorstellen; de andere partij met één steen, die een tijger voorstelt; van daar de naam matjanan.

De menschen en de tijger nemen standplaats op de kruispunten en bewegen zich langs de lijnen van de figuur, die uit 40 vakken bestaat (36 drieh. + 4 trap.). De eerste partij moet trachten den tijger in te sluiten. De tijger moet trachten de menschen op te eten en mag dit alleen doen, als er een *oneven* aantal menschen op de naastbijliggende kruispunten zijn; hij springt er dan over heen en neemt ze weg, evenals bij het damspel.

Mooie borden houdt men er niet op na; men teekent de figuur maar even op den vloer of op een plankje met krijt of houtskool.

21. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

De letters van den naam van een waterdier vormen drie lettergrepen. Als de voorste lettergreep weggelaten wordt, (is het een woord), dat men zegt van iemand, die geen geheugen heeft, van nature of wegens ouderdom.

Als men het woord in zijn geheel laat, beteekent het ook *kalimpoet ing ati* (vergeten).

Oplossing: kalalen = een van de lekkerste riviervisschen; hij heeft geene schubben.

22. [illegible]

De letters van den naam van een zangwijze uit het middel-Javaansch vormen vijf lettergrepen.

Als slechts de voorste twee lettergrepen worden genomen, noemen zij een vrouw, die nog nooit, voor de eerste maal, met een man in aanraking is geweest.

De (andere) drie lettergrepen zijn de naam van een land, dat vroeger tot de *montja nagara* behoorde.

Oplossing: kĕnja-kadiri.

Toelichting: [illegible] = zangwijze van het middel-Javaansch; in tegenstelling met [illegible] = de oude zangwijzen in kawi-gedichten en [illegible] = de gewone Javaansche zangwijzen. [illegible] = [illegible] [illegible] = de gewesten Kediri, Madioen. Kedoe, Bagelen en Banjoemas. [illegible] = [illegible]

23. [illegible]

Weder een woord van vijf lettergrepen en ook de naam van een zangwijze uit het middel-Javaansch.

Als de voorste drie lettergrepen genomen worden, is het (de naam van) een groot en sterk dier; als het woedend is, wordt het zeer gevreesd. De laatste twee letterprepen zijn de tegenstelling van *boemi* (aarde).

Oplossing: maésa-langit.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

24. [illegible]

[illegible]

De naam van een uitgestrekte plaats, met water gevuld, bestaat slechts uit drie lettergrepen. Wanneer de voorste twee genomen worden, (is het de de naam van) het noodzakelijkste voedsel.

Als de voorste lettergreep weggelaten wordt, zijn de twee overblijvende de naam van het hecht van een mes.

Oplossing: een vijver.

Toelichting: Het woord [illegible] hoort men nog in de benaming voor de pandapa van den Soesoehoenan: [illegible] d. i. de plaats, waar men voor den vorst verschijnt.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

25 [illegible]

Er is nog een plaats met water; de naam bestaat slechts uit drie lettergrepen. Als de laatste lettergreep er afgenomen wordt, zijn de voorste lettergrepen de naam van een *spleet* in den grond.

En wanneer de voorste lettergreep weggelaten wordt, is het een kawi-woord, dat *vijand* en *oorlog* beteekent.

Oplossing: een meer.

26. [illegible]

De naam van de plaats, waar de letters staan, bestaat slechts uit drie lettergrepen. Als de voorste twee lettergrepen genomen worden, is de beteekenis: *iets, waarnaar men zich richt.*

Als de voorste lettergreep weggelaten wordt, vormen de twee overblijvende een woord, dat men zegt van iemand, die te haastig is.

Oplossing: dalantjang (kr. van [Javanese script]) = papier van inlandsch fabrikaat.

Toelichting: Dit papier wordt vooral gebruikt voor het overschrijven van godsdienstige werken.

[Javanese script] van [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = te haastig iets (waar men eigenlijk niets meê noodig heeft) doen.

27. [Javanese script]

De naam een klein vogeltje, dat zeer bewegelijk is, bestaat slechts uit drie lettergrepen. Als de voorste twee lettergrepen worden afgescheiden, (vormen zij) den naam van een werktuig, dat gebruikt wordt om de paarden schoon te maken.

De laatste lettergreep beteekent *ora*.

Oplossing: sikatan.

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script]

28. [Javanese script]

Er is een oorlogswerktuig, waarvan de naam uit drie lettergrepen bestaat. Als slechts de voorste twee lettergrepen genomen worden, is de beteekenis *waloeja* (beteren) en ook *kèndël* (ophouden).

En als de voorste weggelaten wordt, beteekenen de twee overblijvende lettergrepen hetzelfde als *lièp lindri* (bevallig).

Oplossing: een kanon.

DOERMA.

1. [Javanese script]

Luidruchtig en donderend is het geluid. De strijders zijn alle voorzien van knotsen. Zij vechten als tijgers, trappen op de hoofden en slaan aanhoudend.

De vijanden worden overwonnen; van hunne kleeren beroofd, zien ze er gehavend uit.

O p l o s s i n g: menschen (meestal vrouwen), die rijst stampen.

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script] [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] = trappen [Javanese script] = er ordeloos, erg gehavend uitzien.

2. [Javanese script]

Rĕtna ning Djah heeft werkelijk een boven natuurlijke macht in het oorlogvoeren. Van hare honderdduizende vijanden is er niemand, die haar weêrstand kan bieden.

Reeds zijn zij alle in de gevangenis. Met één hand worden zij gegrepen. De vijanden worden gezuiverd; het witte bloed vloeit.

O p l o s s i n g: iemand, die rijst wascht (vóór dat ze gekookt wordt).

Toelichting: [Javanese script] = het juweel der vrouwen.

[Javanese script] voor [Javanese script]

[Javanese script] van [Javanese script]

3. [illegible]

Te gelijk doen de strijders een stormenden aanval; allen zijn zeer dapper. Zij, die hun zijde kiezen, zijn allen van zwaarden voorzien.

Hunne vijanden zijn tien millioenen in aantal; allen worden onthoofd. Vervolgens worden ze aan elkander gebonden en in de gevangenis gezet.

O p l o s s i n g: menschen, die padi snijden.

Toelichting: [illegible] een stormenden aanval doen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = afhouwen.

[illegible] = [illegible]

4. [illegible]

Haastig rukt de Raden voorwaarts. Hij is gezeten op een strijdwagen met twee trekbeesten en heeft een knods in de hand.

Dadelijk laat hij opmarcheeren.

De aangevallenen worden allen rechts en links van een gescheiden en overreden door den schoonen oorlogswagen.

O p l o s s i n g: iemand, die ploegt.

Toelichting: de knods doelt op de zweep. [illegible] = strijdwagen. [illegible] = trekbeest. [illegible] voor [illegible]

5. [illegible]

Op den weg wordt zij aangerand en wordt er om haar geworsteld. De borst wordt opengesneden en gescheurd tot op de maag; hare ingewanden komen er uit. Zonder te jammeren sterft zij. Haar stoffelijk omhulsel blijft onverzorgd op den grond.

O p l o s s i n g: koepat.

Toelichting: De eerste zin bedoelt, dat, wanneer koepat op den weg te koop wordt aangeboden, de menschen toesnellen om er het eerst bij te zijn en er de grootste uit te zoeken.

6. [Javanese script]

Twee krijgslieden laat men naar het slagveld oprukken. Zij slaan zich zelven op de gouden borsten. De ooghaben staan overeind. Onafgebroken wordt beurtelings hun gelaat afgeveegd. Hevig brullende, stormen de strijders op elkander in.

O p l o s s i n g: menschen, die djangkrik's laten vechten.

Toelichting: Het afvegen van het gelaat doelt op het bestrijken met een grashalm om den moed op te wekken.

[Javanese script] of [Javanese script]

[Javanese script] = zich op de borst slaan.

[Javanese script] = [Javanese script] [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = overeind staan.

[Javanese script] = brullen.

7. [Javanese script]

Bij het aanbreken van den dag komen zij uit de grot te voorschijn. Het is juist in de mongsa kapat. Dadelijk vliegen zij. Hun aantal is onfelbaar.

In de lucht gekomen, verdwijnen zij spoedig en vallen zonder vleugels op den grond.

O p l o s s i n g: de laron's.

Toelichting: Niet alleen 's avonds, maar ook in den vroegen morgen komen de laron's te voorschijn; wij merken dat zoo niet op, omdat onze huizen dan gesloten zijn.

Aangezien het mongsa-jaar (voor Soerakarta) op 22 Juni aanvangt en de eerste drie maanden 41 + 23 + 24 = 88 dagen tellen, begint *mongsa kapat* op 19 September.

[Javanese script] = [Javanese script]

8. [Javanese script]

Hij, die een aalmoes wil geven, zit aan den kant van het water. Hij denkt: moge mijn gift opgegeten worden.

Als er iemand is, die ze (de gift) eet, wordt het hem dadelijk belet; hij wordt gepakt en het loopt op zijn dood uit.

O p l o s s i n g: de hengelaar.

Toelichting: [illegible] = aalmoezen geven.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

9. [illegible]

Hij, die wil worstelen, rukt spoedig voorwaarts. Hij is gewapend met een verschrikkelijke knods en draagt een gevangenis (kooi) aan de hand.

Wien hij ontmoet, wordt met de knods neergeslagen. Is hij getroffen, dan wordt hij, dood of levend, haastig gepakt en in de gevangenis gezet.

O p l o s s i n g: iemand, die sprinkhanen vangt met een pantjak.

Toelichting: Deze sprinkhanen moeten dienen als voedsel voor den vogel gĕmak. De *pantjak* is een stuk leêr of een stuk gevlochten bamboe aan een langen steel. In Madioen noemt men dit werktuig *tĕpak;* het bestaat daar uit een rond stuk leêr, aan een dunne bamboe bevestigd.

[illegible] = [illegible]

10. [illegible]

Er wordt iemand vermeld, die oorlog voert in de rivier. Hij is voorzien van een uitmuntend wapen en heeft een gevangenis bij zich. Rechts en links werpt hij zijn wapen; de getroffenen behoeft hij niet tweemaal te treffen (één keer is genoeg). Dadelijk worden zij in de gevangenis gezet, tot zij sterven.

O p l o s s i n g: iemand, die vischt met een djala (werpnet).

11. [illegible]

Allen, die naar de strijdende krijgslieden kijken, staan in een kring.

Zij (de strijders) worden luidruchtig toegejuicht. Eindelijk worden ze gescheiden om hen te laten uitrusten. Straks mogen ze den strijd weêr voortzetten, totdat een van beiden het verloren heeft.

Oplossing: menschen, die hanen laten vechten.

Toelichting: ꦥꦿꦁꦠꦤ꧀ꦝꦶꦁ gevecht van man tegen man.

[illegible] straks.

ḌANḌANG GOELA.

1. [illegible]

Sang Pĕkik had slechts twee vrouwen. De eene had veel kinderen, allen schoone jongelingen, te zamen zeven en twintig. Als men ze een voor een opnoemt, wordt de moeder het eerst vermeld en de vader het laatst.

De zonen en de vader zijn allen op het slagveld gesneuveld en worden (nog) door velen in eere gehouden.

O p l o s s i n g: de dertig woekoe's.

Toelichting: De geschiedenis van Watoe Goenoeng, vorst van Giling-Wĕsi, met zijne twee vrouwen, Dewi-Sinta en Dewi-Landĕp, van welke eerstgenoemde 27 en de tweede geene kinderen had, is overbekend. Evenzoo, dat de 30 woekoe's naar deze 30 personen genoemd zijn, waarbij Sinta de eerste en Watoe-Goenoeng de 30ste woekoe is.

[illegible] = de schoone (waarmeê de vorst Watoe-Goenoeng bedoeld wordt).

[illegible] = [illegible] KN [illegible] KI.

2. [illegible]

Een groote, vreemdsoortige boom wordt vermeld. Een boom met acht namen, welke men beurtelings gebruikt.

Van zijne takken wordt vermeld, dat zij niet meer dan twaalf bedragen, elk met dertig en sommige met negen en twintig bloemen.

De vruchten aan de takken (zijn groepen), elk van zeven.

Bloemen en vruchten zijn gedeeltelijk wit en gedeeltelijk zwart.

O p l o s s i n g: het (Javaansch-Mohammedaansche) jaar.

Toelichting: De acht namen doelen op de jaren van een *windoe*. Verder

worden de maan-maanden van 30 of 29 dagen en de woekoe's van zeven dagen bedoeld. In de 9[de] en 10[de] pada-lingsa denkt de dichter aan dag en nacht.

De takken zijn de maan-maanden:
de bloemen „ „ datums;
de vruchten „ „ dagen der week.

3. [illegible]

Vijf broeders worden vermeld; hunne bekwaamheden zijn zeer verschillend.
De macht van den 1[en] is, dat hij het vermogen bezit om volkomen te ruiken.
De 2[e] heeft het vermogen om te hooren.
De 3[e] heeft slechts de macht om goed te zien.
De 4[e] neemt kennis van alles, wat voelbaar is.
De 5[e] kent het verschil van al de smaken.
Als ze gescheiden worden, ontstaat er een gebrek.
Oplossing: de vijf zinnen.

Toelichting: [illegible] = eene tooverformule om iets bovennatuurlijks te kunnen verrichten.
[illegible] KI van [illegible]
[illegible] = [illegible] = [illegible]
[illegible] van [illegible]
[illegible] = [illegible]

4. [illegible]

Er worden een groot aantal broeders vermeld; hunne namen hangen af van de kleeding. Talrijk zijn hunne bedrijven, als men ze alle vermeldt. Telkens veranderen zij van kleeding.

Zij dooden en worden gedood. Naakt zijn de genen, die dood zijn.

Als zij leven, willen ze hunne broeders niet kennen en leggen het er werkelijk op toe om elkander in hun vrijheid te belemmeren.

Oplossing: de twintig letters.

Toelichting: De 6e en 7e pada-lingsa doelen op het gebruik van de *pasangan's* en het teeken *patèn.*

De 8e, 9e en 10e pada-lingsa doelen op de letters, die pasangan, noch patèn bij zich hebbnn en dus met vollen klank worden uitgesproken. Houdt men één te lang aan, dan geschiedt het ten koste van een ander.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] = bedoelen, het er op toeleggen.

5. [illegible]

Zij, die eendrachtig zijn in het werk, worden vermeld. Zij hebben een groot huis in de hoogte, met een ontelbaar aantal deuren.

Zij leven eensgezind. Hun huis is in kleine kamertjes verdeeld. De bouwmaterialen voor het huis komen uit den mond en de diensten daarvan zijn onmisbaar.

Indien zij geplaagd worden, gaan zij gezamelijk steken en de kĕris blijft achter in de wond.

O p l o s s i n g: de bijen.

Toelichting: De 8e pada-lingsa heb ik als boven vertaald, omdat men in het dagelijksch leven ook hoort zeggen: [illegible] = dat boek bewijst vele diensten.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] = [illegible] = plagen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

6. [illegible]

Een prabajaksa op twee stijlen heeft acht deuren en (nog) één, waarvan de vleugels van hekwerk voorzien zijn (de mond).

Drie zijn vleugeldeuren (mond en oogen); twee er van dienen om er door te kijken en één om lessen te geven.

Twee zijn djamban's.

Twee deuren dienen om geluiden op te vangen.

Twee dienen om geuren op te nemen en zijn van binnen met onkruid begroeid.

Oplossing: de negen openingen (van het menschelijke lichaam).

Toelichting: [illegible] = het vrouwenverblijf in de kraton.

Het is mij niet duidelijk, welke redenen de dichter gehad kan hebben om het menschelijke lichaam zoo te noemen.

Het hekwerk doelt op de tanden.

[illegible] = een pagĕr met opstaande punten.

[illegible] (vechtende kapellen) = vleugeldeuren.

[illegible] = [illegible]

[illegible] is eigenlijk *een opening door ingraving gemaakt.*

[illegible] = [illegible]

7. [illegible]

De vijanden van de *bloem der schoonen* zijn ontelbaar en zitten reeds in de gevangenis; zij worden overgelaten aan den *god van het vuur.*

Na een geruimen tijd worden ze uit de gevangenis gehaald, in eene andere woning geplaatst en gebaad.

Daarna worden ze weêr overgebracht naar de eerstvermelde gevangenis. Vervolgens komen ze er uit in den vorm van een *nandjoeng* (rijstmandje).

Oplossing: iemand (eene vrouw), die rijst kookt (in een koekoesan, die in een dandang geplaatst is).

Toelichting: De dichter spreekt van vijanden, omdat de vrouw er zooveel moeite mede heeft. De tweede zin doelt op het overstorten van de rijst, welke als dan met kokend water overgoten wordt. Deze bewerking [illegible] dient om de rijst zacht te maken.

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] van [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

8. [illegible]

Zijn huis ziet er niet aantrekkelijk uit en veroorzaakt wel eens tegenzin. Alleen hetgeen er zich in bevindt, bewijst ons vele diensten; alle menschen zijn er mee ingenomen, aanzienlijken, geringen en vorsten.

Groot is zijn invloed en het is in staat ons tot het slechte en het goede op te wekken.

Als wij het niet bezitten, zijn wij werkelijk verdrietig.

O p l o s s i n g: geld.

Toelichting: De eerste zin doelt op de onooglijke geldzakken, die van [illegible] het bekleedsel van den kokosboom, ter plaatse, waar de bladstelen uitschieten, gemaakt zijn.

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

In [illegible] is [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] = opwekken; van [illegible]

[illegible] is hier = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

9. [illegible]

Het *juweel der vrouwen* slaapt onafgebroken en ligt in volle lengte uitgestrekt, op den rug, in hare legerstede. Nooit spreekt zij; het is, alsof zij dood is.

Gedurende haar gansche leven heeft ze geen man en toch is het genoemde *juweel der geuren* nu en dan zwanger. Als zij een kind ter wereld brengt, vliegt het weg als de wind en brengt verderf aan hem, die er door getroffen wordt.

O p l o s s i n g: een kanon.

Toelichting: [illegible] = [illegible] = onafgebroken.

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

[illegible] is een benaming voor *een schoone vrouw*.

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

10. [illegible]

Het komt voort uit den grond of uit de lucht; er zijn vele soorten van. Het is uitermate sterk en kan door nauwe openingen dringen. Als het uitgelaten is, kan niet iedereen het weerstaan.

In de geheele wereld is het gebruik er van noodzakelijk.

Het is, alsof het geen waarde heeft, maar, als het er niet is, geeft het moeielijkheid.

Oplossing: het water.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

[illegible] = door een kleine opening dringen.

Bekend is de uitdrukking: [illegible] = op alles een middel weten te vinden.

[illegible] = [illegible] van [illegible]

[illegible] = kiezen dengene, die het wederstaat = niet iedereen kan het wederstaan.

[illegible] = [illegible]

11. [illegible]

Ik geef u een raadsel op, dat uit vijf lettergrepen bestaat; het is de naam van eene onbeduidende bladsoort.

Als de voorste twee lettergrepen genomen worden, is het de naam van iets, uit de zee afkomstig en dat door alle menschen gebruikt wordt.

De overblijvende drie lettergrepen beteekenen het loon (de rente) bij het uitzetten van geld.

Oplossing: oejah-oejahan.

Toelichting: Deze bladeren worden door de doekoen als geneesmiddel aangewend bij vrouwen, na een bevalling.

12. [illegible]

Er is weêr iets, dat ik weet; het is een woord van vier lettergrepen.

Als het gehalveerd wordt, is er geen onderscheid in beteekenis tusschen de voorste twee en de laatste twee lettergrepen (nl.): *een dier zonder pooten.*

Als (de deelen) niet gescheiden worden, is de beteekenis: *de hoofdnerf* (wervelkolom), die zich op den rug van het lichaam bevindt.

Oplossing: de ruggegraat.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] = hoofdnerf (hier: ruggegraat).

13. [illegible]

Er wordt vermeld een groote stad ten oosten van Soerakarta; de naam bestaat slechts uit vier lettergrepen.

Als de voorste twee lettergrepen afgescheiden worden, vormen ze een kawi-woord, dat beteekent: *niet bang zijn* voor goden en reuzen.

De laatste twee lettergrepen zijn de naam van een dier, dat in het water huist en (ook) op het land kan loopen.

Oplossing: Soerabaja.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

14. [illegible]

Weêr een woord van vier lettergrepen; het is de naam van een vogel, die zich gaarne in het water ophoudt.

Als de voorste twee lettergrepen genomen worden, is het de naam van een bedekking van het lichaam; er zijn vele soorten van (die bedekking).

De twee overblijvende lettergrepen (beteekenen) een voortbrengsel uit het plantenrijk en het dient ook om stoffen met elkander te verbinden.

Oplossing: sanḍang-lawé (een steltlooper met grauwe veeren).

Toelichting [illegible] = [illegible]

[illegible] = soldeersel.

[illegible] = [illegible]

15. [illegible]

Er is nog iets, dat ik weet; ook een woord van vier lettergrepen. Het is de naam van een klein mensch; zijn werk is achter iemand te loopen en alles te doen, wat (zijn meester) verlangt.

Als de voorste twee lettergrepen afgescheiden worden, zijn zij de naam van de haartjes, die overal op het lichaam verspreid zijn.

De laatste twee lettergrepen zegt men van vogels en land-dieren, die aan de menschen gewend zijn.

Oplossing: woeloe-tjoemboe (panakawan).

Toelichting: Als een panakawan eene reeks van jaren bij dezelfde familie gediend heeft, wordt hij door de familie-leden *woeloe-tjoemboe* genoemd.

[illegible] van [illegible] = [illegible]

[illegible] verkorting van [illegible]

[illegible] voor [illegible]

[illegible] Kl. van [illegible]

16. [illegible]

Ik behoor eigenlijk tot de grassoorten. In de groote wouden is mijne plaats en in de vlakten.

Mijne taak is, als bedekking te dienen op een huis. Mijn naam bestaat uit vier lettergrepen.

Als de voorste twee afgescheiden worden, beteekenen ze de tegenstelling van *oedjoer* (in de lengte). En de laatste twee lettergrepen beteekenen precies hetzelfde.

Oplossing: alang-alang.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = dwars, in de breedte.

17. [illegible]

Er wordt weêr een woord van vier lettergrepen vermeld; het is de naam van een groote deur, die toegang verleent tot de kraton.

Als de voorste twee lettergrepen afgescheiden worden, zijn zij een kawi-woord, dat de naam is van uitmuntende werktuigen, welke men in den oorlog gebruikt.

De laatste twee lettergrepen vormen ook een kawi-woord, (dat beteekent) *de bron der gedachten* en (die) een booze natuur (kan) hebben.

Oplossing: bradja-nala.

Toelichting: [illegible] vindt men in de woordenboeken verklaard met [illegible] doch het is eigenlijk een steekwapen en kan dus zoowel [illegible] als [illegible] beteekenen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] verkorting van [illegible]

18. [illegible]

Er wordt een groot rijk uit den ouden tijd vermeld; de naam is een vier-lettergrepig woord. Als de voorste twee lettergrepen afgescheiden worden, zijn zij de naam van een vrucht met een lekkeren geur, maar die niet tot de fraaie soorten behoort.

De laatste twee lettergrepen zijn de naam van een onaangenamen smaak.

Oplossing. Madjapait.

Toelichting: [illegible] is hier met *onaangenaam* vertaald, doch beteekent eigenlijk *gebrekkig*. Men zegt bijv. [illegible]

19. [illegible]

Ik ben eene plantensoort, die er fraai uitziet, en bevind mij op de bergen; mijn naam bestaat slechts uit vier lettergrepen.

Als de voorste twee afgescheiden worden, zijn zij de naam van een zeer nuttig gewas, dat door iedereen gebruikt wordt.

De laatste twee lettergrepen zijn een kawi-woord, dat twee beteekenissen heeft: *sijoeng* (slagtand) en *wadah* (doos; of liever alles, waar men iets in kan doen).

Oplossing: pari-djaṭa (naam van eene soort kleine roode vruchten).

Toelichting: De opmerking in het Wdb., dat deze schoone, doch niet lekkere vruchten door zwangere vrouwen gegeten worden, in de hoop daardoor een schoon kind te zullen krijgen, is juist. Om dezelfde reden wordt in die periode ook de [illegible] een vogel met geele veeren, gegeten. Geel is nl. de schoone huidskleur bij uitnemendheid.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

20. [illegible]

Er is weer een woord van vier lettergrepen. Als de voorste twee worden afgescheiden, beteekenen zij iets, dat licht geeft en grooten invloed heeft.

De laatst twee lettergrepen vormen een kawi-woord, dat beteekent: *warni* (gedaante) en *goeloe* (hals).

Als de lettergrepen niet gescheiden worden is het de naam van een werktuig, dat gebruikt wordt om vuur uit de lucht te halen.

Oplossing: een brandglas.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] dikwijls ook [illegible] = [illegible]

[illegible] samentrekking van [illegible]

21. [illegible]

Een fraai kleedingstuk wordt vermeld, dat niet iedereen mag dragen; het wordt om de middel gedaan. De naam bestaat uit vijf lettergrepen.

De eerste drie lettergrepen vormen een kawi woord; het is de tegenstelling van *langit*, en ook een uitgestrekt stuk land, dat door water omgeven is.

De laatste twee lettergrepen vormen (ook) een kawi-woord, dat de naam is van een hoog begroeid stuk land.

Oplossing: mandela giri = een oeḍĕt van gele zijde, die alleen door prinsessen gedragen wordt.

Toelichting: [illegible] = alledaagsch.

[illegible] = 1° [illegible] 2° [illegible]

[illegible] = [illegible]

22. [illegible]

De letters van den naam van een groote deur en van eene melodie van de gamelan en (ook) van een fraai batikpatroon vormen vier lettergrepen. Als de voorste twee afgescheiden worden, zijn zij de naam van een aardvrucht en van eene bladsoort.

De twee overblijvende lettergrepen zijn de naam van een witte bloem, die een aangenamen geur verspreidt en waar vrouwen en mannen zich mede tooien.

Oplossing: gadoeng mlaṭi (naam van de derde achterpoort van de kraton te Soerakarta).

Toelichting: [illegible] = [illegible]

23. [illegible]

Er is een zoete vrucht; de naam bestaat uit slechts vier lettergrepen. Als

de voorste twee afgescheiden worden, zijn zij de naam van een werktuig om het haar in orde te brengen, alsmede van een weversgereedschap en van de haren aan den hals van een paard.

De laatste twee lettergrepen beteekenen hetzelfde als *mèmba* (gelijken).

Oplossing: soerikaja of srikaja.

Toelichting: [illegible] = 1e een haarkam, 2e een weverskam, 3e de manen van een paard.

Gewoonlijk bedoelt men met [illegible] een fijne kam om het haar van beestjes te zuiveren. terwijl [illegible] meer een kam tot sieraad is.

De dichter heeft in dit raadsel het woord [illegible] gekozen voor den schijn; in proza zou hij [illegible] gebruikt hebben. [illegible] is het meest bekend in de beteekenis van [illegible] = de haren op de slapen van het hoofd [illegible] = [illegible]

24. [illegible]

De letters van den naam eener melodie van de gamelan vormen vier lettergrepen.

Als de voorste twee worden afgescheiden, is de beteekenis gelijk aan *bĕrĕg* (voortdrijven) en, als het een kawi-woord is, aan *pĕksa* (iemand geweld aandoen).

De twee overblijvende lettergrepen (zijn de naam) van een werktuig, dat dient om het vaartuig te besturen en de richting aan te geven om voortdurend te (kunnen) varen.

Oplossing: soeroeng-dajoeng.

25. [illegible]

Er wordt een waterplant vermeld, waarvan de letters vier lettergrepen vormen. Als de voorste twee genomen worden, is het de naam van iets, waarvan men gereedschappen en huizen maakt en dat men ook verbrandt met een zeker doel.

De laatste twee lettergrepen beteekenen een ingrediënt voor de betelkanwers.

Oplossing: kajoe-apoe (een soort rivierkroos).

Toelichting: [illegible] Deze pass. vorm wordt ook wel in gewoon Javaansch gebruikt, doch luidt dan meestal [illegible] = [illegible]

[illegible] De [illegible] dient hier alleen om het aantal lettergrepen voltallig te maken.

[illegible] kr. van [illegible] = bestanddeel.

26. [illegible]

Het ontstaat uit staal en ijzer; de letters van den naam vormen vier lettergrepen. Als de voorste twee afgescheiden worden, beteekenen ze hetzelfde als *mongsa* en ook *nalika* en *wantji* of ook den naam van een werktuig om vogels te vangen

De overblijvende twee lettergrepen noemen het stijgen uit eene rivier (na een bad).

Oplossing: kala-mĕntas = zware roest.

Toelichting: [illegible] = 1e tijd; 2e strik om kleine dieren te vangen.

[illegible] = [illegible]

27. [illegible]

Er wordt een kĕrisvorm vermeld; de letters van den naam vormen zes lettergrepen.

De voorste twee zijn de naam van een vogel. De twee daaropvolgende lettergrepen zijn de naam van alles, wat men in den vreemde noodig heeft.

De twee overblijvende lettergrepen zijn de naam van (een hoop) rijst in den vorm van de tjiṭakan (hier een koekoesan).

Oplossing: djalak-sangoe-toempĕng.

Toelichting: [illegible] = op reis.

[illegible] = [illegible] = de vorm.

28. [illegible]

Een dier, dat in het water leeft en tot de onbeduidende (dieren) behoort, heeft een naam van vier lettergrepen. De voorste twee lettergrepen beteekenen hetzelfde ale *djodjah* (een stok om te steken).

De laatste twee lettergrepen zijn iets, hetgeen alleen de vrouwen hebben; de plaats er van wordt zeer geheim gehouden, zoo slim, dat het niet gezien kan worden.

O p l o s s i n g: sogok-itil.

Toelichting: Volgens het Wdb. is [illegible] een kruipend water-insect; dit is onjuist, het is een klein vischje.

Het woord [illegible] is plat. Ook in deze samenstelling gebruikt men in fatsoenlijke kringen liever [illegible]

29. [illegible]

De letters van den naam eener vrucht, waarvan vele soorten bestaan, vormen vier lettergrepen. De voorste twee lettergrepen zijn de naam van iets, dat gebruikt wordt om allerlei dingen vast te binden.

De overblijvende twee lettergrepen zijn de naam van iets, dat zich in het lichaam bevindt en oorzaak is, (dat de menschen zich) kunnen bewegen en spreken.

O p l o s s i n g: tali-djiwa.

Toelichting: Deze vrucht is eene weinig voorkomende, doch bijzonder lekkere manggasoort, welke dikwijls [illegible] genoemd wordt en als zoodanig ook in het Wdb. voorkomt.

[illegible] verkorting van [illegible]

[illegible] voor [illegible]

30. [illegible]

Er is weêr een woord van vier lettergrepen. (Het is de naam van iets), dat behoort tot de kleedingstukken; mannen en vrouwen gebruiken het; de vorm is vierkant.

Als de voorste twee lettergrepen afgescheiden worden, beteekenen ze hetzelfde als *ĕloes.*

De beide overblijvende lettergrepen zijn de naam van iets, dat dient als middel om kwaad te doen en iets aan te vatten.

Oplossing: oesap-tangan = zakdoek.

Toelichting: [illegible] gewoonlijk verkort tot [illegible] is een witte zakdoek, Een gekleurde heet [illegible]

31. [illegible]

Een lekkernij, die van iets zoets gemaakt is, wordt vermeld; de letters vormen drie lettergrepen.

De voorste twee lettergrepen (noemen) het voortbrengsel van een gewas; het heeft een aangenamen smaak en is de grondstof van de bedoelde lekkernij.

A s de voorste lettergreep weggelaten wordt, is de beteekenis gelijk aan *tan jalna* (niet herinneren).

Oplossing; goelali.

Toelichting [illegible] = iets zoets.

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

32. [illegible]

Er is iets, dat tot de geneesmiddelen behoort; de letters er van vormen slechts vier lettergrepen. De voorste twee (noemen iets), dat in de keuken gebruikt wordt om spijzen gaar te maken; het wordt ook gebruikt voor werktuigen.

De laatste twee lettergrepen zijn een kawi-woord, dat beteekent: *bojongan* (dat gene, wat overgebracht wordt) of *aking* (zeer droog).

Oplossing: kajoe-anjang.

Toelichting: De [illegible] is een boom; het aftreksel van de wortels wordt gedronken als koortswerend middel.

Het woord [illegible] wordt gebruikt in de volgende beteekenissen:

1° met zijn velen verhuizen; bijv. [illegible]

2e datgene, wat overgebracht wordt bij het verhuizen;

3° menschen, die in den oorlog gevangen genomen zijn en weggevoerd worden. In de laatste beteekenis treft men het aan in de wajangverhalen en de babads. Als bijv. een vorst in een vreemd land een overwinning behaalt, brengt hij de vrouwen naar zijn eigen land over. Die vrouwen noemt men dan [illegible]

De active vorm [illegible] eischt een object, bijv. [illegible] = de vijanden voeren de overwonnenen weg.

33. [illegible]

Er is een witte, welriekende bloem; de letters van den naam vormen drie lettergrepen.

Als het (woord) in zijn geheel gelaten wordt, beteekent het *een bedekking van de tanden hebben.*

Als de voorste letter weggelaten wordt, is de beteekenis *een bedekking van de tanden:* en ten tweede is het een krâmâ-woord voor *het zwartmaken van de tanden.*

Oplossing: malaṭi.

Toelichting: [illegible] KI van [illegible]

[illegible] = lippen hebben.

2° [illegible] Kr. van [illegible]

[illegible] KI van [illegible]

[illegible] = [illegible]

34. [illegible]

Een toespijs bij het eten wordt vermeld; de naam bestaat uit vier lettergrepen, waarvan de letters alle zonder sanḍangan's zijn.

De twee voorste beteekenen hetzelfde als *datanpa sangli* of *tan prabéda* (geen verschil, gelijk).

De overblijvende twee lettergrepen (beteekenen) *naderkomen* en de tegenstelling is *moendoer* (achteruitgaan).

Oplossing: paḍa-mara, naam van een gerecht, dat uit een groot aantal ingrediënten bestaat.

Toelichting: Deze benaming is zeer gepast, omdat [illegible] letterlijk beteekent: *alles komt bij elkaar.*

35. [illegible]

De letters van den naam van eene bladsoort, welke dikwijls als geneesmiddel gebruikt wordt, vormen vier lettergrepen.

De voorste twee lettergrepen zijn een kawi-woord, dat beteekent: *wangi* (welriekend), ten tweede *konjoh* (Kr. van borèh), en ten derde: *ḍèḍès* (muskus). De laatste twee lettergrepen (beteekenen iets), dat voortkomt uit bloemen; dikwijls dient het als geneesmiddel en het wordt ook gebruikt voor *boerat* (borèh).

Oplossing: wida-sari (naam van een kruipplant).

Toelichting: [illegible] = 1e stuifmeel; 2e de bloem van den [illegible]

36. [illegible]

Er is weêr eene bladsoort, welke ook dikwijls als geneesmiddel gebruikt wordt. De letters vormen vier lettergrepen.

Al worden de voorste twee lettergrepen van de laatste twee gescheiden, toch is de beteekenis (der beide deelen) gelijk, (nl.) het woord, (dat gebruikt wordt) door menschen, die iets vragen.

Als de vier lettergrepen in hun geheel gelaten worden, is de beteekenis: *barang-barang* (het een of ander).

Oplossing: apa-apa (naam van een lagen heester).

Toelichting: Deze plant is vrij algemeen bekend. Als men op reis gaat, steekt men een blaadje achter het oor, als voorbehoedmiddel om niet een of ander ongeval (apa-apa) te krijgen.

[illegible] Kr. van [illegible]

37. [illegible]

Een pasanggrahan onder Soerakarta wordt vermeld; de naam bestaat uit vier lettergrepen. De twee voorste lettergrepen (beteekenen) de plaats, waar de wilde dieren en de vogels zijn. De twee laatste lettergrepen vormen een kawi-woord, dat dikwijls gebruikt wordt; het beteekent: een overal dicht begroeid stuk grond, dat uit de verte zichtbaar is.

Oplossing: Wanagiri.

Toelichting: In dit en het volgende raadsel bedoelt men met pasanggrahan *een lustverblijf van den vorst,* zooals er in vroegeren tijd te Wanagiri een was en ook te Karangpaṇḍan. Tegenwoordig heeft de Soesoehoenan een lusthuis te [illegible] aan den Bangawan, terwijl dat van Mangkoe Nagara te [illegible] is.

38. [illegible]

Er is nog een pasanggrahan, ook eene onderhoorigheid van Soerakarta. De letters (van den naam) vormen vier lettergrepen.

De voorste twee (beteekenen) een groote rots in zee. De overblijvende twee lettergrepen zijn de naam van eene bladsoort, welke als mengsel bij verschillende bloemsoorten gebruikt wordt en een eenigszins aangenamen geur heeft.

Oplossing: Karangpaṇḍan.

Toelichting: [illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible] = verschillende soorten.

[illegible] of [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

39. [illegible]

De letters van den naam van een desa onder Soerakarta vormen slechts drie lettergrepen.

De twee voorste lettergrepen zijn een Javaansch ngoko-woord en de naam van een boom, die in het bosch groeit. Hij (de boom) bewijst vele diensten en wordt door de bevolking van het geheele land gebruikt.

Wat de laatste lettergreep betreft, zij is de tegenstelling van *sĕpoeh* (oud).

Oplossing: djatinom.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

40. [illegible]

Er is weêr eene desa; de letters van den naam vormen vier lettergrepen.

De twee voorste (beteekenen) een nuttige vloeistof, die door alle menschen gebruikt wordt.

De twee laatste lettergrepen beteekenen *wèwèh* (geven). Als men de voorste en de laatste letter (van het woord) wegneemt, is de beteekenis (van het overblijvende) *ngirangi* (verminderen).

Oplossing: Banjoedana.

41. [illegible]

Weêr een woord van vier lettergrepen en ook de naam van een desa.

De twee voorste (beteekenen) eene plaats met eene groote hoeveelheid water, dat afkomstig is van bronnen en bergen.

De twee overblijvende lettergrepen beteekenen als krâmâ-woord *karja* (maken) en als kawi-woord *pĕrang* (oorlog) of *wisma* (huis).

Oplossing: Kalijasa.

Toelichting: Omtrent het gebruik van [illegible] in hedendaagsch Javaansch moet worden opgemerkt, dat het als *krâmâ* van [illegible] alleen gebruikt wordt, als men spreekt van *groote voorwerpen maken*; anders gebruikt men [illegible] Het wordt echter steeds als KI. van [illegible] gebruikt.

42. [illegible]

Er is weêr een woord van vier lettergrepen. Alleen de menschen hebben het en het bevindt zich onder aan den arm.

Als de voorste twee lettergrepen van de laatste twee gescheiden worden, is er geen verschil in beteekenis (tusschen de beide deelen), nl. iets, dat behoort tot de mans-kleedingstukken en dat om den middel gedragen wordt, op den houvast (de saboek) van de kain.

Oplossing: èpèk-èpèk = de handpalm.

Toelichting: [illegible] = de riem, die op den buikband gedragen wordt. [illegible] voor [illegible]

43. [illegible]

Weêr een woord van vier lettergrepen. Als de voorste twee lettergrepen afgescheiden worden, is er geen verschil in beteekenis met de laatste twee, (nl.) de naam van alles, wat gebruikt wordt als roerwerktuig om iets te mengen.

Als het woord van vier lettergrepen niet gescheiden wordt, noemt het de afstamming in den zesden graad, gerekend van het kind.

Oplossing: oeḍĕg-oeḍĕg.

Toelichting: [illegible] = onverschillig wat; bijv. [illegible] = een mensch, onverschillig wie.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

POETJOENG.

1. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Hetgeen vermeld wordt, heeft een schitterenden, stralenden glans; in de verte is het zichtbaar. Als men dicht bij komt, wordt het hoe langer hoe mooier. Het kan opheldering geven omtrent een geheim, dat niet te zien is.

O p l o s s i n g: een spiegel.

Toelichting: [illegible]

2. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Het wordt hoe langer hoe grooter, als er iets afgenomen wordt. Als er iets bijgevoegd wordt, wordt het hoe langer hoe kleiner.. Waarlijk! het schijnt onmogelijk, maar het is (toch) werkelijk zoo.

O p l o s s i n g: een gat.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

3. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Als het er juist is, veroorzaakt het onduidelijkheid bij het zien. Als het niet te zien is, (kan men) duidelijk zien. Raad nu dat, waarvan de naam geheim gehouden wordt.

O p l o s s i n g: duisternis.

4. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Zelden heeft een samenkomst plaats van Ki Poetjoeng en zijne vrouw. Als hij een smachtend verlangen heeft, maakt hij het dadelijk bekend aan al zijne buren en schreeuwt aanhoudend, opdat zij „het paren" zullen zien.

O p l o s s i n g: een krolsche kat.

Toelichting: = voor

=

= de naaste en meer verwijderde buren.

= paren

5.

Groote bergen worden omwonden en omhuld met verschillende bladeren. Alleen een klein gedeelte van den voet (der bergen) is te zien. Hunne bronnen vloeien op bepaalde tijden.

Oplossing: de borsten.

Toelichting: De bladeren doelen op het patroon van de = borstdoek.

=

6.

Bapa Poetjoeng is stom geboren. Als men zich met hem bemoeit en hem ijverig beoefent, verstaat men zijn taal door hem slechts aan te zien.

O p l o s s i n g: het schrift.

7.

Bapa Poetjoen heeft geen waarde; evenwel wordt hij toch door alle menschen gebruikt. Datgene, waar hij bijgevoegd wordt, vermeerdert in waarde.

O p l o s s i n g: een nul.

Toelichting: Zij, die de inlandsche scholen niet bezocht hebben en de cijfers door den omgang met Europeanen leerden kennen, zeggen altijd
In de Javaansche scholen hoort men steeds

8. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Alleen 's nachts komt Bapa Poetjoeng te voorschijn, met het doel om voedsel op te sporen. Over dag verbergt hij zich om te slapen. Zijne wijze van slapen is zoo, dat hij zijne voeten naar de zon richt.

Oplossing: een kalong.

Toelichting: De laatste zin doelt er op, dat de kalong aan de achterpooten en dus met den kop naar beneden hangt.

[illegible] verkorting van [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible]

9. [illegible]
[illegible]
[illegible]

De macht van Bapa Poetjoeng is verwonderlijk; hij kan dichtbij brengen, hetgeen in de verte te zien is. Het is dan zoo duidelijk zichtbaar, alsof men er mede in gezelschap was.

Oplossing: een verrekijker.

10. [illegible]
[illegible]
[illegible]

De levenden verlangen er naar om het te krijgen en zij, die het hebben, zijn zelden vroolijk en tevreden van hart. Raad nu, hetgeen met het raadsel bedoeld wordt.

Oplossing: een hooge leeftijd.

Toelichting: [illegible] voor [illegible]

11. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Over dag doet hij uitsterst weinig dienst. Als de zon onder is, gaat hij

dadelijk aan het werk. Hij spert den mond wijd open en schept er behagen in vuur in te slikken.

Oplossing: een kaarsen-snuiter.

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script]

12. [Javanese script]

Bapa Poetjoeng heeft puntige, scherpe tanden. Hij snijdt hout en steen, maar hij moet geholpen worden.

De uitwerking is niet noemenswaard, als er geen kracht uitgeoefend wordt.

Oplossing: een zaag.

Toelichting: [Javanese script] heeft hier de beteekenis van *snij den,* zooals men het in het dagelijksche leven meermalen hoort gebruiken, bijv. [Javanese script] = met dit mes kan men geen hout snijden.

[Javanese script] voor [Javanese script]

[Javanese script] = kracht; bijv. [Javanese script] = (hij) heeft geen kracht (in den zin van spierkracht).

13. [Javanese script]

Als het gezocht wordt, heeft het een bepaalden naam; als het reeds gevonden is, verandert zijn naam.

Komt vrienden! raadt gij (dit) raadsel.

Oplossing: een raadsel.

Toelichting: Waarschijnlijk is hier de bedoeling aldus: zoolang het raadsel gezocht wordt, spreekt men van *tjangkriman* en nadat het gevonden is, noemt men *de oplossing.*

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] KI. van [Javanese script]

14. [Javanese script]

Een voorname doos dient als bewaarder van woorden. Er zijn er, die een witte en ook die een gele kleur hebben. Niemand begeert den inhoud.

O p l o s s i n g: een kwispedoor.

Toelichting: Het woord *tĕmboeng* is hier figuurlijk gebruikt voor datgene, wat de lippen verlaat, nl. het speeksel.

In den tweeden zin bedoelt men, dat de paketjohan gemaakt is van zilver of koper; in de desa gebruikt men echter bamboekokers voor dat doel.

15. [illegible]

[illegible]

Rĕtna ning Roem ligt voorover en is in hout gevat. Er zijn vijf, die achter haar de wacht houden. Als Sang Rĕtna loopt, braakt zij bloed.

O p l o s s i n g: het kannetje van de batikster, (waarmede zij de wasfiguren op het doek brengt).

Toelichting: De tjanṭing wordt hier bij eene lieve vrouw vergeleken. Met vijf bedoeld men de vijf vingers, die het houten handvat van de kleine tjanṭing vasthouden.

Met bloed bedoelt men het vloeibare was, dat uit de tuit van de tjanṭing komt.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] Kl. van [illegible]

16. [illegible]

[illegible]

Er zijn er, die wit, en er zijn er, die zwart zijn; zij loopen zonder voeten. De zwarte doen vermoeden, dat zij na korten tijd tranen zullen storten.

O p l o s s i n g: lichte en donkere wolken.

Toelichting: [illegible] van [illegible] In het dagelijksche leven zegt men meestal [illegible]

[illegible] = uitstorten.

[illegible] Kl. van [illegible]

17. [illegible]

[illegible]

Hij heeft geene bepaalde plaats, geene kleur en geen vorm; alleen maakt hij geluid.

Als hij boos is, verwekt hij vrees en veroorzaakt ongelukken. Zelden is dan iets in staat hem tegenstand te bieden.

O p l o s s i n g: de wind.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] verkorting van [illegible]

[illegible] = [illegible] = [illegible]

18. [illegible]

Als hij slaapt, ligt hij voorover en bevindt zich in de hoogte. Vele kinderen zoeken naar hem; als ze hem zien, naderen ze hem.

Wanneer hij gevat wordt, heeft hij, zonder te jammeren.

O p l o s s i n g: een kĕnḍĕla (een soort kindjĕng of glazenmaker).

Toelichting: [illegible] = [illegible]

19. [illegible]

Alleen de mond en de beide oogen worden gezien. Als hij opgenomen wordt door dengene, die hem gebruikt, worden zijne beide oogen geprikt. Dat is het middel om voortdurend te kunnen knabbelen.

O p l o s s i n g: een schaar.

20. [illegible]

Bapa Poetjoeng zit opgesloten in de hoogte. Als iemand hem komt condoleeren (met het verlies van zijne vrijheid), overkomt dezen (den bezoeker) iets kwaads; wellicht loopt het op zijn dood uit.

O p l o s s i n g: lokvogel.

Toelichting: [illegible] = [illegible] = wellicht. [illegible] = [illegible]

21. [illegible]

Nadat Retna ning Roem gedronken heeft, bestijgt zij den brandstapel, zonder te spreken en zonder zich te verroeren. Na eenigen tijd weent zij luid.

Oplossing: een ketel of een ander voorwerp, dat, met water gevuld, op het vuur gezet wordt.

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] brandstapel.

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

22. [Javanese script]

[Javanese script]

[Javanese script]

Een groote tĕla met vuil water zonder visschen; en de dingen, die er zich in baden, veranderen stellig oogenblikkelijk van kleur, als ze er uitkomen.

Oplossing: een blauwververskuip.

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script]

23. [Javanese script]

[Javanese script]

[Javanese script]

Bapa Poetjoeng bevindt zich boven het water en draagt onafgebroken, dag nacht.

Zijne lasten zijn bijzonder zwaar, zooals deze gewoonlijk niet voorkomen (tan kaprah).

Oplossing: eene brug.

ASMARA DANA.

1. [illegible]

Zij heeft twee eigenschappen; zij kan iets hard maken en ook iets zacht of vloeibaar doen worden. Des nachts verschuilt zij zich. Haar invloed is zeer groot. Alles, wat broeit, ondervindt geregeld haar invloed.

Oplossing: de zon.

Toelichting: [illegible] = zacht.

[illegible] = vloeibaar.

[illegible] voor [illegible]

2. [illegible]

Er is een gestalte zonder hoofd en zonder hals; slechts den vorm van den buik (heeft zij). Ook heeft zij twee beenen, maar geen voeten. De vorm van de billen is te zien. Zij bevindt zich bij de mannen.

Oplossing: een broek.

Toelichting: [illegible] = vorm.

3. [illegible]

Sang Djah heeft slecht één voet; zij heeft een hals en geen hoofd. Als kenteeken heeft zij een spleet in de borst. Haar hals wordt met touw omwonden. Met de linkerhand wordt (aan het touw) gerukt. (Dan begint zij) luid te weenen en trippelend gilt zij het uit.

Oplossing: een bromtol.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = een ruk doen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = een koker van bamboe. Uit de naam *gangsingan boemboeng* blijkt dus reeds, dat de bromtollen van bamboe gemaakt worden. De gewone tollen, die veel kleiner zijn, worden in Kedoe van hoorn vervaardigd.

4. [illegible]

Er is een edelman op Java gekomen, afkomstig uit een verafgelegen land. Hij is groot en hoog van gestalte. Zijn buitengewone macht is ongeëvenaard. Hij draagt twee krissen en is in dienst van den vorst. Hij wordt alleen door mannen bediend.

O p l o s s i n g: een olifant.

5. [illegible]

Sang Déwi draagt een schietboog op het hoofd. Zij wacht een poosje op de komst van Baṭara Bajoe (de wind). Als hij komt, vliegt zij dadelijk weg en doorklieft het luchtruim. Zij weent dan aanhoudend en houdt eerst op, als zij neergedaald is.

O p l o s s i n g: een vlieger met een sěndarén.

Toelichting: Een sěndarèn is een instrumentje in den vorm van een segment; de boog is van bamboe en de koorde van een gěbang-blad gemaakt. Het wordt geplaatst op vliegers, die meestal den vorm van een vogel hebben. Het gonzend geluid ontstaat, door dat de wind de snaar in trilling brengt.

[illegible] = op het hoofd dragen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = de godin (hier: de vlieger).

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = aanhoudend.

6. [illegible]

Sang Rĕtna Ajoe loopt rusteloos heen en weer en schijnt in verlegenheid te zijn wegens hare zwangerschap. Zij zoekt een geschikte plaats om te kunnen bevallen. Zoodra hetgeen verborgen was te voorschijn is gekomen, gilt zij het uit om de buren kennis te geven.

Oplossing: een kip, die bezig is een ei te leggen.

Toelichting: [illegible] voor [illegible]

[illegible] voor [illegible] = den schijn hebben.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] voor [illegible]

7. [illegible]

De vorm van zijn hoofd is te zien, maar hij heeft geen hals. Hij heeft slechts twee stijve beenen, zonder voeten. Als men hem laat werken, dan stapt hij. Soms beschrijft hij met één been een kring.

Oplossing: een passer.

8. [illegible]

Het wordt tweemaal geboren. Bij de eerste geboorte lijkt het er niet naar, dat het leven heeft. Als het voor de tweede maal (geboren wordt), is het duidelijk, dat het leeft. Ook is dan de soort bekend, hetgeen vroeger nog verborgen was.

Oplossing: alles, wat eieren legt.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = er niet naar lijken; er niets van hebben.

[illegible] = [illegible]

9. [illegible]

Zijn mond is naar boven gericht; hij heeft een neus en geen oogen. Het doet niets dan eten; wat hij eet, is van waarde, maar het is leelijk van smaak. Als hij reeds verzadigd is, wordt zijn maag bestormd.

Oplossing: een aarden spaarpot.

Toelichting: [illegible] = met zorg vasthouden;

[illegible] = zaken, die men met zorg vasthoudt en niet licht van de hand doet.

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

10. [illegible]

Er kan niets afgenomen of bijgevoegd worden.

Ieder heeft zijn eigen getal. Die reeds een groot aantal bezitten, kunnen nooit ingehaald worden, met het doel om gelijk te komen; want de vermeerdering is (bij allen) gelijk.

Oplossing: de ouderdom.

Toelichting: [illegible] = nooit kunnen.

11. [illegible]

Er wordt een woord van drie lettergrepen vermeld; het beteekent: een slecht mensch.

Als de voorste lettergreep wordt afgescheiden, beteekent zij het tegengestelde van hetgeen men prajoga (best) noemt.

De laatste twee lettergrepen zijn de naam van iets, dat kan spreken.

Oplossing: doerdjana.

Toelichting: [illegible] verk. van [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

12. [illegible]

Een woord van twee lettergrepen is de naam van een dier, dat kan vliegen. Alleen 's nachts komt het naar buiten; over dag verbergt het zich.

Het bedoelde woord wordt dagelijks gebruikt als tegenstelling van wewah (vermeerdering).

Oplossing: kalong.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

13. [illegible]

Een woord van drie lettergrepen is de naam van een fraaie welriekende bloem. Als de voorste twee afgescheiden worden, zijn zij de tegenstelling van djoewèh (praatziek). De laatste lettergreep is het geluid van iemand, die roept; een ook de naam van een vrucht.

Oplossing: rĕgoelo = roos.

Toelikhting: [illegible] = welriekend.

[illegible] = niet spraakzaam, stil.

[illegible] (stamw. werkw.) = roepen.

14. [illegible]

Een groote deur wordt vermeld; de naam bestaat uit vier lettergrepen. Als men de voorste neemt, is het de naam van iemand, die de oppermacht alleen in handen heeft.

De laatste drie lettergrepen beteekenen: het doel hebben iemand op te wachten.

Oplossing: sri-manganti (naam van een der poorten van de kraton).

Toelichting; [illegible] of [illegible] = [illegible] [illegible] voor [illegible] [illegible] [illegible] = „iemand opwachten" is, hetgeen gedacht wordt in het hart = het doel hebben iemand op te wachten.

15. [illegible]

Ik word gebruikt als geneesmiddel; mijn naam bestaat uit slechts drie lettergrepen.

De voorste beteekent gĕrbong (een voertuig met een gordijn omhangen) of baïta (een vaartuig)

De laatste twee lettergrepen zijn de tegenstelling van kogoeg (een tegenzin in iets hebben).

Oplossing: djong-raäb (naam van eene specerij).

Toelichting: [illegible] = een jonk.

[illegible] = lust in iets hebben.

16. [illegible]

Er is weer iets, dat als geneesmiddel dient: de naam bestaat uit vier lettergrepen. De voorste twee beteekenen (zegt men van) alles, wat werkelijk plaats heeft.

De laatste twee lettergrepen zijn de naam van een poetraning soenoe (kindskind) en beteekenen ook hetzelfde als mongsa (tijd).

Oplossing: sida-wajah (naam van een weinig bekende, welriekende houtsoort).

Toelichting: [illegible] in plaats van [illegible] niet alleen voor den rijm, maar ook omdat het deftiger is.

[illegible] = [illegible]

17. [illegible]

Ik ben een waterdier; mijn naam bestaat uit vier lettergrepen.

Wanneer ik van een gescheiden wordt in deelen, elk van twee lettergrepen, dan hebben het voorste en het laatste deel dezelfde beteekenis: (nl.) hout, dat wat veel met het vuur in aanraking geweest en tot in zijn binnenste zwart gebrand is.

Oplossing: arĕng-arĕng (naam van een visch).

Toelichting; [illegible] = [illegible]

[illegible] = door branden zwart geworden.

18. [illegible]

Er is weer een woord van vier lettergrepen; (het beteekent iets), dat behoort tot de reukgevende stoffen.

De voorste twee zijn de naam van iets, dat niet te zien is en slechts waargenomen wordt door de punt van de tong.

De overblijvende twee lettergrepen (beteekenen) milara (pijnigen) en lalara (ziekte).

Oplossing: rasa-mala (naam van eene welriekende gomsoort).

Toelichting: [illegible] in de beteekenis van een kwaal hebben wordt alleen gebruikt voor uitwendige kwalen, bijv. huidziekten of steenpuisten.

19. [illegible]

Mijn naam bestaat slechts uit drie lettergrepen en beteekent hetgeen voortkomt uit het lichaam.

Als de twee voorste afgescheiden worden, zegt men dat van alles, wat op reis wordt achtergelaten.

De laatste lettergreep (beteekent) een schadelijk insect in het papier en in de kleeren.

Oplossing: karingĕt = zweet.

Toelichting; In verschillende streken wordt het in den laatsten zin bedoelde insect verschillend genoemd; in de noordelijke gewesten hoort men [illegible] of [illegible] elders [illegible] en het meest [illegible]

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

20. [illegible]

Ik ben (een zangwijze, behoorende tot) middel tĕmbang; mijn naam bestaat uit vier lettergrepen. De voorste is de naam van een delfstof, die er fraai uitziet.

De laatste drie lettergrepen, zegt men van alles, wat niet zinkt in het water.

Oplossing: mas-koemambang.

Toelichting: Deze zangwijze wordt hier middel-tëmbang genoemd, doch is in Winter, samenspraken I, No. 70 als [Javanese script] opgegeven en is als zoodanig algemeen bekend in Midden-Java.

[Javanese script] verk. van [Javanese script]

21. [Javanese script]

De letters van den naam van een vogel vormen vier lettergrepen.

Wanneer ze in deelen, elk van twee lettergrepen, gescheiden worden, zijn de voorste twee de naam van een mensch (jongeling), die nog niet bij een vrouw geslapen heeft.

De laatste twee lettergrepen zijn de tegenstelling van taroena (jong).

Oplossing: ḍjaka-toewa = een papegaai.

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script]

22. [Javanese script]

Er is een dier, waarvan de naam uit drie lettergrepen bestaat. Als het eene wonde toebrengt, is het erg venijnig.

De voorste twee lettergrepen beteekenen hetzefde als nalika (tijd). De laatste lettergreep is de naam van de kleur van het bloed.

Oplossing: kalabang = een duizendpoot.

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] van [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = krachtig werkend, venijnig.

23. [Javanese script]

Een woord van drie lettergrepen is de naam van iets, dat tot de gamelan behoort. De voorste twee lettergrepen zijn de naam van een gewicht.

De overblijvende lettergrep, achter, is de naam van een boom, die in het wild groeit.

Oplossing: katipoeng = een kleine kĕndang.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

24. [illegible]

De naam van een geslacht van kleine kruipende insectĕn bestaat uit vier lettergrepen.

De voorste twee lettergrepen zijn een kawiwoord, dat de tegenstelling is van kita en sira.

De laatste twee lettergrepen beteekenen hetzelfde als santosa (hecht).

Oplossing: kami-tĕtĕp = een klein insect in een ruitvormig omhulsel, dat dikwijls schade aanricht in de bewaarplaatsen van boeken en kleeren.

Toelichting: [illegible] = zich kruipende bewegen (van insecten).

[illegible] = [illegible]

[illegible] in poëzie door goden gebruikt als voorn. w. van de 2de pers.

[illegible] id. door vorsten.

25. [illegible]

Een kĕrisvorm wordt vermeld; de letters vormen vijf lettergrepen.

De voorste twee zijn de naam der tegenstelling van djaka (jongeling).

De laatste drie lettergrepen (beteekenen) de wijze van doen van iemand, die (op den grond) zit en tevens op de handen steunt (zooals bijv. een kikvorsch).

Oplossing: rara-sadoewa.

26. [illegible]

De letters van den naam eener zoete lekkernij vormen twee lettergrepen.

Als ze gescheiden worden, hebben het voorste en het laatste deel dezelfde beteekenis, (nl.) iets, dat gebruikt wordt bij het loopen in den nacht om het zien gemakkelijker te maken.

Oplossing: ting-ting.

Toelichting: [illegible] (Chin) = een lantaarn.
[illegible] = eene lekkernij, van katjang, suiker en een weinig meel gemaakt.
Bezigt men kanari in plaats van katjang, dan is de smaak nog aangenamer, doch de prijs iets hooger.

27. [illegible]

Een woord van drie lettergrepen is de naam van een aardvrucht.
Als de eerste lettergreep weggelaten wordt, is het de naam van iets, dat op de borst ([illegible] = boezem) is; mannen en vrouwen hebben het.
Als de laatste lettergrepen weggelaten wordt, is het een kawi-woord, dat een geslacht van hagedissen beteekent.
Oplossing: basoesoe = een saprijke aardvrucht.
Toelichting: [illegible] = [illegible]

28. [illegible]

Er is een zekere vrucht; de letters (van den naam) vormen vier lettergrepen.
Als de twee voorste afgescheiden worden, vormen zij de naam van hem, die de oppermacht alleen in handen heeft.
De twee laatste lettergrepen beteekenen het overblijfsel van verbrand hout.
Oplossing: radja-awoe = eene weinig bekende pisangsoort.

MIDJIL.

1. [illegible]

De lieve vrouw zit gemakkelijk en houdt een uitstekenden schietboog in de hand. Aanhoudend schiet zij hare pijlen af, zonder gevolg, en het geluid (er van) vervult de lucht. Niettegenstaande dat, stuiven hare vijanden uit elkaar.

Oplossing: iemand, die kapoek of kapas zuivert met de woesoe.

Toelichting: Dit zuiveren geschiedt altijd door vrouwen. De woesoe gelijkt op een schietboog, doch is veel kleiner.

[illegible] voor [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

2. [illegible]

Rĕtna ning Djah verblijft lang in afzondering in de slaapplaats. Wegens hare zware boetedoening wordt zij beloond en verandert spoedig van gedaante. Al hare kleederen zijn fraai en zij is zeer machtig.

Oplossing: de pop van een rups.

Toelichting: De laatste uitdrukking: „zij is zeer machtig," doelt op het vermogen van te kunnen vliegen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] = [illegible]

[illegible] = boete doen. Deze uitdrukking wordt ook inhet dagelijksche leven gebruikt voor: „weinig eten en weinig slapen," van iemand, die bedroefd is. De handeling geschiedt dus niet wegens godsdienstige beweegredenen.

[illegible] voor [illegible]

3. [illegible]

Er is een naam van een zekeren smaak. (Het hier bedoelde kan) moeielijk gegeten worden; werkelijk heeft het kleur, noch vorm. Het heeft vier broeders; zij worden allen gebruikt en vormen eene zeer noodzakelijke regeling.

Oplossing: de pasardag lĕgi.

Toelichting: Met „de vier broeders" worden de andere pasardagen bedoeld.

[illegible] = [illegible]

[illegible] of [illegible] Het eerste is deftiger.

[illegible] = [illegible]

4. [illegible]

Sang Djah Ajoe heeft werkelijk geen schuld en ondervindt iets slechts. Elken nacht wordt zij in de gevangenis gezet. Over dag bindt men haar met een touw vast om haar te laten vliegen en dadelijk weer terug te trekken.

Oplossing: een glaṭik op de kruk.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

5. [illegible]

Men kan het vergelijken met een mooi huis, van steen gebouwd. Die het bewonen, zijn vijf in aantal. Zij zijn onaanzienlijk en van verschillende soorten. Als er één uitkomt, blijven de andere vier niet achter.

Oplossing: een sirihdoos met den inhoud = een gevulde sirihdoos.

Toelichting: [illegible] = [illegible] Dit woord staat in het Wdb. van G-R-V. verkeerdelijk als KN. opgegeven; het wordt alleen in poëzie gebruikt.

Het woord [illegible] wordt in het Wdb. als kawi opgegeven; het is echter gewoon Javaansch en wordt dagelijks gebruikt in de beteekenis van onaanzienlijk, van geringe waarde, bijv.:

[illegible] = boeken van weinig waarde;

[illegible] = kleeren van geringe waarde:
[illegible] = geringe menschen;
[illegible] = poppen, die geen hoofdrol vervullen.

MAS-KOEMAMBANG.

---

1. [illegible]

[illegible]

Zij gaat buitengewoon snel; er is niets, dat haar evenaart. Een kogel wordt door haar overtroffen. Waar zij wezen wil, komt zij in een oogenblik.

Oplossing: de gedachte.

Toelichting: [illegible] voor [illegible]

[illegible] = een oogenblik.

2. [illegible]

[illegible]

Een krijgsman daalt een zekeren berg af en wil zich met zijne stamgenooten vereenigen. Wegens zijn buitengewone dapperheid voegen zich, overal waar hij gaat, makkers bij hem.

Oplossing: eene rivier.

Toelichting: [illegible] voor [illegible]

[illegible] voor [illegible]

3. [illegible]

[illegible]

Mijne stamgenooten zijn verschillend van kleur, (nl.) zwart, gestreept of rood. Als mijn hoofd door het vuur getroffen wordt, springt mijn lichaam uit elkaar en verspreidt zich naar alle richtingen.

Oplossing: een mĕrtjon.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = dwars gestreept.

[illegible] = [illegible]
[illegible] voor [illegible]
[illegible] voor [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = voor [illegible]

4. [illegible]

Er zijn prinsessen, die er zeer leelijk uitzien; zij zijn met hun velen. Zij leven in afzondering in den grond; als ze er uitkomen, zien ze er goed uit.

Oplossing: vruchten, die door broeiing in den grond rijp gemaakt worden.

Toelichting: Het is bekend, dat men dikwijls onrijp geplukte vruchten rijp maakt door ze eenige dagen, bijv. een week, in den grond te bewaren.

MĔGATROEH.

1. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Er zijn gedaanten, die, paarsgewijze, rechtop in de hoogte gezet worden. Zij gebruiken een witte, een roode en een zwarte (donkerblauwe) sampoer en gelijken op een regenboog.

Werkelijk ziet men ze zelden; die ze er op nahouden, zijn de regenten.

O p l o s s i n g: oemboel-oemboel.

Toelichting: Een oemboel-oemboel is een stuk vlaggedoek van ongeveer 10 meter lang, beneden ruim $^1/_2$ meter breed en boven in een punt uitloopende. Aan een bamboe bevestigd, worden ze, altijd paarsgewijze, rechtop gezet en bij feestelijke gelegenheden aan den ingang van de kaboepaten geplaatst. Wegens den gebogen vorm van de bamboe spreekt de dichter van een regenboog.

[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]

2. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Er zijn roovers op rijen geschaard in de grot; zij vormen twee rijen. Wat binnen komt, sterft zeker, overweldigd door de strijders. De lijken verdwijnen, zonder dat men het ziet.

O p l o s s i n g: de tanden.

Toelichting: [illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]

3. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Wel, hoe is de ware naam van de gedragslijn, die voor alle menschen in deze wereld, onverschillig van welken landaard en van waar zij afkomstig mogen zijn, goed en passend is om gevolgd te worden?

Oplossing: edelmoedigheid.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

4. [illegible]

Plaatsvervanger te zijn is zijn eenig werk. Hij gaat overal heen, ofschoon hij blind, doof en stom is. Als hij gezien wordt door iemand, die kundig is, behoeft deze hem slechts aan te kijken om hem te begrijpen.

Oplossing: een brief.

Toelichting: Men spreekt van [illegible] in tegenstelling met [illegible] = een boek.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = kundig, bedreven.

5. [illegible]

Dikwijls word ik als kinderspeelgoed gebruikt en dikwijls help ik menschen, als zij bezig zijn zich boos te maken.

Ook treed ik in de plaats van hen, die trachten hulp te verleenen aan gebrekkigen.

Oplossing: een wandelstok.

Toelichting: [illegible] = [illegible] = (zelf) uitvoeren.

[illegible] = [illegible]

GAMBOEH.

1. [illegible]

Er is een groote berg met twee grotten naast elkander. Inwendig zijn ze dicht begroeid met onkruid. Onafgebroken waait een sterke wind, (die de grotten) vult.

Ook is er een bron, die slijk afvoert: als het stormt, komt er een vorm (bel) te voorschijn.

O p l o s s i n g: de neus.

Toelichting: De derde zin doelt op de ademhaling.

[illegible] = aanhoudend waaien.

[illegible] = een bron.

[illegible] = slijk.

[illegible] = [illegible]

2. [illegible]

Groot en hoog is zijn lichaamsbouw. Hij heeft zijden, maar hij draagt nooit een buikband. Hij heeft voeten, maar hij kan niet loopen. Uit de verte ziet hij er voornaam uit; als men naderbij komt, wordt hij leelijk.

O p l o s s i n g: een berg.

3. [illegible]

Hun werk is vliegen, in troepen vereenigd, overal heen. Hun gamelan laat zich op een afstand hooren; zonder afwisseling is de melodie. Het geluid houdt op, als zij rusten.

O p l o s s i n g: opvliegende duiven, voorzien van sawangan's.

Toelichting: [illegible] in troepen, troepsgewijze; van [illegible]

4. [illegible]

Vier broeders worden vermeld. Zij hebben er alleen plezier in om elkander na te jagen, maar zij vangen elkander den geheelen dag niet. Daarbij is het, alsof zij allen aaneengeschakeld zijn. Zij voelen zich volstrekt niet vermoeid.

Oplossing: de wind.

Toelichting : [illegible] = [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] = in het geheel niet; bijv. [illegible] = er is in het geheel geen verschil.

5. [illegible]

Er wordt vermeld, dat het zes beenen, drie hoofden en zes armen heeft. Slechts vier beenen loopen: de andere twee liggen uitgestrekt. Overal blijft het onder dak.

Oplossing: iemand, die in een hangende tandoe zit en door twee menschen gedragen wordt.

Toelichting : [illegible] — [illegible]

6. [illegible]

Zij wonen in het water. Dag en nacht is dansen hun werk. Hun aantal is ontelbaar. Na eenigen tijd veranderen zij van gedaante: dan vliegen en zingen zij en veroorzaken den menschen last.

Oplossing: de larven van de muskieten.

Toelichting : [illegible] = [illegible] KN.

[illegible] = van gedaante veranderen.

DJOEROE-DĔMOENG.

---

1. [illegible]

Het heeft geene armen en geene beenen en één groot oog is te zien.

Zijn geluid dient als een voorteeken en voorspelt drie zaken: 1e een goed werk, 2e een slecht werk en ten 3e vroolijkheid.

O p l o s s i n g: een langwerpig rijstblok.

Toelichting: Een lĕsoeng is een zeer lang rijstblok met een langwerpige opening, waarin de padi tot gabah, en een ronde opening, waarin de gabah tot bĕras gestampt wordt. Het in het raadsel genoemd oog doelt op deze ronde opening.

De bekende loempang heeft alleen een ronde opening en dient dus alleen voor de laatstgenoemde bewerking en tevens om bĕras wit te maken.

Omtrent de drie zaken moet het volgende worden opgemerkt.

Het 1e doelt op het rijststampen; het 2e op het slaan op de lĕsoeng bij groote ongelukken.

Het 3e doelt op de gewoonte, dat bij maneschijn de lĕsoeng dikwijls de verzamelplaats is van de vrouwen van de desa. Zij slaan dan op eene bepaalde plaats van de lĕsoeng (want deze geeft niet overal hetzelfde geluid) om, als het ware, wat muziek te maken. Het is dus eene aangename bijeenkomst, welke tot vroolijkheid stemt.

[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] = voor [illegible]
[illegible] (Ar.) = [illegible]

2. [illegible]

Hij betreedt den grond niet, maar is steeds in de hoogte. Hij eet niet en drinkt alleen.

Als hij dorst heeft, begeeft hij zich naar beneden. Hij manoeuvreert op en neer. Al hetgeen door hem gedronken wordt, braakt hij dadelijk weer uit.

O p l o s s i n g: een emmer aan een hefboom.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

3. [illegible]

Het is doorzichtig. Er zijn kleine en er zijn groote. Het heeft geene armen en geene beenen en ook geen hoofd.

Des nachts verliest het zijn macht; over dag is het ontzagwekkend.

Zijn werk is iets in brand te steken.

O p l o s s i n g: een brandglas.

Toelichting: [illegible] = doorschijnend.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

4. [illegible]

Twee en vijftig dingen vormen bij berekening eene hoeveelheid van drie honderd tachtig. Zij kunnen genoegen verschaffen, maar ook onrust verwekken.

Zij, die aan hen gehecht zijn, ondervinden zelden voorspoed.

O p l o s s i n g: een spel Europeesche kaarten.

Toelichting: Men heeft hier het oog op die spelen, waarbij elke kaart de waarde heeft van het aantal figuurtjes, dat zij bevat: met uitzondering van het aas = 11, terwijl heer, vrouw en boer ieder 10 tellen.

5. [illegible]

Zij hebben verschillende kleuren, rood, wit, geel en eenigszins paars. Steeds zijn zij op verschillende plaatsen (in verschillende fleschen).

Is men een weinig met hen bevriend, dan ondervindt men hun weldadigen invloed.

Als men de maat niet in acht neemt (ze onmatig gebruikt), raakt men in het verderf.

O p l o s s i n g: (geestrijke) dranken.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

6. [illegible]

De kleur is eenigszins zwart. Reeds toen zij bewerkt werden, heeft men den vorm verschillend gemaakt. Zij scheiden niet van elkaar, als zij werken. Vóór- en achteruitgaan is de beweging en zij maken alles, wat (door de gandik) betreden wordt, fijn.

Een gedeelte komt er vóór te liggen (valt van de pipisan af).

O p l o s s i n g: pipisan en gandik.

Toelichting: Een pipisan is een langwerpig, vierkante steen om medicijnen op fijn te wrijven met de daarbij behoorende gandik (rolsteen).

[illegible] = eenigszins zwart.

[illegible] = bewerken.

[illegible] = [illegible]

7. [illegible]

Het zijn vier goeroe's, die vermeld worden.

Zij bezitten geen wetenschap; daarom geven zij geen onderwijs aan al hunne leerlingen. Hun werk is iets op het hoofd te dragen en al hunne leerlingen doen ook zoo; steeds dragen zij iets op hunne hoofden.

O p l o s s i n g: de (vier) hoofdpilaren van een huis.

Toelichting: Met de „leerlingen" worden de overige stijlen bedoeld.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = op het hoofd dragen. [illegible] obj. den.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

8. [illegible]

Er zijn vijftien broeders; ieder heeft eene afzonderlijke woning, maar onder hetzelfde dak. Zij zijn afkomstig van een overzeesch land.

Velen vatten hen bij de hand als broeders, om plezier te maken. En toch is het niet goed, als men aan hun vriendschap gehecht is.

Oplossing: een kist jenever.

Toelichting: [illegible] = als broeders beschouwen.

9. [illegible]

Het heeft eene groene of roode kleeding: het heeft tot makkers iets uit het water — en iets van visch afkomstig.

Alle drie worden opgenomen en in een gevangenis geplaatst. Vervolgens worden zij tot kleine stukjes geslagen; zij worden fijn en vermengen zich met elkander, zonder wederstand te kunnen bieden.

Oplossing: lombok, trasi en zout tot samběl gemaakt.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = tot kleine stukjes slaan.

[illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

10. [illegible]

Er is een woord van vier lettergrepen; het is de naam van een voor de rijstplant schadelijk insect. Als de voorste twee genomen worden, zijn zij de naam van het geslacht van die schadelijke insecten.

De twee laatste lettergrepen zijn de naam van een geur en van een smaak, die onaangenaam is door (de werking van) het vuur.

Oplossing: walang-sangit.

Toelichting: [illegible] = rookerig.

11.

Mijn naam bestaat uit vier lettergrepen. (Ik ben) eene plaats ten zuiden en ten noorden van de kaḍaton gelegen.

Als de twee voorste lettergrepen van de twee laatste gescheiden worden, is er geen verschil in de beteekenis, (nl.) wild rollend water.

Oplossing: aloen-aloen.

Toelichting: De dichter heeft hier het oog op de kaḍaton te Soerakarta, welke zoowel aan de zuid-, als aan de noordzijde aan een aloen-aloen grenst.

[illegible] = golf.

12.

Een in kleuren geweven stof; de naam bestaat uit vijf lettergrepen. De twee voorste lettergrepen (beteekenen) eene vrouw, die haar man verloren heeft. De laatste drie lettergrepen beteekenen hetzelfde als oebaja (belofte).

Oplossing: ronḍa-samaja (naam van een gestreept weefpatroon).

Toelichting: In den eersten zin is de duidelijkheid aan de poëzie opgeofferd. Er staat woordelijk: „eene stof, gepractiseerd (uitgedacht) met kleuren, door middel van weven.” Het woord [illegible] is ingelascht voor de maat.

Hier volgen een paar voorbeelden, hoe het woord [illegible] gebruikt wordt.

1e [illegible] = iets zoo maken, dat het de gedaante heeft van het een of ander; bijv. [illegible] = een groot stuk hout, gefatsoeneerd tot een mensch.

2e [illegible] = iets practiseeren, uitdenken; bijv. [illegible] = wie heeft dat uitgedacht?

13.

De naam van de onderscheidings-teekenen van hooge personen bestaat uit vier lettergrepen.

Als de twee voorste lettergrepen worden afgescheiden, zijn ze de naam

van rijst in afzonderlijke korrels. De twee overblijvende beteekenen hetzelfde als tata en lakoe.

Oplossing: oepa-tjara = de waardigheids-teekenen, die personen van hoogen rang worden voor- en nagedragen.

Toelichting: Voor alle inlandsche ambtenaren zijn de oepa-tjara en het aantal dragers er van bij voorschrift geregeld. Het voeren van deze staatsie geraakt echter meer en meer in onbruik, althans in de Gouvernementslanden. Met uitzondering van de staatsie-pajoeng bezitten vele Hoofden niet eens de hun toekomende oepa-tjara. Zij zeggen, dat het hun te lastig en te kostbaar is om er dragers op na te houden. Het is dan ook een gebruik uit een vroeger tijdperk, toen de toestanden geheel anders waren.

Alleen de regenten houden er nog de hand aan, nl. voor zoover hun eigen persoon betreft. Bij elke officieele gelegenheid verschijnen zij gaarne met al hunne waardigheids-teekenen.

14. [illegible]

Ik ben een kërisvorm; mijn naam bestaat uit vier lettergrepen. De voorste twee vormen een kawi-woord, dat beteekent: „de plaats, waar het lichaam rust geniet."

De overblijvende (beteekenen) de bedekking van een bloem; de vrucht er van dient slechts om gekauwd te worden.

Oplossing: tilam-oepih.

Toelichting: [illegible] in plaats van [illegible]

[illegible] (Ar.) = beteekenis.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = de bladscheede van den pinangboom.

15. [illegible]

Weêr een këris-vorm; de naam bestaat uit vier lettergrepen. De voorste twee zijn de naam van den tegenhouder van het kleed (om het afzakken te beletten).

De twee overblijvende lettergrepen zijn de naam van een edelgesteente van buitengewone schoonheid.

Oplossing: saboek-intën.

16. [Javanese script]

De letters vormen vier lettergrepen en beteekenen ook een kĕris-vorm. De twee voorste zijn de naam van een der zonen van Pandoe. De twee laatste lettergrepen vormen een kawi-woord, dat beteekent: eene onstuimige gemoedsbeweging.

O p l o s s i n g: bima-kroḍa.

Toelichting: De woordschikking in den vierden regel, waarbij eerst het bepalend woord genoemd wordt, noemt men [Javanese script] In gewoon Javaansch zou men zeggen: [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

17. [Javanese script]

Er is weêr een kĕris-vorm; de naam bestaat uit vier lettergrepen.

De twee voorste zijn de naam van een dier, dat op de sawah's en in de rivieren zijn voedsel zoekt.

De twee overblijvende lettergrepen beteekenen gowang (een stukje er uit) en sëmpal (afgebroken).

O p l o s s i n g: joejoe-roempoeng.

Toelichting: [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = een kleine krab.

[Javanese script] = een krab, die een of beide scharen verloren heeft.

18. [Javanese script]

Weêr een kĕris-vorm; de naam bestaat uit vier lettergrepen. De twee voorste zijn de naam van een vogel, dien men kan leeren spreken. De twee laatste lettergrepen zijn de naam van het losmaken van de haarwrong.

O p l o s s i n g: djalak-ngoré.

Toelichting: Bij het pass. van [illegible] in den vijfden regel had de dichter niet [illegible] = [illegible] maar [illegible] moeten gebruiken.

[illegible] = [illegible]

[illegible] van [illegible]

19. [illegible]

Er is een spijs; de naam bestaat slechts uit vier lettergrepen. Als de twee voorste worden afgescheiden, zijn zij de naam van een buitengewoon grooten slang. De twee laatste lettergrepen zijn de naam van een bloem, die dikwijls als geneesmiddel en voor welriekende borèh gebruikt wordt.

Oplossing: naga-sari = een lekkernij van pisang, meel en suiker (in een pisangblad gewikkeld).

Toelichting: Met [illegible] in de beteekenis van bloem, bedoelt men de bloem van den boom [illegible] Zie ook: Ḍanḍang-goela, no. 35.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

20. [illegible]

Er is nog een lekkernij in den vorm van een kogel; de naam bestaat uit vier lettergrepen. Als de twee voorste van de twee laatste gescheiden worden, zijn de beide deelen gelijk in beteekenis, (nl.) tĕpa (maat, monster) en oepami (voorbeeld).

Oplossing: ondé-ondé = een lekkernij van kĕtan, doch het binnenste bestaat uit geraspte kokosnoot met suiker of ook wel een stukje manisan.

Toelichting: In den laatsten regel is achter [illegible] nog [illegible] evoegd om het aantal lettergrepen voltallig te krijgen.

[illegible] = [illegible]

21. [illegible]

Er is een gĕndingan; de naam bestaat uit vier lettergrepen.

De twee voorste lettergrepen beteekenen: steeds het beeld van eene vrouw voor zich hebben.

De twee overblijvende lettergrepen zijn de naam van een heerlijke smaak.

O p l o s s i n g: gandroeng-manis (naam van eene melodie van de gamĕlan).

22. [illegible]

Er is weêr een gĕndingan; de naam bestaat uit vier lettergrepen. Als de voorste twee worden afgescheiden, zegt men dat van een lichaam, hetgeen de gezondheid verloren heeft.

De twee overblijvende lettergrepen beteekenen een geluid, als uiting van verdriet.

O p l o s s i n g: lara-nangis (naam van eene melodie van de gamĕlan).

23. [illegible]

Een stad wordt vermeld; de naam bestaat slechts uit drie lettergrepen. De twee voorste beteekenen een zeer noodige vloeistof, die gebruikt wordt door alles, wat leeft.

De laatste lettergreep is de naam van een kostbaar metaal.

O p l o s s i n g: Banjoemas.

Toelichting: omdat de Javanen geen woord voor „metalen" hebben, worden goud, enz. aangeduid met [illegible]

24. [illegible]

De naam bestaat uit vier lettergrepen en het behoort tot de vlaggen.

Als de twee voorste lettergrepen genomen worden, is de beteekenis: opstijgen.

De twee overblijvende lettergrepen hebben dezelfde beteekenis.

O p l o s s i n g: oemboel-oemboel.

Toelichting: zie Mĕgatroeh, no. 1.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

25. [illegible]

Er is een woord van vier lettergrepen; het is de naam van een kleur van hanen.

Als de twee voorste lettergrepen worden afgescheiden, zijn zij de naam van een in kleuren geweven stof.

De twee laatste lettergrepen (beteekenen) een zeer noodig voedsel.

O p l o s s i n g: loerik-sĕkoel (zwart met witte stippen).

26. [illegible]

De kleur van een paard wordt vermeld; de letters vormen vier lettergrepen.

De twee voorste lettergrepen (beteekenen iets), door welks invloed alle zaden, wortels en bladeren groeien.

De overblijvende (twee lettergrepen) zegt men, als iets door water aangeraakt is.

O p l o s s i n g: lĕmah-tĕlĕs (donkervaal).

Toelichting: [illegible] = grond; [illegible] = nat.

[illegible] (Ar.) = invloed.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

27. [illegible]

Weêr een kleur van een paard; de letters vormen vier lettergrepen.

Als de twee voorste genomen worden, is het een voortbrengsel uit het plantenrijk; het heeft een heerlijken smaak.

De twee laatste lettergrepen (beteekenen) zwart door het vuur.

O p l o s s i n g: goela-gĕsĕng (zwart bruin).

Toelichting: [illegible] = geschroeid.

[illegible] = aangebrande suiker.

28. [illegible]

Een geslacht van kruipende dieren en ook een doos, welke alleen gebruikt wordt om geld te verzamelen.

Als de laatste lettergreep van de twee voorste wordt afgescheiden (wordt weggelaten), is het de naam van een wild dier, dat de gewassen vernielt.

Oplossing: tjèlèngan = 1e een kruipend insect; 2e een spaarpot,

Toelichting: [illegible] voor [illegible]

29. [illegible]

Er is een woord van vijf lettergrepen; het is de naam van een stuk kinderspeelgoed.

De twee voorste lettergrepen beteekenen het voortbrengsel van vleeschelijke gemeenschap.

Als de twee voorste weggenomen worden, is het (overblijvende) de naam van het loon van menschen, die geld uitzetten.

Oplossing: anak-anakan = een pop.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

[illegible] = loon.

[illegible] = rente.

30. [illegible]

Er is een woord van twee lettergrepen; het heeft twee beteekenissen, ten 1e kinderspeelgoed, en ten 2e trachten nader te komen bij alles, waarvan men de plaats niet weet.

De laatste lettergreep is een kawi-woord, dat het tegengestelde beteekent van soerja (zon).

Oplossing: golek = 1e een pop; 2e zoeken.

Toelichting: [illegible] = [illegible]
[illegible] of [illegible]
[illegible] = [illegible]
[illegible] [illegible]

31. [illegible]

Een kleur van hanen wordt vermeld: de letters vormen drie lettergrepen.

De twee voorste lettergrepen zijn de tegenstelling van andika (ps. vnw. van den 2en ps.).

Als de voorste weggelaten wordt, is het de naam van een grooten berg, ten oosten van Soerakarta.

Oplossing: koelawoe = grauw.

32. [illegible]

De letters van den naam van een gewas vormen drie lettergrepen.

De twee voorste (noemen iets), dat voortkomt uit vruchten en bestemd is om er vogels mee te vangen.

De laatste lettergreep beteekent het zelfde als ora.

Oplossing: poeloetan = een in 't wild groeiende heester.

Toelichting: [illegible] = een soort gĕtah, een kleverig sap uit sommige vruchten, dat als vogellijm dienst doet.

33. [illegible]

Weer een woord van drie lettergrepen. Niemand wil er meê begiftigd worden.

De twee voorste lettergrepen beteekenen hetzelfde als pikantoek (ontvangen).

Als de voorste lettergreep weggelaten wordt, is het de naam van een oorlogswapen uit den ouden tijd.

Oplossing: tampiling = een klap tegen den slaap van het hoofd.

Toelichting: [illegible] van [illegible] = [illegible]
[illegible] voor [illegible]
[illegible] = [illegible]

De schrijfwijze [illegible] heeft eigenlijk geen reden van bestaan, want dan zou men ook [illegible] in plaats van [illegible] ([illegible]) en [illegible] in plaats van [illegible] ([illegible]) moeten schrijven [1]. Het doel van dien taling-taroeng is om aan te geven, dat men *sandjâtèng* en niet *sandjatèng* wil laten hooren.

Men heeft een reeks van woorden om de verschillende wijzen van staan uit te drukken. Behalve [illegible] zijn de voornaamste:

[illegible] = op de wang slaan.

[illegible] = op het hoofd slaan.

[illegible] = op den rug slaan.

[illegible] = op de borst slaan.

[illegible] = op de billen slaan.

34. [illegible]

Er is een versiersel voor het lichaam; de letters vormen vier lettergrepen.

Als de twee voorste genomen worden, is het een licht, dat slechts voor een oogenblik schittert.

De twee laatste lettergrepen (noemen iets), dat zich boven den elleboog bevindt.

O p l o s s i n g: kilat-baoe.

Toelichting: Een [illegible] is een boven-armband, dien men tegenwoordig nog door bruid en bruidegom ziet dragen Meestal is zulk een armband versierd met een vogel, die iets in den bek heeft, dat onafgebroken in trillende beweging is.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = weerlicht.

[illegible] = de elleboog.

[illegible] = de bovenarm.

35. [illegible]

Weêr een lichaams-sieraad; de letters vormen slechts drie lettergrepen.

---

[1] Dat de woeloe in [illegible] behouden blijft, is een uitzondering,

Als men de laatste lettergreep weglaat, is het de naam van iets, dat zich altijd op de borst van mannen en vrouwen bevindt (de boezem).

Als de voorste lettergreep weggenomen wordt, is de beteekenis gelijk aan tanjatna (niet herinneren).

Oplossing: soesoepé = een vingerring.

36. [illegible]

Groote balken, bestemd om te ondersteunen. De letters vormen drie lettergrepen. Als de laatste weggelaten wordt, (is de beteekenis) de tegenstelling van siang (dag).

Als de voorste weggenomen wordt, zijn de twee overblijvende de naam van hetgeen men bij het loopen te volgen heeft.

Oplossing: daloeroeng = de steunbalken, dwarsliggers van een dak of een brug.

37. [illegible]

Het wordt gevonden aan een kĕris; de letters vormen vier lettergrepen.

Als de twee voorste genomen worden, zijn zij het gordijn van de tanden.

En de twee overblijvende lettergrepen zijn de naam van wild dier, dat slechts door vorsten er op nagehouden wordt.

Oplossing: lambé = gadjah.

Toeliehting: [illegible] = gordijn, scherm.

[illegible] noemt men het dikke uiteinde van de [illegible] omdat het eenigszins gelijkt op de lip van een olifant. De gondja is het breede bovenstuk van het lemmer van een kĕris.

Dr. Palmer van den Broek heeft terecht in zijn voorbericht op de Sĕrat kantjil opgemerkt, dat de olifant, hoewel niet op Java voorkomende, toch bekend is bij het volk, omdat deze dieren er door de Javaansche vorsten op worden nagehouden.

Ik teeken hierbij aan, dat de tegenwoordige Soesoehoenan van Soerakarta drie olifanten heeft. Als het garĕbĕg is, worden deze dieren, de koppen met boréh besmeerd, de aloen-aloen rondgeleid.

38. [illegible]

De naam van een desa; de letters, alle zonder sandangan's, vormen vier lettergrepen. De twee voorste beteekenen een onbeduidende vrucht met een lekkeren geur.

De twee laatste (beteekenen) een getal beneden tien.

Oplossing: Madjasanga.

39. [illegible]

Weêr de naam van een desa; de letters vormen slechts drie lettergrepen. Men zegt het ook van alles, wat door den vorst verboden wordt.

Als de laatste lettergreep weggelaten wordt is het de tegenstelling van moerah (goepkoop).

Oplossing: Larangan.

Toelichting: [illegible] of [illegible] van [illegible]

In den vierden regel is [illegible] gebruikt in plaats van [illegible] Dit is een dichterlijke vrijheid, want het suffix [illegible] vertegenwoordigt het suffix [illegible] of [illegible] In [illegible] is de laatste lettergreep een deel van het woord en geen affix. Het daaropvolgende [illegible] in plaats van [illegible] is goed.

Ook in het Kawi-Jav. Wdb. van Winter staat achter [illegible] verkeerdelijk [illegible] opgegeven naast de juiste beteekenis: [illegible] (of [illegible])= [illegible]

40. [illegible]

Er is een gĕndingan; de letters vormen vier lettergrepen. De twee voorste zijn de naam van eene bamboesoort.

De twee laatste lettergrepen beteekenen hetzelfde als de kleuren tjĕmĕng, langking en djamoes.

Oplossing: pĕtoeng-woeloeng (naam van eene melodie van de gamelan).

Toelichting: [illegible] Kr. van [illegible]

[illegible] en [illegible] beteekenen hetzelfde als [illegible] doch worden alleen in tĕmbang gebruikt.

[illegible] = blauwzwart.

41. [illegible]

De letters van den naam van een batikpatroon vormen vier lettergrepen. De twee voorste vormen een ngoko-woord, de twee laatste lettergrepen een kawi-woord; maar de beteekenis is gelijk, nl. water, dat van boven komt.

Oplossing: oedan-riris.

42. [illegible]

Weêr een batikpatroon; de letters vormen vier lettergrepen.

De twee voorste (beteekenen) een grooten steen (rots) in de zee. De twee laatste lettergrepen zegt men van alles, wat niet goed meer is.

Oplossing: parang-roesak.

Toelichting: [illegible] = [illegible]

43. [illegible]

De letters van den naam van een desa vormen vier lettergrepen.

De twee voorste beteekenen hetzelfde als het woord raäb (lust in iets hebben).

De overblijvende twee beteekenen zooveel als madjĕng (voorwaarts gaan) en de tegenstelling is moendoer (achteruitgaan).

Oplossing: Soedi-mara.

LIJST

VAN IN POËZIE GEBRUIKELIJKE WOORDEN, DIE IN DEZE VERZAMELING VOORKOMEN.

IN POËZIE	BETEEKENIS.	IN POËZIE.	BETEEKENIS.
ꦲ		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	ꦱ	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	ꦏ	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ꦤ		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

IN POËZIE.	BETEEKENIS.	IN POËZIE.	BETEEKENIS.
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]		[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

IN POËZIE.	BETEEKENIS.	IN POËZIE.	BETEEKENIS.

IN POËZIE.	BETEEKENIS.	IN POËZIE.	BETEEKENIS.
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

IN POËZIE.	BETEEKENIS.	IN POËZIE.	BETEEKENIS.
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible] KN.
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

IN POËZIE	BETEEKENIS.	IN POËZIE.	BETEEKENIS.
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]			
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible] (Port.)	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		

LIJST

VAN IN POËZIE GEBRUIKELIJKE SAMENTREKKINGEN EN VERKORTINGEN, DIE IN DEZE VERZAMELING VOORKOMEN.

SAMENTREKKING OF VERKORTING.	IN PLAATS VAN.	SAMENTREKKING OF VERKORTING.	IN PLAATS VAN.
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		

HET DIALEKT VAN DJAPÅRÅ

DOOR

A. H. J. G. WALBEEHM.

Tijdelijk leeraar in het Javaansch aan afd. B van het Gymnasium Willem III te Meester-Cornelis.

HET DIALEKT VAN DJAPÅRÅ.

INLEIDING.

Reeds 35 jaar geleden werd door nu wijlen den Heer K. F. HOLLE een eerste poging gedaan, om te geraken tot de kennis van de verschillende dialekten in het Javaansch. Het duurde echter nog geruimen tijd, voor en aleer het tot een begin van uitvoering kwam. Eerst in Oktober 1864 toch werden aan de verschillende residenten van Java woordenlijsten ter invulling toegezonden. De Heer HOLLE, in wiens bezit zich de ter zake gevoerde briefwisseling en de verschillende ingevuld terug ontvangen woordenlijsten bevonden, stond mij een en ander op mijn verzoek met de grootste welwillendheid ter inzage af.

Die woordenlijsten dan bevatten een 300 tal van de meest voorkomende woorden met de vertaling daarvan in het Sålå'sch dialekt. Zij waren samengesteld door Dr. W. PALMER VAN DEN BROEK te Soeråkartå, die echter blijkens zijn begeleidend schrijven niet veel van de zaak verwachtte met het oog op de geringe taalkennis der „halfgeleerden", welke die lijsten zouden moeten invullen. Intusschen vindt men er toch hoogst belangrijke bijdragen bij, meermalen zelfs juister dan de oorspronkelijke woordenlijst.

In druk zijn de resultaten van dit onderzoek nooit verschenen.

Wèl vindt men in verschillende tijdschriften opgaven van in een zekere bepaalde streek in gebruik zijnde dialektische woorden, zoo in de Indische Gids van Oktober 1892 voor Pakalongan, in Tijdschr. T. L. V. XXXVI voor Dĕrmajoe en in Tijdschr. B.B., dl. 14 voor N. O. Tjirĕbon, resp. van de hand van de Heeren D. VOOREN, Dr. J. GRONEMAN en M. HERZ.

In de Bijdr. T. L. V. v. N. I., 4e volgreeks, IV verscheen van de hand van den toenmaligen — later naar Brĕbĕs overgeplaatsten — Regent van Koedoes RADEN MAS TOEMĔNGGOENG TJÅNDRÅNAGÅRÅ een uitvoerige lijst van de te Koedoes in gebruik zijnde, uit vreemde talen overgenomen woorden.

In verschillende opstellen van den Heer J. KNEBEL in Tijdschr. T. L. V. XXXVII en XXXVIII vindt men verder nog opgaven betreffende het dialekt van Brĕbĕs.

Van mijn hand verscheen in Tijdschr. T. L. V. XXXVIII een opstel over het dialekt van het distrikt Bandjaran (res. Djapårå). 1)

1) *Noot.* Met het ook uit een oogpunt van dialektenstudie zeer belangrijke opstel van den Heer CH. TE MECHELEN, getiteld „Eenige dagen het desaleven mêegeleefd" (Tijdschr. T. L. V. XXV) maakte ik tot mijn leedwezen te laat kennis, om er voor de samenstelling van deze verhandeling nog gebruik van te kunnen maken.

II

In de Ontjen-ontjen van den Heer C. Poensen kan men verschillende opgaven vinden betreffende het dialekt van Kĕḍiri, terwijl ook het Woordenboek van Gericke-Roorda [1]) hier en daar dialektische woorden opgeeft, waarbij echter — natuurlijk geheel en al ten onrechte — dikwijls aan Madoereeschen invloed worden toegeschreven woorden, die algemeen in Noord-Java tot in Tjirĕbon toe in gebruik zijn. Verder zijn die als dialektisch opgegeven woorden dikwijls ook te Soeråkartå in gebruik, terwijl omgekeerd bij tal van woorden, die te Soeråkartå niet voorkomen, niet vermeld wordt, dat ze alleen in een bepaalde streek gebruikelijk zijn, zoodat men zou meenen, te maken te hebben met woorden, ook gangbaar in het officiëele Sålå'sche standaard-dialekt. Dikwijls zelfs vindt men wel het dialektische woord opgegeven, maar de daarmede overeenkomstige Sålå'sche term niet. Wat het niet-vermelden van — Sålå'sche — woorden betreft, is het eigenaardig, dat men juist de meest voorkomende woorden, z. a. [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] (nl. in den zin van „spoortrein"), [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible] er niet in aantreft, niettegenstaande verschillende daarvan reeds zes jaren te voren in het boven aangehaalde artikel in de Bijdragen uitdrukkelijk als Sålå'sch waren opgegeven.

In 1893 verscheen eindelijk de Javaansche Woordenlijst, bevattende een hoogst belangrijke verzameling van woorden, dialektisch voor de verschillende streken van Midden-Java. Niettegenstaande op de samenstelling van dit boek vele en gegronde aanmerkingen zijn te maken, zoo blijft het toch een zeer verdienstelijk werk, aangezien het een basis is, waar verder op voortgebouwd kan worden. Dit nu heb ik trachten te doen voor de residentie Djapårå.

Hoewel de studie der dialekten in het Javaansch nog niet zoover gevorderd is, dat men thans reeds zou kunnen opgeven, welke streken in dit opzicht bij elkander behooren, m. a. w. welke de hoofd-dialekten zijn van Java, zoo kan toch reeds vrij wel als vaststaande worden aangenomen, dat het gewoonlijk als het zuiverste beschouwde dialekt van Soeråkartå in hoofdzaak beperkt is tot de residentie van dien naam en niet alleen veel meer afwijkingen vertoont van het oud-Javaansch, dan bv. de zoo geminachte dialekten van de Pasisir-streek, maar ook uit een grammatikaal oogpunt beschouwd, lang niet altijd het zuiverste is. Vergelijk bv. de nummers 586 en 947 (in verband met de omstandigheid, dat ook in Sålå'sch Javaansch voorkomen [illegible], enz.) en zie ook Woordafleiding, blz. 107—1.

Onder de dialekten van Noord-Java kunnen vrij scherp van elkander onderscheiden worden die van Samarang, van Djapårå en van Soeråbåjå. In de

1) *Noot.* Waar men in den tekst naar dit woordenboek verwezen vindt, wordt bedoeld de uitgave van 1886. Omdat niet een ieder de uitgave van 1875 bezit, meende ik, deze hierbij niet te moeten gebruiken, niettegenstaande zij in vele opzichten beter is dan die van 1886, die zeer zeker niet doet blijken van vooruitgang op lexicologisch gebied. Zooals ik ook in vorige uitgaven reeds deed, heb ik daarom overal, waar de te behandelen woorden er gelegenheid toe gaven, in den tekst verbeteringen op dit woordenboek ingelascht.

residentie Rĕmbang komt het dialekt van de afdeelingen Blorå en Rĕmbang zoo goed als geheel overeen met dat van Djapårå, terwijl het oostelijkste gedeelte der residentie een overgang schijnt te vormen naar het dialekt van Soeråbåjå.

Voor het hier behandelde dialekt, dat ik voorstel, het Djapårå'sche te noemen, ontving ik mijn opgaven: voor Djapårå van den Regent Raden Mas Adipati Arjå Sasraningrat, voor Koedoes van den Regent Raden Toemĕnggoeng Tjåkrånagårå, voor Paṭi en Djoewånå van Mas Sastråhardjå, voor Rĕmbang van den Regent Raden Toemĕnggoeng Djåjå Adiningrat, voor Blorå van den gepensionneerden Regent Raden Mas Adipati Tjakrånagårå en voor Bodjånagårå van den Regent Raden Toemĕnggoeng Rĕksåkoesoemå.

Daar uit de ontvangen opgaven bleek, dat zoo goed als geen verschil valt aan te wijzen tusschen de taal, die gesproken wordt te Paṭi en te Djoewånå, zoo heb ik bij de samenstelling van dit werk beide steeds als één beschouwd. Alleen waar een enkele maal een afwijking viel te konstateeren, vindt men er dus Djoewånå in vermeld.

Mijn opgaven betreffende het taalgebruik te Sålå verkreeg ik van mijn helper Raden Padmåsoesastrå en van eenige ander Sålåneezen, die tijdelijk te Batavia waren.

Oorspronkelijk was het mijn bedoeling, deze dialekten te vergelijken met dat van de hoofdplaats Samarang, ten einde al dadelijk een overzicht te hebben van de punten van overeenkomst en verschil. Een mijner gewezen leerlingen, de te Samarang geplaatste ambtenaar ter beschikking H. Th. Weehuizen had mij ter zake zijn medewerking toegezegd en ook mocht ik reeds eenige opgaven ontvangen, toen bedoelde ambtenaar overgeplaatst werd naar Sumatra. Temeer betreurde ik dit, daar het reeds ontvangene mij de hoop deed koesteren, dat een bijdrage zou worden geleverd, die desnoods in aanmerking zou kunnen komen voor zelfstandige publicatie.

Voor Rĕmbang was mij bij de verzameling van gegevens eveneens een mijner gewezen leerlingen behulpzaam, t. w. de ambtenaar ter beschikking W. M. Ingenluyff.

Aan al dezen, die tot de samenstelling van dit werk hebben bijgedragen, mijn hartelijke dank.

De verschillen, die het Djapårå'sch dialekt met het Sålåsche vertoont, kan men onderscheiden in:

A. het gebruik van andere woorden,
B. het voorkomen van dezelfde woorden, maar in eenigszins gewijzigden vorm,
C. het gebruik van andere grammatikale vormen.

Ten aanzien van A kan men nog nader onderscheiden:

I. die woorden, die te Sålå in het geheel niet verstaan worden;

II. die woorden, welke er wel verstaan worden, maar er òf niet, òf in mindere mate in gebruik zijn, t. w. de nummers 20, 68, 75, 81, 94, 130, 136, 147, 182, 206, 215, 247, 253, 256, 275, 290, 292, 327, 330, 337, 350, 355, 378, 379, 396, 407, 430, 435, 520, 549, 565, 608, 635, 645, 647, 682, 688, 690, 731, 755, 765, 813, 820, 821, 853, 861, 862, 943 (II), 955, 1017, 1021 (I), 1031, 1052, 1053 en 1068;

III. die woorden, welke te Sålå geheel verouderd zijn en daar alleen nog maar in tĕmbang voorkomen, t. w. de nummers 19, 45, 124 (I), 189, 262, 276, 296, 302, 338, 342, 428, 448, 455, 502, 530, 552, 575, 576, 652, 673, 749, 855, 865, 866, 873, 887, 899, 992, 1006, 1054 en 1055.

Onder deze rubriek *A* zijn er verscheidene woorden, blijkbaar overgenomen uit het Hollandsch, het Maleisch, het Arabisch en het Chineesch, t. w. de nummers 11, 28, 34, 68, 71, 74, 89 (I), 128, 182, 188, 206, 207, 230, 234, 244, 247, 253, 254 (?), 266, 275, 278, 279, 308, 314, 330, 337, 339, 340, 345, 346, 348, 361 (?), 364, 365, 369, 370, 392, 422, 424, 436, 441, 453, 468, 473, 480, 488, 491, 523, 525, 531, 534, 535 (I), 541, 542, 545, 555, 569, 573, 580, 582, 583, 589, 679, 699, 711, 723, 725, 732, 734, 737, 739, 744, 751, 755, 758, 759, 760, 762, 764, 769, 774, 777, 780 (I), 785, 794, 797, 812, 814, 838, 874, 875, 879, 881 (I), 883, 884, 885, 886, 888, 898, 899, 904, 909, 933, 934, 950, 953, 958 (I), 981, 994, 1003, 1017, 1052, 1062, 1065, 1066 en 1072.

Dit is gemakkelijk te verklaren uit de meer veelvuldige aanraking met vreemdelingen in het algemeen en met het Europeesch bestuur in het bijzonder. Toch is het niet zoo uitgebreid, als gewoonlijk aangenomen wordt, daar bv. de nummers 45, 276, 302, 338, 455, 575, 673, 749 en 1054, die in vorm geheel overeenkomen met het Maleisch, niet daaruit, maar uit het tĕmbang overgenomen zijn, terwijl de nummers 28, 71, 74, 128, 182, 206, 244, 247, 253, 277, 278, 286, 308 (?), 330, 332, 339, 340, 344, 365, 367, 372, 382, 436, 441, 468, 473, 519, 526, 531, 534, 535 (II), 536, 537, 548, 564, 573, 583, 589, 590, 625, 627, 678, 711, 735, 737, 739, 744, 751, 754, 755, 759, 760, 764, 765, 766, 767, 780 (I), 785, 794, 797, 874, 899, 909, 951, 958, 1003, 1011 en 1062 ook te Soeråkartå, zij het dan ook meestal òf in gewijzigden vorm, òf in een andere beteekenis in gebruik zijn. En omgekeerd komen in het Sålå'sch dialekt ook wel vreemde woorden voor, die men in het Djapårå'sche weder niet kent.

Verschillende van de woorden, vallende onder deze rubriek *A* hebben betrekking op de taalsoorten. Hierbij heeft men in aanmerking te nemen, dat zeer veel woorden, die te Sk gelden als KI., in Djapårå in gebruik zijn als gewoon K., zoodat men geregeld ook van meer ontwikkelden zal hooren bv. [illegible]. Te Sk zou dat als KD. beschouwd worden, zie Taalsoorten, 6—20. En evenzoo worden kråmå-uitdrukkingen, die te Sk uitsluitend van menschen en niet van dieren gebezigd worden, in het Djapårå'sche ook voor deze laatste gebruikt, vergelijk bv. nº 651.

Voor de verschillen, onder **B** bedoeld kunnen soms vaste regels gegeven worden:

I. De dialektische woorden zijn verkortingen. Verkorting nu heeft, zooals bekend is, in het Javaansch meestal plaats door samentrekking, door weglating van de eerste lettergreep dan wel door verandering van de eerste aksårå in een [illegible]. Ook in Sålä'sch Javaansch komen verkortingen, vooral van meerlettergrepige woorden niet zelden voor, bv. [illegible] en [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible] en [illegible] voor [illegible]. Ten onrechte vindt men dan ook in Wdl. [illegible], [illegible] en [illegible] als dialektische, d. w. z. te Sålä niet-gebruikelijke woorden opgegeven.

Onder deze rubriek van verkortingen heeft men te brengen de nummers 4, 5, 25 (nl. als verkorting van [illegible]), 31, 57, 58, 64, 66, 78, 82, 86, 88, 116, 121 (nl. als verkorting van [illegible]?), 123 (I), 124 (II), 131, 153, 154, 171, 176, 180 (nl. als verkorting van [illegible]?), 203, 205, 214 (III), 216 (II), 217 (II), 218 (II), 258, 301, 323, 362, 373, 388, 413, 416 (nl. als verkorting van [illegible]), 425, 427, 446, 528, 563, 572, 585, 588, 594, 595, 599, 659 (?), 784, 789, 801, 816, 928, 972 en 996.

Als uitzondering doen zich intusschen ook enkele gevallen voor, dat men omgekeerd juist te Sålå het verkorte woord bezigt, gesteld altijd, dat in die gevallen werkelijk verkorting heeft plaats gehad. Vergelijk bv. de nummers 12, 69, 95 [1]), 99, 172, 193, 447, 695, 855, 889 en 951.

II. De *i* en *oe* gaan in een door de wignjan gesloten eindlettergreep over in resp *e* en *o*, zie de nummers 2 en 3.

Ook in andere gevallen heeft diezelfde klankverwisseling plaats, vergelijk bv. de nummers 56, 85 (I), 91, 179, 286, 321, 341, 367, 538, 860, 954 en 962.

Het omgekeerde doet zich voor bij de nummers 37 (nl. tegenover [illegible]), 62, 92, 111, 260, 429, 492 (nl. tegenover [illegible]), 537, 656, 665, 712 en 713. Vergelijk ook nº 939.

III. Tusschen een neusletter en een onmiddellijk daarop volgende [illegible] of [illegible] wordt een met die neusletter overeenkomende scherpe klemletter ingeschoven. Hieronder vallen de nummers 183 (nl. van [illegible]), 360, 401, 605 (gecombineerd met V), 691 en 781.

IV. Tusschen een neusletter en een onmiddellijk daarop volgende [illegible] of [illegible] wordt een met die neusletter overeenkomende zachte klemletter ingeschoven. Hieronder vallen de nummers 200 (nl. van [illegible]) en 1040.

1) *Noot.* Intusschen zou [illegible] in verband met het door Wbk. vermelde [illegible] ook een verkorting kunnen zijn van [illegible], zie nº 1025.

V. Aan het eind van een open lettergreep wordt een neusletter ingeschoven. 1)
Hieronder vallen de nummers 50 (III), 51 (II), 52 (vergelijk nº 179), 53, 187, 304, 500, 504, 605 (gecombineerd met III), 703, 720, 815 en 926 (I).

Ook het omgekeerde doet zich echter voor. Vergelijk bv. de nummers 57, 78 en 205.

Deze laatste nummers vallen dus alle ook onder de rubriek verkortingen (B I).

Eigenaardig is het verder, dat vele verwantschapsbenamingen, die te Sålå een open eindlettergreep hebben, in het Djapårä'sch dialekt gesloten zijn door een [Javanese script]. Te eigenaardiger, waar ook in Sålå'sch Javaansch die woorden gesloten worden door een [Javanese script], zoodra er een bezittelijk achtervoegsel achter komt. Ook de overgang van resp. *i* en *oe* in *e* en *o*, welke alsdan plaats heeft, vindt men gewoonlijk in de Djapårä'sche woorden terug. Vergelijk de nummers 103, 134, 135, 336 en 655.

Ook bij woorden, die geen verwantschapsbenamingen zijn, komt soms hetzelfde voor, zooals ook te Sålå een enkele maal in de spreektaal (bv. [Javanese script] voor [Javanese script], [Javanese script] voor [Javanese script] en [Javanese script], dat echter Kas. is, voor [Javanese script]). Vergelijk bv. de nummers 117, 270, 456, 466, 503 (nl. tegenover [Javanese script] = [Javanese script]) en 803.

Het verschijnsel, dat een [Javanese script] op het eind van een woord overgaat in de [Javanese script], dat zich voordoet bij de nummers 331 en 418, vindt men eveneens te Sålå terug, voornamelijk in de spreektaal. Vergelijk bv. [Javanese script] voor [Javanese script], [Javanese script] voor [Javanese script] en [Javanese script] voor [Javanese script].

Ook andere aksårä's gaan in het Djapårä'sch dialekt soms op dezelfde wijze over in de [Javanese script], bv. de [Javanese script] in de nos 104 en 669, de [Javanese script] in de nos 611 en 800 en de wignjan in nº 620. Ook dit komt een enkele maal in het Salä'sch dialekt voor, vergelijk bv. [Javanese script] voor [Javanese script] en [Javanese script] voor [Javanese script].

Eigenaardig is het verwisselen van de [Javanese script] en de [Javanese script]. Zou bij de nummers 372 en 987 de reden daarvan gezocht kunnen worden in een juister weergeven van de uitspraak in de vreemde taal, het omgekeerde moet men konstateeren bij de nummers 382 en 411. Vergelijk verder de nummers 410 en 505 (nl. tegenover [Javanese script] = [Javanese script]) en ook nº 88.

Onder de rubriek C vallen:

I. het gebruik van het achtervoegsel [Javanese script] in stede van [Javanese script], ook in de aantoonende wijs, zie nº 202;

II. het behoud van den uitgang [Javanese script] bij het passief met [Javanese script] en bij dat met [Javanese script] zie nº 1;

---

1) *Noot.* Ook in Sålå'sch Javaansch komt dit, zij het dan ook slechts bij uitzondering, voor. Vergelijk bv. [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

III. het vormen van de gebiedende wijs: in het aktief door de onbepaalde wijs en in het passief door de onbepaalde wijs met afwerping van den neusklank;

IV. het gebruik van den derden persoon van het passief met [illegible] voor den passieven vorm van de gebiedende wijs; [1])

V. het afwijkend gebruik van de telwoorden, zie bij n° 349.

Het gebruik van verschillende dezer vormen zou men weder onder een andere rubriek kunnen brengen, t. w. II en III onder A III en IV onder A II.

Wat II, III en IV der rubriek B betreft, zij hier in aansluiting bij den tekst ten allen overvloede nog aangeteekend, dat de opgegeven nummers slechts te beschouwen zijn als voorbeelden. Het zou een punt van nader, gezet onderzoek moeten uitmaken, op welke woorden die vervormingen wèl en op welke zij niet toegepast kunnen worden. Zooveel is intusschen zeker, dat ze zeer algemeen voorkomen.

Behalve door het gebruik van andere woorden en vormen wijkt het Djapårå'sch dialekt ook nog van het Sålå'sche af door het accent. Kenmerkend is verder, dat antwoorden als [illegible], [illegible], [illegible], enz. veel harder uitgeroepen, ja bijna uitgeschreeuwd worden. In ngoko komt dit intusschen niet voor.

Ook het schrift wijkt in Djapårå in sommige opzichten af van het Soeråkartå'sche type. Kenmerkend zijn bv. de lange soekoe's en het plaatsen van de tjĕtjak vóór de oeloe, bv. [illegible]. Verder wordt er veel meer dan te Soeråkartå gebruik gemaakt van verbindingen tusschen een aksårå en de bijbehoorende pasangan. Evenals te Soeråkartå vindt men altijd verbonden de pasangan's *nå* en *njå* (de pasangan *wå* daarentegen soms ook niet). Maar verder vindt men bijna altijd verbonden de pasangan's *tjå* en *då*, zeer dikwijls de pasangan's *hå*, *så*, *på*, *djå*, *må*, *bå* en *ṭå* en soms ook de pasangan *ḍå*, terwijl te Soeråkartå dit bij de *tjå*, *då* en *ṭå* slechts bij uitzondering, bij de overige zelfs slechts bij zeer hooge uitzondering, zoo al ooit plaats heeft. Eigenaardig is ook het zeer veel voorkomend gebruik van de [illegible] voor de pasangan *tå*, ook als kleine letter. Verder wordt hier betrekkelijk zeer weinig gebruik gemaakt van de verbindingen [illegible], [illegible] en [illegible] en schrijft men daarvoor eenvoudig [illegible], [illegible] en [illegible]. Eindelijk vinden de leesteekens veel minder toepassing dan in het Soeråkartå'sche schrift. De adĕg-adĕg komt betrekkelijk zelden voor en de pådå-loehoer, -madyå en -andap, de goeroe en de pantjak ([illegible] en niet [illegible], zooals men steeds opgegeven vindt) worden zelfs slechts bij hooge uitzondering gebruikt en dan nog waarschijnlijk alleen door meer geletterden in navolging van het Sålå'sche schrift. Daarentegen bezigt men algemeen de *angka-*

---

1) *Noot.* Ook in Sålå'sch Javaansch komt dit laatste, zij het dan ook meer bij uitzondering, voor. Eigenaardig is dit gebruik van den derden persoon bij een werkwoordsvorm, die uitdrukt een handeling, te verrichten door den tweeden persoon. Iets dergelijks komt intusschen ook te Sålå voor bij de voornemende wijs meervoud in het passief, waar de derde persoon van ditzelfde passief met [illegible] gebezigd wordt in stede van den eersten persoon.

doea om een woordverdubbeling aan te geven, terwijl men in Soeråkartå dit slechts bij hooge uitzondering doet en gewoonlijk de woordverdubbeling voluit neerschrijft.

Vele van deze eigenaardigheden komen algemeen voor in de Pasisir-streek. en zelfs elders. Zoo is bv. het schrijven van de tjĕtjak vóór de oeloe ook te Jogjåkartå zeer gewoon.

Bij de samenstelling van den tekst ging ik allereerst uit van bestaande werken: de bovengenoemde Woordenlijst, het opstel van den Regent van Koedoes, de verzameling brieven, enz. van den Heer J. A. v. d. BROEK [1]) en verder van de ter Landsdrukkerij uitgegeven „Reizen van Raden Mas Arjå Poerwålalånå" (uitgave 1865—66). De in die werken voorkomende dialektische uitdrukkingen verzamelde ik in een staat, dien ik aan mijn bovengenoemde medewerkers in de residentiën Djapårä en Rĕmbang toezond met beleefd verzoek, op te willen geven, in hoeverre die uitdrukkingen daar gebruikelijk waren. Met de meeste welwillendheid werd hieraan voldaan, terwijl ik daarenboven nog soms zeer uitgebreide opgaven betreffende andere, door mij niet opgegeven dialektismen mocht ontvangen. Door een en ander steeg het aantal woorden, dat ik in den tekst kon opnemen tot ruim duizend.

Hoezeer het ook alle waardeering verdient, dat men niettegenstaande zijn ambtsbezigheden toch den tijd heeft kunnen en willen vinden tot het doorwerken en neerschrijven van vrij lijvige staten en hoezeer daardoor ook opnieuw het bewijs is geleverd, dat de Javaansche aristocratie zeer veel belang stelt in dergelijke taalkundige onderzoekingen, zoo kon het toch niet anders, of het resultaat van een en ander moest, zoo al niet onbevredigend, dan toch onvolledig blijven. Misverstand aan beide zijden was bij de gevolgde werkwijze nu eenmaal onvermijdelijk, temeer waar ik uit den aard der zaak een niet al te onbescheiden gebruik mocht maken van de zoo welwillend aangeboden hulp. Bij een zoo groot aantal woorden toch zou dat moeten leiden tot een even landurige als lijvige briefwisseling. Met name vestig ik er hier de aandacht op, dat in de opgegeven voorbeelden tal van Sålå'sche woorden en vormen voorkomen, die in de betrokken streek niet gebruikelijk zijn. Verwondering behoeft dit niet te baren, waar het Sålä'sch dialekt nog steeds algemeen beschouwd wordt als *het* Javaansch bij uitnemendheid, waarvan men zich dus in de schrijftaal behoort te bedienen met uitsluiting van alle andere dialekten.

1) *Noot.* Nl. die, welke betrekking heeft op de residentiën Samarang en Djapårå. (Delft, W. BEETS 1884). Het behoeft geen betoog, dat voor de studie der dialekten dergelijke verzamelingen een hoogst belangrijk materiaal opleveren, niet alleen ten aanzien van de taal, maar ook ten opzichte van het schrift (bv. ten aanzien van de onderlinge plaatsing van oeloe of pĕpĕt en tjĕtjak). Het valt dan ook ten zeerste te betreuren, dat de heer v. d. BROEK na het verschijnen van het 1e stuk van het 1e deel (Bantam, Krawang, Tjirĕbon, Tĕgal, Pakalongan, Bagĕlen, Banjoemas en Kĕdoe) in 1886 geen uitvoering heeft gegeven aan zijn voornemen, om ook het tweede deel te doen verschijnen.

De ondervinding, opgedaan bij de samenstelling van mijn werk over de taalsoorten had mij bovendien reeds geleerd, dat ook, nadat men meent door herhaaldelijk over en weder schrijven eindelijk tot een betrouwbaar resultaat gekomen te zijn, soms tot meer dan een derde van het opgestelde òf onjuist, òf onvolledig is. 1) De eenige weg, om tot een in alle opzichten bevredigend resultaat te komen, zou dan ook zijn, de reeds verkregen gegevens persoonlijk te gaan verifiëeren, zoowel in Djapårå en Rĕmbang als te Soeråkartå. Daar ik hiervan echter om verschillende redenen heb moeten afzien, zoo heb ik gemeend, ook zonder dat nader onderzoek maar tot publicatie over te moeten gaan, in de hoop, dat later een ander, dan wel ikzelf dat werk ter hand zal kunnen nemen. Gemakshalve zijn daarom de woorden in den tekst van een doorloopend nummer voorzien. 2) Maakt dus het hierbij aangebodene aanspraak noch op volledigheid, noch op volkomen juistheid, toch hoop ik, dat het als bijdrage tot de kennis der Javaansche dialekten niet geheel en al zonder waarde zal blijken te zijn.

Bij het samenstellen van dit werk bleken verschillende in de Woordenlijst vermelde woorden ook te Soeråkartå gebruikelijk te zijn. Ik nam ze daarom ook niet op. Behalve de boven op blz. 5 vermelde zijn het nog de volgende:

[illegible] = [illegible], opgegeven voor (Sm.);
[illegible] = [illegible], „ „ Sm.; zie ook Wbk.;
[illegible], als fac. K. van [illegible] opgegeven voor Bl., te Sålå als KD. in gebruik, zie Taalsoorten, VII bij [illegible];
[illegible] = [illegible], opgegeven voor Sm.;
[illegible] = [illegible], „ „ Tj.;
[illegible] = [illegible], „ „ Bn.;
[illegible] = [illegible], opgegeven voor (Bn.);
[illegible] = [illegible], „ „ (Bn.);
[illegible], opgegeven voor Tg. Dit woord is ook te Sålå in gebruik in denzelfden zin als [illegible], d. w. z. als benaming van een teek, de z g. „varkensluis", een dier, dat men ook veel op honden aantreft. De aanteekening, die men in Wdl. aantreft: „[illegible] Sk. [illegible]", is dan ook — verondersteld, dat het gebruik te Tĕgal met dat in Djapårå

1) *Noot.* Zoo zal men dan ook in dezen tekst verschillende verbeteringen vinden van mijn artikel over het Bandjaran'sch dialekt. De daar reeds vermelde woorden nam ik alle hier over. Het al- dan nietgebruik in het distrikt Bandjaran vermeldde ik echter alleen dan, wanneer het afweek van het gebruik in de afdeeling Djapårå, waarvan dat distrikt een deel uitmaakt.

2) *Noot.* De dialektische uitdrukkingen zijn alle zooveel mogelijk opgenomen bij de grondvormen. Waar de afleiding niet geheel en al zeker is, z. a. bv. bij [illegible], [illegible] en [illegible], zijn zij veiligheidshalve behandeld bij den vorm zelf.

overeenkomt — minder juist, aangezien een [illegible] of [illegible] is de z. g. (zwarte, springende) „hondevloo";

[illegible] = [illegible], opgegeven voor Kb., zie Taalsoorten, XII bij [illegible];

[illegible] = [illegible], opgegeven voor Dj., vergelijk J. Z. II, 19;

[illegible] = [illegible], opgegeven voor Bn. Het voor Sk opgegevene [illegible] heeft een andere beteekenis, zie Taalsoorten, I bij [illegible];

[illegible] = [illegible], opgegeven voor de residentiën Tĕgal, Pakalongan, Djapårå, Rĕmbang en Madioen. Zooals Wdl. ook vermeldt, is het te Sålå als KD. in gebruik;

[illegible] = [illegible], — abusievelijk als grondwoord — opgegeven voor (Dj.), te Sk als KD. in gebruik, zie Taalsoorten, VII bij [illegible];

[illegible], opgegeven voor Dj. Te Sk is volgens mijn berichtgevers juist [illegible] meer in gebruik dan [illegible];

[illegible] = [illegible], opgegeven voor Bn., Sm. (M.);

[illegible] = [illegible], opgegeven voor Tjr. (M.). Zie Taalsoorten, bijvoegsel I—9;

[illegible] = [illegible], opgegeven voor Bl. Bn. Zie Taalsoorten, bijvoegsel III—19.

Verder werden mij nog door mijn berichtgevers als dialektisch verschillende uitdrukkingen opgegeven, die later bleken, ook te Sålå in dezelfde beteekenis in gebruik te zijn. Voor zoover zij niet reeds in Wbk. vermeld staan, volgen zij hieronder:

[illegible] = [illegible] en in het K. evenzoo [illegible]. Daarnaast komt te Sk in dezelfde beteekenis ook nog voor de vorm [illegible], dien Wbk. evenmin opgeeft;

[illegible] = [illegible];

[illegible], voor „praatjes", opgegeven als malayisme, en zóó ook te Sk in gebruik;

[illegible] = [illegible], te Sk meer speciaal in de spreektaal in gebruik;

[illegible] voor „gestrafte", „dwangarbeider";

[illegible] = [illegible] in den zin van „opheldering vragen", grw. [illegible];

[illegible] = [illegible], naar het schijnt, alleen in dezen eenen vorm voorkomende;

[illegible] = [illegible]; Wbk. geeft het op als poët.;

[illegible] = [illegible]; Wbk. geeft het alleen op in de meer voorkomende beteekenis van „eerbiedig";

[illegible] = [illegible];

[illegible] = [illegible]; de door Wbk. wèl opgegeven beteekenis [illegible] = [illegible] was aan mijn berichtgevers onbekend;
[illegible] en [illegible] als verkortingen van [illegible] en [illegible], vergelijk echter ook Wbk. bij [illegible];
[illegible] = [illegible];
[illegible] = [illegible] of [illegible];
[illegible] = [illegible];
[illegible] = [illegible];
[illegible] = [illegible].

Evenzoo volgen hier nog eenige woorden, voorkomende in het artikel van R. M. T. Tjåndrånagårå, maar niet in Wbk., hoewel zij ook te Sålå in gebruik zijn:
[illegible] = [illegible]. De gelijkstelling is minder juist: In verband met de opgegeven Hollandsche vertaling „slaan" moet het zijn [illegible] = [illegible]. Op zichzelf is te Sålå dit woord weinig in gebruik, maar zeer gewoon is de uitdrukking [illegible] = „voortdurend ranselen". Meer in gebruik is het werkwoord [illegible], bv. in [illegible] of — bij het spel — [illegible];
[illegible] = [illegible]. Deze woorden beteekenen niet hetzelfde: Het eerste beteekent „handdoek", het tweede „een kleed, om na het baden aan te trekken";
[illegible] = [illegible]. Als boven. Het eerste beteekent „aannemer", het tweede „borg";
[illegible], ons „examen";
[illegible] = [illegible] of [illegible], nl. in den zin van „overgeven", „overdoen". Evenzoo komt te Sålå voor [illegible], een technische term bij het knikkeren (= het gedeelte, gelegen achter de aanvangslijn);
[illegible] = [illegible], ons „appel", ook voor „revisie";
[illegible] = [illegible], nl. in de beteekenis van „opperbest". Ook in die van „nummer" geeft Wbk. het niet op.
[illegible] = [illegible], ons „rekest", te Sk gewoonlijk [illegible];
[illegible] = [illegible];
[illegible] = [illegible] of [illegible]. Wbk. geeft geen dezer woorden op. De beteekenis is „koperslager", maar speciaal voor geelkoper (voor roodkoper is het [illegible]);
[illegible] = [illegible], ons „kompleet", te Sk gewoonlijk [illegible];
[illegible], ons „instruktie", te Sk gewoonlijk [illegible]. De gelijkstelling met [illegible] is dus minder juist, daar het meer overeenkomt met [illegible];

[illegible]. De gelijkstelling met [illegible] is minder juist, daar het, z. a. ook opgegeven wordt, speciaal is een zak in een kleedingstuk, dus = [illegible];

[illegible], ons „stal". De gelijkstelling met [illegible] is minder juist: Zoowel in Djapårå, als te Sk is [illegible] de benaming van afzonderlijke, op zichzelf staande stallen voor 1 of 2 paarden, terwijl [illegible] of [illegible] heeten de stallingen, zooals wij die kennen. Intusschen schijnt in Djapårå [illegible], te Sk daarentegen [illegible] meer gewoon te zijn. Een ander [illegible] in [illegible] (= stalen pen) is een vervorming van ons „staal";

[illegible] = [illegible], ons „slot";

[illegible] = [illegible], ons „loterij";

[illegible], ons „dogkar" of „dos-a-dos", te Sk gewoonlijk [illegible];

[illegible] = [illegible], ons „voorschot";

[illegible]. In verband met de Hollandsche vertaling „bankroet" is de gelijkstelling met [illegible] minder juist: Daarvoor toch zegt men te Sk [illegible], terwijl [illegible] er beteekent „uit gebrek aan krachten niet verder voort kunnen".

In den tekst nam ik niet op woorden als [illegible] voor [illegible] (vdBr. 40—2 v.o.), [illegible] voor [illegible] (vdBr. 94—1), [illegible] voor [illegible] (vdBr. 94—5), enz. en omgekeerd [illegible] voor [illegible] (in een brief van Blorå). Hier toch heeft men blijkens inlichtingen van mijn berichtgevers te doen met een foutieve of onregelmatige schrijfwijze, zooals ook te Sålå wel voorkomt.

LIJST VAN VERKORTINGEN [1]).

B = Banjoemas
Ba = Bandjaran
Bat. Gen. = Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen
Bdj = Bandjarnagara
Bg = Bagĕlen
BK. = båså kaḍaton
Bl = Blorå
Bn = Bodjånagårå
Br = Brĕbĕs
Bs = Bobotsari
Bijdr. = Lijst van vreemde woorden, enz. te Koedoes, Bijdragen v. h. Koninklijk Instituut, vierde volgreeks, deel IV [2])
cfm. = conform
Corr. = Corrector
C. P. = C. Poensen
Dial. Ba = Eenige opmerkingen over het Javaansch, zooals dat gesproken wordt in het distrikt Bandjaran, Tijdschr. T. L. V. XXXVIII
Dj = Djapårå
Djw = Djoewånå
Dm = Dĕmak

---

1) *Noot.* Die, betrekking hebbende op plaatsnamen, nam ik behoudens een enkele uitzondering onveranderd over uit de Woordenlijst. Niettegenstaande zij daarin verre van systematisch zijn, meende ik dat te moeten doen ter vermijding van verwarring bij aanhalingen, enz. Ook de in den tekst bijgevoegde haakjes in aanhalingen uit Wdl. zijn onveranderd overgenomen, hoewel ze dikwijls geheel overbodig zijn. Een vaste waarde toch hebben die haakjes in Wdl. niet. Op de eene plaats dienen zij blijkbaar tot toelichting bij den voorafgenoemden plaatsnaam, bv. bij [illegible] (zie nº 17), maar elders kunnen zij daar weder niet het minste verband mede hebben, bv. bij [illegible] (zie nº 67), of komen zij voor bij een plaatsnaam, zonder dat tegelijk andere genoemd worden, bv. bij [illegible] (zie nº 66).

2) *Noot.* De bijgevoegde, uit dat artikel overgenomen teekens hebben de volgende waarde:

( ) speciaal gebezigd door Inlandsche ambtenaren en in het algemeen door hen, die veel met Europeanen en andere vreemdelingen in aanraking komen en ook met hen korrespondeeren;

(*) bij de bevolking in gebruik, doch niet algemeen, meestal bij hen, die in de omstreken eener hoofdplaats wonen;

(**) zoo goed als algemeen in gebruik;

(***) algemeen in gebruik.

D. W. = Damar Woelan, uitgave Bat. Gen.
fac sim. = Collectie gelithografeerde handschriften, uitgegeven doo
te Mechelen
G = Gombong
Gr = Grobogan
grw. = grondwoord
Jav. = Javaansch
J. B. = Javaansche brieven (uitgave T. Roorda)
J. L. W. = Javaansch Leesboek door Walbeehm, 1896
J. W. = Javaansche Wetten (uitgave T. Roorda)
J. Z. I *en* II. = Javaansche Zamenspraken van Winter, 1e *en* 2e dee
uitgave 1848 *en* 1858
K. = kråmå
Kas. = båså kasar
Kb = Kaboemen
KD. = kråmå-deså
Kd = Kĕḍoe
KI. = kråmå-inggil
Kl = Kĕnḍal
Klw = Kaliwira [1])
KN. = kråmå-ngoko
Kr = Karanganjar
Ks = Koedoes
Kt = Koetoe
Kw. = kawi
L. B. S. = Lajang babasan lan salokå, Landsdrukkerij 1883
Ls = Lasĕm
M = Madioen
Mal. = Maleisch
Md. = madyå
Mg = Magĕtan
Mgl = Magĕlang
Mp = Maospati
N. = ngoko
Ng = Ngambal
Ngj = Ngajogjåkartå
Ngt = Ngoetĕran
O = Oengaran
OJ. = Oost-Java *of* Oost-Javaansch
pass. = passief

1) *Noot.* In plaats van K, ter vermijding van verwarring met K. = kråmå.

Pd = Paḍangan
Pk = Pakalongan
P. L. I *en* II = Reizen van Raden Mas Arjå Poerwålalånå, 1[e] *en* 2[e] stuk, Landsdrukkerij, 1865 *en* 1866
Pm = Pamalang
poët. = poëtisch
Ptj = Patjitan
Pw = Poerwårĕdjå
R = Rĕmbang
Rh. = Rhemrev
S = Sapoeran
SG. = Sollewijn Gelpke
Sk = Soeråkartå
Sl = Sålåtigå
Sm = Soemåråtå (Pånårågå)
Smr = Samarang
Soend. = Soendaneesch
Suppl. = Supplement op het Woordenboek van Gericke en Roorda door Jansz
T = Toeban
Taalsoorten = De Taalsoorten in het Javaansch door Walbeehm, 1896
TD. = tĕmboeng-desâ
Tg = Tĕgal
Tj = Tjilatjap
Tjr = Tjaroeban
t. M. = te Mechelen
Tm = Tĕmanggoeng
TP. = tĕmboeng-pasisir
vdBr. = Verzameling van Javaansche Brieven, enz. door J. A. v. d. Broek (1[e] deel, 2[e] stuk)
verpl. = verplicht
vnw. = voornaamwoord
voorb. = voorbeeld
Wbk. = Woordenboek van Gericke en Roorda (uitgave 1886)
Wdl. = Javaansche Woordenlijst, samengesteld door de Nooy
WJ. = West-Java *of* West-Javaansch
Ws = Wånåsåbå
Z. V. I *en* II = Zedelijke Verhalen door Winter, 1[e] *en* 2[e] deel, 1889 *en* 1891
1001 N. I *en* II = Javaansche vertaling van de 1001 Nacht door Winter, 1[e] *en* 2[e] deel.

---

1. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Zie Dial. Ba.

vdBr: 20—11 (Kl), 56—2 (Smr), 87—6 v.o. (Pt), 106—7 (Ks), 120—12 (Djw).

P. L. I: 2—18, 53—10 enz.

2. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als uitgang van woorden* Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Voorb: De Regent van Ks gaf op: [Javanese script]

Het is dus meer speciaal een vervorming in de spreektaal. Vergelijk ook [Javanese script].

Wbk: geeft het niet op. Dezelfde onregelmatigheid doet zich echter — zij het dan ook meer bij uitzondering (in Djapårå is het regel) — ook te Sk voor.

Wdl: vermeldt het reeds onder [Javanese script] in het algemeen, maar bovendien wordt [Javanese script] nog eens opgegeven als dialektisch voor [Javanese script] en [Javanese script] voor [Javanese script], beide te Dj, terwijl de algemeene regel alleen voor Bl opgegeven wordt.

Terecht merkt Corr. bij [Javanese script] op, dat die uitspraak ook te Sk voorkomt.

vdBr: 120—14 (Djw), 141—6 (Djw).

3. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als uitgang van woorden* Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Voorb: [Javanese script] en [Javanese script] voor [Javanese script] en [Javanese script] (Ks).

Kortheidshalve zij hier verwezen naar [Javanese script], waarmede deze vervorming geheel identiek is. Alleen schijnt zij te Sk meer voor te komen dan die van *ih* in *eh*. Zoo zegt men er volgens mijn berichtgevers steeds *pĕloh* en *waloh* voor wat men toch gewoonlijk schrijft [Javanese script] en [Javanese script].

Ten aanzien van Wdl. kan hetzelfde opgemerkt worden als bij [Javanese script] (vergelijk het bij [Javanese script] en bv. bij [Javanese script]).

vdBr: 120—2 (Djw), 124—6 (Djw), enz.

4. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Voor R werd opgegeven [Javanese script] als gelijkstaande met het Djapårå'sche [Javanese script]. Dit laatste schijnt daar dus niet in gebruik te zijn.

Wdl: vermeldt het voor Dj.

5. [Javanese script] = [Javanese script], *uit te spreken met een volkomen i* Dj, Ks.

WBK: geeft geen van beide woorden op, ofschoon ze allebeide te Sk voorkomen, nl. [Javanese script] zva. [Javanese script] en [Javanese script] = „ouwel".

BIJDR: ( ) geeft als gelijkwaardige Sålå'sche termen [Javanese script], dat echter zou beteekenen „brievenlijm" en [Javanese script], dat in dien zin te Sk niet voorkomt.

6. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: zie bij [Javanese script].

7. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WBK: geeft het in dezen zin niet op, wel in de Soeråkartå'sche beteekenis van „geluid, *in het algemeen*".

WDL: geeft het op voor Dj.

8. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks.

Komt niet voor te R.

VOORB: [Javanese script] (P. L. II, 174—16)

9. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „bevloeibaar"* Dj, Pt, R, Bl.

Is te Ks niet gebruikelijk, maar wordt er wel verstaan.

WDL: „[Javanese script] (M.) [Javanese script]"

De gelijkstelling eerst met [Javanese script], later met [Javanese script] zal waarschijnlijk op een vergissing van den schrijver berusten. Te Sk toch zijn die woorden volgens mijn berichtgevers niet in dien zin in gebruik. Ook Wbk. geeft ze niet op in een daarmede ook maar eenigszins overeenkomende beteekenis.

10. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Het is alleen in de spreektaal, min of meer in gekscherenden zin in gebruik.

WDL: vermeldt het voor Dj.

11. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt, R, Bl.
Zie Dial. Ba.

12. [Javanese]
[Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt, R, Bl.
WDL: geeft het op voor (Kb.) (M.).
Voor Bl werd mij nog opgegeven een beteekenis [Javanese] = [Javanese]. Voor zoover hier niet aan een vergissing gedacht moet worden, wijkt dus ook dit figuurlijke gebruik af van dat te Soeråkartå. Daar toch is [Javanese] in figuurlijken zin in gebruik voor „overeenstemmen", „met *iets* overeenkomen" dus = [Javanese], terwijl te Bl de beteekenis zou zijn „duidelijk", „helder". Deze laatste beteekenis werd ook voor geen enkele andere plaats opgegeven.

13. [Javanese] *zie* [Javanese].

14. [Javanese] *zie* [Javanese].

15. [Javanese]
[Javanese] = [Javanese] Dj, Pt.
Komt niet voor te Bl.
VOORB: [Javanese] (Pt)
In dezelfde beteekenis werd ook opgegeven [Javanese]. Het grondwoord op zichzelf beteekent te Sk „opwerpen en weer opvangen".
WDL: geeft [Javanese] = [Javanese] op voor Tg.

16. [Javanese] = [Javanese] Ks, Pt, R, Bl.
VOORB: [Javanese]
Naast [Javanese] komt echter ook [Javanese] voor.
WDL: vermeldt het voor Tg., en geeft daarbij tevens op, dat [Javanese] er gebruikt wordt voor [Javanese]. Dit laatste komt in het Djapårå'sch dialekt niet voor.
P.L. I: 144 — 17.

17. [Javanese] I = [Javanese] Dj, Ks, R, Bl.
VOORB: [Javanese] (Bl)
II = [Javanese] Pt, R.

III = [illegible] Dj (maar hier werd opgegeven [illegible]), R.

Zie ook [illegible].

WDL: geeft het op in de beteekenis I voor Bl., in de beteekenis II voor Kr. (Bg.), in de beteekenis III voor Dj.

18. [illegible] = [illegible] Pt, R, Bl.

Zie ook [illegible].

WDL: „[illegible] (Bn.) [illegible] = [illegible] = [illegible]"

De bedoeling is niet recht duidelijk. Waarschijnlijk echter wordt er hetzelfde mede bedoeld en evenzoo in het volgende artikel: „[illegible] (Mgl.) [illegible]"

19. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „zwijgen"* Dj, Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het alleen op als tĕmbang.

20. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het alleen op als tĕmbang. Ook te Sk komt het intusschen wel eens voor, zij het dan ook alleen in de spreektaal.

WDL: „[illegible] = [illegible] = [illegible] Bl."

De bedoeling van den schrijver is niet erg duidelijk. Is [illegible] ergens = [illegible] en te Bl. = [illegible], of zijn die drie woorden te Bl alle gelijk van beteekenis? En heeft de schrijfwijze (voluit en tusschen pangkat's) van [illegible] in verband met de elders gebruikelijke afkorting tot Kw. hier de beteekenis van een gelijkstelling met [illegible]? Ook elders stuit men herhaaldelijk op dergelijke raadsels, zonder dat gedacht kan worden aan misverstand bij den corrector, aangezien dat bv. in dit geval de schrijver zelf was.

21. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft het op als beteekenende „uitgenoodigden". Volgens mijn berichtgevers beteekent het te Sk „uitgenoodigd, *speciaal voor een slamĕtan*".

WDL: geeft het op voor (Tg.), Pw., K., Kb., B., Mgl.

22. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Evenzoo is in het K. [illegible] gebruikelijk voor [illegible].

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk alleen gebruikt in de beteekenis van [illegible].

vdBR: 118—4 en 124—6 v.o. (Djw).

P. L. I: 194—6.

23. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het op gezag van Rh. ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is te Sk alleen in gebruik [illegible] = „opvlammen".

WDL: geeft het op voor Pk.

24. [illegible] I = [illegible], *nl. in den zin van „rente"* Ks.

Komt niet voor te R.

II [illegible] = [illegible], *maar naar het schijnt alleen bij pandvendutiën* Pt.

VOORB: [illegible] (Pt)

WBK: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk voorkomt, zij het dan ook in een andere beteekenis, nl. [illegible] = [illegible] en [illegible] = [illegible]. Een enkele noemde ook voor Sk de beteekenis „rente", maar alleen voor het geval die rente dagelijks betaald moet worden.

BIJDR: (*) geeft alleen I op.

25. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Meer speciaal in de spreektaal in gebruik.

WDL: vermeldt het voor Mgl.

26. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, R.

Komt niet voor te Pt.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft [Javanese] alleen op in de beteekenis van „goed gevuld, *bv. van aren*".

WDL: geeft het op voor Dj. Bl.

27. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese] Dj, Bl.

Komt niet voor te R.

28. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt, R.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „voorspoed", „voorspoedig".

WDL: geeft het niet op, wel den vorm [Javanese] als te Tg. dialektisch voor [Javanese].

BIJDR: (**).

29. [Javanese] = [Javanese] Dj, Pt, Bl.

Is niet in gebruik te Ks, R.

Zie ook [Javanese], [Javanese] en [Javanese].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen in gebruik in de beteekenis van „zich vestigen", „*ergens* vast verblijf houden", bv. [Javanese].
Verder ook figuurlijk bij het [Javanese] spel, nl. wanneer men komt op een opening, waar geen steentjes meer in zitten.

30. [Javanese] I = [Javanese] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

II = [Javanese] Dj, R, Bl.

Zie ook bij [Javanese].

WDL: geeft het in de eerste beteekenis op voor (Kt.), (M.).

31. [Javanese] = [Javanese] Pt.

Is niet in gebruik te R, Bl.

WDL: vermeldt het voor (Bl. Bn).

32. [Javanese] = [Javanese] R.

Zie ook [Javanese].

33. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Zie ook [Javanese].

WDL: vermeldt het voor Bl.

34. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

Uit den aard der zaak meer speciaal bekend aan opiumschuivers.

BIJDR: ( ).

35. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese] Ks, Pt, R, Bl.

WBK: „[Javanese] KN. iets dat tot een koek plat gedrukt is, *zooals trasi, djoewadah, gĕtoek, enz.* [Javanese] *bep. djoewadah.* [Javanese] tot een koek plat drukken. WW.

WDL: „[Javanese] [Javanese] [Javanese] [Javanese]".

Vergeten is, bij te voegen de plaats, waar het in dien zin in gebruik is.

Volgens mijn berichtgevers is [Javanese] te Sk in gebruik als telmaat voor platte koeken, bv. trasi. [Javanese] komt volgens hen niet voor, wel [Javanese] in den zin, door WW. opgegeven. En nu is te Ks, Pt, R, Bl [Javanese] het residu, de ampas, die overblijft, nadat de [Javanese] uit de [Javanese] (= gegiste kleefrijst) is geperst.

36. [Javanese] I = [Javanese] Pt.

II = [Javanese]

Komt niet voor te R.

WDL: geeft het in de beteekenis I op voor Bn. [en in de vrij wel daarmede gelijk staande van [Javanese] ook voor Tjr. Mg. (M)] en in de beteekenis II voor Bl. Verder ook = [Javanese] voor Bn.

37. [Javanese] = [Javanese] Dj.

Komt niet voor te R, Bl.

WBK: geeft het naast [Javanese] op als Kas. voor [Javanese]. Volgens mijn berichtgevers is te Sk alleen [Javanese] in gebruik. Vergelijk echter ook het boven bij [Javanese] medegedeelde ten aanzien van [Javanese] en [Javanese].

WDL: geeft het op voor Sm. (M.) en [Javanese] = [Javanese] voor Ngj. Dit moet natuurlijk zijn [Javanese], want bij [Javanese] wordt dit juist als te Sk niet gebruikelijk opgegeven.

38. [illegible]

[illegible] I = [illegible] Pt.

Voorb: [illegible] (Pt)

II = [illegible], [illegible] Dj, Pt.

Voorb: [illegible] (Pt)

Komt niet voor te Bl.

Wbk: geeft het niet op, trouwens de te Sk wèl gebruikelijke woorden [illegible] = „afgeschrikt zijn" en [illegible] = „aanhoudend kloppen, *van het hart*", „hartklopping krijgen" evenmin.

Wdl: geeft het op = [illegible] voor M. en = [illegible] voor Bn.

39. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te Pt, R, Bl.

Wdl: geeft het in dezen zin op voor Dj.

40. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Is niet in gebruik te R.

[illegible] I = [illegible] Dj, Ks.

II = [illegible] Ks, Pt.

Voorb: [illegible] (Ks)

[illegible] = [illegible]

Komt niet voor te Ks, R.

Wbk: geeft alleen op [illegible] in de beteekenis van „drinkbeker". He is te Sk bovendien nog in gebruik als bijstelling = „om te drinken", bv. ir [illegible]. De reden dat [illegible] te Sk niet gebruik wordt in de beteekenis van „aangeboden", is waarschijnlijk, dat het ook voor komt als KI. van [illegible]. De evenzoo onregelmatige vorm [illegible] tocl is ook te Sk gebruikelijk, zij het dan ook alleen bij uitzondering naast dei regelmatigen vorm [illegible].

vdBr: [illegible] 3—6 v.o. (Kl), 58—9 v.o. (Smr), 60—12 v.o. (Sl), 69—1 (Gr), 87—15 v.o. (Pt), 130—1 (Djw), enz.

P. L. II: 34—4 [illegible] 163—15 [illegible] ([illegible]) [illegible]

41. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

42. [illegible] = [illegible] R, Bn.

Vergelijk ook [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het op voor Bn.

43. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R, Bl.

Komt niet voor te Dj.

WDL: vermeldt het voor Bl.

Opgemerkt zij hier nog, dat een [illegible] bepaaldelijk dient voor berging van keukengereedschap (zie Wbk.).

44. [illegible] = [illegible] Bl.

Komt niet voor te Dj, Pt, R.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het alleen op voor WJ.

WDL: „[illegible] Tg. [illegible] . . . . . Tj. [illegible]"

Ook in Tj. zal het waarschijnlijk wel als K. in gebruik zijn, hoewel men uit het bovenstaande zou moeten opmaken, dat het er N. of KN. is.

45. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl (maar hier opgegeven als TD.).

[illegible] = [illegible] Pt, R, Bl.

VOORB: zie bij [illegible] (waar echter de vorm [illegible] in N. voorkomt).

Opgemerkt moet worden, dat de vormen met [illegible] bepaaldelijk K. zijn en dat zij, evenals bv. [illegible], [illegible] enz. alleen van menschen gebezigd kunnen worden.

WBK: vermeldt [illegible] als Malayisme en verder als KN. voor OJ. Ook [illegible] wordt er op gezag van Rh. vermeld in de beteekenis van [illegible]. In die beteekenis is het volgens mijn berichtgevers te Sk niet in gebruik. Ten aanzien van [illegible], dat door Wbk. speciaal voor OJ. wordt opgegeven, zij nog opgemerkt, dat het ook te Sk gebruikelijk is.

WDL: vermeldt [illegible] niet, maar wel [illegible] als K. voor menschen en gebruikelijk te Pm. (Tg.) en Kr. (Bg.).

BIJDR: [illegible] (*).

46. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba. Het woord is dus ook elders in gebruik. Het wordt ook figuurlijk gebezigd voor menschen, bv: [illegible] (Ks)

47. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt.

Vergelijk ook [illegible].

48. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks.

Komt niet voor te R, Pt (maar vergelijk [illegible]).

WBK: geeft dezen vorm niet op, wel [illegible] in een daarmede overeenkomenden zin. Volgens mijn berichtgevers wordt dit laatste te Sk alleen gebezigd in de beteekenis van „*iets* nabootsen".

WDL: geeft het op voor Dj.

49. [illegible] = [illegible] Pt, R, Bl.

Komt niet voor te Dj.

WDL: geeft het in dezen zin op voor Bn. en bovendien nog voor M. als beteekenende [illegible].

Volgens mijn berichtgevers is een [illegible] gewoonlijk (of altijd?) gemaakt van randoe-hout.

50. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

II = [illegible] R, Bl.

III [illegible] = [illegible] Dj, R, Bl.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „kleintje", „uitwas".

WDL: vermeldt het in de beteekenis van 1° [illegible], 2° [illegible] voor Bl. en in die van [illegible] (in [illegible]) voor Kr. (Bg.). Volgens mijn berichtgevers is een [illegible] in Djapårå grooter dan een [illegible], maar kleiner dan een [illegible]. Beide deze laatste woorden zijn er ook in gebruik.

51. [illegible] I = [illegible]
Komt niet voor te Ks, Pt.
II = [illegible] Ks, Pt.
Komt niet voor te R.
VOORB: [illegible] (Wdl. Bl.)
WDL: geeft het in beide beteekenissen op voor Bl.

52. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.
VOORB: [illegible] (Wdl.)
Voor R. werd opgegeven [illegible]. Zie ook [illegible].
WDL: vermeldt het voor Dj., maar stelt het gelijk met [illegible], wat onjuist is, aangezien het grondwoord is [illegible], zoodat men ook zegt [illegible].

53. [illegible] *zie* [illegible].

54. [illegible] *zie* [illegible].

55. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.
WBK: geeft [illegible] alleen op als benaming van een mosselsoort en [illegible] als beteekenende: „vrees zoeken aan te jagen *of* kwellen, door grootspraak; met gebaren uitjouwen".
WDL: „ [illegible] Pk., Dj., Rm. (*lees* R.), M. [illegible]"
Het is niet duidelijk, waarop de bijvoeging „[illegible]" slaat. Waarschijnlijk is de bedoeling, dat het in dien zin te Sk gebruikt wordt, wat dan overeen zou komen met Wbk. en met mijn inlichtingen. Evenmin blijkt uit Wdl., waar [illegible] ([illegible] is waarschijnlijk een drukfout) in gebruik is in den zin van [illegible]. Volgens mijn inlichtingen is [illegible] ook te Sk in gebruik in de door Wbk. opgegeven beteekenis. Alleen ontkenden mijn berichtgevers, dat er in opgesloten ligt een begrip van vreesaanjaging.
VDBR: 20—16 (Kl).

56. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt.
Komt niet voor te R, Bl.
WDL: geeft het op voor Dj.

57. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R, Bl.

WDL: vermeldt het voor Bn.

58. [illegible] = [illegible] Ks (hier naast [illegible] in gebruik), Pt, R.

WDL: geeft beide woorden naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers echter is [illegible] te Sk niet gebruikelijk.

59. [illegible]

[illegible] = [illegible] (*als bij* [illegible]) Dj, Pt, R, Bl.

WBK: geeft bij [illegible] op „[illegible] = [illegible] Rh." en bij [illegible]: „[illegible] *zw.* [illegible]" Mijn berichtgevers kenden het woord in deze beteekenis niet.

WDL: geeft het op voor Ws., Kd., B. en wel bij [illegible]. M. i. echter is de stam [illegible] in verband met den vorm [illegible] = [illegible], bv. [illegible] (Bl.). [illegible] is dan evenals het overeenkomstige [illegible] een werkwoord met [illegible]. Zie echter ook bij [illegible].

60. [illegible] *zie* [illegible].

61. [illegible] *zie* [illegible].

62. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Het komt zoo voor in verschillende brieven, zie beneden. Waarschijnlijk is het echter slechts een slordige schrijfwijze. Het werd mij intusschen voor Pt bepaaldelijk als een dialektisme opgegeven.

VDBR: 87—3 (Ks) enz.

63. [illegible] I = [illegible], *nl. als uitroep* Dj, Ks, R, Bl.

II [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft beide vormen alleen op in de Sâlâ'sche beteekenis van resp. „doel" en „beoogen" en verder [illegible] nog als tĕmbang voor [illegible] (= 1?).

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor Tj. en [illegible] = [illegible] voor Tg.

64. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: zie bij [illegible].

65. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

WBK: geeft het naast [Javanese script] op. Volgens mijn berichtgevers is alleen dit laatste te Sk in gebruik.

WDL: geeft alleen [Javanese script] op als te (Ws.) Bg. dialektisch voor [Javanese script]. Wat daarmede te maken heeft de vermelding, dat men te Sk [Javanese script] zegt, is niet recht duidelijk.

P. L. I: 8—7.

66. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WDL: „[Javanese script] (Dj.) [Javanese script]"

Deze gelijkstelling is minder juist. Het is eenvoudig een verkorting.

67. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „wegjagen"* Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl (maar vergelijk [Javanese script]).

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „uitvaardiging, *van een bevel enz.*". De ook te Sk gebruikelijke uitdrukking [Javanese script] wordt er in verklaard door „*iemand* om weggejaagd te worden". Wat dus in verband zou kunnen staan met de Djapårå'sche beteekenis van [Javanese script].

WDL: geeft het op voor Bs. (Bg.).

68. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het behalve in de Sålå'sche beteekenis, nl. = [Javanese script] ook op in dezen zin. Zoo is het echter volgens mijn berichtgevers te Sk niet in gebruik.

69. [Javanese script] I = [Javanese script] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

[Javanese script] = [Javanese script] R, Bl.

Komt in deze beteekenis niet voor te Ks, Pt.

WBK: geeft [Javanese script] alleen op in de beteekenis van „hart *van een pisangstam*". Van [Javanese script] geeft het als beteekenis op „huis van arrest". Volgens mijn berichtgevers is dit woord te Sk alleen in gebruik in de beteekenissen van „arrest" en van „met arrest gestrafte", dus voor desahoofden, ambtenaren enz.

WDL: geeft [Javanese script] = [Javanese script] op voor Tjr., (M.).

VDBR: [Javanese script] 26—7 (Kl).

70. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, R.

VOORB: [Javanese script] (P. L. I, 1—13)

WBK: geeft het evenzoo ook als werkwoord op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen als zelfst. naamw. in gebruik.

P. L. I: 1—13, 29—3 enz.

71. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, R.

Voor Pt werden [Javanese script] en [Javanese script] als afzonderlijke planten opgegeven.

WBK: geeft [Javanese script] niet op, wel [Javanese script] zelf, nl. als „roos". Volgens mijn berichtgevers is dat minder juist. Men zegt wel [Javanese script] voor „Perzische roos" en [Javanese script] voor „rozenwater", maar niet [Javanese script] alleen. De Europeesche rozen noemt men gewoonlijk [Javanese script].

BIJDR: [Javanese script] (*).

72. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „*al wat dient om op te hoogen*".

WDL: geeft het op voor Dj. Tm.

73. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te Pt, R, Bl. Zie echter ook bij [Javanese script].

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „bedaard", „rustig".

WDL: geeft het op voor Dj. Mgl.

74. [Javanese script] I = [Javanese script] Dj.

II = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te Ks.

WBK: geeft het in deze beteekenissen niet op, wel in de te Sk gebruikelijke van „recht" (naast [Javanese script]) en van „haakje, *aan een kleedingstuk*".

BIJDR: (**) geeft als gelijkwaardige Sålå'sche termen alleen op [Javanese script] en [Javanese script]. Voor haken bij een deur of raam zegt men echter te Sk niet [Javanese script], maar [Javanese script].

75. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

De Regent van Ks gaf op: „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]”

De zaak is deze, dat te Sk naast elkander bestaan [illegible] met [illegible] en [illegible] en [illegible] met [illegible] en [illegible]. De vormen [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible] bezigt men, wanneer men met meer nadruk spreekt, dus ook voornamelijk in de spreektaal. Aangezien nu bij [illegible] — en dat in tegenstelling met [illegible] — altijd een zekere nadruk te pas komt, wordt in Sk nooit gebezigd de vorm [illegible], maar steeds [illegible], ook in de schrijftaal, zoodat men in de J. Z. bv. ook altijd [illegible] en [illegible] en niet [illegible] en [illegible] gebezigd vindt.

Nu gebruikt men in Djapårå en naar het schijnt in geheel OJ. steeds de vormen [illegible], [illegible] en [illegible] en nooit [illegible] enz.

76. [illegible] *zie* [illegible] *en* [illegible].

77. [illegible]

De woorden [illegible], [illegible], [illegible] enz. worden in Pasisir — Javaansch dikwijls, zonder dat daar een reden voor bestaat, vóór het zelfst. naamw. geplaatst. Ook Bijdr. geeft dit op voor Ks. Zie ook bij [illegible].

78. [illegible] = [illegible] Pt.

Voorb: [illegible] (Pt)

Wbk: geeft beide woorden naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers is alleen [illegible] te Sk in gebruik.

79. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Bl.

Komt niet voor te Pt, R.

Naar het schijnt alleen in de spreektaal en wel in de ééne uitdrukking [illegible], waarnaast echter [illegible] zelfs meer gewoon is.

Wdl: geeft het op voor Bl.

80. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

Wdl: geeft het voor Bl. op = [illegible] en voor Bn. = [illegible].

In verband met den pasisir-vorm voor de gebiedende wijs is het duidelijk, dat te Bn de onbepaalde wijs van het werkwoord is [illegible] = [illegible].

[Javanese script] zou dan de daarnaast staande vorm voor het stamwoordelijk werkwoord, overeenkomende met [Javanese script], kunnen zijn.

De Regent van R. gaf als voorbeeld op: [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] ([Javanese script] [Javanese script]) [Javanese script]

Ook [Javanese script] is dus = [Javanese script] of [Javanese script].

81. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, R, Bl, Bn.

Zie ook bij [Javanese script].

Ook hier staan èn [Javanese script] èn [Javanese script] tegenover [Javanese script].

Wbk: geeft het alleen op in de beteekenis van „lachen". Volgens mijn berichtgevers echter moet het ook in deze beteekenis te Sk in de spreektaal voorkomen, maar alleen in den vorm [Javanese script] = [Javanese script]. Evenzoo zijn te Sk in de spreektaal in gebruik alle vormen van [Javanese script] (z. a. bv. [Javanese script]), waarmede ook dit [Javanese script] in verband staat.

Wdl: geeft [Javanese script] = [Javanese script] op voor Bl. Bn.

82. [Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Dj.

Vergelijk ook [Javanese script].

Wbk: geeft het in deze beteekenis niet op, wel in de Sâlâ'sche van „haarwrong" (KI.) en „krul" (KN.).

Wdl: geeft het in deze beteekenis op voor Pm.

83. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *maar alleen van het hoesten* Pt. (hier ook van het lachen), Bl.

Komt niet voor te Dj, Ks, R. Zie echter ook bij [Javanese script].

Wbk: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk voorkomt, zij het dan ook in een andere beteekenis, nl. „vlug met kleine passen loopen", „trippelen".

84. [Javanese script]

[Javanese script] I = [Javanese script], *maar alleen van het lachen* Pt, R, Bl.

Komt niet voor te Dj, Ks.

II = [Javanese script] Pt, R, Bl.

Komt niet voor te Dj, Ks.

Zie ook bij [Javanese script].

Wbk: geeft het niet op, trouwens het te Sk wèl gebruikelijke [illegible] evenmin. Het beteekent „onafgebroken". speciaal van waken en van het slaan van een pĕrkoetoet.

85. [illegible] I = [illegible] Bl.

Komt niet voor te Dj, R.

II [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Wdl: vermeldt de tweede beteekenis voor Pk.

In de eerste beteekenis vergelijke men [illegible], dat te Sk spreektaal is voor [illegible], en in de tweede beteekenis [illegible], dat te Sk beteekent „zich veel laten voorstaan op *iets*".

86. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

Wdl: vermeldt het voor Bl.

87. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Voorb: [illegible]

88. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Wdl: geeft het op als dialektisch voor [illegible] te Mg.

89. [illegible]

[illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

II = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Wbk: geeft alleen de eerste beteekenis op en wel als „WJ. *Sd. Ml.*"

Bijdr: (**) geeft [illegible] op = [illegible], [illegible], [illegible]. Dit laatste is minder juist: [illegible] = [illegible] en [illegible] op zichzelf is niet in gebruik. Wèl komt voor [illegible] Sk = [illegible] Dj.

vdBr: beteekenis I: 10—18 (Kl), 112—15 (Pt), 139—17 (Djw).
beteekenis II: 109—9 v.o. (Pt), 111—2 (Pt), 128—4 (Djw).

Evenzoo zijn in gebruik [illegible] (vdBr. 112—15, Pt) en [illegible] (vdBr. 82—3, Ks) in den zin van [illegible].

Eigenaardig is het, dat men ook te Sk zegt [illegible] en dat, terwijl er geen werkwoord [illegible] bestaat, dus voor [illegible]. Zie ook bij [illegible].

90. [illegible] = ? Dj, Ks, Pt, R.

Ten aanzien van de beteekenis gaf de Regent v. Ks op: „[illegible] (aanslag in de bedrijfsbelasting)."

91. [illegible] I = [illegible] R, Bl.

II = [illegible] R, Bl.

Wdl: vermeldt het in de beteekenis II voor Dj.

92. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt, R.

Voorb: [illegible]

93. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

vdBr: 120—8 en 120—3 v.o. (Djw).

94. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

[illegible] = [illegible] Dj, Pt.

De Regent van R gaf op [illegible].

Wbk: geeft [illegible] op als „ingezouten", „ingepekeld", maar noemt bij [illegible] dit laatste speciaal voor „ingezouten" van eieren. Nu wordt in Pasisir-Javaansch [illegible] ook gebezigd voor eieren. Het door Wbk. opgegeven [illegible] wordt volgens mijn berichtgevers te Sk niet gebruikt.

P.L. I: 71—5 [illegible].

95. [illegible]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj. Ks, Pt.

De Regent van R gaf op [Javanese script].

WDL: geeft [Javanese script] op voor Dj.

vDBR: 124—12 (Djw).

96. [Javanese script] I = [Javanese script], *nl. in den zin van „onderarm”* Dj, Ks, Pt, R.

II = [Javanese script], *nl. als vlaktemaat en wel als krâmâ-term* Pt.

WBK: geeft het in deze beteekenissen niet op, wel als lengtemaat, nl. de lengte van den onderarm.

97. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, Bl, Bn.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [Javanese script] en [Javanese script].

WDL: vermeldt het voor Bl., Bn., T.

98. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

Komt niet voor te Bl.

WDL: geeft het op voor Dj onder het grondwoord [Javanese script]. Zou deze afleiding, ook door mij overgenomen, echter wel de juiste zijn?

99. [Javanese script] = [Javanese script] Ks. Pt. R. Bl.

Zie ook bij [Javanese script].

WDL: vermeldt het voor Bl.

100. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, R.

P. L. I: 36—3.

101. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

Voor Pt werd mij opgegeven, dat bij een [Javanese script] het water er nog doorheen kan stroomen, zoodat het dus meer een versperring zou zijn. Te Sk is het in een anderen zin in gebruik, nl. = [Javanese script], *„een touw of iets dergelijks om een weg af te sluiten”*. Bv. [Javanese script]

WBK: geeft als beteekenis van [Javanese script] ook op „een touw” en zegt verder

„[illegible] *iets* vastbinden; van een [illegible] voorzien *bv. een plaats, om den toegang te beletten: ook zva.* [illegible] Rh." Volgens mijn berichtgevers is [illegible] te Sk niet in gebruik in den zin van „vastbinden", evenmin als [illegible] in dien van „touw". Verder gaven zij op [illegible] als benaming van het teeken, dat men aan iets aanbrengt, om zijn eigendom aan te duiden en [illegible] als „*iets, speciaal een meisje* voor zich bestemmen", dus zva. [illegible].

De gelijkstelling met [illegible] kan nooit goed zijn, aangezien dit laatste geen werkwoord is, maar een bijv. naamw., of — wil men liever — een verleden deelwoord. Maar bovendien gaat [illegible] verder, daar men de betrokkene dan reeds tot zich genomen heeft en [illegible] alleen doelt op het daartoe geuite verlangen of voornemen.

102. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Pt, R.

Vergelijk Dial. Ba bij [illegible].

103. [illegible] = [illegible] Dj. Ks, Pt, R, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het op als spreektaal.

WDL: „ [illegible] Dj., Smr., O. [illegible] Sk. [illegible]"

Volgens mijn berichtgevers is [illegible] te Sk niet in gebruik, althans niet op zichzelf. Wel komen voor de vormen [illegible], [illegible] enz., maar daarin is de [illegible] een onregelmatig ingeschoven aksårå en hoort zij niet tot het woord zelf.

104. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt.

WBK: geeft den vorm [illegible] op in de beteekenis van „verscheuren". Volgens mijn berichtgevers echter is hij te Sk niet in gebruik. Het daar wèl gebruikelijke [illegible] vindt men daarentegen niet opgegeven. De beteekenis is „heen en weder sleuren".

105. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

[illegible] = [illegible] Dj.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook Ontjen-ontjen I, 21—5 v.o.

106. [illegible]

[illegible] I = [illegible], [illegible] Dj, Pt, Bl.

II = [Javanese script] Dj, Bl.

WDL: vermeldt [Javanese script] = [Javanese script] voor Bn. en = [Javanese script] voor Bl.

107. [Javanese script]

I [Javanese script] = [Javanese script]

Komt niet voor te R.

VOORB: [Javanese script] (P. L. I, 144—17)

WBK: geeft als beteekenis op „door den stroom van het water meêgedreven worden, wegdrijven, verdrinken; drijven, vlieten".

Volgens mijn berichtgevers kan het alleen gebruikt worden voor „wegdrijven" in den zin van „verloren gaan", dus niet als bv. de opvarenden van een boot deze eenvoudig met den stroom van het water laten meedrijven.

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: vermeldt [Javanese script] = [Javanese script] als opgegeven door SG. Het is in dien zin te Sk niet gebruikelijk. In het Djapårå'sch dialekt zegt men met verdubbeling [Javanese script].

WDL: geeft evenzoo onverdubbeld [Javanese script] op en wel voor Pw.

II [Javanese script] = [Javanese script] Dj, R, Bl.

Komt niet voor te Ks.

WDL: bedoelt waarschijnlijk hetzelfde met „[Javanese script] ... Ls. (Rb.) [Javanese script] = [Javanese script]" Voor Rb. heeft men waarschijnlijk te lezen R.

108. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. in de beteekenis van „dat doet me nu eens pleizier"* Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het niet op, trouwens deze beteekenis van [Javanese script] evenmin.

WDL: geeft het op voor Bl. Voor [Javanese script] leze men [Javanese script].

109. [Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, R, Bl.

WDL: „[Javanese script] Dj. [Javanese script] Tg. [Javanese script] Ng. (Kb.) [Javanese script] = [Javanese script]"

De bedoeling van den schrijver is niet zeer duidelijk. Zoo als het er staat, kan men niet anders lezen, dan dat [Javanese script] te Dj dialektisch is voor [Javanese script],

[illegible] en [illegible], te Tg voor [illegible], [illegible] en [illegible] en te Ng en (of in?) Kb voor [illegible] en [illegible] = [illegible]. Bovendien is volgens mijn berichtgevers [illegible] in den zin van [illegible] ook te Sk in gebruik, en wel als verkorting van [illegible], z.a. Wbk. ook opgeeft.

110. [illegible]

[illegible] *zva.* [illegible].

WDL: geeft als beteekenis voor Bl. op [illegible].

111. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft naast elkander op [illegible] en [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen het eerste in gebruik.

WDL: [illegible] (Pm.) [illegible] Sk [illegible]

Dus te Sk is [illegible] = [illegible]? Of heeft men hier aan een vergissing te denken van den schrijver, die [illegible] neerschreef voor [illegible]?

vDBR: 90—2 v.o. (Pt).

112. [illegible]

[illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [illegible] (R)

113. [illegible] = [illegible]

Komt niet voor te R.

BIJDR: ( ).

114. [illegible] *zie* [illegible].

115. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van* „iets *over den grond sleepen*" Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft alleen op de Sâlâ'sche beteekenissen: [illegible] = „afdruipen"

en [illegible] = „rolletje tabak". Van den vorm [illegible] geeft het alleen op een beteekenis „ruchtbaar maken".

WDL: geeft voor Sk nog een andere beteekenis op, nl. [illegible], waarvan volgens mijn inlichtingen ook [illegible] een bestanddeel is.

116. [illegible] = [illegible] Ks.

117. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] Ks, Pt, R, Bl.

Wordt niet gebruikt te Ba.

Zie Dial. Ba. Hetgeen ter zake door den wadånå van Ba opgegeven werd, nl. dat het alleen te Pt in gebruik zou zijn, is dus minder juist.

118. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl (maar hier is [illegible] meer gewoon).

Zie Dial. Ba. Voor Pt, R en Bl. werd als beteekenis van [illegible] ook opgegeven [illegible] en als voorbeeld [illegible] In het door den wadånå van Ba opgegeven voorbeeld zou er ook [illegible] voor in de plaats gesteld kunnen worden.

119. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „*iemand* te gast, tot een gastmaal, noodigen", en wel als gewoonlijk herhaald tot [illegible]. Volgens mijn berichtgevers komt de niet-herhaalde vorm te Sk in het geheel niet voor. In Djapårå wordt het gebruikt voor „uitnoodigen" in het algemeen.

WDL: geeft het op voor Tg.

vDBR: 80—4 (Dj).

120. [illegible]

[illegible] = [illegible] (in denzelfden zin wordt bij het spelen te Sk [illegible] gebezigd) Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis, nl. als benaming van een grassoort.

121. [illegible] = [illegible], [illegible] Ks, Pt.

Is niet in gebruik te R, Bl.

WDL: geeft het niet op. Vergelijk echter [illegible].

122. [illegible] = [illegible] Dj, R.

Komt niet voor te Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het in deze beteekenis niet op. Vergelijk echter het artikel van Dr. BRANDES in het Maandbl. Huis, Opvoed.

123. [illegible] I = [illegible] Dj.

II [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

Komt niet voor te Ks.

WBK: geeft [illegible] op in verschillende andere beteekenissen, waarin het te Sk in gebruik is.

WDL: vermeldt bij [illegible] nog een andere, evenzeer te Sk gebruikelijke beteekenis, nl. „binnenhalen van padi". Die beteekenis heeft echter met dit [illegible] niets te maken, want het grondwoord daarvan is niet [illegible], maar [illegible].

124. [illegible]

[illegible] I = [illegible] Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

II = [illegible] Bl.

125. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het in dezen zin niet op, wel als tĕmbang voor „schutting".

WDL: „[illegible] Kw., Dj., Bl., Pd. (Bn.) [illegible]".

Men heeft hier waarschijnlijk aan een vergissing van den schrijver te denken: [illegible] toch is wel in den zin van „schutting" kawi of tĕmbang, maar niet in dien van „willen".

126. [illegible] = [illegible] Dj, Ks (maar hier minder gewoon), Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Gewoonlijk in den vorm [illegible].

WBK: „[illegible] of [illegible] of [illegible] pardon! excuus! voor ik weet het niet".

Volgens mijn berichtgevers echter is het in dien zin te Sk niet in gebruik.

WDL: vermeldt het voor Tj. (M).

127. [Javanese script] = [Javanese script] Ks.

VOORB: [Javanese script] (Ks)

WDL: geeft het op voor Pk.

128. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: vermeldt [Javanese script] 1° in de Sålå'sche beteekenis van „bepraten", 2° als opgegeven door SG. in de bovenstaande beteekenis.

Volgens mijn berichtgevers is het te Sk bovendien nog in gebruik in den zin van „de bovenste laag van den grond omwerken en rondom de planten ophoogen". In Djapårå beteekent het bepaaldelijk „kweekbeddingen maken".

WDL: geeft het op, zonder evenwel de streken te vermelden, waar het in dien zin in gebruik is.

129. [Javanese script]

Zie Dial. Ba bij [Javanese script].

130. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Voor R werd [Javanese script] als meest gewone term opgegeven.

WBK: geeft het evenzoo op en het wordt dan ook te Sk gebezigd. Het verschil ligt hierin, dat in Djapårå [Javanese script] de meest gewone term is en te Sk daarentegen [Javanese script].

WDL: vermeldt het voor Tg.

131. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

Vergelijk ook [Javanese script].

WDL: vermeldt het bij [Javanese script] voor Sm. Dj en bij [Javanese script] voor Bn.

132. [Javanese script]

[Javanese script] I. = [Javanese script] Ks, Pt.

Komt niet voor te Dj, Bl.

II = [Javanese script], [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te Dj, Ks.

WBK: geeft alleen op [Javanese script] zelf, dat te Sk in gebruik is als uitroep.

WDL: geeft de beteekenis I op voor Tg.

133. [Javanese script] = [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te R.

WDL: vermeldt het in den zin van [Javanese script] voor Wg. (M.N.). Waarschijnlijk wordt met de laatste verkorting bedoeld Mangkoenagaran. Ook te Sk is intusschen volgens mijn berichtgevers [Javanese script] als verkorting van [Javanese script] in gebruik.

134. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook [Javanese script].

vdBR: 132—9 en 133—5 (Djw).

135. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt (hier is echter [Javanese script] meer gewoon).

Komt niet voor te R, Bl.

Vergelijk ook [Javanese script].

WBK: geeft het op als TP.

WDL: vermeldt het voor Tm.

136. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. van een rivier* Dj, Ks, Bl.

WBK: geeft het evenzoo op: „[Javanese script] *voor* [Javanese script], de bovenkant *van een rivier*". Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk het grondwoord niet in gebruik.

P. L. I: 144—7.

137. [Javanese script] I = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

II = [Javanese script] Ks, Pt (maar hier minder gebruikelijk), R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

In beide beteekenissen is het meer speciaal in de spreektaal in gebruik. Gewoonlijk wordt [Javanese script] verkort tot [Javanese script]. Zie ook [Javanese script] en [Javanese script].

WBK: geeft het in de beteekenis I op als TP.

WDL: vermeldt het in de beteekenis I voor Pk., Dj., Rmb., Ls., Bn., Bl., Sm. Tj., (M.).

BIJDR: (* * *) geeft het op in de beteekenis I.

138. [Javanese script] = [Javanese script]

VOORB: [Javanese script]

Komt niet voor te Pt, Bl.

vdBr: 129—8 v.o. (Djw).

139. [illegible] = [illegible] Dj (opgegeven als TD.), Ks (maar hier minder gebruikelijk).

Komt niet voor te Ba, Pt, Bl.

Vergelijk Dial. Ba.

140. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Wbk: geeft het op als KD. en zoo is het ook te Sk in gebruik. In Djapårå'sch Javaansch daarentegen is het N.

II = ? Pt.

Voorb: [illegible] ([illegible] ? W.) [illegible] (Pt)

Mijn berichtgever van Pt gaf als verklaring op: „[illegible]". dat echter in het eerst opgegeven voorbeeld geen zin heeft.

Wbk: geeft het op = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk op zichzelf ongebruikelijk en is de vorm voor „begrijpen" [illegible].

141. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Zie ook [illegible].

Wdl: vermeldt het voor Dj., Rb., Bl., Bn., M., Sm.

142. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Wbk: geeft het op in dezelfde beteekenis van „verrekening". Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk deze vorm niet in gebruik en heeft daar [illegible] een ongunstige beteekenis, nl. „op een cent doodvallen". Een enkele gaf nog van [illegible] op een beteekenis = [illegible] (nl. als „terechtwijzen").

P. L. I: 35—2: [illegible]

143. [illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Pt, Bl.

Voorb: [illegible] (R)

144. [illegible] = [illegible] Pt.

Komt niet voor te Ks, R, Bl.

Wbk: geeft het alleen op als ongebruikelijk grondwoord.

145. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als uitroep* Ks, R, Bl.

VOORB: [Javanese script] (Bl)

WDL: vermeldt het zonder opgave van de plaats, waar het gebruikelijk is.

146. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] R.

Zie bij [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] alleen op in de Sålå'sche beteekenis, nl. als bladnaam.

147. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft alle vormen van [Javanese script], ook [Javanese script], op als tĕmbang, behalve [Javanese script], dat als KI. opgegeven wordt. Volgens mijn berichtgevers zijn zoowel [Javanese script] als [Javanese script] te Sk als KI. in gebruik, maar alleen ten aanzien van het Opperwezen. Vergelijk ook Taalsoorten. XII.

VDBR: 45—4 v.o. (KI).

148. [Javanese script] = [Javanese script] Smr.

Het wordt daar nl. als KN., te Sk als K. gebezigd.

Komt niet voor te Pt.

Voor Ks werd het opgegeven als een weinig gebruikelijk K. naast [Javanese script] en [Javanese script].

WBK: geeft het in de eerste plaats op volgens het Sålå'sch gebruik, maar vermeldt ook als opgave van Rh.: [Javanese script] KN. = „kuiken", [Javanese script] N., [Javanese script] K. = „volwassen kip", „klokhen".

149. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] R

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [Javanese script] (R)

Vergelijk ook [Javanese script] en [Javanese script].

WDL: geeft het, maar als grondwoord, in de beteekenis van [Javanese script] op voor Kd.

150. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Zie Dial. Ba.

151. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R. Bl.

Zie Dial. Ba.

152. [illegible] = [illegible] Dj, R.

Komt niet voor te Pt, Bl.

Voorb: zie bij [illegible].

Wdl: geeft het op voor Bn.

153. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl, Bn.

Vergelijk ook [illegible].

Wdl: vermeldt het bij [illegible] voor Dj en bij [illegible] voor Bn.

154. [illegible] = [illegible] Dj. Ks, Pt, R.

Zie Dial. Ba.

155. [illegible]

[illegible] = [illegible] R, Bl.

Komt niet voor te Pt.

Voorb: [illegible] (R)

156. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Wbk: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter beteekent [illegible] te Sk uitsluitend „[illegible] maken" en figuurlijk „voorschot nemen *of* vragen".

P. L. I: 213—15 [illegible]

157. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt, R.

158. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt, R. Bl.

Voorb: zie bij [illegible].

Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft in denzelfden zin op [illegible], dat echter volgens mijn berichtgevers evenmin te Sk in gebruik moet zijn.

159. [illegible]

[illegible] = [illegible] R.

Vergelijk Dial. Ba bij [illegible] en zie ook beneden bij [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

160. [illegible] I = [illegible] Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Dj.

II = [illegible], *nl. als uitroep* R.

Komt niet voor te Dj.

III = [illegible] R.

Komt niet voor te Dj, Pt, Bl.

Wbk: geeft het als tusschenwerpsel alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „och", „toe".

Wdl: geeft het in alle drie deze beteekenissen op voor Dj.

161. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Het is in gebruik als K. (of KD?). Vergelijk Taalsoorten, III—2, a.

162. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „een voer- of vaartuig huren"* Dj. Ks, Pt, Bl, R.

Voorb: [illegible]

Het komt ook voor in den vorm [illegible].

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik. Wel kenden zij de vormen [illegible] = [illegible] (ook bv. van batikken enz.) en [illegible] = [illegible]. Zij gaven verder nog als KD. daarvoor op [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het grondwoord [illegible] zelf als dialektisch op voor [illegible], maar noemt de plaats, waar het in gebruik is, niet. Voor Djapårå is de beteekenis, z.a. uit het bovenstaande blijken kan, niet = [illegible].

163. [illegible] *zie* [illegible].

164. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Soms ook verkort (in K.) tot [illegible]. Vergelijk ook Taalsoorten, VII.

WDL: geeft het niet op. Vergelijk echter [illegible].

VDBR: 5—21 (Kl), 8—8 (Kl), 81—1 v.o. (Ks), 138—4 (Djw).

165. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „vertelseltje".

WDL: geeft het in een hiermede overeenkomende beteekenis op voor G. (Kr.), K., (Ws.), Ng. (Kb.).

166. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt. R. Bl.

VOORB: [illegible] (Pt)

WBK: „[illegible] met het hoofd door den elleboog ondersteund liggen. WW. *volg:* Rh. vooroverliggen". Volgens mijn berichtgevers is alleen de eerste beteekenis te Sk in gebruik en is de tweede TP.

167. [illegible] I = [illegible] Ks, R, Bl, Bn.

VOORB: [illegible] (R)

II = [illegible] Ks, R (maar hier minder gebruikelijk).

Komt niet voor te Bl.

In de spreektaal gewoonlijk verkort tot [illegible]. Zie ook [illegible].

WBK: geeft het alleen op in de Soeråkartå'sche beteekenis van „waggelen".

WDL: geeft het op in de beteekenis I eerst voor Tjr. (M.) en vervolgens nog eens voor Bn., Bl., Ls., (Rmb.).

168. [illegible] *zie* [illegible].

169. [illegible] = [illegible] Dj, R.

In de spreektaal dikwijls verkort tot [illegible]. Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Bn., Pd., Bl., Tjr. (M.).

170. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK. geeft het behalve als „bevel", „kommando" ook op in de beteekenis van „geluid". Zoo schijnt het te Sk slechts gebruikelijk te zijn in de door Wbk. opgegeven uitdrukkingen [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het op voor Dj, Bl.

171. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

172. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WDL: geeft het op voor Dj.

173. [illegible] = [illegible] Pt

VOORB: [illegible] (Pt)

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis, nl. als „rondom in menigte schitteren" (dus niet bv. v. kleederen).

174. [illegible] = [illegible] Dj. R.

Komt niet voor te Pt.

WBK: geeft den vorm [illegible] als grondvorm naast [illegible] op. Volgens mijn berichtgevers is te Sk alleen het laatste in gebruik. Vergelijk ook [illegible].

P. L. I: 32—4.

175. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, R.

Komt niet voor te Ks, Pt.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft dezen vorm niet op, wel [illegible], dat te Sk een andere beteekenis heeft, nl. „*iets* verzinnen".

176. [illegible] = [illegible] Dj.

[illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

WBK: geeft in dezen zin zoowel [illegible] als [illegible] op.

Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk geen van beide woorden in gebruik.

vdBr: 124—6 v.o. (Djw).

177. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Voorb: [illegible] (Pt)

II [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Zie ook bij [illegible].

Wbk: geeft alleen op [illegible] in de beteekenis van „stok om ergens bij te komen".

Wdl: geeft de beteekenis I op voor de residentiën Dj en R.

178. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

Voorb: [illegible] (R)

Wdl: geeft het op voor Bn.

179. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

Wdl: geeft het niet op, maar vergelijk [illegible].

180. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl (maar hier minder gewoon), Bn.

Voorb: [illegible]

II = [illegible] R.

Komt niet voor te Ks. Vergelijk echter [illegible].

Voorb: [illegible] (R)

WW. geven in hun *Aanmerkingen*, T.v. N. I. VIII, dl. I, blz. 9 ook op [illegible] en [illegible], beide echter als minder gebruikelijk.

Wdl: vermeldt [illegible] = [illegible] voor Dj.

vdBr: beteekenis I: 94—8 v.o. en 94—3 v.o. (Pt).

P.L. I: beteekenis I: 143—5.

181. [illegible] = [illegible] Pt, R.

Wbk: geeft het op als beteekenende: „een lederen tasch, WW." Aan mijn berichtgevers was die beteekenis onbekend.

Bijdr: ( ).

182. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba.

vdBr: 115—7 (Pt), 138—1 (Djw).

BIJDR: (* *).

183. [illegible] *zie* [illegible].

184. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „drukkend"* Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „stoving".

WDL: geeft het op voor Tjr., (M.).

185. [illegible]

[illegible], [illegible] *enz., gebruikt voor den 1en en 2en pers.* Ks, Pt, R.

Zie ook bij [illegible].

VDBR: 73—5 v.o. (Dj).

186. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

WBK: geeft het alleen op in de te Sk. gebruikelijke beteekenis van „aan *iets* denken".

VDBR: 128—8 v.o. [illegible] (Djw)

187. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft beide naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers echter komt [illegible] te Sk alleen voor als K. van [illegible]. Men vindt het echter in de beteekenis van „afkomst" in 1001 N. I, 485—6.

VDBR: 17—11 (Kl).

188. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „aanslaan in een belasting"* Dj, Ks, Pt, R.

BIJDR: (*) noemt als gelijkwaardigen Sålå'schen term [illegible]. Die uitdrukking was echter aan mijn berichtgevers onbekend.

189. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [illegible] *of* [illegible] (Pt)

Op de gewone wijze (vergelijk [illegible] en [illegible]) wordt dit woord ook vervormd tot [illegible] en [illegible].

WBK: geeft het alleen op als tĕmbang.

WDL: geeft het, maar met een beteekenis = [illegible] op voor Bn.

Voor Pt werd nog nader opgegeven: „[illegible]"

190. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Naast [illegible] komt ook [illegible] voor.

WBK: geeft deze beide woorden op zoowel in den zin van [illegible], als in dien van [illegible] of [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen gebruikelijk [illegible] en wel uitsluitend in de beteekenis van [illegible].

WDL: geeft [illegible] op voor O. Bl.

VDBR: [illegible] 8—4 v.o. (Kl), [illegible] 13—5 v.o. en 18—2 (Kl).

191. [illegible] *zie* [illegible].

192. [illegible]

[illegible] = [illegible] R, Bl.

VOORB: [illegible] 13 [illegible] (R)

Als gelijkwaardige Sålå'sche term werd mij door den Regent van R opgegeven [illegible]. Dit past echter niet in het opgegeven voorbeeld, daar [illegible] reeds is = [illegible] en men van een vrouw niet zegt [illegible], maar [illegible].

De Regent van Ks gaf daarentegen op: „[illegible] ([illegible]) [illegible]"

Voor Pt werd ongeveer hetzelfde opgegeven.

193. [illegible] = [illegible], *nl. als z.g. hulpwoord* Pt, Bn.

VOORB: zie bij [illegible].

Eigenaardig is het, dat men te Sk in K. wèl zegt [illegible] naast [illegible], maar in N. alleen [illegible].

194. [illegible] I = ?

VOORB: [illegible] (Ks)

Dat eigenaardig gebruik van [illegible] komt voor te Ks, Pt, R, Bl.

WDL: geeft het op voor de residentiën Smr, Dj en R.

II [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

VOORB: [illegible] (P. L. I, 9—13)

WBK: [illegible] „*wordt gezegd van een plaats* waar, *en van een persoon* **bij** *wie* zich iets bevindt".

Ook volgens mijn berichtgevers wordt de vorm alleen in die beteekenis te Sk gebruikt.

P. L. I: 9—13, 29—19.

195. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

II = [illegible] Dj.

Zie Dial. Ba.

196. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Vergelijk ook [illegible].

197. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, R.

Komt niet voor te Pt, Bl. Vergelijk echter ook [illegible] en [illegible].

VOORB: [illegible]

[illegible] (R)

WBK: geeft noch [illegible], noch het te Sk naast [illegible] gebruikelijke [illegible] of [illegible] op.

198. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

VOORB: [Javanese script] (Ks) [Javanese script] (Ks)

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op: „wat iets, *zooals water in een goot*, in zijn loop belemmert". Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet gebruikelijk en zegt men daar [Javanese script] of [Javanese script]. Tegenover den vorm [Javanese script] staat echter niet [Javanese script], maar [Javanese script].

199. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft op [Javanese script], wat echter onjuist is. De uitdrukking schijnt alleen in K. voor te komen; maar aangezien [Javanese script] hier het K. is van [Javanese script], zou in ieder geval het N. moeten luiden [Javanese script], evenals men zegt [Javanese script]. Dit laatste schijnt ook te Sk voor te komen, maar [Javanese script] niet.

VDBR: 69—8 (Gr).

200. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te Pt. Zie echter ook bij [Javanese script].

201. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

WBK: geeft [Javanese script] als het meest gewone woord op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen [Javanese script] in gebruik.

P. L. I: 61—10: [Javanese script]

202. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bn.

Zie Dial. Ba.

VDBR: 85—7 v.o. (Ks), 126—5 (Djw).

203. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als verkorting van* [Javanese script] Dj, Pt, Bl.

WBK: geeft het alleen op als uitroep, in welken zin het ook te Sk in gebruik is.

WDL: vermeldt het voor Dj.

204. [Javanese script] I = [Javanese script] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

II = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft het in de eerste beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

WDL: vermeldt [illegible] in de beteekenis I voor Pk en in de beteekenis II voor Bl. Bij [illegible] wordt dit laatste nog eens herhaald. Volgens mijn berichtgevers echter zou het daar zóó niet in gebruik zijn.

205. [illegible] = [illegible] Dj, Ks (maar hier is [illegible] meer gewoon), Pt.

WBK: geeft beide vormen naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers echter zegt men te Sk uitsluitend [illegible]. Vergelijk echter J. Z. I, 233 (in de latere drukken veranderd in [illegible]), maar elders, bv. op blz. 15 weer [illegible].

BIJDR: (* * *).

206. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bn.

VOORB: [illegible] (Smr)

WBK: „loos, valsch, stout; baldadig, WW."

Volgens mijn berichtgevers wordt [illegible] te Sk als Malayisme beschouwd. Van kinderen bv. zal men liever zeggen [illegible].

207. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj.

BIJDR ( ).

208. [illegible] = ? Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

Als verklaring werd opgegeven: [illegible].

Voor Bl werd bovendien nog een beteekenis opgegeven = [illegible].

209. [illegible] = ? Ba, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba. Voor Pt werd nog als voorbeeld opgegeven [illegible]. Hierin is dus [illegible] zva. het Sålå'sche [illegible]. Hetzelfde werd opgegeven voor Bn.

210. [illegible] *zva.* [illegible].

211. [illegible] = [illegible] Dj, Bl.

Daar het mij onbekend is, wat hiervan het grondwoord is: [illegible] of [illegible], zoo heb ik het maar bij de [illegible] geplaatst.

212. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.
Vergelijk ook [Javanese script].
WDL: geeft het op voor O.
P. L. I: 43—17, 98—8 enz.

213. [Javanese script].

[Javanese script] = [Javanese script]

WBK: geeft het evenzoo op, maar schijnt een fijn verschil aan te nemen tusschen den vorm met en dien zonder [Javanese script]. Dit verschil komt intusschen alleen daarop neer, dat [Javanese script] deftiger is. Volgens mijn berichtgevers wordt het te Sk niet gebezigd. Vergelijk echter J. B. 187. Naar ik meen, is in Pasisir-Javaansch alleen de krâmâvorm in gebruik.

214. [Javanese script] I *zie* [Javanese script].

II = [Javanese script], [Javanese script] Dj, Ks.

III = [Javanese script] Dj, Ks, R.

Zie wat betreft II en III Dial. Ba en vergelijk ook [Javanese script].

215. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op, en met name in oudere stukken treft men het ook in Soerâkartâ'sch Javaansch aan. Thans schijnt [Javanese script] er echter alleen als hooge uitzondering gebruikt te worden in den zin van „ophouden".
WDL: vermeldt het voor Pk.

216. [Javanese script] I = [Javanese script], [Javanese script] Dj, Pt, R.

VOORB: [Javanese script] (R)

II = [Javanese script] Dj, Pt, R.

VOORB: [Javanese script] (R)

WBK: geeft het in dezen zin op als tĕmbang. Bovendien is het te Sk nog in gebruik als verkorting van [Javanese script]. Vergelijk ook [Javanese script].

217. [Javanese script] I = [Javanese script], [Javanese script] Dj, R.

II = [Javanese script] Dj, R.

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

Wbk: geeft het in de beteekenis II op als tĕmbang en als TP.

Wdl: geeft het op voor Bl.

218. [illegible] I = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

II = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

vdBr: 9—14 (Kl, maar hier [illegible]), 128—1 v.o. (Djw).

219. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook boven [illegible].

220. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft het woord alleen op in de Sålå'sche beteekenis, nl. = „de klonters in de ḍawet". In Djapårå daarentegen is het in gebruik voor de lekkernij zelf, dus met inbegrip van de saus.

Wdl: geeft het op voor Dj.

221. [illegible] *zie* [illegible].

222. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Wbk: geeft [illegible] op als TP. voor [illegible]. Dit is minder juist, aangezien beide te Sk in gebruik zijn. Voor „aanhaken" geeft Wbk. alleen [illegible] op.

P. L. I: 7—6 [illegible]

223. [illegible] = [illegible] Dj, R, Bl.

Komt niet voor te Pt.

Volgens opgave van Bl zou het daar beteekenen een hoogeren graad van modderigheid dan [illegible]. Vergelijk ook [illegible].

224. [illegible] I = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

II = [illegible], [illegible] Dj, Pt.

Wbk: geeft het woord alleen op in de Soeråkartå'sche beteekenis, nl. = „schraag".

Wdl: vermeldt het voor Dj alleen als beteekenende [illegible], dus als de gesp

van een buikband. Volgens mijn opgaven zou het ook gelijk zijn aan [illegible], dus = de kleine gespen aan tuig, kousebanden enz.

225. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik. In verband met de beteekenis van [illegible] zou het ook wel een afleiding daarvan kunnen zijn, dus = [illegible].

226. [illegible] *zie* [illegible].

227. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Vergelijk ook [illegible].

228. [illegible] = [illegible], *nl. als grondwoord van* [illegible] Pt.

Vergelijk ook [illegible].

229. [illegible] = [illegible] R, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor R., Ls.

230. [illegible] = [illegible]

WBK: geeft geen van beide woorden op. Het is de benaming van een gestreept Javaansch weefsel.

BIJDR: ( ) geeft als Sålå'schen term op [illegible], dat echter eveneens TP. is.

231. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, R, Bl.

Zie ook [illegible].

232. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook boven [illegible].

233. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?) R.

Komt niet voor te Ks.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het op in de beteekenis van „*iets* begrijpen". Volgens mijn

berichtgevers zijn in dien zin te Sk alleen de vormen [illegible] en [illegible] in gebruik.

234. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „lak"* Pt.

BIJDR: ( ).

235. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

WBK: geeft beide woorden naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen [illegible] in gebruik.

236. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, R (maar hier naast [illegible] opgegeven).

Komt niet voor te Pt, Bl.

WBK: geeft beide woorden naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen [illegible] in gebruik.

WDL: geeft het op voor Tg.

P. L. II: 92—10 en 93—8.

237. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Voor Ks werd het alleen opgegeven in den vorm [illegible] = [illegible]. Deze laatste vorm, ook in Wbk. voorkomende, was aan mijn berichtgevers onbekend. Vergelijk ook [illegible], [illegible] en [illegible].

WBK: geeft het behalve in de Sålå'sche beteekenis (nl. als KI. van [illegible]) ook op in die van „schoteltje". Volgens mijn berichtgevers echter is het in dien zin te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het in dezen zin op voor Bl.

238. [illegible] = [illegible] Dj, Pt (maar hier minder gebruikelijk dan [illegible] of [illegible]).

Komt niet voor te Bl.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Dj.

239. [illegible]

[illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Dj.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft alleen op [illegible] als tëmbang in de beteekenis van „groote begeerte". [illegible] komt echter ook als KN. voor.

WDL; geeft het op voor Bl.

240. [illegible] ([illegible]) = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft het alleen op als „het gat, waarin zich de wĕloet ophoudt *of* dat door de gangsir gemaakt wordt". Volgens mijn berichtgevers wordt het te Sk alleen gebezigd voor het gat van een wĕloet.

WDL: geeft het in den vorm [illegible] op voor Dj.

241. [illegible] = [illegible] Pt.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk voorkomt, maar daar in de beteekenis van „plat", „ondiep", dus zva. [illegible].

242. [illegible] = [illegible] Pt.

Vergelijk ook [illegible].

243. [illegible] = [illegible] Dj, R.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Kr., (Bg.) G., (Kr.) Tj., Bn.

244. [illegible] = [illegible] R.

WBK: geeft het niet op, ofschoon het in den vorm [illegible] = [illegible] ook te Sk voorkomt.

BIJDR (*).

245. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

246. [illegible] = [illegible], *nl. alleen voor het voorttrekken van een vaartuig* Dj, Ks.

Komt niet voor te R, Bl.

Ook het touw, waarmede gesleept wordt, heet [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

P. L. I: 48—16.

247. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het woord ook op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen in enkele vaste uitdrukkingen in gebruik, z.a. [illegible] en verder op zichzelf ook als „vermenging *bij geslachtslijsten*". Bv. [illegible]

[illegible]. Verder ook in [illegible] = *„iemand* ergens in betrekken" (?)

WDL: geeft alleen den vorm [illegible] op als dialektisch voor O.

BIJDR: (* *) geeft [illegible] ook op = [illegible]. Deze gelijkstelling is echter minder juist, aangezien volgens mijn berichtgevers [illegible] te Sk alleen in gebruik is in de samenstelling [illegible] = „samengesteld woord".

248. [illegible] I = [illegible] Bl.

Komt niet voor te Dj.

II = [illegible]

Komt niet voor te Dj, R.

WBK: geeft het niet op, maar noemt [illegible] op zichzelf evenmin. Het laatste is de benaming van de uitstekende voorstukken aan een [illegible]. (CP. geeft op [illegible]).

WDL: geeft de beteekenis II op voor Bl.

249. [illegible] = [illegible], *nl. als K. van* [illegible] Pt.

VOORB: [illegible] (Pt)

[illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Het is als krâmâterm in gebruik.

WBK: geeft het in deze beteekenis alleen op als K. voor [illegible]. Te Sk is het echter uitsluitend K. voor [illegible], in Djapârâ bovendien ook voor [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het op als te Bl dialektisch voor [illegible], [illegible] en [illegible].

250. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het op als TD. Aan mijn berichtgevers was het echter ook als zoodanig onbekend. Vergelijk intusschen ook het te Sk gebruikelijke [illegible].

251. [illegible] *zva.* [illegible].

252. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible].

WBK: geeft het op als TP.

253. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl (maar hier is [illegible] meer gewoon).

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het in dezen zin als Malayisme op en zoo komt het ook te Sk een enkele maal voor. De gewone Sålå'sche beteekenis, door Wbk. als TP. opgegeven, is die van „zoo", „als", bv. in den zin [illegible]

WDL: geeft het in deze beteekenis op voor Smr. en in die van [illegible] (lees [illegible]) voor Bl.

254. [illegible] = [illegible] Dj, Bl.

Komt niet voor te R.

255. [illegible] = [illegible].

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft beide termen naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen [illegible] in gebruik. Voor Dj werd opgegeven [illegible] als een kleedingstuk voor vrouwen.

P. L. II: 14—17.

256. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

Naast [illegible] is ook, maar minder algemeen het Sålå'sche woord [illegible] in gebruik. Voor Bn werd [illegible] opgegeven als K. Ook te Sk verstaat men [illegible], zonder dat men het echter zelf schijnt te bezigen.

WBK: geeft het op als TD., wat althans voor Sk minder juist schijnt te zijn (zie boven).

WDL: geeft op voor de residentiën Bg, R en M.

257. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl (maar hier is [illegible] meer gewoon), Bn.

Zie Dial. Ba.

258. [illegible] (met den *a*-klank uitgesproken) = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

VOORB: [illegible] (R)

259. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het niet in deze beteekenis op, wel in de Sålå'sche van „geraamte, *van een dak*" enz.

WDL: geeft het op in [illegible] als te Bl dialektisch voor [illegible]. Zóó is het echter ook te Sk in gebruik.

260. [illegible] = [illegible] Bl.

Komt niet voor te Dj, R.

Vergelijk ook [illegible].

261. [illegible] *of* [illegible] *zie* [illegible].

262. [illegible] = [illegible].

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft het in verschillende beteekenissen op, die echter volgens mijn berichtgevers geen van alle te Sk gebruikelijk zijn.

WDL: geeft het op voor S., (Ws.).

vdBR: 21—10 (Kl).

263. [illegible] = [illegible] Dj, R.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis, nl. als grondwoord van [illegible] = „steenigen". Vergelijk ook [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het op voor (Bl.) O.

vdBR: 33—2 (Kl).

264. [illegible] = [illegible] Dj.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: vermeldt het als opgegeven door Rh. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het op voor Pk., Br.

265. [illegible] *gebruikt als pers. voornw. v.d. 1en persoon.*

Evenzoo zijn in gebruik [illegible] en [illegible]. Zie ook [illegible].

vdBR: 60—2 (Smr), 71—3 (Dj) enz.

Eigenaardig is het, dat andere verwantschapsbenamingen te Sk wèl zoo in gebruik zijn, bv. [illegible] en [illegible].

266. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks.

II = [illegible].

Komt niet voor te Ks.

III = [illegible].

Komt niet voor te Ks.

WBK: geeft [illegible] op als Hollandisme. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

BIJDR: (*) geeft het in alle drie beteekenissen op.

267. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Bl.

Komt niet voor te Ks, R.

VOORB: [illegible] (Bl)

WBK: geeft den vorm alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „strootjes maken".

268. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R. Vergelijk echter [illegible].

Evenzoo in K. [illegible] en [illegible].

WBK: geeft het op als TP.

WDL: geeft het op voor Pd., (Bn.).

VDBR: 74—6 (Dj. Eigenaardig is het gebruik hier in een ontkenning. Te Sk toch zegt men dan niet [illegible], maar [illegible]), 106—22 (Ks), 98—1 (Pt).

269. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Het is als KD.-term in gebruik.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis, nl. als K. van [illegible].

270. [illegible] *en* [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt (maar hier speciaal als spreektaal opgegeven), R.

Komt niet voor te Bl.

Zie ook bij [illegible].

VOORB: [illegible] (R)

WDL: geeft alleen [illegible] op voor Ls., (Rb.).

271. [illegible]

[illegible] N. [illegible] K. = [illegible] Ks, Pt, Bl (maar hier is [illegible] meer gewoon).

Komt niet voor te R.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft het in een hiermede ongeveer overeenkomstigen zin op, nl. in dien van „zich bedenken", „twijfelachtig, *of het zoo zijn zal*". Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

272. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „wanordelijk" enz.

WDL: geeft het op voor T.

273. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

WBK: geeft het op als KD. Volgens mijn berichtgevers echter is het ook als zoodanig te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het op als te (Pm.) dialektisch voor [Javanese script]. Als men hier niet aan een vergissing te denken heeft, wijkt het dus in zooverre af van het Djapårå'sch dialekt, dat het hier K., daar N. is.

P. L. I: 205—6.

274. [Javanese script] = [Javanese script] ?

VOORB: [Javanese script] (P.L. I, 48—10)

Komt niet voor te Pt, R, Bl.

WBK: geeft het alleen op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „schoon".

275. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

Komt niet voor te R, Bl.

Het schijnt ook te Sk wel verstaan te worden.

P. L. I: 2—16, 76—14 enz.

276. [Javanese script] I = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

II = [Javanese script] Bl.

WBK: geeft het alleen op in de beteekenis I en wel als tĕmbang. Het wordt bovendien te Sk nog gebezigd in dezelfde beteekenis als [Javanese script], bv. [Javanese script]. Dit [Javanese script] is dus geen tĕmbang, zooals Wbk. opgeeft.

WDL: vermeldt het in de beteekenis I voor Dj.

277. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

WBK: geeft geen van beide vormen op. [Javanese script] is echter te Sk een zeer veel voorkomend woord, dat beteekent „bank" (van *rustbank*).

BIJDR: ( ).

278. [Javanese script] = [Javanese script] Ba, Ks, Pt.

Zie ook Dial. Ba.

vdBr: 16—14 (Kl), 109—6 v.o. (Pt), 114—9 (Pt; *maar hier in* [Javanese script], *dus voor* [Javanese script]), 128—8 (Djw).

Bijdr: (* * *).

279. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R.

Voor Bl werd het als Malayisme opgegeven.

Wbk: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

vdBr: 101—13 (Pt).

Bijdr: (* *).

280. [Javanese script] = [Javanese script] Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

Wbk: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenissen van „*iemand* dwingen" enz.

vdBr: 104—11 [Javanese script] (Pt) *Lees* [Javanese script].

281. [Javanese script] *zie* [Javanese script] *en* [Javanese script].

282. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Ks, Pt (maar hier is [Javanese script] meer gewoon), Bl.

Komt niet voor te Dj.

Wbk: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen gebruikelijk een ander [Javanese script] in [Javanese script] = „gezamenlijk de kosten van iets dragen" (te Pt naar ik meen [Javanese script]) en verder [Javanese script] op zichzelf in den zin van „in een kring zitten, *van een menigte*".

P. L. I: 67—19.

283. [Javanese script] = [Javanese script] Bl.

Het kan uit den aard der zaak alleen door min of meer aanzienlijke personen gebezigd worden.

Zie ook bij [Javanese script] en [Javanese script].

vdBr: 72—6 (Dj), 82—14 (Ks).

284. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

P. L. I: 42—16.

285. [Javanese script]

[illegible] *en* [illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft beide vormen in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is te Sk alleen gebruikelijk [illegible] en wel uitsluitend in den zin van „bewaren", „opbergen".

P. L. I: 28—6, 58—19 [illegible], 83—5, 91—4 [illegible], 95—3 [illegible].

286. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Bijdr: ( ) geeft op [illegible] en niet [illegible].

vdBr: 34—15 (Kl).

287. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen in gebruik in den zin van „dubbel, *van bloemen*", bv. [illegible].

P. L. II: 75—17.

288. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, R, Bl.

vdBr: 94—12 (Pt), 100—10 (Pt).

289. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk niet in gebruik.

290. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op als Malayisme. Het schijnt echter te Sk alleen in gebruik te zijn in de uitdrukkingen [illegible] en [illegible].

Bijdr: (*).

291. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Het is als krâmâ-inggil-term in gebruik.

Wbk: geeft het alleen op in de Sâlâ'sche beteekenis van „mantel", „sjaal", en wel als KN.

292. [illegible] = [illegible] Ba, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba.

Bijdr: (**).

293. [illegible] = [illegible] Bn.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Bn.

294. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het op voor Dj., Bn. Pm.

295. [illegible] = [illegible] Pt.

VOORB: zie bij [illegible] II.

296. [illegible] I = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

II = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

De meest gewone verkorting van [illegible] (dit soms ook verkort tot [illegible]). Zie Dial. Ba.

VDBR: 71—7 (Dj).

297. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „span"* Dj, Ks, Pt, Bl.

Voor Dj werd [illegible] opgegeven als KD., dus zva. het Sålå'sche [illegible].

WBK: geeft [illegible] alleen op in een andere beteekenis, nl. als grw. van [illegible] = „de daksparren met tali-doek aan elkander vast binden". Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor te Sk [illegible] of [illegible]. Verder geeft het op [illegible] als KD. in TP. voor [illegible] = „span". Volgens mijn berichtgevers echter is [illegible] in deze laatste beteekenis ook te Sk gebruikelijk.

VDBR: 137—2 v.o. (Djw).

298. [illegible]

[illegible] I = [illegible] R, Bl.

Komt niet voor te Dj, Pt.

VOORB: [illegible] (R)

II = ? Dj, Pt.

WBK: geeft het op als gelijkwaardig met [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is het zóó te Sk niet in gebruik. Voor Pt werd als verklaring opgegeven: „[illegible]". Dus zva. [illegible] ?

[illegible] = [illegible] Dj.

299. [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk [illegible].

300. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, R, Bl, Bn.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft evenzoo als beteekenis op „gelasten". Volgens mijn berichtgevers echter beteekent het te Sk uitsluitend „*iemand* met een boodschap uitzenden". Eigenaardig is het daarom, dat ook te Sk de Kl.-term [illegible] wel in dien zin gebezigd wordt, bv. in [illegible].

301. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

302. [illegible]

[illegible] N. [illegible] *of* [illegible] K. = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft wel den ngoko-term, maar niet de kråmå-termen op. Vergelijk Taalsoorten, VII bij [illegible].

vdBR: 22—1 (Kl), 124—10 (Djw), 125—11 (Djw), 126—16 (Djw).

P. L. II: 153—14.

303. [illegible] = [illegible] Bl.

Komt niet voor te Pt, R.

WBK: geeft het behalve in de Sålå'sche beteekenis, nl. als benaming van een medicinalen wortel ook op in [illegible] = [illegible]. Aan mijn berichtgevers was deze laatste beteekenis onbekend.

304. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt (maar hier is [illegible] meer gewoon), Bl.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Dj., Bl.

305. [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk ook [illegible].

306. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt,

Zie Dial. Ba.

307. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „heerendienstplichtige"* Pt.

Vergelijk ook [illegible] en [illegible].

308. [illegible] = [illegible] Pt (maar hier opgegeven alleen voor de spil in het hengsel).

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen in gebruik als benaming van het z.g. tafeltje in een nieuwerwetschen brander. In plaats van het door Wbk. opgegeven [illegible] zegt men verder volgens hen gewoonlijk [illegible].

Bijdr: ( ).

309. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Het is in gebruik als K. Mogelijk staat het in verband met het te Sk gebruikelijke [illegible], dat daar echter Md. is.

310. [illegible]

[illegible] = ? Ba.

Zie Dial. Ba.

311. [illegible] *zie* [illegible].

312. [illegible] *zie* [illegible].

313. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Te Sk is het in dezelfde beteekenis in gebruik, maar alleen als TD.

314. [illegible] = [illegible], [illegible] Ks.

Komt niet voor te R.

De Regent van Ks gaf op: „[illegible] = [illegible]"

Bijdr: ( ).

315. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „zich van kant maken"* Dj.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

316. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook [illegible].

P. L. I: 72—1.

317. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Bl.

Komt niet voor te R.

Gewoonlijk verkort tot [illegible]. Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft als beteekenis op *„een jongesnaam”*. Waarschijnlijk wordt daarmede hetzelfde bedoeld, ofschoon het geen naam, maar een aanspraakstitel is.

WDL: geeft het in deze beteekenis op als Kw. voor Wg., (Sk.) Ptj Of het werkelijk als tëmbang voorkomt, meenden mijn berichtgevers te moeten betwijfelen.

318. [illegible] = [illegible], *nl. als grondwoord van* [illegible] *in de beteekenis van „voor den gek houden”* Dj, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

Vergelijk ook [illegible].

319. [illegible] = [illegible] Dj, Djw, R.

Het werd opgegeven als speciaal in gebruik in de kuststreken, zoodat het ook niet voorkomt te Ks, Pt, waar men zegt [illegible], zie beneden.

WDL: geeft het op voor Ls., (Rmb.) Bl., Bn. = [illegible], dus als N. Dit zal waarschijnlijk wel een vergissing zijn.

320. [illegible] = [illegible] Dj, Ks (maar hier als Kas. opgegeven).

Komt niet voor te Pt, Bl.

WBK: *„*[illegible] *verk.* [illegible] *zva.* [illegible] *maar in het Soerakartasche weinig in gebruik, eigenlijk Madoereesch; volg.* Rh. *ook Cheribonsch*; *volg.* CP. *tegen een kind, jonger dan* [illegible] OJ.”

Volgens mijn berichtgevers is het woord te Sk bepaaldelijk niet in gebruik. In 244 Verh. 117 vindt men het gebruikt in den zin van „schelm”.

WDL: geeft het op voor Bl.

321. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WDL: vermeldt het voor Dj.

322. [illegible] *zie* [illegible].

323. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te Pt, Bl.

WDL: vermeldt het voor Dj.

324. [Javanese script] *zie bij* [Javanese script].

Het is te Sk alleen gebruikelijk in de beteekenis van „schrabben" enz., bv. in [Javanese script] = „baggermolen".

325. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „troffel"* Pt, Bl.

WBK: geeft het op in verschillende beteekenissen, o.a. ook deze, welke beteekenissen echter volgens mijn berichtgevers geen van alle te Sk in gebruik zijn.

BIJDR: (*) geeft [Javanese script] op in den zin van „zoeken tot aan den bodem of tot aan het eind toe, ook fouten van andere zoeken".

Dit moet zijn [Javanese script] en zóó is het ook te Sk in gebruik.

326. [Javanese script] I = [Javanese script] Pt.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

Als verklaring werd naast [Javanese script] nog opgegeven [Javanese script], een woord, dat echter te Sk niet in gebruik schijnt te zijn.

II [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „voor de eerste maal ploegen, voordat de sawah's onder water staan"* Dj, Ks, Pt, Bl.

VOORB: [Javanese script] (Ks. Hier is dus [Javanese script] = [Javanese script])

III [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

WBK: geeft [Javanese script] alleen op als beteekenende „groote keisteen" en [Javanese script] ook als straf. Dit laatste is onjuist: De straf heet [Javanese script], het opleggen der straf [Javanese script], zoodat men bv. zegt [Javanese script] en [Javanese script].

De boven bij II opgegeven beteekenis van [Javanese script] vindt men in Wbk. niet. Vergelijk ook [Javanese script].

327. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter komt het zoo te Sk niet voor. Men vindt het intusschen zoo in 244 Verh. 139—7. Vergelijk ook boven bij [Javanese script].

VDBR: 119—11 (Djw).

328. [Javanese script] = [Javanese script] Ks.

VOORB: [Javanese script] (Smr)

WBK: geeft het op in de Sålå'sche beteekenis, nl. als „plank; deksel van een graf; *het* bord *van den band van een boek*; de houten scheê van een Jav. degen, *die met leêr, zilver of goud overtrokken wordt*; de lijst *van een schilderij of plaat*". Bovendien is te Sk nog in gebruik [Javanese script] = een wijdgevlochten bamboe-pagger *om aanplantingen enz.*

329. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] R, Bl.

Komt niet voor te Dj, Pt.

VOORB: [Javanese script] (R)

Voor Dj, Pt werd in de plaats van dezen vorm opgegeven [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] alleen op in de beteekenis van „gedruisch".

330. [Javanese script] = [Javanese script]

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het ook in dezen zin op, zij het dan ook alleen voor Arabische letters. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk behalve in de uitdrukkingen [Javanese script] en [Javanese script], dus = „Woensdagsche-" en „Donderdagsche kalender" alleen in gebruik op de scholen.

BIJDR: ( ).

331. [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

Vergelijk ook [Javanese script].

332. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script], *nl. alleen in den zin van „nok"* Pt.

Komt niet voor te Ks, R.

BIJDR: ( ).

333. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „dekplank"* Dj.

WBK: geeft het in een hiermede overeenkomstigen zin op. Volgens mijn berichtgevers beteekent het te Sk alleen „jaloezie" enz. Vergelijk ook [Javanese script].

334. [illegible] K. [illegible] N. Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook [illegible].

P. L. I: 55—1.

335. [illegible] I *verkorting van* [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

II = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible]

Vergelijk [illegible] en zie ook bij [illegible].

WBK: geeft noch [illegible], noch het ook te Sk gebruikelijke [illegible] in de beteekenis van [illegible] op.

336. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het op als spreektaal. Volgens mijn berichtgevers echter zegt men te Sk alleen [illegible] (behalve dan in [illegible] enz.).

WDL: geeft het op voor Smr en voegt daaraan toe, dat het ook te Sk gebezigd wordt. Zie echter boven.

337. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het ook op. Te Sk wordt het wel verstaan, maar door Javanen zelf naar het schijnt niet gebezigd.

BIJDR: ( ).

338. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „paard"* Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

[illegible], *gewl.* [illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft [illegible] op zichzelf op als tĕmbang en verder als K. van [illegible] in OJ. Ten aanzien van [illegible] als boomnaam vindt men: „[illegible] KN., *ook wel* [illegible] N., [illegible] K., *naam van een boom*". Volgens mijn berichtgevers is dit minder juist. Te Sk is [illegible] KN., [illegible] KD. [illegible] komt als K. voor in Pasisir-Javaansch, maar niet te Sk. Gewoonlijk wordt het daar ook in N. gebezigd, al wordt [illegible] ook wel verstaan.

Naast [illegible] werd nog als dialektisch, maar speciaal als KD. opgegeven [illegible]. Dit woord, dat Wbk. niet opgeeft, is echter ook te Sk als KD. in gebruik. Wdl. geeft het voor geheel Midden-Java op als K. Voor de bovengenoemde streken echter is dit bepaaldelijk onjuist, want daar is het KD. en [illegible] het K.

350. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk, behalve in samenstellingen als [illegible] enz. slechts bij uitzondering in gebruik naast [illegible].

351. [illegible]

[illegible] = [illegible] (? maar dit wordt te Sk alleen van een [illegible] gezegd, zie J. Z. II, 133) Ba.

Zie Dial. Ba.

352. [illegible] N. [illegible] K.

I [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „werkbare man"* Ks, Pt.

Vergelijk ook [illegible].

II [illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft als beteekenis van [illegible] op „de gegoeden". Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

353. [illegible] N.

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

Te Sk is in dezen zin [illegible] op zichzelf N. en [illegible] K. Maar men zegt er bv. weder wel [illegible]

P. L. II: 121—10 v.o.

354. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te Pt, Bl.

WBK: geeft het op 1° als tĕmbang in den zin van [illegible] en 2° als TD. voor een kleine [illegible]. Mijn berichtgevers echter kenden het in geen van beide beteekenissen.

WDL: vermeldt het in den zin van [illegible] voor Dj

355. [illegible] = [illegible], [illegible] Ks, R.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Te Sk verstaat men het woord wel, maar schijnt het — althans door Javanen — niet gebezigd te worden.

BIJDR: (***).

356. [illegible] I = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

II = [illegible] R, Bl.

III = [illegible] Bl.

WBK: geeft het behalve in de Sålå'sche beteekenissen van „kleverig" en „villen" (grw.) ook op als: *„benaming van een nauwsluitend fatsoen van buis"*. Deze laatste beteekenis was aan mijn berichtgevers onbekend.

WDL: geeft het in de beteekenis I op voor Dj., Bl., in de beteekenis II voor Bn., in de beteekenis III voor Tjr., (M.).

357. [illegible] = [illegible] Pt.

Vergelijk ook [illegible] en [illegible].

358. [illegible] *zie* [illegible].

359. [illegible]

[illegible] = ? Ba.

Zie Dial. Ba.

360. [illegible] = [illegible] Pt, R, Bl (maar hier opgegeven als TD.).

Komt niet voor te Dj, Ks. Zie echter ook bij [illegible].

WBK: geeft het niet op, wèl [illegible] en [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter zijn deze woorden te Sk niet in gebruik.

361. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible] Dj, Ks.

BIJDR: ( ).

362. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van* [illegible] R.

Vergelijk ook [illegible], [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het voor (Bl.) op als beteekenende [illegible]. Waarschijnlijk wordt hiermede hetzelfde bedoeld.

363. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (Ks)

364. [illegible] = [illegible] Dj, R.

Vergelijk [illegible].

365. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj.

Wbk: geeft het behalve in de Sålå'sche beteekenissen van „uier", „zwezerik", „krijt" en „kamfer" ook op als Malayisme voor „kalk". Het schijnt zoo echter te Sk niet gebezigd te worden.

Bijdr: (*).

366. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

367. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „keper"* Dj.

Komt niet voor te R.

Wbk: „[illegible] 1. (Tj.) *dial. v.* [illegible] *Holl.* keper."

Het is niet duidelijk, wat de beteekenis hiervan is. Is het de bedoeling, te zeggen, dat [illegible] dialektisch is voor het Sålå'sche [illegible], waarom dan [illegible] zelf niet opgegeven? Volgens mijn berichtgevers echter is juist [illegible] de Sålå'sche term en is [illegible] te Sk alleen als TD. in gebruik.

vdBr: 20—8 (Kl).

368. [illegible] = [illegible] R.

Voorb: [illegible] (R)

Wbk: geeft geen van beide woorden op. De beteekenis is „kaartspelen", nl. met Chineesche kaarten.

Voor Dj, Ks, Pt en Bl werd [illegible] opgegeven als beteekenende de kaarten, waarmede dat spel gespeeld wordt. Te Sk zegt men daarvoor eenvoudig [illegible].

Voor Pt werd nog opgegeven: „[illegible] 2, [illegible] 1 [illegible] ([illegible]) [illegible] 1 [illegible]."

369. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „Europeesche-* of *Chineesche waaier"* Ks.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft in dezen zin [illegible] zelfs op als meer gewoon dan [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter wordt [illegible] te Sk niet gebruikt. De onderscheiding, die in Bijdr. gemaakt wordt, nl. [illegible] voor ronde waaiers, die niet gevouwen kunnen worden, en [illegible] voor de Europeesche en Chi-

neesche waaiers, is volgens hen dan ook onjuist. In beide gevallen zegt men te Sk [illegible].

BIJDR: ( ).

370. [illegible] = [illegible] Pt, Bl.

Komt niet voor te R. Vergelijk echter ook [illegible].

WDL: geeft het niet op, wel [illegible] in denzelfden zin voor Tg.

371. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft bij [illegible] dit op als naam van den boom en [illegible] als naam van de vrucht, terwijl bij [illegible] weder dit laatste vermeld wordt als naam van den boom met toevoeging van de woorden: „*volg.* Rh. *heet meer bep. de vrucht* [illegible] *en de wortel en bladeren* [illegible]". Volgens mijn berichtgevers heet de boom [illegible] en is [illegible] alleen de benaming van de wortels. In Djapårå nu noemt men alles [illegible], zoodat men bv. zegt [illegible], [illegible] enz. Voor Bl werd mij opgegeven, dat de jonge vruchten [illegible] heeten (cfm. Sk) en de oude vruchten [illegible]. Voor Pt werd opgegeven [illegible] = [illegible] ([illegible]).

WDL: geeft het op voor Bl.

372. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te R.

BIJDR: ( ).

373. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (P. L. I, 85—13).

Vergelijk ook [illegible] en [illegible].

WBK: geeft [illegible] op naast [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter komt [illegible] op zichzelf alleen in enkele uitdrukkingen voor, zoo [illegible] en [illegible] (= op zijn minst).

P. L. I: 55—4, 65—16, 84—16 enz.

374. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft het op als *poët.*

WDL: „[illegible]: Dj., (Bl.) [illegible] [illegible] k. = [illegible] k."

Dit is natuurlijk een vergissing, want zoo als het er staat zou [illegible] N. en [illegible] K. zijn, terwijl het eerste eenvoudig een verkorting is van het

laatste, evenals men te Sk in enkele uitdrukkingen [Javanese script] verkort tot [Javanese script]. Vergelijk ook boven bij [Javanese script].

De Regent van Ks gaf het op als gebruikelijk in Djapårå, Rĕmbang en verder oostwaarts.

375. [Javanese script] = [Javanese script] R.

Vergelijk ook [Javanese script].

WBK: geeft het woord in deze beteekenis niet op, wel in de Sålå'sche van „sluier".

376. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl, Bn.

Zie Dial. Ba.

377. [Javanese script] I = [Javanese script] (?) Bl.

Te Sk beteekent [Javanese script] alleen „jonge djatiboom", maar hier is het blijkbaar gebruikt in den zin van „dolk". Vergelijk ook Wbk.

II [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

In de beteekenis II werd voor R opgegeven [Javanese script].

WBK: geeft het in verschillende beteekenissen op, o.a. ook die sub II genoemd. Volgens mijn berichtgevers beteekent het te Sk alleen „tijdelijke pasanggrahan".

WDL: geeft het op in de beteekenis II en wel voor Dj.

378. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

WBK: geeft het behalve in de te Sk gebruikelijke beteekenissen van „zooals" en van „middelen tot onderhoud" ook op in die van „gegoed". Het is daar echter niet het meest gewone woord zooals in de pasisir-streek.

379. [Javanese script] N. [Javanese script] K.

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R.

WBK: geeft het ook op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk het meest gewone woord [Javanese script], dat in Djapårå zelden of nooit gebruikt wordt.

BIJDR: (* * *).

380. [Javanese script]

[Javanese script] = ? (= naar links wenden, *van een prauw*) Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Naast [Javanese script]. Voor het naar rechts wenden zegt men [Javanese script].

Vergelijk ook boven bij [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] niet op, maar vermeldt bij [Javanese script]: „[Javanese script] *of* [Javanese script] *v.* [Javanese script] *als scheepsterm, ... een vaartuig* pagaaijen, *nl.* het water naar zich toehalen". Van [Javanese script] wordt behalve de Sålå'sche beteekenis van „*iets* met een hefboom lichten" ook opgegeven: „*een vaartuig* met een pagaai wenden *of* stûren". Een en ander komt dus niet geheel overeen met het gebruik in Djapårå.

381. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „desaverkiezing"* Dj, Ks.

VOORB: [Javanese script] (Ks)

Komt niet voor te Pt, Bl.

WBK: geeft [Javanese script] alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „proef", „beproeving".

382. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

WBK: geeft geen van beide vormen op. De beteekenis is „kommandeeren".

BIJDR: geeft ook voor Sk op [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers echter zegt men er [Javanese script].

383. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks (maar hier is [Javanese script] meer gewoon), Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het naast [Javanese script] op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

VDBR: 68—6 (Smr).

384. [Javanese script] = [Javanese script] Pt, Bl.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op en bovendien nog als gelijkwaardig met [Javanese script] = „dicht aan elkander", „compres". Volgens mijn berichtgevers worden noch [Javanese script], noch [Javanese script] zoo gebruikt. [Javanese script] beteekent volgens hen alleen „kleverig", „innig samenhangend", terwijl [Javanese script] is 1° de naam van een lagoe en 2° = „kozijn".

WDL: geeft voor Dj. op [Javanese script] = [Javanese script], wat onjuist is, want het wordt als K. (of KD.?) gebruikt en is dus gelijk aan [Javanese script], dat te Sk het K. (Wbk. geeft op KD.) is voor [Javanese script].

385. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

Zie Dial. Ba.

386. [Javanese script] = [Javanese script] R, Bl.

Komt niet voor te Dj.

Voor Pt werd alleen [Javanese script] opgegeven.

WBK: geeft het niet op, wel [Javanese script], dat echter volgens mijn berichtgevers evenmin te Sk voorkomt.

WDL: geeft het op voor Bl., Ls. (Rmb.).

387. [Javanese script] = [Javanese script] Ks.

Voor Bl werd nog als beteekenis opgegeven: [Javanese script]*, [Javanese script]"

Dit komt dus overeen met de Sålå'sche beteekenis, daar te Sk het verschil in beteekenis is, dat een [Javanese script] wordt vervaardigd van mendong en een [Javanese script] van pandan.

WBK: geeft [Javanese script] op als een „zak van gevlochten biezen *of* gĕbangbladen" (lees: bladeren) en [Javanese script] als „*een van* [Javanese script] *touw of iets dergelijks gevlochten*, zak". Zie te dezen aanzien het boven opgemerkte. Bovendien worden althans te Sk geen zakken gemaakt van gĕbangbladeren.

WDL: geeft het op voor Dj.

388. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Vergelijk ook [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

VOORB: [Javanese script] (R)

WDL: geeft het op voor Kr., (Bg.).

389. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Bl.

Komt niet voor te Pt.

Het woord schijnt meer speciaal gebezigd te worden voor een kleinen achteringang. Vergelijk ook [Javanese script].

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenissen van „achtererf" en van „tuin".

WDL: vermeldt het voor Dj.

390. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

391. [Javanese script] = [Javanese script] Ks.

---

*Moet zijn [Javanese script], daar [Javanese script] Kl. is.

Zie Dial. Ba.

392. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te R.

WDL: geeft het op voor (Bn.).

BIJDR: (*).

393. [Javanese script]

[Javanese script] I = [Javanese script] Dj, Pt.

Komt niet voor te Bl.

II = [Javanese script], *nl. in de beteekenis van „Chineesch telraam"* Bl.

III = [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

WBK: geeft den vorm niet op, hoewel hij ook te Sk gebruikt wordt, nl. in de beteekenis van „hansop". Ook de beteekenis [Javanese script] = „Chineesch telraam" wordt in Wbk. niet opgegeven.

WDL: geeft het in de beteekenis I op voor Dj.

394. [Javanese script]

[Javanese script] I = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te Pt, R.

II = [Javanese script] Bl.

VOORB: [Javanese script] (Bl)

WBK: geeft het ook op in de beteekenis I. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het in de beteekenis I op voor Smr.

395. [Javanese script] = $^1/_3$ baoe Ks, Pt.

Te Sk bestaat hiervoor geen afzonderlijke term. Van rijstvelden gesproken beteekent daar [Javanese script] „vak".

396. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „sandalen"* Dj, Ks, Pt, Bl.

Voor Ks ook opgegeven in den vorm [Javanese script].

WBK: geeft alleen [Javanese script] en niet het ook te Sk in denzelfden zin gebruikelijke [Javanese script] op. Beide worden echter daar alleen in figuurlijken zin gebruikt (en niet ook in de letterlijke beteekenis, z.a. Wbk. opgeeft), bv.

in de uitdrukking [illegible]. Ook [illegible] vindt men in Wbk. niet opgegeven, wel het gelijkwaardige [illegible].

WDL: geeft het op voor Dj., maar schijnt het woord te beschouwen als een passief met [illegible] van een grondwoord [illegible]. Men vindt het althans als [illegible] bij [illegible] opgegeven.

397. [illegible] *zie* [illegible].

398. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Komt niet voor te R.

vdBr: 3—3 (Kl).

399. [illegible] N. [illegible] K.

[illegible]° = [illegible]° . . . [illegible]

Voorb: [illegible] (P. L. I, 99—10)

P. L. I: 99—10; II, 198—15 enz.

400. [illegible] *zie* [illegible].

401. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Voor Bl werd daarnaast ook opgegeven [illegible], dat ik ook in Pt herhaaldelijk hoorde. Voor Dj werd ook opgegeven [illegible]. Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft het niet op, zie echter bij [illegible] en vergelijk ook [illegible].

402. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R.

Voorb: [illegible] (Ks)

Zie ook bij [illegible].

Wbk: geeft het niet op. Ook te Sk is echter het woord in gebruik, maar in een andere beteekenis, nl „met vijf kaarten nog beneden de 21 zijn, *bij het vingt-et-un-spel*".

403. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook [illegible] en [illegible].

Men vindt het ook in het Leesboek achter de Bekn. Jav. gramm. (1882), 249—13.

404. [illegible] = [illegible] Dj, R.

Vergelijk Dial. Ba bij [illegible].

Voor Bn werd als beteekenis opgegeven [illegible], [illegible] en als voorbeeld: [illegible].

405. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

WBK: geeft [illegible] met een werkwoordelijke beteekenis alleen op in den zin van „met elkander een geschil hebben *of* onderhandelen". Bovendien is het nog te Sk in gebruik in de beteekenis van „over en weer dingen en bieden".

WDL: vermeldt het voor Ls., (Rmb.) Dj.

[illegible] *zie bij* [illegible].

406. [illegible] = [illegible] R, Bl.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [illegible] (R)

407. [illegible] = [illegible] Pt.

WBK: geeft [illegible] niet op, ofschoon het ook te Sk gebruikt wordt, nl. voor een meer gelijkmatigen draf dan [illegible]. Dit volgens opgave van mijn berichtgevers. Door den Regent van Ks werd opgegeven, dat [illegible] als vreemd woord in gebruik is, terwijl personen, die niet veel met Europeanen of Chineezen in aanraking komen, 't Javaansche woord [illegible] bezigen. Te Sk zal wel hetzelfde het geval zijn.

408. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het in de lijst van bijvoegsels en verbeteringen op als TP. Zie verder Dial. Ba.

VDBR: 139—16 (Djw).

409. [illegible] = [illegible] Pt.

Zie ook [illegible], dat waarschijnlijk een verkorting hiervan is.

410. [illegible] I = [illegible] Dj, Pt, Bl.

VOORB: zie bij [illegible]. Daar is echter [illegible] (of [illegible]?) = [illegible].

II = [illegible] ([illegible]) Pt.

WBK: geeft het in deze beteekenissen niet op.
WDL: vermeldt [illegible] = [illegible] voor Dj.

411. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft [illegible] op in de beteekenis van „kniegesp". Mijn berichtgevers echter kenden het woord niet en noemden daarvoor [illegible]. Het te Sk wèl gebruikelijke [illegible] komt niet in Wbk. voor. De beteekenis is „das".

BIJDR: ( ) geeft als gelijkwaardigen Sålå'schen term op [illegible]. Dit zou beter gebruikt kunnen worden voor „strop".

412. [illegible] = [illegible] Pt, R, Bl.

Komt niet voor te Ks.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft [illegible] alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „meenen" enz.

413. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Evenzoo in het K. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] N., [illegible] K. op als spreektaal voor [illegible] N., [illegible] K. Volgens mijn berichtgevers komen noch [illegible], noch [illegible] te Sk voor, ook niet in de spreektaal.

VDBR: 141—2 (Djw).

414. [illegible] = [illegible] Ba.

Komt niet voor te Dj, Pt, R.
Zie Dial. Ba.

415. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] R.

Komt niet voor te Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft den vorm [illegible] in het geheel niet op.

416. [illegible] *bezittel. voornw. v.d. 1ᵉⁿ pers. in Kl.* Dj, Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Pt)

WBK: geeft het in dezen zin niet op. Zie echter Taalsoorten, XII.

417. [illegible] = [illegible], [illegible], *nl. als „wijzer van een uurwerk".*

Komt niet voor te R, Bl.

Wbk: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „naald". De beteekenis „wijzer" van [illegible] vindt men in Wbk. niet.

P. L. I: 10—5.

418. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

Voorb: [illegible] (R)

Ook wel verkort tot [illegible]. Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft [illegible] op als een afleiding van [illegible] (volgens de in Wbk. gevolgde spelling [illegible]), een verkorting van [illegible], terwijl [illegible] wordt opgegeven als een verkorting van [illegible]. Uit de uitspraak (*dimènè*) blijkt intusschen, dat [illegible] is een afleiding, door middel van [illegible] gevormd van het met [illegible] gelijkwaardige [illegible].

419. [illegible] *zie* [illegible].

420. [illegible]

[illegible] = [illegible] Bl.

Te Pt is het alleen in gebruik als bijstelling, bv. [illegible], dus in den zin van „om er rijst mede te stoomen". Te Sk is de vorm in het geheel niet in gebruik.

Wdl: vermeldt hem voor Tj.

421. [illegible] I = [illegible] R.

Voorb: [illegible] (R)

Komt niet voor te Pt.

II = [illegible] Bl.

Hoe het in het N. is, werd niet opgegeven.

Komt niet voor te Pt.

422. [illegible] = [illegible]

Komt niet voor te R.

Bijdr: ( ) geeft als overeenkomstigen Sålå'schen term op [illegible], wat echter meer gebruikt schijnt te worden voor een oud-model kabinet.

423. [Javanese script] I = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

II = [Javanese script], *nl. in vragen als* [Javanese script] Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft de beteekenis I op als malavisme en de beteekenis II als KN. Geen van beide is echter volgens mijn berichtgevers te Sk in gebruik.

WDL: geeft de beteekenis I op voor Rmb., Bl.

424. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Ks, Pt.

WBK: geeft den vorm ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt hij te Sk niet gebezigd.

BIJDR: (**).

In P. L. II: 115—6 vindt men het gebezigd in den zin van „tegenhouden, *van water*", dus = [Javanese script].

425. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Vergelijk ook [Javanese script].

426. [Javanese script] I = [Javanese script], [Javanese script] Dj, Pt, R, Bl.

VOORB: [Javanese script] (Wdl.)

II = [Javanese script] Dj, Bl.

Wat het grondwoord zou kunnen zijn van [Javanese script] is mij niet duidelijk.

WBK: geeft het niet op. Trouwens het te Sk wèl gebruikelijke [Javanese script] evenmin. Het beteekent „sterk", „deugdzaam".

WDL: geeft het in de beteekenis I op voor (Dj., Bl.).

427. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

VOORB: [Javanese script] (Ks)

WBK: geeft het op als „*in de spreektaal verkorting van* [Javanese script] *en van* [Javanese script]". Volgens mijn berichtgevers komt het te Sk niet voor.

428. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] R.

Te Sk is het alleen in tĕmbang in gebruik.

429. [Javanese script] *zva.* [Javanese script].

430. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. van een ledikant* Dj.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op als malayisme. Als zoodanig echter is het volgens mijn berichtgevers te Sk alleen in gebruik voor . In Djapårå is het in de laatste beteekenis het gewone woord en komt zelden of nooit voor. Het door Wbk. daarnaast opgegeven was aan mijn berichtgevers onbekend. Het werd mij intusschen ook voor Dj opgegeven.

BIJDR: ( ).

431.

= Dj, Ks.

Voor R werd opgegeven .

WBK: geeft het alleen op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „handteekening".

BIJDR: (* *).

432. *zie* .

433. = Ks, Pt.

WBK: geeft het op als malayisme voor . Vergelijk echter Dial. Ba bij dit woord.

BIJDR: (* * *).

434. I = Bl.

Voor R werd opgegeven .

II = Dj, Ks, Pt.

VOORB: (Ks) (Pt)

III = Bl.

WBK: geeft alleen op de te Sk gebruikelijke beteekenissen, nl. van I: „den voet oplichten, *bij het landakken*" en van II: „zieltogen".

WDL: „ Dj. = "

Zooals het er staat, heeft het laatste geen zin. Voor moet men er waarschijnlijk lezen , want dat zou ook van afgeleid kunnen zijn.

435. = Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Zie ook bij [illegible].

Wbk: geeft het in verschillende beteekenissen op. Volgens mijn berichtgevers zijn te Sk alleen in gebruik: [illegible] = „gewild, *van koopwaren*", en [illegible] = „voor de rechtbank trekken", „*zijn kris* trekken" (als KN. en niet als KI.), „innemen, bv. *van een vliegertouw*" en „innen, *van belastingen*".

Bijdr: geeft het op als dialektisch voor [illegible]. In dienzelfden zin is het echter ook te Sk in gebruik.

vdBr: 115—4 [illegible] (Pt)

436. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Wbk: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „door", „doorheen", „overeenstemmen" enz.

vdBr: 134—9 [illegible] (Djw)

437. [illegible] *zie* [illegible].

438. [illegible] I = [illegible] Pt, Bl.

II = [illegible] Ks, Bl.

Komt ook voor in den vorm [illegible]. Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft het op in de beteekenissen van „bamboepagger" en van „opstaande rollaag van metselwerk". Volgens mijn berichtgevers is het te Sk in gebruik in de beteekenis van „sloof (onderste balk), *dan wel* metselwerk, waarop een planken omwanding rust", of zooals ook voor Pt het verschil omschreven werd: „[illegible]"

Wdl: geeft het niet op, wel [illegible] voor Dj. in de beteekenis I. Waarschijnlijk is dit een vergissing en wordt er hetzelfde woord mede bedoeld.

439. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Zie echter Taalsoorten, I bij [illegible].

vdBr: 123—7 v.o. (Djw).

440. [illegible] = [illegible]

Komt niet voor te Pt, Bl.

Wbk: geeft het op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „trekpot".

Wdl: geeft het op als te Dj. gebruikelijk voor [illegible], dus = „koffiekan". Mij werd het voor Dj opgegeven in den zin van „trekpot".

441. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

Wbk: geeft het alleen op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „onderteekenen".

Bijdr: (*) geeft het op als ook te Sk gebruikelijk in den zin van „voor *iets* instaan". Mijn berichtgevers echter kenden die beteekenis niet.

442. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt.

Voorb: [Javanese script] (Pt)

Zie ook bij [Javanese script].

443. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Wbk: geeft het in deze beteekenis van „zich aankleeden", „zich gereedmaken" niet op, alleen in de te Sk gebruikelijke van „het een en ander in orde brengen".

Wdl: geeft het op voor Dj.

344. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Mogelijk wordt hier wel de bij [Javanese script] vermelde, ook te Sk gebruikelijke beteekenis bedoeld.

Wbk: geeft het alleen op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „aanstooten", „aansluiten".

Wdl: vermeldt het voor Dj.

445. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft als beteekenis op „vloerplanken van een paardenstal". Daarvoor zegt men echter te Sk niet [Javanese script], maar [Javanese script], wat Wbk. weder niet opgeeft. Voor „dekplanken, *van een brug*" zegt men te Sk [Javanese script]. Verder gaven mijn berichtgevers van [Javanese script] nog op een beteekenis „tegen elkander aanbonzen", die Wbk. niet vermeldt.

Wdl: geeft het op als te Pk. dialektisch voor [Javanese script].

vdBr: 114—14 (Pt).

446. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk niet in gebruik.

WDL: „: [illegible] : [illegible] Pk. [illegible] = [illegible]"

Dus [illegible] is niet = [illegible], maar = [illegible], wat bovendien moet zijn [illegible], want in zulk een zin wordt te Sk [illegible] niet gebruikt.

VDBR: 25—6 (Kl).

447\. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba.

448\. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

([illegible]) = [illegible] Pt.

Komt niet voor te Ks, R, Bl.

WBK: geeft beide op als „Kw. *en als deftige uitdrukking*". Volgens mijn berichtgevers zijn ze te Sk alleen nog maar in těmbang in gebruik.

VDBR: 73—10 (Dj).

449\. [illegible] = [illegible] Dj, R, Bl.

Vergelijk ook [illegible], [illegible] en [illegible].

450\. [illegible] = [illegible].

Zie Dial. Ba bij [illegible].

451\. [illegible] *zie* ([illegible]).

452\. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft naast elkander op [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is te Sk alleen gebruikelijk [illegible], in de spreektaal wel eens verkort tot [illegible], en komt alleen [illegible] ook wel eens in těmbang voor.

WDL: „: [illegible] : [illegible] Br. [illegible] Sk. [illegible] Tg., Pk., Kb. [illegible] = [illegible]"

Het is niet duidelijk of men bij dit laatste woord te denken heeft aan een schrijf- of drukfout, dan wel dat de herhaling eenvoudig moet worden toegeschreven aan een minder zorgvuldige bewerking.

453. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba en vergelijk [Javanese script].

Bijdr: geeft als Sålå'sch Javaansch voor „langzaam" op [Javanese script], een woord aan mijn berichtgevers onbekend.

454. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te Pt, R.

Zie ook bij [Javanese script].

455. [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, R.

Vergelijk ook [Javanese script].

Wbk: geeft bij [Javanese script] dit woord op als KN., maar noemt bij [Javanese script], waarnaar bij [Javanese script] verwezen wordt, „[Javanese script], [Javanese script] *en verk.* [Javanese script]" tĕmbang. Verder wordt [Javanese script] nog als KN. opgegeven in de beteekenis van „onverschillig". Aan mijn berichtgevers was deze laatste beteekenis onbekend.

Wdl: „[Javanese script] Ml [Javanese script] (Tm.)". Welke plaats met dit Ml bedoeld wordt en waarop dat (Tm.) slaat, is niet recht duidelijk.

vdBr: 12—7 (Kl).

456. [Javanese script] = [Javanese script] R.

Waarschijnlijk afgeleid van [Javanese script] = [Javanese script]. Vergelijk ook [Javanese script].

457. [Javanese script] = [Javanese script] R.

Wbk: geeft [Javanese script] en [Javanese script] beide op als benaming voor een van bamboe gevlochten waaier om vuur aan te waaien of zich te verkoelen. Volgens mijn berichtgevers is te Sk alleen [Javanese script] gebruikelijk en wordt dat voorwerp alleen gebruikt om vuur aan te waaien.

Vergelijk ook [Javanese script].

458. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Vergelijk ook [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

vdBr: 89—1 v.o. (Pt). In een noot is bijgevoegd: „[Javanese script] vermolmd, voos. W. t. M." Dit is minder juist. Het woord beteekent „dekplank".

459. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. van een ledikant* R.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Aan mijn berichtgevers was het echter onbekend.

[Javanese script] = [Javanese script] Pt, Bl.

WBK: geeft [Javanese script] alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „opvangen".

460. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Ba

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

461. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te Ks, Pt, R.

WBK: geeft [Javanese script] alleen op als K. van [Javanese script] = „*vechthanen* wasschen en drenken". Bovendien zijn die woorden te Sk nog in gebruik in de beteekenis van „vervloeken", nl. dat de betrokkene tot water zal worden. Het passief [Javanese script] voor [Javanese script] of [Javanese script] is zoowel te Sk als te Ks, Pt, enz in gebruik.

WDL: geeft [Javanese script] = [Javanese script] op voor Dj. De gelijkstelling is in zooverre onjuist, dat het is een kråmå-uitdrukking, zoodat ze is = [Javanese script]. In het betrekkelijke artikel leze men bovendien [Javanese script] voor [Javanese script], dat daar heelemaal geen zin geeft.

462. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het Sålå'sche woord niet op, maar alleen [Javanese script], en wel — waarschijnlijk in navolging van BIJDR.— als samenstelling van [Javanese script] en het Holl. *olie*. Te Sk echter zegt men [Javanese script] en niet [Javanese script], waardoor die geheele afleiding minder waarschijnlijk wordt.

BIJDR: (* *).

463. [Javanese script] = [Javanese script] Dj (hier opgegeven als verkorting van [Javanese script]), Ks.

BIJDR: (*) vermeldt als gelijkwaardigen Sålå'schen term [Javanese script] „[Javanese script]". Het laatste woord was aan mijn berichtgevers onbekend. Ook [Javanese script] schijnt te Sk minder gebruikelijk te zijn. In Djapårå is het echter de gewone uitdrukking.

464. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft [illegible] ook in bovenstaande beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is de vorm op zichzelf te Sk niet gebruikelijk, maar komt hij wèl in het passief voor, bv. [illegible]. De beteekenis is dus = [illegible].

VDBR: 17—9 (Kl).

465. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Wdl.)

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft [illegible] alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenissen van „nauwgezet" en van „zeer, *met een bijkomende beteekenis van verwondering*", en [illegible] alleen in de Sålå'sche beteekenis van „ernstig gemeend", „degelijk".

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor Dj.

466. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R.

VOORB: [illegible] (R)

WDL: geeft het op, maar noemt de plaats niet, waar het gebruikelijk is.

467. [illegible] *zie* [illegible].

468. [illegible] I = [illegible], *nl. in den zin van „tijd"* Ks, Pt, Bl.

II = [illegible] Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Pt)

WBK: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „bepaalde termijn".

VDBR: 96—18 (Pt), 106—12 (Ks).

469. [illegible] N. [illegible] K.

[illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

II = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het op 1° in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „*iets* met opgeheven handen dragen" en 2° als „OJ., *in de spreektaal* (*ook in* Tj.) *zva.* [illegible]".

Dit komt niet geheel overeen met het gebruik in Djapårå, want [illegible] is daar niet alleen in de spreektaal in gebruik.

WDL: geeft als dialektisch voor [illegible] alleen op [illegible] voor Tg. De schrijver was hier blijkbaar vergeten, dat men in Tg het Javaansch met den *a*-klank uitspreekt, zoodat daar de taling-taroeng, die hier alleen dient om den *å*-klank weer te geven, uit den aard der zaak verdwenen is.

VDBR: 15—11 en 21—3 (Kl), 59—10 v.o. (Smr), 73—7 v.o. en 76—3 (Dj), 83—6 v.o. (Ks), 88—13 en 103—12 (Pt), 130—16 (Djw).

P. L. I: 35—4 en 8, 78—1.

470. [illegible] I = [illegible]

II = [illegible], [illegible] (?) Dj.

De Regent van Dj gaf op: „[illegible]"

De Regent van Ks gaf op: [illegible]

WBK: geeft het op als malayisme voor [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is het woord te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het op als te Wg., (Sk.) dialektisch voor [illegible].

BIJDR: *beteekenis* I ( ).

471. [illegible] = [illegible], *nl. als toespijs* Dj.

Komt niet voor te Pt, R, Bl.

Zie ook [illegible].

WDL: vermeldt het voor (Dj.).

472. [illegible] I = [illegible], *nl. als toespijs* Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Zie ook [illegible].

II = [illegible] Ks, Bl.

473. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

WBK: geeft het op als malayisme voor [illegible] en voor [illegible]. Volgens

mijn berichtgevers wordt het te Sk alleen gebezigd in den zin van [illegible] [illegible].

BIJDR: (**).

474. [illegible] = [illegible], *nl. als „petroleumblik"* Ks, Pt, R.

WBK: geeft deze beteekenis van geen van beide woorden op, wel [illegible] als „vuil, *bv. v. koper*" en [illegible] als „groot bekken".

475. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „dekplank"* Bl.

Komt niet voor te Dj.

Vergelijk ook [illegible].

Voor R werd opgegeven [illegible], dat te Sk alleen in gebruik is in den zin van „zich op elkander werpen".

476. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk alleen gebezigd 1° in figuurlijke beteekenis als „middel tot beschutting" en 2° in den zin van „vijver", bv. in [illegible], den naam van een aan den Soesoehoenan toebehoorend meer te Kartåsoerå.

477. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl (maar hier weinig in gebruik).

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het op zoowel in deze beteekenis, als in die van „vol", „in rijen geschaard". Volgens mijn berichtgevers is het te Sk in de eerste beteekenis niet- en in de tweede alleen in tëmbang in gebruik.

WDL: geeft het in de beteekenis van [illegible] op voor Bn.

478. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Volgens een enkele zou het ook te Sk in gebruik zijn.

479. [illegible]

I [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Ks)

II [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „werkbare man", „heerendienstplichtige"* Pt, Bl.

WBK: geeft alleen op de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van [illegible] [illegible] = *„een soort mand".*

480. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj.

BIJDR: (***).

481. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenissen van 1° „zich doof houden", „ongezeggelijk", „lijdelijk verzet", 2° „dam" of „dijk", en verder ook = [illegible]. In deze laatste beteekenis was het aan mijn berichtgevers onbekend.

WDL: vermeldt [illegible] = [illegible] voor Dj.

482. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Zie Dial. Ba.

483. [illegible] = [illegible] Bl.

VOORB: [illegible] (Wdl.)

Komt niet voor te Pt, R.

WBK: geeft het alleen op als grw. in de beteekenis van „omkappen".

WDL: vermeldt [illegible] = [illegible] voor Dj.

484. [illegible] I = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

II = [illegible], [illegible] Dj, Ks.

VOORB: [illegible] (Ks)

Komt niet voor te Bl.

WDL: vermeldt het als dialektisch voor [illegible] te (Dj.). Dit laatste beteekent echter te Sk „de dag van het feest". De bedoeling is waarschijnlijk dezelfde als boven opgegeven werd. Het schijnt intusschen wel afgeleid te zijn van [illegible].

Hoe het woord in de eerste beteekenis gespeld moet worden, bleek uit de ontvangen opgaven niet. Ik nam de spelling over van Wdl., waar het echter staat bij [illegible] als grondwoord, maar veronderstel, dat de twee laatste lettergrepen het woord [illegible] = [illegible] bevatten, zoodat het misschien beter zou zijn, te schrijven [illegible]. De lettergreep [illegible] zou dan kunnen

zijn een verbastering van [illegible], den passieven vorm van de gebiedende wijs in TP., zoodat de geheele vorm in Sålå'sch Javaansch zou luiden [illegible], wat ook dezelfde beteekenis heeft als [illegible]. Voor R en Dj werd dan ook opgegeven [illegible]. Nu vindt men in Wdl. bij [illegible] opgegeven „[illegible] Bn. [illegible] = [illegible] Bl. [illegible] = [illegible]" Dit komt op hetzelfde neer, daar men te Sk kan zeggen [illegible] zoowel als [illegible]. Alleen is de gelijkstelling minder juist.

Vergelijk ook boven bij [illegible] en [illegible].

485. [illegible] *zie* [illegible].

486. [illegible] *zie* [illegible].

487. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Voorb: [illegible] (Ks)

488. [illegible] I = [illegible] Dj, Pt.

Komt niet voor te Ks, Bl.

II = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: „[illegible] KN.; [illegible] *riet, zooals suikerriet, bamboe* vellen, snijden, *zva.* [illegible]" Volgens mijn berichtgevers wordt [illegible] te Sk niet gebruikt en is de gelijkstelling met [illegible] ook onjuist, aangezien dit woord uitsluitend voor suikerriet gebezigd wordt. Van bamboe zegt men [illegible], dat niet, z.a Wbk. opgeeft, ook voor het omkappen van boomen gebezigd wordt.

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible] voor Dj.

489. [illegible] *zie* [illegible].

490. [illegible] *zie* [illegible].

491. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible], *nl. als rechtsterm* Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Wbk: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenissen, nl. 1° = [illegible] en 2° = „handelwijze".

Bijdr: (**).

vdBr: 116—12 (Pt), 134—8 (Djw).

492. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het niet op, trouwens het te Sk naast [illegible] (eveneens als grw.), maar meer speciaal in de spreektaal gebruikelijke [illegible] evenmin.

WDL: geeft [illegible] niet op, wel [illegible] = [illegible] voor (Dj.). Vergelijk echter boven.

493. [illegible] *zie* [illegible] II.

494. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

WBK: geeft het in twee beteekenissen op: 1° „het wacht houden van ambtenaren", 2° „een buitenshuis wonende geringe bediende, die dagelijks eenig dienstwerk komt verrichten". In de laatste beteekenis werd het mij ook voor Bl opgegeven, maar is het volgens mijn berichtgevers te Sk niet in gebruik.

In Djapårå beteekent het een heerendienstplichtige, die bij het desahoofd uitkomt voor de huiselijke werkzaamheden. In Sk schijnen dergelijke diensten eerst in den laatsten tijd ontstaan te zijn in navolging van de Kamangkoenagaran, waar die personen den naam dragen van [illegible]. Wbk. geeft dit niet op. Zie ook J. L. W. 34—11.

WDL: „[illegible] = [illegible] Dj [illegible] = [illegible]"

In verband met de omstandigheid, dat de z.g. pantjendiensten bij de Inlandsche ambtenaren reeds jaren geleden afgeschaft zijn, zou te Dj dus [illegible] beteekenen „paardenjongen". Te eigenaardiger is dit, daar in Paṭi juist de pantjen's van het desahoofd worden onderscheiden in [illegible] voor het onderhoud van het paard en [illegible] voor de huiselijke werkzaamheden.

495. [illegible] I = [illegible] Dj, Bl.

VOORB: [illegible] (Bl)

II = [illegible] Dj, Pt.

VOORB: [illegible] (Pt)

Evenzoo is [illegible] = [illegible] of [illegible].

WBK: geeft het alleen op in de uit het Chineesch overgenomen beteekenis van „stam".

WDL: geeft het eveneens als uit het Chineesch overgenomen op in de beteekenis II voor Dj. Dit zal waarschijnlijk wel een vergissing zijn.

496. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VDBR: 116—13 (Pt).

497. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

498. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] R.

Komt niet voor te Pt.

De Regent van R gaf nog als verklaring op [Javanese script], een woord, aan mijn berichtgevers onbekend. Voor Dj werd opgegeven [Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: zie bij [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] op in de beteekenis van „een vaartuig, dat *met een ander* gelijk zeilt *of* uitzeilt". Aan mijn berichtgevers was deze beteekenis onbekend.

499. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl (maar hier weinig in gebruik).

Zie Dial. Ba. Wat daar staat is echter in verschillende opzichten nader gebleken, minder juist te zijn. Hetgeen daar [Javanese script] genoemd werd, moet [Javanese script] zijn, daar een [Javanese script] te Sk geen voetstuk heeft. De beschrijving van Wbk. ten aanzien van dit laatste woord is dus goed. Wat [Javanese script] genoemd werd, moet zijn [Javanese script], aangezien [Javanese script] meer speciaal een schep-*net* beteekent.

500. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Pt.

Daarnaast werd ook opgegeven [Javanese script].

WBK: geeft geen van beide woorden in dezen zin op, trouwens het ook in de Sålå'sche spreektaal met dezelfde beteekenis in gebruik zijnde [Javanese script] evenmin.

Vergelijk ook [Javanese script].

501. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

502. [Javanese script] = [Javanese script] Pt (maar hier weinig in gebruik), R, Bl (maar hier opgegeven als TD.).

WBK: geeft het op als tĕmbang.

WDL: „: [illegible] kw. [illegible] = [illegible] Bn. [illegible] Tjr., (M.)”.
De bedoeling hiervan is niet recht duidelijk.
Vergelijk ook [illegible].

503. [illegible] = [illegible], [illegible] Bl.
Komt niet voor te Dj, Pt.
Zie ook [illegible] en [illegible].
WDL: geeft het op voor Bn.

504. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.
Vergelijk [illegible].

505. [illegible] = [illegible] R.
Vergelijk ook [illegible].
WDL: geeft het op voor Bn. en vermoedt, dat het een vervorming is van [illegible]. Hoe of het in dat geval aan de beteekenis [illegible] zou gekomen zijn, is niet recht duidelijk.

506. [illegible] *zie* [illegible].

507. [illegible]
[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.
Het is echter [illegible] in een speciale beteekenis, t.w.: „[illegible]” (Ks)
Een volkomen gelijkwaardige term bestaat te Sk niet, daar de instelling daar onbekend is. Voor Soeràbàjà vindt men haar beschreven in de Ind. Gids 1891, blz. 1940.
WBK: geeft het op zoowel in deze beteekenis, als in de te Sk gebruikelijke, nl. *de personen, die bij feesten de gasten bedienen.*

508. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.
WDL: geeft het onder [illegible] op voor Dj. en onder [illegible] voor (Bn.). Te betwijfelen valt het, of werkelijk [illegible] het grondwoord is.
Vergelijk ook [illegible].

509. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te Pt, Bl.
Vergelijk [illegible].
Wdl: geeft het op voor (Dj.), nu weder onder [illegible].

510. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.
Zie Dial. Ba.
Mogelijk is het een vervorming van [illegible] over [illegible].

511. [illegible]
[illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.
Komt niet voor te Ks, R.
vdBr: 133—2 (Djw).

512. [illegible] I = [illegible], *alleen in den zin van „paarden stationneeren"* Dj, Ks (maar hier minder gewoon, zoodat men bv. voor [illegible] zegt [illegible]), Pt.
II = [illegible], *nl. in den zin van „voorrijder"* Bl.
Is niet in gebruik te Pt, Dj.
Komt ook voor in den vorm [illegible].
Wbk: geeft het op in den zin van „boegseeren". Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik. Daarentegen geeft Wbk. [illegible] niet op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „voorrijder".
Wdl: geeft [illegible] in de beteekenis II op voor Bn.
vdBr: 123—7 v.o. en 3 v.o. (Djw).

513. [illegible] *zie* [illegible].

514. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.
[illegible] (Ks)
Voor Ks werd als verklaring opgegeven [illegible], dat echter in dien zin te Sk niet gebruikt schijnt te worden.
Wdl: geeft het op voor (Bl.).

515. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, R, Bl.
Voorb: [illegible] (R)
Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft [Javanese script] evenzoo op in de beteekenis van „omkoopen". Volgens mijn berichtgevers echter is het woord zoo te Sk niet in gebruik.

516. [Javanese script] = [Javanese script] R, Bl.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [Javanese script] (R)

WDL: geeft het op voor Bn.

517. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Zie Dial. Ba.

518. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „veger" of „wisscher"* Dj, Pt, Bl.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op op gezag van JR. (?). Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen in gebruik als K. van [Javanese script] = „het indringen" en als KD. van [Javanese script] = „het weten".

WDL: vermeldt [Javanese script] = [Javanese script] voor Bl.

519. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WDL: vermeldt het voor (Dj.).

520. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Het is als (facultatieve?) kråmå-term in gebruik.

WBK: geeft het in dezen zin op als tĕmbang, *„ook wel als Krama"*. Volgens mijn berichtgevers komt het te Sk slechts zelden en dan hoofdzakelijk als TD. voor. Zij wilden het in ieder geval beschouwd hebben als KD.

521. [Javanese script] I = [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te Ks, Pt.

II = [Javanese script] Pt.

Komt niet voor te Ks.

WBK: geeft het behalve in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „omrastering" ook op in de beteekenis II. Volgens mijn berichtgevers echter komt het zoo te Sk niet voor.

WDL: geeft het voor Bl. op in de beteekenis I.

VDBR: beteekenis II, 123—5 (Djw). [Javanese script] is hier een gewone (foutieve) schrijfwijze voor [Javanese script].

522. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] R, Bl.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [Javanese script] (R)

WDL: geeft het op voor (Bn.).

523. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

Komt niet voor te Ks, R. Voor deze plaatsen werd opgegeven [Javanese script].

[Javanese script] = [Javanese script] Ks.

WBK: geeft wel op de uitdrukking [Javanese script], maar niet [Javanese script]. Te Sk zegt men volgens mijn berichtgevers alleen [Javanese script] met bijvoeging van [Javanese script] of [Javanese script], als niet reeds uit den zin zelf blijkt, of men bedoelt „kous" dan wel „handschoen".

BIJDR: ( ).

524. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

525. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba.

BIJDR: ( ).

526. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Pt.

WBK: geeft voor [Javanese script] als beteekenissen op zoowel „school", als „schoolgaan". Te Sk wordt het alleen in de tweede beteekenis gebruikt en zegt men voor „school" [Javanese script], een en ander volgens mijn berichtgevers cfm. Bijdr.

BIJDR: (**).

527. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, R, Bl.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [Javanese script] (R)

528. [Javanese script] = [Javanese script] R.

Komt niet voor te Ks, Pt, Bl. Vergelijk echter [Javanese script].

VOORB: [Javanese script] ([Javanese script]) [Javanese script] (R)

529. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Pt, R, Bl.

VOORB: [Javanese script] (R)

530. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Vergelijk ook [Javanese script].

WBK: geeft het in deze beteekenis alleen op als tĕmbang.

WDL: geeft het op voor Dj.

531. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

WBK: geeft naast deze uitdrukking nog enkele andere vormen en samenstellingen op. Volgens mijn berichtgevers is te Sk alleen — zij het dan ook zeldzaam — in gebruik [Javanese script] = „eens van zin".

BIJDR: (*).

532. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks.

Naast [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „speetje *vleesch aan een spit gebraden*". Dit laatste moet zijn *geroosterd*.

533. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Het woord is als kråmå-term in gebruik. Vergelijk Taalsoorten, VII bij [Javanese script]. Dit laatste woord schijnt in het Djapårå'sch dialekt niet voor te komen.

534. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

WBK: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk naast [Javanese script] schijnt voor te komen, dus in den zin van „inbeslagname", en niet in dien van „dagvaarden".

BIJDR: (*).

535. [Javanese script] I (*steen*) = [Javanese script] Pt.

II (*satijn*) = [Javanese script]

Zie ook bij [Javanese script].

BIJDR: (***) geeft als gelijkwaardigen Sålå'schen term op „[Javanese script] ook voor satijn". Waarschijnlijk is dit een druk- of schrijffout, want volgens mijn berichtgevers wordt [Javanese script] te Sk alleen gebruikt voor „knikker". Wbk. verwijst bij dit woord naar [Javanese script], dat men er echter tevergeefs in zoekt. Aan mijn berichtgevers was dit laatste woord onbekend.

536. [illegible] = [illegible] Dj.

WBK: geeft geen van beide woorden op. Beide zijn waarschijnlijk vervormingen van het Holl. *astraallamp*. De beteekenis is „petroleumlamp".

BIJDR: (*) noemt [illegible] ook als Sålå'schen term. Aan mijn berichtgevers echter was het woord onbekend.

537. [illegible] = [illegible]

WBK: geeft geen van beide woorden op, ofschoon beide te Sk in gebruik zijn. Het eerste beteekent daar „streng", als telmaat voor garen enz., het tweede beteekent „leidstreng".

BIJDR: (**) geeft ook in de laatste beteekenis voor Sk op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is dit onjuist.

538. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te Pt, R, Bl. Vergelijk echter ook [illegible].

WBK: geeft geen van beide woorden op. De beteekenis is „petroleumlamp", nl. die soort, waarbij de lamp in een glazen stolp geplaatst wordt.

BIJDR: (*) geeft als Sålå'schen term op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter wordt dit daar niet gebezigd.

539. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft geen van beide woorden op. De beteekenis is „gom-elastiek", nl. om schrift uit te wisschen.

540. [illegible] = ? Dj.

BIJDR: ( ) geeft als beteekenis op: „een reep leêr verbonden aan de stang van het achterpaard waardoor de streng van het voorpaard gaat". De Regent van R gaf als Sålå'schen term op [illegible], dat echter in die beteekenis aan mijn berichtgevers onbekend was.

541. [illegible] I = [illegible]

II = [illegible] Dj, Ks, Pt.

VOORB: [illegible] (Ks)

De Regent van R gaf nog als daar gebruikelijk op [illegible]. Het bleek niet duidelijk, welke van de twee beteekenissen daarmede bedoeld werd. Te Sk beteekent het volgens mijn berichtgevers uitsluitend „vierkant".

Vergelijk ook [illegible].

542. [illegible]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

vdBr: 127—9 v.o. (Djw).

543. [Javanese script] = [Javanese script] Ks.

Voorb: [Javanese script] (Ks)

Komt niet voor te R, Bl.

544. [Javanese script] = [Javanese script] Pt, Bl, Bn (hier opgegeven als K).

Komt niet voor te Dj.

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

Wdl: vermeldt het voor de residentiën Smr, Dj, R en M.

545. [Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, R, Bl.

Vergelijk ook [Javanese script].

546. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Zie ook bij [Javanese script]. Te Sålå is het K. voor „haan".

Wdl: geeft [Javanese script] op als dialektisch voor [Javanese script] te Ng., (Kb.) Tg., Dj. Voor Dj althans is in zooverre de gelijkstelling onjuist, dat het woord is K., dus = [Javanese script].

P. L. I: 104—1 v.o.

547. [Javanese script]

[Javanese script] I = [Javanese script], *nl. als benaming van het fluitje aan den staart van een duif* Dj, Ks, Pt, Bl.

II = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Wbk: geeft [Javanese script] op in de beteekenis van „in verschillende richtingen". Volgens mijn berichtgevers echter zegt men daarvoor steeds met verdubbeling [Javanese script]. In de beteekenis II geeft Wbk. op gezag van Rh. ook nog op [Javanese script], dat echter volgens mijn berichtgevers niet gebruikt wordt voor het muziekinstrument aan een vlieger. In Kĕḍoe schijnt [Javanese script] intusschen wel zoo voor te komen.

Wdl: geeft [Javanese script] = [Javanese script] op voor Dj.

548. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks (hier ook opgegeven = [Javanese script]), Bl.

WBK: geeft bij [illegible] beide: [illegible] en [illegible] naast elkander op, maar vermeldt [illegible] op zichzelf niet. Volgens mijn berichtgevers is alleen [illegible] te Sk gebruikelijk.

WDL: „[illegible] k. (Dj.) [illegible]" Wat de beteekenis van dat k. is, is niet duidelijk. Beteekent het hier, z.a. blijkbaar op enkele andere plaatsen, *krâmå*, dan had het ook gelijkgesteld moeten worden met [illegible] en niet met [illegible]. Aan mij is deze beteekenis [illegible] = [illegible] niet opgegeven.

BIJDR: ( ) geeft ook voor Ks [illegible] op.

549. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk wel in samenstellingen in gebruik, maar komt het overigens alleen bij uitzondering voor. In Djapårå is het 't meest gewone woord.

VDBR: 124—12 (Djw).

550. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te Ks.

WDL: vermeldt het voor (Dj.).

Vergelijk ook [illegible].

551. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?) Dj, R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: zie bij [illegible]. Dit voorbeeld zou anders eerder doen denken aan een beteekenis [illegible]. Vergelijk echter ook [illegible]. Voor Pt werd opgegeven: „[illegible]" De beteekenis hiervan is mij niet recht duidelijk.

552. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is in dien zin alleen gebruikelijk [illegible] = „*vogels of visschen* des nachts met licht vangen".

WDL: vermeldt het voor Bl.

553. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Het is als kråmå-term in gebruik.

WBK: „[illegible] 1. zacht waaijend, *van den wind*; [illegible] een zacht koeltje. 2. *scheepsterm*: bries, koelte, *voor* wind *in het algemeen*". Volgens mijn berichtgevers is de vorm te Sk in het geheel niet in gebruik.

VDBR: 104—14 en 107—3 v.o. (Pt).

P. L. I: 128—7.

554. [illegible]

[illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Dj, Pt.

VOORB: [illegible] (R)

555. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible] Dj, Ks.

WBK: geeft het op als malayisme. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk ook als zoodanig niet gebruikt.

BIJDR: ( ).

556. [illegible] = [illegible], *nl. in de beteekenis van „leenen"* R.

Komt niet voor te Pt.

Vergelijk ook [illegible].

VOORB: [illegible] (R)

WBK: spelt abusievelijk [illegible].

557. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

II = [illegible], [illegible] Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Bl)

WBK: geeft het in de beteekenis I op en noemt daarnaast als TD. nog [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is geen van beide te Sk in gebruik.

WDL: geeft het in de beteekenis I op voor Dj., Bn.

558. [illegible] *zie* [illegible].

559. [illegible] = [illegible] R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „strijdig".

560. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WDL: geeft het op voor (Bl.).

561. [illegible] = [illegible], *nl. in de beteekenis van „leenen"* Pt, R.

562. [illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Dj, Pt.

VOORB: [illegible] (R)

563. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl (maar hier als TD. opgegeven).

Te Sk is wèl in gebruik een andere verkorting, t.w. [illegible].

564. [illegible] = [illegible] Dj.

WBK: geeft beide: [illegible] en [illegible] op in de beteekenis van „ruiterspoor", maar vermeldt de beteekenis „spoortrein" niet. Volgens mijn berichtgevers zegt men te Sk uitsluitend [illegible] voor „spoortrein" en [illegible] voor „ruiterspoor".

BIJDR: (*).

565. [illegible] = [illegible] Dj.

Zie Dial. Ba. Het daar medegedeelde is in zooverre onjuist, dat ook te Sk een enkele maal [illegible] gebezigd wordt in den zin van „berekening", niet echter in dien van „cijfer".

566. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft in deze beteekenis het grondwoord zelf niet op, wel het naar het schijnt te Sk in dezen zin niet gebruikelijke [illegible].

567. [illegible] = [illegible], [illegible], *nl. in den zin van „als"* Ks.

Komt niet voor te Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „opdat".

568. [illegible] *zie* [illegible].

569. [illegible] N., [illegible] K. = [illegible] Pt.

Vergelijk ook [illegible].

570. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

VOORB: [illegible] (Ks)

Het wordt alleen gebruikt voor „slaan" of „stooten" naar den buik. Voor

Bl werd als beteekenis opgegeven „schoppen", zoodat het zou overeenkomen met het Sålå'sche [Javanese script] of [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] op zoowel in eerstgenoemde beteekenis, als in die van „*verschillende goederen* te zamen in één koop koopen, JR". Volgens mijn berichtgevers zijn geen van beide te Sk in gebruik.

WDL: geeft op [Javanese script] = [Javanese script], dus [Javanese script] = „*iemand* het eten in den mond steken".

571. [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

WBK: vermeldt bij [Javanese script] deze uitdrukking op gezag van Rh. Volgens mijn berichtgevers is zij te Sk niet in gebruik.

572. [Javanese script] = [Javanese script] R.

Vergelijk ook [Javanese script].

573. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op als malayisme. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk niet gebezigd, wel [Javanese script] in den zin van (onbereide) „groente".

BIJDR: (*) vermeldt evenzeer abusievelijk [Javanese script] als Sålå'schen term.

574. [Javanese script] = [Javanese script] R, Bl (maar hier als TD. opgegeven), Bn.

WDL: geeft het op voor Bn. [Javanese script].

Voor Pt werd opgegeven: „[Javanese script]"

De beteekenis hiervan is mij niet recht duidelijk.

575. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

WBK: vermeldt het in dezen zin als tĕmbang.

BIJDR: ( ).

576. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het grondwoord op als tĕmbang.

VDBR: 46—7 (Kl).

577. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te Ks, maar wordt er wel verstaan.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook [illegible].

578. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl (maar hier opgegeven als KD.), Bn (maar hier opgegeven als Md.).

VOORB: [illegible] (R)

WDL: geeft het in de hiermede overeenkomende beteekenis van [illegible] (dus als N. of KN.) op voor Pd., (Bn.).

579. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl (maar hier opgegeven als KD.).

VOORB: [illegible] (R)

[illegible] wordt hier blijkbaar bedoeld als K. van [illegible]. Zoo is het intusschen te Sk niet in gebruik, zie Taalsoorten, I bij [illegible].

WDL: geeft het op voor Bl.

580. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VOORB; [illegible] (R)

WBK: geeft het in dezen zin op als malayisme. Volgens mijn berichtgevers is het echter ook als zoodanig te Sk niet in gebruik.

581. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt.

Het is er als K.- (of KI.?) term in gebruik.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „rek *of* lijn, om iets er over heen te hangen".

582. [illegible] = [illegible] Pt.

WBK: geeft het op als malayisme. Volgens mijn berichtgevers echter is het ook als zoodanig te Sk niet in gebruik.

BIJDR: ( ) vermeldt het als gelijkwaardig met het Sålå'sche [illegible].

583. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „lont"* Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk [illegible] alleen in gebruik in de beteekenis van „lampekous", maar komt wèl voor de vorm [illegible] = „zundgat".

WDL: vermeldt het voor Sl.

584. [illegible] = [illegible] Pt, R, Bl.

Voor Dj werd als beteekenis opgegeven [illegible]. Wat hiermede bedoeld wordt, is mij niet duidelijk.

585. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis, **nl. als** naam van een plant.

586. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [Javanese script] (R)

WBK: geeft den vorm in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn **berichtge**vers echter is hij te Sk niet in gebruik. Grammatikaal is hij **intusschen** juister dan de Sålå'sche term.

P. L. I: 65—5.

587. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

WDL: geeft het op voor (Dj.).

588. [Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R. Vergelijk echter ook [Javanese script].

WDL: geeft het op voor Dj, maar spelt [Javanese script].

589. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „in beslag nemen”* Pt, R, **Bl**

(maar hier werd opgegeven [Javanese script]).

VOORB: [Javanese script] (R)

WBK: geeft dezen vorm niet op, wel het ook te Sk gebruikelijke [Javanese script] = „zegel”.

590. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

BIJDR: (**) geeft ook als Sålå'schen term op [Javanese script]. **Volgens mijn** berichtgevers echter zegt men daar [Javanese script], cfm. Wbk.

591. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Voor R werd opgegeven [Javanese script].

Zie Dial. Ba en vergelijk ook [Javanese script].

592. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

Zie Dial. Ba.

vdBr: 98—7 (Pt) geeft ook op den vorm [Javanese script].

593. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in de beteekenis van „iets, waarmede men slaat"* Bl.

Wbk: geeft in deze beteekenis alleen op de vormen [Javanese script] en [Javanese script].

Wdl: geeft het op voor Bl.

594 [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft het op als TP.

595. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Bl.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [Javanese script].

596. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

597. [Javanese script] = ? Dj.

Komt niet voor te Bl.

Als beteekenis werd door den Regent van Dj opgegeven [Javanese script].

Wbk: geeft het op als „1. groote platte lepel van bamboe bij het braden . . . . . 2. *zva.* [Javanese script] met gescheurde kleederen, berooid, Rh." Volgens mijn berichtgevers is het woord te Sk niet in gebruik en zegt men voor het eerste [Javanese script], een woord, dat Wbk. niet opgeeft.

598. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl (daar zegt men [Javanese script], waarvan dit dus de aanv. wijs is?), R.

Voorb: [Javanese script] (Ks)

599. [Javanese script] = [Javanese script] Ks.

Voorb: [Javanese script] (Ks)

Waarschijnlijk een verkorting van [Javanese script]. Het werd mij echter opgegeven als gelijkwaardig met [Javanese script], dus als KN.

Wbk: geeft het als gelijkwaardig met [Javanese script] op als tĕmbang.

Wdl: geeft het op voor Pm.

600. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ba.

Komt niet voor te Dj.

Zie Dial. Ba.

601. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl (maar hier is [illegible] meer gewoon).

Ook wel volgens den gewonen regel (zie bij [illegible]) [illegible].

Wbk: geeft het op als spreektaal. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk ook als zoodanig niet in gebruik.

602. [illegible] *zie* [illegible].

603. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis, nl. „*een fluweelen hoofddeksel, met opstaanden rand van achteren, behoorende tot de krijgskleeding*". De omschrijving in Wbk. is minder juist.

Wdl: geeft het op voor Br., Pk., Sl. (Smr.).

vdBr: 86—12 (Ks).

604. [illegible] *zie* [illegible].

605. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, R.

Voorb: [illegible] (R)

606. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt.

Vergelijk Dial. Ba onder [illegible].

Wbk: geeft het alleen op in de Sâlâ'sche beteekenissen, t.w. 1° als KI. van [illegible] en 2° als „verlovingspand", KN.

607. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bn.

Wbk: „[illegible] TD. en TP. N., [illegible] KN." Dit is in zooverre onjuist, dat het volgens mijn berichtgevers ook als TD. te Sk niet voorkomt, en dat het als TP. niet N. is, maar KN., evenals [illegible], dat daarnaast in gebruik is.

Wdl: geeft het op voor geheel Midden-Java met uitzondering van de Vorstenlanden.

608. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het op als grondwoord van [Javanese script] zoowel in deze beteekenis, als in die van „vergunnen". Volgens mijn berichtgevers echter is het woord te Sk in de laatste beteekenis in het geheel niet in gebruik en komt het ook in de eerste beteekenis slechts bij uitzondering voor. In Djapårå daarentegen is het 't meest gewone woord.

VDBR: 12—7, 20—6 v.o. en 21—7 (Kl).

609. [Javanese script] = ? Pt.

Als beteekenis werd voor Pt opgegeven „[Javanese script]".

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „gejuich", „geroep".

VDBR: 126—10 [Javanese script] (Djw). Hierbij staat aangeteekend „z.v.a. Hwb. [Javanese script] P.V." Juist kan dit nooit zijn, aangezien Wbk. [Javanese script] alleen opgeeft als ongebruikelijk grondwoord.

610. [Javanese script] = [Javanese script] Bl.

Vergelijk ook [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

611. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, R, Bl.

VOORB: [Javanese script] (R)

Vergelijk ook [Javanese script].

612. [Javanese script] = [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te Dj, Ks, Pt.

WDL: vermeldt het voor Dj.

613. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Pt, Bl.

Vergelijk ook [Javanese script].

VDBR: 129—4 (Djw).

614. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

615. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te Pt.

WBK: geeft alleen op den vorm [Javanese script] in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „aanhoudend". Zie ook bij [Javanese script].

WDL: geeft het op voor Dj.

616. [illegible] = [illegible], *nl. als K. van* [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Zie Dial. Ba. Het wordt echter ook te Sk wel verstaan.

617. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

618. [illegible] = [illegible] Pt.

Ook wel verkort tot [illegible].

WBK: geeft het in dezen zin op als TP. en in dien van „de jongere broeder *of* zuster, *of* vrouw” als KN. Aan mijn berichtgevers was deze laatste beteekenis onbekend.

619. [illegible] *zie* [illegible].

620. [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Tg. in den vorm [illegible] en voor Bs. (Pb.) in den vorm [illegible], die gelijkgesteld wordt met [illegible], dat echter althans te Sålå onbestaanbaar is.

621. [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk ook [illegible].

622. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible] Pt.

Vergelijk Taalsoorten, VI bij [illegible] en zie ook boven bij [illegible].

623. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen gebruikelijk in die van „tournooilans”.

624. [illegible] N., [illegible] Md., [illegible] K.

Deze woorden worden in Pasisir-Javaansch merkbaar meer gebruikt dan in het Sålå’sche dialekt, waar men ze alleen bezigt tot uitdrukking van een tegenstelling met [illegible] of van een nadruk.

625. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

WBK: geeft noch [illegible], noch [illegible] op. De beteekenis is „wissel".
BIJDR: ( ).

626. [illegible] = [illegible] Pt.

Komt niet voor te Bl.
WBK: geeft het in dezen zin op als TP.

627. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

WBK: geeft geen van beide woorden op. De beteekenis is „wollen deken".
BIJDR: (**) geeft ook als Sålå'schen term op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter zegt men te Sk [illegible] of meer gewoon [illegible], dat Wbk. ook al niet opgeeft.

628. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Zie Dial. Ba.
VDBR: 44—7 v.o. (Smr).
P. L. I: 14—4.

629. [illegible] = [illegible], *nl. als benaming van de groote veeren aan staart of vleugels* Dj, Ks, Pt, Bl.

WDL: geeft het op voor Bl.

630. [illegible] = [illegible], *nl. als K. van* [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl

Komt niet voor te R.
VOORB: [illegible] (Ks)
WDL: geeft het op voor Dj.

631. [illegible] = [illegible], [illegible].

Komt niet voor te Ks, Pt, R, Bl.
Vergelijk ook [illegible].
WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „de waarheid zeggen".
WDL: geeft als voorbeelden voor Dj. op [illegible] en [illegible].

632. [illegible] = [illegible], [illegible] Pt.

VOORB: [illegible] (Pt)

Vergelijk ook [illegible].

633. [illegible] = [illegible] Pt.

VOORB. [illegible] (Pt)

WBK: geeft het in dezen zin op als tĕmbang. Het is te Sk ook als KD. in gebruik. Als TP. is het KN. Vergelijk ook [illegible].

634. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft dezen vorm ook op zichzelf op. Volgens mijn berichtgevers echter komt hij te Sk alleen voor in de samenstelling [illegible].

635. [illegible] = [illegible] Pt.

Komt niet voor te Bl.

Het is als KI. in gebruik.

WBK: geeft het als KN. op in de beteekenis van „spelende maneuvers van een verliefde vrouw" en als KI. voor [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk in de eerste beteekenis niet- en in de tweede alleen in tĕmbang en in brieven in gebruik.

636. [illegible] *zie* [illegible].

637. [illegible] *zie* [illegible].

638. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Het woord is als K. in gebruik, ook in de afleidingen, bv. [illegible].

vdBR: 98—7 (Pt).

639. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het overeenkomstig het Sålå'sche gebruik op als KI. In Djapårå daarentegen is het als KN. in gebruik.

640. [illegible] = [illegible] Pt.

Vergelijk ook [illegible]:

641. [illegible]

[illegible] = ? Bl.

Komt niet voor te Pt.

Als toelichting werd door den gepensionneerden Regent van Bl opgegeven: [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is deze spreekwijze te Sk niet in gebruik.

642. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Soms ook in den vorm [illegible].

VOORB: [illegible] (Pt)

WDL: vermeldt het voor Dj., maar stelt het gelijk aan „[illegible] = [illegible]". Zooals de corrector ook veronderstelt, is [illegible] hier een verkorting van [illegible], ook daaruit blijkende, dat de uitdrukking [illegible] in dezelfde beteekenis er naast voorkomt.

643. [illegible] I = [illegible] Pt, R, Bl.

II = [illegible] Ks, Pt.

VOORB: [illegible] (Ks)

WDL: vermeldt het in de beteekenis I voor Dj., Bl., Ls. (R.).

644. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

WDL: vermeldt het voor Tg., Dj., (M.).

645. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

WBK: geeft het in deze beteekenis op als TP. De daarnaast opgegeven beteekenis van „maar steeds doorgaan" was aan mijn berichtgevers onbekend, evenzoo [illegible] in den zin van „lang weg blijven" (moet zijn [illegible]) en [illegible] in den zin van „gerekt, *van een geluid*" (moet zijn [illegible]). In de beteekenis van „zee" komt het ook te Sk in enkele uitdrukkin-

gen voor, z.a. [illegible] = „marineblauw" en [illegible] = „over zee" in de z.g. [illegible] bij het huwelijk.

646. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

Wdl: geeft het op voor (Dj.) en wel bij [illegible] zelf, dus als grondwoord. Het zal echter wel evenals [illegible] een passief met [illegible] zijn.

647. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Wbk: geeft het op als TP. Het schijnt echter ook te Sk een enkele maal als TD. voor te komen.

648. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft het op als benaming van het houten voorstuk van een ploeg. Volgens mijn berichtgevers echter is het woord te Sk in het geheel niet in gebruik.

Wdl: vermeldt het voor Tg., Dj.

649. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Wbk: geeft bij [illegible] dit woord op = [illegible] = [illegible], maar noemt bij [illegible] zelf dit laatste woord OJ. voor [illegible]. Volgens mijn berichtgevers zijn geen van beide te Sk in gebruik.

Wdl: geeft [illegible] op, als te (Dj.) beteekenende [illegible]. M.i. echter is dat minder juist: [illegible] is evenals het volkomen gelijkwaardige Sålå'sche KD. [illegible] een passief met [illegible], overeenkomende met het K. [illegible] en niet met [illegible], dat bovendien N. is.

650. [illegible] = [illegible], *nl. van menschen* Dj, R.

Komt niet voor te Pt.

Voor Bl werd als beteekenis opgegeven [illegible], dat te Sk alleen in gebruik is in den zin van „schuw". De door Wbk. opgegeven beteekenissen „woest", „driftig", enz. waren aan mijn berichtgevers onbekend. Zie ook [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

Wbk: geeft het op gezag van Rh. op in de beteekenis van „glad als een aal, slim". Aan mijn berichtgevers was het woord onbekend.

651. [illegible] = [illegible] Pt, R, Bl.

Zie bij [illegible].

[illegible], [illegible] = [illegible], *nl. van dieren* Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft [illegible] niet op. Het komt echter ook te Sk voor als K. van [illegible], maar alleen van menschen.

VDBR: 94—10 en 98—5 (Pt).

652. [illegible] I = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

VOORB: [illegible]

II [illegible] = [illegible] Dj, R.

WBK: geeft [illegible] behalve in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „zachtaardig" ook in dezen zin van „zoeken" op, maar als tĕmbang. Zie ook Dial. Ba.

653. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl, Bn.

Het wordt ook in K. gebezigd.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk niet in gebruik.

VDBR: 20—10 (Kl), 72—4 v.o. (Dj), 102—5 v.o. (Pt).

P. L. I: 18—12, 42—15, 57—2 v.o.; II: 195—12, enz.

654. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

WDL: vermeldt het voor (Dj.).

655. [illegible] = [illegible] R, Bl.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [illegible] (R)

Het is als KD. in gebruik. Men vindt zoo in Djapårå ook door meer ontwikkelden zeer dikwijls [illegible] gebruikt. Te Sk schijnt dit laatste slechts zelden voor te komen, uitgezonderd enkele vaste uitdrukkingen, z.a. [illegible] [illegible].

656. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

VDBR: 72—6 v.o. (Dj).

657. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] R.

WDL: vermeldt [Javanese script] = „[Javanese script]" voor Ḍj. T. Mij werd intusschen door den Regent van Dj opgegeven, dat het daar zóó niet in gebruik is. Vergelijk ook [Javanese script].

658. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Gewoonlijk wordt de vorm verdubbeld tot [Javanese script].

WDL: vermeldt het voor Dj.

659. [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

WBK: geeft deze beteekenis van „gangbaar" niet voor [Javanese script] op. Naar het schijnt, wordt het echter ook te Sk wel eens in dien zin gebezigd.

660. [Javanese script]

[Javanese script] = ? Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba. Het daar medegedeelde ten aanzien van de koeḍi is minder juist. De koeḍi is een arit met een uitstekende scherpe punt aan de rugzijde, een combinatie dus van een arit met een pĕtel Bij de loeke in Djapårå zit, naar ik meen, de scherpe punt aan de scherpe zijde en is het overigens meer een bĕnḍo.

Voor Pt werd mij de volgende onderscheiding opgegeven: [Javanese script] = weduwe (nl. in den zin van „gehuwd geweest zijnde vrouw") met een zoon, [Javanese script] = weduwe met een dochter, [Javanese script] = oude weduwe zonder kinderen, [Javanese script] of [Javanese script] = jonge weduwe zonder kinderen.

Eigenaardig is het, dat men te Sk wel in dienzelfden zin spreekt van een [Javanese script], maar niet van een [Javanese script].

661. [Javanese script] = [Javanese script] R.

Komt niet voor te Pt, Bl.

VOORB: [Javanese script] (R)

662. [Javanese script]

[illegible] = [illegible] Bl.

Komt niet voor te Dj, Ks.

VOORB: [illegible] (Bl)

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft [illegible] niet op en [illegible] alleen in de Sålå'sche beteekenis van „eenentwintig". Het eerste beteekent „het vingt-et-un-spel spelen", „banken".

663. [illegible] = [illegible] Bl.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [illegible] (Pt) Dit voorbeeld komt dus meer overeen met een beteekenis [illegible].

WBK: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenissen van „halfvol" en fig. ook „niet recht wijs", „onnoozel". In deze laatste beteekenis schijnt het er echter zelden voor te komen.

WDL: vermeldt het alleen in dezen laatsten zin (die dus ook te Sk gebruikelijk is, zij het dan ook in mindere mate) voor Dj., Tg.

664. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „wat geleverd wordt", enz., dus als zelfst. naamw. Het schijnt echter ook in den zin van [illegible] te Sk een enkele maal als TD. voor te komen.

VDBR: 65—2 [illegible] (Dm).

665. [illegible] = [illegible] Dj.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „glad of effen gestreken".

BIJDR: noemt als Sålå'sche benaming van de pasarloods [illegible]. Aan mijn berichtgevers was dit woord alleen bekend in de beteekenis van „lage schrijftafel". Wbk. geeft het niet op.

VDBR: 21—10 (Kl).

666. [illegible] = [illegible], [illegible] R, Bl, Bn.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het op in de beteekenis van „loom", „mat". Zie echter Taalsoorten, XII bij [illegible] en vergelijk ook beneden bij [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het op voor R. Zie ook de aanteekening.

667. [illegible] = [illegible] (als kråmåvorm?) Pt.

Vergelijk Taalsoorten, XII bij [illegible] en zie ook boven bij [illegible].

668. [illegible] = [illegible] Pt.

VOORB: [illegible]

Vergelijk ook [illegible].

In de Sålå'sche beteekenis van „hongerig" schijnt het in Djapårå slechts zelden voor te komen. Het werd in dien zin als K. opgegeven voor Ks, Pt, Bl. Te R schijnt het in het geheel niet gebruikt te worden.

669. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen in gebruik [illegible] in de beteekenis van „gat in den grond", „kuil".

vdBR: 69—6 v.o. (Gr), 77—12 (Dj), 128—2 (Djw).

670. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft het ook op in deze beteekenis van „rouwbeklag". Volgens mijn berichtgevers echter zijn de vormen van [illegible] te Sk alleen in gebruik in de beteekenis van „rondvliegen".

WDL: geeft het voor Dj op onder [illegible] en schijnt dezen vorm dus als grondwoord te beschouwen.

671. [illegible]

[illegible] = [illegible] R.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „gebied".

672. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft [illegible] in de eerste plaats op als telmaat voor platte voorwerpen en 2° in dezelfde beteekenis als [illegible], d.i. dus als TD. voor [illegible]. In den laatsten zin komt het echter volgens mijn berichtgevers ook als TD. te Sk niet voor.

vdBR: 139—23 (Djw).

673. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft [illegible] in een hiermede overeenkomende beteekenis op als tĕmbang. De als KN. opgegeven beteekenis „rondom zich heenzien" was aan mijn berichtgevers onbekend.

VDBR: 95—13 (Pt).

BIJDR: (*) geeft [illegible] op als te Ks dialektisch voor [illegible]. Het is echter zoo ook te Sk in gebruik.

674. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, R, Bl.

Zie ook bij [illegible].

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft in dezelfde beteekenis op [illegible], een woord, aan mijn berichtgevers onbekend.

WDL: geeft het op voor Bl.

675. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R.

676. [illegible] = [illegible] Pt.

WDL: geeft het op voor T. (R.) in de hiermede vrij wel overeenkomstige beteekenis van [illegible].

Vergelijk ook Taalsoorten, XII bij [illegible] en zie ook boven bij [illegible].

677. [illegible] = ? Dj.

BIJDR: ( ) geeft ook voor Sk op [illegible]. Het woord was echter aan mijn berichtgevers onbekend. Als beteekenis wordt door Bijdr. opgegeven „broche, gedragen bij een gesloten vrouwenbaadje gelijk aan badjoe toro". Dit laatste is de gewone vrouwendracht in Djapårå.

678. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft geen van beide woorden op. De beteekenis is „lavendelwater", „reukwerk". Te Sk schijnt — maar als minder gebruikelijk woord — intusschen ook [illegible] voor te komen.

BIJDR: ( ).

679. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

WBK: geeft het op ook in dezen zin van „vrijgesproken", „ontslagen". Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk niet in gebruik.

BIJDR: (***).

680. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Vergelijk ook [illegible].

681. [illegible] = ? Dj.

VOORB: [illegible] (vdBr., Smr.). Men vindt hierbij aangeteekend „[illegible]" Ar. lâzim, samenhangen met iets; blijven; vast". De Regent van Dj gaf als gelijkwaardige termen op [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible]. Geen van deze passen echter in het opgegeven voorbeeld.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „er goed van af komen".

WDL: geeft het op als K. voor [illegible] te Ptj.

682. [illegible]

[illegible] = ? Ks (als TD. opgegeven).

VOORB: [illegible] (Ks)

In het eerste voorbeeld is het dus = [illegible]. Te Sk gebruikt men het eveneens in dien zin, maar, naar het schijnt, niet voor gronden, wel bv. voor huizen. In het tweede voorbeeld kan men geen volkomen gelijkwaardigen Sålå'schen term er voor in de plaats stellen. Men zou te Sk moeten zeggen: [illegible] (wat nog vrij onbepaald is). In het derde voorbeeld evenzoo: [illegible].

683. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk [illegible] het meest gebruikelijke woord. Vergelijk Dial. Ba bij [illegible].

BIJDR: ( ) vermeldt het als soendanisme voor Ks

VDBR: 65—1 (Dm).

684. [illegible]

[illegible] = [illegible] Bl.

Wbk: geeft behalve de Sålå'sche beteekenis van „een bezoek doen (sic) na een ongeval, *sterfgeval, roof, brand, of overstrooming*, om zijn deelneming te betuigen" ook nog op „*(tengevolge van een alarmsein* W.I. *eig.* [illegible] 216)". Volgens mijn berichtgevers is het in den laatsten zin te Sk niet in gebruik.

Wdl: geeft voor K. (Ws.) als dialektisch op [illegible] = [illegible] in een zin, die zóó ook te Sk voorkomt. Gewoonlijk echter wordt het er alleen gebezigd voor een bezoek na een sterfgeval.

685. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, R.

Voorb: als bij [illegible].

686. [illegible] I = [illegible], *alleen als aanspraak tegenover bejaarde vrouwen* Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Voorb: [illegible] (Ks)

II = [illegible] Pt.

Voorb: [illegible]

In deze beteekenis schijnt [illegible] dus niet uitsluitend als aanspraak voor te komen.

687. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R

Wbk: geeft het op in de beteekenissen 1° „nevelig", 2° „mug, iets kleiner en korter dan de [illegible]". Mijn berichtgevers kenden alleen de eerste beteekenis.

Wdl: vermeldt het voor Dj.

vdBr: 106—2 v.o. (Ks).

688. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt.

Wbk: geeft het in dezen zin van „lamp" alleen op als tĕmbang.

Bijdr: (**) geeft [illegible] zoo ook voor Sk op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het er zoo al, dan toch slechts uiterst zelden gebruikt.

P. L. II: 28—5 en 7.

689. [illegible] I = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [Javanese script]

II [Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft [Javanese script] op als KN. voor „slank" en als KD. voor [Javanese script]. Alleen de laatste beteekenis was aan mijn berichtgevers bekend. [Javanese script] geeft het op als beteekenende „klapabladeren tusschen bamboe's geknepen en als schutting gebruikt, WW." Ook dit was aan mijn berichtgevers onbekend. Daarentegen geeft Wbk. [Javanese script] (= bijlage), dat te Sk wèl gebruikelijk is, niet op.

VDBR: beteekenis I: 103—6 v.o. (Pt).
beteekenis II: 109—10 v.o. (Pt).

690. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het op als malayisme. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk weinig in gebruik.

691. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bn.

Evenzoo in het K.

WDL: „[Javanese script] [Javanese script] Smr. Dj. [Javanese script] = [Javanese script]"

Waarschijnlijk wordt hiermede iets anders bedoeld dan er staat, nl. dat [Javanese script] = [Javanese script]. Zie ook [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

692. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

693. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

Te Pt zegt men [Javanese script].

Zie Dial. Ba.

694. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt.

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk alleen in těmbang gebruikt.

VDBR: 127—7 (Djw).

695. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „een wildernis afbranden"* Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Voor Dj werd er naast nog opgegeven [Javanese script].

WBK: geeft verschillende vormen van [Javanese script] op, waarvan volgens mijn be-

richtgevers te Sk alleen in gebruik is [illegible], speciaal = „op een ongezadeld paard rijden". Een door Wbk. niet opgegeven vorm is [illegible] = „*een glatik* los rond laten vliegen". Ook de beteekenis „een wildernis afbranden" wordt door Wbk. niet van [illegible] opgegeven.

vdBr: 80—5 (Dj).

696. [illegible] = [illegible], *nl. als „lengteligger", bv. onder een brug* Dj, Ks, Pt, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

vdBr: 114—14 (Pt).

P. L. I: 164—1.

697. [illegible] = [illegible], *nl. als grondwoord van* [illegible] Pt.

698. [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft op: „[illegible] *zva.* [illegible] G." en „[illegible] KN. onbebouwd, verwaarloosd land; WW. vuilnis".

Aan mijn berichtgevers waren beide woorden onbekend.

Wdl: „[illegible] (Bn.) [illegible]

699. [illegible] = [illegible] Ks.

Komt niet voor te R.

Wbk: geeft het op als malayisme voor [illegible], dus in een eenigszins andere beteekenis. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

Bijdr: (*) geeft als overeenkomstigen Sålå'schen term op [illegible] en als beteekenis „kuil". Ook Wbk. vermeldt [illegible] in die beteekenis. Volgens mijn berichtgevers echter zegt men daarvoor uitsluitend [illegible].

700. [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft het alleen op als naam van een gĕnḍing.

701. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Ba.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook boven bij [illegible].

702. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Voorb: [illegible] (Ks)

Evenzoo is in K. [illegible] = [illegible].

SUPPL. JANSZ: vermeldt [illegible] in dezen zin als KD. Ook als zoodanig is het echter volgens mijn berichtgevers te Sk niet in gebruik.

VDBR: 74—7 [illegible] (Dj)

703. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: zie bij [illegible]

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

704. [illegible] = ? Dj, Ks, Pt.

Als beteekenis werd opgegeven: [illegible] (Ks)

WBK: geeft [illegible] op in de beteekenis „gebogen *of* gekromd liggen". Mijn berichtgevers kenden die beteekenis niet. Een volkomen gelijkwaardigen Sålå'schen term konden zij mij echter niet opgeven. Iets dergelijks heet te Sk [illegible], dat Wbk. niet opgeeft. Het is sambĕl-goreng, gemaakt van gerooste lele, ook wel van andere vischsoorten. Het komt dus niet geheel en al overeen met de van [illegible] gegeven beschrijving, alleen in zooverre, dat [illegible] tot [illegible] gemaakt zou kunnen worden. Volgens mijn helper mag men verder voor „staart" van een visch te Sk niet zeggen [illegible], daar er een afzonderlijk woord voor bestaat, nl. [illegible].

705. [illegible] = [illegible], *nl. van een bandjir* Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

In andere beteekenissen is het ook te Sk in gebruik, zie Wbk.

VDBR: 125—11 [illegible] (Djw)

BIJDR: (*) geeft het alleen op in een ook te Sk gebruikelijke beteekenis.

706. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible] Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Het wordt, naar het schijnt, alleen gebruikt voor klappers, en niet bv. voor mangga's, alswanneer men evenals te Sk zegt [illegible].

WBK: geeft het alleen op als K. in de Sålå'sche beteekenis van „melk".

WDL: vermeldt [illegible] en [illegible] = [illegible] voor Dj.

707. [illegible] = [illegible] Ks.

VOORB: [illegible] (Ks)

Het werd opgegeven als uitsluitend in gebruik in de desa 's op den Moerjå. Als verklaring werd opgegeven [illegible].

708. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

P. L. II: 145—16 [illegible]

709. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „een aandeel vragen in iemands winst”* Ks, R, Bl.

Komt niet voor te Pt. Zie echter ook [illegible].

WDL: geeft het op voor (Tg. Pk.) op het grondwoord [illegible]. M.i. is dit minder juist, aangezien men zegt [illegible].

710. [illegible]

[illegible] I = [illegible] Ks, Bl.

II = [illegible] Bl.

WBK: geeft [illegible] alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „uitpuilen, *van de oogen*”.

WDL: geeft het op in de beteekenis I voor Dj.

711. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

WBK: geeft het op als tëmbang en als malayisme voor „deur”. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk niet gebruikt, anders dan in [illegible] = „sluis”.

BIJDR: ( ) geeft als beteekenis op „de deur dicht doen”, en als gelijkwaardigen Sålå'schen term [illegible]. Vergelijk ook [illegible].

712. [illegible] = [illegible] Dj.

Voor R werd opgegeven [illegible].

WBK: geeft het niet op, wel [illegible], dat echter volgens mijn berichtgevers te Sk evenmin gebruikt wordt.

BIJDR: (* *).

713. [illegible] *zie* [illegible].

714. [illegible]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

Evenzoo van bevelen, enz. Het is als KI in gebruik.

WBK: vermeldt het in deze beteekenis niet, wel in de te Sk gebruikelijke van „de handen boven op het hoofd houden", *„een vorstelijken last* uitvoeren", enz.

vDBR: 44—9 (Kl), 116—3 (Pt), 104—1 (Pt), 138—12 (Djw).

715. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ba.

Komt niet voor te Dj.

Zie Dial. Ba.

716. [Javanese script] = [Javanese script], *alleen in den zin van „om kort te gaan"* Pt, R, Bn.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

WBK: geeft het ook op zichzelf op. Mijn berichtgevers kenden alleen de uitdrukking [Javanese script] = „inhalig", „laag van karakter".

BIJDR: ( ).

717. [Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [Javanese script] (R)
[Javanese script] (Bl)

WBK: geeft [Javanese script] als grondwoord op. In verband met de uitdrukking [Javanese script] en met de omstandigheid, dat in alle passieven de [Javanese script] voorkomt, zou men echter eerder denken aan een grondwoord [Javanese script]. Het zouden intusschen ook onregelmatige vormen kunnen zijn z.a. [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script], enz.

718. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: „[Javanese script] uitstekend boven anderen in rang of stand". Volgens mijn berichtgevers is de vorm [Javanese script] te Sk niet in gebruik.

719. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in den zin van „vischvijver"* Bl.

Komt niet voor te Pt.

WBK: geeft het op voor T en beschouwt het als een afleiding van [Javanese script]. Het laatste is niet zeer waarschijnlijk. Wat het grondwoord wèl zou kunnen zijn, is mij intusschen onbekend.

vDBR: 120—7 (Djw).

720. [illegible] = [illegible] R.

Wbk: geeft naast elkander op [illegible] en [illegible]. Mijn berichtgevers kenden alleen het eerste. Volgens hen is ook het grondwoord op zichzelf niet in gebruik.

721. [illegible] = [illegible] Pt, Bl.

Wbk: geeft beide op in de beteekenis van „knots" of „knuppel". Volgens mijn berichtgevers is het verschil tusschen beide te Sk, dat een [illegible] geheel van hout en langer is, en een [illegible] gevuld met lood en korter. Voor Dj werd alleen als verschil opgegeven, dat een [illegible] korter is dan een [illegible].

Wdl: vermeldt het voor Dj.

722. [illegible] = [illegible] Bl.

[illegible] = [illegible] Ks.

De Regent van R gaf op [illegible] (schrijffout voor [illegible]?) in de plaats van [illegible]. Te Sk zegt men in een met [illegible] overeenkomende beteekenis, maar speciaal voor voertuigen [illegible]. Wbk. geeft dit niet op.

Vergelijk ook [illegible], [illegible] en [illegible].

723. [illegible] = [illegible] R.

Wbk: geeft het op als beteekenende „klein trekpotje". Aan mijn berichtgevers was het onbekend.

Wdl: geeft het op voor Br., Pm.

724. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Voor Ks werd het opgegeven als gelijkwaardig met [illegible].

Wbk: geeft [illegible] in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers onderscheidt men te Sk: 1° [illegible] of [illegible] (hak met een houten blad), 2° [illegible] of [illegible] (de hak geheel van ijzer met een ring, waarin de steel vastgezet wordt), 3° [illegible] (= breekijzer).

Wdl: „: [illegible] : [illegible] Dj." Waarschijnlijk wordt hiermede hetzelfde bedoeld als boven, nl. dat [illegible], dat te Sk „breekijzer" beteekent, te Dj gebruikt wordt voor een hak van Europeesch fatsoen.

725. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Het wordt onregelmatig uitgesproken met een volkomen *i*.

WBK: geeft het niet op, trouwens [illegible] evenmin. De beteekenis is „ambtspet met galon".

BIJDR: ( ) geeft als gelijkwaardigen Sålå'schen term op [illegible], wat echter met het oog op de beteekenis minder juist is.

726. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

Het zou volgens opgave van den Regent van Ks als krâmå-term in gebruik zijn. Daarmede klopt echter niet het opgegeven voorbeeld [illegible]

WBK: geeft het op als tĕmbang en als KD. en zoo is het ook te Sk in gebruik.

727. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bn (maar hier opgegeven = [illegible]).

Zie Dial. Ba.

728. [illegible] *zie* [illegible].

729. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Ook [illegible] wordt intusschen gezegd. Op dezelfde wijze worden [illegible] en [illegible] gebezigd.

WDL: vermeldt [illegible] voor Dj. en [illegible] voor Ls. (R.).

VDBR: 92—18 (Pt), 95—14 v.o. (Pt).

730. [illegible] *zie* [illegible].

731. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

WBK: geeft het niet op, wel [illegible] als grondwoord van [illegible] = „in stukken hakken, ontleden, *van een groot dier*" (van een nångkå schijnt het niet gezegd te worden). In den zin van [illegible] schijnt [illegible] ook te Sk als malayisme voor te komen.

732. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks, Pt.

II [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

WBK: „[illegible] *Ml.* zilver; *ook voor* gulden, zilveren gulden; *voeg bij* [illegible] *en* [illegible] *ook zva.* [illegible]" De beteekenis hiervan is niet recht duidelijk. Volgens mijn berichtgevers komt intusschen te Sk [illegible] niet voor in den zin van [illegible]. Zie ook Dial. Ba.

VDBR: [illegible] 17—10 (Kl), 19—12 v.o. (Kl).

733. [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk ook [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

WBK: geeft het op als WJ.

WDL: geeft het op voor Kr., Pm., B., Bn.

734. [illegible] = ... Dj.

De beteekenis is „voordracht", „voordragen". In Sålå'sch Javaansch bestaat hiervoor geen overeenkomstige term. Men zou daar zeggen [illegible], [illegible] of iets dergelijks.

BIJDR: ( ).

735. [illegible] = [illegible].

BIJDR: (***) vermeldt het naast [illegible] en [illegible].

736. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het ook op in de beteekenis van „kennis", „wetenschap". Volgens mijn berichtgevers echter komt het te Sk alleen voor als KI. van [illegible].

VDBR: 116—15 [illegible] (Pt)

737. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

BIJDR: ( ).

738. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

VOORB: zie bij [illegible].

739. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft den vorm niet op. Hij wordt anders ook te Sk gebruikt, maar speciaal voor wagenpaarden, en niet voor rijpaarden.

WDL: „ [Javanese script] Ml pakai Dj. [Javanese script] = [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] zie [Javanese script] en [Javanese script] Wdb. *Corr.*"

Het is niet duidelijk, wat het woord [Javanese script] in de beteekenis van „plaats, waar veel menschen zijn", z.a. men dat vindt bij [Javanese script], waarnaar Corr. verwijst, te maken heeft met [Javanese script], een minder goede spelling voor [Javanese script] in den zin van „tuig".

740. [Javanese script] = [Javanese script] Ks.

Vergelijk Dial. Ba bij [Javanese script] en zie ook boven bij [Javanese script].

741. [Javanese script] N. [Javanese script] K. = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op, maar zegt bij [Javanese script]: „*Onder* [Javanese script] *verstaat men een gewigt van honderd kàti's, doch van gras beteekent het zva.* [Javanese script], *d.i. ongeveer* 50 *kàti*". Hieruit zou men dus weer opmaken, dat [Javanese script] uitsluitend beteekent „mansvracht". De onderscheiding ten aanzien van gras is bovendien volgens mijn berichtgevers onjuist.

P. L. I: 34—11, 99—10, enz.

742. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. ter aanduiding van een zeker tijdstip* Pt.

Te Sk is het in deze beteekenis fac. K., in het Djapårå'sche daarentegen KN. Zie Taalsoorten, VI bij [Javanese script].

743. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

Zie Dial. Ba bij [Javanese script] en vergelijk ook boven bij [Javanese script].

744. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] *en omgekeerd* Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft [Javanese script] en [Javanese script] beide op voor „patrouille", „ronde". Het eerste is voor Sk bepaaldelijk onjuist, daar het is de wacht, die een gardoe of wachthuis bezet. In de Pasisir-streek daarentegen heet de gardoewacht [Javanese script] en de patrouille [Javanese script].

BIJDR: (***) geeft als gelijkwaardigen Sålå'schen term voor [Javanese script] op [Javanese script] en als Hollandsche vertaling „ronde", „nachtwacht". Dit laatste is minder juist, want de ronde draagt ook te Ks den naam van [Javanese script], z.a. ook blijkt uit het bij [Javanese script] (***) opgegevene.

745. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als „paardevlieg"* Dj.

Komt niet voor te R, Bl.

Zie ook bij [illegible] en [illegible].

Wbk: geeft het niet op, wel [illegible] en [illegible], die echter volgens mijn berichtgevers geen van beide in die beteekenis te Sk gebruikelijk zijn.

746. [illegible] *zie* [illegible].

747. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Zie bij [illegible].

748. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt, R, Bl.

Voorb: [illegible] (R)

Wbk: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „zooals het behoort".

749. [illegible] = [illegible], *nl. als rechtsterm* = *„beslist"* Dj, Pt.

Wbk: geeft het in dezen zin alleen op als tĕmbang.

Bijdr: (***).

750. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl (maar hier naast [illegible]).

Wbk: „[illegible] ([illegible] *of* [illegible] WW.) geheime politieagenten, Rh. — [illegible] dienaren van de politie, die 's nachts de ronde doen. G." De laatste vorm, gewl. verkort tot [illegible], is voor Sk de juiste, met dien verstande, dat die personen ook voor andere politiediensten, als overbrengen van gevangenen, enz. gebezigd worden. [illegible] is Pasisir-Javaansch en is de titel van een desabestuurslid, en niet van een geheim politieagent.

751. [illegible]

[illegible] I = [illegible] Dj. Ks.

II = [illegible] Dj, Ks.

III = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

IV = [illegible] Dj.

Wbk: geeft verschillende vormen van [illegible] op, waarvan volgens mijn berichtgevers te Sk alleen in gebruik is [illegible], de benaming voor de eedsaflegging van Chineezen.

BIJDR: geeft op de beteekenissen III (**) en IV (*).

VDBR: 102—1 v.o. [illegible] (Pt), 111—15 [illegible] ([illegible]) [illegible], 114—6 v.o. id. (Pt).

752. [illegible] = [illegible], *nl. als titel van het desahoofd* Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het evenzoo op. Zoo heeten te Sk de desahoofden in de landen van Mangkoenagårå.

753. [illegible] = [illegible], *nl. als grondwoord van* [illegible] Dj, R, Bl.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [illegible] (R)

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „*iets* in een blad gewikkeld roosteren".

WDL: geeft het op voor R.

754. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te R.

BIJDR: (***) vermeldt het naast [illegible] en [illegible].

755. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba.

BIJDR: (***). Ook te Sk schijnt het een enkele maal voor te komen. Daarentegen is het in Djapårå het gewone woord, zoodat men [illegible] zelfs zelden of nooit hoort.

756. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het als TP. op en wel als grondwoord. Maar dan is ook de spelling [illegible] fout. Hoogstwaarschijnlijk is het een afleiding van het een of ander, thans niet meer gebruikelijk woord.

757. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te Ks, R.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook [illegible] en [illegible].

758. [illegible] = [illegible], *nl. als grondwoord van* [illegible] Dj, Ks, Pt.

BIJDR: (*) vermeldt het als dialektisch in verschillende beteekenissen, waarvan echter alleen die van „aansteken" te Sk niet gebruikelijk is.

759. [illegible] = [illegible] Dj.

De Regent van R gaf op [illegible] = [illegible] = „van een renvooi-teeken voorzien".

Wbk: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk gebruikelijk is, maar in den zin van „doorschrappen".

Bijdr: ( ) geeft als overeenkomstigen Sålå'schen term op [illegible], wat uit den aard der zaak niet juist kan zijn, aangezien [illegible] op zichzelf niet kan voorkomen. Wel zou [illegible] gelijk kunnen zijn aan [illegible].

760. [illegible] *zie* [illegible].

761. [illegible] = [illegible] Pt.

Wbk: geeft [illegible] op gezag van Rh. op in den zin van „opkomen *van zon en maan*". Aan mijn berichtgevers waren alleen bekend de vormen [illegible] = „valsche beloften doen" en [illegible] (zie bij [illegible]).

762. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R.

Wbk: geeft [illegible] op als „plaat tot ambtsteeken. JR. *volg.* Rh. [illegible]" Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor [illegible], een vervorming van ons *wapen*. De beteekenis [illegible] = „plaatijzer" zoekt men tevergeefs in Wbk.

Bijdr: ( ).

763. [illegible] = [illegible] (?) Ks, Pt.

Komt niet voor te Dj, R. Vergelijk ook [illegible].

Voor Ks werd als beteekenis opgegeven: „[illegible]" en werd het gelijkgesteld met [illegible], dus met „slak".

Voor Pt heette het: „[illegible]", dus = „bloedzuiger".

Wbk: geeft het te Sk wèl gebruikelijke [illegible] niet op, maar wel [illegible] als „*naam van een soort van aal of paling; en van een slak, die veel op een bloedzuiger gelijkt* JR." Volgens mijn berichtgevers is [illegible] te Sk alleen KN. voor „paling" en Kas. voor „membrum virile".

764. [illegible] = ? (Het beteekent „desabestuur") Dj, Ks, Pt, Bl.

In Sk, waar men geen desabestuur heeft, bestaat hiervoor natuurlijk geen overeenkomstige term.

WBK: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk, maar in de beteekenis van „politie" dan toch zeker geen weinig voorkomend woord is.

vdBR: 18—14 (Kl).

BIJDR: (***) noemt alleen [illegible] in de beteekenis van „politie".

765. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Zie ook [illegible].

WBK: geeft het op naast [illegible]. Volgens mijn berichtgevers komt het te Sk alleen bij uitzondering voor.

BIJDR: ( ) noemt als overeenkomstigen Sålå'schen term ook [illegible], zie echter boven.

P. L. I: 217—3.

766. [illegible] = [illegible] Dj, Bl.

Zie ook [illegible] en [illegible].

767. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Zie ook [illegible].

vdBR: 124—7 v.o. (Djw).

768. [illegible] (*pela-peloe*) = [illegible], *nl. als „paardevlieg"* Dj, Ks, Pt, R.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het in twee andere beteekenissen op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk alleen gebezigd voor het slijmerig vocht, dat een dier (en niet een mensch) bij het baren ontvloeit.

769. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het woord ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zóó te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het in den zin van [illegible] op voor Tjr. (M.) en als beteekenende [illegible] voor Pk. Waarschijnlijk zal hiermede wel hetzelfde bedoeld worden, vergelijk Wbk. op [illegible], waar Rh. als beteekenis ook opgeeft „een plank".

vdBR: 126—6 v.o. (Djw).

P. L. I: 188—1, 199—5, 217—9; II: 80—7.

770. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te Pt, R, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het op voor Dj., Bn.

771. [illegible] = [illegible] Dj, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het onder het hoofd [illegible] op voor Dj., Bn.

772. [illegible] = [illegible] Dj, R, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het onder het hoofd [illegible] op voor Dj., Bn.

773. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft [illegible] op als spreektaal voor [illegible], maar noemt als grondwoord [illegible]. Of dit juist is, kan moeilijk uitgemaakt worden, daar het woord te Sk beteekent „zijn maal doen" en dus onovergankelijk is, zoodat er ook geen passief van kan worden gevormd.

WDL: „[illegible] Dj. [illegible] = [illegible] Madoer. hetz. doch zie Wdb. [illegible] Corr. Ws. [illegible]" Wat met dit laatste bedoeld wordt is niet recht duidelijk.

774. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

VDBR: 97—2 (Pt), 111—8 v.o. (Pt).

775. [illegible]

[illegible] I = [illegible], [illegible] Ba.

Komt niet voor te Dj.

Zie Dial. Ba bij [illegible].

II = [illegible] Pt.

VOORB: [illegible] (Pt)

Als verklaring werd opgegeven [Javanese script], dat echter te Sk figuurlijk alleen gebruikt wordt voor „er tegen aan loopen”. Vergelijk ook bij [Javanese script].

Wat [Javanese script] hier beteekent, is mij niet duidelijk. Ook mijn berichtgevers kenden het niet.

776. [Javanese script], *als aanspraak tegen gelijken van hoogeren leeftijd.*

Komt niet voor te Bl.

WBK: [Javanese script] *bij verkorting, vooral als vocatief,* [Javanese script] KN. oom, ... *Het wordt ook gebruikt door jonge menschen om een bejaard man vriendelijk aan te spreken. En zoo noemt ook wel een bejaard man, tegen een jong mensch sprekend, zich zelf* oome, *ook* TP. *als vocatief . . . . tegen jongeren en . . . . tegen ouderen.*” Volgens mijn inlichtingen zegt men te Sk [Javanese script] alleen tegen een bejaard man, die in rang zeer veel lager staat en wordt het in Pasisir-Javaansch alleen tegen ouderen gebezigd.

WDL: geeft het op als te Dj dialektisch voor [Javanese script]. Wanneer hiermede hetzelfde bedoeld wordt, is dit minder juist: [Javanese script] en [Javanese script] zijn op zichzelf volkomen gelijkwaardig, maar worden als aanspraak gebezigd met dit verschil, dat [Javanese script] een grooter rangonderscheid te kennen geeft. Ook [Javanese script] mag echter alleen tegen minderen gebezigd worden.

777. [Javanese script] = [Javanese script].

Komt niet voor te Dj.

BIJDR: ( ) geeft [Javanese script] ook op voor Sk. Volgens mijn berichtgevers echter is het daar niet in gebruik.

778. [Javanese script] = [Javanese script].

Komt niet voor te Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het ook op in deze beteekenis van „steen- *of* karang-beitel; ijzeren katjangsteker, *in den vorm van een beitel* JR.” Volgens mijn berichtgevers is het in deze beteekenis te Sk niet in gebruik, wel in die van „schroevedraaier”, en zóó werd het mij ook voor Ks opgegeven.

WDL: geeft het op voor Dj, zie echter boven.

779. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

780. [Javanese script] I = [Javanese script] Ks, Pt (maar hier zeer weinig in gebruik).

Komt niet voor te Bl.

In deze beteekenis schijnt het alleen in de afgelegen bergdesa's in gebruik te zijn.

II [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

III [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

IV [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

Als verklaring werd in deze beide laatste beteekenissen ook opgegeven [Javanese script], een woord, aan mijn berichtgevers onbekend.

WBK: geeft [Javanese script] op in verschillende beteekenissen, nl. „modder" en als Kas. voor [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers is het woord alleen in de tweede beteekenis te Sk gebruikelijk. In verband met de eerste beteekenis heeft men te beschouwen:

WDL: „[Javanese script] Dj."

Waarschijnlijk zal [Javanese script] ook gelijk zijn aan [Javanese script].

781. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt

Op dezelfde wijze [Javanese script] voor [Javanese script], [Javanese script] voor [Javanese script], [Javanese script] voor [Javanese script], enz.

WDL: geeft op [Javanese script] voor [Javanese script], wat onjuist is, daar het K. is, en niet N. Ten aanzien van de aanteekening zij hier nog opgemerkt, dat men voor Kd. (= Kĕḍoe) waarschijnlijk te lezen heeft KD. Intusschen is [Javanese script] geen KD., maar goed K.

Zie ook [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

782. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

WDL: vermeldt het voor Dj.

783. [Javanese script] *sic* [Javanese script].

784. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft deze verkorting niet op. Toch schijnt zij ook te Sk wel eens voor te komen. In Djapårä is zij zeer gewoon.

785. [Javanese script] I = [Javanese script] Ks, Pt.

VOORB: [Javanese script] (Ks)

II [Javanese script] Ks, Pt.

VOORB: [Javanese script] (Ks)

III [Javanese script] Pt, R, Bl.

VOORB: zie bij [Javanese script].

In de beteekenis III werd als gelijkwaardige Sålå'sche term door den Regent van R opgegeven [Javanese script]. Dit komt echter niet overeen met het opgegeven voorbeeld.

WBK: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk gebruikt wordt, zij het ook in een andere beteekenis, nl. van „dienst". Vergelijk ook [Javanese script].

786. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

Vergelijk ook [Javanese script].

787. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Als beteekenis te Smr werd opgegeven: [Javanese script]. Het opgegeven voorbeeld was: [Javanese script] (Het woord wordt met den neusklank uitgesproken, dus beter [Javanese script]). Zie verder Dial. Ba.

788. [Javanese script] I *zie* [Javanese script].

II [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

Het is nl als K. in gebruik.

III [Javanese script] = [Javanese script].

WDL: geeft [Javanese script] op als te Ls. (R.) dialektisch voor [Javanese script]. Dit is in zooverre onjuist, dat het K. is en dus = [Javanese script] en niet = [Javanese script].

vDBR: (beteekenis II) 17—7 v.o. [Javanese script] (Kl), 18—1 (Kl).

P. L. (beteekenis II) I: 4—2 v.o., 13—10, 35—13, 56—11, enz.
(beteekenis III) I: 54—6 [Javanese script] II: 82—5.

789. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

790. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. in samenstellingen* Dj, R, Bl.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

[Javanese script] (R)

WBK: geeft het alleen op in de ook te Sk gebruikelijke samenstellingen [Javanese script], [Javanese script], enz.

791. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, R, Bl.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook boven [Javanese script].

792. [Javanese script] = [Javanese script] R.

Vergelijk ook [Javanese script].

WBK: geeft het overeenkomstig het Sålå'sche gebruik alleen op als ongebrl. grondwoord.

793. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Vergelijk echter [Javanese script].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het op zichzelf, d.i. dus als benaming van het werktuig (= „hark") te Sk niet gebruikt.

794. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Soms ook verkort tot [Javanese script].

WBK: geeft geen van beide woorden op. De beteekenis is „eau de cologne".

BIJDR: ( ) vermeldt als overeenkomstigen Sålå'schen term [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers echter zegt men te Sk [Javanese script].

795. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Komt niet voor te Pt, Bl.

WBK: geeft het op voor Dj.

796. [Javanese script] I = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

II [Javanese script] = [Javanese script]° *of* [Javanese script] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

III [Javanese script] = [Javanese script]° (als boven) Dj, Pt, Bl.

In al deze beteekenissen is [Javanese script] als K. in gebruik. In de beteekenis I zegt men in N. en Md. resp [Javanese script] en [Javanese script].

Wbk: bij [illegible]: *„Ook wordt het gebruikt bij woorden, die een gehoorzaamheid of gewilligheid, of ook goedkeuring, beteekenen, bv.* [illegible] *in deze bet. ook wel* [illegible] B., *in* AS. *bij onwil* [illegible] *(In Ngoko gebruikt men zoo ook* [illegible] R.).”

[illegible] is in al die uitdrukkingen volgens mijn berichtgevers te Sk anders dan in tĕmbang niet in gebruik. Of het gebruik van [illegible] en [illegible] in dien zin goed is, en of het laatste zelfs voorkomt, schijnt betwijfeld te moeten worden zoowel voor het tĕmbang te Sk, als voor het Pasisir-dialekt.

Wdl: geeft [illegible] op voor Ls. (R) = [illegible], wat intusschen minder juist is, aangezien het als krâmâ-term is = [illegible].

vdBr: 116—8: [illegible] (Pt), 131—3 v.o. [illegible] (Djw); beteekenis I: 93—14 (Pt), 123—2 (Djw), enz.

P. L. (beteekenis I) I: 179—11; II: 40—1 v.o., 93—10.

797. [illegible] I = [illegible], *nl. in den zin van „dienstbeurt”.*

II = [illegible], *nl. in den zin van „noodlot”.*

Wbk: „*Holl.* dienst, militaire dienst; *volg.* Rh. dienstbeurt”. Dit laatste is dus ctm. het Pasisir'sch. Volgens mijn berichtgevers wordt het te Sk niet gebruikt.

Bijdr: (**) geeft het in beide beteekenissen op als ook te Sk gebruikelijk.

798. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R, Bl.

Voorb: [illegible] (R)

Voor Bl werd als voorbeeld opgegeven: [illegible] Daarin zou [illegible] dus zijn = [illegible].

Wbk: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk alleen gebruikt in den zin van „eerder”.

799. [illegible] = [illegible] Pt.

Het is als KI. in gebruik. Vergelijk Taalsoorten, XII bij [illegible].

800. [illegible] = [illegible] Dj, R, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Voorb: [illegible] (R)

Wdl: geeft het op voor (Bn.).

801. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft [illegible] op „*sva.* [illegible]". Te Sk komt dit echter niet voor en ook in Djapårå, naar het schijnt, alleen in den vorm [illegible]. Volgens een mijner berichtgevers zou deze laatste vorm ook te Sk voorkomen.

vdBr: 120—6 (Djw).

802. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Zie Dial. Ba.

803. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

804. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

805. [illegible] *zie* [illegible].

806. [illegible] = [illegible], ([illegible]) Pt, R.

Voorb: [illegible] (R)

Wbk: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „goed gesloten, *van de oogen*".

807. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, R.

Voorb: [illegible] (R)

Voor Pt werd als beteekenis opgegeven [illegible], dus „bij elkander verzameld". Dit laatste woord wordt door Wbk. niet opgegeven.

808. [illegible] = [illegible], *nl. als „drieduitstuk"* R.

Vergelijk ook [illegible], [illegible] en [illegible].

809. [illegible] = [illegible] Dj, R, Bl.

Voorb: [illegible] (R)

Voor Pt werd als beteekenis opgegeven [illegible], dus „*iemand* in alles toegeven" (?). Vergelijk echter ook Wbk. bij [illegible].

Wbk: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „overhoop", „ondersteboven".

810. [illegible] = ? R.

Voorb: [illegible] (R)

[Javanese script] (R)

In de beide laatste zinnen heeft blijkbaar [Javanese script] een andere beteekenis, dan in den eersten.

WBK: geeft het alleen op als benaming van een jaar. Te Sk komt het ook nog voor als verkorting van [Javanese script].

811. [Javanese script] (*verkorting van* [Javanese script]) = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R.

Zie Dial. Ba.

812. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. van menschen* Ks.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [Javanese script] en [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] behalve in de Sålå'sche beteekenis van „gescheurd", ook op in die van „slecht" en van „erg", „zwaar" (nl. van ziekten). Volgens mijn berichtgevers wordt het te Sk zoo niet gebruikt.

813. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

[Javanese script], [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Zie Dial. Ba.

BIJDR: ( ) geeft [Javanese script] ook voor Sk op, maar speciaal voor Europeesche kleermakers. Volgens mijn berichtgevers zegt men het ook voor de van Samarang afkomstige.

814. [Javanese script] = [Javanese script].

BIJDR: ( ).

815. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook boven [Javanese script].

816. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script] Dj, Pt, R, Bl, Bn.

Zie ook bij [Javanese script] en [Javanese script].

WBK: geeft bij [Javanese script] op [Javanese script] *zva.* [Javanese script], dus = „*iemand* toegeven", wat ongeveer hiermede overeen zou komen, zij het dan ook niet geheel en al. Volgens mijn berichtgevers echter is het woord te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft [Javanese] = [Javanese] en [Javanese] op voor Dj., Bn.

Voor Ks werd nog opgegeven een beteekenis [Javanese], bv. [Javanese] [Javanese]. In verband echter met hetgeen er op volgde: [Javanese] [Javanese] kan er ook in het opgegeven voorbeeld voor gelezen worden [Javanese]. Voor de andere afdeelingen toch werd opgegeven, dat [Javanese] *niet* in gebruik is voor [Javanese].

[Javanese] = [Javanese] Dj, R.

VOORB: [Javanese] (R)

WBK: geeft het alleen op in de Sälä'sche beteekenis van „naar men zegt".

817. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese] R.

Zie ook bij [Javanese] en [Javanese].

WBK: geeft ook op [Javanese] = [Javanese] = „*iemand* geheel vrijlaten in zijn doen". Dit zou dus met het boven opgegevene overeenkomen. Volgens mijn berichtgevers echter komen die twee vormen te Sk niet voor.

WDL: geeft ongeveer hetzelfde op voor Tg., Ws., B.

818. [Javanese] = [Javanese].

Komt niet voor te Pt, Bl.

WBK: geeft het op in drie beteekenissen, nl. 1° = „plundering", 2° = „schuw" en 3° als verkorting van [Javanese] (volgens G). Volgens mijn berichtgevers is alleen de eerste beteekenis te Sk in gebruik.

WDL: geeft het in de beteekenis van „schuw", op voor Tg., Pm. en als [Javanese] voor Dj.

819. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba. Het komt ook voor in Ontjen-ontjen, II n° 12.

820. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt.

WBK: geeft het ook op. Het verschil tusschen Sk en de Pasisir-streek is, dat men daar [Javanese] alleen bezigt van niet-Javanen of van Javanen in dienst bij niet-Javanen, en in de Pasisir-streek ook van alle ambtelijke schrijvers, zoo bij den regent, de wadänä's, enz. [Javanese] heeten hier meer speciaal de desaschrijvers.

BIJDR: (**).

821. [Javanese] = [Javanese].

BIJDR: (*) geeft als gelijkwaardigen Sålå'schen term op [Javanese], wat echter in verband met de vertaling „naald, *van een uurwerk*" fout is. [Javanese] toch beteekent te Sk „kompas". Voor „wijzer" zegt men daar [Javanese] en, naar het schijnt, ook een enkele maal [Javanese].

822. [Javanese] = ? Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba.

823. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese] Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

WBK: geeft het woord [Javanese] alleen op in de twee te Sk gebruikelijke beteekenissen, nl. 1° als „onecht kind", 2° als verkorting van [Javanese]. Dit laatste wordt echter niet goed omschreven, daar er geen suiker in voorkomt. Het is hetgeen men te Batavia *oeli* noemt.

WDL: geeft [Javanese] = [Javanese] op voor Dj.

824. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese] Pt, Bl.

VOORB: [Javanese] (Wdl.)

WDL: vermeldt het voor Dj., minder eigenaardig echter onder [Javanese] zelf.

825. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba.

826. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese] Ba.

Komt niet voor te Dj.

Zie Dial. Ba.

827. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese], [Javanese], *nl. als tusschenwerpsel* Pt.

VOORB: [Javanese] (Pt)

Dikwijls verkort tot [Javanese], zie Dial. Ba.

828. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt.

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

Ook te Sk heeft [illegible] dezelfde beteekenis als [illegible], maar daar is het KI.

829. [illegible] = [illegible], [illegible], *als bij* [illegible] R.

830. [illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Pt, Bl.

831. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: „[illegible] KN. gemetselde bak, waterbak *en* TP. *zie.* [illegible] om zich in te baden". Volgens mijn berichtgevers beteekent [illegible] te Sk alleen „badkuip".

WDL: geeft het op voor (Dj.).

832. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „rondventen"* Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het op in de beteekenissen van: 1 „koopgoed", 2 „snoeperij", 3 „snoeplustig". Volgens mijn berichtgevers zegt men voor het laatste te Sk [illegible].

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor Dj.

833. [illegible] I = [illegible] R, Bn.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [illegible] (R)

II = [illegible] Bl.

VOORB: [illegible] (Bl)

WDL: geeft het in de beteekenis van [illegible] op voor Bn. en in die van [illegible] voor T.

834. [illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Dj, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

835. [illegible] = [illegible].

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het in deze beteekenis niet op, wel in die van „coïtus", wat volgens mijn berichtgevers speciaal „verkrachten" moet zijn.

BIJDR: ( ) geeft als beteekenis op: *„een ijzeren stokje, om opium in de pijp te doen".*

836. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, R, Bn.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [Javanese script] (R)

WBK: geeft het op noch in deze beteekenis, noch in de Sâlâ'sche van „nemen" (grw), = [Javanese script].

837. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk alleen gebruikt als benaming van een gewicht ter zwaarte van een halven reaal.

838. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Voor Bl werd het als malayisme opgegeven.

vDBR: 87—6 v.o. (Pt), 109—8 v.o. (Pt), 112—13 (Pt).

839. [Javanese script] I = [Javanese script] Ks.

Komt niet voor te Pt.

VOORB: [Javanese script] (Ks)

II = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

VOORB: [Javanese script] (Ks) [Javanese script] (Ks)

WBK: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis, nl. als klanknabootsing (fig.) voor het op eens ergens komen.

840. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook boven [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

841. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft behalve [Javanese script] in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „een gezelschap bijwonen" ook (volg. Rh.) op [Javanese script] in den zin van [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers echter is het laatste zóó te Sk niet gebruikelijk, terwijl het in Djapârâ is een werkwoord met den neusklank.

WDL: geeft het op voor Tg., Pk., Dj., Bg., B.

842. [Javanese script] I = [Javanese script] Bl.

VOORB: [Javanese script] (Bl)

II = [illegible], *nl. als toeroep aan karbouwen, om recht door te gaan, bij het ploegen* Bl.

Voor R werd in beide beteekenissen opgegeven [illegible].

WDL: geeft het in beide beteekenissen op voor Dj. Bdj.

843. [illegible] *zie* [illegible].

844. [illegible] = [illegible] (?) R.

Vergelijk ook [illegible].

845. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt.

Komt niet voor te Bl.

Voor Ks werd alleen opgegeven [illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] ook zoo op en zegt er bij „*van een buffel*". Volgens mijn inlichtingen komt de vorm te Sk in het geheel niet voor en wordt in Djapårå [illegible] meer speciaal gebruikt voor geiten.

WDL: „[illegible], [illegible] = [illegible] Dj. T." Hiermede wordt waarschijnlijk iets anders bedoeld, dan er staat, want althans te Sk is [illegible] niet gelijk aan [illegible].

846. [illegible] = [illegible], [illegible], *nl. in den zin van „den geheelen dag* of *nacht door*" Dj, Ks, Bl (maar hier slechts bij uitzondering in gebruik).

Komt niet voor te R., zie echter [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

847. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WDL: geeft het op voor Pd., (Bn.) Ls. (R.).

848. [illegible] = [illegible], [illegible] Ks.

WBK: geeft het op als spreektaal voor [illegible], maar dit in de beteekenis van „stand". Aan mijn berichtgevers was het woord onbekend.

849. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft [illegible] alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van

„overeenkomst". In Djapårå beteekent het bovendien ook „koop met recht van teruggave", bv. als het gekochte om de een of andere reden niet voldoet.

WDL: geeft het op voor Dj.

850. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft dezen vorm niet op, wèl het ook te Sk gebruikelijke [illegible] zelf, nl. als vrucht van den djatiboom.

851. [illegible] = [illegible], *nl. als ¼ baoe* Ks.

Het werd alleen opgegeven voor het aan de afdeeling Djapårå grenzende gedeelte van het distrikt Tjĕndånå. Te Sk beteekent het alleen „vingerbreedte".

852. [illegible] = [illegible], [illegible] Pt, R.

VOORB: [illegible] (R) [illegible] (Pt)

Vergelijk ook [illegible].

853. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het in dezen zin op als K. (!). Zoowel [illegible] als [illegible] zijn Kas., maar worden volgens mijn berichtgevers te Sk verschillend gebruikt. Volgens hen is [illegible] = [illegible] en [illegible] = [illegible]. In den laatsten zin schijnt echter ook [illegible], zij het dan ook misschien alleen bij uitzondering, te Sk voor te komen, vergelijk bv. J. Z. I, 180. In Djapårå is dat intusschen de gewone beteekenis.

WDL: vermeldt het bij [illegible] voor Dj.

854. [illegible] *sic* [illegible].

855. [illegible] = [illegible] (of [illegible]?) Dj, Pt.

WBK: geeft het in den zin van [illegible] op als tĕmbang en als KN. Volgens mijn berichtgevers komt het te Sk alleen als tĕmbang voor.

856. [illegible] = [illegible] Pt.

VOORB: [illegible] (Pt)

Vergelijk ook [illegible].

857. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: vermeldt het voor Dj.

858. [illegible] = [illegible] Dj, R.

Zie ook [illegible].

859. [illegible] = ? Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

Door den Regent van R werd als gelijkwaardige Sålå'sche term opgegeven [illegible], dat echter in het opgegeven voorbeeld niet past. Daarbij zou men eerder denken aan [illegible] of [illegible]. Voor Bl werd als beteekenis opgegeven [illegible]. Ook dat past echter niet in het opgegeven voorbeeld. Voor Pt werd als beteekenis opgegeven [illegible], [illegible], voor Dj [illegible], [illegible].

WBK: geeft het alleen op als tĕmbang voor „vertrekken".

860. [illegible] = [illegible] Dj.

WBK: geeft geen van beide woorden op. De beteekenis is „monteering", „uitmonstering".

BIJDR: ( ) geeft ook voor Sk op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter zegt men daar [illegible].

861. [illegible] = [illegible] Ks.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft beide op. Volgens mijn berichtgevers komt te Sk [illegible] alleen bij uitzondering voor.

BIJDR: (*).

862. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het op als N. naast [illegible]. Volgens mijn berichtgevers komt het te Sk behalve als tĕmbang slechts zeer zelden voor, gewoonlijk alleen in de spreektaal.

VDBR: 8—2 v.o. (Kl), 47—11 (Smr), 126—4 (Djw).

863. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Pt)

WDL: geeft het op voor Dj.

864. [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk ook [illegible].

Te Sk komt wel voor [illegible], maar in een eenigszins andere beteekenis, nl. „guitig, *van kinderen*". Wbk. geeft dit niet op.

865. [illegible] *zie* [illegible].

vdBr: 9—4 v.o. (Kl).

866. [illegible] *zie* [illegible].

vdBr: 9—6 (Kl), 59—9 v.o. (Smr), 90—5 v.o. (Pt), 123—5 v.o. (Djw), enz.

867. [illegible] = [illegible] Pt.

[illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

[illegible], *blijkbaar een verkorting van* [illegible] = [illegible] R.

Vergelijk [illegible] en [illegible] en zie ook Taalsoorten, I bij [illegible].

Wdl: geeft [illegible] voor Dj. speciaal op voor „oom" en als verklaring [illegible] [illegible]. Dit is minder juist, want het wordt ook gebruikt voor „tante".

vdBr: 12—9 v.o. (Kl).

868. [illegible] = [illegible] Ba.

Zie Dial. Ba.

869. [illegible] *zie* [illegible].

870. [illegible] = [illegible] Dj.

Zie ook [illegible] en [illegible].

871. [illegible] = [illegible] Bl.

Zie ook [illegible].

872. [illegible] = [illegible] Pt, Bl.

Wbk: „[illegible] *Ar.* [illegible], zamentreffen *van een dag van de week of maand* met *een feestdag, zva.* [illegible] R." Volgens mijn berichtgevers is het woord te Sk niet in gebruik.

vdBr: 68—4 [illegible] (Smr)

873. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Vergelijk ook [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

WBK: geeft het ook op als K.

WDL: vermeldt het niet, maar noemt [Javanese script] als te (Tg.) dialektisch voor [Javanese script]. Dit is in zooverre onjuist, dat volgens mijn berichtgevers [Javanese script] te Sk alleen in tĕmbang voorkomt.

VDBR: 8—1, 11—14, 12—1 v.o., 13—16 en 18—4 v.o. (Kl), 86—10 (Ks), 104—4 (Pt), 117—17 (Djw).

874. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als z.g. „dorpspriester"* Dj, Ks, Pt.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk een [Javanese script] verbonden aan een groote masigit en heeten de dorpsgeestelijken daar [Javanese script].

WDL: geeft het op voor Dj.

875. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks (maar [Javanese script] is toch meer gewoon).

Komt niet voor te R.

BIJDR: (*).

876. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het in deze beteekenis niet op. Te Sk zegt men hiervoor [Javanese script], waarschijnlijk een vervorming van [Javanese script], dat op zichzelf als uitroep niet schijnt voor te komen, wel in zinnen als [Javanese script].

BIJDR: ( ) spelt het ook in Latijnsche karakters *masa* (dus met den *a*-klank). Met de voor Sk opgegeven termen [Javanese script] en [Javanese script] zal wel hetzelfde bedoeld worden als wat boven opgegeven is. [Javanese script] toch, een vervorming van [Javanese script], wordt met den neusklank uitgesproken.

877. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

Vergelijk ook [Javanese script].

VDBR: 103—13 (Pt), 123—2 (Djw).

878. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, R, Bl (maar hier als KD. opgegeven).

Komt niet voor te Pt.

Vergelijk ook [Javanese script].

879. [Javanese script]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks.

[illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba. De woorden zijn speciaal in gebruik voor Europeesch eten.

BIJDR: (*) geeft voor Sk op [illegible]. Aan mijn berichtgevers was dit laatste woord onbekend en het komt ook niet voor in Wbk.

880. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt.

[illegible] komt dus overeen met [illegible], ofschoon ook [illegible] te Sk niet voorkomt. Het werd mij intusschen alleen in deze eene samenstelling opgegeven. Vergelijk ook [illegible].

881. [illegible] I = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

II = [illegible] Bl.

Komt niet voor te Ks.

WBK: geeft het alleen in de beteekenis I op en wel als malayisme. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk niet in gebruik.

VDBR: 136—18 (Djw).

BIJDR: ( ) beteekenis I.

882. [illegible] I = [illegible] Dj, Pt, R, Bn.

Zie ten aanzien van [illegible] bij [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

II [illegible] = [illegible] Bl.

VOORB: [illegible] (Bl)

WBK: geeft het ook op in de beteekenis I. Volgens mijn berichtgevers echter is het zóó te Sk niet in gebruik.

WDL: geeft het op voor Bl. in [illegible] = [illegible].

883. [illegible] *zie* [illegible].

884. [illegible] *zie* [illegible].

885. [illegible] *zie* [illegible].

886. [Javanese], [Javanese] N., [Javanese], [Javanese] K. = [Javanese], [Javanese] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het op als Ml. en TP.

VDBR: [Javanese] 94—7 v.o. (Pt), [Javanese] 98—8 (Pt) en 111—6 (Pt).

887. [Javanese] = [Javanese] Dj (maar hier opgegeven als KI., dus = [Javanese]), Ks (opgegeven als fac. K.).

Komt niet voor te R.

De Regent van Ks gaf op: „[Javanese]"

Ten aanzien van [Javanese] zij hier nog opgemerkt, dat het te Sk niet voorkomt. Voor hetgeen Wbk. ter zake als beteekenissen opgeeft, nl. „*een kind* plagen", enz., zegt men er volgens mijn berichtgevers [Javanese]. In de opgave van den Regent van Ks is het echter blijkbaar dialektisch voor [Javanese] = „verstoord", „in kwade luim". Vergelijk ook [Javanese].

WBK: geeft het alleen op als tĕmbang.

888. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt, R.

BIJDR: (**).

889. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft in dezen zin noch [Javanese], noch het te Sk gebruikelijke [Javanese] op. Het is de naam van een [Javanese] of steen, dien men zou vinden in den bek van een rhinoceros.

VDBR: 80—7 v.o. (Dj).

890. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het op zoowel in deze beteekenis (maar als KI., dus = [Javanese]), als in die van „kok". Zie echter Taalsoorten, bijv. III en XII bij [Javanese].

891. [Javanese] = [Javanese] Dj.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba bij [Javanese].

892. [Javanese] *zie* [Javanese].

893. [Javanese] = [Javanese] (?)

Komt niet voor te Pt, Bl.

vdBr: 126 „[Javanese script]” (Djw)

894. [Javanese script] I = [Javanese script] Bl.

Voorb: [Javanese script] (Bl)

Zie ook [Javanese script].

II [Javanese script] = [Javanese script].

Komt niet voor te Pt.

Wbk: geeft het woord op in 2 beteekenissen: 1° „uitnemend scherp en van goed sterk staal, *van gereedschap*”, 2° „oneigenlijk”. Mijn berichtgevers kenden het niet

Wdl: geeft het in de beteekenis II op voor (Dj.). Naar aanleiding van de bijgevoegde noot het volgende: [Javanese script] beteekent te Sk „zooals het behoort”, dus = [Javanese script] en [Javanese script] „zooals het werkelijk is”, dus = [Javanese script].

895. [Javanese script] = ? Dj.

Komt niet voor te Bl.

vdBr: 126 (Djw): „[Javanese script] *lees* [Javanese script] werk, *dat bij het kalefaten van schepen enz. gebruikt wordt. W. t. M.*”

Het Sålå'sche woord is mij niet bekend. Wanneer het geen werk, maar stopverf is, noemt men dit [Javanese script].

896. [Javanese script] N., [Javanese script] K. = [Javanese script] Dj, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

Wdl: geeft [Javanese script] op voor (Dj.).

P. L. I: 223—5.

897. [Javanese script], [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

Voorb: [Javanese script] (Pt)

Wbk: geeft het zoo als *„spreektaal van verschillende gewesten”* op als verkorting van [Javanese script]. Te Sk komt het volgens mijn berichtgevers niet voor.

Vergelijk ook [Javanese script].

898. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te R.

Bijdr: ( ).

899. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

Voor R werd opgegeven [illegible]. Het woord [illegible] schijnt ook gebezigd te worden voor andere, niet-inheemsche oliën, bv. [illegible].

WBK: geeft [illegible] alleen op als tĕmbang en [illegible] in het geheel niet, ofschoon dit laatste naast het evenmin opgegevene, meer gebruikelijke [illegible] ook te Sk gebezigd wordt voor „salade". Voor slaolie bezigt men echter uitsluitend de samenstelling met [illegible].

BIJDR: ( ).

900. [illegible] *zie* [illegible].

VOORB: [illegible].

901. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [illegible] (Pt)

Gewoonlijk verkort tot [illegible] of [illegible]. Het wordt speciaal als TD. en bovendien door kleine kinderen gebezigd. Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het eveneens als TD. op. Ook als zoodanig is het volgens mijn berichtgevers te Sk niet in gebruik.

902. [illegible] = [illegible] Pt.

WBK: geeft het in dezen zin op gezag van Rh. op naast [illegible]. Het was aan mijn berichtgevers onbekend en evenzoo [illegible], anders dan in de samenstelling [illegible].

WDL: geeft het op voor [illegible] Pn. (M.).

903. [illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te Pt, Bl.

VDBR: 70—11 ([illegible], KD. voor [illegible]?)

904. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks.

II = [illegible].

BIJDR: (*).

905. [illegible] = [illegible] ?

Komt niet voor te Pt, Bl.

VDBR: 74—17 (Dj). Zou het hier geen schrijffout kunnen zijn voor [illegible]?

906. [illegible] *zie* [illegible].

907. [illegible] *zie* [illegible].

908. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WDL: vermeldt het = [illegible] voor Pk. Dj.

909. [illegible]. = [illegible], *nl. als „week"*.

WBK: geeft het in verschillende beteekenissen op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk, anders dan in tĕmbang, niet in gebruik. Wel kenden zij [illegible] = „wekelijks", maar speciaal voor de uitbetalingen aan de drukkerijen. Het is dus een malayisme met zeer beperkt gebruik.

910. [illegible] *zie* [illegible].

911. [illegible] = ? Dj, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (Pt) [illegible] (R)

Een overeenkomstig Sålå'sch woord is mij niet bekend. In het eerste geval zou men moeten zeggen [illegible], in het tweede [illegible] of [illegible]. Voor Dj werd als verklaring opgegeven [illegible], [illegible], voor Bl „[illegible]." Dit laatste schijnt daar dus dialektisch te zijn. Vergelijk Taalsoorten, IV bij [illegible].

WBK: geeft het op in dezelfde beteekenis van „gezet", „onafgebroken", enz. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet gebruikelijk.

912. [illegible] = [illegible] Pt.

Het is als KD. in gebruik. Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „tarwe".

WDL: geeft het op voor [illegible] Pn. (M.) Wg. (Sk.).

913. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bn.

Het is als KD. in gebruik. Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Ls. (R.), Ngt. (M.).

914. [illegible] = [illegible] R, Bl.

Komt niet voor te Dj, Ks, Pt.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft alleen op [illegible].

915.

I = Dj.

II = Bl.

VOORB: (Bl)

WBK: geeft dezen vorm niet op, wel in de beteekenis van „zijgebouw aan een voorhuis". Bovendien beteekent te Sk nog „een paar", van bij elkander behoorende zaken, speciaal de twee kĕmiri-noten in één vrucht, soms ook van twee krandjang's tabak. En zoo beteekent „nog in den bolster, *van kĕmiri-noten*".

WDL: geeft het in de beteekenis I op voor Dj.

916. (of ?) = Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba onder en vergelijk ook .

917. *zie* .

918. = Dj, Ks, Pt.

VOORB: (Ks)

WBK: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „simpel".

919. = Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „gamĕlanwijze". Volgens mijn berichtgevers is het woord in Wbk. niet goed vertaald, daar het eenvoudig is een figuurlijke uitdrukking of gelijkenis, die niet als een liedje gezongen wordt, bv. voor „een kranigen kerel". Het komt dus overeen met onze uitdrukkingen als „een tweede Salomo", enz.

WDL: geeft = op voor Dj.

920.

= Dj, Pt, R.

Komt niet voor te Ks.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het zoo te Sk niet in gebruik (wel als „met pannen dekken"). Wel komt voor de vorm [Javanese script], cfm. Wbk. Vergelijk ook [Javanese script].

WDL: geeft het op voor Bl. Sm.

921. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook [Javanese script].

922. [Javanese script] = [Javanese script] Bl.

Zie Dial. Ba bij [Javanese script] en vergelijk ook [Javanese script].

923. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

Vergelijk ook [Javanese script] en [Javanese script].

924. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Pt.

Komt niet voor te R, Bl. Vergelijk echter [Javanese script].

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „week op het gevoel".

WDL: geeft het op voor Dj.

925. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

926. [Javanese script] I = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

II = [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te Ks.

WBK: geeft als vogelnamen zoowel [Javanese script] als [Javanese script] op, blijkbaar bedoeld als verschillende vogels. Het is echter dezelfde vogel; alleen is de eerste naam wèl en de tweede niet te Sk in gebruik.

WDL: geeft het in de eerste beteekenis op voor Dj.

927. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Djw (maar hier is [Javanese script] meer gewoon), Bl.

Komt niet voor te Pt. Vergelijk echter ook [Javanese script].

VDBR: 124—9 (Djw).

928. [Javanese script] (gårene) = [Javanese script], [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Het is een verkorting van [Javanese script], dus van de gebiedende wijs, zooals die in Djapårå gevormd wordt.

929. [Javanese script]

= Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Wbk: geeft alleen (volgens Rh.) op den ook te Sk gebruikelijken vorm (dit is ten minste waarschijnlijk de bedoeling).

Wdl: „ (Dj.) Wdb. Sk. "

Dit laatste is in zooverre minder juist, dat, zooals boven reeds gezegd is, een afleiding van ook te Sk in gebruik is.

930. = , *nl. in den zin van „voor den gek houden"* Dj, R, Bn.

Komt niet voor te Pt.

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik.

931. = Pt.

Komt niet voor te Bl.

Wbk: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „een merk, *om op vertoon daarvan werkloon te ontvangen*". Bovendien wordt het er ook gebruikt voor „pandbriefje".

vdBr: 130—9 (Djw).

932. = Pt, R.

Wdl: geeft het op voor Mp. (M.).

Vergelijk ook .

933. = Dj, Ks.

Zie Dial. Ba. Hierbij zij nog aangeteekend, dat het daar medegedeelde ten aanzien van en onjuist is, daar beide woorden te Sk niet gebruikt schijnen te worden. Zie ook bij .

934. = Dj.

Zie Dial. Ba onder en vergelijk ook .

935.

= , *nl. in den zin van „achtererf"* R.

Vergelijk ook .

936. = Dj, Pt (maar hier, naar het schijnt, zeer weinig in gebruik), Bl.

Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft [illegible] niet op, ofschoon het ook te Sk gebruikelijk is, nl. in den zin van „poreus, water doorlatend, *van den grond*".

937. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

Wdl: geeft het op voor (Dj.).

938. [illegible] *zie* [illegible] II.

939. [illegible] = [illegible] Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Wbk: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis, nl. als K. van [illegible].

vdBr: 120—4 (Djw), 120—11 v.o. (Djw).

940. [illegible] *zie* [illegible] I.

941. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „voertuig voor personen"* Dj, Ks, Pt, Bl (hier is zelfs [illegible] in het geheel niet in gebruik, elders wel).

Wbk: geeft het alleen op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „vrachtkar".

Wdl: geeft het op voor (R).

vdBr: 97—1 (Pt).

942. [illegible] = [illegible], *nl. als „etenskast"* Pt, Bl.

943. [illegible] I = [illegible] Ba.

II = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Voorb: [illegible] (Smr)

Zie ook [illegible].

In de tweede beteekenis wordt [illegible] ook te Sk wel verstaan.

944. [illegible], *verkorting van* [illegible].

Komt niet voor te Pt.

945. [illegible] = [illegible], [illegible] R, Bl.

Komt niet voor te Dj, Pt.

Voorb: [illegible] (R) [illegible] (Bl)

De Regent van R spelde [illegible], dus als een afleiding van [illegible].

946. [Javanese script] = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te Pt, R, Bl.

vdBr: 80—13 (Dj).

947. [Javanese script]

I [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

II [Javanese script] = [Javanese script] Dj, R, Bl.

Zie ook bij [Javanese script].

In het voorbeeld, opgegeven bij [Javanese script] in Dial. Ba schijnt [Javanese script] een beteekenis = [Javanese script] of „bewerken" te hebben.

Wbk: „[Javanese script] (*in het spreken vooral met hoorbare neusletter voor* [Javanese script]) *iets* gaan doen, maken *of* tot *iets* bezigen; *iets* bewerken, veroorzaken".

Dit is waarschijnlijk eigen vinding van den bewerker van Wbk. Tusschen [Javanese script] als werkwoord en [Javanese script] bestaat geen ander verschil, dan dat het eerste in Sk, het tweede in de Pasisir-streek in gebruik is. Bovendien is het niet duidelijk, hoe de neusletter anders dan in het spreken hoorbaar zou kunnen zijn.

Ook de vorm [Javanese script], door Wbk. naast [Javanese script] opgegeven, is bepaaldelijk TP.

vdBr: 2—8 v.o. (Kl).

P. L. II: 160—14.

948. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als „opening"* Dj, Ks, Pt, Bl.

Voorb: [Javanese script] (Ks)

[Javanese script] (Ks)

Wbk: geeft [Javanese script] alleen op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „grot", hoewel het daarbij geplaatste cijfer 1 nog een andere beteekenis zou doen verwachten.

949. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

950. [Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „afgrijzen". De Regent van R gaf hiervoor op [Javanese script]. Dit heeft echter te Sk een andere beteekenis, nl. „walging".

Bijdr: ( ).

951. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft geen van beide op, maar noemt voor „galerij" [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers zegt men te Sk alleen [Javanese script].

952. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt.

Voor R werd alleen de vorm [Javanese script] opgegeven.

Zie Dial. Ba. Het daar door den wadânâ van Ba medegedeelde, nl. dat het alleen in het onderdistrikt Patjangakan in gebruik zou zijn, is dus minder juist.

953. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als rechtsterm voor „klandestien"* Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

VOORB: [Javanese script] (Pt).

VDBR: 13—4 v.o. (Kl).

954. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Bl.

Komt niet voor te R.

WDL: geeft het op voor Dj.

955. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, R, Bl (maar hier, naar het schijnt, speciaal als „tijgerhok").

Vergelijk ook [Javanese script].

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenissen, nl. „koker *voor bijen of rijstdiefjes, enz.*" en als naam van de kist, bestemd voor de vorstelijke oepåtjårå's. Het woord schijnt dus vroeger ook in de beteekenis van „kist" meer algemeen in gebruik te zijn geweest.

956. [Javanese script] = [Javanese script] Pt, Bl.

VOORB: [Javanese script] (Pt)

WBK: Zie bij [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers wordt te Sk [Javanese script] gebruikt voor „willen hebben", „verlangen" en [Javanese script] voor „iets willen doen op voorstel van een ander".

957. [Javanese script] I = [Javanese script] Bl.

II = [Javanese script] Bl.

III = [Javanese script] Dj, Bl.

VOORB: [Javanese script] (Bl)

Voor R werd opgegeven [illegible] en als Sålå'sche term [illegible]. Het eerste woord was aan mijn berichtgevers niet bekend en het tweede alleen in de beteekenis van „schelm".

De beteekenis [illegible] werd voor Bl nog nader toegelicht met [illegible]

WDL: geeft het in alle drie de beteekenissen op voor (Dj.).

958. [illegible] I = [illegible], *nl. als „drieduitstuk"* Dj, Ks, Pt (ook [illegible] is hier—zij het ook minder—in gebruik), R, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

II = [illegible].

Komt niet voor te Ks, Bl.

WBK: geeft het alleen op als oude benaming van een drieguldenstuk (volg. R.). Volgens mijn berichtgevers is dat [illegible], een woord, dat Wbk. weder niet opgeeft.

WDL: vermeldt het in de beteekenis I voor Dj. (R) en in de beteekenis II voor Dj.

BIJDR: (***) geeft het op voor: „gulden, doch hiermede wordt 2½ centstuk bedoeld, ook 2½ guldenstuk". De gelijkstelling met [illegible] in Sålå'sch Javaansch zal daar wel een vergissing zijn.

959. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [illegible] (Ks)

WBK: geeft het alleen op als klanknabootsing (= bons). Volgens mijn berichtgevers komt het bovendien nog te Sk voor in den zin van „tot de uiterste grens gekomen, niet verder kunnen". Wbk. geeft dit op gezag van WW. abusievelijk op als beteekenis van [illegible].

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor Dj. Wat bedoeld wordt met [illegible] (?) [illegible] is niet duidelijk, want [illegible] wijst op een te voren genoemd woord [illegible], dat men echter tevergeefs zoekt. Mij werd als beteekenis voor Dj opgegeven: „[illegible]"

960. [illegible] I = [illegible] Dj.

Zie Dial. Ba.

II [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

961. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] Dj.

Zie Dial. Ba.

962. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „pakhuis”* Dj, Ks, Pt, Bl.

De samenstelling [illegible] wordt gebezigd voor „bordeel”.

Bijdr: (**) vermeldt in dezen zin [illegible] als dialektisch voor Ks en stelt het gelijk met „[illegible], ook wel [illegible].” in Sålå'sch Javaansch. Wat minder juist is, aangezien in dezen zin te Sk juist [illegible] meer gebruikelijk is dan [illegible].

963. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft beide op zonder verschil van beteekenis. Zooals Bijdr. (*) ook opgeeft, wordt te Sk [illegible] gebezigd voor „maandelijksch traktement” en [illegible] voor „halfjaarlijksche inkomsten”.

964. [illegible] = [illegible] Pt.

Volgens mijn berichtgevers wordt te Sk bij het ploegen [illegible] geroepen, wanneer men wil, dat de ploegbeesten naar links- en [illegible], wanneer men wil, dat ze naar rechts gaan.

Nu zegt men te Pt in het eerste geval [illegible] of [illegible] en in het tweede [illegible]. Voor Dj werd daarvoor weder resp. opgegeven [illegible] en [illegible]. Zoowel te Sk, als te Pt heeft men voor het laten ophouden [illegible]. Voor Dj werd dit weder opgegeven voor „vlugger”. Voor R en Bl werd [illegible] opgegeven als kommando voor „recht door loopen” en voor Bl bovendien [illegible] voor „vlugger”, [illegible] voor „langzamer” en [illegible] voor „ophouden”.

Wbk: geeft voor „links” op [illegible] en voor „rechts” [illegible], wat dus afwijkt van mijn opgaven.

Wdl: geeft voor (Bn) op [illegible] voor „rechts” en [illegible] voor „links”, en laat daarop volgen, dat de uitdrukking [illegible] ook te Sk in dezelfde beteekenis bestaat. Waarschijnlijk is dit een vergissing, want voor Bn wordt geen uitdrukking [illegible] opgegeven.

965. [illegible] = [illegible] Dj, R, Bl.

Voorb: [illegible] (R)

Wdl: geeft het op voor (Bn.).

966. [Javanese script] = ? Bl.

Als verklaring werd opgegeven: [Javanese script]

· Wbk: geeft het alleen op in de beteekenis van „voornaamste *of* eerste in zijn soort". Ook te Sk schijnt intusschen voor te komen [Javanese script] in den zin van „vertroeteld kind", dus = [Javanese script].

967. [Javanese script] = [Javanese script] Bl.

Komt niet voor te Dj, Pt.

Zie ook bij [Javanese script].

Wbk: geeft het in deze beteekenis niet op, trouwens [Javanese script] evenmin in de Sålå'sche beteekenis van „kleverig", „samenhangend".

968. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

969. [Javanese script] I = [Javanese script], *nl. in den zin van „werkbare man"* R, Bl.

Naar het schijnt, echter alleen in de uitdrukking [Javanese script] = „hoofdgeld". Vergelijk ook [Javanese script].

Komt niet voor te Dj, Pt (hier zegt men [Javanese script]).

II = [Javanese script].

Vergelijk ook [Javanese script] bij [Javanese script].

Wbk: geeft het in de beteekenis I op als OJ.

Wdl: geeft het in de beteekenis van [Javanese script] op voor Kr. (Bg.).

970. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als grondwoord van* [Javanese script] = *„zich aan iets storen"* R.

Komt niet voor te Pt, Bl.

Voorb: [Javanese script] (R)

Wdl: geeft het op voor Bn.

971. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als pers. vnw. v.d. 1en pers.* Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft het alleen op in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „Uw onderdanigste dienaar", dus voor den 3en persoon. Zie ook J. Z. I, 180.

972. [Javanese script] I = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

Voorb: zie bij [Javanese script].

II = [Javanese script] Dj, Pt.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft het op 1° in de te Sk gebruikelijke beteekenis van een soort van koek, gemaakt van [Javanese script] (en niet van [Javanese script]) en 2° zva. [Javanese script]. In dezen laatsten zin komt het volgens mijn berichtgevers te Sk niet voor.

WDL: geeft het in de beteekenis II op voor Dj.

973. [Javanese script] = [Javanese script] R.

Vergelijk ook [Javanese script].

974. [Javanese script] = [Javanese script] R, Bl, Bn.

VOORB: [Javanese script] (Bl)

Vergelijk ook [Javanese script].

WDL: geeft het in deze beteekenis op voor (Kd.) en in die van [Javanese script] (lees [Javanese script]) voor (Sm.), Sl. (Smr.). In de laatste beteekenis is het echter volgens mijn berichtgevers ook in de Sålå'sche spreektaal in gebruik.

975. [Javanese script] *verkorting van* [Javanese script].

976. [Javanese script] I = [Javanese script] Ks, Pt, Bl.

II = [Javanese script] Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [Javanese script] (Ks) [Javanese script] (Ks)

WBK: geeft [Javanese script] alleen op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis, nl. als naam van het muziekinstrument (bekken). Eigenaardig is het intusschen, dat ook te Sk het K. voor [Javanese script], zoowel als voor [Javanese script] is [Javanese script].

WDL: geeft [Javanese script] = [Javanese script] op voor Bl.

977. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] Dj, Bl.

Komt niet voor te Pt.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers wordt te Sk alleen gebezigd [Javanese script]. Volgens enkelen zou ook dit niet op zichzelf voorkomen, maar alleen als bijstelling bij [Javanese script], dus [Javanese script].

WDL: geeft het op voor Sl. (Sm.).

VDBR: 37—13 (Kl).

978. [Javanese script] = [Javanese script] Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

VOORB: [Javanese] (Pt)

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt het te Sk alleen van de zon en in figuurlijken zin ook van de gedachten gezegd.

979. [Javanese] = [Javanese] Dj, Ks (hier naast [Javanese]), Pt, Bl.

Voor Bl werd opgegeven [Javanese]. Te Sk zegt men daarvoor [Javanese] of [Javanese], welke woorden volkomen gelijk in beteekenis zijn. Volgens mijn berichtgevers is dan ook de door Wbk. opgegeven beteekenis „moe in de beenen, *van vermoeidheid*" onjuist.

980. [Javanese] = [Javanese] Dj, R.

Komt niet voor te Ks.

Zie Dial. Ba bij [Javanese].

[Javanese], [Javanese] = [Javanese] Pt, R.

VOORB: [Javanese] (R)

WDL: geeft het op in de beteekenis van [Javanese] voor Pd. (Bn).

981. [Javanese] = [Javanese], *nl. in den zin van „buikband"* Dj.

WBK: geeft noch [Javanese], noch [Javanese] in deze beteekenis op. Het laatste alleen in die van „het samengelaschte".

BIJDR: ( ) geeft als Sålå'sche termen op [Javanese] en [Javanese]. Het eerste wordt echter te Sk niet in dien zin gebruikt en het tweede is daar de benaming van de gesp of plaat in dien buikband.

982. [Javanese] = [Javanese] Dj, Pt, R, Bl.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt te Sk wel gebruikt [Javanese] in de beteekenis van „de laatste", maar niet van kinderen, wèl bv. van badåjå's en pisang's.

983. [Javanese]

[Javanese] I = [Javanese] Dj, Pt.

Komt niet voor te Bl.

II = [Javanese] Bl.

VOORB: [Javanese] (Bl)

WBK: geeft het behalve in de te Sk gebruikelijke beteekenis van „met

een [Javanese script] vangen" ook op als *„een touw* uitspannen door het met de beide einden ieder aan een verschillend object vast te maken, *en volg.* Rh. *ook twee voorwerpen* met een touw aaneenkoppelen". Deze twee laatste beteekenissen waren aan mijn berichtgevers onbekend, maar de laatste komt dus overeen met het boven sub I opgegevene.

WDL: geeft de beteekenis I op voor Dj.

984. [Javanese script] = ?

Zie Dial. Ba bij [Javanese script].

WBK: geeft het alleen op in de Soeråkartå'sche beteekenissen van „lokvogel" en van „niet kleinzeerig". Alleen in dien zin is het in gebruik te Pt.

985. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

WBK: geeft noch [Javanese script], noch [Javanese script] op, ofschoon het laatste ook te Sk in gebruik is, nl. als Kas. voor [Javanese script].

WDL: geeft [Javanese script] = [Javanese script] op voor Dj.

986. [Javanese script] *zie bij* [Javanese script].

987. [Javanese script] = [Javanese script] Dj, Ks, Pt, Bl.

VDBR: 68—10 v.o. en 5 v.o. (Dm).

P. L. II: 83—5 en 200—14.

988. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als benaming van het vischtuig* Ks.

Komt niet voor te Bl.

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „hangend gewicht", enz.

WDL: geeft het op voor Dj.

989. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als „drieduitstuk"* R.

Vergelijk ook [Javanese script].

990. [Javanese script]

[Javanese script] I = [Javanese script] Dj.

Komt niet voor te Bl.

II = [Javanese script] Dj, Bl.

In de beteekenis II werd voor Bl opgegeven: [Javanese script]

WDL: geeft het in de beteekenis I op voor (Bn.) Dj.

991. [illegible] = [illegible].

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [illegible] (Pt)

WDL: vermeldt het voor Dj.

992. [illegible] = [illegible] Pt.

Komt niet voor te Dj.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het naast [illegible] op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen in tĕmbang in gebruik.

VDBR: 48—14 (Smr), 106—2 (Ks).

993. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

WBK: geeft het op in de beteekenis van „groote, dikke stok". Volgens mijn berichtgevers echter is het woord te Sk de naam van den stok, waarmede bij het [illegible] -spel de [illegible] geslagen wordt. In Wbk. wordt bij [illegible] daarvoor verkeerdelijk [illegible] opgegeven. Dit toch is de naam van het spel, zooals ook bij [illegible] opgegeven wordt.

994. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft het behalve als „aanhoudend slaan, *van een pĕrkoetoet*" ook op als malayisme in den zin van „lekken". Volgens mijn berichtgevers echter wordt het zoo te Sk niet gebruikt.

VDBR: 126—1 (Djw).

P. L. I: 60—16, 209—16, 209—2 v.o. ([illegible]: een overeenkomstigen term kenden mijn berichtgevers voor Sk niet).

995. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft de uitdrukking niet op, ofschoon ze ook te Sk voorkomt, zij het ook in een andere beteekenis, nl. „*iemand* goed doen".

VDBR: 115—1 (Pt), 126—3 (Djw).

996. [illegible] = [illegible] of [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

997. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

[illegible] = [illegible].

Komt niet voor te Bl.

WDL: geeft [illegible] als beteekenende [illegible] op voor Dj. R.

Vergelijk ook Dial. Ba.

998. [illegible] = [illegible] Dj.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor (Dj.).

999. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het op als OJ.

WDL: geeft het bij [illegible] op voor (Dj.) en herhaalt het nog eens bij [illegible]. In verband met het gelijkwaardige [illegible] moet het uit den aard der zaak met een [illegible] gespeld worden.

1000. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „achtererf"* Dj.

Komt niet voor te R. Vergelijk echter ook [illegible].

WBK: geeft het evenzoo op en men vindt het ook zoo in de werken van Winter, bv. Z.V. 11—4. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik en komen ook de andere vormen, die Wbk. op gezag van G. voor „sodomie", enz. opgeeft, daar niet voor.

WDL: geeft op [illegible] = [illegible] (?) voor Dj. Waarschijnlijk is dit, zooals de Corrector ook veronderstelde, minder juist uitgedrukt, daar het niet beteekent „achter", maar „achtererf".

1001. [illegible] = [illegible] R.

WDL: geeft in dezelfde beteekenis voor Pd. (Bn.) Bl. op [illegible]. Deze schrijfwijze zal wel beteekenen, dat men het woord, evenals ook [illegible] met den neusklank moet uitspreken.

1002. [illegible] = [illegible] Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

WBK: geeft [illegible] ook in dezen zin op, in plaats van het te Sk gebruikelijke [illegible], dat er niet in voorkomt. Het beteekent „gepeld", bv. van katjang, koffie, enz. Zie ook Taalsoorten, I bij [illegible].

VDBR: 15—3 v.o. [illegible] (Kl).

1003. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter zijn te Sk alleen in gebruik [illegible] = „zuiver geel", [illegible], de naam van het oogstfeest, [illegible] = „wasschen, *van pasgeborenen*" en [illegible] = „toiletdoos".

VDBR: 133—1 v.o. (Djw).

1004. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „voor de eerste maal ploegen, voordat de sawah's onder water staan"* Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Vergelijk ook [illegible] II.

WBK: geeft den vorm [illegible] niet op, ofschoon hij ook te Sk gebruikelijk is, nl. in de beteekenis van „met een [illegible] werken".

1005. [illegible] I = [illegible] Dj, Ks (doch hier komt ook [illegible] voor).

II = [illegible] Pt.

VOORB: [illegible] (Pt)

Zie Dial. Ba.

1006. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

WBK: geeft het in dezen zin, d.i. als K. van [illegible] op voor Ngj.

WDL: „[illegible] kw. [illegible] Tg. Pk. Bg. B. M., vgl. Wdb *Corr.*"

Dit komt dus in zooverre niet overeen met mijn opgaven, dat het in Djapårå in gebruik is als K., zoodat het daar moet worden gelijkgesteld met [illegible], en niet met [illegible].

1007. [illegible]

[illegible] I = [illegible] Ks, Pt, Bl.

VOORB: [illegible] (Pt)

II = [illegible] Ks.

VDBR: beteekenis I: 81—4 (Dj).

beteekenis II: 31—3 v.o. [illegible] n° 2. (Kl)

1008. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft naast elkander op [illegible] en [illegible] = „schraapzuchtig". Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor te Sk [illegible].

1009. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R.

Zie Dial. Ba.

1010. [illegible]

[illegible] N., [illegible] K. (of KD.?) == [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

WDL: „ [illegible] Tg."

Dit wijkt dus af van het gebruik in Dj, want hier is [illegible] = „aandeel", zoowel van den kleinen man, als van het desabestuur. Het woord [illegible] klinkt wel wat vreemd. In OJ. (en ook in Dj) is het ten minste [illegible], terwijl, naar ik meen, die titel in Tg niet gebezigd wordt.

1011. [illegible] = [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Zie Dial. Ba.

1012. [illegible] *zie* [illegible].

1013. [illegible] = [illegible] Ks.

Komt niet voor te Pt, Bl.

WBK: geeft het op als beteekenende „breed uitgespreid". Deze beteekenis was aan mijn berichtgevers onbekend.

1014. [illegible] *zie* [illegible].

Voor Smr werd opgegeven [illegible] als „heerendienstplichtige". Daar is het dus N. In Djapårå komt die uitdrukking niet voor.

1015. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Voor Pt werd ook als beteekenis opgegeven [illegible], waarmede waarschijnlijk bedoeld is de beteekenis I bij [illegible] opgegeven.

1016. [illegible] = [illegible] Ba, Ks.

Komt niet voor te Dj, Pt, R.
Zie Dial. Ba en vergelijk ook [illegible].

1017. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

Wbk: „[illegible]" *Ar.* [illegible], na; KN. na het einde *of* den afloop *van een gebed, vasten, feest, enz.*"

In Djapårå nu is het gebruik niet tot die gevallen alleen beperkt, maar zegt men bv. ook [illegible], enz.

vdBr: 94—8 v.o. [illegible] (Pt)
P. L. I: 39—16.

1018. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Zie Dial. Ba en vergelijk ook boven bij [illegible].

1019. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te Bl.
Voorb: [illegible] (Ks)

1020. [illegible] = [illegible], *nl. als kråmåterm* Pt, R, Bl.

Voorb: zie bij [illegible].

Voor Pt werd ook nog opgegeven [illegible] = [illegible], een samenstelling dus zooals bv. [illegible].

1021. [illegible] I = [illegible], [illegible], [illegible] Dj, Pt, Bl.

Voorb: [illegible] (Bl)
[illegible] (Pt)

II = [illegible] Dj.

Komt niet voor te Bl.

Wbk: geeft het ook op in de beteekenis I. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen in gebruik in de uitdrukkingen [illegible] = „den adem inhouden" en [illegible] = „dringend bidden, *alleen tegenover het Opperwezen*".

Wdl: [illegible] (Dj)

1022. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Wdl: vermeldt het voor (Dj.).

1023. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk alleen [illegible] gebruikelijk.

BIJDR: (**).

1024. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WDL: geeft het op voor Dj. R. M.

1025. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te R.

Zie ook bij [illegible].

WBK: geeft het ook op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk niet in gebruik, wel het K. [illegible].

1026. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor (Dj. Ls. (R.).

1027. [illegible] *zie* [illegible].

1028. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „antwoord"* Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Evenzoo is [illegible] in de boven opgegeven streken in gebruik voor [illegible] in den zin van „antwoorden", vergelijk vdBr. 139—19 (Djw).

WBK: geeft het in denzelfden zin op, wat onjuist is, zie Taalsoorten, III—15, a. Bovendien is [illegible] te Sk nog KN. in de ook door Wbk. opgegeven beteekenis van „over en weder teruggeven", enz.

VDBR: 8—7 v.o. (Kl), 71—8 en 81—7 v.o. (Dj).

1029. [illegible] (of [illegible] afgeleid van [illegible] ?) = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba bij [illegible].

1030. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

[illegible] = [illegible] R.

Komt niet voor te Bl.

VOORB: zie bij [illegible].

VDBR: 127—8 v.o. (Djw).

1031. [illegible] = [illegible] Pt.

Te Sk is het alleen in gebruik in de samenstelling [illegible].

Vergelijk ook [illegible].

1032. [illegible]

[illegible] = [illegible] Bl.

Vergelijk ook [illegible].

1033. [illegible] (of [illegible] ?) = [illegible] Dj, Ks, R.

Zie Dial. Ba.

Voor Bn werd opgegeven [illegible].

1034. [illegible] *zie* [illegible].

1035. [illegible] = [illegible], *nl. als „drieduitstuk"* R.

Vergelijk ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Pk. Br.

1036. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

1037. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het alleen op in de ook te Sk gebruikelijke beteekenis van „omgekeerd".

VDBR: 128—9 en 141—7 (Djw).

1038. [illegible] = [illegible] Pt (?)

WBK: geeft het ook op als benaming van een ziekte in het rijstgewas. Als zoodanig was het woord aan mijn berichtgevers onbekend. Wèl ken-

den zij het in de beteekenis van „roepen”, door Wbk. abusievelijk als TP. opgegeven.

1039. [illegible] (of [illegible] ?) = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

1040. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Zie ook bij [illegible] en vergelijk de inleiding, blz. VI.

Wat de inschuiving betreft, daarmede komt overeen hetgeen de Regent van Ks opgaf, dat men nl. niet anders kan zeggen dan [illegible]. Hierin toch komt geen neusklank voor.

1041. [illegible] = [illegible] Ks, Pt, R.

VOORB: zie bij [illegible].

Voor Bl werd als voorbeeld opgegeven: [illegible]. Hierin heeft [illegible] blijkbaar een andere beteekenis (= [illegible] ?).

1042. [illegible] *zie bij* [illegible].

1043. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk alleen in gebruik in de beteekenis van „opborrelen”, enz.

1044. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. als grondwoord* Pt.

VOORB: [illegible] (Pt)

1045. [illegible] = [illegible], *nl. als grondwoord van* [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te R, Bl.

Vergelijk ook [illegible].

WBK: geeft het niet op. Ten aanzien van [illegible] zij nog aangeteekend, dat dit in den zin van „ondeugendheid”, z.a. Wbk. opgeeft, althans te Sk niet bestaat, zoodat men daar ook zegt [illegible].

WDL: geeft het op voor (Dj.).

1046. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, R, Bl, Bn.

VOORB: [illegible] (R)

WBK: geeft het alleen op in de Sålå'sche beteekenis van „vertrek, *enz. van of met velen*". De Pasisir-beteekenis vindt men echter ook in fac sim. t. M. n⁰ 58 (afkomstig uit Sk).

1047. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Zie Dial. Ba.

1048. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „villen"* Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R, Bl.

Zie ook [illegible].

WDL: geeft het op voor Pk. Dj.

1049. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt (hier opgegeven als K).

WBK: geeft het op in de beteekenis van „kaaiman". Volgens mijn berichtgevers beteekent het te Sk „jonge kaaiman" (grooter dan een [illegible]).

1050. [illegible]

[illegible] = [illegible] Pt, R, Bl.

VOORB: [illegible] (R) [illegible] (Bl)

1051. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj.

Komt niet voor te Ks, R.

Zie Dial. Ba.

1052. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Komt niet voor te R.

Voor Pt werd het opgegeven = [illegible].

Zie Dial. Ba. Het woord wordt echter ook te Sk uit den aard der zaak wel verstaan door personen, die veel in aanraking zijn geweest met Europeanen.

1053. [illegible]

[illegible] = [illegible] Ks, Pt, Bl.

WBK: geeft alleen op, dat gewoonlijk [illegible] of [illegible] voorafgaat. Volgens mijn berichtgevers moet dat te Sk altijd.

P. L. II: 121—11 [illegible]

1054. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Wbk: geeft het alleen op als tĕmbang.

vdBr: 5—14 (Kl), 105—11 [illegible] (Pt), 111—1 6 [illegible] [illegible] (Pt)

1055. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Komt niet voor te R.

Zie Dial. Ba.

1056. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: „[illegible] KN. de gĕbang boom, WW. uitgestorven arènpalm, die zijn kruin verloren heeft, Rh." Volgens mijn berichtgevers echter komt het woord te Sk niet voor.

Wdl: geeft [illegible] = [illegible] op voor Bl. T. (R.).

1057. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „bedriegen"?* Dj, Pt, R.

Vergelijk ook [illegible].

Wbk: geeft op: „[illegible] *goederen voor of bij zich houden*, WW."
Aan mijn berichtgevers was het woord onbekend.

1058. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Komt niet voor te Pt, Bl. Vergelijk echter ook [illegible].

Wdl: geeft het op voor (Dj.).

1059. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt.

Zie Dial. Ba.

1060. [illegible] = [illegible], *nl. in den zin van „voor den gek houden"* Pt.

Voorb: [illegible] (Pt)

Vergelijk ook [illegible] en [illegible].

1061. [illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft het woord op in verschillende beteekenissen. Volgens mijn

berichtgevers echter is te Sk alleen gebruikelijk de uitdrukking = „het eerste begin" en verder de vorm , cfm. Wbk.
vdBr: 118—10 (Djw).

1062. = Dj, Pt.

Wbk: geeft het ook op als beteekenende „bank". Te Sk wordt het echter volgens mijn berichtgevers uitsluitend gebruikt voor „tafel", gewoonlijk (en niet, z.a. Wbk. opgeeft, uitsluitend) voor een lage tafel.

Wdl: geeft op als dialektisch voor Ngj. in den zin van . Zóó komt het echter geheel overeen met het Sålå'sche gebruik. Ten aanzien van het slot, waarin bovendien abusievelijk is gebruikt voor , zie het bovenstaande.

Bijdr: (**) geeft als gelijkwaardigen Sålå'schen term op , terwijl ook bij als Sålå'sche termen vermeld worden en . Volgens mijn berichtgevers echter zegt men te Sk uitsluitend .

1063. = R, Bl.

Zie .

1064. = Pt, Bl.

Wbk: „ KN. *een toespijs van gekookte goedé-boonen*, WW. *volg.* Rh. . . . *een lekkernij van rijstemeel met suiker en schijfjes pisang* . . . " Volgens mijn berichtgevers is te Sk alleen de eerste beteekenis gebruikelijk en is de tweede TP.

= Dj.

Verder werd mij nog voor Pt opgegeven en voor Dj en Pt , beide namen, aan mijn berichtgevers onbekend.

1065. *zie* .

1066. I = Dj, Ks, R.

II = Ks, R.

In beide beteekenissen schreef de Regent van R .

Bijdr: ( ) geeft ten onrechte ook in de tweede beteekenis als gelijkwaardigen Sålå'schen term op .

1067. = , *nl. in den zin van „oud goed opnieuw met verven"* Dj, Pt.

Komt niet voor te Bl.

Wbk: geeft [illegible] op als benaming van een zeeschelp en als grondwoord van [illegible] = „weerspannig zijn", „zich verzetten". De eerste beteekenis was aan mijn berichtgevers onbekend.

Wdl: „[illegible] Dj." Volgens mijn berichtgevers is dit minder juist: 1° is [illegible] of [illegible] niet gelijk aan [illegible]; het eerste beteekent „opnieuw geverfd met sogå", het tweede „opnieuw gebatikt". 2° is de vorm [illegible] uit den aard der zaak = [illegible] of [illegible] en niet = [illegible]. Wbk. geeft intusschen ook op „[illegible] *iets* op nieuw batikken".

1068. [illegible]

[illegible] = [illegible] Dj, Ks, Pt, Bl.

Wbk: geeft beide uitdrukkingen in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter wordt te Sk de eerste niet-, en de tweede wel van menschen gebruikt.

Wdl: geeft het op voor Dj.

1069. [illegible] = [illegible], *nl. als „neerhangend", van karbouwenhorens* Pt.

De Regent van R gaf hiervoor op [illegible], dat echter te Sk een andere beteekenis heeft, zie Wbk.

Wbk: geeft [illegible] op = [illegible] en dit weder = [illegible], waarvan als beteekenis ook wordt opgegeven: „slap neerhangen *bv. van de horens van een buffel*". Volgens mijn berichtgevers echter zegt men daarvoor te Sk [illegible] (dat Wbk. niet in dien zin vermeldt) en gebruikt men [illegible] meer speciaal voor slap neerhangende armen. [illegible] kenden zij niet en [illegible] alleen als verkorting van [illegible] = „houten sandalen". Wbk. geeft in deze laatste beteekenis wel [illegible], maar niet den onverkorten vorm op.

Wdl: geeft het op voor Dj.

1070. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

Voorb: [illegible] (Ks)

Komt niet voor te Pt, R, Bl.

1071. [illegible] = [illegible] Dj, Pt, Bl.

Komt niet voor te R.

Wdl: geeft voor (Bl.) op [illegible] = [illegible]. Men moet dit beschouwen

in verband met de wijze, waarop in Pasisir-Javaansch de gebiedende wijs wordt uitgedrukt, zoodat de gelijkstelling eigenlijk had moeten luiden: [illegible] = [illegible]. Het zou kunnen zijn een verkorting van [illegible], zie bij [illegible].

72. [illegible] = [illegible] Dj, Ks.

WBK: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk in gebruik is, zij het dan ook in een andere beteekenis, nl. „aas, *in een kaartspel*".

BIJDR: (**) geeft voor Sk op: „[illegible] voor wagens ook wel [illegible]." Volgens mijn berichtgevers is dit minder juist. Voor „as" wordt te Sk nooit [illegible] gezegd.

VERBETERINGEN EN BIJVOEGSELS.

N° Regel		
3	8	[illegible] *lees:* [illegible]
29	3	[illegible]. *lees:* [illegible] en [illegible].
94	4	*Voeg bij:* Vergelijk ook [illegible].
95	3	*Voeg bij:* Vergelijk ook [illegible].
132	5	*Voeg bij:* Waarschijnlijk wordt hiermede dezelfde beteekenis bedoeld als waarin het woord [illegible] ook te Sk in gebruik is, t. w. „probeeren, of *iets* past", bv. de verschillende deelen van een huis of een pen in een gat.
141	2	*Voeg bij:* In de spreektaal dikwijls verkort tot [illegible].
159	4	en [illegible]. *lees:* [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].
268	—	*Voeg bij een nieuw nummer:* 268ᵃ. [illegible] *zie* ਖ਼ਲ.
277	4	*Voeg bij:* Zie ook bij [illegible].
291	—	*Voeg bij een nieuw nummer:* 291ᵃ. [illegible] *zie* ਖ਼ਲ.
299	2	[illegible]. *lees:* [illegible] en [illegible].
303	2	*Voeg bij:* Vergelijk ook [illegible].
331	2	[illegible]. *lees:* [illegible], [illegible] en [illegible].
387	(noot)	*Voeg bij:* Vergelijk echter ook de inleiding, blz. IV.
428	2	*Voeg bij:* Vergelijk ook [illegible].
442	3	*Voeg bij:* Misschien wel een verkorting van [illegible], zie bij [illegible].
444	1	344 *lees:* 444
445	7	*Voeg bij:* Vergelijk ook [illegible].
478	3	*Voeg bij:* Wbk: geeft als beteekenis op „een pàgĕr van gemetselde steenen".
808	—	*Voeg bij een nieuw nummer:* 808ᵃ. [illegible] *zie* [illegible].
930	2	*Voeg bij:* Vergelijk ook [illegible].
1040	3	VI *lees* V